

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1930

ΜΕΤΑ 2 ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ 181 ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ"

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1930

ΜΕΤΑ 2 ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ 181 ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ.."

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ", ΜΑΙΣΝΕΡ & ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ — 5041

Πρόγραμμα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος.

1. Τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἐπιμελονται τρεῖς τῶν συμβουλῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.
2. Πᾶσα πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα ἀποστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας κ. Γεώργιον Π. Οἰκονόμον, Διευθυντὴν τῆς Ἐφημερίδος, λεωφόρος Πανεπιστημίου 20.
3. Ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι δημοσιεύονται ἀρχαιολογικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἀγγελίαι, μάλιστα εἰς εὐρήματα καὶ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἐταιρείας ἀναφερόμενα, συντεταγμένα δὲ ἐν γλώσῃ καθαρῆς.
- Ἡ ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως ἐπιτροπεία, ἣ ἀπόκειται ἡ περὶ τῆς δημοσιεύσεως ἀπόφασις, ἐπιφυλάσσει ἑαυτῇ πᾶσαν ὡς πρὸς τὴν ἑκτασὶν μεταβολήν, ἣν ἤθελε κρίνει ἀναγκαίαν ἐν τοῖς πρὸς δημοσίευσιν πεμπομένοις χειρογράφοις.
- Τὴν εὐθύνην τῶν ἐν ταῖς δημοσιευομέναις πραγματείαις ἐκφερομένων ἐπιστημονικῶν γνωμῶν φέρουσιν οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν, ἀποκλείεται δὲ πᾶς προσωπικοῦ χαρακτῆρος ἐλεγχος.
4. Ἐκδίδεται κατ' ἔτος εἰς τόμος εἰς σχῆμα τέταρτον ἐκ δώδεκα τοῦλάχιστον τυπογραφικῶν φύλλων συγκείμενος μετὰ τῶν ἀναγκαίων εἰκόνων καὶ πινάκων. Ἐκαστος τόμος πωλεῖται ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐταιρείᾳ ἀντὶ δραχμῶν 400.
5. Οἱ συντάκται τῶν δημοσιευομένων πραγματειῶν λαμβάνουσι δραχμὰς χαρτίνας ἑκατὸν εικοσι πέντε ἀντὶ ἑκάστου τυπογραφικοῦ φύλλου καὶ ἀντίτυπα πενήντα τῶν πραγματειῶν αὐτῶν.
6. Τὰ χειρόγραφα τῶν δημοσιευομένων κατατίθενται ἐν τῷ ἀρχεῖῳ.
7. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς διαμειβεται πρὸς ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ συγγενῆ τῷ σκοπῷ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μυλωνας:	Οἱ προϊστορικοὶ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ ἱστορικὰ ἑλληνικὰ φύλα	Σελίς 1 - 29
Κεραμόπουλλος:	Αἱ βιομηχανίαι καὶ τὸ ἐμπόριον τοῦ Κάδμου	29 - 58
Χατζῆς:	Ἐπιγραφή ἐκ Σαλαμῖνος	59 - 60
»	Τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῆς νήσου Σαλαμῖνος	60 - 73
»	Τήλεφος καὶ Λύτβη	73 - 76
Παπαδημητρίου:	Βελλεροφόντης καὶ Πήγασος ἐπὶ σαρκοφάγου ἐξ Ἀθηνῶν	76 - 89
Πάλλας:	Τεμάχια μαρμαρίνων τραπεζῶν μετ' ἀναγλύφου παρφυῆς	90 - 96
Γιαννόπουλος:	Θεσσαλικαὶ ἐπιγραφαί.. . . .	96 - 107
Μαρινᾶτος:	Αἱ θαλασσογραφικαὶ παραστάσεις τῆς Κρητομυκηναϊκῆς ἐποχῆς	108 - 126
Εὐγγόπουλος:	Πηλινὸν Βυζαντινὸν θυματήριον	127 - 140
Ρωμαῖος:	Τὸ Ἡρώδιον τῆς Ἀλυζίας	141 - 159
Πλάτων:	Περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ λατρείας τῶν σταλακτιτῶν	160 - 168
Γιαννόπουλος:	Θεσσαλικά.. . . .	169 - 181
Κεραμόπουλλος:	Εἰς Μακεδονικὴν ἐπιγραφὴν	181

Εικόνες

<i>Αί βιομηχανίαί και τὸ ἐμπόριον τοῦ Κάδμου.</i>		Σελ.	Εικ.
31	1	Κάτοπις τοῦ ἀνασκαφέντος μέρους τοῦ Καδμείου ἀνακτόρου.	
32	2	Ἀγγεῖα πρωτοελλαδικὰ ἐκ τῶν βαθέων στρωμάτων ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ Κάδμου.	
35	3	Κρύσταλλος ἐκ τοῦ Καδμείου.	
36	4	Κρύσταλλος ἐκ τοῦ Καδμείου.	
36	5	Ἄνοικτον χειροποίητον ἀγγεῖον ἐξ ἰαλώδους μάξης.	
41	6	Εἰργασμένοι ἀγάται ἐκ τοῦ Καδμείου των Θηβῶν.	
41	7	Ἡ ὀπισθία ἤτοι ἡ φυσικὴ ἀργὴ ὄψις τοῦ λίθου.	
42	8	Ἡ ὀπισθία ὄψις τοῦ λίθου.	
43	9	Σκευὴ ἢ κοσμήματα ἐξ ὄνυχος. Ἐκ τοῦ Καδμείου ἀνακτόρου.	
43	10	Ἄλλη ὄψις των σκευῶν ἢ κοσμημάτων.	
44	11	Κοσμήματα ἢ σκευὴ ἐξ ὄνυχος ἀγάλτου λίθου.	
44	12	Ἄλλη εἰκὼν των σκευῶν εἰκ. 11.	
45	13	Τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ σκεύους εἰκ. 116 καὶ 126.	
45	14	Σκευὴ ἢ κοσμήματα ἐκ λίθου ὄνυχος. Ἐκ τοῦ ἐν Θήβαις ἀνακτόρου τοῦ Κάδμου.	
46	15	Ἄπισθία ὄψις τοῦ σκεύους εἰκ. 14α.	
46	16	Σκευὴ καὶ πλάκες ἀγάλτου. Ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Κάδμου ἐν Θήβαις.	
47	17	Ἄπισθία ὄψις τοῦ λίθου τῆς εἰκ. 16γ.	
48	18	Σκευὴ ἢ κοσμήματα καὶ πλάκες ὄνυχος ἢ ἀγάλτου. Ἐκ τοῦ Καδμείου ἀνακτόρου.	
49	19	Τὸ κιονοζωανον εἰκ. 18δ, πῶς φαίνεται ἐν γυψίνῳ ἐκμάγματι ἄνευ των ἐγχρώμων φλεβῶν.	
49	20	Σκευὴ, κοσμήματα καὶ ὑλικά ὄνυχος ἐκ τοῦ ἐν Θήβαις Καδμείου ἀνακτόρου.	
50	21	Τομὴ τοῦ σκεύους εἰκ. 20α.	
50	22	Ἄπισθία τοῦ σκεύους εἰκ. 20ε κατὰ γύψινον ἐκμάγμα ἄνευ των ἐγχρώμων φλεβῶν.	
51	23	Ἄπισθία πλευρὰ καὶ τομαί τοῦ σκεύους εἰκ. 20ε καὶ 22.	
52	24	Ἄτελὴ σκευὴ καὶ ὑλικά ὄνυχος ἐκ τοῦ Καδμείου των Θηβῶν.	
53	25	Κοσμήματα καὶ σκευὴ καὶ τεμάχια ἀγάλτου ἐκ τοῦ Καδμείου των Θηβῶν.	
54	26	Ἄπισθία ὄψις τοῦ λίθου εἰκ. 24.	
54	27	Ἄπισθία ὄψις τῆς ψηφίδος εἰκ. 24η.	
54	28	Τομὴ κατὰ πλάτος α καὶ κατὰ μῆκος τοῦ λίθου β εἰκ. 24σ.	
55	29	Ἀγάται (α, β), χαλκῆ κεφαλὴ ἤλου (γ) ὄψιανοὶ (δ - η) καὶ πυρῖται (θ) ἐκ τοῦ Καδμείου.	
55	30	Ἄπισθία τοῦ σκεύους εἰκ. 29α κατὰ γύψινον ἐκμάγμα ἤτοι ἄνευ των ἐγχρώμων φλεβῶν τοῦ λίθου.	
56	31	Σκευὴ ἐξ ἀγάλτου κωνικὸν διαλυθὲν ὑπὸ τοῦ πυρός.	
56	32	Ἀγάται καὶ κρύσταλλος (ξ) ἐκ τοῦ Καδμείου των Θηβῶν.	
58	33	Ἡμίτομον ψοῦ ἐκ θραύσεως. Στεατίτης.	
58	34	Πηλίνου εἰδωλίου τεμάχιον.	
<i>Τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῆς νήσου Σαλαμῖνος.</i>			
67	1	Κόλουρις (νυν Πούντα) καὶ Κυνόσουρα.	
<i>Τῆλεφος καὶ Αὐτβη.</i>			
75	1	Roscher, L. d. M. λ. Telephos, σ. 298.	
75	2	Roscher, L. d. M. λ. Minos, σ. 3005/6.	
<i>Βελλεροφόντης καὶ Πήγασος ἐπὶ σαρκοφάγου ἐξ Ἀθηνῶν.</i>			
77	1	Β. καὶ Πήγασος.	
79	2	Μία των πλευρῶν χαλκοῦ τρίποδος.	
80	3	Παράστασις Ἀμαζονομαχίας ἐκ τῆς ζωοφόρου τῆς Φιγαλείας.	
80	4	Κενταυρομαχία ἐκ τῆς ζωοφόρου τῆς Φιγαλείας.	
81	5	Μετόπη τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διός.	
81	6	Ἀνάγλυφον τοῦ Μουσείου τοῦ Βατικανου.	
82	7	Ἐκ σαρκοφάγου τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσπιῶν.	
82	8	Ἀμαζονομαχία ἐκ σαρκοφάγου τῆς Βιέννης.	
83	9	Ἐκ λευκῆς κύλικος Καμυρου.	
84	10	Ἐκ γραπτῆς στήλης των Θηβῶν.	
84	11	Κεφαλὴ αἰγός.	
84	12	Ἐκ νομίσματος τῆς Σικυῶνος.	
84	13	Ἐκ τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου.	
85	14	Ἐκ σαρκοφάγου τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἐξ Ἀνάφης.	
86	15	Ἐκ νομίσματος τῆς Κορίνθου αὐτονόμου.	
86	16	Ἐκ νομίσματος τῆς Κορίνθου των χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ.	
87	17	Ἐκ νομίσματος τῆς Κορίνθου των χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ.	
87	18	Ἐκ νομίσματος τῆς Κορίνθου των χρόνων Καρακούλλα.	
88	19	Χαλκοῦν νομισματόσημον τῆς Ἀχαΐας.	

Σελ.	Εικ.	
88	20	Ἐκ τῆς Ζφοφόρου του Παρθενῶνος.
89	21	Μετόπη ἐκ του Παρθενῶνος.
<i>Τεμάχια μαρμαρίνων Τραπεζῶν μετ' ἀναγλύφου παρυφῆς.</i>		
91	1	Ἀνάγλυφος παρυφῆ τεμαχίου μαρμαρίνης τραπέζης Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.
92	2	Τομαί των ἐν εἰκ. 1 καὶ 3 δημοσιευομένων τεμαχίων.
93	3	Ἀνάγλυφος παρυφῆ τεμαχίου μαρμαρίνης τραπέζης του Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν προσερχομένου ἐκ Μήλου.
94	4	Ἀνάγλυφος παρυφῆ μαρμαρίνης Τραπεζῆς τῆς συλλογῆς Νέας Ἀγχιάλου.
95	5	Τεμάχιον μαρμαρίνης Τραπεζῆς μετ' ἐπιπεδολύφου παρυφῆς του Βυζαντινοῦ Μουσείου.
95	6	Τομή του ἐν εἰκ. 5 εἰκονιζομένου τεμαχίου.
<i>Θεσσαλικαὶ Ἐπιγραφαί.</i>		
97	1	Ἀρχαϊκὴ ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ Καραδεμωτζῆ Φαρσάλων.
97	2	Πλαγία ὄψις τῆς στήλης μετ' ἐπιγραφῆς.
97	3	Πλαγία ὄψις τῆς στήλης μετ' ἐπιγραφῆς.
100	4	Ἐπιγραφή ἐξ Ἰωλκοῦ.
103	5	Ἐπιτύμβιος Ρωμαϊκῶν χρόνων στήλη ἐκ τῆς συνοικίας Σάλια Λαρίσης.
104	6	Ἀναθηματικὴ στήλη ἐκ Κραννῶνος.
106	7	Ἐπιτύμβιος στήλη Ρωμ. χρόνων ἐξ Εὐθύδρου χωρίου Σιμικλί.
106	8	Θωράκιον παλαιοχριστιανικὸν ἐκ τῆς συνοικίας Σάλια Λαρίσης.
107	9	Ἐπίθημα παραστάδος παλαιοχριστιανικὸν ἐκ χωρ. Κολαξιζ Φαρσάλων (Σκοτούσης).
<i>Αἱ θαλασσογραφικαὶ παραστάσεις τῆς Κρητομυκηναϊκῆς ἐποχῆς.</i>		
109	1	Προτομνωϊκὴ σφραγίς. Πλάτανος.
110	2	Ἐκ Λάονακος Παλαικάστρου.
112	3	α. σφράγισμα, β. σφραγιδόλιθος. Κνωσός.
115	4	ΜΜ πίθος. Παχυάμιμος.
117	5	α. ῥυτὸν ἐκ Ψείρας. β. ἐξ ἀπισοχῆμου ἀλαβάστρου Ἀγίας Τριάδος. γ. ἐκ τοῦ ἀργυροῦ ῥυτου τῶν Μυκηνῶν.
118	6	Ἀντανακλάσεις τοῦ ἡλίου ὑπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης.
119	7	Ρυτὰ ἐκ Παλαικάστρου.
121	8	Φιάλαι ἐν τῷ Μουσείῳ του Βερολίνου.
122	9	Ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ ἀνακτόρου Σαργῶν του Β' τῆς Ἀσσυρίας.
123	10	Ἐτρουσκικὸν κάτοπτρον.

Σελ.	Εικ.	
124	11	Σφραγιδόλιθος του Βρετανικοῦ Μουσείου.
125	12	Ἀνάπτυξις κοσμήματος ἐξ ἀναγλύφου ἐκ Tello.
<i>Πηλινον Βυζαντινὸν Θυμιατήριον.</i>		
127	1	Θραύσμα πηλίνου θυμιατηρίου ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν. Κυρία ὄψις. (Μέγεθος πραγματικόν).
128	2	Θραύσμα πηλίνου θυμιατηρίου ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν. Ὁπισθία ὄψις.
128	3	Τομαί κατὰ μήκος καὶ πλάτος του πηλίνου θυμιατηρίου.
129	4	Ἀποκατάστασις τῆς ἀρχικῆς μορφῆς του πηλίνου θυμιατηρίου.
129	5	Παραστάσεις θυμιατηρίων ἐπὶ τοιχογραφιῶν 1) Ὁμορφῆ Ἐκκλησιᾶ Αἰγίνης. 2) Πέτς ἐν Σερβίᾳ. 3) Σοπότσανι ἐν Σερβίᾳ.
130	6	Μετάλλινα θυμιατήρια (Κατσιὰ) 1) Μαρκὸβ Μαναστήρ ἐν Σερβίᾳ 2) Μ. Βαρλαάμ Μετεωρων. 3) Ἅγιον Ὄρος.
131	7	Μουσουλμανικαὶ παραστάσεις πτηνοῦ μετὰ γυναικείας κεφαλῆς, 1) ἐκ περσικοῦ ἀγγείου ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ, 2) Ἐκ γυνήϊνης διακοσμήσεως ἐν τῷ Μουσείῳ Κωνσταντινουπόλεως.
132	8	Πτηνὰ μετὰ γυναικείας κεφαλῆς ἐπὶ τοῦ λωτοῦ του Παραδείσου Ἐλπτομέρεια τῆς Περσικῆς εἰκόνος ἐν τῷ Ἐθνογραφικῷ Μουσείῳ του Ἄμστερδαμ.
133	9	Ἀνάγλυφον ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν.
134	10	Περσικὸν πινάκιον ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ.
134	11	Τὸ ἄνω μέρος θωρακίου ἐν τῷ Ναῶ Λαγουδιανῆς Θεσσαλονίκης.
135	12	Τμήμα θωρακίου ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν.
135	13	Ἐπίθημα κιονίσκου ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν.
136	14	Ἐλπτομέρεια ἐκ τοῦ ἐλεφαντίνου κιβωτιδίου τῆς συλλογῆς M. de Rothchild.
137	15	Βυζαντινὸν ἀγγεῖον ἐν τῇ συλλογῇ D. Talbot Rice.
138	16	Βυζαντινὸν ἀγγεῖον ἐν τῷ Μουσείῳ Παλαιᾶς Κορίνθου.
139	17	Ἐξέλιξις τῆς γυναικείας μορφῆς ἐν τῇ βυζαντινῇ κεραμικῇ. 1) Ἀγγεῖον Περσικόν. 2) Ἀγγεῖον Σουλ. D. T. Rice (πρβ. εἰκ. 15). 3) Ἀγγεῖον Π. Κορίνθου (πρβ. εἰκ. 16). 4) Θυμιατήριον Βυζ. Μουσείου. 5) Κεφαλὴ πολεμιστοῦ (;) ἐπὶ ἀγγείου ἐν τῷ Μουσείῳ Ἀκροπόλεως. 6) Κεφαλὴ πολεμιστοῦ ἐπὶ ἀγγείου ἐν τῇ συλλογῇ Θεσσαλονίκης.

<i>Τὸ Ἡρώων τῆς Ἀλυζίας.</i>		
Σελ.	Εἰκ.	
142	1	Τοῦ Ἡρώου ἀποψις ΒΔ.
143	2	» » » ΝΑ.
145	3	Σχεδιάσμα τῆς ὅλης ἀνασκαφῆς
146	4	Ἦψις Ἀμφικίονος μετὸ ἄχρισμα.
147	5	Τομὴ σαρκοφάγου.
148	6	Κρηπίδωμα τοῦ Μνημείου.
149	7	ΒΔ. γωνία.
150	8	Ὁρθοστάτης
151	9	Λίθος δόμου.
152	10	Τομὴ δύο ἐπιστυλίων.
152	11	Ἡ ὀπίσθεν πλευρὰ τοῦ μεγίστου ἐπιστυλίου.
153	12	Τὸ γείσων.
155	13	Ἀκρωτήριον Δ.
155	14	» Α.
156	15	» Δ.
156	16	» Α.
157	17	Μαρμάρινος κυλινδρικός βωμός.
158	18	Ἴωνικὸν κιονόκρανον.
158	19	Σύντριμμα κιονοκράνου.
 <i>Περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ λατρείας τῶν Σταλακτιῶν.</i>		
160	1	Λίθινα συσσωματώματα ἐκ τοῦ μικροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ.
161	2	Λίθινα συσσωματώματα ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Κρήτης.
162	3	Συσσωμάτωμα πιθανῶς σταλακτικὸν ἐκ τοῦ ἀνακτόρου Κνωσοῦ.

Σελ.	Εἰκ.	
163	4	Σταλακτικὰ συσσωματώματα ἐκ Κρήτης.
164	5	Δύο τῶν σταλακτιῶν τοῦ σπηλαίου τῆς Εἰλειθυίας.
165	6	Ὁ ἐντὸς τεμένους σταλακτίτης τοῦ σπηλαίου Εἰλειθυίας.
167	7	Σφράγισμα τῆς Κνωσοῦ παριστῶν σταλακτικὴν μορφήν.
168	8	Σφράγισμα ἐξ Ἁγίας Τριάδος παριστῶν τεμάχια σταλακτιῶν ἐπὶ βωμοῦ.
 <i>Θεσσαλικά — Γλυπτὰ ἐκ Θεσσαλίας.</i>		
170	1	Κορμὸς ἀγάλματος Ἐρμού ἐκ τῆς ἀρχαίας Μελιβοίας (Πολυδένδρι Ἀγυῖας).
171	2	Κορμὸς ἀγάλματος ἐκ τῆς ἀρχαίας Μελιβοίας.
172	3	Κορμὸς ἀγάλματος ἐκ τῆς ἀρχαίας Μελιβοίας.
172	4	Κεφαλὴ ἀγάλματος ἐκ τῆς ἀρχαίας Μελιβοίας.
173	5	Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ Βρυνίνης τοῦ Ἀλμυροῦ.
174	6 ^α	Κορμὸς Ἀγάλματος Ἀθηνᾶς ἐξ Ἄτραγος.
174	6 ^β	Πλαγία ὄψις ἀγάλματος Ἀθηνᾶς.
175	7 ^α	Κεφαλὴ ἐφήβου ἐκ Φαρσάλου (Μ. Ἀλμυροῦ).
175	7 ^β	» » » » Πλαγία ὄψις
 <i>Θεσσαλικά — Ἐπιγραφαί.</i>		
176	8	Ἐπιγραφὴ Λαρίσης.
179	9	Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ Μελιβοίας.
180	10	Βάσις ἀγάλματος μετ' ἐπιγραφῆς ἐκ Μελιβοίας.
 <i>Εἰς Μακεδονικὴν Ἐπιγραφὴν.</i>		
181	1	Ἡρακλῆς τοῦ Φαρνεσίου Τύπου.

ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΦΥΛΑ

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ε. ΜΥΛΩΝΑ

Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὡς γνωστόν, ἡ Ἑλλάς κατείχετο ὑπὸ φύλων ἀνηκόντων εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν. Αἱ ἀρχαιότεραι παραδόσεις παρουσιάζουσι τὰ φύλα ταῦτα ὡς ἐγκατεστημένα ἤδη εἰς διαφόρους τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίας ἢ ὡς περιπλανώμενα ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς Ἑλληνικῆς γῆς. Οἱ κάτοικοι οὗτοι ἦσαν αὐτόχθονες ἢ ἐξ ἄλλης χώρας κατῆλθον εἰς Ἑλλάδα καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πόθεν ἀρχικῶς ὠρμήθησαν καὶ πότε ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένας χώρας; Περὶ τῶν προβλημάτων τούτων ἡ παράδοσις παρέχει ἐλαχίστας καὶ ὅλως ἀσαφεῖς πληροφορίες. Ἐν μόνον σαφῶς καθορίζει. Τὰ Ἰνδοευρωπαϊκὰ φύλα, ἅτινα ἐσχημάτισαν μέγα μέρος τοῦ ἱστορικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος, παρουσιάσθησαν τὸ πρῶτον εἰς τὰς βορειότερας αὐτῆς ἐπαρχίας, ἐκεῖθεν δὲ κατῆλθον εἰς τὰς νοτιότερας περιοχάς. Τὰ ὀνόματα φύλων προφανῶς μὴ Ἑλληνικῶν, (Πελασγοί, Θράκες Κᾶρες, Λέλεγες κτλ.) ἀναφέρονται εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς μύθους καὶ τὰς παραδόσεις. Πρὸς τούτοις μὴ Ἑλληνικὰ ὀνόματα πόλεων καὶ τοποθεσιῶν διετηρήθησαν μέχρι σήμερον. (Κόρινθος, Τίρυνς-νθος, Ὑμηττὸς κτλ.) Ποῖαι ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τῶν μὴ Ἑλληνικῶν φύλων τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τῆς παραδόσεως πρὸς τοὺς Ἰνδοευρωπαϊκοὺς κατοίκους τῆς ἱστορικῆς Ἑλλάδος; Πότε κατόκησαν τὴν Ἑλλάδα τὰ φύλα, ἅτινα ἀφήκαν ἀποδείξεις τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν εἰς τὰ τοπωνύμια τὰ καθαρῶς μὴ Ἰνδοευρωπαϊκὰ; Καὶ ἐπὶ τῶν προβλημάτων τούτων ἡ παράδοσις παρέχει ἀσαφεῖς εἰμὴ καὶ ὅλως ἀντιφατικὰς πληροφορίες.

Εἶναι τελείως ἀδύνατον νὰ σχηματίσωμεν ἔστω καὶ ἀμυδρὰν εἰκόνα τῆς μεμακρυσμένης ἐκείνης ἐποχῆς, καθ' ἣν ἡ Ἑλλάς τὸ πρῶτον κατοικήθη, οὐδὲ νὰ λάβωμεν σαφῆ γνῶσιν τῶν ἀλληπαλλήλων καθόδων τῶν λαῶν, οἵτινες ὡς κύματα κατέκλυζον τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ἐρειδόμενοι μόνον ἐπὶ τῶν πολυτίμων, ἀλλ' ἀνεπαρκῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας διέσωσεν ἡ παράδοσις ἐν ποιητικῇ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μορφῇ. Πρὸ τεσσαρακονταετίας ἡ τοιαύτη γνῶσις ἦτο τελείως ἀδύνατος, διότι ἡ παράδοσις ἀπετέλει τὴν μόνην καὶ σπουδαιότατην πηγὴν τοῦ ἐρευνητοῦ. Σήμερον ὁμως ἔχομεν καὶ ἕτερον πολυτίμον βοήθημα τὰ λείψανα τῶν προϊστορικῶν κατοικῶν τῆς Ἑλλάδος, τὰ ὁποία ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἔφερε τελευταίως εἰς φῶς. Ἡ φωτεινὴ ἐργασία τοῦ Schliemann, τοῦ Tsountas, τοῦ Evans καὶ ἄλλων σοφῶν ἐπιστημόνων καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τῶν διαφόρων Ἀρχαιολογικῶν Σχολῶν κατέστησαν δυνατὴν τὴν ἐπιτυχή μελέτην τῆς μεμακρυσμένης ἐκείνης ἐποχῆς, περὶ τῆς ὁποίας ἡ παράδοσις διέσωσεν ὀλίγας μόνον εἰδήσεις, καὶ παρέσχον τὴν λύσιν πολλῶν προβλημάτων σχετιζομένων πρὸς

τούς πρώτους κατοίκους της Ἑλληνικῆς γῆς. Σκοπὸς τῆς μελέτης ταύτης εἶναι ἢ κατὰ τὸ δυνατόν διάκρισις τῶν διαφόρων φύλων, ἅτινα ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτελεσθεισῶν ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν.

Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅτι σχετικῶς ὀλίγοι προϊστορικοὶ συνοικισμοὶ ἀνεσκάφησαν μέχρι τοῦδε καὶ ὅτι οὗτοι περιορίζονται εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δυτικὴ Ἑλλάς εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος. Ἐν τούτοις ὅμως τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων συνοικισμῶν λείψανα εἶναι τόσον ὁμοιόμορφα ὥστε νὰ ἐπιτρέπωσιν ὠρισμένα συμπεράσματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων δυνάμεθα ἀνενδοιάστως νὰ βασίσωμεν τὰς περὶ τῶν προϊστορικῶν χρόνων γνώσεις ἡμῶν. Πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀκριβεῖς χρονολογίας καὶ ὅτι αὗται δίδονται πάντοτε κατὰ προσέγγισιν. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπέδειξαν ὅτι διάφοροι πολιτισμοὶ ἀνεπτύχθησαν, εἰς τὴν ἀνατολικὴν τοῦλάχιστον τῆς Ἑλλάδος πλευρὰν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προϊστορικῆς περιόδου καὶ ὅτι οἱ πολιτισμοὶ οὗτοι δὲν ἦσαν σύγχρονοι, ἀλλὰ διεδέχοντο ἀλλήλους. Ἡ διαδοχὴ αὕτη τῶν πολιτισμῶν ἐπιτρέπει τὴν ὑποδιαίρεσιν τῶν μακρῶν προϊστορικῶν χρόνων εἰς ἐποχὰς, αἵτινες ἀποτελοῦσι τοὺς μεγάλους, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, σταθμοὺς τῶν πέραν τῆς παραδόσεως χρόνων. Τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῶν πολιτισμῶν τούτων καὶ συνεπῶς καὶ τῶν προϊστορικῶν ἐποχῶν, τὰς ὁποίας ἀντιπροσωπεύουσι δύνανται νὰ καθορισθῶσι μετὰ σχετικῆς ἀκριβείας.

ΟΙ ΑΝΑΚΑΛΥΦΘΕΝΤΕΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

Ὁ ἀρχαιότερος γνωστὸς μέχρι τοῦδε πολιτισμὸς ἀνάγεται εἰς τὴν Νεολιθικὴν ἐποχὴν. Ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς Ἑλλάδος κατοικεῖτο ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς τὰ μέταλλα ἦσαν ἄγνωστα. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δυνάμεθα νὰ δρῶσιν τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ νεολιθικὸς οὗτος πολιτισμὸς ἀνεφάνη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Λαμβάνοντες ὅμως ὑπ' ὄψιν τὰς διαφόρους νεολιθικὰς ἐπιχώσεις δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ φορεῖς αὐτοῦ ἐγκατεστάθησαν εἰς μὲν τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν πέμπτην εἰς δὲ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Κρήτης κατὰ τὴν ἕκτην ἢ ἑβδόμην πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδα. Τὰ ἀνακαλυφθέντα λείψανα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ νεολιθικὸς πολιτισμὸς, ὅστις ἀνεπτύχθη εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἦτο διάφορος τοῦ τῆς Κρήτης¹. Εἰς τὴν Κρήτην οὗτος ἀναπτύσσεται ὁμαλῶς καὶ ἄνευ βιαίας μεταβολῆς ἐξελίσσεται εἰς τὸν τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ἐν ᾧ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα καταστρέφεται βιαίως. Ἡ κατὰστροφὴ αὕτη, ἐπελθοῦσα εἰς μὲν τὴν Πελοπόννησον καὶ κεντρικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα περὶ τὰ 2600 π. Χ., εἰς δὲ τὴν Θεσσαλίαν ἀργότερον καὶ πιθανῶς περὶ τὰ 2300 π. Χ., ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον σταθμὸν τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς.

Εἰς τοὺς συνοικισμοὺς, οἱ ὁποῖοι ἰδρύθησαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν νεολιθικῶν χωριῶν ἀνευρίσκομεν τὸ πρῶτον τὸν χαλκόν. Κατ' ἀκολουθίαν ἢ καταστροφῇ τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ ὀρίζεται τὴν ἀρχὴν τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ χαλκοῦ. Ὁ δεῦτερος οὗτος πολιτισμὸς, ὁ τοῦ χαλκοῦ, ἀναφαίνεται κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τῆς Πελοποννήσου, ἐκεῖθεν δὲ ἐπεκτείνεται πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς πεδιάδος τοῦ Σπερχειοῦ². Παρουσιάζει τόσα

¹ Πρὸβλ. Γ. Ε. Μυλωνά, Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι, σ. 110 - 112.

² Carl W. Blegen, Ph. D., Korakou. A Prehistoric Settlement near Corinth, σ. 110 - 113.

κοινὰ στοιχεῖα πρὸς τὸν σύγχρονον πολιτισμὸν τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς Κρήτης, ὥστε δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀνεπτύχθη ὑπὸ φύλων συγγενῶν πρὸς τὰ κατέχοντα τὰς νήσους ἐκεῖνας. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ χαλκοῦ εἶναι ἀγγεῖα χειροποίητα μετὰ μελανῆς στιλπνῆς ἐπιφανείας (τὰ ἀγγεῖα Urfirnis). Εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα κατεστράφη βιαίως καὶ ὁ πολιτισμὸς οὗτος περὶ τὰ 2000 π.Χ. Ἡ καταστροφὴ αὕτη ὀρίζει τὸ τέλος τῆς λεγομένης πρωτοελλαδικῆς περιόδου, τῆς πρώτης δηλαδὴ περιόδου τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ.

Ἡ δευτέρα περίοδος τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ, ἡ μεσοελλαδική, εἶναι ἡ περίοδος τοῦ Μινυεῖου λεγομένου πολιτισμοῦ. Ἐμφανίζονται ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας τὰς κειμένας μετὰ τὸ Σπερχειοῦ καὶ τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου¹, σχετικῶς ὀλίγα εἶναι γνωστὰ ἐκ τῶν Κυκλάδων, οὐδὲν δὲ ἴχνος αὐτοῦ ἀνευρέθη μέχρι τοῦδε εἰς τὴν Κρήτην. Ὁ μεσοελλαδικὸς πολιτισμὸς ἀναπτύσσεται ὁμαλῶς καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Κρήτης ἐξελίσσεται εἰς τὸν γνωστὸν Μυκηναϊκόν. Κατὰ τὸν Sir Arthur Evans, ὁ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς ἀνεπτύχθη ὑπὸ Κρητῶν, οἵτινες ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα περὶ τὰ τέλη τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν ἐγένετο ἀποδεκτὴ παρὰ πάντων, ἐκ δὲ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν στοιχείων δὲν δύναται πλήρως νὰ ἀποδειχθῇ. Ὁ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς παρουσιάζει πλεῖστα Κρητικὰ στοιχεῖα, ὀλιγώτερα εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν, περισσότερα εἰς τὴν ὑστερωτέραν, ἀλλὰ διατηρεῖ ἰσχυρὸν Ἑλλαδικὸν χαρακτῆρα². Οἱ κάθεται τάφοι τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων διατηροῦσι τὸ σχῆμα τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς· πολλὰ τῶν πτερισμάτων, ἅτινα περιεῖχον, ἰδίως οἱ ἀρχαιότεροι τάφοι ὁ ἕκτος καὶ ὁ τέταρτος, φαίνονται ἐξελιγθέντα ἐκ τῶν γνωστῶν στοιχείων τοῦ προγεγεσμένου πολιτισμοῦ, ἐν ᾧ ἄλλα, τὰ ἐξ ἡλέκτρου π.χ. δὲν ἔφθασαν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς Κρήτης³. Αἱ ἀπεικονίσεις τῶν Μυκηναίων, τὸ σχῆμα τῶν ἀνακτόρων αὐτῶν, αἱ ἐνδυμασίαι κτλ. εἶναι στοιχεῖα τόσον διάφορα τῶν Κρητικῶν ὥστε καθιστῶσι τὴν ἀποδοχὴν τῆς Κρητικῆς κατακτίσεως δύσκολον⁴. Εἶναι πιθανότερα ἢ ἐκδοχὴ τῆς διὰ τοῦ ἐμπορίου εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα τῶν μινωϊκῶν στοιχείων. Ταῦτα ἐπέδρασαν ἰσχυρῶς ἐπὶ τοῦ ἐγχωρίου πολιτισμοῦ, ὅστις κατ' ὀλίγον ἐξελιγθὴ εἰς τὸν μυκηναϊκόν. Εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ μινυεῖου-μυκηναίου πολιτισμοῦ δὲν διακρίνομεν τὰς ἀποτόμους μεταβολάς, οὔτε τὰς καταστροφάς, αἵτινες ἐπηκολούθησαν τὸ τέλος τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ χαλκοῦ. Διακρίνομεν ὠρισμένα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἴσως ὑποδεικνύουσι σπουδαιότατα γεγονότα. Ἡ Κρητικὴ ἐπίδρασις εἶναι πολὺ ἰσχυρὰ καὶ ἀναμφισβήτητος. Αἱ Μυκῆναι καταλαμβάνουσι σπουδαιότητα θέσιν περὶ τὰ 1600 π.Χ. (πρβλ. τοὺς βασιλικοὺς τάφους τοὺς ἀνακαλυφθέντας ὑπὸ τοῦ Schliemann, τοῦ Σταματάκη, καὶ τοῦ Τσοῦντα εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηναίων). Διάφορα στοιχεῖα πολιτισμοῦ, οἱ θολωτοὶ τάφοι, ἀναφαίνονται εἰς τὴν πόλιν ταύτην περὶ τὰ 1500 π.Χ.⁵ Μεγαλοπρεπὴ ἀνάκτορα καὶ ἰσχυρὰ τεῖχη κτίζονται εἰς Τίρυνθα καὶ Μυκῆνας μετὰ τὰ 1400

1 Ibid., σ. 113 - 116.

2 Πρβλ. Georg. Karo, Die Schachtgräber von Mykenai, ἐν Ath. Mitt., XL σ. 113 ἔξ.

3 Πρβλ. καὶ Martin P. Nilsson, The Minoan-Mycenaean Religion and its Survival in Greek Religion, σ. 11 - 20.

4 J. P. Harland, The Peloponnesos in the Bronze Age,

ἐν Harvard Studies in Classical Philology, XXXIV, 1928, σ. 28 - 30.

5 Πρβλ. X. Τσοῦντα, Μυκῆναι καὶ Μυκηναῖος πολιτισμὸς, σ. 146 ἔξ. 242 - 244. Ch. Tsountas καὶ J. I. Manatt, The Mycenaean Age, σ. 345 καὶ A. J. B. Wace, ἐν B. S. A., XXV, 1921 - 23, σ. 391.

π.Χ. Τὰ στοιχεῖα ὅμως ταῦτα ἀναφαινόμενα μεμονωμένως καὶ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς δὲν εἶναι ἀρκεταὶ ἀποδείξεις μιᾶς βιαίας καταστροφῆς τοῦ μινυεῖου-μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ πολιτισμὸς οὗτος καταστρέφεται βιαίως περὶ τὰ τέλη τῆς 12^{ης} π.Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Εἰς τὴν Κρήτην κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ ἔχομεν τὸν μινωϊκὸν πολιτισμόν. Οὗτος ἐξελιχθεὶς ἐκ τοῦ νεολιθικοῦ ἀναπτύσσεται ὁμαλῶς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Αἰγύπτου. Αἱ μέχρι τοῦδε γινόμεναι ἀνασκαφαὶ διδάσκουσιν ὅτι τὰ διάφορα κέντρα τοῦ μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἡ Κνωσός, ἡ Φαιστός, κτλ. κατεστράφησαν ἐπανελημμένως, ἀλλ' αἱ καταστροφαὶ αὗται ἔσχον ἐλαχίστην ἐπίδρασιν εἰς τὴν πρὸς τὰ πρόσω ἐξέλιξιν αὐτοῦ. Περὶ τὰ 1400 π.Χ. ἡ Κνωσός, ἡ Φαιστός καὶ ἄλλαι μεγάλαι Κρητικαὶ πόλεις κατεστράφησαν βιαίως. Μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς νήσου σχετικῶς πενιχρὸν πολιτισμόν, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μυκηναϊκοῦ. Καὶ ὁ πολιτισμὸς οὗτος καταστρέφεται βιαίως περὶ τὰ τέλη τῆς 12^{ης} π.Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Κατὰ ταῦτα αἱ γινόμεναι μέχρι τοῦδε ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἔφερον εἰς φῶς τρεῖς τοῦλάχιστον διαφόρους πολιτισμούς. Τὸν νεολιθικόν, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀρχὴ εἶναι ἀγνωστος ἀλλὰ τὸ τέλος δύναται νὰ τεθῇ περὶ τὰ 2600 π.Χ., τὸν τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ χαλκοῦ, τῆς πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς, ὅστις διήρκεσε περὶ τὰς ἑξ ἑκατονταετηρίδας, καὶ τὸν λεγόμενον μινυεῖον πολιτισμόν, ὅστις ἐξελιχθεὶς εἰς τὸν μυκηναϊκὸν κατεστράφη περὶ τὰ τέλη τῆς 12^{ης} π.Χ. ἑκατονταετηρίδος. Τὸ τέλος τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ ὡς καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ μινυεῖου-μυκηναϊκοῦ ὁρίζεται σαφῶς ὑπὸ μεγάλων καταστροφῶν.

ΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Ἀπότομοι μεταβολαὶ εἰς τὴν ἐξέλιξιν ἑνὸς πολιτισμοῦ ὀφειλόμεναι εἰς ἐσωτερικὰς ταραχὰς δὲν εἶναι ὅλως ἀδύνατοι, οὐδὲν δὲ εὐκολώτερον τῆς καταστροφῆς διὰ τυχαίου πυρὸς ἑνὸς συνοικισμοῦ συγκεκριμένου τὸ πλεῖστον ἐκ καλυβῶν κατεσκευασμένων ἐκ ξηρῶν κλάδων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἀνοιχτὴ ἐστία. Ἄλλ' ὅταν ἀνευρίσκωμεν συγχρόνους βιαίας καταστροφὰς πολλῶν συνοικισμῶν καὶ μετὰ ταύτας πολιτισμὸν τελείως διάφορον τοῦ προγενεστεροῦ τῆς καταστροφῆς, τότε δὲν δυνάμεθα ἢ νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ καταστροφὴ δὲν ἦτο τυχαία οὐδὲ ὀφείλετο εἰς ἐσωτερικοὺς πολέμους, ἀλλ' εἰς νέα φῦλα, ἅτινα ἐπιδραμόντα καὶ ὑποτάξαντα τοὺς προγενεστέρους κατοίκους ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Καὶ οἱ ἀνακαλυφθέντες εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος διάφοροι πολιτισμοὶ ἀκολουθοῦσι γενικὰς καταστροφὰς ἐπομένως εἶναι δημιουργήματα διαφόρων φύλων. Ἐὰν δυνηθῶμεν νὰ διακρίνωμεν τοὺς φορεῖς αὐτῶν θὰ κατορθώσωμεν νὰ καθορίσωμεν τὰ διάφορα φῦλα, τὰ ὁποῖα διαδοχικῶς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν. Ὡς βᾶσιν τῆς ἐρεῦνης ταύτης θὰ θέσωμεν τὸ ἀξίωμα «οἱ αὐτοὶ ἢ ὅμοιοι πολιτισμοὶ δημιουργοῦνται ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἢ συγγενῶν φύλων, διάφοροι δὲ πολιτισμοὶ παράγονται ὑπὸ φύλων ἀνηκόντων εἰς διαφόρους ὁμοφυλίας».

Οἱ φορεῖς τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ κατέχουσι τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἀπὸ μεμακρυσμένης τινὸς ἐποχῆς μέχρι τοῦλάχιστον τοῦ 2600 π.Χ. Σχετικῶς ὀλίγα γνωρίζομεν περὶ τῶν πρώτων τούτων κατοίκων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Φαίνε-

ται ὅτι οὗτοι δὲν ἦσαν αὐτόχθονες, ἀλλ' ἐπήλυδες κατελθόντες εἰς Ἑλλάδα ἀπὸ βορρᾶ¹. Πιθανῶς ὠρμήθησαν ἀρχικῶς ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ἔχομεν θετικά στοιχεία δυνάμενα νὰ ὀρίσωσιν ἀσφαλῶς τὰς φυλετικὰς ἢ γλωσσικὰς συγγενείας τῶν κατοίκων τούτων. Ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν ἐρειδόμενοι², ἰδίως δὲ ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν δοξασιῶν, αἵτινες περιστρέφονται περὶ γυναικείαν τινὰ θεότητα, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ πρῶτοι γνωστοὶ κάτοικοι τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος δὲν ἀνήκον εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Ἰνδοευρωπαῖοι ἐλάτρευον Θεὸν τινὰ τὸν *dyāuī* τῶν Ἰνδῶν, τὸν Δία τῶν Ἑλλήνων, τὸν *Jupiter* τῶν Λατίνων κτλ. Πρὸς τούτοις εἶναι ὅλως ἀπίθανος ἡ ὑπαρξίς Ἀρίων φύλων εἰς τὴν Βαλκανικὴν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 4^{ης} π. Χ. χιλιετηρίδος, εἰς ἐποχὴν δηλαδὴ, καθ' ἣν τὰ νεολιθικὰ φύλα ἦσαν ἐγκατεστημένα εἰς Θεσσαλίαν³. Οἱ νεολιθικοὶ κάτοικοι τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος φαίνεται ὅτι δὲν ἦσαν Ἰνδοευρωπαῖοι καὶ κατ' ἀκολουθίαν οὔτε Ἴωνες, οὔτε Αἰολεῖς, οὔτε Ἀχαιοί. Ὁ καθηγητὴς κ. Τσουντας. (Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου, σ. 395 ἐξ.) ἀνεγνώρισεν εἰς τούτους τοὺς Θράκας καὶ Πελασγοὺς τῆς παραδόσεως. Ἴνα καταστήσωμεν τοὺς νεολιθικοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος περισσότερον συγκεκριμένους δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τούτους Πελασγοὺς. (Πρβλ. Νεολιθικὴν ἐποχὴν ἐν Ἑλλάδι, σ. 141, καὶ Myres ἐν J.H.S., 1907, σ. 170 ἐξ.)

Εἶδομεν ὅτι ὁ νεολιθικὸς πολιτισμὸς τῆς Κρήτης εἶναι διάφορος τοῦ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Κατ' ἀκολουθίαν καὶ οἱ νεολιθικοὶ τῆς νήσου κάτοικοι εἶναι διάφοροι τῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ καὶ οἱ νεολιθικοὶ Κρητῆτες δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι λατρεύουσι γυναικείαν θεότητα, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι εἶναι οἱ προπάτορες τῶν δημιουργῶν τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ, οἱ προπάτορες δηλαδὴ φύλων μὴ Ἰνδοευρωπαϊκῶν.

Οἱ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΙ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Περὶ τὰ 2500 π. Χ. οἱ πρῶτοι γνωστοὶ κάτοικοι τῆς Στερεᾶς καὶ Πελοποννήσου⁴ ἐξεδιώχθησαν τῶν συνοικισμῶν αὐτῶν ἢ ὑπετάγησαν εἰς δεύτερον ῥεῦμα φύλων, ἅτινα ἐδημιούργησαν τὸν πολιτισμὸν τῆς πρωΐμου ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ, τῆς πρωτοελλαδικῆς δηλαδὴ ἐποχῆς. Ὁ πολιτισμὸς οὗτος εἶναι τόσον διάφορος τοῦ νεολιθικοῦ ὥστε οἱ δημιουργοὶ αὐτοῦ εἶναι ἀσφαλῶς διάφοροι τῶν νεολιθικῶν κατοίκων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Ἐχει ὅμως πλεῖστα κοινὰ στοιχεία πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς Κρήτης· συνεπῶς οἱ δημιουργοὶ αὐτοῦ εἶναι φύλα συγγενῆ πρὸς ἐκεῖνα, ἅτινα κατέχουσι τὰς νήσους ταύτας κατὰ

1 Γ. Ε. Μυλωνᾶ, ἔ. ἀ. σ. 124 - 142.

2 Ὡς γνωστὸν εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς ἀνασκαφέντας νεολιθικοὺς συνοικισμοὺς ἀνεκαλύφθησαν πολλὰ εἰδῶλια παριστῶντα γυναῖκας. Τὰ εἰδῶλια ταῦτα δεχόμεθα ὡς ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας τῶν πρωτογενῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, ὡς παριστῶντα ἴσως τὴν θεὰν φύσιν, διὰ λόγους, οὓς ἐξεθέσαμεν εἰς τὴν Νεολιθικὴν ἐποχὴν ἐν Ἑλλάδι σ. 120, καὶ εἰς *Neolithic Settlement of Olynthus*, σ. 61. Πρβλ. G. Childe, *the Aryans*, σ. 114.

3 Κατὰ τὸν Childe, ἔ. ἀ., σ. 78, ἡ διασπορά τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων ἤρξατο μόλις περὶ τὰ 2500 π. Χ. Συνε-

πῶς ταῦτα δὲν ἠδύναντο νὰ εὑρισκῶνται εἰς τὴν Βαλκανικὴν κατὰ τὴν 4^{ην} χιλιετηρίδα.

4 Ἴνα ἀποφύγωμεν δυσκόλους καὶ διὰ πολλῶν λέξεων δηλουμένους ὀρισμοὺς τῶν τόπων τῆς Ἑλλάδος, περὶ τῶν ὁποίων πραγματευόμεθα χρησιμοποιοῦμεν τὰ ἀκόλουθα γνωστὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα διὰ τὰς ἐξῆς περιοχάς. Ἠπειρωτικὴ Ἑλλάς: ὀλόκληρος ἡ Ἑλληνικὴ χερσόνησος πλὴν τῶν νήσων. Στερεὰ Ἑλλάς: ἡ ἀνατολικὴ περιοχὴ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἡ περιλαμβανομένη μετὰξὺ τοῦ Σπερχειοῦ καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Πελοπόννησος: ἡ βορειο-ἀνατολικὴ γωνία τῆς Πελοποννήσου.

τὴν ἀρχαιότεραν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι τῆς Κρήτης τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶναι φῦλα μὴ ὑπαγόμενα εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν κατ' ἀκολουθίαν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς τῆς ἀρχαιότερας ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ δὲν εἶναι Ἰνδοευρωπαῖοι. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν γένει ἀνευρίσκωμεν τοπωνύμια, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς Ἑλληνικά. Ὁ C. W. Blegen ἀπέδειξεν ὅτι τὰ τοπωνύμια ταῦτα Κόρινθος, Τίρυνς-νθος, Ὑμηττός κτλ. ἐδόθησαν εἰς πόλεις καὶ τοποθεσίας ὑπὸ τῶν δημιουργῶν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀρχαιότερας περιόδου τοῦ χαλκοῦ¹. Συνεπῶς οἱ δεῦτεροι κάτοικοι τῆς Στερεᾶς καὶ Πελοποννήσου καὶ γλωσσικῶς ἀποδεικνύονται ἀνήκοντες εἰς φῦλα μὴ ὑπαγόμενα εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν. Πιθανώτατα τὰ φῦλα ταῦτα ἀρχικῶς ὠρμήθησαν ἐκ τῶν νοτιοδυτικῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἦσαν δὲ οἱ Κᾶρες καὶ οἱ Λέλεγες τῆς παραδόσεως². Ὁ J. B. Haley, ἔ. ἀ. σ. 141-145, ἀπέδειξεν ὅτι τὰ Ἀσιατικὰ τοπωνύμια δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν μετάβασιν φύλων ἐξ Ἑλλάδος εἰς Μ. Ἀσίαν.

ΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΙ ΤΟΥ ΜΕΣΟΕΛΛΑΔΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ὁ πολιτισμὸς τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς ὁ λεγόμενος Μινύειος εἶναι τόσον διάφορος τοῦ τῆς ἀρχαιότερας περιόδου τοῦ χαλκοῦ ὥστε δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐξελιχθεὶς ἐξ ἐκείνου³. Δύναται νὰ ἐκληφθῆ ὡς ἀναβίωσις τοῦ προγενεστέρου τούτων νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ; Τὴν ἀποψιν ταύτην δέχεται ὁ H. Frankfort ἐν τῇ σπουδαιοτάτῃ αὐτοῦ πραγματείᾳ, «Studies in Early Pottery of the Near East III. Asia, Europe and the Aegean and Their Earliest Interrelations, σ. 145, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς κεραμεικῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐξετάζων τὰ χαρακτηριστικὰ ἀμαυρόχρωμα καὶ μινύεια ἀγγεῖα τῆς Φωκίδος ὁ Frankfort δέχεται ὅτι ταῦτα ἠδύναντο νὰ ἐξελιχθῶσιν ἐκ τῶν ἀβαφῶν καὶ γραπτῶν νεολιθικῶν ἀγγείων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἐκ τούτου συμπεραίνει ὅτι καὶ ὁ ὅλος μινύειος λεγόμενος πολιτισμὸς εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν νεολιθικὸν καὶ κατ' ἀκολουθίαν οἱ δημιουργοὶ τοῦ μινυείου ἦσαν οἱ νεολιθικοὶ κάτοικοι οἱ ἀπαλλαγέντες τοῦ ζυγοῦ τῶν πρωτοελλαδικῶν φύλων.

Συγκρίνοντες τοὺς πολιτισμοὺς τῆς νεολιθικῆς καὶ τῆς μέσης περιόδου τοῦ χαλκοῦ παρατηροῦμεν σπουδαιοτάτας διαφορὰς ἀπ' ἀλλήλων οὐ μόνον εἰς τὴν κεραμεικὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, εἰς τὰ ἔθιμα τῆς ταφῆς καὶ εἰς τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἔχομεν διάφορον τρόπον τοιχοδομίας καὶ διάφορα σχήματα οἰκημάτων. Μετὰ τὰ 2000 π. Χ. τὰ πώματα παιδίων τοποθετοῦνται εἰς πίθους (ἢ καὶ ἀπλῶς καλύπτονται διὰ τεμαχίων πίθων) καὶ θάπτονται μεταξὺ τοίχων καὶ ὑπὸ τὰ δάπεδα τῶν οἰκιῶν· τρόπος ταφῆς τελειῶς ἄγνωστος εἰς τοὺς προγενεστέρους χρόνους⁴. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν νεολιθικῶν συνοικισμῶν εἰδώλια τῆς Θεᾶς Φύσεως οὐδόλως συναντῶνται εἰς στρώματα ὀριζόμενα ὑπὸ

¹ The Coming of the Greeks, ὑπὸ J. B. Haley and C. W. Blegen, ἐν τῷ American Journal of Archaeology (A. J. A.), XXXII, 1928, σ. 141-154.

² Οἱ μῦθοι οἱ πραγματευόμενοι περὶ τῶν Κυκλώπων, τοῦ Κάδμου, Κέκροπος καὶ Πέλοπος ἀνήκουσιν ἴσως εἰς τὴν τελευταίαν περιόδον τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

³ Πρβλ. Μυλωνά, ἔ. ἀ. σ. 158-160, ὅπου περιγράφονται τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῶν δύο πολιτισμῶν.

⁴ Ὁ ἐν Ῥαχμανίφ ἀνακαλυφθεὶς πίθος ὁ περικλειῶν

παιδικὰ ὅστ' ἀνάγεται εἰς τὴν λιθόχαλκον ἐποχὴν. Πρβλ. A. J. B. Wace καὶ M. S. Thompson, Prehistoric Thessaly σ. 41 καὶ 244. Ἐὰν ὁ τρόπος οὗτος ταφῆς ἦτο ἐν χρήσει κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν ἀσφαλῶς θὰ ἀνευρίσκοντο πίθοι περιέχοντες ὅστ' ὑπὸ τὰ δάπεδα τῶν οἰκιῶν τῆς Θεσσαλίας, αἱ ὁποῖαι ἀνεσκάφησαν μετὰ μεγάλῃς προσοχῆς. Ὡς γνωστὸν ἡ λιθόχαλκος ἐποχὴ τῆς Θεσσαλίας ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν πρωτοελλαδικὴν τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος.

τῶν μινυείων ἀγγείων. Εἶναι εὐλόγον νὰ δεχθῶμεν ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ δοξασαὶ τῶν δημιουργῶν τῶν δύο ἐκείνων πολιτισμῶν εἶναι διάφοροι. Αἱ σπουδαιόταται διαφοραὶ αἱ παρατηρούμεναι μεταξὺ τοῦ νεολιθικοῦ καὶ τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ ἀποδεικνύουσι τὴν ἐκτεθεισάν θεωρίαν τοῦ Frankfort ὡς ἀπίθανον. Πρὸς τούτοις σχεδὸν πάντες οἱ πρωτοελλαδικοὶ συνοικισμοὶ κατεστράφησαν βιαίως ὑπὸ τῶν δημιουργῶν τῶν μινυείων ἀγγείων. Τὰ ἔγνη τῆς καταστροφῆς ταύτης εἶναι καταφανῆ εἰς τοὺς μέγρι τοῦδε ἐπιστημονικῶς ἀνασκαφέντας συνοικισμοὺς τῆς Εὐτρήσεως ἐν Βοιωτίᾳ, τοῦ Κοράκου καὶ τῶν Ζυγουριῶν ἐν τῇ βορειοανατολικῇ γωνίᾳ τῆς Πελοποννήσου¹. Αἱ μεγάλαι μεταβολαὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ αἱ βίαιαι καταστροφαὶ δικαιολογοῦνται μόνον ἐὰν δεχθῶμεν εἰσβολὴν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα φύλων διαφόρων τῶν προγενεστέρων αὐτῆς κατοίκων.

Γεννᾶται νῦν τὸ δύσκολον ἐρώτημα πόθεν ὠρμήθησαν τὰ φύλα ταῦτα. Εἰς τὴν ἐρευναν ταύτην θὰ ἔχωμεν ὡς ὀδηγοὺς τὰ χαρακτηριστικὰ ἀγγεῖα τῆς ἐποχῆς, τὰ μινύεια καὶ τὰ ἀμαυρόχρωμα δηλαδὴ ἀγγεῖα. Δεχόμεθα τὴν γνώμην τοῦ Frankfort (ε. ἀ. σ. 12-14 καὶ 137) ὅτι τὰ ἀμαυρόχρωμα ἐξελιχθησαν ἐκ τῶν νεολιθικῶν ἀγγείων. Τὸ τοιοῦτον δὲν ἀντιβαίνει πρὸς τὴν πιθανότητα τῆς εἰσβολῆς νέων φύλων, καθότι μία τοιαύτη εἰσβολὴ δὲν σημαίνει τὴν παντελῆ καταστροφὴν τῶν προγενεστέρων κατοίκων. Οὗτοι συνήθως παραμένουσιν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν ὡς δοῦλοι, ἢ ἀποτελοῦσι τὴν τάξιν τῶν ἐργατῶν. Ὡς τοιοῦτοι ἐξακολουθοῦσι νὰ δημιουργῶσι τοῦλάχιστον ἀγγεῖα ἐπὶ τῶν γνωστῶν εἰς αὐτοὺς προτύπων. Κατὰ τὴν πρωτοελλαδικὴν ἐποχὴν καὶ παραλλήλως πρὸς τὰ ἀγγεῖα Urfirnis, ἀνευρίσκομεν γραπτὰ ἀγγεῖα φέροντα διάκοσμον ἐν πολλοῖς ὅμοιον πρὸς τὸν συναντώμενον ἐπὶ τῶν νεολιθικῶν. Ἡ μεγαλυτέρα παραγωγὴ γραπτῶν ἀμαυροχρόμων ἀγγείων κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν εἰσβαλόντων κυριάρχων φύλων. Ὁ Frankfort δέχεται ὅτι οἱ ἀνακτῆσαντες τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀπόγονοι τῶν νεολιθικῶν κατοίκων κατόπιν ἐπανελημμένων πειραμάτων ἠδύναντο νὰ κατασκευάσωσι καὶ μινύεια ἀγγεῖα. Ἡ τεχνοτροπία τῶν ἀγγείων τούτων - χρῶμα, ὄπτησις, λιπαρὰ ἀφή - ἠδύναντο νὰ ἐξελιχθῶσιν ἐκ τῶν μελανοτέρων νεολιθικῶν ἀγγείων τῆς Φωκίδος, ἀλλὰ τὰ σχήματα αὐτῶν παραμένουσιν ἀνεξίγητα. Τὸ ἰδιάζον σχῆμα τῶν κοινοτάτων μινυείων κυλίκων δὲν συναντᾶται εἰς τὴν νεολιθικὴν κεραιμεικὴν, οὐδὲ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξελιχθῇ ἐκ τῶν γνωστῶν νεολιθικῶν σχημάτων. Τὰ σχήματα τῶν μινυείων συνήθως ἀποδίδονται εἰς τὴν ἐπίδρασιν, ἢν ἔσχον ἀργυρᾶ σκεύη ἐπὶ τῆς κεραιμεικῆς². Ἄλλ' ἐκ τῶν μέγρι τοῦδε ἀνευρεθέντων ἀργυρῶν

¹ Πρβλ. Excavations at Eutresis, ὑπὸ Hetty Goldman, σ. 36. Zygouries. A Prehistoric Settlement in the Valley of Cleonae, ὑπὸ Carl W. Blegen, σ. 221, Κοράκου σ. 2. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ, τὴν ὁποίαν ἐνηργήσαμεν τὸν Μάϊον καὶ Ἰούνιον τοῦ 1930, ἀπέδειξεν ὅτι καὶ ἡ θέσις αὕτη ἐγκατελείφθη περὶ τὸ τέλος τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου. παρέμεινεν ἀκατοίκητος κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν καὶ πάλιν ἤγμισσε κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν III ἐποχὴν. Ὁ τελευταῖος πρωτοελλαδικὸς συνοικισμὸς κατεστράφη βιαίως, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν τεθραυσμένων ἀγγείων, τῶν οἰκιακῶν καὶ λοιπῶν σκευῶν, ἅτινα εὐρέθησαν ἀνεστραμμένα ἐπὶ τῶν δαπέδων τῶν οἰκημάτων.

² Ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Οἰκονόμος ἔχει τὴν γνώμην ὅτι «πολλὰ σχήματα καὶ διακοσμητικαὶ λεπτομέρειαι παναρχαίων ἀγγείων δύναται νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς καλαθοπλεκτικῆς, ἢ ὁποία εἶναι ἀναμφισβητήτως ἐκ τῶν πρώτων ἀνθρωπίνων βιοτεχνιῶν. Ἄρκει νὰ ἐνθυμηθῇ τις καὶ μόνον τὰ χρυσαὶ κύπελλα ἐκ τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν (Staïs Collection μινυείων σ. 61 ἀρ. 627· σ. 62 ἀρ. 628) διὰ νὰ πεισθῇ ὅτι καὶ αὕτη ἡ μεταλλοτεχνία ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν ταύτην. Ἄλλ' ὑπάρχουσι πλείονα παραδείγματα ἐκ πηλίνων ἀγγείων, τὰ ὁποία ἐνισχύουσι τὴν γνώμην τῆς καλαθοπλεκτικῆς ἐπιδράσεως καὶ ἀναιροῦσι τὴν γνώμην τῶν ἀργυρῶν ταύτην καὶ εἰς τὰ μυκηναϊκὰ κύπελλα».

ἀντικειμένων δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῆ ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ μετάλλου τούτου ἦτο τόσο γενικὴ ὥστε νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν μεγάλην παραγωγὴν τῶν μινυείων ἀγγείων. Ἐὰν τὸ γωνιῶδες περίγραμμα καὶ αἱ ταινιοειδεῖς λαβαὶ ἀποδοθῶσιν εἰς πρότυπα ἐκ μετάλλου τότε δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῶσι τὰ σχήματα πολλῶν ἀγγείων τῆς νεολιθικῆς καὶ πρωΐμου ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ¹. Εἶναι πιθανότερον νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ γωνιῶδες περίγραμμα τῶν μεσοελλαδικῶν ἀγγείων ἐξειλίχθη ἐκ τῶν πρωτογόνων νεολιθικῶν σχημάτων. Διὰ πάντα ταῦτα δεχόμεθα ὅτι τὰ σχήματα τοῦλάχιστον τῶν μινυείων ἀγγείων εἰσήχθησαν ὑπὸ τῶν νέων φύλων, τὰ ὅποια εἰσήγαγον καὶ τὰ διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα τῆς ἐποχῆς καὶ τὰ διάφορα ἔθιμα ταφῆς. Τὰ φῦλα ταῦτα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς κεραιμενικῆς τῶν προγενεστέρων κατοίκων καὶ μὲ τὴν συνεργασίαν ἴσως αὐτῶν ἐδημιούργησαν τὰ μινύεια ἀγγεῖα. Κατ' ἀκολουθίαν ἐὰν δυνηθῶμεν νὰ διακρίνωμεν τὴν προέλευσιν τῶν σχημάτων τοῦλάχιστον τῶν μινυείων ἀγγείων θὰ καθορίσωμεν ταυτοχρόνως πόθεν κατῆλθον οἱ δημιουργοὶ αὐτῶν, θὰ ὀρίσωμεν δηλαδὴ τὴν χώραν, ἐκ τῆς ὁποίας ὠρμήθησαν τὰ φῦλα, ἅτινα ἀπέτελεσαν μέγα μέρος τῶν κατοίκων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΜΙΝΥΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ὁ καθηγητὴς κ. Carl Darling Buck ἐν τῇ περισπουδαστῶ αὐτοῦ πραγματείᾳ «The Language of Greece, 2000.- 1000», ἐν Classical Philology, XXI, 1926, σ. 1 ἐξ., δέχεται ὅτι ὁ μινύειος πολιτισμὸς εἰσήχθη εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἀπὸ νότου. Πρωτοῦ δεχθῶμεν τὴν γνώμην ταύτην πρέπει νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι τὰ τε ἀμαυροχρώμα καὶ τὰ μινύεια ἀγγεῖα εἰσήχθησαν εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἀπὸ νότου. Ἐπὶ τῶν ἀμαυροχρόμων δὲν δυνάμεθα νὰ στηρίξωμεν τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, διότι ὡς ὁ Frankfort (ἐ. ἀ. σ. 139) ἀπέδειξε, τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἐξειλίχθησαν ἐκ τῶν νεολιθικῶν γραπτῶν ἀγγείων τῆς Φωκίδος καὶ συνεπῶς ἡ περιοχὴ ἐκείνη δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ κοιτὴ αὐτῶν. Τὰ ὀλίγα γραπτὰ σχήματα τὰ μὴ συναντώμενα κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν, ὡς ὁ εἰς κύκλον ἐγγεγραμμένος σταυρός, ἴσως προέρχονται ἀπὸ τὰς Κυκλάδας. Δὲν γνωρίζομεν ὅμως κατὰ ποῖον χρόνον τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς τὰ νησιωτικὰ ταῦτα σχέδια εἰσήχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ στηρίξωμεν ἐπ' αὐτῶν συμπεράσματα². Τὸ μεταξὺ ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ Μήλου ἐμπόριον ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν καὶ εἰς τοῦτο δύναται νὰ ἀποδοθῶσι τὰ σχετικῶς ὀλίγα νησιωτικὰ σχέδια.

Τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῶν μινυείων ἀγγείων εἶναι δυσκολώτατον καὶ μέχρι τοῦδε παραμένει ἄλυτον. Δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν Πελοπόννησον ὡς τὸ κέντρον τῆς παραγωγῆς αὐτῶν, διότι εἰς ταύτην μέχρι σήμερον ἀνευρέθησαν μόνον ἀγγεῖα πολυτελείας οὕτως εἰπεῖν, τὰ ὅποια ἠδύναντο νὰ εἰσαχθῶσι καὶ ἄλλοθεν. Εἶναι φυσικὸν νὰ ἀνεύ-

1 Πρβλ. G. E. Mylonas, Excavations at Olynthus I. The Neolithic Settlement, εἰκ. 23, 24, 26. W. A. Heurtley ἐν B. S. A. (British School Annual) XXVIII, 1926-27, πίν. XIV, I καὶ L. Rey ἐν B. C. H. (Bulletin de Correspondence Hellénique) 1917-19, πίν. IV, 2, 5 κλπ. Εἶναι ἀδύνατον νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς Μακεδονίαν ἀγγεῖα κατασκευασμένα ἐκ μετάλλου ἦσαν τόσο ἀφθονὰ κατὰ τὴν ἀρχαιότεραν ἐποχὴν τοῦ

χαλκοῦ, ὥστε νὰ ἐμπνεύσῃ τοὺς ἀγγειοπλάστας ὅπως τὰ μινυῖα.

2 Κατὰ τὸν Wace καὶ τὸν Thompson, ἐ. ἀ. σ. 18, πολλὰ τῶν ἀγγείων τῆς Φυλακωπῆς καὶ τῆς Λιγίνης ἀνήκουσιν εἰς τὴν ὑστερομινωικὴν (= ὑστεροελλαδικὴν) ἐποχὴν. Ὁ δὲ Edgar, ἐν Phylakopi σ. 93, δέχεται ὅτι ταῦτα εἰσήχθησαν εἰς Μῆλον ἐκ Πελοποννήσου.

ρωμεν ἄγγεῖα καθημερινῆς χρήσεως, λέβητας, ὑδρίας κτλ. κατεσκευασμένα κατὰ τὴν τεχνολογίαν τῶν μινυείων εἰς τὸ κέντρον τῆς παραγωγῆς αὐτῶν. Ἀλλὰ τοιαῦτα μέχρι τοῦδε δὲν ἀνευρέθησαν εἰς τοὺς ἀνασκαφέντας συνοικισμοὺς τῆς Ἀργολιδοκορινθίας, ἐν ᾧ εἰς τὴν βορειοτέραν ἐπαρχίαν τῆς Φωκίδος ἀνεκαλύφθησαν ἀρκετά. Τοῦναντίον εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀνευρίσκομεν ἄγγεῖα ἐξ ἐγγωρίου πηλοῦ, τὰ ὅποια ἀσφαλῶς εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν πολλαπλῶν προπαθειῶν τῶν ἐντοπίων ἀγγειοπλαστῶν πρὸς κατασκευὴν μινυείων. Τὰ ἄγγεῖα ταῦτα ὀνομάσθησαν ὑπὸ τοῦ Wace καὶ τοῦ Thompson ἀργεῖα μινύεια (Argive - Minyan)¹. Εἶναι δὲ ὅλως παράλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς τὸν τόπον τῆς κατασκευῆς τῶν μινυείων καὶ παραλλήλως πρὸς ταῦτα κατεσκευάζοντο καὶ ἀπομιμήσεις. Συνεπῶς ἡ Πελοπόννησος ἀποκλείεται ὡς κέντρον τῆς δημιουργίας τῶν μινυείων ἄγγεϊων. Καὶ ἐὰν ἔτι δεχθῶμεν ὅτι εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸ πρῶτον ἐμφανίζονται τὰ μινύεια πρέπει νὰ ἀποδείξωμεν πόθεν ταῦτα εἰσήχθησαν ἐκεῖ, διότι, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξελιχθῆσαν ἐκ τῶν ἄγγεϊων τῆς πρωτοελλαδικῆς ἢ τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Buck θὰ εἰσήχθησαν ἀπὸ νότου, ἤτοι ἀπὸ τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς Κρήτης. Ἀλλ' εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν Κυκλάδων τὰ μινύεια εἶναι τελείως ἄγνωστα. Ἐν ἄγγεϊον ἐκ Σύρου (τὸ ὑπ' ἀριθμ. 5228 εἰς τὴν Κυκλαδικὴν αἴθουσαν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν)² εἶναι τὸ μοναδικὸν εὑρημα ἐκ τῶν βορείων Κυκλάδων. Εἰς τὴν Αἴγινα καὶ τὴν Φυλακωπὴν τῆς Μήλου ἀνευρέθησαν πίθιοι περιέχοντες ὅστ' αἰ παιδίων ὑπὸ τὰ δάπεδα τῶν οἰκιῶν καὶ μεταξὺ τοίχων³. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ ἔθιμον εἰσήχθη εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἐκ τῶν νήσων, διότι ἀνευρίσκομεν τοῦτο εἰς τὸ Ῥαχμάνιον τῆς Θεσσαλίας εἰς προγενεστέραν ἐποχὴν, τὴν λιθόχαλκον, ἣτις ἤρχισε εἰς Θεσσαλίαν περὶ τὰ 2300 π.Χ.⁴. Τὸ ἔθιμον λοιπὸν τῆς ὑπὸ τὰ δάπεδα ταφῆς ἀναφαίνεται πρῶτον εἰς τὰς βορειοτέρας ἐπαρχίας τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν Φυλακωπὴν ἀνευρέθησαν καὶ μινύεια· ἀλλὰ προφανῶς ταῦτα ὡς καὶ τὰ μετ' αὐτῶν ἀνευρεθέντα Καμαραϊκὰ εἰσήχθησαν εἰς τὴν νῆσον ἀπὸ ἄλλην χώραν⁵. Εἰς τὴν Κρήτην μέχρι τοῦδε οὐδὲ ἐν τεμάχιον μινυείου ἄγγεϊου ἀνεκαλύφθη. Ἡ τοιαύτη σπάνις εἰμὴ ἔλλειψις μινυείων εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ τὴν Κρήτην ἀποδεικνύει ὅτι τὰ ἄγγεῖα ταῦτα καὶ οἱ δημιουργοὶ αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὀρμηθῶσιν ἀπὸ νότου. Συνεπῶς ἡ ὑπόθεσις τῆς ἀπὸ νότου εἰσαγωγῆς τοῦ μεσοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ φαίνεται ἀπίθανος.

Κατὰ τὴν πρωτοελλαδικὴν ἐποχὴν κατέχουσι τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα φῦλα, τὰ ὅποια, ὡς εἶδομεν, ὠρμήθησαν ἐκ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ πολιτισμὸς, τὸν ὅποιον ἀνέπτυξαν ἦτο ὅλως διάφορος τοῦ μεσοελλαδικοῦ. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι διάφορα φῦλα κατεῖχον τὴν Στερεὰν καὶ τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὰς δύο ἐκεῖνας περιόδους καὶ ἄφ' οὗ τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν ἀρχικῶς ὠρμήθη ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, δὲν ἦτο δυνατόν τὸ δεύτερον νὰ κατῆλθε εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τοῦ αὐτοῦ σημείου. Συνεπῶς καὶ ἡ ἐκ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κἀθοδος τῶν μεσοελλαδικῶν φύλων ἀποκλείεται.

Ὁ Ε. J. Forsdyke διακρίνει εἰς τὴν κεραμεικὴν τῆς δευτέρας Τρωικῆς πόλεως τὴν

1 Ἐ. ἀ. σ. 223. Blegen, Κορακοῦ, σ. 17.

2 X. Τσοῦντα, Κυκλαδικά, Ἐφ. Ἀρχ. 1899, πίν. 9, 27.

3 Dawkins - Droop, ἐν B. S. A., XVII, 1910 - 11, σ. 6 ἐξ. Β. Στάη, ἐν Ἐφ. Ἀρχ. 1895, σ. 235 ἐξ. Τὰ εἰς Αἴγινα ἀνευρεθέντα μινύεια εἰσήχθησαν εἰς τὴν νῆσον ἐκ τῆς ἡπειρω-

τικῆς Ἑλλάδος. Πρβλ. J. P. Harland, Prehistoric Aegina, σ. 111 - 112.

4 Πρβλ. Wace καὶ Thompson, ἔ. ἀ. σ. 41 καὶ σ. 244 καὶ Γ. Ε. Μυλωνᾶ, ἔ. ἀ. σ. 153, διὰ τὴν χρονολογίαν.

5 Dawkins - Droop, ἔ. ἀ. σ. 16.

ἀρχὴν τῆς τεχνοτροπίας καὶ τῶν σχημάτων τῶν μινυείων ἀγγείων¹. Κατ' ἀκολουθίαν δέχεται τὴν ἐκ τῆς γωνίας ἐκείνης εἰσαγωγὴν τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Αἱ μεγάλοι καταστροφαί, αἵτινες ἐσημείωσαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ μεσοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ, ὡς καὶ τὰ πολυπληθῆ ἀγγεῖα, ἰδίᾳ δὲ τὰ μεγάλα οἰκιακὰ σκεύη τὰ ἀνακαλυφθέντα ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σωτηριάδου εἰς τοὺς ἀγροὺς Πιπέρι παρὰ τὸ Δραχμάνιον τῆς Φωκίδος², ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὰ μινύεα ἀγγεῖα δὲν εἰσῆχθησαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Στερεᾶς διὰ τοῦ ἐμπορίου, ἀλλ' ἐπεβλήθησαν διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν δημιουργῶν αὐτῶν εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην τῆς Ἑλλάδος. Ἐὰν τὰ φῦλα ἐκεῖνα ἦλθον ἐκ Τροίας θὰ ἔπρεπε νὰ φέρωσι μετ' ἑαυτῶν καὶ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ Τρωϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἐν τῶν στοιχείων τούτων ἦσαν καὶ τὰ μετὰ πύργων τείχη τὰ περιβάλλοντα τὴν δευτέραν πόλιν. Εἶναι εὐλογον νὰ ἀναμείνωμεν κατακτητὰς ὀρμηθέντας ἐκ τῆς Τροίας νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τῆς πατρίδος αὐτῶν καὶ νὰ ἐνισχύσωσι διὰ τειχῶν τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἰδρυθέντας συνοικισμοὺς εἰς κατακτηθεῖσας ξένην χώραν. Ἀλλὰ τοιαῦτα τείχη, καὶ γενικῶς τείχη, δὲν ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε εἰς τοὺς ἀνασκαφέντας μεσοελλαδικοὺς συνοικισμοὺς. Οὐδὲ ταφαὶ ἐντὸς πύθων ἀνευρέθησαν εἰς Τροίαν. Τὰ μέγαρα τῆς δευτέρας Τρωϊκῆς πόλεως ἔχουσι τετράπλευρον σχῆμα· δὲν ἦτο δυνατόν ἐκ τούτου νὰ ἐξελιχθῆ τὸ ἀψιδωτὸν σχῆμα τῶν μεταγενεστέρων μεσοελλαδικῶν κτισμάτων. Ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις τῶν μεγάρων τῆς Τροίας καὶ τῶν οἰκημάτων τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς εἶναι ἢ αὐτὴ ἢ ὁμοία. Ἀλλὰ ταύτην ἀνευρίσκομεν ἐν Θεσσαλίᾳ ἤδη κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν³. Καὶ ἕτερον πρόβλημα δὲν δύναται νὰ ἐπεξηγήσῃ ἡ θεωρία αὕτη. Εἰς τὸ Θέρμον τῆς Αἰτωλίας ἀνευρέθησαν ἀγγεῖα ἐν πολλοῖς ὅμοια πρὸς τὰ μινύεα, ἀλλὰ καταφανῶς διάφορα ἐκείνων⁴. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἔχουσι σχήματα μὴ συναντώμενα μεταξὺ τῶν διασωθέντων λειψάνων εἰς Τροίαν. Οὐδὲ δύναται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐγχώριοι ἀπομιμήσεις τῶν μινυείων, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἔπρεπε μετ' αὐτῶν νὰ ἀνακαλυφθῶσι καὶ ἀληθῆ μινύεα. Ἀλλὰ, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἀληθῆ μινύεα ἀγγεῖα δὲν ἀνευρέθησαν εἰς Θέρμον. Κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα, ὁ ἀρχαιότερος συνοικισμὸς τοῦ Θέρμου ἀνάγεται εἰς τὸ τέλος τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς (περὶ τὰ 1600 π.Χ.). Συνεπῶς τὰ ἀγγεῖα τοῦ Θέρμου εἶναι μεταγενέστερα τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐμφανίζονται εἰς τὴν Στερεὰν τὰ μινύεα. Τὰ ἀγγεῖα ὅμως ταῦτα κατεσκευάσθησαν ἐλευθέρως καὶ ἄνευ ἐπιδράσεως τῶν μινυείων τῆς Στερεᾶς, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς μὴ ἀνακαλύψεως ἀληθινῶν μινυείων. Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ δημιουργοὶ αὐτῶν ἐγνώρισαν τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς τῶν μινυείων εἰς τὴν Στερεὰν προτοῦ κατέλθωσιν εἰς Θέρμον, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἔπρεπε νὰ γνωρίζωσι καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ τροχοῦ. Ἀλλ' οὗτος εἶναι ἄγνωστος εἰς τὸ Θέρμον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Κατὰ ταῦτα ἡ θεωρία τῆς Τρωϊκῆς προελεύσεως τῶν μινυείων δὲν δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ πολλὰ προβλήματα σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸν μεσοελλαδικὸν πολιτισμόν.

1 Ἐν *Journal of Hellenic Studies* (J. H. S.), XXXIV, 1914, σ. 125-156. Πρβλ. Childe, ἐν J. H. S., XXXV, 1915, σ. 196-207. Ἰδίως ἐν *Catalogue of Greek and Etruscan Vases of the British Museum*, vol. I, Part I. Prehistoric Aegean Pottery, σ. XXV ἐνθα ὁ Forsdyke διατυπώνει ἐκ νέου τὴν Τρωϊκὴν θεωρίαν κάπως μεταβλημένην κατό-

πιν τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Childe.

2 Ἰδίως ἐν *Revue des Etudes Grecques*, XXV, 1912, σ. 251 ἔξ. καὶ εἰς 9, 10.

3 Πρβλ. Χ. Τσοῦντα, Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου, εἰς 9, 18, 22.

4 Κ. Ρωμαῖος ἐν *Δελτίῳ* 1915, σ. 225 ἔξ.

Ὁ Forsdyke βασίζει τὴν θεωρίαν αὐτοῦ περὶ τῆς Τρωικῆς προελεύσεως τῶν μινυείων ἀγγείων εἰς τὴν ἀνακάλυψιν μελανομόρφων ἀγγείων (bucchero) μετὰ μεγάλων κυλινδρικών λαβῶν εἰς τὰ κατώτατα στρώματα τῆς Τροίας. Τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα ἀρᾶ γε ἀνευρίσκονται μόνον εἰς τὴν Τροίαν; Αἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη γενόμεναι ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀπέδειξαν ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ μονόχρωμα ἀγγεῖα τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ἀρχαιοτέρως περιόδου τοῦ χαλκοῦ εἶναι μελανά ὁμοιάζοντα κατὰ πολὺ πρὸς τὰ Τρωικά. Ἐπι δὲ εἰς τὸν νεολιθικὸν συνοικισμόν τῆς Ὀλύμπου ὁ καθηγητὴς κ. Robinson ἀνεκάλυψε πλεῖστα ὄστρακα ἀγγείων, τῶν ὁποίων ἡ μὲν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια ἦτο στιλπνὴ μελανή, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ εἶχε χροῶμα φαιὸν ὅμοιον σχεδὸν πρὸς τὸ τῶν μινυείων ἀγγείων, εἶχε δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὴν λιπαρὰν ἐκείνων ἀφήν¹. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ παρουσία τοῦ ὀξυγόνου εἰς κλειστὸν ἱπνὸν προσδίδει εἰς τὸν πηλὸν τῶν ἀβαφῶν ἀγγείων ἐρυθρὸν χροῶμα, ἡ δὲ τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος μελανόν². Τὸ ἀνθρακικὸν ὀξύ παράγεται συνήθως ὑπὸ τοῦ καπνοῦ τῶν καιομένων ὑγρῶν ἢ γλωρῶν ξύλων. Ἀλλὰ τὸ στιλπνὸν μελανὸν χροῶμα τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν νεολιθικῶν ἀγγείων τῆς Ὀλύμπου πιθανώτατα παρήγετο τῇ βοήθειᾳ ἀνθρακούχου οὐσίας, ἣτις ἐπετίθετο ἐπὶ τῶν ἀγγείων πρὸ τῆς ὀπτήσεως. Τὸ τοιοῦτο καταφαίνεται ἐξ ὄστράκων, μέρος τῆς ἐπιφανείας τῶν ὁποίων ἔχει χροῶμα στιλπνὸν μελανόν, μέρος δὲ λαμπερὸν ἐρυθρὸν³. Τὰ δύο χρώματα διαχωρίζονται δι' εὐθείας σχεδὸν γραμμῆς. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δύναται μόνον νὰ ἐξηγηθῆ ἂν δεχθῶμεν ὅτι τὸ μέρος τῆς ἐπιφανείας, ὅπερ ἔχει μελανὸν χροῶμα εἶχε καλυφθῆ ὑπὸ ἀνθρακούχου οὐσίας πρὸ τῆς ὀπτήσεως. Ἐὰν οἱ ἀγγειοπλάσται μὴ χρησιμοποιοῦντες τὴν οὐσίαν ταύτην προέβαινον εἰς τὴν ὀπτησιν τῶν ἀγγείων καθ' ὃν τρόπον παρεσκεύαζον τὰ ἔχοντα φαιὰν τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν, θὰ παρήγον σκευὴ τελείως ὅμοια κατὰ τὴν ποιότητα πρὸς τὰ μινύεια. Αἱ τεχνικαὶ γνώσεις τῶν ἀγγειοπλαστῶν τῆς Μακεδονίας φαίνεται ὅτι ἦσαν πολὺ ἀνεπτυγμέναι ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν ἀγγείων, τὰ ὁποῖα περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Ὀλύμπου καὶ ἐκ τοῦ νεολιθικοῦ ἱπνοῦ τοῦ ἀνακαλυφθέντος εἰς τὸν συνοικισμόν ἐκεῖνον⁴. Οἱ πλάγιοι αὐλοὶ οἱ φέροντες πρὸς τὴν ἐστίαν τοῦ νεολιθικοῦ ἱπνοῦ τῆς Ὀλύμπου κλειόμενοι μετέβαλον τὴν ἀτμόσφαιραν τούτου εἰς ἀνθρακούχον καὶ οὕτως κατάλληλον πρὸς παραγωγὴν τοῦ φαιοῦ χρώματος τῶν μινυείων ἀγγείων. Οἱ νεολιθικοὶ κάτοικοι τῆς Ὀλύμπου δὲν ἦσαν Ἰνδοευρωπαῖοι καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἱ προπάτορες τῶν δημιουργῶν τῶν μινυείων. Καὶ ὁ πολιτισμὸς, τὸν ὁποῖον ἀνέπτυξαν ἦτο ὅλως διάφορος τοῦ μινυείου. Αἱ τεχνικαὶ ὁμῶς παραδόσεις, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησαν πιθανῶς διετηρήθησαν καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων καὶ φυλετικῶς διαφόρων κατοίκων τῆς Χαλκιδικῆς.

Ἀγγεῖα μετὰ μελανῆς ἐπιφανείας εἶναι συνήθη ἐν τῇ κεντρικῇ Μακεδονίᾳ καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότεραν περίοδον τοῦ χαλκοῦ. Μεταξὺ τῶν σχημάτων τῶν ἀγγείων διακρίνομεν κύλικας ἐν πολλοῖς ὁμοίαις πρὸς τὰς μινυείας· αἱ δὲ χαρακτηριστικαὶ μεγάλαι λαβαὶ τῶν μινυείων, αἱ ὑψούμεναι ὑπεράνω τοῦ χεῖλους εἶναι συνήθεις καὶ εἰς τὰ Μακεδονικὰ ἀγγεῖα⁵. Εἰς τὴν

1 G. E. Mylonas, ἔ. ἀ. σ. 35.

2 Blegen, Korakou, σ. 7, ὑπόσημ. 1.

3 Mylonas, ἔ. ἀ. πίναξ 1, 3.

4 Αὐτ. σ. 12 - 18.

5 Πρβλ. W. A. Heurtley, ἔ. ἀ. πίναξ XIV, 1. 4. L. Rey, ἔ. ἀ. πίναξ IX, 2 καὶ εἰκ. 15-16 ἐν σ. 196. Ἐπὶ τοῦ σχήματος τῆς κύλικος ταύτης ἰδίως ἐστήριξε τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ὁ Forsdyke.

Τροίαν αἱ λαβαὶ αὐταὶ εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ τεμαχίου πηλοῦ κυλινδρικοῦ σχήματος· αἱ λαβαὶ τῶν μινυείων ἀγγείων εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ πεπλατυσμένου τεμαχίου πηλοῦ καὶ διὰ τοῦτο εἶναι διάφοροι τῶν Τρωϊκῶν. Πεπλατυσμένας λαβὸς ἀνευρίσκομεν ἐν Μακεδονίᾳ εἰς μέγαν ἀριθμόν¹. Καὶ αἱ μικραὶ λαβαὶ τῶν ἐπὶ ὑψηλῶν βάσεων μινυείων κυπέλλων, ἄγνωστοι εἰς τὴν Τροίαν, ἀπαντῶσιν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς². Αἱ ὁμοιότητες τῶν Μακεδονικῶν πρὸς τὰ μινύεια ἀγγεῖα ἀποδεικνύονται περισσότεραι καὶ σπουδαιότεραι ἐκείνων, τὰς ὁποίας παρουσιάζουσι τὰ ἀγγεῖα τῆς Τροίας. Τὰ ἀνακαλυφθέντα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα εἰς τοὺς ἀνασκαφέντας Μακεδονικοὺς συνοικισμοὺς εἶναι ἐλάχιστα μὴ διαφωτίζοντα ἡμᾶς οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον περὶ τοῦ σημείου τούτου. Ἐν προᾶγμα ὅμως δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς βέβαιον. Οἱ Μακεδονικοὶ συνοικισμοὶ δὲν περιεβάλλοντο ὑπὸ τειχῶν καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοιάζουσι τοὺς μεσοελλαδικοὺς συνοικισμοὺς περισσότερο τῶν τῆς Τροίας. Δέον νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅτι ἐλάχιστοι σχετικῶς συνοικισμοὶ ἀνεσκάφησαν μέχρι τοῦδε εἰς Μακεδονίαν, ἀλλ' εἰς τὰ κατώτατα στρώματα τῶν ἀνασκαφέντων ἀνευρίσκομεν ἄφθονα στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ἠδύνατο νὰ προέλθῃ μέγα μέρος τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ.

Ὁ πολιτισμὸς τοῦ Θέρμου, μὴ δυνάμενος νὰ ἐρμηνευθῆ διὰ τῆς θεωρίας τοῦ Forsdyke, παρέχει ἀπτὰ τεκμήρια τῆς Μακεδονικῆς καταγωγῆς τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ. Τὸ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν καθηγητῶν Γ. Σωτηριάδου καὶ Κ. Ῥωμαίου, εἰς τὰ κατώτατα στρώματα ἀνακαλυφθὲν ἀνάκτορον Α.³ παρουσιάζει πλείστας ὁμοιότητας, οὐ μόνον κατὰ τὸ σχέδιον καὶ τὰς ἐσωτερικὰς διαιρέσεις ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν τοιχοδομίαν πρὸς τὸ ἐν Κοράκου ὑπὸ τοῦ Blegen ἀνακαλυφθὲν εἰς μεσοελλαδικὰ στρώματα μέγαρον F⁴. Ἡ ὁμοιότης αὕτη δὲν εἶναι τυχαία οὐδὲ δύναται νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων ἐκ Πελοποννήσου (ὄρα ἀνωτέρω σ. 10), ἀλλ' ὀφείλεται εἰς φυλετικὴν συγγένειαν τῶν δημιουργῶν τοῦ τύπου τούτου τῶν ἀνακτόρων. Τὰ ἐγγύρια ἀγγεῖα τοῦ Θέρμου τὰ ἀνακαλυφθέντα εἰς τὰ κατώτερα στρώματα παρέχουσιν ἕτερα τεκμήρια πρὸς ἐπαλήθευσιν τῆς συγγενείας ταύτης. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εἶναι χειροποίητα καὶ εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ «πρασινόφαιου» πηλοῦ. Ὁ καθηγητὴς κ. Ῥωμαῖος ἤδη τῷ 1915 διέκρινε τὴν ὁμοιότητα τούτων πρὸς τὰ μινύεια. Εἰς τὸ Δελτίον τοῦ ἔτους 1915 σ. 260 λέγει: Πρὸς τὰ μινύεια «μεγάλως πλησιάζουσι τὰ πρασινόφαια τοῦ Θέρμου... Διὰ πάντα ταῦτα οὐδόλως ἀμφιβάλλω ὅτι τὰ πρασινόφαια τοῦ Θέρμου ἀποτελοῦσι τάξιν παράλληλον καὶ εἰς πολλὰ ταυτιζομένην πρὸς τὴν τῶν μινυείων». Παραλληλίζων δὲ ταῦτα πρὸς τὰ μινύεια εἰς τὴν σελίδα 261 καταλήγει: «Εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος ἀγγείων πρέπει νὰ ὑπαχθῶσι καὶ αἱ δύο κατηγορίαι». Πράγματι τὰ πρασινόφαια ἀγγεῖα τοῦ Θέρμου παρουσιάζουσι τὰ αὐτὰ τεχνικὰ στοιχεῖα πρὸς τὰ μινύεια. Ἡ ἀνωτέρα τελειότης καὶ τὰ περισσότερο μεταλλικὰ σχήματα τῶν τελευταίων ὀφείλονται εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ κεραμικοῦ τροχοῦ ἀγνώστου εἰς τὴν Αἰτωλίαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Τὰ ἀγγεῖα ὅμως τοῦ Θέρμου φέρουσι μεμαρτυρημένας Μακεδονικὰς λαβάς. Αἱ γωνιώδεις λαβαὶ τῶν κρατήρων (Ῥωμαῖος, ἔ.ἀ. εἰκ. 15-16) εἶναι Μακεδονικαὶ ἀποτελοῦσαι τὸν μεσοελλαδικὸν σταθμὸν τῆς ἐξελίξεως τῶν νεολιθικῶν Μακεδονικῶν λαβῶν εἰς τὰς ὑψηλὰς λαβάς

1 W. A. Heurtley, ἔ.ἀ. πίναξ XIV, 1. L. Rey, ἔ.ἀ. πίναξ IV, 2, 3.

2 L. Rey, ἔ.ἀ. πίν. VI, 1-3. G. E. Mylonas, ἔ.ἀ. εἰκ. 51.

3 Κ. Ῥωμαῖος, ἐν Δελτίῳ 1915, σ. 231 εἰκ. 2.

4 ἔ.ἀ. σ. 76-78 καὶ 115.

τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου. Ἡ «μονόχρωμος κύλιξ» ἐκ Θέρμου (Ῥωμαῖος ἔ. ἀ. εἰκ. 17) εἶναι συνηθεσιᾶτη εἰς Μακεδονίαν κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ χαλκοῦ (2000 - 1600 π.Χ. κατὰ τὸν W. A. Heurtley) τὸ δὲ πρότυπον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξειλίχθη εἶναι ἐν χρήσει εἰς τὴν περὶ τὸν Ἀξιὸν πεδιάδα κατὰ τὴν λιθόχαλκον καὶ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ χαλκοῦ (3000 - 2000 π.Χ.) Κατὰ ταῦτα τὰ «πρασινόφαια» ἀγγεῖα τοῦ Θέρμου ὡς καὶ τὸ ὑπ' αὐτῶν ὀριζόμενον χρονολογικῶς ἀνάκτορον Α. κατεσκευάσθησαν ὑπὸ Μακεδονικῶν φύλων. Ἀλλὰ τὰ ἀγγεῖα τοῦ Θέρμου εἶναι τὰ αὐτὰ κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν τοῦλάχιστον πρὸς τὰ μινύεια καὶ τὸ ἀνάκτορον εἶναι ὅμοιον πρὸς τὰ χαρακτηριστικὰ μεσοελλαδικὰ ἀψιδωτὰ κτίσματα. Τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ ταῦτα, τὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα δηλαδὴ τοῦ λεγομένου μινυεῖου πολιτισμοῦ, εἰσήχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ Μακεδονικῶν φύλων εἶναι πλέον φανερόν.

Τὰ μινύεια ἀγγεῖα εἶναι τροχήλατα¹, ἀλλ' ἢ χρήσις τοῦ τροχοῦ ἐγενικεύθη εἰς Μακεδονίαν μόλις κατὰ τὴν πρώϊμον περίοδον τοῦ σιδήρου². Πῶς δυνάμεθα νὰ ἐπεξηγήσωμεν τὴν ἀντίθεσιν ταύτην; Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Εὐτρήσεως αἱ γενόμεναι ὑπὸ τῆς Δίδου Hetty Goldman ἀπέδειξαν ὅτι ὁ κεραμεϊκὸς τροχὸς ἦτο ἐν χρήσει ἤδη κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς³. Τὰ Μακεδονικὰ φύλα δὲν ἔφερον ἐκ Μακεδονίας τὸν τροχόν, τοῦτο ἄλλως τε ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν χειροποιήτων ἀγγείων τοῦ Θέρμου, ἀλλ' εὗρον αὐτὸν εἰς τὰς καταληφθεῖσας χώρας τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς. Ἐπωφελήθησαν τὴν μεγάλην ταύτην ἀνακάλυψιν διὰ τὴν τελειοποίησιν τῶν σχημάτων, ἅτινα εἰσήγαγον εἰς Ἑλλάδα. Ὁ τροχὸς δὲν ἦτο τὸ μόνον στοιχεῖον πολιτισμοῦ, τὸ ὁποῖον οἱ ἐπιδρομεῖς υἰοθέτησαν. Ἀναγνωρίζαντες τὴν μεγαλυτέραν τελειότητα τῶν ἐγχωρίων γραπτῶν ἀγγείων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξειλίχθησαν τὰ ἀμαυρόχρωμα, υἰοθέτησαν καὶ ταῦτα καταλιπόντες τὰ ἰδικὰ των γεωμετρικὰ ἀγγεῖα, ὀλίγα τῶν ὁποίων ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸ Λιανοκλάδιον τῆς Δωριδος. Εἰς Θέρμον, ὅπου τὰ Μακεδονικὰ φύλα δὲν ἀνεῦρον προϋπάρχοντα ἀκμαῖον πολιτισμόν, ἀγγεῖα μετὰ γεωμετρικῆς διακοσμήσεως ὁμοίας εἰς πολλὰ πρὸς τὴν τῶν ἀγγείων τῆς Μακεδονίας καὶ Λιανοκλαδίου, ἀποτελοῦσι τὰ μόνα γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς ἐποχῆς. Οὐδὲ τὸ σχῆμα τῶν οἰκημάτων αὐτῶν, τὸ ἀψιδωτὸν μέγαρον, ἐπέβαλλον οἱ ἐπιδρομεῖς εἰς τοὺς ὑπηκόους τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦτο μετὰ τῶν ἀψιδωτῶν κτισμάτων ἀνευρίσκομεν εἰς μεσοελλαδικοὺς συνοικισμοὺς καὶ τετράπλευρα οἰκήματα. Τὸ τετράπλευρον σχῆμα, καθὼς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Ζυγουριῶν, ἦτο χαρακτηριστικὸν τῆς πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς τοῦλάχιστον εἰς Πελοπόννησον. Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Εὐτρήσεως⁴ καὶ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ ἐπίσης ἀπέδειξαν ὅτι τὸ τετράπλευρον σχῆμα ἦτο τὸ μόνον ἐν χρήσει εἰς τοὺς συνοικισμοὺς ἐκείνους κατὰ τὴν πρωτοελλαδικὴν περίοδον.

Εἰς τὸν συνοικισμόν τοῦ Λιανοκλαδίου οἱ Ἄγγλοι ἀρχαιολόγοι ἀνεκάλυψαν μετὰ τῶν

1 Ὁ καθηγητὴς κ. Persson δέχεται ὅτι τὰ μινύεια τὰ ἀνακαλυφθέντα εἰς Ἀσίην ἐγένοντο τῇ βοήθειᾳ μητρῶν καὶ οὐχὶ τροχοῦ, Bulletin de la Societe Royale des Lettres de Lund, 1924 - 25, σ. 67 ἔξ., ἀλλὰ πρβλ. Zygouries, σ. 126. Ἴσως ὁ τροχὸς καὶ αἱ μητραι ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν μινυείων εἰς διαφόρους περιοχάς.

2 Τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς Μπομπούστης ἀναγόμενα εἰς τὴν 14 - 10 π. Χ. ἑκατονταετηρίδα εἶναι χειροποίητα (B.A. S.

1926 - 27, σ. 177). Εἰς τὴν Μεγάλην Τοῦμπαν τῆς Ὀλύμπου ὁ καθηγητὴς κ. Robinson ἀνεκάλυψε χειροποίητα ἀγγεῖα ἀνήκοντα εἰς τὴν 10ην πιθανῶς ἑκατονταετηρίδα. Περὶ τούτων ἐγράφη ἐκτενὴ πραγματεία, ἣτις θὰ δημοσιευθῇ προσεχῶς μετὰ τῶν ἐξ Ὀλύμπου ἀττικῶν ἀγγείων.

3 H. Goldman, ἔ. ἀ. σ. 25.

4 Πρβλ. H. Goldman, ἔ. ἀ. εἰκ. 8, 15, 22 καὶ Zygouries, εἰκ. 5, 7, 9, 14, 18, 21, 22.

μινυείων και άμυροχρόμων λαβάς και γραπτά άγγελια άσφαλώς Μακεδονικά¹. Τα εύρηματα ταύτα άποδεικνύουσι την ύπαρξιν Μακεδονικών φύλων εις την πεδιάδα του Σπερχειού κατά την μεσοελλαδικήν εποχήν. Τα Μακεδονικά ταύτα στοιχεία, κατά την γνώμην του Wace και του Thompson, εισήχθησαν εις Λιανοκλάδιον δια των διόδων του Τυμφρηστού. Δια των αυτών διόδων δυνάμεθα να δεχθώμεν ότι κατήλθον και οι δημιουργοί των μινυείων. Ο συνοικισμός του Θέρμου, ιδρυμένος εις το νοτιώτατον δυτικόν άκρον της όροσειράς της Πίνδου, συνηγορεί υπέρ της καθόδου έξ εκείνης της κατευθύνσεως. Είναι δυνατόν να υποθέσωμεν ότι οι ιδρυταί του συνοικισμού τούτου παραπλανηθέντες δέν κατόρθωσαν να εύρωσι την προς άνατολάς διόδον, την όποιαν ίσως προηγούμενα φύλα ήκολούθησαν, κατήλθον έτι νοτιώτερον και έγκατεστάθησαν περι την Τριχωνίδα λίμνην. Η έκδοχή αυτή είναι πιθανή αλλά ή όροσειρά της Πίνδου- Τυμφρηστού- Γκιώνας, έγείρεται ως τείχος εις το κέντρον της Στερεάς, φυσική δέ διόδος, ως ή του Μετσόβου, δέν ύπάρχει δυναμένη να φέρη εκ της δυτικής Ελλάδος εις την πεδιάδα του Σπερχειού. Δέν δυνάμεθα βεβαίως να αποκλείσωμεν την πιθανότητα μιας καθόδου δια στενωπών και φαράγγων μέχρι Καρπενησιού, όπόθεν αί διόδοι είναι όμαλότεραι το έγχείρημα όμως θα ήτο δυσκολώτατον.

Η έτέρα όμαλωτέρα όδος εκ της Μακεδονίας προς την Στερεάν διέρχεται δια της Θεσσαλίας (είτε δια της διόδου του Μετσόβου, είτε δια των βορείων διόδων των Τεμπών κιλ.) Όλίγα λείψανα μινυείου πολιτισμού άνεκαλύφθησαν εις Θεσσαλίαν και ταύτα πιθανότατα εισήχθησαν από νότου². Πρέπει όμως να έξωμεν υπ' όψει ότι ο μινυεϊος πολιτισμός έλαβε την χαρακτηριστικήν εις αυτον μορφήν μετα την εγκατάστασιν των Μακεδονικών φύλων εις την κεντρικήν Ελλάδα. Είναι δε φυσικόν να εύρωμεν εις Θεσσαλίαν, εκ της όποιας ίσως διήλθον, μόνον ούσιώδη στοιχεία του πολιτισμού τούτου.

Εις το Ραχμάνιον της βορείου Θεσσαλίας και εις στρώματα της λιθογάλκου εποχής άνεκαλύφθησαν τα θεμέλια κτίσματος τετραπλεύρου μετα της μιας των μικροτέρων πλευρών άψιδωτής. Υπό το δάπεδον δ' έτέρου άψιδωτού κτίσματος, της οικίας Ρ., άνευρέθη πύθος περικλείων όσα παιδίου. Οι ανασκάψαντες δέχονται ότι ή ταφή αυτή ως και το άψιδωτόν κτίσμα (Q) άνάγονται εις την λιθογάλκον εποχήν³. Τα άψιδωτά κτίσματα του Ραχμάνιου και ή υπό το δάπεδον ταφή είναι στοιχεία πολιτισμού άγνωστα εις την νεολιθικήν εποχήν, δέν δύνανται δε να εισήχθησαν από νότου διότι άνάγονται εις αρχαιότεραν εποχήν εκείνης, εις ήν άνήκουσιν όμοια λείψανα άνακαλυφθέντα εις νοτιωτέρους συνοικισμούς⁴. Και εάν έτι δεχθώμεν ότι άνάγονται εις σύγχρονον ή μεταγενεστέραν εποχήν δέν δυνάμεθα να υποθέσωμεν ότι τα στοιχεία ταύτα εισήχθησαν από νότου γενικώς και ειδικώς από της Στερεάς, διότι έν τοιαύτη περιπτώσει θα έπρεπε μετ' αυτών να άνεύρωμεν και τα χαρακτηριστικά άγγελια τα άνακαλυπτόμενα εις τόσον μέγαν αριθμόν εις τους συνοικισμούς της περιοχής εκείνης, ήτοι μινυεία και άμυροχρώμα. Άλλ' ούδδ έν τεμάχιον τοιούτων άγγείων άνεκα-

¹ Prehistoric Thessaly, εις. 131-134 και W. A. Heurtley, ε. ά. σ. 181.

² Πρβλ. Prehistoric Thessaly, σ. 247.

³ "Ητις άρχίζει περί τα 2500 π.Χ. Prehistoric Thessaly, εις. 17, σ. 39, 41 και 244.

⁴ Η ώσειδης οικία του συνοικισμού Έρβίνιου ή άνακαλυφθείσα υπό του κ. Κ. Κούρουνιώτου άνάγεται εις ύστερωτέρους χρόνους, καθώς και ή έντός πύθου ταφή των Ζερελίων. Πρβλ. Prehistoric Thessaly, σ. 161, 132 έξ. εις. 80-81 και Korakou, σ. 115.

λύφθη εἰς Ῥαχμάνιον καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὰ ἕτερα μεσοελλαδικὰ στοιχεῖα, τὰ ἀψιδωτὰ δηλαδή κτίσματα καὶ ἡ ὑπὸ τὰ δάπεδα ταφή, δὲν εἰσῆχθησαν ἀπὸ νότου. Τὰ ὑπὸ τοῦ Wace καὶ τοῦ Thompson εἰκονιζόμενα ἀγγεῖα τῆς λιθοχάλκου καὶ πρωίμου ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ἐκ Ῥαχμανίου (ἔ.ἀ. εἰκ. 14, 23^d καὶ 24^a - β ἰδίως) ἔχουσι σχήματα ὅμοια πρὸς τὰ τῶν μινυείων. Κατ' ἀκολουθίαν εἰς Ῥαχμάνιον τῆς Θεσσαλίας ἀνευρίσκομεν τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ - ἀψιδωτὰ οἰκήματα, ἀγγεῖα μεταλλικῶν σχημάτων, ταφήν ὑπὸ τὰ δάπεδα - εἰς πρωτογενῆ σχετικῶς μορφήν καὶ ταῦτα εἰσῆχθησαν οὐχὶ ἀπὸ νότου, ἀλλὰ πιθανώτατα ἀπὸ βορρᾶ (ἰδίως τὰ ἀγγεῖα). Τὰ εὐρήματα τοῦ Ῥαχμανίου ἴσως ὑποδεικνύουσι τὸ σημεῖον διὰ τοῦ ὁποίου τὰ νέα μεσοελλαδικὰ φύλα εἰσῆλθον εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Καὶ εἰς τοὺς νοτιωτέρους συνοικισμοὺς τῆς Τζάνη Μαγούλας καὶ τοῦ Τσαγγλίου ἀνευρέθησαν ἀγγεῖα τελείως ὅμοια πρὸς τὰ Μακεδονικὰ τῆς λιθοχάλκου ἐποχῆς¹. Ἐὰν ταῦτα δὲν ἀποδεικνύουσι ἐγκατάστασιν Μακεδονικῶν φύλων εἰς Θεσσαλίαν, τοῦλάχιστον συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς καθόδου τῶν Μακεδονικῶν μεσοελλαδικῶν φύλων διὰ τῆς χώρας ταύτης. Τὸ σχῆμα τῶν ἐπὶ ὑψηλῆς βάσεως μινυείων κυπέλλων ὡς καὶ ἡ εἰς τρία διαμερίσματα ἐσωτερικῆ διαίρεσις τῶν ἀψιδωτῶν οἰκημάτων τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς εἶναι στοιχεῖα, ἅτινα τὰ κατερχόμενα φύλα ἠδύναντο νὰ λάβωσιν ἐκ Θεσσαλίας².

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐρεύνης συνάγεται ὅτι ὁ μεσοελλαδικὸς πολιτισμὸς εἶναι κοῤῥα στοιχείων ἐντοπίων καὶ ξένων. Τὰ ἐντόπια στοιχεῖα περιλαμβάνουσι τὰ ἀμαυρόχρωμα ἀγγεῖα καὶ τὸν κερραμεικὸν τροχὸν ἰδίως. Τὰ ξένα στοιχεῖα, ἡ τεχνοτροπία καὶ τὰ σχήματα τῶν μινυείων, τὰ ἀψιδωτὰ μέγαρα, ἡ ὑπὸ τὰ δάπεδα καὶ ἡ μεταξὺ τοίχων ταφή παιδίων, εἰσῆχθησαν ἐκ τῆς Μακεδονίας πιθανῶς. Οἱ εἰσαγωγεῖς αὐτῶν ἦσαν φύλα διάφορα τῶν προτέρων κατοίκων τῆς Στερεᾶς, κατῆλθον δὲ εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Σπερχειοῦ εἴτε διὰ τῶν διόδων τοῦ Τυμφρηστοῦ εἴτε διὰ τῆς Θεσσαλίας ἐγκατεστάθησαν ἀρχικῶς εἰς Φωκίδα καὶ Βοιωτίαν ἐκεῖθεν δὲ ἐπέξετάθησαν πρὸς νότον μέχρι τῆς Κυνουρίας.

Οἱ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΙ ΤΩΝ ΜΙΝΥΕΙΩΝ ΑΓΓΕΙΩΝ

Θὰ προσπαθήσωμεν νῦν νὰ ὀρίσωμεν τὴν ὁμοφυλίαν, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ νέοι οὔτοι ἐπιδρομεῖς ἀνήκουσιν. Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ λεγόμενος μινυεῖος πολιτισμὸς, ἀρχίσας περίπου τῷ 2000 π. Χ. ἐξειλίχθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μινωικοῦ εἰς τὸν μυκηναϊκὸν καὶ τέλος βιαίως κατεστράφη κατὰ τὰ 1100 π. Χ. Ὁ Wace καὶ ὁ Blegen, ὡς γνωστόν³, διαγοῦσι τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα εἰς τὴν μεσοελλαδικὴν (2000-1600 π. Χ.) καὶ τὴν ὑστεροελλαδικὴν ἐποχὴν (1600-1200 π. Χ.). Ὁ J. P. Harland⁴ διακρίνει τόσα διάφορα στοιχεῖα πολιτισμοῦ κατὰ τὰ 1400 π. Χ. εἰς τὴν Ἀργολίδα, ὥστε δέχεται τὴν χρονολογίαν ταύ-

1 Πρβλ. Heurtley, ἐν B. S. A. XXVIII, 1926-1927, σ. 180.

2 Πρβλ. Prehistoric Thessaly, εἰκ. 59^e, f, g, καὶ κύπελλα ἐπὶ ὑψηλῆς βάσεως ἐκ τῶν ἀγρῶν Πιπέρι ἐν J. H. S., 1915, σ. 196. Ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις τῶν ἀνακτόρων ἴσως ἦτο γνωστὴ καὶ εἰς Μακεδονίαν, καθότι ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας φαίνεται ὅτι εἰσῆχθη εἰς Θεσσαλίαν μετὰ τῶν

λοιπῶν στοιχείων τοῦ λεγομένου πολιτισμοῦ τοῦ Δημητίου. Ὡστε ἡ καθόδος διὰ τῆς Θεσσαλίας τῶν οἰκιστῶν τοῦ Θέρμου δὲν εἶναι ἀπαραίτητος.

3 The Pre-Mycenaean Pottery of the Mainland, ἐν B. S. A., XXII, 1916-18, σ. 175 ἔξ.

4 The Peloponnesos in the Bronze Age ἐν Harvard Studies in Classical Philology, XXXIV, 1923, σ. 6, 30-34.

την ως ορίζουσαν τὸ τέλος τῆς μεσοελλαδικῆς καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑστεροελλαδικῆς ἐποχῆς. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ τοῦλάχιστον στοιχεῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιζεῖ τὴν γνώμην του ταύτην, οἱ θολωτοὶ τάφοι, τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ τείχη ὑπάρχουσιν εἰς τὴν Ἀργολίδα ἤδη κατὰ τὰ 1500 π. Χ.¹ ὥστε δὲν δύναται νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ιδιόζοντα εἰς τὴν ἐποχὴν τὴν ἀρχομένην κατὰ τὰ 1400. Ἡ μεγαλυτέρα αὐτῶν χρῆσις καὶ τελειοποιήσις ὀφείλεται εἰς τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πλούτου τῆς Τίρυνθος² καὶ τῶν Μυκηνῶν, εἰς τὴν ἰσχὺν μιᾶς νέας αὐτοκρατορίας διαδεχθείσης τὴν Μινωϊκὴν, ἣτις ὡς γνωστὸν καταστρέφεται περὶ τὰ 1400 π. Χ. Ἡ χρονολογία αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς μέγας ἱστορικὸς σταθμὸς, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἔχη μεγαλυτέραν σημασίαν ἐπὶ τῆς διαιρέσεως εἰς περιόδους τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνης, ἣτις σημειώνει τὴν συγκέντρωσιν μεγάλης δυνάμεως εἰς τὰς χεῖρας τῶν Μυκηναίων ἀρχόντων κατὰ τὰ 1600 περίπου. Ἡ διαίρεσις τοῦ Wace καὶ τοῦ Blegen, στηριζομένη ἐπὶ τεχνικῶν λόγων, ἐπὶ τῆς ἐπικρατήσεως μινωϊκῶν στοιχείων εἰς τὴν τέχνην καὶ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Μυκηνῶν (περὶ τὰ 1600), ἐπὶ τῆς ἐμφανίσεως τῶν θολωτῶν τάφων (περὶ τὰ 1500) καὶ ἐπὶ τῆς δημιουργίας τῆς Μυκηναϊκῆς, ἅς τὴν ὀνομάσωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, αὐτοκρατορίας τῆς διαδεχθείσης τὴν Μινωϊκὴν (περὶ τὰ 1400 π. Χ.) εἶναι προτιμότερα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει οὔτε ἡ ὑποδιαίρεσις τοῦ Wace καὶ τοῦ Blegen οὔτε ἡ τοῦ J. P. Harland δεικνύει ἀποτόμους μεταβολὰς πολιτισμοῦ οὐδὲ βιαιὰς καταστροφάς, (ἐπισυμβάσας εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα 2000 - 1100 π.Χ.) δυναμένας νὰ ὑποδείξωσι τὴν κάθοδον εἰς τὴν Ἑλλάδα νέων φύλων διαφόρων τῶν προτέρων αὐτῆς κατοίκων. Κατ' ἀκολουθίαν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς Ἑλλάδος κατεῖχτο ὑπὸ τῆς αὐτῆς ὁμοφυλίας ἀπὸ τοῦ 2000 - 1100 π. Χ. Ἡ συγκέντρωσις τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πλούτου εἰς τὰς Μυκήνας ἢ γενομένη περὶ τὰ 1600 καὶ οἱ θολωτοὶ τάφοι, οἵτινες, κατὰ τὸν καθηγητὴν Χ. Τσουνταν³, φανερώουσιν ἀλλαγὴν δυναστείας εἰς Μυκήνας περὶ τὰ 1500 π. Χ. ἴσως ὑποδεικνύουσι τὴν κάθοδον καὶ ἐτέρων φύλων ἀνηκόντων εἰς τὴν αὐτὴν πάντοτε ὁμοφυλίαν.

Ὡς γνωστὸν τὰ Ἰνδοευρωπαϊκὰ φύλα, τὰ ὁποῖα ἀπέτελεσαν μέγα μέρος τῶν ἱστορικῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος κατῆλθον εἰς τὴν χώραν ταύτην καθ' ὁμάδας. Εἶναι τελείως εὐλόγον νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ πρῶτα Ἰνδοευρωπαϊκὰ φύλα τὰ κατελθόντα εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα εἰσήγαγον νέα στοιχεῖα πολιτισμοῦ καὶ ἐπέφερον ἀρκετὰς καὶ μεγάλας καταστροφάς. Δύο τοιαύτας καταστροφάς διακρίνομεν μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν δημιουργῶν τοῦ πρωτοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ, οἵτινες ἀποδεικνύονται ὡς μὴ ἀνήκοντες εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν⁴ μίαν ἐπισυμβάσαν περὶ τὰ 2000 π. Χ. καὶ ἕτεραν περὶ τὰ 1100 π. Χ.⁵ Ἡ τελευταία, ὡς γνωστὸν ἐπηρεασμένη τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων ἐκ τῆς Μάκεδονίας. Πρὸς τοῦτοις πολλὰ νέα στοιχεῖα πολιτισμοῦ ἄλλως διάφορα τῶν προγενεστέρων ἀναφαίνονται μόνον περὶ τὰ 2000 π. Χ. Δὲν δύναμεθα νὰ δεχθῶμεν τὴν σύγχρονον ἢ τὴν ἐντὸς ὀλίγου χρονικοῦ διαστήματος κάθοδον τῶν λεγομένων ἐλληνικῶν φύλων, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει παραμένει ἀνεξήγητος ἡ ἀπομόνωσις τῆς Ἀρκαδικῆς λεγομένης διαλέκτου εἰς τὸ ὄρεινὸν κέντρον τῆς Πελοποννήσου μακρὰν τῶν παραλίων καὶ ἢ ὑπαρξίς ταύτης εἰς νῆσον τόσον μεμακρυσμένην τῆς Ἑλλάδος ὅσον

¹ Πρβλ. A. J. B. Wace, ἐν B. S. A. 1926, σ. 12, 120-122, 269, 391 καὶ J. H. S. 1926, σ. 110 ἐξ.

² Χ. Τσουνταν, ἔ. ἀ., σ. 147, 243. Τὴν διάρκειαν ταύτην

τῶν δυναστειῶν ἐδέχθη καὶ ὁ A. J. B. Wace, ἔ. ἀ., σ. 119, 120.

³ Ὅρα ἀνωτέρω σ. 3 καὶ Nilsson ἔ. ἀ., σ. 11 ἐξ.

ἡ Κύπρος. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δύναται μόνον νὰ ἐξηγηθῆ ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ποτὲ οἱ ὀμιλοῦντες τὴν Ἀρκαδικὴν κατεῖχον καὶ τὴν παραλίαν, ἐκ τῆς ὁποίας μετὰ πάροδον χρόνου ἐξέβλήθησαν. Εἰς τὴν Ἀρκαδικὴν διάλεκτον ἀνευρίσκομεν πλείστα στοιχεῖα Ἰωνικὰ μαρτυροῦντα προγενεστέραν παρουσίαν τῶν ὀμιλούντων τὴν Ἰωνικὴν εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Οὕτως πρὸ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων πρέπει νὰ δεχθῶμεν τὴν κάθοδον τῶν Ἰώνων καὶ τὴν τῶν ὀμιλούντων τὴν Ἀρκαδικήν. Αἱ κάθοδοι αὗται ἔδει νὰ λάβωσι χώραν πολὺ πρὸ τοῦ 1100 καὶ εἶναι φυσικώτερον νὰ δεχθῶμεν ὅτι συνέβησαν εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα μαρτυροῦσι καταστροφὰς καὶ ἐμφάνισιν νέων στοιχείων πολιτισμοῦ δυναμένων νὰ ἐξηγηθῶσι μόνον διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως νέων φύλων. Ἡ καταστροφή τοῦ 1100 ἢ γενομένη ὑπὸ τῶν Δωριέων δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐκείνη, ἣν ἐπέφερεν ἡ ἐμφάνισις τῶν πρώτων Ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων εἰς Ἑλλάδα καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ ἐτέρα καταστροφή, ἡ ὑποδεικνυομένη ὑπὸ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων, ἡ ἐπισυμβῆσα περὶ τὰ 2000 π. Χ. καὶ ἡ ὀρίζουσα τὴν ἀρχὴν τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς ὀφείλεται εἰς τὴν ἐμφάνισιν ταύτην. Τὰ νέα λοιπὸν φύλα τὰ ἐκ τῆς Μακεδονίας πιθανῶς ὀρηθῆντα, τὰ συμβαλόντα εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ μεσοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὰ ἀποτελέσαντα μέρος τοῦλάχιστον τῶν τρίτων κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν κατοίκων τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀνήκον εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν. Ὁ Carl W. Blegen, ἔ. ἀ. σ. 154, ὥρισε τὴν κάθοδον τῶν Ἑλληνικῶν φύλων κατὰ τὴν χρονολογίαν ταύτην, ἔτι δὲ ὁ J. P. Harland ἀπέδωσε τὴν καταστροφὴν τοῦ πρωτοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Πελοποννήσου καὶ Αἰγίνης εἰς τὴν ἀπὸ βορρᾶ κάθοδον τῶν Ἑλληνικῶν φύλων¹. Ἐν τῇ νεολιθικῇ ἐποχῇ ἐν Ἑλλάδι, σ. 151, ἐδέχθημεν ὡς Ἰνδοευρωπαίους τοὺς δημιουργοὺς τοῦ μινυεῖου πολιτισμοῦ. Οἱ ἱστορικοὶ Ed. Meyer (Geschichte des Altertums I (1921), 2, σ. 808) καὶ Beloch (I, I σ. 71 καὶ 92), ἐδέχθησαν τὴν αὐτὴν χρονολογίαν διὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἑλληνικῶν φύλων στηρίζαντες ταύτην ἐπὶ διαφορῶν οὐχὶ ἀρχαιολογικῶν λόγων².

Ἐπὶ τοῦ παρόντος στερούμεθα στοιχείων δυναμένων νὰ δρίσωσιν ἐπακριβῶς ποῖον τῶν γνωστῶν ἱστορικῶν Ἑλληνικῶν φύλων ἦτο τὸ κατὰ τὰ 2000 π. Χ. ἐφανισθὲν εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα. Ὁ P. Kretschmer ὑπεστήριξεν ἤδη τῷ 1909, ἐν Glotta, I, σ. 9 ἐξ. Zur Gesch. der griech. Dialekte, ὅτι τὰ πρώτα Ἑλληνικά φύλα τὰ κατελθόντα εἰς Ἑλλάδα ἦσαν οἱ Ἰῶνες. Τὴν γνώμην του ταύτην στηρίζει ἐπὶ γλωσσικῶν φαινομένων. Εἰς τὴν Ἀρκαδικὴν λεγομένην διάλεκτον, τὴν ἀπομονωθεῖσαν εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀρκαδίας διὰ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων, παρατηροῦνται ἀρκετὰ Ἰωνικὰ καὶ ἄφθονα Αἰολικὰ στοιχεῖα. Εἰς τὴν Ἰωνικὴν διάλεκτον ἀφ' ἐτέρου οὐδὲν Ἀρκαδικὸν στοιχεῖον παρατηρεῖται. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δύναται νὰ ἐπεξηγηθῆ ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι οἱ ὀμιλοῦντες τὴν Ἀρκαδικὴν κατῆλθον εἰς Ἑλλάδα εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν οἱ Ἰῶνες ἦσαν ἤδη ἐγκατεστημένοι εἰς αὐτήν, ὅτι κατέλαβον μέρος τῆς Ἰωνικῆς περιοχῆς, ἐπέβαλον τὴν γλῶσσαν αὐτῶν εἰς τοὺς νέους ὑπηκόους, ἀλλ' ἐδέχθησαν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν στοιχεῖα τῆς γλώσσης τῶν ὑπηκόων των. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν ἐγένετο παρὰ πάντων ἀποδεκτὴ, ἀλλὰ πολλοὶ γλωσσολόγοι, ἐν οἷς καὶ ὁ καθηγητὴς κ. Buck³,

1 Prehistoric Aegina, σ. 111-112. Δὲν καθορίζει ὁμοῦς ἐὰν καὶ εἰς τὴν Στερεάν τὸ πρῶτον τότε ἀναφαινόνται Ἑλληνικά φύλα, ἢ ἐὰν ἦσαν ἐκεῖ πρὸ πολλοῦ ἐγκατεστημένα

οὐδὲ πόθεν ἠδύνατο νὰ ὀρηθῶσιν.

2 Πρβλ. C. D. Buck, ἔ. ἀ. σ. 25, σημ. 2.

3 ἔ. ἀ. σ. 24.

θεωροῦσι ταύτην ὡς πιθανήν. Ἔχομεν ἀρχαιολογικούς λόγους, οἵτινες συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης;

Ἡ Ἑλληνικὴ παράδοσις παρέχει ἐλαχίστας σχετικῶς πληροφορίας περὶ τῶν κινήσεων τῶν Ἰώνων ὅταν οὗτοι τὸ πρῶτον ἀναφαίνονται εἰς τὸ πλάσιον τῶν πρωτοϊστορικῶν χρόνων. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἐν ᾧ οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἀχαιοὶ φέρονται ὡς ἐγκατασταθέντες εἰς Θεσσαλίαν καὶ ἐκ ταύτης ὡς ὀρμηθέντες πρὸς νότον, οὐδεμία παράδοσις φέρει τὰ Ἰωνικὰ φῦλα εἰς Θεσσαλίαν. Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἀνευρίσκομεν μόνον ποταμὸν τινα καλούμενον Ἰῶνα¹ καὶ πιθανῶς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τῆς Ἰωλκοῦ εἶναι Ἰωνικὸν (κατὰ τὸν Kretschmer « Ἰάων ὄλκος ») ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι παρήχθη ἐκ ῥίζης « Ια » τῆς ῥίζης δηλ., ἣν ἀνευρίσκομεν εἰς τὸ ὄνομα τῶν Ἰαόνων. Ἀλλ' ἡ Ἰωλκὸς εὐρίσκεται πλησίον τῆς παραλίας καὶ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ οὕτως ὑπὸ ὑστερωτέρων Ἰώνων ἀποίκων. Οἱ Ἰῶνες φέρονται ὡς ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς περὶ τὸν Σαρωνικὸν καὶ τὸν Ἀργολικὸν χώρας. Μέρος τοῦλάχιστον τῆς Βοιωτίας ὠμίλει τὴν Ἰωνικὴν καὶ κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους². Ἡ Εὐβοία εἶναι Ἰωνική³. Ἡ Ἀττικὴ ἐθεωρεῖτο τὸ κέντρον τῶν Ἰώνων κατὰ τοὺς ιστορικοὺς χρόνους⁴. Ὁ μῦθος τοῦ Θησέως ὑποδεικνύει τὴν φυλετικὴν συγγένειαν τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὴν Τροϊζήνα. Ἡ Ἐπίδαυρος κατεῖχτο ὑπὸ Ἰώνων⁵ ἐτι δὲ καὶ ἡ Κυνουρία, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἡρόδοτος⁶, ὡς καὶ ἡ μετέπειτα ὀνομασθεῖσα Ἀχαΐα⁷. Ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης, περὶ τὸν Ἀργολικόν, Κορινθιακὸν καὶ Σαρωνικὸν ἐκβληθέντες οἱ Ἰῶνες ὑπὸ μεταγενεστέρων φύλων κατέφυγον εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐκ ταύτης δὲ φέρονται ὡς μεταναστεύσαντες πρὸς ἀνατολὰς (Παυσ. VII, 2).

Ἐὰν ἐξετάσωμεν νυν τὴν περιοχὴν τὴν κατεχομένην ὑπὸ τοῦ μεσοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ παρατηροῦμεν ὅτι αἱ πεδιάδες ἀπὸ τοῦ Λιανοκλαδίου μέχρι τοῦ Ἄργους κατέχονται ὑπὸ τῶν δημιουργῶν τῶν μινυείων. Ἡ Φωκίς, ἡ Βοιωτία καὶ ἡ Ἀργολίς ἰδίᾳ παρέχουσιν ἀφθονὰ λείψανα. Ἀφ' ἐτέρου ἐλάχιστα ἴχνη τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ, ὡς διεμορφώθη οὗτος εἰς τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα, ἀνεκαλύφθησαν εἰς Θεσσαλίαν. Ταῦτα εἶναι ἀφθονώτερα εἰς τὸ Διμήνιον, τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Σοῦρπι, δηλαδὴ εἰς συνοικισμοὺς κειμένους πλησίον τῆς παραλίας, ἐν ᾧ εἶναι σπανιώτερα εἰς τὸ ἐσωτερικόν⁸. Ὁ μινυεῖος πολιτισμὸς θεωρεῖται ὡς ξένος πρὸς τὸν ἐντόπιον Θεσσαλικόν, ὃ δὲ Wace καὶ ὁ Thompson ὑποθέτουσιν ὅτι εἰσήχθη δι' ἀποίκων ἐκ τοῦ Βοιωτικοῦ Ὄρχομενοῦ. Ὁ μινυεῖος πολιτισμὸς καὶ τὰ Ἰωνικὰ φῦλα εἶναι ξένα πρὸς τὴν Θεσσαλίαν. Ἡ Ἰωλκὸς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς Ἰωνικὴ ἀποικία. Ὡς ἀπέδειξεν ἰδίως ὁ καθηγητὴς κ. Ἀ. Ἀρβανιτόπουλος τὸ Διμήνιον δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ Ἰωνικὴ Ἰωλκὸς⁹, ἀλλὰ τὰ ἐκ τούτου εὐρήματα ἀποδεικνύουσιν ὅτι οἱ δημιουργοὶ τοῦ

1 Στράβ. VII, 327. « πόλις Ὀξύνεια παρά τον Ἰῶνα ποταμόν ».

2 Πρβλ. A. Thumb Handbuch der griechischen Dialekte. σ. 71, γάρτην ὁρίων διαλέκτων κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Καὶ τὸ ὄνομα τῶν Ἰαόνων τῶν κατοικοῦντων εἰς Βοιωτίαν.

3 Στέφ. Βυζ. εἰς λ. Ἑλλοπία. Χωρίον Εὐβοίας καὶ αὕτη ἡ νῆσος ἀπὸ Ἑλλοπος τοῦ Ἰῶνος. Στράβ. X, 445. (Ἡ Εὐβοία) « Ἑλλοπία δ' ὀνομάσθη ἀπὸ Ἑλλοπος τοῦ Ἰῶνος ».

4 Μεταξὺ ἄλλων πρβλ. Αἰσχύλου Πέρσας 176 ὅπου ἡ Ἀττικὴ καλεῖται « Ἰαόνων γῆ ».

5 Παυσ. II, 26,2.

6 VIII, 73. Οἱ Κυνουριοὶ αὐτόχθονες ἐόντες δοκέουσι μόνον εἶναι Ἰῶνες ἐκδεδοριένται δὲ ὑπὸ τε Ἀργείων ἀρχόμενοι καὶ τοῦ χρόνου.

7 Ἡρόδ. I, 145-46; καὶ Στράβ. VIII, 383. « Ταύτης δὲ τῆς χώρας (sc. Ἀχαΐας) τὸ μὲν παλαιὸν Ἰῶνες ἐκράτουν ἐξ Ἀθηναίων τὸ γένος ὄντες· ἐκαλεῖτο δὲ τὸ μὲν παλαιὸν Αἰγιάλεια... ὑστερον δ' ἀπ' ἐκεῖνων Ἰωνία ».

8 Wace καὶ Thompson, ε. ἀ. σ. 247.

9 Γραπταὶ στήλαι Παγασῶν, σ. 69 καὶ Πρακτικὰ 1909, σ. 155-162.

μινυείου πολιτισμοῦ εἶχον ἰδρύση ἀποικίαν πολὺ πλησίον τῆς μόνης εἰς Θεσσαλίαν πιθανῆς Ἰωνικῆς πόλεως. Ἴωνες δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν Φωκίδα, μολονότι ἡ περιοχὴ αὕτη εἶναι ἴσως τὸ πρῶτον κέντρον τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ. Τοῦτο ἀποτελεῖ σοβαρώτατον χάσμα εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἡμῶν. Ἴσως εἰς Φωκίδα ἐλησμονήθησαν ἢ καὶ ὑπεκατεστάθησαν ὑπὸ νεωτέρων αἰ ἀρχαιότεραι περὶ Ἰώνων παραδόσεις¹. Αἱ περὶ τὸν Σαρωνικόν, Ἀργολικόν καὶ Κορινθιακὸν κόλπον χώραι φέρονται ὑπὸ τῆς παραδόσεως ὡς τὸ κέντρον τῆς Ἰωνικῆς ζώνης. Αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι ἀπέδειξαν ὅτι αἱ περιοχαὶ αὗται κατεείχοντο ὑπὸ τῶν δημιουργῶν τῶν μινυείων. Ἡ ἔκτασις, τὴν ὁποίαν κατέχουσιν οἱ δημιουργοὶ τοῦ μινυείου πολιτισμοῦ, οὗς δεχόμεθα ὡς τοὺς πρῶτους Ἰνδοευρωπαϊοὺς κατοίκους τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου, ἰδίως πρὸ τῆς καθόδου τῶν Ἀχαιῶν καὶ Αἰολέων, ταυτίζεται εἰς τὰς γενικὰς αὐτῆς γραμμὰς πρὸς ἐκείνην, ἣν φέρονται κατοικοῦντες οἱ Ἴωνες κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπικρατήσεως αὐτῶν. Συνεπῶς εἶναι πιθανὸν ὅτι οἱ Ἴωνες τῆς παραδόσεως εἶναι οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς δημιουργοὺς τῶν μινυείων τῆς ἀρχαιολογίας².

Συνοψίζοντες τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρεύνης ἡμῶν περὶ τοῦ μεσοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ συμπεραίνομεν ὅτι οὗτος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τῶν προγενεστέρων μὴ Ἰνδοευρωπαϊῶν κατοίκων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ ὑπὸ Ἀρίων φύλων κατελθόντων ἐκ Μακεδονίας διὰ τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Τυμφρηστοῦ, ἢ πιθανώτερον διὰ τῆς Θεσσαλίας. Τὰ κατελθόντα νέα φυλα πιθανῶς ἦσαν οἱ Ἴωνες.

Αἱ περὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶναι

1 Εἶναι ἀξιοσημειωτὸν ὅτι πολλὰ τῶν διατηρηθεισῶν εἰς τὴν Ἀργολιδοκορινθίαν παραδόσεων πραγματεύονται τὴν ἐκδιῶξιν τῶν Ἰώνων ἐκ τῆς περιοχῆς ἐκείνης καὶ τὴν μετάβασιν αὐτῶν εἰς Ἀττικὴν. Καὶ ἡ ἐκ τῆς Τροϊζήνης εἰς Ἀθήνας μετάβασις τοῦ Θησέως ἴσως σημειῶνει τὴν ἐκ τῆς περιοχῆς ἐκείνης ἐπιστροφὴν εἰς Ἀττικὴν τῶν Ἰώνων. Πιθανὸν ἢ Ἀττικὴ διὰ τὸ λεπτόγεον (ἄρα καὶ Θουκυδ. I, 2) ἀτέφυγε τὴν ὑποδούλωσιν εἰς ἄλλα φυλα καὶ ἀπέτελεσε τὸ κέντρον, εἰς τὸ ὁποῖον κατέφυγον οἱ Ἴωνες οἱ ἐκδιωχθέντες ἐκ τῶν εὐφορωτέρων αὐτῶν κτήσεων. Οἱ Ἴωνες ἦσαν πιθανῶς οἱ πρῶτοι Ἰνδοευρωπαῖοι οἱ κατελθόντες εἰς Ἑλλάδα. Ἐκ τῆς Φωκίδος καὶ Βοιωτίας, χώρας εἰς τὰς ὁποίας φαίνεται ὅτι τὸ πρῶτον ἐγκατεστάθησαν, κατῆλθον εἰς Πελοπόννησον ἴσως διὰ τῶν πρὸς τὸν Κορινθιακὸν παραλίον τῆς Βοιωτίας καὶ χωρὶς νὰ διέλθωσι διὰ τῆς Ἀττικῆς. Πάντως ὁμως καὶ τὴν Ἀττικὴν κατέφυγον καὶ εἰς ταύτην κατέφυγον ὅτε ἐξεδιῶχθησαν ἐκ τῆς Πελοποννήσου. (Μινυεῖα ἀγγεῖα ἀνεκαλύφθησαν εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς Ἀττικῆς εἰδικῶς δὲ εἰς Ἐλευσίνα ὅπου φαίνεται ὅτι ἤκμαζε μέγας μινυεῖος συνοικισμός). Ἐκτοτε ἡ περιοχὴ αὕτη κατεείχετο ὑπὸ τῶν αὐτῶν Ἰωνικῶν φύλων. Σχετικῶς λοιπὸν εἶχον δίκαιον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ θεωρῶσιν ἑαυτοὺς αὐτόχθονας. Ἐάν δὲ διὰ τῆς λέξεως «αὐτόχθονες» ὀρίσωμεν τοὺς ἀρχαιότερους Ἰνδοευρωπαϊοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἱστορικῶς ἀληθεῖς τοὺς περιφήμους λόγους τοῦ Δημοσθένους πρὸς τοὺς συμπατριώτας αὐτοῦ «μόνοι γὰρ πάντων αὐτόχθονες ὑμεῖς ἐστε ἀκείνοι (δηλ.

οἱ Ἀρκάδες)». (Περὶ τῆς παραπροσβείας 424).

2 Οἱ δημιουργοὶ τῶν μινυείων ἀγγείων συνήθως συγχέονται πρὸς τοὺς Μινύας, τοὺς Ὀμηρικὸς κατοίκους τοῦ Βοιωτικοῦ Ὀρχομενοῦ. Οἱ Μινύαι, ὡς γνωστόν, φέρονται ὡς κατοικήσαντες ποτε μέρος τῆς Ἡλίδος, τῆς Λακωνίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Βοιωτίας. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ἐπακριβῶς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν οἱ Μινύαι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς περιοχὰς ἐκείνας· πιθανῶς ὁμως κατεείχον ταύτας κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν ἐποχὴν. (Πρβλ. καὶ τὸν θολωτὸν τάφον τοῦ Ὀρχομενοῦ, ὅστις ὑπὸ τῆς παραδόσεως φέρεται ὡς κτισθεὶς ὑπὸ τῶν Μινυῶν) Τὰ τεφρὰ μινυεῖα ἀγγεῖα δὲν ἦσαν πλέον ἐν χρήσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην (ἰδίως κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν II καὶ III ἐποχὴν). Οἱ δημιουργοὶ τῶν μινυείων ἐγκατεστάθησαν οὐ μόνον εἰς τὸν Ὀρχομενόν, ἀλλ' εἰς ὀλόκληρον τὴν ἀνατολικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τῆς Πελοποννήσου περὶ τὰ 2000 π. Χ., λείψανα δ' αὐτῶν δὲν ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε εἰς τὴν Ἡλίδα καὶ τὴν Λακωνίαν. Οἱ δημιουργοὶ τῶν μινυείων, ἦτοι μέγα μέρος τῶν μεσοελλαδικῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, ἦσαν διάφοροι τῶν Μινυῶν τοῦ Ὀρχομενοῦ. Ἡ σύγχυσις προήλθεν ἐκ τοῦ ὀνόματος, τὸ ὁποῖον ἐδόθη εἰς τὰ μεσοελλαδικὰ τεφρὰ ἀγγεῖα ὑπὸ τοῦ H. Schliemann. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ὀνομάσθησαν καὶ λυδικὰ (παρ' ἡμῖν ὑπὸ τε ἄλλων καὶ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Ἀ. Σκιαῖ), ἀλλὰ νυν παρὰ πάντων καλοῦνται μινυεῖα.

τόσον περιορισμένοι ὥστε νὰ μὴ δυνάμεθα νὰ βασίσωμεν ἐπ' αὐτῶν θετικόν τι συμπέρασμα. Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐδέχθημεν τὴν ἐκ Μακεδονίας κάθοδον εἰς Ἑλλάδα τῶν πρώτων ἱστορικῶν Ἑλληνικῶν φύλων. Κατ' ἀκολουθίαν δεχόμεθα ὅτι μέρος τοῦλάχιστον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν ἀποτελεῖτο ἐξ Ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων¹. Ὁ πολιτισμὸς τῆς Θεσσαλίας μετὰ τὰ 2300 π. Χ. παρουσιάζει πλεῖστα Μακεδονικὰ στοιχεῖα, ἅτινα ἀσφαλῶς εἰσήχθησαν ὑπὸ φύλων κατελθόντων ἐκ Μακεδονίας². Μέρος λοιπὸν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν ἦτο συγγενὲς πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Μακεδονίας, ἤτοι ἀποτελεῖτο ἐξ Ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων. Περὶ τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος δὲν γνωρίζομεν θετικόν τι. Ἡ Κρήτη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην κατέχεται ὑπὸ φύλων, τὰ ὅποια ἐδημιούργησαν τὸν μινωϊκὸν πολιτισμὸν, δηλαδὴ ὑπὸ φύλων μὴ Ἰνδοευρωπαϊκῶν.

ΟΙ ΑΙΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΧΑΙΟΙ

Τὴν κάθοδον τῶν Ἰώνων ἐπηκολούθησεν ἡ κάθοδος τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Ἀχαιῶν. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν κατέχομεν τὰ στοιχεῖα τὰ δυνάμενα νὰ ὀρίσωσι τὸν χρόνον τῆς καθόδου τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἐὰν τὰ φύλα ταῦτα κατῆλθον ὁμοῦ ἢ καὶ χωριστὰ ἢ ποῖον ἐξ αὐτῶν προηγῆθη. Ἡ κάθοδος καὶ ἐγκατάστασις τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὰς νοτιωτέρας ἐπαρχίας φαίνεται ὅτι ἐγένετο εἰρηνικῶς, διότι εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας ἀνεύρισκον πληθυσμὸν συγγενῆ συνεπῶς εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἡπειρωτικοῦ πολιτισμοῦ δὲν διακρίνομεν δεδομένα, δυνάμενα νὰ ὑποδείξωσι τὴν κάθοδον ταύτην. Μετὰ τὴν κάθοδον τῶν δημιουργῶν τοῦ μινυεῖου πολιτισμοῦ, πιθανῶς τῶν Ἰώνων, διακρίνομεν δύο σπουδαῖα γεγονότα: τὴν ἀνύψωσιν τῆς θέσεως τῶν Μυκηνῶν περὶ τὰ 1600 π. Χ. καὶ τὴν ἐμφάνισιν νέας δυναστείας, ἐπιμαρτυρουμένης ὑπὸ τῆς ἀλλαγῆς τῶν ἐθίμων ταφῆς, εἰς τὴν πόλιν ταύτην περὶ τὰ 1500 π. Χ. Ἡ αὔξησις τῆς δυνάμεως τῶν Μυκηνῶν ἴσως ὀφείλεται εἰς τὰς ἐμπορικὰς αὐτῆς σχέσεις πρὸς τὴν Κρήτην. Ἡ νέα δυναστεία ὁμοῦ δὲν προήρχετο ἐκ τῶν οἰκογενειῶν τῶν κατεχόντων τὰς Μυκήνας κατὰ τὴν 16^{ην} π. Χ. ἑκατονταετηρίδα διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὰ ἔθιμα τῆς ταφῆς θὰ ἦσαν τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς πρώτης δυναστείας τηρηθέντα. Ἡ νέα δυναστεία, πιθανῶς, προήρχετο ἐκ τῶν τάξεων νέων φύλων, τὰ ὅποια ἐγκαθίστανται νῦν εἰς Μυκήνας. Τὰ φύλα ταῦτα ἦσαν συγγενῆ πρὸς τὰ προηγούμενα, διότι ἐδειξαν παντοιοτρόπως τὸν σεβασμὸν αὐτῶν πρὸς τοὺς βασιλικοὺς τάφους τῆς προηγούμενης δυναστείας. Περιέκλεισαν τὸν χώρον, τὸν ὅποιον ἐκεῖνοι κατεῖχον, ἐπέθεσαν ἐπιτυμβίους στήλας, ἔκτισαν τὸν περὶ τὴν Ἀκρόπολιν περίβολον οὕτως ὥστε τὸ τεῖχος νὰ μὴ διέρχεται διὰ τοῦ βασιλικοῦ νεκροταφείου καὶ ἐτέλουν θρησκευτικὰς τινὰς τελετὰς πρὸς τιμὴν τῶν ταφέντων ἐκεῖ βασιλέων ἐπὶ πολὺ χρονικὸν διάστημα μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς νέας δυναστείας³. Ἡ νέα δυναστεία καὶ τὰ φύλα, ἅτινα προφανῶς ἦσαν μετ' αὐτῆς, ἐγκατεστάθησαν εἰς Μυκήνας περὶ τὰ 1500 π. Χ. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀχαιοὶ φέρονται ὑπὸ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Βογάτζκιῶ οὐ μόνον ὡς ἐγκατεστημένοι ἤδη εἰς Ἑλλάδα περὶ τὰ 1350 π. Χ.,

1 Πρβλ. Ἀ. Δ. Κεραμόπουλλον, εἰς Ἑλληνικά τόμ. Β', σ. 105 ἐξ. Οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Δωριεῖς ἐν Μακεδονίᾳ

2 Πρβλ. καὶ W. A. Heurtley, ἔ. ἀ. σ. 180.

3 Α. Δ. Κεραμόπουλλος ἐν Ἐφ. Ἀρχ. 1918, σ. 52-57. Γ. Οἰζονόμος. De profusionum receptaculis sepulcralibus. σ. 13-14. Nilsson, ἔ. ἀ. σ. 531 ἐξ.

ἀλλὰ καὶ ὡς ἔχοντες ἰσχυρὸν κράτος καὶ ἀποικίαν εἰς Μ. Ἀσίαν. Δυνάμεθα κατ' ἀκολουθίαν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ δυναστεία ἢ ἐγκατασταθεῖσα εἰς Μυκήνας περὶ τὰ 1500 ἡτο Ἀχαιῶν καὶ τὰ φύλα, τὰ ὁποῖα ἐγκαθίδρυσαν ταύτην ἦσαν οἱ Ἀχαιοί. Δυνάμεθα δηλαδή νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς Μυκήνας περὶ τὰ 1500 π.Χ.¹ Κατ' ἀκολουθίαν οἱ Ἀχαιοὶ δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἱ δημιουργοὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν καθέτων τάφων τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, ἀφ' οὗ οὗτοι ἦσαν οἱ φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ τῶν θολωτῶν. Οἱ κάθετοι τάφοι παρουσιάζουσι τόσα κοινὰ στοιχεῖα πρὸς τοὺς μεσοελλαδικοὺς ὥστε εἶναι φυσικώτερον νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἶναι δημιουργήματα τῶν μεσοελλαδικῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι ἔργα τῶν Ἰώνων κατὰ μέγα μέρος. Οἱ Ἀχαιοὶ φέρονται ὑπὸ τῶν ξένων ἐπιγραφῶν καὶ ὑπὸ τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν ὡς κατέχοντες τὰς Μυκήνας μέχρι τῆς καθόδου τῶν Δωριέων. Κατὰ συνέπειαν ἐὰν οἱ Αἰολεῖς δὲν ἦσαν οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ ἐὰν ποτε κατεῖχον τὴν Ἀργολιδοκορινθίαν θὰ κατήλθον ἀπὸ βορρᾶ πρὸ τοῦ 1500 π.Χ.

Ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ἡ καθόδος αὐτῆ τῶν Αἰολέων, ἀλλὰ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς λίαν πιθανὴ ἢ τῶν Ἀχαιῶν περὶ τὰ 1500 π.Χ. καὶ εἰς τούτους νὰ ἀποδοθῇ ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς δυνάμεως τῶν Μυκηνῶν, ἢ καταστροφή τῆς δυνάμεως τοῦ μυκῶν βασιλείου περὶ τὰ 1400 π.Χ. καὶ ἡ δημιουργία τῆς μυκηναϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Πόθεν ὠρμήθησαν οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Αἰολεῖς πρὸ τῆς καθόδου τῶν εἰς Ἑλλάδα εἶναι δύσκολον νὰ ὀρίσωμεν. Ἡ παράδοσις φέρει αὐτοὺς ὡς ἐγκατεστημένους εἰς Θεσσαλίαν. Δὲν δύνανται ὅμως νὰ εἶναι οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας, διότι εἰς τὴν χώραν ταύτην ἀνευρίσκομεν κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν φύλα, τὰ ὁποῖα δεχόμεθα ὡς μὴ Ἰνδοευρωπαϊκὰ (ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῆς κεραμεικῆς καὶ τῶν εἰδωλίων, ἅτινα δεχόμεθα παριστῶντα τὴν θεὰν φύσιν). Κατ' ἀκολουθίαν οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἀχαιοί, Ἰνδοευρωπαϊκὰ φύλα, ἐγκατεστάθησαν εἰς Θεσσαλίαν εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν τῆς νεολιθικῆς. Περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἐλάχιστα γνωρίζομεν. Τὰ νέα ὅμως στοιχεῖα, ἅτινα ἀνευρίσκομεν εἰς τοὺς ἀνασκαφέντας συνοικισμοὺς τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὰ ἐκ Μακεδονίας προερχόμενα. Ἐκ Μακεδονίας προφανῶς εἰσήχθη καὶ ὁ χαλκὸς εἰς Θεσσαλίαν, συγχὴ δὲ ἐπικοινωνία ὑφίστατο μεταξὺ τῶν δύο τούτων χωρῶν καθ' ὅλην τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν. Ἀφ' ἑτέρου δὲν ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε εἰς Θεσσαλίαν λείψανα, ἅτινα ἠδύναντο νὰ εἰσαχθῶσιν ἐξ ἄλλης χώρας, ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας δηλαδή, ἢ καὶ νὰ ὑποδείξωσιν ἐγκατάστασιν φύλων ὀρμηθέντων ἐξ ἄλλης χώρας πλὴν τῆς Μακεδονίας. Ἐὰν δεχθῶμεν ὡς ἀληθῆ τὴν μαρτυρίαν τῆς παραδόσεως περὶ ἐγκαταστάσεως τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Ἀχαιῶν εἰς Θεσσαλίαν, καὶ ἔχομεν πολλοὺς λόγους νὰ πιστεύσωμεν εἰς ταύτην ἰδίως γλωσσολογικούς. (διότι οὐ μόνον κατὰ τοὺς Ὀμηρικούς ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἡ Θεσσαλία κατεῖχετο ὑπὸ φύλων ὁμιλούντων τὴν Αἰολικὴν διάλεκτον), πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐκ Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου, ἴσως, ὠρμήθησαν οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἀχαιοὶ προτοῦ κατέλθωσιν εἰς Θεσσαλίαν.

Μεταξὺ τῶν στοιχείων τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, μέρος τοῦ ὁποίου τοῦλάχιστον ἐδημιουργήθη ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Ἀχαιῶν, ἀνευρίσκομεν μερικὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα,

¹ Πρβλ. Χ. Τσοῦνταν, ἔ. ἀ. σ. 242-244 καὶ 146 ἔξ.

τὰ ὅποια ἠδύναντο νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον μόνον ἀπὸ βορρᾶ. Τὰ ἐξ ἠλέκτρου ἀντικείμενα, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Nilsson, ἔ.ἀ., μόνον διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἡπείρου ἠδύναντον εἰσαχθῶσι. Τὰ χαρακτηριστικὰ ἠπειρωτικὰ μέγαρα μετὰ τῶν ἐστιῶν καὶ κίωνων αὐτῶν εἶναι βορείου τύπου. Αἱ περόναι, αἵτινες ἀναφαίνονται μετὰ τὰ 1400 π. Χ., ὡς ἀπέδειξεν ὁ Studniczka¹, ἔλκουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀπὸ βορρᾶ. Οἱ τάφοι τῆς Τρεμπένιστε, καθὼς ἀπέδειξεν ὁ καθηγητῆς κ. Κεραμόπουλλος², παρέχουσι καὶ νέα τεκμήρια τῆς ἐκ Μακεδονίας καθόδου τῶν δημιουργῶν τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀπὸ περιοχῆς κειμένης βορειότερον τῆς Θεσσαλίας καὶ ἀπὸ χώρας ὅπου κατέληγον αἱ δύο μεγάλαι ὁδοὶ τοῦ ἐκ τῆς Βαλτικῆς ἠλέκτρου ὠρμήθησαν οἱ δημιουργοὶ τοῦ τε ἀρχαιότερου καὶ τοῦ νεωτέρου μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ προτοῦ κατέλθωσιν εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα. Ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Μακεδονία κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι ἡ περιοχὴ αὕτη, δεχόμεθα δὲ ὅτι ἐκ ταύτης ὠρμήθησαν οἱ τε Ἴωνες καὶ οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἀχαιοὶ διὰ νὰ κατέλθωσιν εἰς Ἑλλάδα.

Περισσότεραι ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἀρχαιολογικῶς ἄγνωστον κατὰ παράδοσιν κοιτίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὴν Ἡπειρον, ἴσως φέρωσιν εἰς φῶς περισσοτέρας καὶ πειστικωτέρας ἀποδείξεις τῆς τοιαύτης καθόδου.

Οἱ Ἀχαιοὶ

Οἱ Ἀχαιοὶ παρὰ πάντων ἀναγνωρίζονται ὡς Ἕλληνες. Ὁ καθηγητῆς κ. Prentice εἰς μελέτην του ἐπιγραφομένην *The Achaeans*³ δέχεται ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἀνῆκον εἰς φυλὴν Μικρασιατικὴν καὶ μὴ Ἰνδοευρωπαϊκὴν, ἥτις εἴτε πρὸ τοῦ 2000, ἦτοι κατὰ τὴν πρωτοελλαδικὴν ἐποχὴν, εἴτε μετὰ τὰ 1350 π. Χ. ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Φθιώτιδα τῆς Θεσσαλίας. Τὴν θεωρίαν ταύτην στηρίζει ἐπὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Βογάζκιοι καὶ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Καρνὰκ, ἥτις περιγράφει τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Mernepthal κατὰ τῶν Λιβύων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν. Τὰ μέχρι τοῦδε ἀνακαλυφθέντα εἰς Φθιώτιδα ἀρχαιολογικὰ λείψανα εἶναι σχεδὸν τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ ἐκ τῶν λοιπῶν περιοχῶν τῆς Θεσσαλίας. Μετὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν ἡ περιοχὴ αὕτη παρουσιάζει τὸν αὐτὸν πολιτισμὸν ὡς καὶ αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι τῆς Θεσσαλίας. Κατ' ἀκολουθίαν καὶ ἡ Φθιώτις (Ἀχαΐα) κατοικεῖτο ὑπὸ τῶν αὐτῶν φύλων ὡς ἐκεῖναι. Τὰ διάφορα στοιχεῖα πολιτισμοῦ τὰ εἰσαχθέντα κατὰ τὴν λιθόχαλκον καὶ τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ, τὰ αὐτὰ εἰς ὁλόκληρον τὴν Θεσσαλίαν, εἶναι καθαρῶς Μακεδονικὰ⁴ οὐδὲν δὲ ἐξ αὐτῶν φαίνεται εἰσαχθὲν ἐξ ἄλλης χώρας. Ἐγκατάστασις Μικρασιατικῶν φύλων εἰς τὴν (Ἀχαΐαν) Φθιώτιδα μόνον, μετὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν, δὲν δικαιολογεῖται ὑπὸ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Βογάζκιοι δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἦσαν Ἰνδοευρωπαῖοι.

Ὁ Ε. Forger εἰς τὴν προκαταρκτικὴν αὐτοῦ δημοσίευσιν τῶν ἀρχείων τοῦ Βογάζκιοι διακρίνει μεταξὺ τῶν βασιλέων καὶ τῶν χωρῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς ταῦτα ὀνόματα ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὴν Ἑλλάδα⁵. Ὁ Kretschmer καὶ ἄλλοι ἀνεγνώρισαν ἕτερα ὀνόματα. Οὕτως

1 Ἐν Ath. Mit. 1887, σ. 8-24.

2 Πρβλ. Ἡ Ἀρχαῖκή Νεκρόπολις τοῦ Τρεμπένιστε παρὰ τὴν λίμνην τῆς Ἀχρίδος. Ἀρχ. Ἐφημ. 1927-28, σ. 41 ἔξ.

3 Ἐν A. J. A. XXXIII, 1929, σ. 206 ἔξ.

4 Πρβλ. W. A. Heurtley, ἔ.ἀ.σ. 180 καὶ Μυλωνά, ἔ.ἀ., σ. 46.

5 Vorhomerische Griechen in dem Keilschrifttexten von Boghaz-Koi, ἐν Mitt. der deutschen Orientges. N° 63, 1924.

εἰς τὸν Alaksandus τοῦ Uilusa ἀνεγνώρισαν τὸν Ἀλέξανδρον τοῦ Ἰλίου, εἰς τὸν Tawagalawas τὸν Ἐτεοκλέα, εἰς τὸν Attarissijas τὸν Ἀτρέα, εἰς τὸν Antarawas τὸν Ἄνδρέα καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς χώρας Achchijawa τὴν Ἀχαΐαν. Ὁ Ed. Meyer¹ νομίζει ὅτι ὁ Alaksandus καὶ ὁ Attarissijas δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Ἀτρέυς, ὡς ἐδέχθη ὁ Forrer, ὁ δὲ Dr. Friedrich² ὑποστηρίζει ὅτι δὲν εἶναι βέβαιοι ἐὰν ὁ Antarawas ἀνήκεν εἰς τὴν Ἀχαΐαν ἢ ἦτο βασιλεὺς ἐτέρου Ἀσιατικοῦ κράτους. Πάντες ὁμοῦ δέχονται ὅτι ἡ Achchijawa τῶν Χετταίων εἶναι ἡ Ἀχαΐα τῶν Ἑλλήνων. Τὴν χώραν Achchijawa τοποθετεῖ ὁ Ed. Meyer εἰς τὴν Παμφυλίαν τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφέρονται ὅλαι αἱ μαρτυρίαι τῶν Χετταϊκῶν ἐπιγραφῶν περὶ τῆς Achchijawa εἰς τὸ προϊστορικὸν τοῦτο βασιλεῖον τῆς Παμφυλίας; Ὁ καθηγητὴς κ. Prentice δέχεται ὅτι πᾶσαι αἱ μαρτυρίαι ἀναφέρονται εἰς τὸ μικρὸν βασιλεῖον τῆς Παμφυλίας καὶ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης στηρίζει συλλογισμούς, οἵτινες φέρουσιν εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς μὴ Ἑλληνικότητος τῶν Ἀχαιῶν. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐρεῦνης φαίνεται ἡμῖν ἐπισφαλῆς, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἔτι ἀκολουθήσωμεν τοῦτον δὲν δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὰ αὐτὰ πρὸς τὸν κ. Prentice συμπεράσματα. Ὁ βασιλεὺς τῆς Achchijawa Tawagalawas φέρεται ὡς ὑποτελὴς τῶν Χετταίων εἰς ἐπιγραφὰς ἀναφερομένας εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Murshil (ἀνεθρόνιστος εἰς τὸν θρόνον περὶ τὰ 1345 π.Χ.). Ὀλίγον ὕστερότερον, περὶ τὰ 1325, ὁ βασιλεὺς τῆς Achchijawa ἀποκαλεῖται «ἀδελφός» ὑπὸ τῶν Χετταίων βασιλέων καὶ φέρεται ὡς ἰσότιμος πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Βαβυλωνίας, τῆς Ἀσσυρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Δὲν ἦτο δυνατὸν ἐντὸς ὀλίγου χρονικοῦ διαστήματος ἢ ἰσχύς τοῦ μικροῦ βασιλείου τῆς Παμφυλίας (τῆς Achchijawa δηλ.) νὰ ἠῤῥήθη τόσον ὥστε οἱ βασιλεῖς αὐτοῦ νὰ θεωρῶνται ἴσοι πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς ἀχανοῦς ἐπικρατείας τῶν Χετταίων καὶ ἰσότιμοι πρὸς τοὺς μεγάλους ἄρχοντας τῆς Ἀσσυρίας, τῆς Βαβυλωνίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ αὔξησις τῆς δυνάμεως τῆς Achchijawa δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐγένετο εἰς βάρος τῶν Χετταίων διότι οὗτοι εὐρίσκοντο εἰς τὸ μέγιστον σημεῖον τῆς δυνάμεως αὐτῶν, οὔτε καὶ εἰς βάρος τῶν γειτόνων διότι καὶ ἐκεῖνοι ὡς ἡ Achchijawa ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Χετταίους καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν. Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Dudhalia IV, περὶ τὰ 1250 π.Χ., ὁ βασιλεὺς Attarissijas τῆς Achchijawa κατέλαβε μέρος τῆς γειτονικῆς χώρας Zippalsa καὶ ἐξεδίωξε τὸν βασιλέα αὐτῆς Maduwattas. Ἦναγκάσθη ὁμοῦ ὑπὸ τῶν Χετταίων νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς νέας αὐτοῦ κτήσεις καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἰδίαν χώραν. Οἱ Χετταῖοι δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τῆς Achchijawa ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Dudhalia IV· πολλῶ μᾶλλον δὲν θὰ ἐπέτρεπον ταύτην εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ δύναμις αὐτῶν εὐρίσκατο εἰς τὴν μεγαλυτέραν αὐτῆς ἐκδήλωσιν, ἐπὶ τῆς βασιλείας δηλ. τοῦ Murshil. Αἱ ἀνωτέρω σκέψεις φέρουσιν εἰς τὸ ἀκόλουθον συμπέρασμα: ἡ Achchijawa, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς θεωρεῖται ὡς «ἀδελφός» ὑπὸ τῶν Χετταίων ἀρχόντων, ἦτο διάφορος τῆς Achchijawa - Παμφυλίας, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς φέρεται ὡς ὑποτελὴς εἰς αὐτούς³.

Τὸ ἀρχαιότερον ἔγγραφο, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει τὸ ὄνομα τῆς Achchijawa ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους προκατόχου τινὸς τοῦ Murshil, ἦτοι πραγματεύεται γεγονότα λαβόντα χώραν πρὸ τοῦ 1345 π.Χ. Ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Arzawa, ὅστις ἐκρατεῖτο ὡς ὁμηρος εἰς τὴν

1 Ἐν Geschichte des altertums, II¹, I σ. 302 σημ. 1.

3 Πρβλ. Buck ἔ. ἀ. σ. 21 ἔξ. καὶ Nilsson, ἔ. ἀ. σ. 86.

2 Ἐν G. d. A., II¹, I, σ. 549 ἔξ. καὶ Prentice. ἔ. ἀ.

αὐλὴν ἑνὸς τῶν προκατόχων τοῦ Murshil, δραπετεύσας κατέφυγεν εἰς Κύπρον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Achchijawa. Ὁ καθηγητὴς κ. Prentice, δεχόμενος τὴν Παμφυλίαν ὡς τὴν Achchijawa, διερωτᾶται πῶς ἦτο δυνατόν ἤδη πρὸ τοῦ 1345 οἱ Ἕλληνες-Ἀχαιοὶ τῆς Μ. Ἀσίας νὰ ἦσαν τόσον ἰσχυροὶ ὥστε νὰ ἀψηφῶσι τὴν τεραστίαν δύναμιν τῶν Χετταίων δίδοντες ἄσυλον εἰς πολιτικὸν φυγάδα. «Even if the Pamphylians had arrived early in the 14th century it would be strange indeed if, in the time of a predecessor of Mursil II they already formed a power strong enough to protect a prince who fled from the Hittite king». (Prentice, ἔ. α. σ. 215). Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ βασίλειον τῆς Achchijawa ὑφίστατο τότε (πρὸ τοῦ 1345) καὶ κατὰ τὸν Prentice τοῦτο εὐρίσκετο εἰς Παμφυλίαν, τὸ βασίλειον ἐκεῖνο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι Ἑλληνικὸν καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἦσαν Ἕλληνες, ἀλλ' ἀνήκον εἰς Μικρασιατικὸν τι φῶλον, μέρος τοῦ ὁποίου μετηνάστευσε εἰς Ἑλλάδα καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Φθιώτιδα πρὸ τοῦ γεγονότος τούτου ἢ εἰς χρόνους μεταγενεστέρους. Ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἰδίως ὁ κ. Prentice στηρίζει τὴν νέαν ταύτην θεωρίαν. Ἄς ἴδωμεν ὅμως μήπως ἡ ἐπιγραφή δύναται νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἄλλως πως.

Ὁ Ed. Meyer τοποθετεῖ τὴν Arzawa εἰς τὸν Ταῦρον. Ὁ D. G. Hogarth¹ θέτει ταύτην εἰς τὸν Ταῦρον τῆς Κιλικίας. Ὁ βασιλεὺς τῆς χώρας ταύτης, τῆς Arzawa δηλ., ἀνεγνώρισε τὴν κυριαρχίαν τῶν Χετταίων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Shubbiluliuma (τοῦ ὁποίου ἡ βασιλεία ἤρχισε περὶ τὰ 1400 ἢ περὶ τὰ 1380 κατὰ τοὺς Γερμανοὺς ἐκδότας τῶν ἀρχείων τοῦ Βογάτζκιοῦ)² καὶ πιθανῶς εἰς τοῦτον ἔδωκεν ὡς ὄμηρον τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ βασιλέως τούτου, ἢ ἐπὶ τῆς τῶν διαδόχων του, πάντως πρὸ τῆς ἀνόδου εἰς τὸν θρόνον τοῦ Murshil ἐδραπέτευσε ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Arzawa. Ἐὰν ἐδραπέτευσε ἐκ τῆς πρωτεύουσας τῶν Χετταίων, ἥτις ἔκειτο πλησίον τῆς σημερινῆς Ἀγκύρας, θὰ κατήρχετο πρὸς νότον καὶ θὰ διήρχετο διὰ τῆς Παμφυλίας ἢ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Κιλικίας διὰ νὰ μεταβῇ εἰς Κύπρον. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει παραμένει ἀνεξήγητον διατὶ ἐγκατέλειπε τὰ νότια παράλια τῆς Μ. Ἀσίας διὰ νὰ μεταβῇ εἰς Κύπρον ἐν ᾧ μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψε καὶ πάλιν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. Ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι κατέφυγεν εἰς Κύπρον χωρὶς νὰ διέλθῃ διὰ τῶν νοτίων παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας, παραμένει ἀνεξήγητον πῶς ἀφῆκε τὴν νῆσον, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο ἀσφαλέστερος, διότι ἡ δύναμις τῶν Χετταίων ἦτο χερσαία, καὶ κατέφυγεν εἰς χώραν συνορεύουσαν πρὸς τὰς κτήσεις τῶν Χετταίων. Ὅσονδήποτε ἰσχυρὸν καὶ ἂν ἦτο τὸ κράτος τῆς Achchijawa δὲν ἠδύνατο νὰ ἀψηφήσῃ τὴν κολοσσιαίαν δύναμιν τῆς Χετταϊκῆς ἐπικρατείας, ἥτις νῦν ἔφθανε μέχρι τῆς Συρίας. Διαρκούσης τῆς βασιλείας αὐτοῦ (περίπου 1380 - 1350;) ὁ Shubbiluliuma ἐπεξέτεινε τὰ ὅρια τῆς ἐπικρατείας τῶν Χετταίων μέχρι Χαλεπίου³ ἠνάγκασε δὲ αὐτὸν τὸν Φαραὼ τῆς Αἰγύπτου Amenhotep III νὰ ὑπογράψῃ συνθήκην. Ἐὰν οἱ ἀρχόντες τῆς Achchijawa — Παμφυλίας ἐπωφελοῦμενοι τῶν ἐσωτερικῶν ταραχῶν, αἵτινες ἐπικολούθησαν τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως τούτου μετὰ τὰ 1360, ἔδωσαν ἄσυλον εἰς τὸν φυγάδα ἀσφαλῶς θὰ ἐτιμωρήθησαν διὰ τὴν ἐχθρικήν αὐτῶν στάσιν ἀποκατασταθείσης τῆς τάξεως πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν ὁμόρων κρατιδίων ἢ τιμωρία δὲ αὕτη θὰ ἀνεγράφετο εἰς τὸ

¹ Cambridge Ancient History, II, σ. 275.

² Αὐτόθ. σ. 260. Ἐν τοῖς κατωτέρω χρησιμοποιούμεν τὰς χρονολογίας τῶν Γερμανῶν ἐκδοτῶν τῶν ἀρχείων τοῦ

Βογάτζκιοῦ.

³ Αὐτ., σ. 262 - 263.

ἀρχεῖον τὸ περιγράφον τὰ τῆς φυγῆς τοῦ πρίγκιπος τῆς Arzawa. Ἐὰν ἡ στάσις αὕτη τῆς Achchijawa δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς σοβαρὸν καὶ τιμωρητέον παράπτωμα, τότε καὶ ἡ φυγὴ τοῦ πρίγκιπος δὲν ἐνεῖχε τόσην σπουδαιότητα καὶ κατὰ συνέπειαν καταντᾶ περίεργος ἢ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀναγραφή ταύτης εἰς τὰ ἀρχεῖα. Νομίζομεν ὅτι ἡ στάσις τῆς Achchijawa ἀπετέλει βαρὺ παράπτωμα καὶ ὅτι ἡ ἀτιμωρησία ὀφείλετο εἰς τὴν μεγάλην τῆς δύναμιν καὶ τὴν ἀδυναμίαν τῶν Χετταίων νὰ ἐπιβάλωσιν τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν. Ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων προσεχτικὴ ἀναγραφή σκοπὸν εἶχε νὰ ὑπενθυμίῃ τὴν ἐχθρικήν στάσιν τῆς Achchijawa, ἣτις παρέμεινεν ἀτιμώρητος. Θὰ ἦτο παράλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ βασίλειον τῆς Achchijawa, τὸ ὁποῖον ἦτο ὑποτελὲς εἰς τοὺς Χετταίους κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Murshil (1345) ἦτο τόσον ἰσχυρὸν περὶ τὰ 1360 ὥστε νὰ ἀψηφῆ τὴν δύναμιν τῆς ἐπικρατείας τοῦ Shubbiliumma καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Ἐὰν ἡ μεγάλη αὕτη δύναμις τῆς Achchijawa κατεστρέφετο μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1360-1345, τὸ γεγονὸς τῆς ὑποταγῆς τοῦ ἰσχυροῦ τούτου κράτους θὰ ἀνεφέρετο ἀσφαλῶς εἰς τὰ ἀρχεῖα τῶν Χετταίων βασιλέων, ἀφ' οὗ ἡ φυγὴ καὶ μόνη ἐνὸς πρίγκιπος καὶ ἡ καταφυγὴ αὐτοῦ εἰς Achchijawa περιεγράφη λεπτομερῶς. Ἀλλὰ τοιοῦτον τι φαίνεται ὅτι δὲν συνέβη. Ἐπίσης θὰ ἦτο παράλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ φυγάς θὰ ἠσθάνετο ἑαυτὸν ἐν ἀσφαλείᾳ τόσον πλησίον τῆς δυνάμεως τῶν Χετταίων, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζεν. Εἶναι φυσικὸν νὰ ἀναμείνωμεν ὅτι θὰ ἔφρευε ὅσον ἠδύνατο μακρὰν τῶν κτήσεων τῶν Χετταίων. Τοῦτο καὶ ἔπραξε καταφυγὼν οὐχὶ εἰς τὴν Achchijawa-Παμφυλίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἑτέραν Achchijawa τὴν Ὀμηρικὴν Ἀχαΐαν, τὴν Ἑλλάδα δηλαδή. Ἐκεῖ ἦτο πολὺ μακρὰν τῶν Χετταίων καὶ ἦτο ἀσφαλῆς ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς νέας δυνάμεως, ἣτις διεδέχθη περὶ τὰ 1400 π.Χ. τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Κρήτης.

Καθὼς μαρτυροῦσι τὰ εὐρήματα τῆς Ἐγκώμης τῆς Κύπρου, μέρος τῆς νήσου ταύτης εὐρίσκετο ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν εἰμὴ τὴν κυριαρχίαν τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους¹. Καὶ ἐὰν ἔτι δὲν δεχθῶμεν Μυκηναϊκὴν-Ἀχαιϊκὴν ἀποικίαν ἐπὶ τῆς Κύπρου² εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν μεγάλην ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῆς νήσου καὶ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἀκόμη δὲ καὶ ἐγκατάστασιν μυκηναϊκῶν οἰκογενειῶν τεχνιτῶν κτλ. εἰς ταύτην. Εἶναι εὐλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ ἄρχοντες τῆς Κύπρου, γνωρίζοντες τὴν μεγάλην δύναμιν τῶν Μυκηναίων ἀπέστειλαν εἰς τοὺς συγγενεῖς ἢ καὶ φίλους βασιλεῖς τῆς Ἑλλάδος τὸν φυγάδα. Κατὰ ταῦτα ἡ Achchijawa τοῦ Χετταϊκοῦ ἐγγράφου δὲν εἶναι ἡ μικρὰ Παμφυλία, ἣτις ἐκαλεῖτο καὶ αὕτη Achchijawa, ἀλλ' ἡ μεγάλη ἠπειρωτικὴ Ἑλλάς, ἣτις κατὰ Ὀμηρικὸν τρόπον ἀποκαλεῖται Ἀχαΐα. Ἡ διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως ὀνομασία διαφόρων χωρῶν κατεχομένων ὑπὸ Ἀχαιϊκῶν φύλων δὲν εἶναι μοναδική. Μέρος τῆς βορείου ἀκτῆς τῆς Κύπρου καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἀκόμη ἔφερε τὸ ὄνομα Ἀχαιῶν ἀκτῆ, ἔτι δὲ ἡ ἀκρόπολις τῆς Ἰαλυσοῦ τῆς Ῥόδου ὀνομάζετο Ἀχαΐα. Καὶ αἱ προϊστορικαὶ κτήσεις τῶν Ἀχαιῶν ἐπὶ τῆς Παμφυλίας ἠδύνατο νὰ φέρωσι τὸ ὄνομα Ἀχαΐα. Κατὰ ταῦτα ἡ μαρτυρία τοῦ Χετταϊκοῦ τούτου ἐγγράφου ἀντὶ νὰ ἀποδείξῃ τὸ ξενικὸν τῶν Ἀχαιϊκῶν φύλων ἀποδεικνύει περιτρώως τὴν ὑπαρξίν ἰσχυροῦ Ἀχαιϊκοῦ κράτους εἰς τὴν Ἑλλάδα περὶ τὰ 1350

¹ Εἰς τοὺς ἀνακαλυφθέντας τάφους μετὰ τῶν λοιπῶν κτερισμάτων ἀνευρέθησαν σκαραβαῖοι τῆς βασιλείσης Teje καὶ τοῦ Ἀμενόφωος IV, 1370-1352. Πιθανῶς ὁ συνοικισ-

μὸς ἰδρῦθη περὶ τὰ 1370 π.Χ.

² Πρβλ. Einar Gjerstad. Studies in Prehistoric Cyprus, 1926.

π. Χ. Εἶδομεν δ' ὅτι καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν μαρτυριῶν συνάγομεν τὸ αὐτὸ συμπέρασμα ὅτι δηλαδὴ ἔχομεν τὸ μέγα καὶ ισότιμον πρὸς τὸ Χετταϊκὸν κράτος τῆς Achchijawa - Ἑλλάδος, καὶ τὸ μικρὸν καὶ ὑποτελὲς βασίλειον τῆς Achchijawa-Παμφυλίας, ὅπερ πιθανὸν ἀπετελεῖτο ἐξ ἀποίκων Ἑλλήνων - Ἀχαιῶν.

Ἄς ἐξετάσωμεν νῦν τὴν μαρτυρίαν τὴν παρεχομένην ὑπὸ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν.

Μεταξὺ τῶν λαῶν, οἵτινες ἀναφέρονται ὡς συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Λιβύων κατὰ τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Karnak καὶ τῆς Athribis καταλέγονται καὶ οἱ Akaiwasha¹ οἵτινες ἀνεγνωρίσθησαν ὡς Ἀχαιοί². Οἱ σύμμαχοι, ὡς γνωστόν, ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ Merneptah. Ἀπὸ τῶν πτωμάτων τῶν Λιβύων ἀπεκόπησαν οἱ φαλλοί, ὡς ἔχοντες «Karnata», ἀπὸ δὲ τῶν σωμάτων τῶν συμμάχων ἡ μία χεῖρ. Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἡ λέξις «Karnata» σημαίνει, «ἀκροβυστία», ὡς δέχονται πολλοὶ τῶν ἐρμηνευτῶν τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν³, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι πάντες οἱ σύμμαχοι τῶν Λιβύων οἱ φερόμενοι ὡς μὴ ἔχοντες «Karnata», μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ οἱ Akaiwasha, ἦσαν περιτετμημένοι. Τὴν ἐξήγησιν ταύτην δεχόμενος ὁ καθηγητὴς κ. Prentice συμπεραίνει ὅτι οἱ Akaiwasha - Ἀχαιοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ εἶναι Ἑλληγες. Ἡ ἐρμηνεία ὅμως αὕτη τῆς λέξεως «Karnata» δὲν ἐγένετο παρὰ πάντων ἀποδεκτὴ⁴. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ λέξις «Karnata» παρουσιάζει πολλὰς δυσκολίας, ἀλλὰ μέχρις οὗ ἡ σημασία αὐτῆς ἐξακριβωθῆ καὶ γίνῃ ἀποδεκτὴ, δὲν δικαιούμεθα νὰ ἰδρῶσωμεν ἐπὶ ταύτης μόνης ἐθνολογικὰ συμπεράσματα.

Οἱ Turusha ἢ Thuirsha, οἱ Shakarusha ἢ Shakalesha, οἱ Shardina (Sirdana τῶν γραμμάτων τῆς Ἀμάρνας) καὶ οἱ Luka φέρονται μετὰ τῶν Akaiwasha ὡς σύμμαχοι τῶν Λιβύων. Ποῖα εἶναι τὰ φῦλα ταῦτα καὶ ποίας χώρας κατόικουν εἶναι ζητήματα ὑποθέσεων. Οἱ Turusha καὶ οἱ Shardina φαίνεται ὅτι ἔχουσι σχέσιν πρὸς τοὺς Τυρσηνοὺς καὶ τοὺς κατοίκους τῶν Σάρδεων, εἶναι δὲ πιθανῶς φῦλα Μικρασιατικά. Οἱ Luka φαίνεται ὅτι εἶναι οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς Lukki τῶν Χετταϊκῶν ἀρχαίων ἤτοι κάτοικοι τῆς Λυκίας⁵. Ὁ Breasted παρετήρησεν ὅτι οἱ Akaiwasha μόνον ἐκ τῶν συμμάχων φέρονται πάντοτε ὡς ἀνήκοντες εἰς «τὰς χώρας τῆς θαλάσσης». Οἱ χερσαῖοι Αἰγύπτιοι προφανῶς διὰ τῶν λέξεων «αἱ χῶραι τῆς θαλάσσης» δηλοῦσι χώρας περιβαλλομένης (ἴσως πανταχόθεν) ὑπὸ τῆς θαλάσσης καὶ οὐχὶ ἀπλῶς παραλίους περιοχάς, διότι ἄλλως δὲν δικαιολογεῖται ἡ διάκρισις τῆς χώρας τῶν Akaiwasha ἀπὸ τῆς τῶν Luka, ἣτις ἦτο παραθαλάσσιος. Συνεπῶς οἱ Akaiwasha τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν δὲν ἦσαν οἱ κάτοικοι τῆς παραθαλασίου Achchijawa τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Παμφυλίας δηλαδή, ἣτις ἦτο εἰς σχετικῶς ὁμοίαν γεωγραφικὴν θέσιν πρὸς τὴν χώραν τῶν Luka, ἀλλ' οἱ κάτοικοι χώρας περιβαλλομένης ὑπὸ θαλάσσης, αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος δηλαδή. Ἡ προσεκτικὴ διάκρισις τῶν Akaiwasha ὡς ἀνηκόντων εἰς τὰς χώρας τῆς θαλάσσης δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς μία εἰσέτι ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως μιᾶς μικρᾶς ἀποικίας τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὰ

1 Πρὸβλ. J. B. Breasted, *Ancient Records of Egypt*, τόμ. III, 574 καὶ 600. Ὁ Dr. Breasted γράφει Ekwesh ἀντὶ τοῦ γνωστοῦ Akaiwasha.

2 Πρὸβλ. ἰδίως H. R. Hall, ἐν B. S. A. 1901 - 2, σ. 160 ἐξ.

3 J. B. Breasted, ἔ. ἀ. σ. 247, Ed. Meyer, G. d. A. II², I, 1928, σ. 558 κλπ.

4 Πρὸβλ. W. Max Müller, ἐν *Proceedings of the Society of Biblical Archaeology*, 1888, σ. 147 ἐξ. καὶ H. R. Hall, ἐν *Cambridge Ancient History*, II, σ. 282.

5 Πρὸβλ. καὶ X. Τσουνταν, *Οἱ Λύκιοι τῶν ἀρχαιοτέρων Ἑλληνικῶν μύθων ἐν Δελτίῳ τῆς Ἑλ. Λαογραφικῆς Ἑταιρείας*, τόμ. Ζ', σ. 189 ἐξ.

νοτιοδυτικά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐνὸς μεγάλου κέντρου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διὰ ταύτης οἱ Αἰγύπτιοι προσπαθοῦσι νὰ καταστήσωσι φανερόν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς μικρᾶς Παμφυλίας, ἀλλὰ περὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος καὶ νὰ αὐξήσωσιν οὕτως τὴν σημασίαν τῆς νίκης τοῦ Φαραὼ Merneptah, ὅστις κατετρόπωσε οὐ μόνον μικροὺς λαοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰσχυροὺς κατοίκους τῶν χωρῶν τῆς θαλάσσης. Ἡ λέξις «Karnata» παρέχει ἀληθεῖς δυσχερείας, ἀλλὰ καὶ δὲν δύναται, ὡς εἴπομεν, ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐρμηνευθῇ πλήρως. Τοῦναντίον ἡ μαρτυρία τῆς προελεύσεως τῶν Akaiwasha Ἀχαιῶν, εἶναι ὠρισμένη καὶ σαφῆς καὶ φαίνεται ὅτι ἀνάγεται μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἐκ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν τῆς 13^{ης} ἑκατονταετηρίδος ἄρα δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι οἱ Akaiwasha - Ἀχαιοὶ δὲν ἦσαν Ἕλληνες. Τοῦναντίον ἡ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων μαρτυρία ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν ἐνὸς ἰσχυροῦ Ἀχαικοῦ βασιλείου εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ἐξέτασις τῶν Χετταϊκῶν ἀρχείων καὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν δὲν ἔφερον εἰς φῶς θεωρητικὰ στοιχεῖα δυνάμενα νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἦσαν Ἕλληνες. Θετικοὶ ὅμως ἀρχαιολογικοὶ λόγοι, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω εἰς σελίδα 22, πείθουσιν ὅτι ἡ θεωρία αὕτη εἶναι ἀπαράδεκτος¹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται, νομίζω, φανερόν ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἦσαν Ἕλληνες καὶ ὅτι ἤδη κατὰ τὴν 14^{ην} ἑκατονταετηρίδα π. Χ. εἶχον ἰσχυρὸν βασίλειον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Δὲν δύναμεθα νὰ δρῶσμεν τὴν ἔκτασιν τοῦ βασιλείου καὶ τῆς δυνάμεως τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλὰ δύναμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀμυδρὰν εἰκόνα τούτου ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὰ κάτωθι μεμαρτυρημένα γεγονότα. Περὶ τὰ 1400 π. Χ. ἡ μεγάλη δύναμις τῆς Κνωσοῦ καταστρέφεται βιαίως ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν. Ὀλίγον βραδύτερον ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Κύπρου ἀναφαίνεται συνοικισμὸς, ὃ ὁποῖος καὶ ἐὰν ἔτι δὲν ἰδρῦθη ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ὑπέκειτο εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν αὐτῶν. Ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους μέρος τῆς βορείου παραλίας τῆς νήσου ἔκαλεῖτο Ἀχαιῶν ἀκτὴ. Περὶ τὰ 1330 π. Χ. τοῦλάχιστον ἀνευρίσκομεν εἰς τὰ νοτιοδυτικά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἀχαικὴν ἀποικίαν, ὑποτελῆ εἰς τοὺς Χετταίους βασιλεῖς². Περὶ τὰ 1225 π. Χ. οἱ Ἀχαιοὶ μετὰ τῶν Λιβύων καὶ λοιπῶν Μικρασιατικῶν πιθανῶς φύλων εἰσέβαλον εἰς τὴν Αἴγυπτον. Εἰς τὰ γεγονότα ταῦτα πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι λείψανα τῆς τελευταίας φάσεως τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, τῆς δημιουργηθείσης ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν, ἀνευρέθησαν οὐ μόνον εἰς τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φωκίδα καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν, τὴν Τροίαν, εἰς τὰς Ἰονίους νήσους καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας. Τὰ ὀλίγα ταῦτα στοιχεῖα ὡς καὶ τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη δίδουσιν ἀμυδρὰν εἰκόνα μιᾶς μεγάλης δυνάμεως, μιᾶς πραγματικῆς αὐτοκρατορίας ἰδρυθείσης ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἐπὶ τῶν θεμελιῶν τῆς Μινωϊκῆς.

¹ Ὅσον ἀφορᾷ τὰς γλωσσικὰς παρατηρήσεις τοῦ κ. Prentice, πρβλ. Buck ἔ. ἀ., σ. 17 ὑποσημείωσιν.

² Ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας προφανῶς οἱ Ἀχαιοὶ ἔφερον εἰς Ἑλλάδα δούλους, οὓς ἐχρησιμοποιοῦν εἰς τὰ δημόσια ἔργα, τὴν ἰδρυσιν μεγάρων, τειχῶν κτλ. Ὁ καθηγητὴς κ. Χ. Τσοῦντας, ἔ. ἀ., ἀπέδειξεν ὅτι οἱ πραγματικοὶ τειχοδόμοι τῆς Τίρυνθος ἦσαν νησιῶται. Ἀλλ' ἡ ἰδρυσίς τῶν τεραστίων τειχῶν τῆς Τίρυνθος ἀπῆται πλὴν τῶν τεχνιτῶν καὶ πλήθους ἔργατῶν. Ὡς ἐργάται ἴσως ἐχρησιμοποιοῦντο οἱ ἐκ

τῆς Ἀσίας αἰχμάλωτοι καὶ δούλοι. Μετὰ πάροdon χρόνου αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἐργασίας ἐλησμονήθησαν καὶ οἱ ἐκ Μ. Ἀσίας δούλοι, οἱ ἐργασθέντες ὡς ἐργάται ἐφέροντο ὡς οἱ πραγματικοὶ κτίσται τῶν τειχῶν. Ἡ μητρόπολις θὰ ἐδρῖσκετο εἰς συνεχῆ ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Μικρασιατικῆς ἀποικίας. Ἐκ ταύτης προῆλθον οἱ ποικίλοι μῦθοι περὶ Λυκίας. Ἐκ τῆς ἀποικίας ἴσως ὠρμῶντο ἰσχυροὶ ἀρχηγοί, ὡς ὁ Προῖτος, καὶ κατελάμβανον τὴν ἐξουσίαν ὡς αἱεὶ ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀνίσχυρος νὰ χειρισθῇ ταύτην.

Οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἀναφέρονται εἰς Αἰγυπτιακὰς ἐπιγραφὰς μετὰ τὴν ἦταν. ἦν ὑπέστησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μεγεπταῖ. Προφανῶς τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν ἐστράφη πρὸς βορρᾶν, ἴσως πρὸς τὸν Ἑλλάσποντον καὶ τὸν Εὐξείνιον πόντον. Δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ δυνάμεις αὐτῶν κατετρούχοντο εἰς τὸν μακρὸν Τρωϊκὸν πόλεμον¹.

Ἡ ἐκ Μακεδονίας κάθοδος τῶν Δωριέων, περὶ τὰ 1104 π.Χ., ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν Ἀχαιϊκὴν αὐτοκρατορίαν. Ὡς γνωστὸν τὴν κάθοδον ταύτην ἐπηκολούθησε μία μακρὰ σκοτεινὴ περίοδος ζυμώσεων, ἐκ τῆς ὁποίας ἀνέκυψεν ἡ Ἑλλάς τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τὰ ἐκ τῆς μελέτης ἡμῶν συμπεράσματα δύνανται νὰ συνοψισθῶσιν οὕτως:

Οἱ νεολιθικοὶ κάτοικοι τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος εἶναι ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν ἀνατολικὴν ταύτης πλευρὰν κατὰ τὴν τετάρτην πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδα. Αἱ γλωσσικαὶ καὶ φυλετικαὶ αὐτῶν συγγένειαι εἶναι ἄγνωστοι, ἀλλὰ πιθανῶς οἱ πρῶτοι γνωστοὶ κάτοικοι τῆς περιοχῆς ταύτης τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦσαν Ἰνδοευρωπαῖοι. Καὶ ἡ Κρήτη κατέχεται κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν ὑπὸ ἐτέρων μὴ Ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων. Οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν παραμένουσιν εἰς τὴν νῆσον σχεδὸν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν προϊστορικῶν χρόνων, δημιουργοῦσι τὸν μινωϊκὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν Κρητικὴν θαλασσοκρατορίαν, καταστρέφονται ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν περὶ τὰ 1400 π.Χ. καὶ τέλος ὑποτάσσονται εἰς τοὺς Δωριεῖς περὶ τὰ 1100. Ὁ πολιτισμὸς τῶν νεολιθικῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς καταστρέφεται περὶ τὰ 2500 π.Χ. ὑπὸ φύλων ὀρμηθέντων ἀρχικῶς ἐκ τῶν νοτιοδυτικῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ δεύτεροι οὗτοι κάτοικοι τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἀνήκουσιν εἰς φύλα μὴ Ἰνδοευρωπαϊκά, ὑπὸ τούτων δὲ ἐδόθησαν τὰ μέχρι σήμερον διατηρηθέντα προελληνικὰ τοπωνύμια (Κόρινθος, Τίρυνς- νθος κλπ.) Περὶ τὰ 2300 π.Χ. φύλα κατελθόντα ἐκ Μακεδονίας ἔθεσαν τέρμα εἰς τὸν νεολιθικὸν πολιτισμὸν τῆς Θεσσαλίας. Μετὰ τὴν χρονολογίαν ταύτην αἱ κάθοδοι Μακεδονικῶν φύλων εἰς Θεσσαλίαν συνεχίζονται. Περὶ τὰ 2000 π.Χ. ἀναφαίνεται εἰς τὴν Στερεὰν καὶ Πελοπόννησον ὁ μινύειος λεγόμενος πολιτισμὸς. Ὁ πολιτισμὸς οὗτος εἶναι κρᾶμα στοιχείων ἐντοπίων καὶ ξένων, τὰ ὁποῖα εἰσήγαγον πιθανῶς Μακεδονικὰ φύλα κατελθόντα διὰ τοῦ Τυμφρηστοῦ ἢ διὰ τῆς Θεσσαλίας. Οἱ εἰσβολεῖς οὗτοι ἦσαν οἱ πρῶτοι Ἰνδοευρωπαῖοι οἱ κατελθόντες εἰς Ἑλλάδα καὶ πιθανῶς ἦσαν οἱ Ἴωνες. Οἱ Ἴωνες ἐγκαθίστανται εἰς τὰς χώρας τὰς περὶ τὸν Ἀργολικόν, τὸν Σαρωνικόν καὶ τὸν Κορινθιακόν. Ὁ μινύειος πολιτισμὸς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Κρητικοῦ ὁμαλῶς καὶ ἄνευ βιαίων μεταβολῶν ἐξελίσσεται εἰς τὸν μυκηναϊκόν. Τὴν κάθοδον τῶν Ἰώνων ἐπακολουθεῖ ἡ ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἐκ Μακεδονίας διὰ Θεσσαλίας πιθανῶς κάθοδος τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Ἀχαιῶν. Ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι ἀδύνατον νὰ ὀρίσωμεν ποῖον τῶν φύλων τούτων κατῆλθε πρῶτον, ἢ νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι κατῆλθον ὁμοῦ ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα. Οἱ Ἀχαιοὶ (ἢ οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Αἰολεῖς) κατῆλθον περὶ τὰ 1500 π.Χ., εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἀναφαίνεται νέα δυναστεία εἰς Μυκῆνας. Οἱ

¹ Περὶ τὰ 1196 π.Χ., ὡς μαθάνομεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ῥαμεσσή του III, αἱ νῆσοι αἱ κείμεναι ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσσης, δηλαδὴ αἱ Ἑλληνικαὶ νῆσοι, ἦσαν

ἀνήσυχοι. Ἡ πληροφορία αὕτη πιθανῶς ἀνάγεται εἰς τὰ πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου γεγονότα.

Ἄχαιοι εἶναι φύλα Ἑλληνικά. Καταστρέφουσι τὴν δύναμιν τῆς Κρήτης περὶ τὰ 1400 π. Χ. καὶ καθὼς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν Χετταϊκῶν ἀρχείων, οὐ μόνον εἶναι καλῶς ἐγκαθιδρυμένοι εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν 14^{ην} ἑκατονταετηρίδα, ἀλλὰ καὶ ἰδρύουσιν ἀποικίαν εἰς τὰ νοτιοδυτικὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας περὶ τὰ 1330. Ὡς διάδοχοι τῆς μινωϊκῆς θαλασσοκρατορίας οἱ Ἄχαιοι ἰδρύουσι αὐτοκρατορίαν, τὴν ἔκτασιν τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἀμυδρῶς ἐκ τῆς διασπορᾶς τοῦ ὑστερομυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν Χετταϊκῶν ἀρχείων καὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἐκ τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν. Ἡ δύναμις τῶν Ἄχαιων ἐξασθενεῖ ἐκ τῶν συγῶν ἐπιδρομῶν, ἅς ἐπιχειροῦσι (ὡς ἢ κατὰ τῆς Αἰγύπτου) καὶ ἐκ τῆς Τρωϊκῆς ἐκστρατείας, τέλος δὲ συντρίβεται ὑπὸ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων περὶ τὰ 1104 π. Χ. Τὴν κάθοδον ταύτην ἐπακολουθεῖ περίοδος ζυμώσεων, περὶ τῆς ὁποίας ἐλάχιστα γνωρίζομεν, μετὰ δὲ ταύτην ἀρχίζουσιν οἱ ἱστορικοὶ χρόνοι. Πρὸ τῆς καθόδου τῶν Ἑλληνικῶν φύλων διεκρίναμεν δύο ρεύματα λαῶν, ἅτινα ἐγκατασταθέντα εἰς Ἑλλάδα, ἀπετέλεσαν τοὺς νεολιθικοὺς αὐτῆς κατοίκους καὶ τοὺς δημιουργοὺς τοῦ πρωτοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ κάτοικοι οὗτοι δὲν ἦσαν ἰνδοευρωπαῖοι, συγχωνευθέντες δὲ μετὰ τῶν κατελθόντων εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν Ἀρίων φύλων ἀπετέλεσαν μετ' ἐκείνων τοὺς ἱστορικοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ

ΣΗΜ. Τὴν μελέτην περὶ τῶν προϊστορικῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος ἔδωσα πρὸς ἐκτύπωσιν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν τὸν παρελθόντα Μάρτιον, πρὶν ἔτι ἀκούσω τι περὶ τοῦ εἰς τὸ αὐτὸ θέμα ἀναφερομένου βιβλίου τοῦ καθηγητοῦ κ. Myres. Τὸ βιβλίον τοῦτο καὶ μέχρι τοῦδε, ὅτε ἡ μελέτη μου ἐκτυποῦται, δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω ἐν Ἀθήναις καὶ νὰ μελετήσω. Ἐλπίζω ὁμως ὅτι τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα δὲν εἶναι ἐναντία πρὸς τὰ συμπεράσματα τοῦ σοφοῦ Ἄγγλου ἐρευνητοῦ.

Γ. Ε. Μ.

ΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΙ ΚΑΙ ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΤΟΥ ΚΑΔΜΟΥ

ΥΠΟ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΥ

GUSTAVE GLOTZ

χαριστήρια.

*Ἐπὶ ἑτέων δεκάδας πλήσας χῶρει ἐπὶ πλείω,
εὐπορίην δὲ πόροι οὐριος αἰγίόχοσ.*

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1906 συμπληροῦται ἤδη 25^{ετία}, κατὰ τὴν ὁποίαν μόνος καὶ μετὰ τῆς ἀναγκαίας βραδύτητος καὶ προσοχῆς, διδασκόμενος ὑπὸ τῆς χθρῆς χάριν τῆς σήμερον, καὶ διὰ τῆς προθύμου χρηματικῆς χορηγίας τοῦ τε Ὑπουργείου (μάλιστα πρὸς ἀπαλλοτριώσεις ἰδιωτικῶν κτημάτων) καὶ τῆς γηραιᾶς ἡμῶν ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ γενικοῦ ἀνασκαφικοῦ αὐτῶν προϋπολογισμοῦ, ἐν μικρῷ δὲ μέρει καὶ τῇ χρηματικῇ βοήθειᾳ τοῦ ἀειμνήστου φιλαρχαίου Ὀλλανδοῦ Goecoor, ἀνέσκαψα ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν τὰ ἐρεῖπια τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Κάδμου, σωθέντα μέχρι τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν μέρει δὲ καὶ μέχρις ἡμῶν διὰ περιπετειώδους ἱστορίας, ἣν ἀνασυνεκρότησα ἤδη ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι τοῦ 1910 σ. 111 ἔξ.

Κατὰ τὴν ἱστορίαν ταύτην τὸ οἰκοδόμημα κατεστράφη διὰ πυρκαϊᾶς προξενηθείσης ὑπὸ κεραυνοῦ, καὶ ἐπειδὴ ὁ κεραυνὸς κατὰ τὴν πίστιν τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, κληροδοτηθεῖσαν καὶ εἰς τοὺς ἔπειτα Ἑλληνας (πρβλ. *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν* II 1927 σ. 430 ἔξ.), ἐξεπορεύετο ἐκ τοῦ Διός, ὁ δὲ τόπος τῆς πτώσεως αὐτοῦ, τὸ ἐνηλύσιον (bidental), ἐθεωρεῖτο ἱερὸς τοῦ Καταιβάτου Διός (πρβλ. *Ἀρχ. Ἐφ. ἔ. ἄ.* 115. Nilsson, *Rhein. Mus.* 1908, 313. J. E. Harrison, *Primitive Athens* 59 ἔξ. Maass, *Oester. Jahresh.* 1908 σ. 11-15), τὸ ὄλον πυρπολημένον ἐρείπιον ἐθεωρήθη ἱερόν, ἐτύγγανε λατρείας καὶ κατὰ τοὺς Μυκηναϊκοὺς καὶ κατὰ τοὺς καθαρῶς ἑλληνικοὺς χρόνους μέχρι τοῦ Χριστιανισμοῦ, αἱ δὲ ἀμέσως μετὰ τὴν πυρκαϊᾶν ἀνάγκαι τοῦ ἀστέγου βασιλέως ἐθεραπεύθησαν δι' οἰκοδομῆς, πλησίον που ἐπὶ τῆς Καδμείας, ἄλλου ἀνακτόρου, τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας ἐν Θήβαις μετεποιήθη εἰς ἱερόν τῆς Δήμητρος (πρβλ. τὰ ἐμὰ *Θηβαϊκὰ* σ. 346 ἔξ. 353 ἔξ.)¹.

Κατὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους μνημονεύεται τὸ ἐρείπιον ἐν ταῖς Βάγκαις τοῦ Εὐριπίδου (ΛΕ ἔ. ἄ. 316) εἰκονίζετο δὲ πιθανῶς καὶ ἐν τῇ σκηνογραφίᾳ αὐτῶν², ἔπειτα ἀναφέρεται ἐν δελφικαῖς ἐπιγραφαῖς τοῦ β' ἡμίσεως τοῦ Γ' αἰ. π.Χ. (*Πρακ. τῆς Ἀρχ. Ἐταιρ.* 1911 σ. 151) καὶ τελευταῖον ὑπὸ τοῦ Πausανίου.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδειξεν, ὅτι κατὰ τὴν πυρκαϊᾶν τὸ οἰκοδόμημα ἦτο ἄρτιον καὶ ὑγιές, ἐκτισμένον τὸ πλεῖστον διὰ μεγάλων ἢ μικρῶν ἀκατεργάστων (ἀφ' οὗ ὁ σίδηρος ἦτο ἄγνωστος κατὰ τὴν κτίσιν του) λίθων ἢ καὶ μεγάλων ὠμῶν πλίνθων παρεμβαλλομένων ἐκάστοτε πρὸς ἰσοπέδωσιν τῶν δόμων («περασιᾶς»), ὅτε οἱ κτίσται ἀνύψουν τὸ «ῥάμμα» ἦτοι τὸ σχοινίον τῆς εὐθυνηρίας³. Τὸ συγκρότημα τοῦτο ἐστερεοῦτο διὰ παρεμβολῆς ξυλοδεσίας, ἣν ἐσφαλμένως ἀνασυνέστησα ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας* τοῦ ἔτους 1927. Ὁ φίλος καθηγητὴς ἐν Γοττίγγη κ. K. Müller παρασκευάζων τὴν ἔκδοσιν τοῦ μεγάλου περὶ Τίρυνθος βιβλίου τοῦ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου εἶχε τὴν οἰκείαν αὐτῷ φιλοφροσύνην νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν μου εἰς τοῦτο (πρβλ. καὶ Dörpfeld *Troja u. Iliou* I, 90 καὶ Wace BSA 1921-3. XXV σ. 149 κ. εἰκ. 34, 240, σ. 67 πίν. 16. σ. 17 εἰκ. 20 καὶ πίν. 13^d), κατὰ δὲ τὸ παρελθὸν θέρος 1929 ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω ἀναμφισβητήτως, ὅτι τὰ κατακόρυφα ξύλα τῆς εἰκόνης 5 ἐν σελ. 38 τῶν ἄνω *Πρακτικῶν* πρέπει νὰ ἀντικατασταθῶσιν ὑπὸ ἐπαλλήλων ὀριζοντίων, ἐνδέσμων ἢ ἐμβατικῶν, ἐπειδὴ ὄντως ἡ θέσις αὐτῶν ὑπάρχει κοίλη καθ' ὄλον τὸ πάχος καὶ τὸ ὕψος τῶν σφζομένων τοίχων, οὗς ἐσχάτως ἀφόβως (πρβλ. *Πρακ. τ. Ἀρχ. Ἐτ.* 1927 σ. 37) ἐξήτασα. Ὅπου δὲν ἦτο ὁ γῶρος τῶν ξύλων κατελημμένος διὰ καταρρεόντων ἄμα τῇ ἐπαφῇ γωμάτων, ὑπῆρχον λίθοι τινὲς συμπεσόντες κατὰ τὴν καταστροφὴν ὡς καὶ ἀγγεῖα ἢ ὄστρακα. Ἡ πυρπόλησις τῆς ξυλοδεσίας ἐγένετο αἰτία νὰ συνιζήσωσιν οἱ τοῖχοι, καὶ διὰ τοῦτο ὁ σχε-

1 Ἐπειδὴ δὲν ἔχω πειραν φυσικῶν τινῶν φαινομένων καὶ δυσπιστῶ, καθὼς βεβαίως καὶ ἄλλοι, πῶς κεραυνὸς ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ πυρκαϊάν, ἐπρόσεξα εἶδησίν τινα, ἣν ἐδημοσίευσεν ἡ ἐφημερὶς «Ἐστία» τῆς 12 Ὀκτωβρίου 1929 σελ. 6 ὑπὸ τὸν τίτλον «πυρκαϊὰ ἐκ κεραυνοῦ». Λέγει δηλ. «Διαρκούσης τῆς καταιγίδος τῆς χθεσινῆς νυκτὸς εἰς τὸν Πειραιᾶ κατέπεσε κεραυνὸς ἐντὸς μιᾶς ξυλίνης ἀποθήκης τοῦ ἐν Νέῳ Φαλήρῳ ἐργοστασίου «Κεραμεικός», ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρχον 8000 ὀκάδες χόρτου. Ἡ ἀποθήκη ἀνεφλέγη ἀμέσως καὶ ἀπετεφρώθη εἰς διάστημα πέντε λεπτῶν τῆς

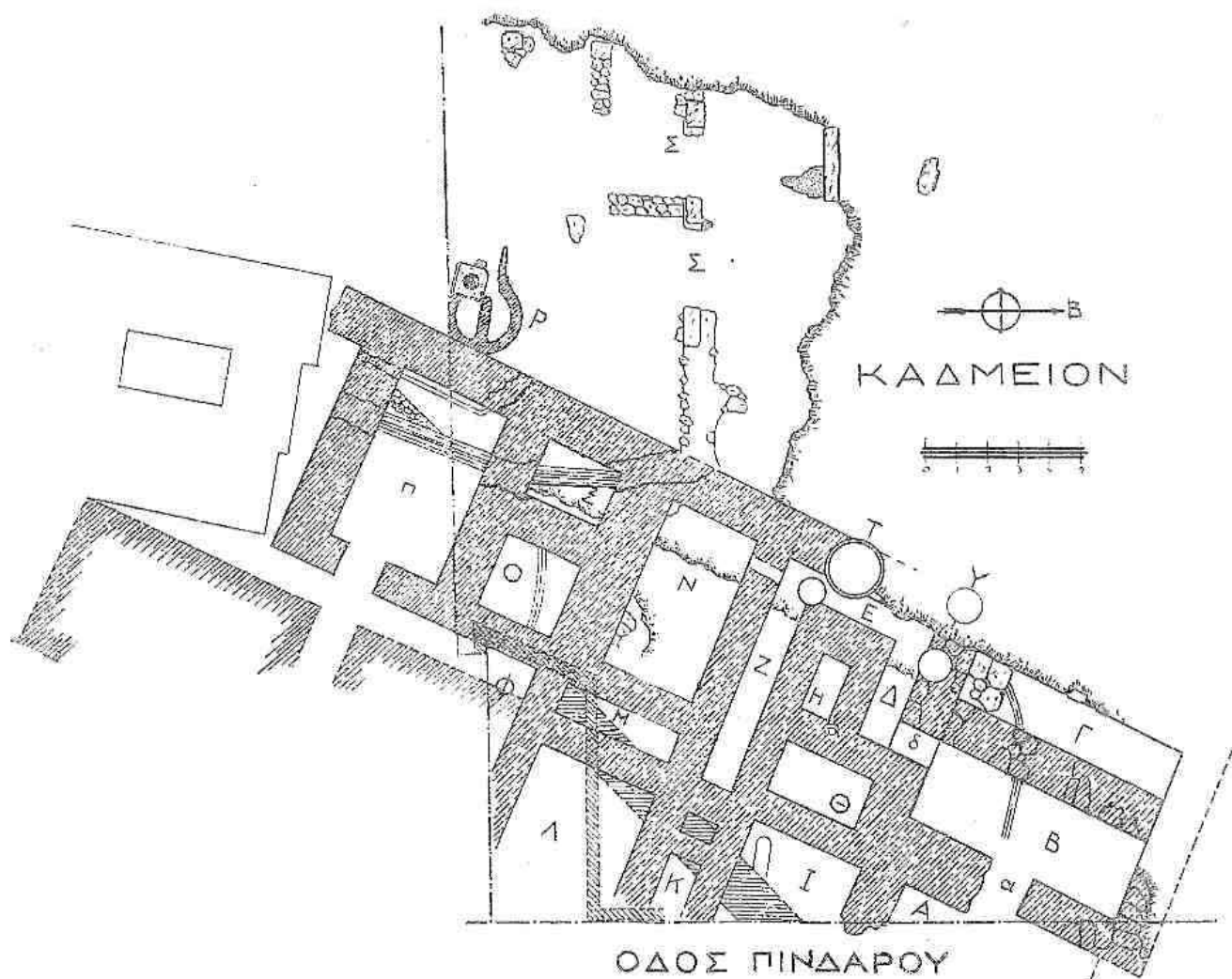
ῶρας. Ἐκ τῆς μεγάλης ἐντάσεως τῶν φλογῶν ὁ ὀρίζων προσέλαβε ζωηροτάτην ἐρυθρὰν ἀπόχρωσιν, ἐνομίσθη δὲ πρὸς στιγμὴν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ πυρκαϊᾶς τρομακτικῶν διαστάσεων . . . »

2 Πρβ. Πολυδ. 4, 124 «ἢ δὲ ἀριστερὰ (θύρα τῆς σκηνῆς) τὸ εὐτελέστατον ἔχει πρόσωπον ἢ ἱερόν ἐξηρημαμένον ἢ ἄοικός ἐστι.»

3 Μετεκομίσαμεν τοιαύτας πλίνθους συντετριμμένας εἰς τὸ μουσεῖον ἐκ τῆς τελευταίας ἀνασκαφῆς· πρβλ. *Πρακτικὰ* 1928, 49.

διάσας τὴν δημοσιευθεῖσαν κάτοψιν τοῦ οἰκοδομήματος δὲν ἠδύνατο νὰ συναγάγῃ εὐκόλως τετράγωνα ἀκριβῶς δωμάτια ἢ ἐνιαχοῦ ἀπεστένωσέ πως τοὺς διαδρόμους ὡς τὸν Ε. (εἰκ. 1). Τὰ μέτρα ἔδει νὰ ληφθῶσιν εἰς τὸ δάπεδον ἢ κάλλιον μικρὸν ὑπ' αὐτό.

Τὸ οἰκοδόμημα ἦτο ἐκτισμένον ἐπὶ λοφίσκου τῆς Καδμείας, ἐφ' οὗ ἄλλοτε προὔπηρχεν ἄλλο ἢ ἄλλα κτίσματα, ἀνερχόμενα μέχρι τῶν πρωτοελλαδικῶν χρόνων ἐπειδὴ καὶ θεμέλια εὐρέθησαν ταπεινὰ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ πάθου ἐδραζόμενα (εἰκ. 1 ἐν τοῖς δωματίοις Π καὶ

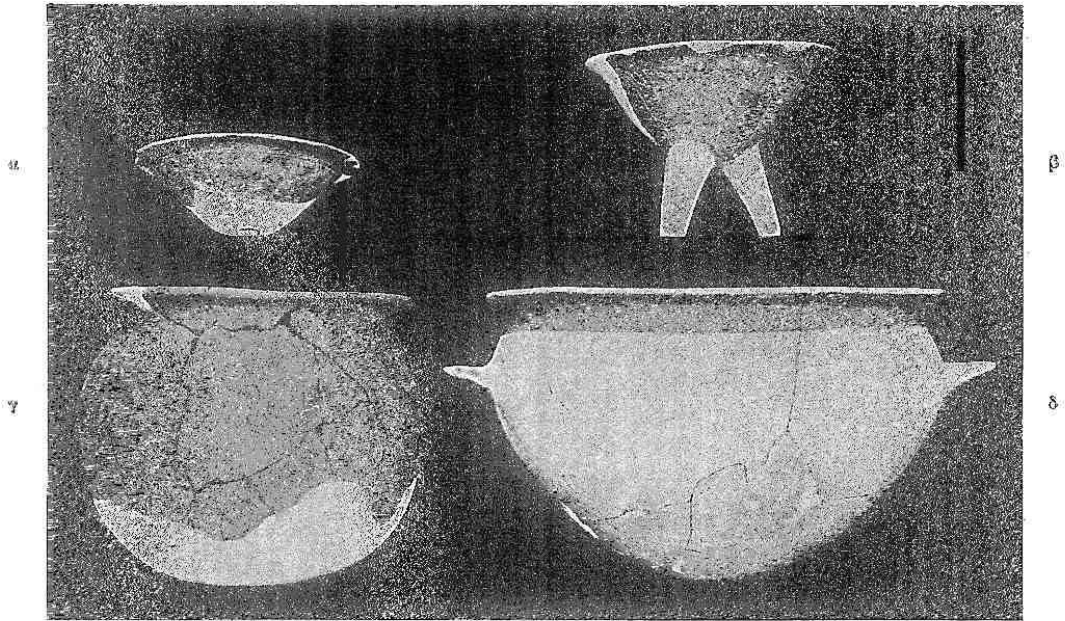
Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ ἀνασσαφέντος μέρους τοῦ Καδμείου ἀνακτόρου.

Μ Λ Κ Ι) καὶ τὰ ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ἀνακτόρου χώματα ἐνεῖχον μινύεια ἀγγεῖα καὶ ἄλλα μεσοελλαδικὰ καὶ πρωτοελλαδικά. Τῶν πρωτοελλαδικῶν, ἅτινα, εὐρεθέντα ὅλα ὁμοῦ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1928 (πρβλ. Πρακτ. 1928 σ. 50), συνεκολλήθησαν ἤδη, παραθέτομεν ἐνταῦθα τὴν εἰκ. 2 α-δ. Εἶνε τὰ ἀξιολογώτατα δείγματα τῶν παλαιῶν ἐκείνων πολιτισμῶν, ἅτινα ἔχομεν ἐκ Θηβῶν, (πρβλ. καὶ Θηβαϊκὰ σ. 2 ἐξ.).

Τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 2 δ θὰ ὀνομάσω κρατῆρα. Ἔχει ὑψ. 0.22, ἄνω διάμ. 0.35-0.365. Ὁ πυθμὴν, εὐθὺς ὑποκάτω, ἔχει διάμ. 0.10. χειροποίητον. Πηλὸς ὠχρέουθρος ἐπιτριβεῖς διὰ βεβρεγμένων χειρῶν. Τὸ χεῖλος ἔνδον καὶ ἔξω βεβαμμένον δι' Urfirnis. Αἱ λαβαὶ πεπλασμέναι τριγωνικαὶ ὀριζόντιαι διάτρητοι. Τὸ ἀγγεῖον σφύζεται ὀλόκληρον σχεδόν.

Εικ. 2 γ. Χύτρα χειροποίητος ἐξ ἀκαθάρτου πηλοῦ ἐρυθροῦ ἀνωμάλως μελανθέντος ὑπὸ τοῦ πυρός. Τὸ κατὰ τὸν πυθμένα μέρος λείπει ὡς καὶ ἄλλα μέρη συμπληρωθέντα ὑψ. 0.215-0.23. Διάμ. στομίου 0.24. ὄτα δύο (τὸ ἐν ἐσώθῃ, ὄρατὸν ἐν τῇ εἰκόνι) προσπεφυκῶτα ἢ ἀνάπλαστα εἰς τὴν κοιλίαν, χαρακτηριστικά.

Εικ. 2 β. Τριποδικὸν ἀγγεῖον μελανωποῦ πηλοῦ. Τὸ πλεῖστον ἐκ συμπληρώσεως. Κατὰ τὴν συμπλήρωσιν ἔχει διάμ. χειλέων 0.18 καὶ ὑψ. 0.13. Ἐξω εἶναι κεκοσμημένον διὰ σφηνοειδῶν ἐμπιέσεων ἐπὶ μαλακοῦ τοῦ πηλοῦ: ὑπὸ τὰ χεῖλη εἶνε ὀριζόντιος διπλῆ ζώνη σφηνῶν, ἀπ' αὐτῆς δὲ κατήρχοντο πρὸς τοὺς πόδας καὶ μεταξὺ αὐτῶν τέσσαρα ζεύγη (σφύζονται

Εικ. 2. Ἄγγεα προϊστοελλαδικὰ ἐκ τῶν βαθῶν στρωμάτων ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ Καδμείου.

τὰ δύο) διπλῶν ὁμοίων σειρῶν σφηνῶν χωριζομένων ἐν μέσῳ διὰ καθέτου γραμμῆς. Ἐντὸς τινων σφηνῶν διατηρεῖται λευκὴ ὕλη, δι' ἧς ἐπληροῦντο ὅλοι οἱ σφηνες.

Εικ. 2 α. Πινάκιον κατὰ τὸ ἡμισυ ἐκ συμπληρώσεως. Βεβαμμένον ὄλον δι' *Unfitnis*. Ἐξω ὑπὸ τὸ ὀριζόντιον χεῖλος εἶναι μεταξὺ δύο ζευγῶν ὀριζοντίων λευκῶ χρώματι γραφειῶν γραμμῶν σύστημα κεκλιμένων τεμνομένων γραμμῶν ὁμοίως λευκῶν. Κατὰ τὴν συμπλήρωσιν ἔχει διάμ. 0.165 σχεδόν, ὑψ. 0.05 περίπου.

Τὸ ἀνάκτορον ἐκτίσθη πιθανῶς κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν II περιόδον καὶ προσέλαβε τοιχογραφίας κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον¹. Ἄλλα περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης ἢ τὴν ἀρχὴν

¹ Ο' Evans *The Palace of Minos at Knossos* ὑστερομινωϊκὴν IB καὶ ὀρίζει τὸ 1500 π.Χ. ὡς χρονολογίαν. III, 416 δέχεται ὡς χρόνον τῆς κτίσεως τοῦ ἀνακτοροῦ τὴν Βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ καταβῶμεν ἐντεῦθεν τοῦ 1400 π. Χ.

τῆς ὑστεροελλαδικῆς ΙΙΙ περιόδου αἱ τοιχογραφίαι εἶχον, ὡς φαίνεται, βλαβῆ ἐνιαχοῦ καὶ ἀντικατεστάθησαν. Εἰς δύο δωμάτια εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐγένετο τοιαύτη ἀντικατάστασις, εἰς τὰ Ν καὶ Π τοῦ σχεδίου (εἰκ. 1 ὄρα καὶ τὸ ἐν *Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχ. Ἐτ.* 1927 σελ. 33 πρβλ. σ. 42). Ἄλλ' εἰς μὲν τὸ Ν καθηρέθησαν αἱ παλαιαὶ τοιχογραφίαι καὶ ἐχώσθησαν εἰς τὸ ἀνυψωθὲν οὕτω δάπεδον τοῦ αὐτοῦ δωματίου, εἰς δὲ τὸ Π ἐπὶ τῶν παλαιῶν τοιχογραφιῶν ἐτέθη νέον ἐπίχρισμα καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐγράφησαν αἱ νέαι γραφαί, ἀσυγκρίτως κατώτεροι τῶν πρώτων ἐν ἀμφοτέροις τοῖς δωματίοις. Ἄν αἱ πρῶται ἀποδοθῶσιν εἰς Κρητὰς τεχνίτας, ὡς θέλει π.χ. καὶ ὁ Glotz *Civiltis egeenne* 58 ἐξ., δυνάμεθα νὰ ἐκτείνωμεν τὴν κρητικὴν ἐπίδρασιν καὶ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, δεχόμενοι κρητὰ ἀρχιτέκτονα, ὅστις εἰσήγαγε καὶ τὸ σύστημα τῶν φωταγωγῶν, οἷος εἶνε ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ Καδμείου ὁ ὑπὸ τὸ γράμμα Η θαλαμίσκος, ὃν διέτεμε τουρκικὸν ὑδραγωγεῖον κρήνης παρὰ τοὺς δύο περαιτέρω ἀποπάτους τοῦ τουρκικοῦ λουτροῦ τοὺς εὐρεθέντας τῷ 1921 (*Πρακ. Ἀρχ. Ἐτ.* 1921, σ. 33)¹. Τοιούτου φωταγωγοῦ ἡ ὑπαρξίς ἐπιβάλλεται καὶ εἰς τὰ νότια διαμερίσματα τοῦ ἀνακτόρου, ὡς ἀποδεικνύω ἐν *Πρακτ.* 1928, 51.

Τὸ πολύπλοκον σχέδιον τοῦ Καδμείου γίνεται σαφές, ἂν τις ἀκολουθήσῃ ὁδὸν ἐκ τοῦ μεγάρου Α διὰ τῆς πύλης α εἰς τὸν προθάλαμον Β, περαιτέρω δὲ διὰ τῆς θύρας δ καὶ τοῦ διαδρόμου Δ (ἐνθα εὐρέθησαν τῷ 1921 οἱ μετὰ μυκηναϊκῶν ἐπιγραφῶν ἑτερόστομοι ἀμφορεῖς) καὶ Ε καὶ ΖΚ, ἀφ' οὗ ἀφορμᾶται ὁ ΜΦ. Διὰ τῶν διαδρόμων τούτων ἔφθανέ τις εἰς τὰς θύρας πάντων τῶν δωματίων, μὴ ἐξακριβωθείσας ἢ μόνον εἰς τὸ δωμάτιον Π καὶ εἰς τὸ ἐν τῷ σχεδίῳ εἰκ. 1 νῦν σημειούμενον ἀπέναντι αὐτοῦ πρὸς ἀνατολάς. Ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο ἐκ τοῦ μεγάρου νὰ μεταβῇ εἰς τοὺς παρὰ τοὺς διαδρόμους θαλάμους, ἐνθα ἦτο ὁ γυναικῶν, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν κοσμημάτων χρυσοῦ κλ., ἅτινα εὐρέθησαν ἐνταῦθα.

Θὰ ἠδύνατό τις λοιπὸν νὰ φαντασθῇ τὸν ἀνακτα τοῦ ἀνακτόρου τούτου ἀπολαύοντα ἀμερίμνως τοῦ βασιλικοῦ μεγαλείου του ἐν μέσῳ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν θαλαμηπόλων καὶ τῶν κολάκων ὑπηρετῶν ἢ ὑπηκόων καὶ τοῦ πλοῦτου, ὃν ἐσώρευεν ἡ δύναμις αὐτοῦ ἢ βασιλική.

Τὰ πράγματα ὅμως ἀληθῶς καὶ ἀκριβῶς δὲν ἦσαν οὕτω. Ὁ βασιλεὺς εἰργάζετο. Εἰς τὴν πρὸς δυσμὰς αὐλὴν τοῦ ἀνακτόρου εὐρέθη ὁ ἀγγειοπλαστικὸς κλίβανος, *Πρακ.* 1911, 148 ἐξ., ἐν ᾧ ὠπτῶντο ἀγγεῖα πλαττόμενα ὑπὸ εἰδικῶν βεβαίως τεχνιτῶν καὶ ἐργατῶν ἐπὶ τόπου (*εἰκ. 1P*)². Παραπλεύρως τοῦ κλιβάνου ἐν κοιλότητι τοῦ ἐδάφους—θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι τοιοῦτόν τι καὶ ἀπωτέρω που—εὐρέθη ἐξυμωμένος καὶ καθαρὸς πηλὸς ἔτοιμος πρὸς πλάσιν. Τὰ δὲ προϊόντα τοῦ ἐργοστασίου τούτου, ἀθρόα παραγόμενα ὑπὸ πολλῶν συγχρόνως τεχνιτῶν διακριτῶν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν, ἦσαν προωρισμένα πρὸς ἐμπορίαν καὶ ἀπεθηκεύοντο ἐν τῷ

¹ Περὶ τοῦ φωταγωγοῦ τούτου ὄρα σημειώμα μου ἐν τῷ ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι του Γερμαν. ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου δημοσιευομένῳ νῦν πανηγυρικῷ τόμῳ. *Bericht über die Hundertjahrfeier 21 - 25 April 1929*, 1930 σελ. 252 ἐξ.

² Τοιοῦτοι παλαιοὶ κλίβανοι εὐρέθησαν καὶ ἄλλαχού (Τίρυνς), ἀλλὰ μόνον περὶ τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν θὰ σημειώσω, ὅτι περιγράφεται ἐσφαλμένως ὑπὸ τοῦ Καβερᾶου ἐν *Ἀνασκαφῇ τῆς Ἀκροπόλεως* σ. 119, ἐνθα

αἱ δύο κοιλότητες τοῦ ὑποκαύστρου λέγονται τοῖχοι, οἱ δὲ τρεῖς τοῖχοι λέγονται κοιλότητες, τοποθετεῖται δὲ ἡ εἴσοδος τοῦ κτίσματος πρὸς Β, ἐν ᾧ εἶνε πρὸς Ν κατὰ τὸν πίνακα. Ὅτι ἀμελῶς ἀνεσκάφη καὶ ἀτελῶς παρετηρήθη ὁ κλίβανος, δεικνύει καὶ ἡ ἔλλειψις σημειώσεων περὶ λειψάνων ἀγγείων ἐνταῦθα, ἅτινα θὰ ἐχρονολόγουν αὐτόν. Ὅρα τελευταῖον καὶ G. Mylonas *Excavations at Olynthus I*, σ. 12 ἐξ.

ἀνακτόρω εἰς πάντας τοὺς θαλάμους καὶ τοὺς διαδρόμους. Καὶ ἐν μὲν τοῖς θαλάμοις θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπάρχωσι καὶ ἐρμάρια ἢ κιβώτια πλήρη τούτων, ἀλλ' ἐν τοῖς διαδρόμοις ἡ στενοχωρία τοῦ 1 μέτρου πλάτους δὲν ἐπέτρεπε τοιαύτην ῥύθμισιν. Μόνον ἐν ῥυμοῖς καὶ τούτοις ἐξηρητημένοις ἐκ τῆς ὀροφῆς ἦτο δυνατὸν νὰ τοποθετηθῶσιν ἐν μεγάλῳ πλήθει ἀγγεῖα ἄνευ βλάβης τῶν τοιχογραφιῶν. Ὁ διάδρομος Δ, πλ. 1 μ. καὶ μήκους περίπου 4 μ., ἀπέδωκε τοῦλάχιστον 80 μεγάλους ἑτεροστόμους ἀμφορεῖς ὕψ. 0.45 μ. κατὰ κανόνα. Ἐναρτίθμητον δὲ ἦτο τὸ πλῆθος τῶν ὑψιπόδων κυλίκων, τῶν πινακίων, τῶν τριποδικῶν ἀγγείων καὶ ἄλλων τινῶν σχημάτων, ἅτινα συνελέχθησαν ἐν τοῖς ἄλλοις διαδρόμοις, πλεονάζοντα ἀλλαχοῦ μὲν ταῦτα ἀλλαχοῦ δ' ἐκεῖνα (πρβλ. Ἄρχ. Ἐφ. 1909 71 κ.ά.). Διὰ τούτων δὲ τῶν οὕτω βεβυσμένων διαδρόμων ἐπορεύετο ὁ βασιλεὺς ἐκτελῶν τὰ ὑψηλὰ αὐτοῦ καθήκοντα ὡς καὶ οἱ ἄλλοι ἔνοικοι τοῦ ἀνακτόρου, πιθανῶς δὲ καὶ οἱ κατασκευασταὶ τῶν ἀγγείων τεχνῖται ἢ ἐμπορικοὶ ὑπάλληλοι τοῦ βασιλέως, ὅσάκις ἐταμίευσεν ἢ ἐπώλουν τὰ ἀγγεῖα.

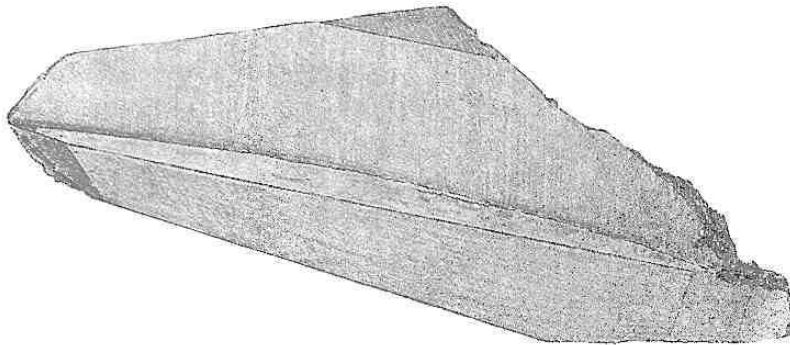
Ἄλλὰ καὶ οἱ θάλαμοι ἦσαν ὡσαύτως πλήρεις ἀγγείων, μάλιστα τῶν λεπτοτέρων καὶ μικροτέρων (πρβλ. Ἄρχ. Ἐφ. 1909, 61 ἐξ.) Μόνον ὁ φωταγωγὸς Η οὐδὲν ἀγγεῖον περιεῖχεν. Ἦσαν δὲ πάντα καινουργῆ ἀτριβῆ καὶ ἄγραφα πλήρη τῶν ἑτεροστόμων ἀμφορέων. Ἄλλὰ καὶ τούτων ἡ γραφή εἶνε ἀπλῆ, ἄνευ ἀξιώσεων καλλιτεχνικῶν, ὥστε καὶ τὸ πλῆθος καὶ ἡ ποιότης καὶ τὸ ἀτριβὲς καὶ ἡ παρουσία τοῦ ἐξ οὗ προέρχονται κλιβάνου ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ βιομηχανικὴ αὕτη παραγωγὴ ἦτο προωρισμένη πρὸς ἐμπορίαν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας κατασκευάζοντες τὴν πορσελάνην τῶν Σεβρῶν καὶ ὁ μιμηθεὶς αὐτοὺς τελευταῖος Kaiser τῆς Γερμανίας δὲν εἶνε οὔτε μόνον οὔτε πρῶτα παραδείγματα βασιλέων βιομηχάνων καὶ ἐμπόρων οὔτε δὲ ὁ σιλφιοπώλης βασιλεὺς τῆς Κυρηναικῆς Ἀρκεσίλας.

Ἄλλ' ἂν ὁ βασιλεὺς τῆς Καδμείας ἦτο βιομήχανος παραγωγὸς ἐμπορος ἀναλαμβάνων ὀχληρὰς φροντίδας χάριν κέρδους, ἠδύνατο ἀράγε ἄλλος ἄνθρωπος ἐν τῷ κράτει νὰ ἀνταγωνισθῆ τὸ βασιλικὸν ἐργοστάσιον καὶ νὰ κεντήσῃ τὸν βασιλέα εἰς τὸ μᾶλλον εὐαίσθητον σημεῖον, νὰ θίξῃ αὐτὸν εἰς τὸ συμφέρον, διὰ νὰ μὴ εἶπω εἰς τὸ βαλλάντιον ἢ τὸ χρηματοφυλάκιον, ἀφ' οὗ τότε δὲν ὑπῆρχον νομίσματα; Καὶ ἂν ἀληθῶς μηδεὶς ἐτόλμα νὰ πολεμήσῃ τὰ συμφέροντα τοῦ μονάρχου, πῶς ἐξηγεῖται, ὅτι τὸ ἀνάκτορον ἦτο τόσον πλήρες προϊόντων, ὅτι δὲν ἐγένετο κατανάλωσις; Ὁ βασιλεὺς θὰ ἦτο σφόδρα τεθλιμμένος διὰ τὴν στάσιν τοῦ ἐμπορίου. Αἰτία τῆς στάσεως ταύτης ἦτο ἀράγε πόλεμος τις, ἄλλη τις δυστυχία τοῦ κόσμου ἢ ἐμπορικὸς ἀνταγωνισμὸς ἄλλου τινὸς βιομηχάνου, ὃν ἀρτίως ἠθελήσαμεν νὰ ἀποκλείσωμεν; Πόσῃν δὲ λύπῃν θὰ ἠσθάνθη ὁ βασιλεὺς ἀπολέσας μετὰ τοῦ ἀνακτόρου καὶ ὀλόκληρον τὴν ἐτοιμὴν πρὸς φόρτωσιν παραγωγὴν τοῦ ἐργοστασίου;

Πιστεύω μᾶλλον, ὅτι τὸ ἐργοστάσιον τοῦ βασιλέως δὲν εἰργάζετο μόνον διὰ τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως καὶ τῶν πέριξ, ἀλλ' ὅτι θὰ ἐξέπεμπεν ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐμπορεύματα εἰς ἄλλα μέρη καθὼς ἔπραττον τὰ ἐργοστάσια τῆς Φοινίκης ἢ τῆς Αἰγύπτου (πρβλ. π.χ. Ἰλ. Δ. 141 ἐξ. Helbig, *Hom. Epos* 21 ἐξ. κ.ά. Busolt *Staatskunde*³ 172 ἐξ.). Μοὶ φαίνεται μάλιστα, ὅτι καὶ πάλαι θὰ ἐγίνοντο ἐμπορικαὶ πανηγύρεις εἰς διαφόρους τόπους καὶ ὅτι οἱ βιομήχανοι τῶν χρόνων ἐκείνων ἐξέπεμπον εἰς αὐτὰς φορτῖα προϊόντων κοινῆς χρήσεως, ὡς συμβαίνει καὶ σήμερον «ἐμπορικὸν τι πρᾶγμα ἢ πανηγύρις» λέγει ὁ Στράβων. Ἡ συνήθεια μάλιστα, αὕτη, πληροῦσα κοινωνικὴν ἀνάγκην, θὰ ἦτο πολὺ παλαιὰ ἐν Ἀνατολῇ, ἐνθα διετηρήθη καὶ

κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἐν μεγάλῃ ἀκμῇ, ὥστε νὰ παραγάγῃ τὰ καὶ ἄλλως χρήσιμα διὰ τὴν συγκοινωνίαν καρβάν - σεράγια ἐπὶ τῶν ὀδικῶν ἀρτηριῶν τοῦ περσικοῦ κράτους, αἵτινες δὲν θὰ ἦσαν χρήσιμοι μόνον διὰ τὸ κρατικὸν ἀγγαρήιον (Ἡρόδ.). Διὰ τοιούτων ὁδῶν θὰ ἤλθεν ὁ ἀνατολιζῶν ῥυθμὸς τῆς Ἑλλ. ἀγγειογραφίας καὶ «βαρβάρων ὑφάσματα,» ἅτινα γινώσκει ὁ Ἴων τοῦ Εὐριπίδου. Ἄλλ' ἡ βιομηχανία τῶν ἀγγείων δὲν ἦτο ἡ μόνη, ἦν ἤσκει ὁ βασιλεὺς τῆς Καδμείας, ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ πυρποληθέντος ἀνακτόρου.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1928 εὗρον ἐν τῇ νοτίᾳ προσεκβολῇ τοῦ διαδρόμου ΦΜ εἰς χῶρον ἐνὸς περιήτου τετραγωνικοῦ μέτρου μέγα πλῆθος λίθων ὀνύχων ἢ ἀχατῶν, τινῶν εἰς πλάκας τετμημένας διὰ πρίονος καὶ προωρισμένας πρὸς κατασκευὴν κοσμημάτων, ἄλλων δὲ εἰς παντοῖα κοσμήματα ἡμιτελῆ ἢ ἀποτυχόντα ἐν τῇ κατασκευῇ¹. Εἶπε προφανές, ὅτι ἡ ἐργασία τῶν λίθων τούτων ἐγένετο ὡσάυτως ἐν τῷ ἀνακτόρῳ ὑπὸ ἐδικῶν τεχνιτῶν καὶ ὅτι τὰ ὑλικά αὐτῆς ἦσαν πολύτιμα, ἀφ' οὗ ἐξ αὐτῶν ἐγίνοντο κοσμήματα καὶ δὲν ὑπῆρχον ἐν Βοιωτίᾳ τοιαῦτα ὕλα, ἐν ᾗ ἐκ τοῦ προχείρου ἐκεῖ ὀπαλίου δὲν ὑπάρχουσι κοσμήματα. Τὰ ὑλικά ταῦτα

Εἰκ. 5. Κρύσταλλος ἐκ τοῦ Κάδμου.

λοιπὸν ἐφυλάσσοντο ἐντὸς τοῦ ἀνακτόρου. Μικρὸν κιβώτιον ἐν τῷ διαδρόμῳ ἢ κρυψὸν τις ἐν τῷ τοίχῳ αὐτοῦ ἤρκει νὰ περιλάβῃ αὐτά. Ἡ διασπορὰ ὅμως αὐτῶν ἐν ὅλῳ τῷ πλάτει τοῦ διαδρόμου ἐπὶ ἓν μέτρον μήκους καὶ εἰς ὕψος μέχρι $1\frac{1}{2}$ μ. παρὰ τὴν ΝΑ γωνίαν ἔξω τοῦ δωματίου Π ἐνδεικνύει κρυψῶνα ἢ κιβώτιόν τι φυλασσόμενον μᾶλλον ὑψηλὰ ἐν τῷ διαδρόμῳ. Τὰ ἡμιτελῆ ἔργα καὶ τὸ προπαρασκευασμένον πρὸς αὐτὰ ὑλικὸν εἶνε σχετικῶς ὀλίγα καὶ δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ βιομηχανία αὕτη τοῦ βασιλέως ἠυδοκίμει περισσότερον, ἀφ' οὗ ἔτοιμα ἔργα δὲν ἔμενον ἀπόλητα, ἐκτὸς ἂν ἡ ἔλλειψις ἰκανῆς πρώτης ὕλης εἶχεν ἐπίσχει τὴν λειτουργίαν τοῦ κλάδου τούτου τῶν βασιλικῶν ἐπιχειρήσεων.

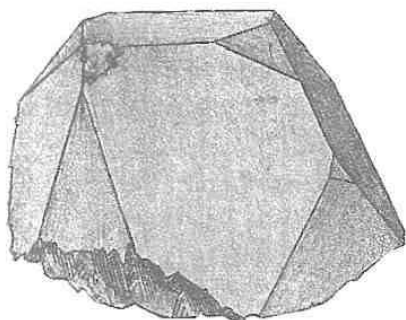
Θὰ ἠδύνατό τις ὅμως νὰ δεχθῇ καὶ τὴν ἀπίθανον κατ' ἐμὲ γνώμην, ὅτι ὁ πλούσιος ἰδιοκτῆτης κατεῖχε τοιαύτην πρώτην ὕλην, ἵνα, ὅταν ἤθελεν ἐμφανισθῇ περιοδεύων τις εἰδικὸς λιθογλύφος, κατασκευάσῃ δι' αὐτοῦ χρήσιμα κοσμήματα διὰ τοὺς ἐν τῷ ἀνακτόρῳ ἀνθρώπους. Τοιαῦτα ὅμως κοσμήματα δὲν εὐρέθησαν ἐν αὐτῷ ἄλλα.

Ὅ,τι εἶπον περὶ τῶν ἀχατῶν ἰσχύει καὶ περὶ τῶν κρυστάλλων (εἰκ. 3 καὶ 4) τῶν εὐρεθέντων ὁμοῦ εἰς τὰ δωμάτια ΟΞ (δρα Πρακτ. τ. ἀρχ. Ἑτ. 1911, σ. 146 ἔξ.). Τὰ κρύσταλλα

¹ Γράφω τινὰ περὶ τούτων ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας τοῦ 1928, σ. 47 ἔξ.

ταῦτα φέρουσιν ὁμοίας ὡς οἱ ἀχάται πριονίσσεις πρὸς ἀποτομὴν μερῶν χάριν κατασκευῆς κοσμημάτων (ὄρα εἰκ. 3). Τὴν ἐργασίαν ταύτην δὲν εἶχον ἐννοήσει, ὅτε ἔγραφον ἐν τοῖς ἄνω Πρακτικοῖς περὶ αὐτῶν.

Πρὸς ὅμοιον σκοπὸν ἐχρησίμεισε καὶ τὸ ἐξ ἀργιλλικοῦ σχιστολίθου πρασίνου μαλακοῦ πελεκόμορφον σκεῦος, οὗτινος τὰς πριονίσσεις ἐξέλαβον ὡς ἐκ μαχαιρίου ἀκονωμένου ἐπ' αὐτοῦ προελθούσας (Ἐφ. Ἀρχ. 1909, σ. 79 εἰκ. 9. σ. 102).

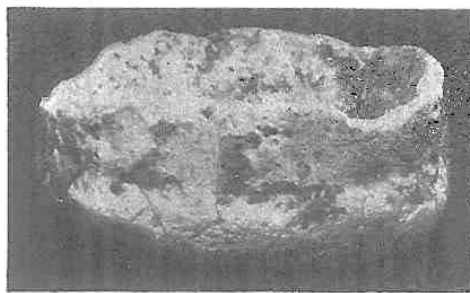

Εἰκ. 4. Κρύσταλλος ἐκ τοῦ Καδμείου.

Ὡστε ἡ λιθογλυφία ἠσκέιτο ἐν τῷ ἀνακτόρῳ διὰ ποικίλου ὕλικου. Ἴσως μάλιστα θὰ ἠδύνατό τις νὰ συναγάγη καὶ τὸ πόρισμα, ὅτι, ἀφ' οὗ τὰ ἐκ πολυτίμου ὕλης ξενικῆς κοσμήματα, τὰ προωρισμένα πρὸς ἐσωτερικὴν βεβαίως] κατανάλωσιν, ἐξηντιλοῦντο πωλούμενα, τὰ μὴ καταναλισκόμενα ἀγγεῖα θὰ εἶχον ἔδαφος καταναλώσεως ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κυρίως.

Ἄλλὰ μετὰ τῶν ἀχατῶν, ἦτοι ἐν τῷ αὐτῷ μικρῷ χώρῳ εὐρέθη καὶ κακόπλαστον (εἰκ. 5) ἀγγεῖον μικρὸν ἀνοικτὸν χειροποίητον ἐξ ὑαλώδους λευκῆς μάζης, φέρον

ἴχνη πυρὸς ὑποκάτω (διάμ. 0.065-0.057. καὶ 0.025 κατὰ τὰ χεῖλη). Ὑπέθεσα κατ' ἀρχάς, ὅτι θὰ ἦτο ἐξ ὕλης πυριμάχου καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς τῆξιν μετάλλων πολυτίμων καὶ ἐπίστευσα οὕτω, ὅτι τὰ χρυσᾶ φύλλα τὰ συνδεδεμένα διὰ σύρματος λεπτοῦ χρυσοῦ, τὰ εὐρεθέντα σποράδην ἐν τῷ ἀνακτόρῳ πανταχοῦ (Πρ. τ. Α. Ε. 1927, 42 ἐξ. εἰκ. 8. 1911, 146) δὲν ἦσαν ἀπλῶς κοσμήματα δηλωτικὰ μόνον τοῦ πλοῦτου τῶν ἐνοίκων, ἀλλὰ καὶ δείγματα ἐκ τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων τοῦ ἀνακτόρου τῶν προοριζομένων πρὸς πώλησιν, ἀφ' οὗ μάλιστα εἶνε λίαν λεπτά, οἷα συνήθως εὐρίσκομεν ἐντὸς τάφων καὶ πιστεύομεν ὅτι μόνον χάριν τῶν νεκρῶν κατεσκευάζοντο. Ἄλλ' ἔπειτα ἐπέστησα τὴν προσοχὴν μου εἰς τὸ μέγα πλῆθος τῶν ψηφίδων ἐξ ὑαλομάζης τῶν εὐρεθεισῶν κυρίως ἐν τῷ θαλάμῳ Ν καὶ πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς πλησίον αὐτοῦ. Περὶ τούτων εἶχον πιστεύσει, ὅτι ὑπομιμνήσκουσι τὸν ὄρμον τῆς Ἀρμονίας, ὅτι ἐξυπηρέτουں συρμὸν ἀκμάζοντα καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πυρκαϊᾶς καὶ ὅτι ἐπομένως ἀνῆκον εἰς τὰ κοσμήματα τῶν γυναικῶν τοῦ ἀνακτόρου (πρβλ. Πρ. τ. ΑΕ 1911, 144, 147, 152). Νῦν χωρὶς νὰ ἀποκλείω τὴν χρῆσιν ταύτην, δέχομαι προσέτι, ὅτι αἱ ψηφίδες ἐξ ὑαλομάζης κατεσκευάζοντο ἐν τῷ ἀνακτόρῳ καὶ ὅτι πρὸς τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐχρησιμοποιεῖτο ἴσως καὶ τὸ μικρὸν ἐξ ὁμοίας ὕλης πεποιημένον κακόπλαστον ἀγγεῖον. Ὅτι δὲ τοιαῦτα ψηφίδες κατεσκευάζοντο ἐν Ἑλλάδι δέχεται καὶ ὁ Τσουντας Ἐφ. Ἀρχ. 1897, 99 ἐξ. 104, 127 ἐξ. πρβλ. αὐτ. 1909 σ. 102₁ καὶ 1917, 195. Τὸ ἀγγεῖον δὲ εἶνε τοσοῦτον ἄτεχνον, ὥστε εἶνε ἀπαράδεκτος ἡ γνώμη, ὅτι ὑπεβλήθησάν ποτε εἰς τὸν κόπον νὰ προμηθευθῶσι καὶ νὰ κομίσωσιν αὐτὸ ἄλλοθεν εἰς Θήβας ὥστε κατεσκευάσθη ἐκεῖ ἐν τῷ ἀνακτόρῳ, ἔνθα εὐρέθη,

Εἰκ. 5. Ἀνοικτὸν χειροποίητον ἀγγεῖον ἐξ ὑαλώδους μάζης.

καὶ πιστοποιεῖ οὕτω, ὅτι ἡ τέχνη τῆς ὑαλοχοΐας ταύτης ἦτο γνωστὴ ἐν τῷ ἀνακτόρῳ.

Τὸ ἐργαστήριον τῶν Θηβῶν δὲν εἶνε τὸ πρῶτον βεβαιούμενον ἐν Μυκηναϊκοῖς χρόνοις, ἀλλὰ τὸ δευτέρον. Ἦδη ὁ Τσοῦντας εὔρε τὸ πρῶτον εἰς οἰκίαν πρὸς Α τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μυκηναίων: ἐκεῖ ἐν θαλάμῳ τινὶ εὔρε 5 τεμάχια χαλκηδονίου ἀργά, 7 κρυστάλλου, 1 ἀγάτου, 2 μαλαχίτου γεώδους, 1 γαληνίτου, 1 ἀγγείου ἐξ ἀγάτου, 1 ποτηρίου ἐξ ὑαλομάζης, κοσμημάτα τινὰ ἐξ ὑαλομάζης καὶ ὄστοῦ καὶ πολλὰ τεμάχια θείου. Ἐν ἄλλῳ δωματίῳ παρακειμένῳ εὑρέθη φακοειδῆς ἀγάτης ἄνευ γλυφῆς καὶ ἄτρητος, βεβλαμμένος δ' εἷς τι μέρος τῆς περιφερείας. Ὁ Τσοῦντας παρατηρεῖ ὀρθῶς, ὅτι ἔνεκα τῆς βλάβης ταύτης ἔμεινεν ὁ λίθος ἡμίεργος ὑπὸ τοῦ ἐδῶ οἰκοῦντος καὶ ἐργαζομένου τεχνίτου (*Ἀρχ. Ἐφημ.* 1897 σελ. 121, *Furtwängler, Gemmen* III, 29. Ὅρα δὲ καὶ Τσοῦντα *Προῖστ. Ἀκροπ.* 315). Ἐκ τῶν ῥηθισομένων κατωτέρω θὰ γεννηθῆ ἡ ἀμφιβολία μόνον, ἂν ὁ τεχνίτης εἰργάζετο πρὸς ἴδιον λογαριασμὸν ἢ μᾶλλον ὡς βασιλικὸς τεχνίτης καθὼς ὁ ἐν τῷ Καδμείῳ, ὅτε ἡ γειτονικὴ πρὸς τὸ ἀνάκτορον οἰκία θὰ ἦτο παράρτημα αὐτοῦ, κτισθὲν ἀνεξάρτητον ἔνεκα τῆς ἀπροσφόρου τοῦ ἀνακτόρου θέσεως πρὸς ἀνάπτυξιν συνεχοῦς συνθέτου οἰκοδομικοῦ σχεδίου, ὡς ἐγένετο ἐν Θήβαις καὶ ἐν Τίρυνθι.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω βιοτεχνιῶν ἰδίας προσοχῆς ἀξία εἶνε ἡ λιθογλυφία. Εἶπον, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Βοιωτία καὶ αἱ πέριξ χῶραι δὲν παρέχουσιν ἀγάτην ἢ ὄνυχα ἐν γένει, ἡ ὕλη αὕτη ἦτο πολῦτιμος πρὸς κόσμον τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι δὲν μετεχειρίζοντο πρὸς τοῦτο ὀπάλιον, ὅστις εὑρίσκεται εἰς τοὺς ἀγρούς τῶν Θηβῶν. Πόθεν ὅμως ἤρχετο καὶ πῶς ἠγοράζετο ὁ ἀγάτης; τίνα ἀνταλλάγματα ἔδιδεν ὁ βασιλεὺς πρὸς ἀπόκτησιν αὐτοῦ ἐν τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ, καθ' ὃν ἐπεκράτει τὸ ἀνταλλακτικὸν ἐμπόριον;

Γενικῶς ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι τὰ πολῦτιμα ἀντικείμενα, αἱ πολῦτιμοι ὕλαι, ἀντηλάσσοντο ἤδη κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους κομιζόμενα ἐκ μακρινῶν τόπων. Ἄρκει νὰ μνημονεύσωμεν τοῦ ἠλέκτρου, ὅπερ παραγόμενον ἐν τῇ Βαλτικῇ διεπέρα τὴν Εὐρώπην ὀλόκληρον ἤδη μεσοῦσης τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος π.Χ. καὶ φθάνον εἰς τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν διεσπείρετο ἐν τοῖς μυκηναϊκοῖς χρόνοις εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα τοῦλάχιστον, εὑρισκόμενον νῦν ἐν τοῖς μυκηναϊκοῖς τόποις καὶ μάλιστα τοῖς τάφοις¹. Ἦδη τῷ 1896 ὁ Götze ἐν *Festschrift für Bastian* σ. 339 ἐξ. ἐδέχθη τὴν διεθνῆ ἀνταλλαγὴν τῶν πολυτίμων μετάλλων καὶ τὴν γνώμην αὐτοῦ οὐ μόνον δὲν ἐπολέμησέ τις ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἐνίσχυσαν (ὄρα Hörnes *Urgeschichte der bildenden Kunst* 1898 σ. 123, πρβλ. 127 ἐξ. 309. Montelius *Prähist. Zeitschr.* 1910, 249 ἐξ. Bosch - Gimpera, *Atti del convegno Archeol. Sardo* 1926, 3 ἐξ. Hasebrök, *Staat und Handel im alten Griechenland* 1928 σ. 70). Ὁ Hasebrök ἔ. ἄ. λέγει περὶ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, ὅτι τὰ μυκηναϊκὰ ἔργα τέχνης τὰ ἀπαντῶντα μέχρι τῶν περσῶν τοῦ τότε προσίτου κόσμου, προέρχονται ἐκ τοιαύτης ἀνταλλαγῆς. Τὰ δὲ ἀγγεῖα εἶνε περιφόρητον ἐμπόρευμα καὶ παρὰ πρωτογόνοις νῦν λαοῖς, πολλῶ μᾶλλον λοιπὸν παρὰ τοῖς Ἑλλησι καὶ τοῖς μυκηναίοις, οἵτινες ἐκέκτηντο καὶ πολιτισμὸν ὑψηλόν. Οἱ ἔμποροι θὰ ἐπορίζοντο πᾶν περιζήτητον ἐμπόρευμα ἔκ τινος ἀγορᾶς ἢ ἔκ τινος ἐργαστηρίου τεχνίτου τινός, καὶ ἂν εὑρισκόν κέρδος, βεβαίως θὰ ἐπανάρχοντο, ἴσως δὲ ἐλάμβανον τὰ ἐμπορεύματα κομιζόντες ὡς

¹ Πρβλ. Nilsson *The Minoan - Mycenaean Relig.* 1929, 17 ἐξ., ἐνθα παραλείπονται αἱ Θηβαί.

ἀνταλλάγματα ἐκ μακρινῶν χωρῶν πολύτιμόν τι μέταλλον. Τίς οἶδε λοιπόν, ἂν ὁ Κάδμος εἶχε πληρώσει ἀγγείων καὶ τοὺς θαλάμους καὶ τοὺς διαδρόμους τοῦ ἀνακτόρου ἀναμένων τὸν ξένον ἔμπορον, ὅστις θὰ «ἠγόραζε» τὰ ἐστοιβαγμένα βιομηχανικὰ προϊόντα τοῦ βασιλικοῦ ἐργοστασίου κομίζων κρύσταλλον καὶ ἀγάτας καὶ ἄλλους ἴσως λίθους καὶ χρυσὸν καὶ δούλους, καὶ πολύτιμα ὑφάσματα καὶ ὅ,τι ἄλλο ἐχρειάζετο ὁ ἐπιχειρηματικὸς βασιλεὺς, ὅστις οὔτε ταῦτα οὔτε χαλκὸν οὔτε ἄργυρον οὔτε μόλυβδον εἶχεν ἰθαγενῆ ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ, μετεχειρίζετο ὁμως πάντα ταῦτα ἐπέισακτα.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ χρυσοχοϊκὴ τέχνη ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ εἶνε εὐχερεστέρα τῆς λιθογλυφίας, τὰ δὲ χρυσοχοϊκὰ ἀντικείμενα τὰ εὐρεθέντα ἐν τῷ ἀνακτόρῳ δὲν ὑπερβαίνουνσι τὴν φιλοδοξίαν κοινοῦ ἐργαστηρίου, πιστεύω, ὅτι εἶνε ἐγγώρια ἔργα, τεχνικὰ προϊόντα τοῦ ἀνακτόρου δι' ὕλης, ἣν ὁ βασιλεὺς ἐπορίζετο, ὡς καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους, ἐξώθεν. Ἄν δ' ἴσχυεν ἡ γνώμη, ὅτι τὰ ἐλαφρὰ χρυσᾶ κοσμήματα, δισκάρια λεπτὰ συνήθως συνδεόμενα διὰ λεπτοῦ σύρματος μετ' ἀλλήλων, ἦσαν προωρισμένα χάριν μόνων τῶν νεκρῶν ὡς ἐντάφια κοσμήματα, θὰ ἦτο τοῦτο τεκμήριον, ὅτι πάντως ταῦτα κατεσκευάσθησαν ἐν τῷ ἀνακτόρῳ. Νομίζω ὁμως, ὅτι ὀρθῶς ὁ Τσουντας (*Μυκῆναι καὶ Μυκηναῖος πολιτισμός* σ. 75 ἐξ.), καίπερ εὐρῶν τοιαῦτα κοσμήματα ἐν τάφοις, φαντάζεται ὁμως, ὅτι ἐφόρουν αὐτὰ ἐξηρητημένα ζῶσαι αἱ γυναῖκες καὶ ὅτι ἡ κίνησις καὶ ἡ ἀκτινοβολία τοῦ χρυσοῦ ἠϋξανε τὴν χάριν αὐτῶν.

Κατὰ τάνωτέρω ὁ βασιλεὺς ἦσκει ἀγγειοπλαστικὴν, γλυπτικὴν πολυτίμων λίθων, ὑαλοχοϊκὴν καὶ χρυσοχοϊκὴν τέχνην κοσμημάτων. Ἡ τελευταία γίνεται πιθανωτέρα, ἂν παραβάλωμεν τὸ πλῆθος τῶν ἀγγείων, ἅτινα παρήγε καὶ προσέφερεν ὁ βασιλεὺς, πρὸς τὸ πιθανὸν πλῆθος τῶν ἡμιπολυτίμων λίθων, οὓς ἐλάμβανε. Εὐρίσκω, ὅτι τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἰσοφορήσῃ τὴν ἀξίαν τῶν ἀγγείων, πρῶτον διότι δὲν θὰ ἦτο μέγα, ἐπειδὴ τὰ κατασκευαζόμενα κοσμήματα ἦσαν γενικῶς μικρά, δεύτερον διότι ὁ πορισμὸς τῶν λίθων ἐν τῷ τόπῳ τῆς προελεύσεως εἶνε σχεδὸν ἀδάπανος, ἐπειδὴ αἱ πλάκες ἀγάτου, ὅσαι διατηροῦσι τὴν ἀρχικὴν ὄψιν τοῦ πυρῆνος, ἐξ οὗ ἐπριονίσθησαν, δεικνύουσιν αὐτὴν στρογγύλην, ἣτοι εἶχον μορφὴν περιφορήτων ἐπὶ τῆς γῆς χαλίκων καὶ τρίτον διότι ἡ ἀξία τῶν ἐξ αὐτοῦ κοσμημάτων προέρχεται κατὰ μέγα ἐπίσης μέρος καὶ ἐκ τῆς δυσχερείας τῆς ἐξεργασίας αὐτοῦ. Κατ' ἀκολουθίαν ὁ χρυσός, μέταλλον ἀνύπαρκτον ἐν Βοιωτίᾳ, ἔρχεται ὡς πιθανὸν ἀντάλλαγμα τῶν προϊόντων τοῦ πηλοπλαστικοῦ ἐργαστηρίου.

Ἄλλ' ἂν ὁ βασιλεὺς ἐχρειάζετο τηλικαύτην παραγωγὴν ἀγγείων, ἵνα τροφοδοτήσῃ τὰ ἄλλα εἰδικὰ ἐργαστήρια τοῦ ἀνακτόρου διὰ σπανίων καὶ πολυτίμων ὑλικῶν, τί ἡδύνατο νὰ προσφέρῃ ἰδιώτης τεχνίτης εἰς ξένον ἔμπορον, ἵνα πορισθῇ ὅμοια ὑλικά καὶ ἀσκῆσις βιοτεχνίαν πολυτίμων κοσμημάτων; Εὐρίσκω λοιπόν, ὅτι μόνον πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ ἀνακτες ἦσαν δυνατοὶ νὰ ἀσκῶσι τοιαύτας ἐπιχειρήσεις καὶ διὰ τοῦτο οἱ εἰδικοὶ τεχνῖται, εἴτε ξένοι (Pschor, *Philol. Wochens.* 1913, 542) εἴτε ἐγγώριοι, ὅταν δὲν ἦσαν μισθωτοὶ παρὰ τοιοῦτοις ἐργοστασιαρχαῖς, περιώδευον τὴν Ἑλλάδα καὶ προσέφερον τὴν τέχνην αὐτῶν εἰς ἐκείνους, οἵτινες κατεῖχον πρῶτην ὕλην πρὸς ἐργασίαν. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν πάντως οἱ ἀνακτες. Ὁ Μενέλαος δωρεῖται ἀργυροῦν καὶ χρυσοῦν κρατῆρα τῷ Τηλεμάχῳ (Ὀδ. 0,103,115 ἐξ. 121,207), ὁ δὲ Νέστωρ βεβαίως ἔδωκε τὸν χρυσόν, ὃν ὁ χρυσοχόος περιέχεε περὶ τὰ κέρατα τῶν θυμάτων (γ, 425), καὶ εἰς ἀνακτὰ τινα, ἴσως τὸν βασιλέα τῆς Τίρυνθος, θὰ ἀνῆκεν ὁ θησαυρὸς ὁ

εὑρεθεῖς αὐτόθι παρὰ τὸν ὄχυρον λόφον τῷ 1915 (*Πρακτικὰ τῆς ΑΕ 1915* σ. 204 ἐξ. *Ἀρχ. Δελτ.* 1916 Παράρτ. σ. 13 ἐξ.). Ἐν τῷ θησαυρῷ τούτῳ εὑρέθησαν μετ' ἀγγείων χαλκῶν καὶ παντοίων καὶ πολυπληθῶν πολυτίμου ὕλης κοσμημάτων καὶ τινὰ ἐλάσματα ἢ ῥάβδοι ἢ πλίνθοι χαλκοῦ ἢ χρυσοῦ ἢ ἐλέφαντος ὡς πρώτη ὕλη, ἣν ἐκέκτητο ὁ κύριος καὶ παρείχε τῷ τεχνίτῃ πρὸς κατασκευὴν κοσμημάτων (πρβλ. *Ἀρχ. Δελτ.* ἔ.ἄ. ἀριθ. 3,7,10,17, εἰκ. 5 καὶ σ. 21 ἀριθ. 8). Ὅταν δὲ οἱ ἐργοδοτοὶ παρέχωσι τὴν πρώτην ὕλην, σημαίνει τοῦτο, ὅτι οἱ ἐργολῆται δὲν εἶχον τοιαύτην ὕλην κατὰ κανόνα ὥστε τοιοῦτοι ἄνδρες δὲν ἠδύναντο νὰ ἰδρῦσασιν μεγάλα ἐργαστήρια βιομηχανικῆς παραγωγῆς.

Ὡς πρὸς τὸν τρόπον ὅμως τοῦ πορισμοῦ τῶν πολυτίμων ἢ ἀπλῶς χρησίμων ἀλλὰ σπανίων ὕλων ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω καὶ τόδε.

Ὅταν οἱ βασιλεῖς κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς ἤδη χρόνους ἐκάλουν ἀλλήλους ἀδελφοὺς ὡς συμβαίνει μετὰξὺ Δαναοῦ καὶ Αἰγύπτου (*Ἀπολλόδ.* 2,1,4,3) καὶ μετὰξὺ τῶν χιτιτῶν βασιλέων τοῦ Βογάξ-κιὸ καὶ τῶν βασιλέων τῆς Ἀχιγιάβα (*Ἀχαΐας*) κατὰ τὸν 14^{ον} αἰῶνα π.Χ. Forrer. *Mitteil. d. deutsch. Orientgesells.* N° 63, 1924), δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι δύο βασιλεῖς φιλίως διακείμενοι κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἐκείνους χρόνους θὰ ἐφιλοφρονοῦντο ἀλλήλους διὰ δώρων, ἐν οἷς τὰ μᾶλλον εὐχάριστα καὶ ἀσπᾶσια θὰ ἦσαν ὅσα δὲν ἦσαν εὐκόλως ποριστὰ ἐκατέρω.

Τοιαῦτα δῶρα μάλιστα εὐκόλον εἶνε νὰ φαντασθῶμεν ὅτι καὶ ἐξεμαιεύοντο ἢ ἀπλῶς καὶ ἀφελῶς ἐζητοῦντο ὑπὸ τοῦ ἔχοντος ἀνάγκην μονάρχου. Ὅπλα καὶ ἀγγεῖα πολυτελεῖ καὶ ἐσθῆτες κ.ἄ. ὡς βασιλικά δῶρα μνημονεύονται συχνὰ παρ' Ὀμήρω. Ὅτι ὅμως καὶ ἀκατέργαστα μέταλλα μετεδίδοντο ἢ ἐζητοῦντο ὡσαύτως, γινώσκομεν ἐκ τῆς βασιλικῆς ἐν σφηνοειδεῖ γραφῇ ἀλληλογραφίας τῶν αἰγυπτίων βασιλέων Ἀμενόφις τοῦ III καὶ τοῦ IV μετ' ἄσιατῶν ἀνεξαρτήτων ἢ ὑποτελῶν βασιλέων, εὑρεθείσης τῷ 1885 ἐν Τελλ ἐλ Ἀμάρνα τῆς Αἰγύπτου¹. Ἡ ἀλληλογραφία ἀνάγεται λοιπὸν εἰς τὸν 14^{ον} αἰῶνα π.Χ. ἤτοι ἀντικατοπτρίζει κατάστασιν κρατοῦσαν ἀκριβῶς ἐν τοῖς μυκηναϊκοῖς χρόνοις, εἰς οὓς ἀνάγεται τὸ πυρποληθὲν ἀνάκτορον τῶν βοιωτικῶν Θηβῶν. Ὅτι δὲ ὑπῆρχον σχέσεις μετὰξὺ Αἰγύπτου καὶ τῆς τότε Ἑλλάδος, εἶνε πασίγνωστον ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσωμεν τοῦτο μὲν τῶν αἰγυπτιακῶν σκαρβαίων τοῦ Ἀμενόφις III, οἵτινες εὑρέθησαν ἐν Μυκῆναις καὶ Ρόδῳ, τοῦτο δὲ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ τάφου τοῦ Τουθμῶσις III (β' ἡμισυ τοῦ 15^{ου} αἰῶν. π.Χ.), ἐνθα ἄνδρες νησιῶται τοῦ Αἰγαίου κομίζουσι τῷ βασιλεῖ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα ὡς δῶρα (πρβλ. Τσουντα *Μυκ. καὶ μυκην. πολ.* 212 ἐξ. πρβλ. Evans, *Palace of Minos* I 280 ἐξ., 286 ἐξ., II, 167 ἐξ., 192 ἐξ., 253 ἐξ., 736 ἐξ.). Συνολικὸν κατάλογον ὄρα νῦν παρὰ Pendlebury, *Aegyptiaca* Cambridge 1930).

Κατὰ τὰ ἔγγραφα τοῦ Ἑλ. Ἀμάρνα ὁ βαβυλώνιος βασιλεὺς Κάδασμᾶν-Βὲλ χρειάζεται διαρκῶς χρυσοὺν καὶ πιέζει τὸν «ἀδελφόν» του βασιλέα τῆς Αἰγύπτου νὰ στείλῃ αὐτῷ μεγάλας ποσότητας τῆς πολυτίμου ὕλης, τόσον μεγάλας καὶ δαψιλεῖς ὅσον ἡ γῆ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀμένοφις δὲν στέλλει τὴν ζητούμενην ποσότητα, γεννῶνται προστριβαί.

Ὁ Τουσραττά, βασιλεὺς τῶν Μεττανί, γράφει πρὸς Ἀμένοφιν τὸν τρίτον μετὰξὺ ἄλλων

¹ Ed. Meyer, *Gesch. d. Altert.* 5 I II σ. 19 § 154. Breasted. *Gesch. Aegyptens* μετάφρ. γερμ. ὑπὸ H. Ranke 1910 σ. 276. Μετάφρασις γερμανικῆ τῶν σπουδαιωτάτων τούτων ἐπιση-

μον ἱστορικῶν ἐγγράφων ὑπὸ Knudtzon *Die El Amarna Tafeln* 1907.

(Knudtzon σ. 136 ἐξ.): «Ἄς εὐαρεστηθῆ ὁ ἀδελφός μου νά μοι στείλῃ δεκαπλάσια τῶν ὄσων ἔστειλε πρὸς τὸν πατέρα μου. Καὶ παρεκάλεσα (= παρακαλῶ) τὸν ἀδελφόν μου, νά μοι στείλῃ πολὺν χρυσόν, λέγων: «περισσότερον ἢ τὸν πατέρα μου ἅς εὐαρεστηθῆ ὁ ἀδελφός μου νά με πλουτίσῃ καὶ νά μοι στείλῃ». Εἰς τὸν πατέρα μου δὲ ἔστειλες πολὺν χρυσόν, μεγάλας χρυσᾶς φιάλας(;) καὶ μεγάλας χρυσᾶς στάμνους(;) ἔστειλες αὐτῷ, χρυσᾶς πλάκας(;) τόσον ἀφθόνως ὅσον καὶ χαλκὸν ἔστειλες αὐτῷ... Οὕτως ἅς εὐαρεστηθῆ ὁ ἀδελφός μου νά μοι στείλῃ λίαν πολὺν χρυσόν, ἀμετρήτως πολὺν ἅς μοι στείλῃ ὁ ἀδελφός μου. Ὁ ἀδελφός μου ἅς μοι στείλῃ περισσότερο χρυσὸν ἢ ὅσον εἰς τὸν πατέρα μου. Ὑπάρχει δὲ ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ ἀδελφοῦ μου τόσος χρυσός, ὅση ἄμμος»¹... Ὡς ἀπάντησιν δὲ πρὸς ὁμοίας ἐπιστολάς ἔστειλεν ὁ Ἀμένοφις πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀσσυρίας δῶρον 20 τάλαντα χρυσοῦ. Ὁ δὲ ὑποτελής βασιλεὺς τῆς Κύπρου (Ἀλασίας) στέλλει εἰς Αἴγυπτον μεγάλη ποσὰ χαλκοῦ κυπρίου (cuprum). Ἐπαξ δέ, λιμοῦ ἐπισκήψαντος εἰς Κύπρον, δὲν ἔστειλε καὶ ζητεῖ συγγνώμην διὰ τοῦτο, (πρβλ. *Klio* 1921, 236).

Ὅμοιās σχέσεις τῶν βασιλέων δεικνύουσιν αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν Χετταίων τοῦ Βογάζ-κιό. Π.χ. ὁ Ραμσῆς ὁ Π ζητεῖ παρὰ τοῦ βασιλέως Ἀττουσίλ σίδηρον, ὃν οὗτος ἀρνεῖται εὐγενῶς νὰ δώσῃ, λέγων, ὅτι πρὸς καιρὸν δὲν εἶχε (*Zeitschr. d. D. Morgenl. Ges.* 1918, 61. Schachertmayr *Athen. Mitt.* XLI σ. 414).

Ἄν ὁμοία πράγματα ἐφαρμόσωμεν εἰς τὰς σχέσεις τοῦ συγχρόνου τότε βασιλέως τῶν βοιωτῶν Θηβῶν, θὰ ἴδωμεν, ὅτι οὗτος εἶχε τὴν εὐχέριαν ὄχι μόνον διὰ τοῦ ἐμπορίου ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς φιλίας τῶν βασιλικῶν «ἀδελφῶν» νὰ πορίζηται μέταλλα ἢ ἄλλας πολυτίμους ὕλας, μάλιστα δὲ ἂν προσέφερε καὶ ἀντίδωρα, ἅτινα ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐν ἀφθονίᾳ καὶ οἷα δὲν λείπουσιν οὐδ' ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ τοῦ Ἑλ Ἀμάρα.

Τοιοῦτοτρόπως καταλήγομεν συνάγοντες, ὅτι κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους τὰ δαπανηρὰ καὶ μεγάλων κεφαλαίων ἢ σπανίων ὑλῶν δεόμενα ἐπιτηδεύματα δὲν ἠδύνατο νὰ ἀσκήσωσι κοινοὶ ἄνθρωποι, ἀλλ' ἠγεμόνες καὶ ἄνακτες ἰδρύοντες μεγάλα διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐργαστήρια καὶ ἀπασχολοῦντες εἰδικούς τεχνίτας εἴτε μισθωτοὺς εἴτε δούλους. Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι, ὡς ἐλάμβανον ὡς δῶρα ἢ ἠγόραζον τὰ ξενικὰ ὑλικά, καθ' ὅμοιον τρόπον ἐπορίζοντο καὶ εἰδικούς ἐκ τῶν αὐτῶν χωρῶν τεχνίτας, οἷους γινώσκει ὕστερον ὁ Ὅμηρος κλητοὺς ἐπ' ἀπειρονα γαῖαν. Τοιαύτη δ' ἐκδοχὴ ἐνισχύει τὴν γνώμην, ὅτι καὶ ζωγράφοι καὶ ἀρχιτέκτονες ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ Κρήτης², φωτίζει δ' αὐτὴν διὰ νέου φωτὸς ὡς καὶ τὴν ὅλην οἰκονομικὴν ζωὴν τῶν σκοτεινῶν ἐκείνων χρόνων. Ἡ τεχνικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν πρώτων τοιχογραφιῶν τοῦ ἀνακτοῦ τοῦ Κάδμου καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς βαθμιαία κατάπτωσις ἐγχαρῖου τέχνης, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς διάκρισις ἔργων τεχνικῶν, ὧν οἱ κατασκευασταὶ ἀκολουθοῦσιν ἐκάτεροι ἰδίαν παράδοσιν.

Πρὸς τίνας χώρας ἄγουσι τὸν Κάδμον εἰς σχέσεις οἱ ἡμιπολύτιμοι λίθοι καὶ τὰ ἄλλα

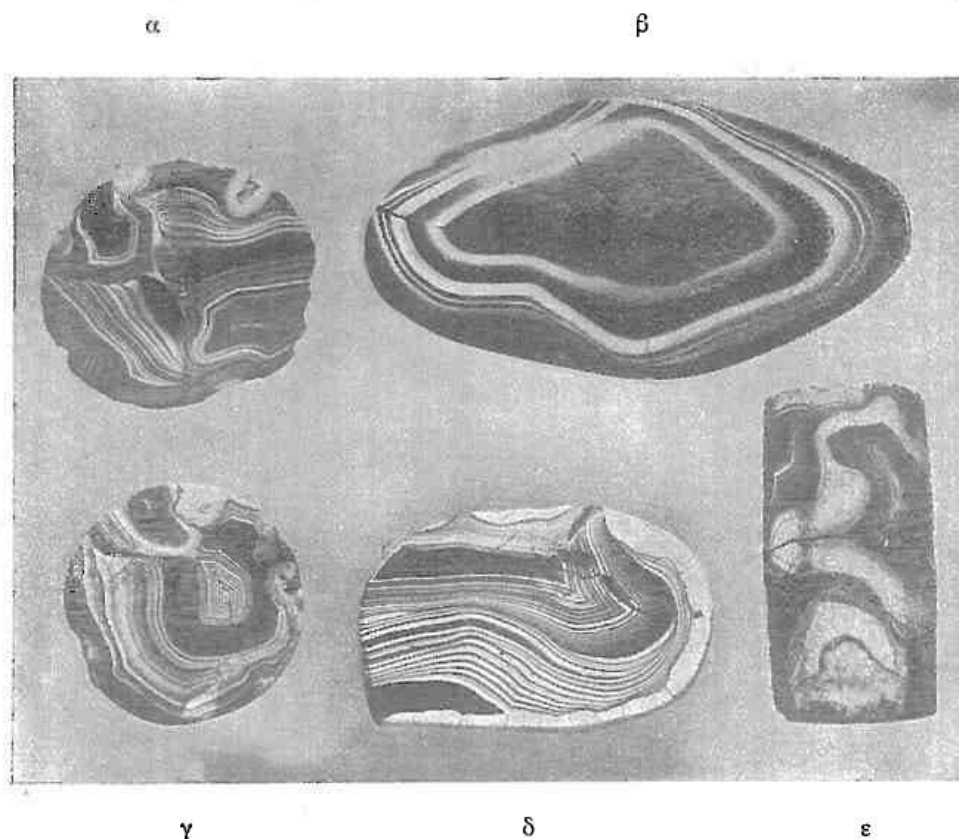
¹ Ἐν διαλέξει αὐτοῦ ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Γερμαν. ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτῳ ὁ Ed. Meyer ἐξήνεγκε τὴν γνώμην, ὅτι ὁ πολὺς χρυσὸς τῆς Αἰγύπτου προέρχεται πιθανῶς ἐκ τῶν ὄρεων τῆς χώρας τῶν Σομαλί. Περὶ τῆς βορείας Εὐρώπης ὄρα

Hörnes ἔ. ἄ. 128.

² Ὁ Evans *Palace of Minos* III σ. 168 πρβλ. III, 416 ὁμιλεῖ περὶ τῶν πιθανῶν ὁδῶν ἐκ Κρήτης εἰς Βοιωτίαν.

μὴ βιομηχανικὰ ὑλικά τῶν βιομηχανιῶν του, ἄς εἴπωσιν ἄλλοι δυνάμενοι νὰ ἔχωσι ἐγκύρους ὀρυκτολογικὰς γνώμας.

Ἐπισυνάπτω κατάλογον τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα ἐσώθησαν ἐκ τοῦ ἐν τῷ Καδμείῳ ἀνακτόρῳ ἐργαστηρίου ἡμιπολυτίμων λίθων, εὑρεθέντα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ θέρους

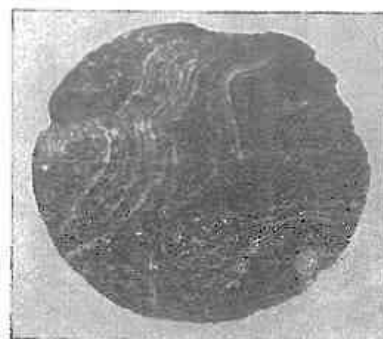

Εἰκ. 6. Εἰργασμένοι ἀγάται ἐκ τοῦ Καδμείου τῶν Θηβῶν.

τοῦ 1928. Ἐν αὐτοῖς περιλαμβάνεται καὶ μία κεκαυμένη ψηφίς ὑαλομάζης καὶ τινες ὄψιανοί, ὧν εἷς λίαν κεκαυμένος καὶ ὅ,τι ἄλλο. Τὴν ἐργασίαν τοῦ ὄψιανου δὲν δέχομαι γενομένην ἐν τῷ ἀνακτόρῳ (εὑρέθησαν καὶ ἀλλαγοῦ ἐν αὐτῷ ὄψιανοί), τὰ ἐξ αὐτῶν ὅμως ἐργαλεῖα ἴσως ἐχρησιμοποιοῦντο ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐργαστηρίῳ.

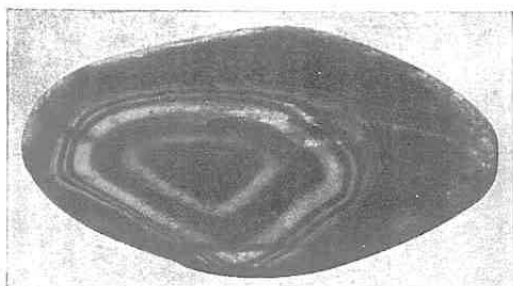
1. **Εἰκ. 6α.** Ἔχει διάμ. 0.046, πάχ. μέγιστον κατὰ τὰ χεῖλη σχεδὸν 0.004, ὅπισθεν δὲ δεικνύει καμπύλην καὶ ἀδρᾶν τὴν φυσικὴν ὄψιν τοῦ λίθου (**εἰκ. 7**). Ἐπριονίσθη ἐκ δύο ἀντιθέτων σημείων, αἱ δὲ δύο πριονίσεις δὲν συνητήθησαν ἀκριβῶς. Αἱ πριονίσεις λεῖαι. Ἄγνωστον ἂν ὁ πριῶν ἦτο ὀδοντωτός.

2. **Εἰκ. 6β.** Μήκ. 0.095, πλ. 0.05, πάχ. μέγιστον κατὰ τὸν κρημνὸν τῆς ἀποτομῆς 0.01, ἀλλὰ πρὸς τὸ κέντρον αἰεὶ μεῖζον, ἐπειδὴ ἡ ὄψις εἶναι ἐπικαμπῆς καὶ λεῖα. Πῶς ἐγένετο ἡ ἐπικαμπῆς λεϊάνσις, δὲν φαίνεται, οὐδ' ἔχω ἐγὼ νὰ εἴπω οὐδ' ἠδυνήθην νὰ μάθω, πῶς γίνονται τοιαῦται ἐργασίαι. Ἐπίσης δὲν διακρίνω πῶς ἐτιμήθησαν τὰ χεῖλη καμπυλόγραμμα ἢ πῶς τμηθέντα ἴσως γωνιώδη ἐλειάνθησαν καμπύλως. Ἀπτόμενος δὲ τῶν ζητημάτων τούτων οὕτω, καταλείπω αὐτὰ νὰ λυθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι. Ὅπισθεν (**εἰκ. 8**) φαίνονται κατὰ μῆκος ἀφ' ἑνὸς μὲν δύο πριονίσεις, ὧν ἡ πρώτη βαθυτέρα πως, ἡ δὲ δευ-

Εἰκ. 7. Ἡ ὀπισθία ἦτοι ἡ φυσικὴ ἀργὴ ὄψις τοῦ λίθου εἰκ. 6α.

τέρα ὑψηλότερον ἀχθείσα, ἵνα ἴσως ἀνταποκριθῆ εἰς τὸ ὕψος τῆς ἐκ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς ἀχθείσης πρώτης πασῶν προιονίσεως. Ἄλλα καὶ αὗται αἱ δύο δὲν συνητηθήσαν τελείως. Οὕτως ἔχομεν τρεῖς προιονίσεις, αἵτινες ὁμως ἐν μέσῳ τοῦ λίθου κατέλιπον κατὰ μῆκος

Εἰκ. 8. Ἡ ὀπισθία ὄψις τοῦ λίθου εἰκ. 6β.

στενόμακρον σύνδεσμον πρὸς τὸν ὄλον πυρῆνα τοῦ λίθου τὸν σύνδεσμον τοῦτον ἢ ἀπέκοψαν διὰ δύο πιθανῶς προιονίσεων τελευταῖον ἢ ἀπέθραυσαν καὶ ἔπειτα ἐλείαναν, οὕτως ὥστε νὰ δεικνύη δύο συναντώμενα ἐπίπεδα. Ὁ λίθος εὐρέθῃ ἀκέραιος, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀτυχία παρακολουθεῖ τὴν εὐτυχίαν, ἀπέπεσεν ὁ λίθος ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ἄλλως προσεκτικωτάτου ἐργάτου καὶ ἐθραύσθη κατὰ τὸ μέσον πλάτος εἰς δύο, εἶναι δὲ νῦν συγκεκολλημένος. Τί εἶδος κοσμήματος θὰ

ἀπετέλει ἡ πλάξ, ἐλεύθερος εἶναι πᾶς τις νὰ φαντασθῆ. Ἡ ἐξεργασία εἰς ρομβοειδὲς σχῆμα παρακολουθεῖ τὸν σχηματισμὸν τῶν φλεβῶν τοῦ λίθου.

3. **Εἰκ. 6γ.** Διάμ. 0.04. πάχ. μέγ. 0.04. Φαίνεται ὅτι εἶχε τμηθῆ διὰ δύο προιονίσεων καὶ ἐλείανθη εἶτα (κυματισμὸς τῆς ἐπιφανείας κατὰ τὸ κέντρον δεικνύει τὴν συνάντησιν τῶν δύο προιονίσεων). Ὅπισθεν δεικνύει δύο ἐπίσης προιονίσεις καταλιπούσας ἐν μέσῳ διαμετρικῶς σύνδεσμον, ὅστις ἀποθραυσθεὶς ἐσχημάτισεν ἀνώμαλον ταινίαν, πλ. 0.006.

4. **Εἰκ. 6δ.** Μῆκ. «διαγώνιον» μέγιστον 0.06, εὐθὺ μῆκ. 0.058, πλ. μέγ. 0.042 καὶ πάχ. μέγ. 0,01· ἢ μία γωνία καὶ ἐνιαχοῦ ἢ ἐπιφάνεια βεβλαμμένη. Ἡ περιτομὴ σύμφωνος πρὸς τὴν φορὰν τῶν ἐγχρῶμων φλεβῶν, ὥστε ὅλος ὁ λίθος ἦτο προωρισμένος νὰ ἀποτελέσῃ ἐν κόσμημα.

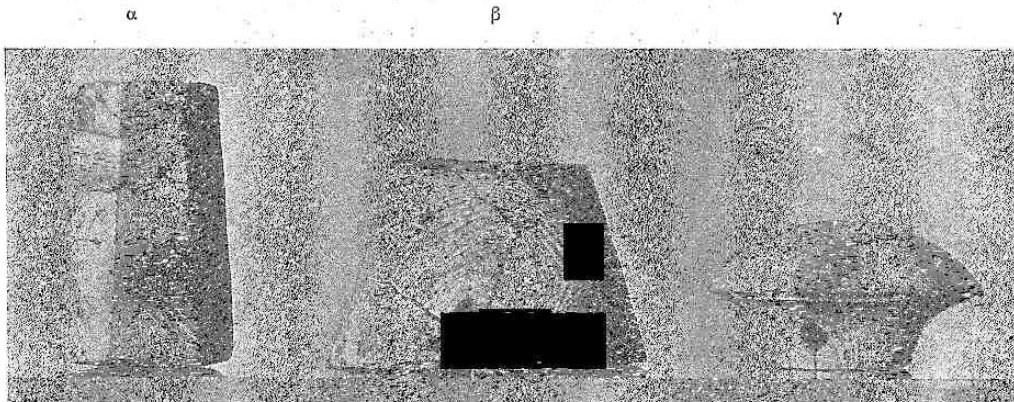
5. **Εἰκ. 6ε.** Ἡμίτομον πολυέδρου κυλίνδρου, ἔχον πέντε λείας μακρὰς ἔδρας πλ. 0.008, 0.009, 0.012, 0.01, 0.009. διάμ. 0.028. μῆκ. 0.055. Βεβλαμμένον ὑπὸ τῆς πυρᾶς καὶ ἐρρωγὸς ἐν μέσῳ, θολὸν δὲ διὰ τοῦτο καὶ μὴ ἀποσιμβρον. Ἡ ὀπισθία πλευρά, ἣτις δίδει τὴν διάμετρον, ἀπεκόπη διὰ μιᾶς προιονίσεως, ἣτις κατέληξεν εἰς τὸ ἕτερον χεῖλος καταλιπούσα στενοτάτην λωρίδα ἀποθραυσθεῖσαν ἐν τέλει. Ἐπειδὴ ἡ στενὴ αὕτη λωρὶς καταλείπει ἀνέχουσαν ἐλαφρῶς μᾶζαν, ἔπεται ὅτι ἡ ὄψις αὕτη τοῦ λίθου δὲν ἐλείανθη τεχνητῶς, ἀλλ' ἢ λειότης παρήγετο διὰ τῆς προιονίσεως; Αἱ ἐπὶ κεφαλῆς ἄκραι πλευραὶ ἐλαφρῶς καμπύλαι λείαι.

6. **Εἰκ. 9α, 10α** Ὀκτάεδρος κύλινδρος. Εἶχε τμηθῆ πρῶτον εἰς τετράπλευρον πλίνθον, ἀποτμηθεισῶν δὲ τῶν γωνιῶν εἰς στενὰς ἔδρας ἀπετελέσθη τὸ νῦν σχῆμα. Ὑψ. 0.042. Διάμ. διαγώνιος ἄνω 0.028, κάτω 0.030 (αἱ ἐπιφάνειαι ἄνω καὶ κάτω ἐλαφρῶς καμπύλαι, αἱ δὲ ἄκμαι ἀποτετημέναι ὀλίγον διὰ λειάνσεως). Πλάτ. πλευρῶν μέγ. 0.014, 0.01, 0.015, 0.01, 0.015, 0.009, 0.016, 0.009 (αἱ ἐκ τῆς ἀποτομῆς τῶν γωνιῶν τῆς πλίνθου πλευραὶ στενότεραι).

7. **Εἰκ. 9β, 10β.** Κόλουρος κῶνος λίαν κεκαυμένος καὶ διασπασθεὶς διὰ τοῦτο εἰς

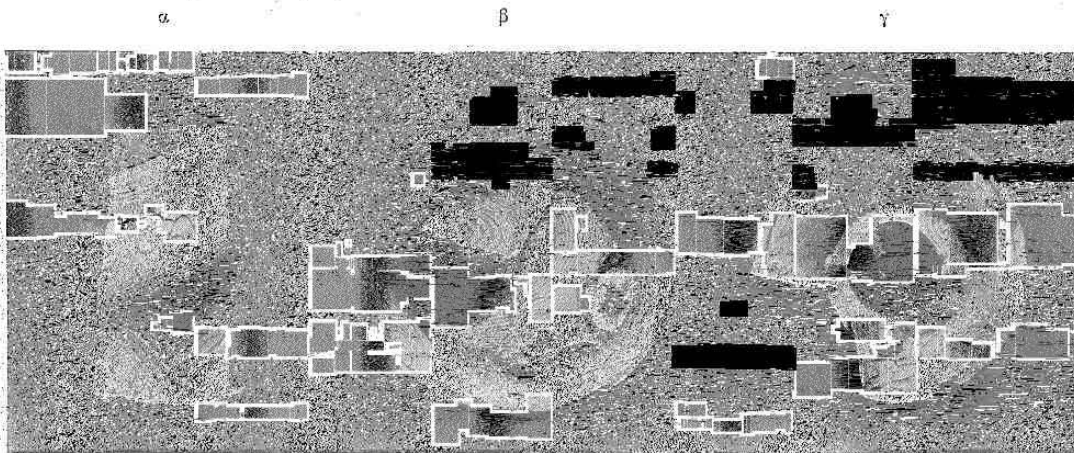
πλείονα τεμάχια, συγκεκολλημένον δὲ νῦν καὶ που καὶ ἑλλιπής. Μεγάλη διάμ. 0.052, μικρὰ διάμ. 0.031, ὕψ. πλάγιον 0.033. Ἴσως ἦτο προωρισμένον τὸ τεμάχιον νὰ γίνῃ μῆλον ἢ κομβίον λαβῆς ξίφους (πρβλ. Τσούντα *Μυκῆναι καὶ μυκ. πολιτ.* 86).

8. *Εἰκ. 9γ, 10γ.* Μῆλον ἢ κομβίον λαβῆς ξίφους ἢ σκήπτρου (:). Ἐπικαμπὲς κυκλικὸν ἄνω, τορευτῶς ὑποκάτω μειούμενον, σχηματίζον πρῶτον περὶ τὸ χεῖλος βαθυτέραν ταινίαν

Εἰκ. 9. Σκέυη ἢ κοσμήματα ἐξ ὄνουχος. Ἐκ τοῦ Καδμείου Ἀνακτόρου.

πλ. 0.002 καὶ καταλήγον εἰς βάσιν ῥαβδώδη διαμ. 0.02, κοίλην ἐντὸς μέχρι βάθους σχεδὸν 0.014. Ἡ περιφέρεια τοῦ κοίλου ἀνισοπαγῆς (πρβλ. εἰκ. 10γ). Τὸ ὄλον κεκαυμένον καὶ ἐστερημένον τῆς λαμπηδόνης τῶν χρωμάτων τὸ ἐλλεῖπον μέρος δὲν ἀπέπεσεν ἕνεκα τοῦ πυρός,

Εἰκ. 10. Ἄλλη ὄψις τῶν σκευῶν ἢ κοσμημάτων τῆς εἰκ. 9.

ἀλλ' ἀπεπρίσθη ἐπίτηδες καὶ σφίζονται τὰ ἔγνη τῶν δύο ἑκατέρωθεν πρίσεων. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι δὲν ἦτο χρήσιμον, ὡς κατεσκευάσθη τὸ κομβίον. Ἀληθῶς δὲ ἡ εἰκ. 10γ δεικνύει ἐπὶ τῶν χειλίων τὸ ἥμισυ διαμπεροῦς ὅπῃς προωρισμένης νὰ δεχθῇ ἦλον συνδετικὸν τοῦ μῆλον πρὸς τὸ σῶμα τοῦ ἐμβόλου τῆς λαβῆς. Ἡ ὄπη, φαίνεται, εἶχε διαρρήξει τὸ χεῖλος καὶ ἀπε-

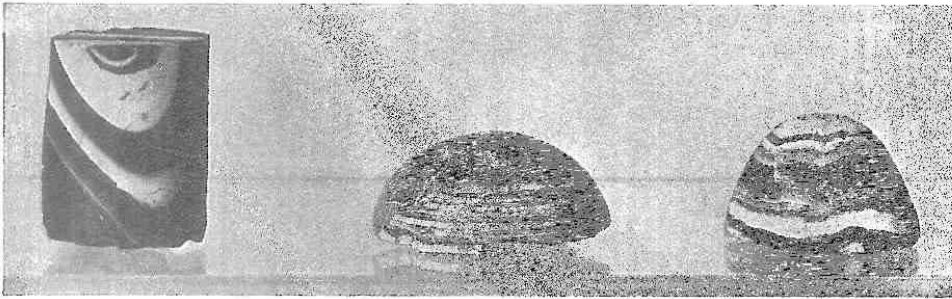
τιμήτη τοῦτο, ἠνοίχθη δὲ ἐνδοτέρω ἄλλη διαμπερῆς ὀπὴ ὄρατὴ εἰς τὴν εἰκ. 9γ. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη ἐπλησίαζε πολὺ πρὸς τὸ ἄκρον τοῦ ἐμβόλου, ὅπερ δὲν θὰ ἦτο ἐκ μετάλλου, καὶ οὕτω ἢ στερεότης τῆς συνδέσεως ἦτο ἀνεπαρκής, τὸ σύνολον ἐθωρορήθη ἀποτυχὸν καὶ ἤρχισαν νὰ χρησιμοποιῶσιν αὐτὸ ὡς πρῶτην ὕλην ἀποκόπτοντες τεμάχια πρὸς κατασκευὴν μικροτέρων κοσμημάτων.

9. **Εἰκ. 11α, 12α.** Κύλινδρος ἀποτεθραυσμένος τὴν ἐτέραν κεφαλὴν πλατυτέραν οὔσαν τῆς σφρομένης, ἣτις ἔχει διάμ. 0.026· ὕψ. μέγ. 0.032. Ἄξιοσημείωτον εἶνε, ὅτι ἡ καμπύλη ἐπι-

α

β

γ

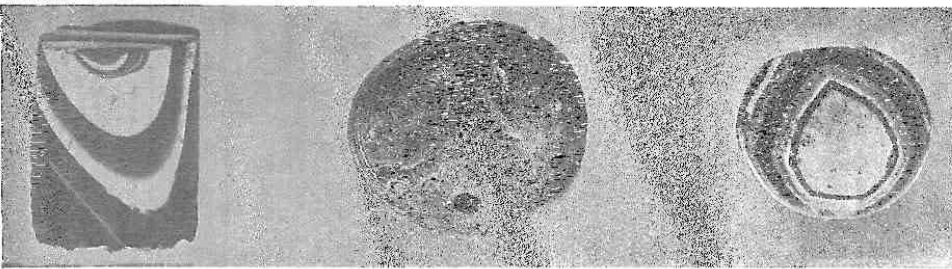
Εἰκ. 11. Κοσμήματα ἢ σκεῦη ἐξ ὄνυχος ἀγίου λίθου. Ἐκ τοῦ Καδμείου ἀνοικτόρου τῶν Θηβῶν.

φάνεια καλύπτεται κύκλῳ ὑπὸ πυκνοτάτων παραλλήλων αὐλάκων, δηλουσῶν, ὅτι ὁ κύλινδρος προῆλθεν ἐκ διατρήσεως μείζονος λίθου διὰ περιστροφῆς χαλκοῦ σωλήνος, κέρατος ἢ καλάμου, ὡς ἐγένετο ἐν τῇ νεολιθικῇ περιόδῳ, τῇ βοηθειᾷ ὕδατος καὶ σμύριδος. Ὁ κύλινδρος λοιπὸν

α

β

γ

Εἰκ. 12. Ἄλλη εἰκὼν τῶν σκευῶν εἰκ. 11.

εἶνε ὁ πυρὴν ὁ παραμείνας ἄθικτος ἐντὸς τῆς κοιλότητος τοῦ καλάμου, ἢ δὲ σμύρις ἴσως παρήγαγε τὰς αὐλάκας τῆς κυρτῆς ἐπιφανείας τοῦ κυλίνδρου. Περὶ πρώτου χρήσεως τῆς σμύριδος ὄρα Evans *The palace of Minos* I, 55. Τὸ ἐργαλεῖον τῆς διατρήσεως ὡς ἀνασυνεστάθη ὑπὸ τοῦ κόμητος Gundaker Wurmbrand ὄρα π.χ. παρὰ Hörnes, *Urgesch. d. Menschen* 1892 σ. 245 καὶ πρβλ. καὶ Mortillet *Musée préhistor.* 1903 πιν. LVII ἀριθ. 618 καὶ 621.

10. **Εἰκ. 11β, 12β, 13.** Κυρτόν, ὄχι σφαιρικόν, σκεῦος, ἑλλίπες ὑποκάτω, ἄτε καὲν καὶ

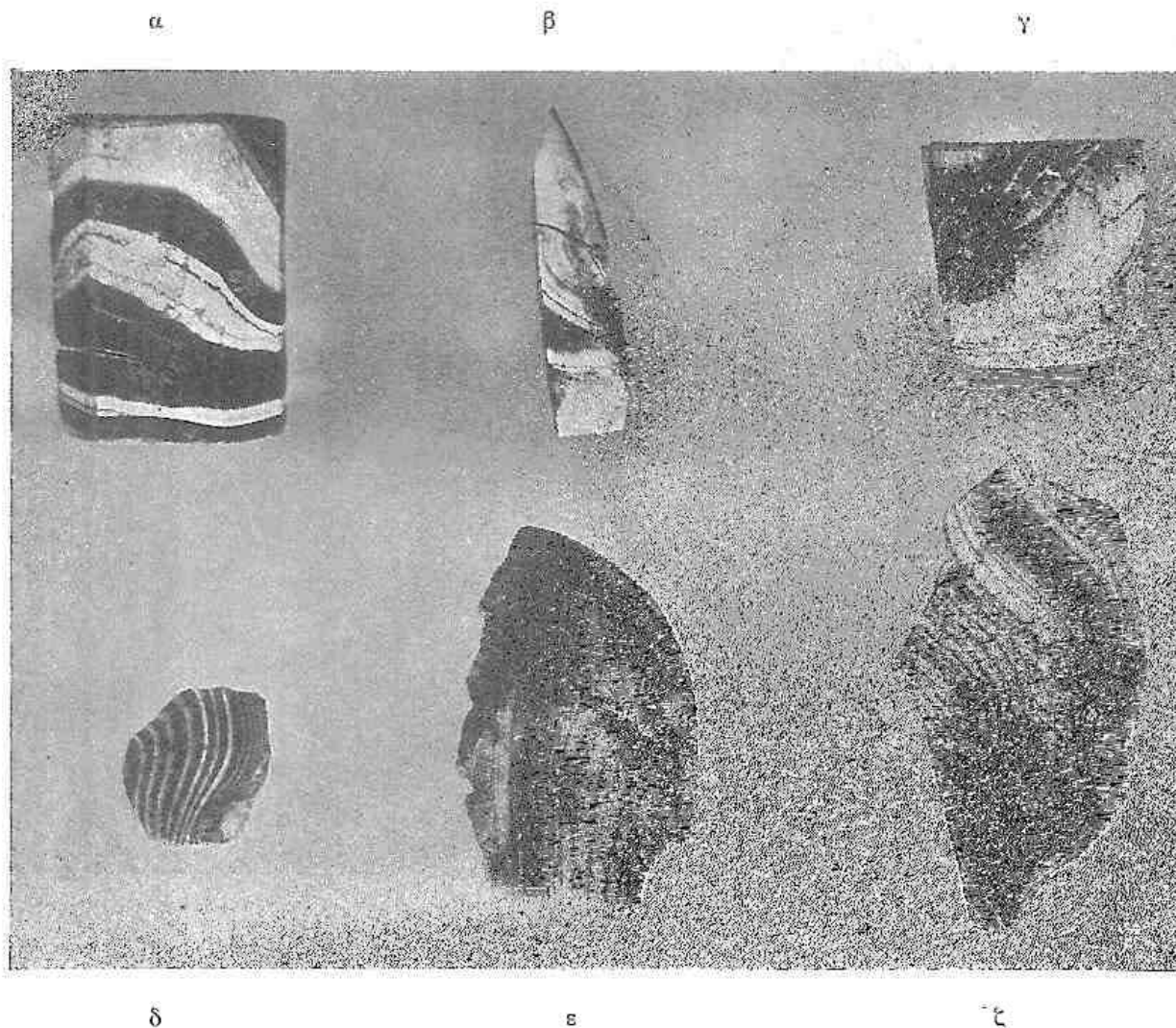
ἀποπεσὸν εἰς ὑπαλλήλους λεπίδας ἢ φολίδας, ὧν τινες σφύζονται χωρὶς νὰ εἶνε αἱ ἐξώταται. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ σκεύους ὀγκοῦται εἰς μείζον ὕψος καὶ συστέλλει τὴν διάμετρον, ὡς δεικνύει ἡ εἰκ. 13. Μεγ. διάμ. 0.04, ἐλάχιστη 0.037. Φέρει διαμπερῆ ὀπὴν λοξήν, κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐλάσσονος διαμέτρου. Μέγιστον ὕψ. σχεδὸν 0.02.

Εἰκ. 13. Τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ σκεύους Εἰκ. 116 καὶ 126.

11. *Εἰκ. 11γ, 12γ.* Ἐπίκυρτον σκεῦος ὕψ. περίπου 0.025, μεγ. διάμ. 0.033, ἐλαχ. διάμ. 0.03. Παρὰ τὴν βάση διαμπερῆς ὀπὴ διατηρηθεῖσα ἐκ τῶν δύο ἄκρων. Τὸ σχῆμα προσηρομόσθη πρὸς τὰς φλέβας τοῦ λίθου. Ὑπάρχει ῥωγμὴ ὑποκάτω ἀφορωμένη ἐκ τῆς ὀπῆς, ἀλλ' ἀγνοῶ ἂν προῆλθεν ἐκ τῆς διατρήσεως ἢ ἐκ τοῦ πυρός. Ἄγνοῶ ἐπίσης τὸν προορισμὸν τοῦ ἀντικειμένου.

12. *Εἰκ. 14α, 15.* Ἡμίτομον πεντάπλευρον κυλίνδρου ὀκταπλεύρου. Αἱ ἄκραι πλευραὶ εἶνε ἡμίτομα ἐπίσης. Πλάτ. πλευρῶν 0.003, 0.009, 0.015, 0.009, 0.005. Μεγ. διάμ. 0.027 καὶ

Εἰκ. 14. Σκεῦη ἢ κοσμήματα ἐκ λίθου ὄνυχος. Ἐκ τοῦ ἐν Θήβαις ἀνακτόρου τοῦ Κάδμου.

0.025. Πρὶν τμηθῆ ὁ κύλινδρος εἶχεν ἐπιχειρηθῆ ἢ διαμπερῆς κατὰ μῆκος διάτρησις αὐτοῦ κατὰ τὸν ἐν ἀριθ. 9 δηλούμενον τρόπον, ἀρξαμένη ἐξ ἑκατέρου ἄκρου καὶ παραμείνασα ἀτελής ὡς δεικνύει ἡ εἰκ. 15 τῆς ὀπισθίας ὄψεως. Τὸ ὄργανον τῆς διατρήσεως ἔνεκα τῆς λεπτότητός

του δὲν πιστεύω ὅτι ἦτο κέρας ἢ κάλαμος, ἀλλὰ μετάλλινος σωλήν. Ἐπὶ τῶν μελαινῶν φλεβῶν τοῦ λίθου κατὰ τὴν ὀπισθίαν ὄψιν διακρίνονται αἱ ἐκ τῆς σμύριδος παραχθεῖσαι αὐλακες, οὐχὶ ὁμως καὶ ἐπὶ τῶν λευκῶν, διότι ἴσως αὐταὶ ἔπαθον περισσότερον ὑπὸ τοῦ πυρός. Φαίνεται δ' ὅτι κατὰ τὴν διάτρησιν εἶχεν ὑποστῆ βλάβην ὁ λίθος καὶ διὰ τοῦτο ἔπειτα ἐπρίσθη εἰς δύο πρὸς διάφορον τοῦ πρώτου σκοπόν. Ἡ διάπρισις ἐγένετο ἑκατέρωθεν κατὰ μῆκος, ἢ δὲ ἀπόσπασις ἐγένετο διὰ ἀποθραύσεως τῆς παραμεινάσης ἀπρίστου ταινίας ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τῆς διατρήσεως αὐλακος καὶ ἑκατέρωθεν αὐτῆς.

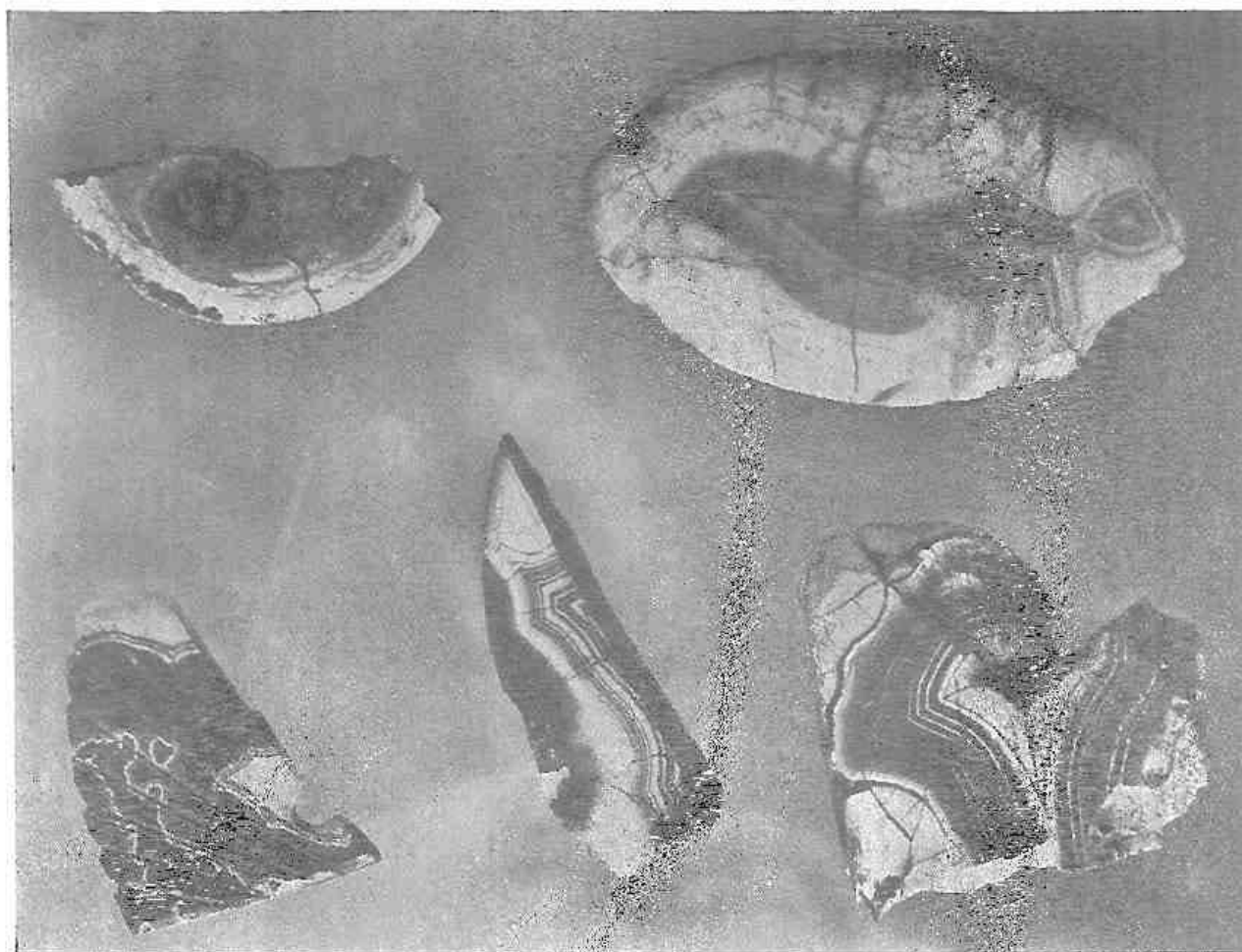
Εἰκ. 15. Ὀπισθία ὄψις τοῦ σκεύους εἰκ. 14α.

13. **Εἰκ. 14β.** Ἐκ μείζονος πλακῶς ἐπικύρτου ἐπάνω, ἐπιπέδου κάτω, ἐπικαμποῦς κατὰ τὴν περιφέρειαν, ἀπόκομμα διὰ πριονίσεως, καταφανοῦς ἐκ τῆς ἀπρίστου κάτω κατὰ μῆκος (εἰς τὸ ἀριστερὸν τῆς εἰκόνος) ταινίας, ἣτις ἀπεθραύσθη. Συγκεκολλημένον ἐκ τριῶν θραυσμάτων. Μῆκ. μέγ. 0.044 πλ. μέγ. 0.009, πάχ. μέγ. 0.008.

14. **Εἰκ. 14γ.** Ἡμίτομον πεντάπλευρον ὀκταπλεύρου κυλίνδρου. Μεγ. διάμ. 0.025, ἐλαχ. διάμ. 0.023. Ὑψ. 0.026. Πάχ. μέγ. 0.015. Πλ. μέγ. πλευρῶν 0.007, 0.01, 0.011, 0.01, 0.006.

α

β

γ

δ

ε

Εἰκ. 16. Σκεύη καὶ πλάκες ἀγάλτου ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Κάδμου ἐν Θήβαις.

Ἡ ἐλάσσων κορυφή ἐπικαμπῆς ἐλαφρῶς, λεία. Ἡ μεῖζων πεπρωμένη ἐκ τῆς περιφερείας πρὸς τὴν διάμετρον, ἔνθα ἀπεθραύσθη ἡ ἐσχάτη στενὴ ἄριστος ταινία.

15. *Εἰκ. 14δ.* Πλάξ μεγ. μήκ. 0.019. πλ. μεγ. 0.015. Ὅπισθεν ἀνώμαλος. Κάτω ἴχνη τῆς πρίσεως. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀτελής ἐργασία, ἄνω ἀποτεθραυσμένη.

16. *Εἰκ. 14ε.* Πλάξ λεία ἐκατέρωθι, ἀπετρογγυλωμένη δεξιὰ, ὅπῃ ἀριστερὰ πρὸς τὰ κάτω ἐπὶ τοῦ κρημοῦ τῆς θραύσεως. Κάτω πιθανῶς τεχνητὴ ἀπότμησις. Μέγ. ὕψ. 0.043, μέγ. πλ. 0.028 πάχ. 0.002.

17. *Εἰκ. 14ζ.* Πλάξ συγκεκολλημένη ἐκ δύο, λεία ἐκατέρωθεν, τὰς δ' ἄκρας ἀποτεθραυσμένη. Ὅπῃ δεξιὰ κατὰ τὸ μέσον. Μεγ. μήκ. 0.057, μέγ. πλ. 0.229.

18. *Εἰκ. 16α.* Ἀπόθραυσμα ἐν σχήματι τομέως κύκλου ἐκ δύο συγκεκολλημένον. Ὑποκάτω κυματοειδῶς ἀνώμαλον. Κύκλω καὶ ἐπάνω εἰργασμένον, λείον, σχηματίζον δὲ κατὰ τὴν περιφέρειαν ταπεινότεραν ταινίαν πλ. 0.005, ὑψηλότερον δὲ ἐπικαμπῆς ἔξαγμα, ὡς εἶνε καὶ ἡ σκοτεινὴ φλὲψ τοῦ λίθου. Μεγ. χορδὴ τοῦ τόξου τοῦ τομέως 0.045, μέγ. πλ. 0.021. πάχ. μέγ. σχεδὸν 0.01.

19. *Εἰκ. 16β.* Δίσκος ἐλλειψοειδῆς, ἐλαφρῶς ἐπικαμπῆς λείος ἐκατέρωθεν. Αἱ φλέβες τοῦ λίθου ὕδαρεῖς ὀπαλιοειδεῖς. Ἀποτεθραυσμένος παρὰ τὴν ἐτέραν κορυφήν, Μεγ. κατὰ μῆκος διάστασις 0.07, μεγ. κατὰ πλάτος διάστασις 0.042. Πάχ. μέγ. περίπου 0.005. Μόνος ὁ λίθος οὗτος δὲν ἔχει ζωηρὰς τὰς φλέβας.

20. *Εἰκ. 16γ, 17.* Πτέρυξ πολυχρόμου πτηνοῦ βεβαίως, ἐκλεγέντος τοῦ ὠραίου λίθου ἐπίτηδες. Ἡ ὀπισθεν πλευρὰ εἰκ. 17 ἐλαφρῶς ἐπικαμπῆς λεία καὶ ἀποστίλβουσα. Ἡ ὄψις εἰκ. 16γ ἀπώλεσε τὴν λαμπριδὸνα ἔνεκα τοῦ πυρός, διὸ καὶ ἡ πτέρυξ ἐρράγη ἐσχάτως εἰς δύο ἔνεκα τῆς ἐπιδράσεως τῆς ὑγρᾶς ἀτμοσφαιρας ἐπὶ τὸν ἀσβεστοποιηθέντα ὑπὸ τοῦ πυρός λίθον. Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης διακρίνονται ἀναγλύπτως τρία συστήματα πτερῶν: βραχύτατα, μέσα καὶ μακρότατα. Τὰ βραχύτατα καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀδιάκριτα ἅτε πτίλα καθορίζει ἔγγλυφος καμπύλη γραμμὴ ἀναχωροῦσα ἐκ τοῦ κάτω μέρους τῆς ἀνοικτῆς παρὰ τὴν δεξιὰν κάτω γωνίαν ὅπῃ καὶ βαίνουσα πρὸς τὴν κάτω ἀπετρογγυλωμένην πλευράν. Τὰ μέσα πτερὰ καθορίζει ἐτέρα μεῖζονος ἀκτίνος καμπύλη γραμμὴ ἀναχωροῦσα ὑπεράνωθεν τῆς ὀπῆς, ἔνθα τὰ πτερὰ σχηματίζουσιν ὀδόντα, βαίνουσα πρὸς τὰ κάτω ὡς ὁμοκέντρον κύκλου μεῖζον τόξον ἐν σχέσει πρὸς τὴν πρώτην, καὶ καταλήγουσα ὡσαύτως κάτω. Τὰ μακρότατα πτερὰ καταλήγουσιν εἰς τὴν ἀριστερὰν ἀποτομὴν τοῦ λίθου διακριτὰ καθ' ἕκαστον διὰ γλυφῆς καθ' ὄλον τὸ αὐτόθι πάχος τοῦ λίθου. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας εἰκ. 16γ εἶνε διακριτὰ τὰ μακρότατα καὶ τὰ μεσαῖα διὰ διπλῶν ἐγγλύπτων ἀδλάκων. Μέγ. διαγώνιον μήκ. 0.045, μήκ. τῆς κάτω πλευρᾶς 0.031, τῆς δὲ ἀριστερᾶς 0.04 σχεδὸν (εὐθὴ μέχρι τοῦ ἀριστεροῦ ἄκρου τῆς ἀποθραυσθείσης ἄνω κορυφῆς ταῦ λίθου). Ἡ εἰκ. 17 ἀτυχῆς ἀριστερὰ διὰ τὴν λάμπην.

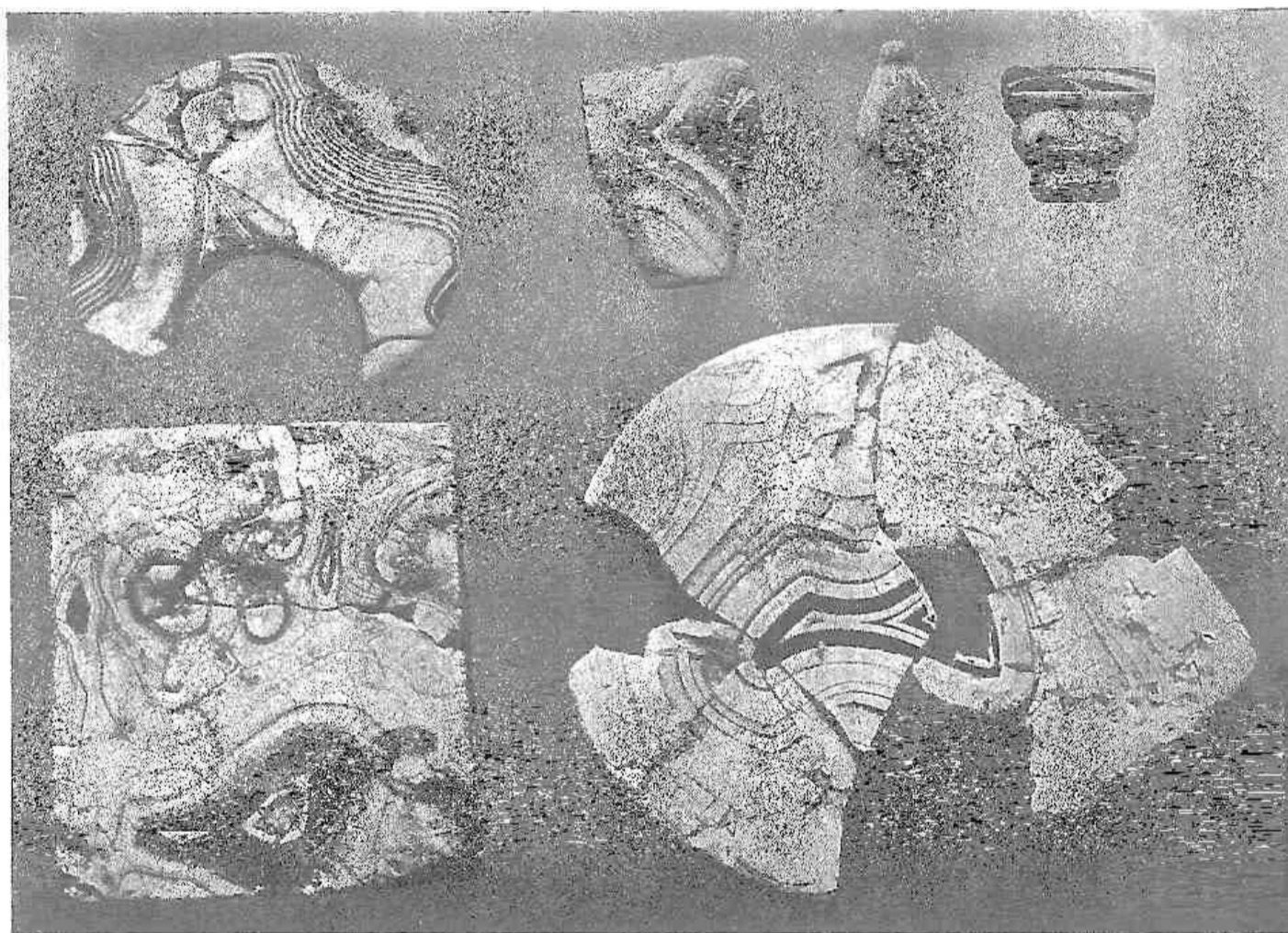
Εἰκ. 17. Ὅπισθία ὄψις τοῦ λίθου εἰκ. 16γ.

21. *Εἰκ. 16δ.* Ἀπόκομμα ἐκ μεῖζονος πλακὸς ἐπικύρτου ἐλαφρῶς ὑποκάτω, ἐπιπέδου εἰς

τὴν ὄρατὴν ἐν τῇ εἰκόνι ὄψιν καὶ ἀπετρογγυλωμένης σχεδὸν κατὰ τὴν περιφέρειαν διὰ λειάνσεως (ἢ λείανσις παρήγαγεν ἐφαπτομένας ἐπιπέδους ἐπιφανείας). Συγκεκολλημένον ἐκ δύο. Μέγ. μῆκ. 0.05 μέγ. πάχ. 0.01, μέγ. πλ. 0.018. Δεξιὰ ἢ προίονισις ἀφῆκε λεπτὴν ταινίαν ἀποθραυσθεῖσαν ἐν τέλει. Ἡ κάτω πλευρὰ εἶχεν ἀρχικῶς προιονισθῆ λοξῶς, ἀλλ' ἐγκατελείφθη ἢ πρὶς αὐτὴ καὶ σφίζεται ὄρατὴ κάτω δεξιὰ, διὰ νέας δὲ τομῆς ἀπετμήθη ἢ κάτω κορυφή. Ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα τομὴ εἶνε στενὴ ἐντός, πλατυτέρα δὲ πρὸς τὰ ἔξω.

22. *Εἰκ. 16ε*. Πλόξ λεία προιονισμένη ἐπάνω, ὑποκάτω, δεξιὰ καὶ ἀριστερά· εἶνε ἀποκε-

α β γ δ

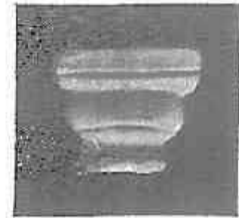

ε ζ
Εἰκ. 18. Σκεύη ἢ κοσμήματα καὶ πλάκες ὄνυχος ἢ ἀγάλου. Ἐκ τοῦ Καδμείου ἀνακτόρου.

κρουμένη τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω μέρος. Ἀνισοπαχῆς ὡς σφῆν, μειουμένου τοῦ πάχους (0.013-0.008) πρὸς τὰ ἄνω, ἐν ᾧ τὸ πλάτος (0.045) μειοῦται πρὸς τὰ κάτω, ἐνθα προσεκολλήθη καὶ ἄλλο τεμάχιον μὴ ὄρατὸν ἐν τῇ εἰκ. 16ε, ὥστε τὸ ὕψος νῦν ἀνεβιβάσθη ἀπὸ 0.04 εἰς 0.061.

23. *Εἰκ. 18α*. Δίσκος κυκλικὸς ἀκτίνος 0.026, ἀφ' οὗ ἀπεκόπη κύκλος διαμέτρου ἴσης πρὸς τὴν ἀκτίνα ταύτην καὶ οὕτω προέκυψε τὸ μηνοειδὲς σχῆμα τοῦ μεγάλου δίσκου. Οὗτος εἶνε λείος ἐπάνω, ὀπισθεν δὲ δεικνύει δύο διαπρίσεις πρὸς τὴν διάμετρον, μὴ συναντηθείσας ὁμῶς ἀκριβῶς. Ὡστε διάφορον τὸ πάχος (0.002-0.005). Συγκεκολλημένον ἐκ πλειόνων τεμαχίων.

24. *Εἰκ. 18β.* Σχήμα βουκρανίου, καμπυλωτὸν ἐπάνω, ἐπίπεδον ὑποκάτω, εὐθέως ἀποτετμημένον κατὰ τὰ ὄτα καὶ τὸ στόμα, λοξῶς ὑπὲρ τὸ κρανίον, ἀπεστρογγυλωμένον κατὰ τὰς γνάθους. Φαίνεται, ὅτι θὰ συνεπληροῦτο διὰ ἐνθέτων ἄλλων, ἴσως ἐξ ἄλλης ὕλης, μερῶν, στερεομένων εἰς ὅπας βάρθ. 0.004, ὧν ἀνὰ δύο μὲν εἶνε κατὰ τὰ ὄτα, δύο δὲ ὑπὲρ τὸ κρανίον ἔχουσαι αὐταὶ τρίτην διαμπερῆ πρὸς τὸ στόμα (αὕτη φαίνεται ὀλίγον ὑπὲρ τὸ μέτωπον ἐν τῇ εἰκόνι). Ἡ φρόνησις ἀπῆτει, νομίζω, ἵνα πρὸς ἀποφυγὴν διαρρήξεως διανοιχθῶσιν αἱ ὀπαὶ πρὶν ἀποκοπῆ τὸ σύνολον κατὰ τὸ πάχος. Κατὰ τὸ μέτωπον, πρὸ τῆς διαμπεροῦς ὀπῆς, εἶνε ἐν σχήματι γωνίας ἐχούσης τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ κάτω αὐλαξ ἔγγλυπτος κυματοειδοῦς τομῆς, δηλοῦσα οἰονεὶ προπετὴ χαίτην ἵππου. Μῆκ. μέγ. 0.03 περίπου, πλ. μεγ. 0.023, παχ. 0.005 περίπου.

Εἰκ. 19. Τὸ κιονόκρανον εἰκ. 18δ, πῶς φαίνεται ἐν γυμνῷ ἐκμάγματι ἀνευ τῶν ἐγχρωμῶν φλεβῶν.

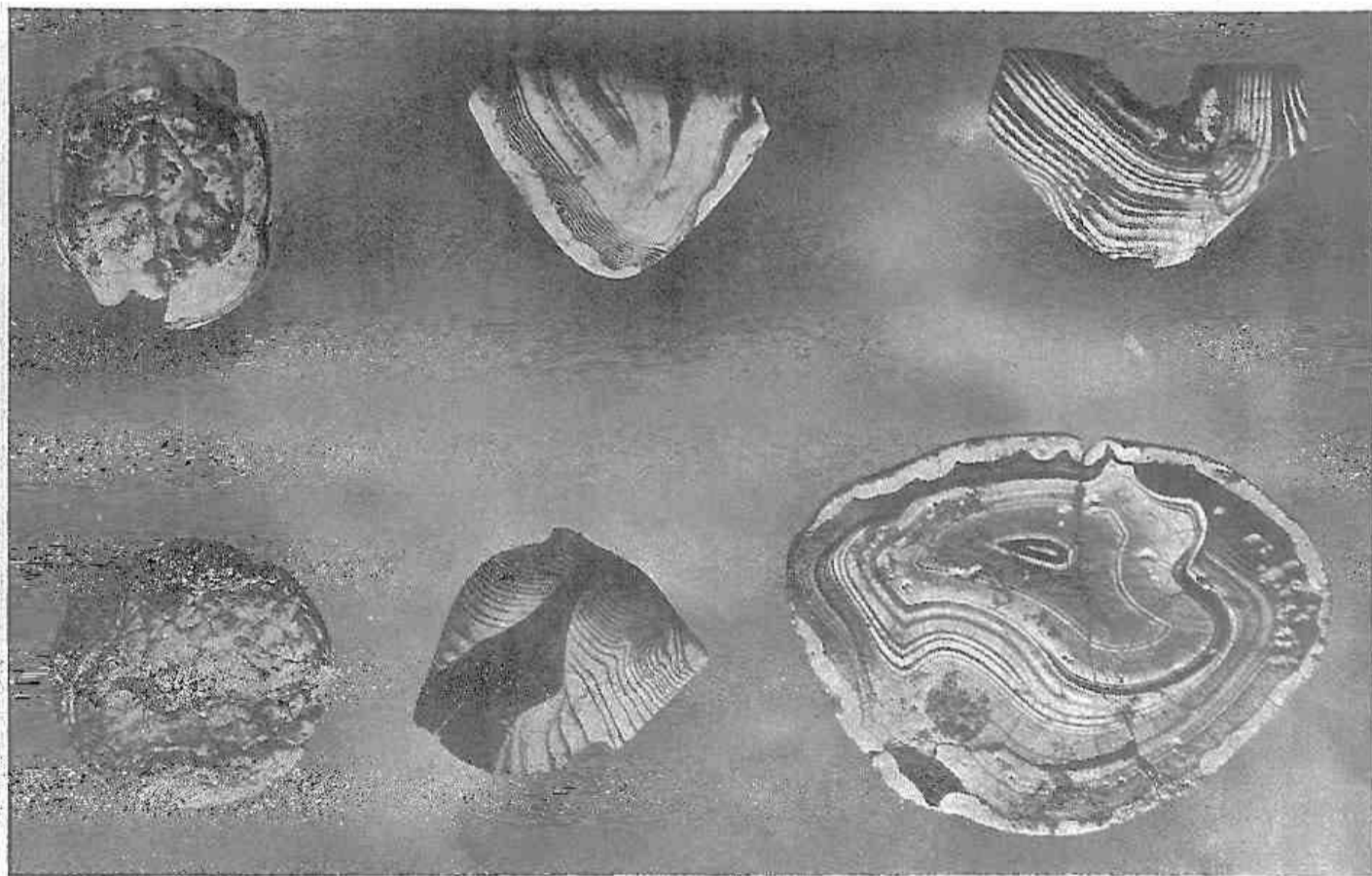
25. *Εἰκ. 18γ.* Ἐξάρτημα τρισταγονοειδές, ἐπάνω φέρον ὀριζοντίαν ὀπὴν πρὸς ἐξάρτησιν. Ὅμοίως εἰργασμένον καὶ ὄπισθεν, ἄρτιον δέ.

26. *Εἰκ. 18δ. εἰκ. 19.* Πλακῶδες ὄπισθεν κιονόκρανον, ἐντελῶς ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως ἐν Μυκῆναις (πρβλ. Durm, Die Baukunst der Griechen³ σ. 75 εἰκ. 47),

α

β

γ

δ

ε

ζ

Εἰκ. 20. Σκεύη, κοσμήματα καὶ ὑλικά ὄνυχος ἐκ τοῦ ἐν Θήβαις Καδμείου ἀνακτόρου.

κυροῦν δὲ τὴν γνώμην τοῦ Durm ὡς πρὸς τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὸ μέρος, ἅτινα εἶνε τὰ ἐξῆς: πρῶτος ἐπάνω εἶνε ὁ ἄβαξ, ἀφ' οὗ χωρίζεται διὰ στενῆς ἐγγλύπτου αὐλακος στενὴ λωρὶς

ὡς κυμάτιον συστελλομένη καὶ κατερχομένη λοξῶς μέχρι τοῦ δίκην τροχήλου ἐκ σπείρας ὀγκουμένου λευκοῦ τὸ πλεῖστον ἐξίνου, ἀφ' οὗ χωρίζεται πάλιν δι' αὐλακος κυμάτιον συστελλόμενον ἀμέσως κατωτέρω, ἵνα ἐξαρθῇ πάλιν εἰς τὸ ὑποτραχήλιον. Ὑψ. ὀπισθεν 0.016, ἔμπροσθεν 0.017 (τέμνεται λοξῶς). Πλ. εἰς τὸν ἄβρακα 0.02, εἰς τὸ ὑποτραχήλιον 0.012. Σχετικῶς ἀβλαβές ὑπὸ τοῦ πυρός.

27. *Εἰκ. 18ε.* Τετράγωνος πλάξ πανταχόθεν προιονισμένη, ὑπὸ τοῦ πυρός δ' ἐρρωγυῖα. Πάχ. 0.08 - 0.09. Πλευραὶ 0.052, 0.06, 0.055, 0.06.

28. *Εἰκ. 18ζ.* Καρδιόμορφος πλάξ μήκ. 0.09, πλ. 0.077, πάχ. μέχρι 0.006. Τὸ σχῆμα τῆς πλακῶς προσηρομόσθη πρὸς τὰς φλέβας τοῦ λίθου. Ὑπάρχουσι σχίζαι τῆς αὐτῆς πλακῶς. Φαίνεται ἀριτίως εἰργασμένον τὸ σκεῦος.

29. *Εἰκ. 20α.* Σκαρβαριοειδὲς ἢ χελωνοειδὲς κόσμημα λευκὸν ἐντελῶς καὶ πλακῶδες ὑποκάτω (εἰκ. 21), διογκούμενον ἔπειτα πέριξ κανονικῶς καὶ χρησιμοποιοῦν οὕτω κυματοειδῆ ἐπὶ τοῦ λευκοῦ γραμμὴν ὡς κόσμον, ἐξαιρούμενον δ' εἶτα εἰς πολύφλεβον κύρτωμα. Προφανῶς ὁ τεχνίτης ἀπέβλεψε νὰ κατασκευάσῃ ἔργον πρόσφορον πρὸς τὰ χρώματα τοῦ λίθου. Ἡ τοιαύτη δ' ἐργασία ἀπαντῶσα καὶ ἐν ἄλλοις κοσμήμασιν, ἐλέγχει μακρὰν ἐμπειρίαν τῆς φύσεως τῶν λίθων καὶ πλουσίαν φαντασίαν. Εἶνε βεβλαμμένον τὸ ἔργον ὑπὸ τοῦ πυρός καὶ ἑλλiptές ἄνω δεξιὰ καὶ κάτω ἀριστερὰ. Ἔχει διαμπερῆ ὀπήν κατὰ μήκος,

Εἰκ. 21. Τομὴ τοῦ σκεύους εἰκ. 20α.

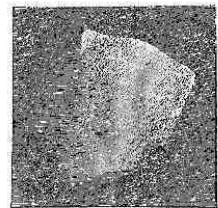
ἀλλ' ὄχι ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον ἀναχωρεῖ αὕτη ἄνω ἀριστερὰ καὶ καταλήγει κάτω δεξιὰ τοῦ κέντρου ἐγγύς.

30. *Εἰκ. 20β.* Τριγωνικὸν ἐξάρτημα προσηροσμένον πρὸς τὴν φορὰν τῶν κυρίων φλεβῶν τοῦ λίθου. Ἐλλείπει σχίζα ἐπάνω δεξιὰ. Μῆκ. τῆς ἄνω πλευρᾶς 0.03, διατενομένης ὑπὸ διαμπεροῦς ὀπῆς. Μεγ. μήκ. ὑψηλὰ 0.037. Καμπυλωτὸν ἑκατέρωθεν καὶ ἀπεστρογγυλωμένον κατὰ τὰς πλευρὰς τὸ σκεῦος.

31. *Εἰκ. 20γ.* Ἔτερον ὅμοιον, ἀλλ' ἄνευ ὀπῆς, βλαβέν. Αἱ φλέβες πάλιν προσαρμόζονται πρὸς τὸ σχῆμα ἑκατέρωθεν. Αἱ πλευραὶ συνέρχονται καμπύλως, ἀλλὰ ἡ συνάντησις εἶνε κόψις.

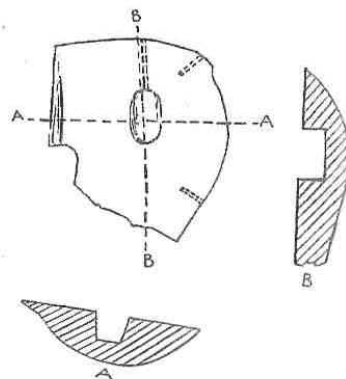
32. *Εἰκ. 20δ.* Κυλινκὴ πλάξ ἐπίπεδος τὴν ὑποκάτω ἐπιφάνειαν καὶ ὀλιγώτερον παθοῦσα κατ' αὐτήν, ἐν ᾗ ἡ ἐπάνω διεσπᾶσθη οἰκτρῶς. Δύο πρῖσις συναντώμεναι εἶνε διακριταὶ ὑποκάτω. Μεγ. διάμ. 0.035, ἔλαχ. 0.033 περίπου.

33. *Εἰκ. 20ε.* Εἰκ. 22. Θὰ ὀνομάσω τὸ ἔργον τοῦτο προτομήν λέοντος ἀποτεθραυσμένην εἰς τὸν λαιμόν. Ἀληθῶς ὑπὲρ τὸ κάτω πρὸς δεξιὰ εὐγῆος ἐρησιμοποιήθη μέλαν φλεβικὸν τοῦ λίθου κέντρον ὡς ὀφθαλμός, ἀριστερὰ τοῦ ὁποίου διὰ θαυμαστῆς γλυπτῆς κυμάνσεως ἐξάρεται ἡ παρειά, περαιτέρω δὲ ἀριστερὰ πρὸς τὴν ἐκτενῆ μέλαιναν φλέβα σχηματίζεται ὁμοίως πτυχή τοῦ λαιμοῦ. Ὀλίγον ὑπὲρ τὸν ὀφθαλμὸν καὶ καθέτως πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην τοῦ λίθου βραίνει ὀπή μήκ. 0.009, εἰς τὸ τέμα δὲ συναντᾷ κοιλότητα ἀνοικτὴν εἰς τὴν ὀπι-

Εἰκ. 22. Ὅπισ τοῦ σκεύους εἰκ. 20ε κατὰ γόνυγον ἔκμαγμα, ἄνευ τῶν ἐγγερόμων φλεβῶν.

σθεν προιονισμένην ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν (ἢ ἐσχάτη ἀπριστος καὶ ἀποτετραυσαμένη πρὸς ἀπόσπασιν ἀπὸ τοῦ nucleus ταινία σφύζεται). Ἡ κοιλότης αὕτη (εἰκ. 23), βάθ. 0.004, μεγ. διαστ. 0.008, ἔχει ἐπίπεδον τὸν πυθμένα, κατακόρυφα τὰ χεῖλη καὶ περιγύραμα παρεμφερὲς πρὸς βιοιωτικήν ἀσπίδα, μετὰ μικρᾶς ὁμως συστολῆς ἐν μέσῳ. Ἦνοιχθη δ' ἡ κοιλότης αὕτη ὡς ἐξῆς: διὰ σμύριδος καὶ τρυπάνου—μαλακωτέρας πιθανῶς ὕλης, πρὸ βλ. ἀριθ. 9,12—ἦνοιξαν πρῶτον κυκλικήν ὀπήν διαμ. σχεδὸν 0.006, εἶτα δ' ὁμοίαν ἔχουσαν τὸ κέντρον αὐτῆς ἐπὶ τῆς περιφερείας τοῦ πρώτου, ὥστε προέκυψεν ἡ μορφὴ τῆς κοιλότητος ἔχουσα τὸ ἐξωτερικὸν περιγύραμα τοῦ ἀριθμοῦ 8 μετὰ μικρᾶς ὁμως συστολῆς ἐν μέσῳ, μικρᾶς ἴσως καὶ δι' ἄλλην ἐπεξεργασίαν. Τὸ ἔργον τοῦτο λοιπὸν ἦτο προωρισμένον νὰ ἐπικοσμήσῃ ἐπιφανείαν τινα, ἣς ἐξοχὴ τις εἰσῆρχετο ὡς ἔμβολον εἰς τὴν κοιλότητα ταύτην καὶ δι' ἧλου εἰσαγομένου διὰ τῆς ὑπὲρ τὸν ὀφθαλμὸν ὀπῆς ἐστερεοῦτο εἰς τὴν ἐπικοσμουμένην ἐπιφάνειαν ἥτοι εἰς τὸ ἐξέχον ἔμβολον αὐτῆς. Ὑπὲρ τὸ μέτωπον ὑψοῦται ἀνάγλυτος βεβλαμμένη νῦν κορυφωσις φέρουσα ὀπήν βάθ. 0.007 περίπου, κατερχομένην δὲ πρὸς τὸν ὀφθαλμὸν ἥτοι πρὸς τὴν προηγουμένην ὀπήν, ἀλλὰ μὴ ἐξικνουμένην μέχρις αὐτῆς. Προφανῶς ἡ ὀπῆ αὕτη θὰ εἶχεν ἀνοιχθῆ πρὶν γίνῃ ἡ ἀνάγλυτος ἐργασία τῆς κορυφώσεως ἢ ἀποτελοῦσα λεπτὰ τὰ χεῖλη τῆς ὀπῆς. Ἄλλη ὀπῆ βαθ. 0.005 περίπου εἶνε ἀριστερὰ τοῦ πλατυτάτου μέρους τῆς μελαίνης φλεβός. Αἱ ὀπαὶ αὗται θὰ ἐδέχοντο σύρμα τι ἐκ χρυσοῦ π.χ., ὄπερ καμπτόμενον εἶτα εἰσῆρχετο εἰς τὴν ἐπικοσμουμένην ἐπιφάνειαν. Ἡ τῆς κορυφώσεως ὁμως ὀπῆ ἠδύνατο νὰ δεχθῆ καὶ κόσμημά τι ὡς συμβαίνει εἰς τὸ χρυσοῦν ζῶον τοῦ Καδμείου Πρακτικά 1927 σ. 42 καὶ εἰκ. 6.

Εἰκ. 23. Ὅπισθία πλευρὰ καὶ τομαὶ τοῦ σκελῆς εἰκ. 20ε καὶ 22.

34. *Εἰκ. 20ζ.* Πλάξ, μεγ. μήκ. 0.067, μέγ. πλ. 0.05. Πάχ. 0.002 - 0.004. Ὅπισθεν δύο πρίσεις σαφεῖς. Συγκεκολλημένη ἐκ τριῶν θραυσμάτων.

35. *Εἰκ. 24α.* Πλακῶδες, ἐπίπεδον ἄνω καὶ κάτω, θραῦσμα, ἔχον περιγύραμα παρεμφερὲς πρὸς προτομήν μυκηναϊκοῦ εἰδωλίου. Μεγ. διάστασις 0.028, πάχ. 0,001 - 0.002.

36. *Εἰκ. 24β.* Ψηφίς κυλινδρική ἀλείαντος, ἀτρητος, ἀτελής λοιπόν. μέγ. ὕψ. 0.012.

37. *Εἰκ. 24γ.* Ὅμοιον παχύτερον. μέγ. ὕψ. 0.014.

38. *Εἰκ. 24δ.* Ὅμοιον. μέγ. ὕψ. 0.016.

39. *Εἰκ. 24ε.* Ὅμοιον. μέγ. ὕψ. 0.019.

40. *Εἰκ. 24ζ.* Θραῦσμα ἐκ κυκλικοῦ δίσκου ἐπιπέδου ἐκατέρωθι, λεπτοτέρου δὲ κατὰ τὴν περιφέρειαν. Μεγ. διάστασις 0.037. Πάχ. 0.004 - 0.006.

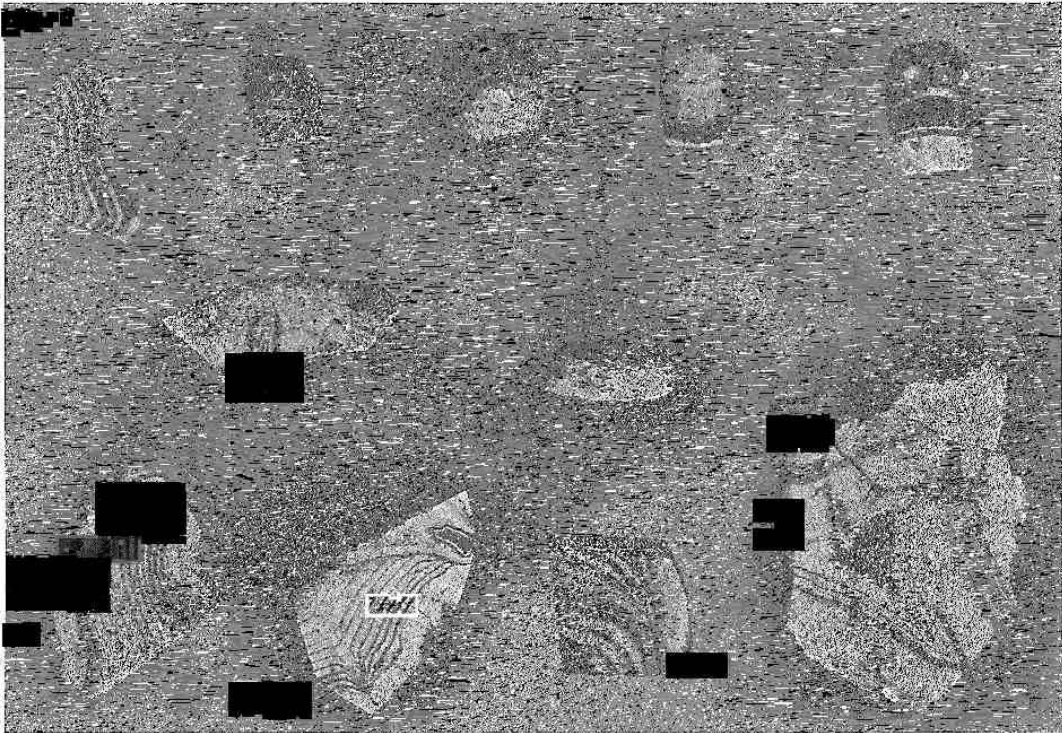
41. *Εἰκ. 24η.* Διάτρητος κατὰ μῆκος κεκαυμένη ψηφίς ἐξ ὑαλομάζης. Μέγ. μήκ. 0.02.

42. *Εἰκ. 24θ.* Θραῦσμα ἐπιπέδου ἐκατέρωθι πλακός. Ἄνω δεξιὰ εὐθύγραμμα

πλευρά, κάτω δεξιὰ κάθετοι ἀπόπειραι διαπρίσεως· μεγ. διάστ. 0.038. πάχ. 0.002-0.003.

43. *Εἰκ. 24ι.* Θραῦμα πλακὸς ἔχον ἀριστερὰ καμπύλην, οὐχὶ τελείως κυκλικὴν πλευρὰν. Προέρχεται πιθανώτατα ἐκ τοῦ αὐτοῦ πυρῆνος ἐξ οὗ καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 42, διότι ἔχει τὰς

α β ζ γ η δ ε

θ ι κ λ
Εἰκ. 24. Ἀτελὴ σκεύη καὶ ὑλικά ὄνηχος (το ξ εἶναι ψηφίς ὑαλομάζης) ἐκ τοῦ Καδμείου τῶν Θηβῶν.

αὐτὰς φλέβας, ἀλλὰ δὲν ἦσαν, νομίζω εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν αἱ δύο αὐταὶ πλάκες. Μεγ. διάστ. 0.04. πάχ. 0.002-0.003.

44. *Εἰκ. 24κ.* Ἐκ κυκλικῆς ἢ καμπύλου περιγράμματος (δεξιὰ) πλακὸς ἀποπρισθὲν μέρος ἢ κατάλοιπον. Ἀριστερὰ τὸ μὴ πρισθὲν μέρος ἀπεθραύσθη. Ἄνω πλευρᾶς μῆκ. 0.019, κάτω 0.02, ἀριστερὰ 0.021. Ἡ ἐν τῇ εἰκόνι πλευρὰ δεικνύει ἄνω καταλειφθεῖσαν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀπόπειραν διαπρίσεως διὰ λεπτῆς λεπίδος, κάτω δὲ δύο ὁμοίας διαπρίσεις.

Τὸ πάχος εἶναι 0.006, ἔχει δὲ καὶ τοῦτο εἰς τὴν καμπύλην πλευρὰν (δεξ.) ἀρχὴν πρίσεως βαθυτέραν ἢ αἱ ἐπὶ τῆς ὕψεως.

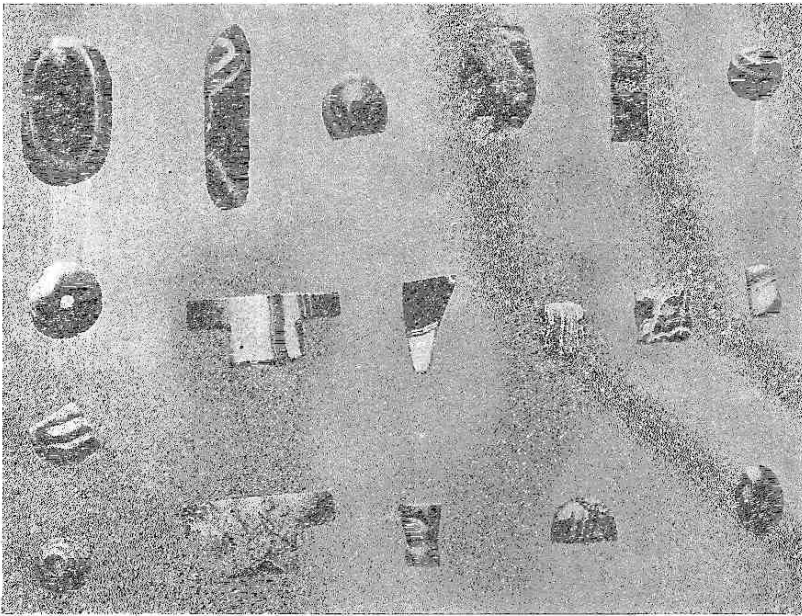
45. *Εἰκ. 24λ.* Πλάξ ἐπίτεδος ὑποκάτω καὶ ἐπάνω (συνάντησις δύο πρίσεων ἀριστερὰ ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω). Ἡ ἀριστερὰ πλευρὰ ἐκ κατασκευῆς, ἢ δεξιὰ κάτω ἐκ πρίσεως. Καὶ εἰς τὴν ὀπισθεν ἐπιφάνειαν διακριτὴ πρίσις καὶ ἀπόθραυσις. Μεγ. διάστ. 0.06. Μέγ. πλ. 0.038. Πάχ. .0006-0.008.

46. *Εἰκ. 25α.* Σκαρβαβοειδῆς λίθος ἐπιμήκης ὅσον ἔδει, ἵνα προσαρμοσθῆ πρὸς λευκάζουσαν ἐν βαθεὶ καστανῷ φλέβα. Ἐπίπεδος ὑποκάτω πλὴν πλησίον τῶν χειλέων, ἔνθα βαθυτέρα ἐργασία. Ἐπάνω ἐπικαμπῆς μέχρι πάχους 0.01 περίπου. Μέγ. μῆκ. 0.027, πλ. 0.016.

47. *Εἰκ. 25β.* Ἀποπρισθεῖσα διὰ τομῶν ἐπικαμπῆς λελεασμένη σχῆζα ἐκ μείζονος λίθου, ὅστις ἴσως ἦτο πλάξ ὄχι γωνιώδης. Μέγ. μῆκ. 0.032, πλ. 0.008 πάχ. σχεδὸν 0.004.

48. *Εἰκ. 25γ.* Περιεργον ἐπικαμπῆς ἄνω, ἐπίπεδον κάτω, ἔργον, ἔχον ἀπὸ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω διαμπερῆ ὀπήν, ἐκατέρωθεν δ' αὐτῆς κάτω ἀνὰ μίαν ἀβαθῆ (βάθ. 0.002). Ὅπισθεν

α β γ δ ε ζ
η θ ι κ λ μ

ν ξ ο π ρ σ
Εἰκ. 25. Κοσμήματα καὶ σκευὴ καὶ τεμάχια ἀγάλτων ἐκ τοῦ Καδμείου ἀνακτόρου των Θηβῶν.

δὲ ἐκατέρωθεν τῆς φορᾶς τῆς διαμπεροῦς ὀπῆς εἶναι ἀνὰ μία ἐπίσης ἀβαθῆς. Μέγ. μῆκ. καὶ πλ. 0.011 περίπου, μέγ. πάχος τῆς εὐθείας τομῆς 0.006 σχεδόν.

49. *Εἰκ. 25δ.* Διάτρητος κατὰ μῆκος ἐπικαμπῆς ψηφίς βεβλαμμένη ὑπὸ τοῦ πυρός. μέγ. μῆκ. 0.021. πλ. 0.014 περίπου καὶ πάχ. 0.008 περίπου.

50. *Εἰκ. 25ε.* Ἐξάεδρος ψηφίς φέρουσα ἐν μέσῳ κατὰ τὸ πάχος ὀπήν ἀποστενουμένη πρὸς ὀπισθεν, Μῆκ. 0.019. πλ. πλευρῶν 0.006 περίπου.

51. *Εἰκ. 25ξ*. Διάτρητος ψηφίς σφαιρική πλήν μικρᾶς ἐπιπέδου ἐπιφανείας, ἐφ' ἧς καὶ κἀθῆται. Διάμ. 0.007.

52. *Εἰκ. 25η*. Διάτρητος κυκλικὴ ψηφίς Διάμ. 0.009, πάχ. 0.001 - 0.002. Ὅπισθεν κατὰ τὴν διάμετρον ἀποτεθραυσμένη ταινία κατάλοιπον δύο πρίσεων ἐκατέρωθεν.

53. *Εἰκ. 25θ*. Ὑπάρχουσι τρία ὅμοια κοσμήματα (πρβλ. ἀριθ. 60), ὧν ἡ σύνθεσις καὶ χρῆσις δεῖται καθορισμοῦ. Τοῦτο ἔχει μῆκ. ἄνω 0.026, κάτω 0.012. ὕψ. 0.011 καὶ πάχ. 0.003.

54. *Εἰκ. 25ι*. Μέγ. διαγώνιον μῆκος 0.017, ἄνω πλ. 0.009. Ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω εἰς τὴν ἄνω τομὴν δύο ὀπαι βάρθ. 0.003 περιπού. Ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἄλλη ὀπη βάρθ. 0.005. Αἱ πρῶται ὀπαι δὲν ἐξικνοῦνται εἰς ταύτην. Ἡ δεξιὰ τομὴ εἶνε λοξῶς πρὸς ἀριστερὰ τετμημένη, ὥστε ἂν αἱ ὀπαι ἦσαν πρὸς στερεώσιν, ὡς ἐρρήθη ἐν ἀριθ. 33, τὸ κόσμημα εἶχεν ὡς κυρίαν ὄψιν τὴν ὑποκάτω (εἰκ. 26). Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καμπύλον.

55. *Εἰκ. 25κ*. Ἐξάρτημα ὄρου φέρον δύο διαμερεῖς ὀπὰς ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά.

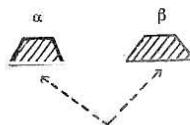
Εἰκ. 26.

Ὅπισθία ὄψις τοῦ λίθου
εἰκ. 24α.

Εἰκ. 27.

Ὅπισθία ὄψις τῆς ψηφίδος
εἰκ. 24κ.

Εἰκ. 28.

Τομὴ κατὰ πλάτος α καὶ κατὰ
κατὰ μῆκος τοῦ λίθου β εἰκ. 24σ.

Ἡ ὀπισθία ὄψις (εἰκ. 27), ἥτις ἴσο ἢ κυρία, φέρει ἐλαφρῶς ἀνάγλυπτον σπειραν. Τὸ σχῆμα τοῦ κοσμήματος γνωστὸν καὶ ἐκ ψηφίδων ὑαλομάζης. Μῆκ. 0.01 πλ. 0.007, πάχ. 0.003.

56. *Εἰκ. 25λ*. Πλάξ πανταχόθεν ἀρτία, προωρισμένη πιθανῶς πρὸς διακοσμητικὴν ἔνθεσιν. Μῆκ. πλευρῶν 0.009. πάχ. σχεδὸν 0.002.

57. *Εἰκ. 25μ*. Διάτρητος κατὰ μῆκος κύλινδρος ἄρτιος ἀλλ' ὄχι κανονικός. μῆκ. 0.0085, διαμ. 0.005.

58. *Εἰκ. 25ν*. Ἡμίτομον διατρήτου ποτὲ κυλινδρικής ψηφίδος μῆκ. καὶ διαμέτρου 0.01, πάχ. 0.005.

59. *Εἰκ. 25ξ*. Κωνικὸν ἡμίτομον ἀμφικώνου διατρήτου ψηφίδος διάμ. καὶ ὕψ. 0.01.

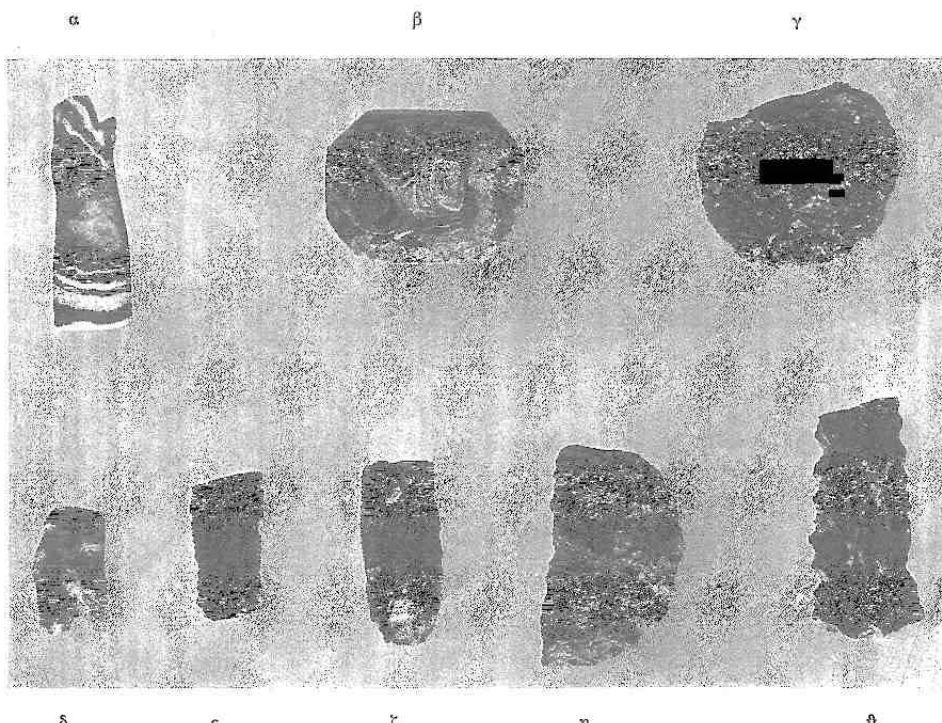
60. *Εἰκ. 25ο*. Ὅμοιον πρὸς τὸ 53. Μῆκ. ἄνω 0.025, κάτω 0.013, ὕψ. 0.013, πάχ. 0.003. Τρίτον ὅμοιον (δὲν ἀπεικονίσθη) εἶνε ἐλλειπὲς τὸν ἔτερον βραχίονα· ἔχει μῆκ. ἄνω 0.019, πλ. κάτω 0.007.

61. *Εἰκ. 25π*. Διάτρητος ἀτελής ψηφίς μῆκ. 0.011, ἄνω διαμ. 0.008.

62. *Εἰκ. 25ρ*. Ἡμίτομον φακοειδοῦς διατρήτου ψηφίδος. Ἡ τομὴ κατὰ μῆκος τῆς ὀπῆς Κάτω μῆκ. 0.011, ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω 0.008, μέγ. πάχ. 0.003.

63. *Εἰκ. 25σ*. Κόσμημα ἔχον κατὰ μῆκος (0.012 κάτω, 0.007 ἄνω) τομὴν τὴν εἰκ. 28β. κατὰ δὲ πλάτος (0.008 κάτω 0.006 ἄνω) τὴν τομὴν εἰκ. 28α.

64. *Εἰκ. 29α. 30.* Μῆκος 0.035, πλ. 0.0115. Εἶνε κατὰ μῆκος ἡμίτομον, δεκνύον διπ-
σθεν πῶς, πρὶν προιονισθῆ πρὸς ἀποκοπὴν τὸ ἡμίτομον, εἶχε διατηρηθῆ κατὰ μῆκος, ἀλλ' οὕτως
ὥστε αἱ ἐξ ἑκατέρου ἄκρου ἀχθεῖσαι ἀνίσου διαμέτρου ὄπαι δὲν συνηντήθησαν ἀκριβῶς κατὰ

δ ε ζ η θ
Εἰκ. 29. Ἀχάται (α, β), χαλκῆ κεφαλὴ ἦλον (γ), θυμανοὶ (δ-η) καὶ πυρῆται (θ) ἐκ τοῦ Κάδμου.

τὸ μέσον. Ἡ ἐπὶ τῆς εἰκόνος ὄψις εἶνε περίτεχνος, δεκνύουσα πολλοὺς κυματισμοὺς τῆς ἐπι-
φανείας ἀναγλύπτους πρὸς δήλωσιν ποδός, νομίζω, πτηνοῦ, οὗ ὁ ὀπίσθιος ὄνυξ σώζεται. ἐν ᾧ
οἱ πρόσθιοι θὰ ἐστερεοῦντο περαιτέρω κατὰ τὴν ἀποτεθραυσμένην ἄκραν
ἐντὸς δύο ὀπῶν βάρθ. 0.004, Πρβλ. τὴν εἰκ. 30.

65. *Εἰκ. 29β.* Ὀκταγώνου ἐπικαμποῦς κατόψεως κόσμημα ἄτητον
μετὰ φλεβῶν ὡσεὶ σχεδίων γέλυος ἐπάνω. Ὑποκάτω ἐπίπεδον ἐκ πίσεως,
ἧς ἡ ἀποθραυσθεῖσα ἐσχάτη ταινία σώζεται διδακτικῆ. Μῆκ. 0.029, πλ. σχε-
δὸν 0.023. Πάχ. τομῆς πλευρῶν 0.004 - 0.008.

Εἰκ. 30.

*Ὀψις του σκεύους εἰκ.
29α κατὰ γύμνον
ἐκμαγμά ἦτοι ἄνευ
τῶν ἐγχρώμων φλε-
βῶν τοῦ λίθου.*

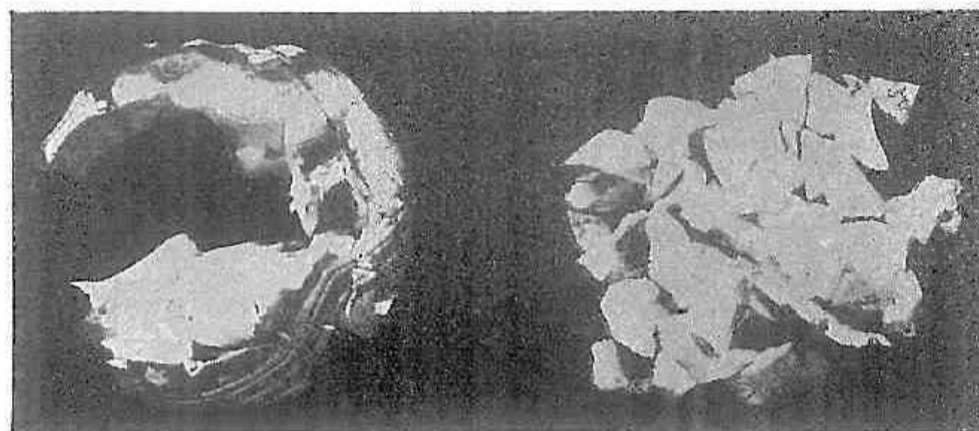
66. *Εἰκ. 31.* Σκεῦος κωνικόν, ἐπίπεδον ὑποκάτω, λίαν κεκαυμένον καὶ
διαλελυμένον ἐξαχθὲν ἐκ τῶν ἐρεπιῶν. Ἡ διάλυσις ἐξακολουθεῖ δίκην
ἀσβέστου ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὑγρᾶς ἀτμοσφαιρας. Εἰκονίσθη ὁμοῦ καὶ
τὸ ἥμισυ περιῶν τῶν ὑπαρχόντων θραυσμάτων αὐτοῦ. Κάτω διάμ. 0.051.

67. *Εἰκ. 32α.* Ἐκ μεΐζονος εἰργασμένου ἐπικαμποῦς λίθου ἀπόκομμα ἀποπρισθὲν.
μῆκ. 0.03, μέγ. πλ. τῆς προσιθείσης πλευρᾶς 0.01.

68. *Εἰκ. 32β.* Ἀπόθραυσμα πλακὸς λείας ἐπάνω καὶ ὑποκάτω. Μήκ. 0.025, μέγ. πάχ. 0.005. ἐπίπεδον ἐπάνω καὶ ὑποκάτω.

α

β

Εἰκ. 31. Σκεῦος ἐξ ἀγάλτου κωνικὸν διαλυθὲν ὑπὸ τοῦ πυρός (α βάσις. β τεμάχια).

69. *Εἰκ. 32γ.* Πλακὸς τεμάχιον ἀποπρισθὲν ἀριστερὰ καὶ κάτω, θραυσθὲν ἄνω, ὑπόκυρτον δεξιὰ. Μέγ. μῆκ. 0.017. Πλ. καὶ πάχ. 0.007.

α

β

γ

δ

ε

ς

ζ

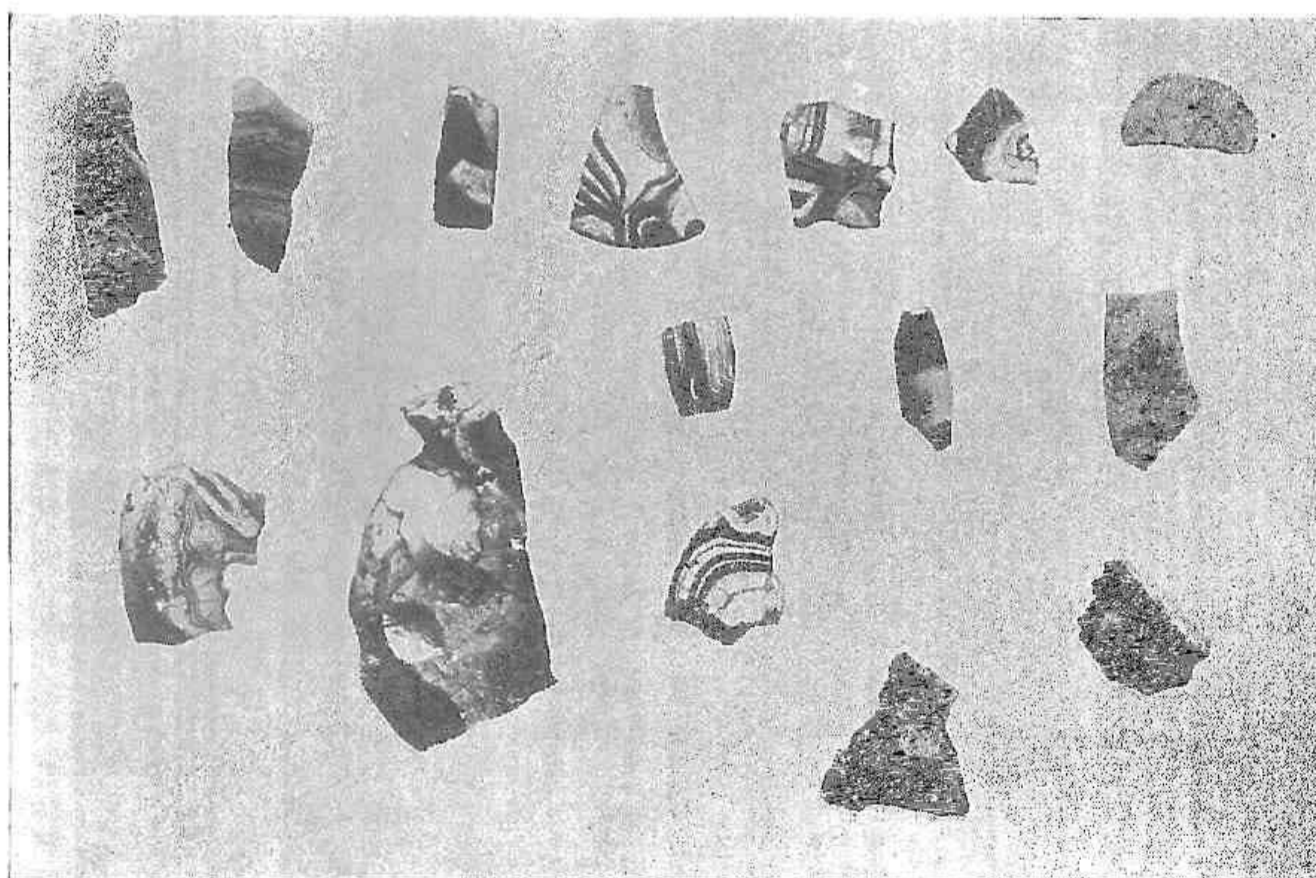
η

θ

ι

κ

λ

λ

μ

ν

ξ

ο

Εἰκ. 32. Ἀγάλται καὶ κρύσταλλος (ξ) ἐκ τοῦ Καδμείου τῶν Θηβῶν.

70. *Εἰκ. 32δ.* Ἄνω καὶ ἀριστερὰ τεθραυσμένον πλακῶδες σκεῦος, κάτω, δεξιὰ, ἐπάνω καὶ ὑποκάτω εἰργασμένον. Χορδὴ τοῦ κυκλικοῦ μέρους 0.017 μῆκ. 0.02 πάχ. μέχρι 0.004.

71. *Εἰκ. 32ε.* Λεπτὴ πλάξ εἰργασμένη πανταχοῦ πλήν στενῆς λωρίδος ἀποθραυσθείσης κατὰ τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ φυσικοῦ χρωματισμοῦ. Μεγίστη διαγώνιος 0.02, πάχ. μέχρι 0.002.

72. *Εἰκ. 32ζ.* Λεπτὴ πλάξ πανταχόθεν τεθραυσμένη (ἀριστερὰ κατὰ τὴν γραμμὴν πρίσεως). Μεγίστη διάστασις 0.013, πάχ. μέχρι 0.002.

73. *Εἰκ. 32η.* Λεπτῆς πλακὸς κυκλικῆς ἡμίτομον διαμ. 0.016 πάχ. 0.001. Ἄνηκεν εἰς διάτρητον ψηφίδα, ἣς διακριτὸν τὸ διαπρισθὲν διαμετρικὸν τμήμα.

74. *Εἰκ. 32θ.* Ὑπόλοιπον πανταχόθεν εἰργασμένον, δεικνύον ὀπισθεν μὲν ἐν μέσῳ τὴν στενὴν ταινίαν τῆς ἀποθραύσεως μετὰ τὴν ἐκατέρωθεν πρίσιν, ἐπάνω δὲ πρὸς ἀριστερὰ-αὔλακα. Μῆκ. 0.012, πλ. 0.004.

75. *Εἰκ. 32ι.* Ἡμίτομον ἐπιμήκους ψηφίδος διατρήτου (ἐτιμήθη κατὰ μῆκος τοῦ τμήματος) παθὸν καὶ ἐκ θραύσεως. Μῆκ. 0.018.

76. *Εἰκ. 32κ.* Πλακῶδες θραῦσμα ἔχον εἰργασμένην μόνην τὴν ἐν τῇ εἰκόνι ἐπάνω ὄρατὴν ἐπιφάνειαν. Μῆκ. 0.023.

77. *Εἰκ. 32λ.* Ἐκ κυκλικοῦ, ἐπιπέδου ὑποκάτω, ἐπικαμποῦς ἐπάνω σκεύους ἀπόθραυσμα. Ἡ κυκλικὴ πλευρὰ ἔχει πάχ. 0.006· χορδὴ αὐτῆς ὑποκάτω 0.021. Φαίνεται, ὅτι ἡ μορφὴ τοῦ σκεύους εἶχε προσαρμοσθῆ πρὸς τὰς φυσικὰς ἐγχρώμους φλέβας τοῦ λίθου.

78. *Εἰκ. 32 μ.* Θραῦμα κεκαυμένης πλακὸς ἐσχηματισμένης κατὰ τὰς ἐγχρώμους φλέβας (εὐκρινὲς τοῦτο ὑποκάτω), καὶ σωζούσης πλήν τῆς ἀρχικῆς ἐπιπέδου ὄψεως τῶν δύο πλευρῶν (ἐπάνω καὶ ὑποκάτω) καὶ τὴν ἐστρογγυλωμένην. Μῆκ. 0.046, πλ. 0.025, πάχ. 0,009.

79. *Εἰκ. 32ν.* Θραῦσμα πλακὸς κυκλικῆς, ὡς δεικνύει ἡ σωζομένη ἀριστερὰ πλευρὰ. Μῆκ. 0.018, πλ. 0.013, πάχ. 0.008.

80. *Εἰκ. 32ξ.* Θραῦσμα κρυστάλλου, οὔτινος ἢ εὐρυτέρου πλευρὰ δεικνύει πρίσιν καὶ λείψανον τῆς ἀποθραυσθείσης ὑπολοίτου ἀπρίστου λωρίδος. Τῆς πλευρᾶς ταύτης μεγίστη διάστασις 0.021. Καὶ ἡ παράλληλος αὐτῇ ἄνω μικρὰ πλευρὰ ἐπιπέδος, ἀλλ' ἄγνωστον, ἂν τοῦτο προῆλθεν ἐκ πρίσεως (πρβ. εἰκ. 3,4). Πάχ. μεταξὺ τῶν δύο τούτων πλευρῶν μέχρι 0.012.

81. *Εἰκ. 32ο.* Θραῦσμα σκεύους ἐπιπέδου ὑποκάτω, (δηλ. τὸ λευκάζον ἐπάνω μέρος). κυκλικοῦ τὴν συναφῆ πλευράν, ἣτις περιθιέται ὑπὸ δύο ἐγγλύπτων ἀυλάκων παραλλήλων. (ἡ μία ὄρατὴ ἐν μέσῳ τοῦ σκοτεινοῦ μέρους). Μεγίστη διάστασις 0.017, παχ. 0.011.

82. *Εἰκ. 29δ.* Λεπίς ὄψιανοῦ μήκους 0.02. Ἴσως εἶνε τεθραυσμένη αἰχμὴ βέλους μετ' ὄγκων, ὧν ὁ εἰς ἐσώθη ἐν μέρει, ὡς φαίνεται (πρβλ. ΑΕ 1910 σ. 219, εἰκ. 12αν).

83. *Εἰκ. 29ε.* Λεπίς ὄψιανοῦ μήκ. 0.023.

84. *Εἰκ. 29ζ.* Λεπίς ὄψιανοῦ μήκ. 0.028.

85. *Εἰκ. 29η.* Πρίων ἐξ ὄψιανοῦ μέλανος κεκαυμένος. μῆκ. 0.035 σχεδόν, πλ. 0.02 Ἡ μία πλευρὰ κυρτοτέρα διὰ τὸν εὐχερέστερον χειρισμόν.

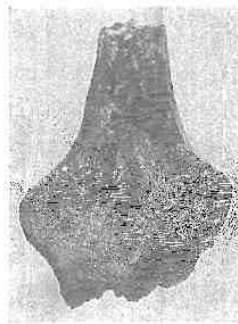
86. *Εἰκ. 29δ*. Πρίον ἐξ ἐρυθροποῦ πυρίτου μήκ. 0.035, πλ. μεγ. 0.017.

Εὐρέθησαν καὶ ἕτερα 6 τεμάχια ὀψιανοῦ μικρότερα σποράδην ἐγγύς, μὴ κεκαυμένα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ ἐρειπίου (πρβλ. *Πρακτικά* 1927 σ. 44).

87. *Εἰκ. 33*. Ἡμίτομον φῶν ἐκ μέλανος στεατίτου εἰς μέγεθος ἀληθοῦς φῶν ὄρνιθος (ἢ νήσσης:) Μέγ. μήκ. 0.051, πλ. 0.032, Ἐν τῷ *Ἀρχαιολ. Δελτ.* 1918,94 ἐξ. εἰδέχθη, ὅτι αἱ ἀλεκτορίδες ἐγένοντο γνωσταὶ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς ἀρχαῖοις χρόνους. Ἄλλ' ὁ Seltmann ἐν *Annual of the Br. School* 1923-5 σελ. 98 ἐξ., στηριζόμενος εἰς μινωϊκὴν σφραγίδα καὶ εἰς ὄστρακον μυκηναϊκοῦ ἀγγείου, δέχεται, ὅτι ἦσα ν γνωσταὶ ἐν Ἑλλάδι (Πελο-

Εἰκ. 33. Ἡμίτομον φῶν ἐκ
θραύσεως Στεατίτης.

Εἰκ. 34. Πηλίνου εἰδωλίου
τεμάχιον.

ποννήσῳ) ἤδη ἀπὸ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος π. Χ. Ἐὰν τὸ ἡμίτομον φῶν, τὸ δημοσιευόμενον νῦν δὲν εἶνε σμίκρυνσις ἢ μεγέθυνσις φυσικοῦ φῶν, ἐνισχύει τὴν γνώμην τοῦ Seltmann, εἰ καὶ τὰ τεκμήρια αὐτῆς εἶνε ἀσθενῆ ἅτε ἀμφίβολα.

88. *Εἰκ. 29γ*. Χαλκοῦ ἤλου κεφαλή πλακώδης κυκλικὴ λεπτή, διαμ. 0.03 περίπου. Ὁ ἤλος λεπτός ἀποτεθραυσμένος κατὰ τὴν βάσιν.

89. *Εἰκ. 34*. Εἰδωλίου πηλίνου κακοπλάστου ἀγράφου τεμάχιον ὕψ. μεγ. 0.055, πλάτους 0.04. Δεῖπει τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω μέρος. Εὐρέθη καὶ ἕτερον ἡμίτομον τυπικοῦ μυκηναϊκοῦ πηλίνου εἰδωλίου ἐν τῷ Καδμείῳ ἀλλαχοῦ.

ΑΝΤ. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΚ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ

ΥΠΟ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Χ. ΧΑΤΖΗ

Τὴν κατωτέρω ἀναδημοσιευομένην καὶ διορθουμένην ἀττικὴν ἐπιγραφὴν¹ ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ H. Fränkel, Athen. Mitteil. 48 (1923) σ. 3· παρατηρήσεις καὶ νέας ἀναγνώσεις ἐδημοσίευσεν ὁ J. Kirchner, ἔ. ἄ. σ. 23, σημ. 3· ὀρθότερον δὲ καὶ μετὰ σοφωτάτων ὑπομνημάτων ἐξέδωκεν αὐτὴν ὁ καθηγητὴς A. Wilhelm, Wiener Anzeiger 64 (1927) σ. 222.

Καθ' ἡμᾶς ἡ ἐπιγραφὴ ὀρθότερον ὀφείλει νὰ ἀναγνωσθῆ οὕτω:²

- 1 [_____²] A [_____³]
 [_____³]
 3 [_____¹⁰ τ]ὴν Συπταλ[ιὰ]ν Μύρω[ν _____²]
 [. ἐγγυηταί] Σμικυθίων Σμικύθο Ἐλευσίνιο[ς, _____²]
 [_____⁷ Ἐ]λευσίνιος; [ΔΔΔ· τὴν ΡΟΟΦΑΓΕΑΝ [_____²]
 6 [_____⁶]δο Περιθοίδης: ἐγγυηταί Ναυσιγένης Ναυ[σικλέους]
 [Ἄν]αγυράσιος: ΔΔΔ+ΗΗ: Βοειοτομίαν· μι((σθωται))· Διόφαντο[ς _____²]
 [Ἄ]γ[ν]όθεος Πειραιεύς: ΗΗΗ: Κόλουριν Ναύμα[χος _____²]
 9 . Λ . Περιθοίδης: [ἐ]γ[υ]η[τ]η[ς] Σμικυθίων Ἴσον[ό]μ[ου _____²]
 [_____²]: ΔΠ+ : κεφάλαιον _____¹⁰] ΗΗΗ.

Στίχ. 3. [τ]ὴν Συπταλ[ιὰ]ν: Ἡ Συπταλιά, ἡ ΡΟΟΦΑΓΕΑ, ἡ Βοειοτομία καὶ ἡ Κόλουρις εἶναι, ὡς ἔδειξεν ὁ Wilhelm, τοπωνυμιαί, θὰ ἀναζητηθῶσι δὲ κατ' ἐμὲ πᾶσαι ἐπὶ τῆς νήσου Σαλαμίνας· εἰς τοῦτο ἄγει ἡμᾶς ἡ Κόλουρις, περὶ ἧς ἰδὲ παρατηρήσεις μου εἰς στίχ. 8.

Ἡμεῖς ἐτονίσαμεν Συπταλιάν (καὶ οὐχὶ Συπταλίαν, ὡς τονίζει ὁ Wilhelm) ὁμοίως τονίζονται φυταλιά³, τρυμαλιά, ἀπομαγαδαλιά, ἱμαλιά, ἀμυγδαλιά.

Ὁ Wilhelm νομίζει (σ. 217), ὅτι Συπταλιά, ἢ Συπταλία κατ' αὐτόν, εἶναι ἕτερος τύπος τοῦ Ψυτάλεια — Ψυτάλία· ἀλλὰ Ψυτάλία εἶναι τύπος, ὃν μαρτυρεῖ ὁ κῶδιξ Ρ(alatinus) τοῦ Ἀρριανοῦ Κυνηγετ. 24· ἀλλ' ἤδη ὁ L. Dindorf (πβ. Ἀρριαν. ἔκδ. Hercher-Eberhard σ. XLIV) διόρθωσεν εἰς Ψυτάλεια καὶ ἡ διόρθωσις αὐτοῦ δικαίως ἐγένετο ἀποδεκτὴ.

Ἄλλ' αἱ λοιπαὶ δυσκολίαι τῆς ταυτίσεως εἶναι μεγάλαι καὶ ὅλως ἀνυπερβλήτοι καὶ τὸ μὲν σ' ἀντὶ τοῦ ψ ἴσως δὲν παρέχει μεγάλην δυσκολίαν, ἂν δεχθῶμεν βεβαίως, ὅτι ἡ τοπωνυμία Ψυτάλεια δὲν ἦτο ἐλληνική· ἀλλὰ τὸ τι ἀντὶ πτ πῶς θὰ ἐρμηνευθῆ; Οὐδεὶς βεβαίως

1 Τόπος εὐρέσεως χοριῶν Ἀμπελάμι (νήσου Σαλαμίνας), ἐνθα τὸ πάλαι ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Σαλαμῖς.

2 Ὑπομνησικομεν καὶ πάλιν τὴν πρότασιν τοῦ Drachmann περὶ τριαδικῆς (I, 3, 6, 9 κλπ.) ἀριθμώσεως τῶν στίχων τῶν ἐπιγραφῶν· πρβ. O. Stählin, Editionstechnik,

Leipzig - Berlin, 1914² σ. 67, A. Χατζην, ΑΕ 1925-1926, σ. 95 σημ. 1 καὶ Πολέμωνα I (1929) σελ. 125 σημ. 74.

3 Καὶ τοπωνυμία Φυταλιά· πβ. Wilhelm ἔ. ἄ. σ. 219 (=IG XI 2, 158).

δύναται νὰ προσαγάγη τὸ ἐν ἄλλῃ διαλέκτῳ ἢ γλώσσῃ¹ φαινόμενον τῆς τροπῆς τοῦ πτ εἰς τε, ἵνα συνάψῃ τὸ *Ψυτάλεια* πρὸς τὸ *Συπταλιά*².

Στίχ. 5. τὴν ΡΟΟΦΑΓΕΑΝ: Τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Wilhelm *Βο(υ)σφαγέαν* δὲν ἀπεδέχθημεν, διότι ἀνεμείνομεν *Βουσφαγίαν*. Ἡμεῖς φρονοῦμεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ τί ὑποκρύπτεται τὸ νεοελλην. *νεροφαγά* δὲν βοηθεῖ.

Στίχ. 7. *Βοειοτομίαν*: Ὁρθῶς ἐρμηνεύει τὴν τοπωνυμίαν ταύτην ὁ Wilhelm (das Schneiden von Rinderhäuten): ἀνάλογον τοπωνύμιον ἔχομεν καὶ σήμερον *Σφαγεῖα* (τὰ) καλεῖται συνοικία τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ σφαγείων, ἅτινα ἤσάν ποτε ἐκεῖ. Διὰ τὸ ἀρχαῖον τοπωνύμιον *Μοσχοτομέαι* (IG IX 61) ἐν Φωκίδι πβ. Glotta 17 (1929) σ. 244.

Στίχ. 8. *Κόλουριν*: Ὁ Kirchner ἀνέγνωσε ΚΟΛΟΥΡΙΝ· ὁ Wilhelm συμφωνῶν μεταγράφει Κο(υ)λοῦριν περὶ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Fränkel ΚΟΛΟΥΕΙΝ ἢ ΚΟΛΟΥΡΙΝ ὁ Wilhelm παρατηρεῖ ἐν σελ. 215 τὰ ἐξῆς: Mir ist angesichts dieser Aussagen der beiden Gelehrten nicht zweifelhaft, dass ΚΟΛΟΥΡΙΝ auf dem Steine steht und Frankel κολουεῖν nur deshalb zu erkennen glaubte, weil er κολουριν oder κουλουριν nicht zu deuten vermochte.

Κατὰ ταῦτα ἐπὶ τοῦ λίθου (400 - 350 π. Χ.) ἔχομεν τὴν ἀρχαιοτέραν μνεῖαν τοῦ ὀνόματος *Κόλουρις*. Ὁ Wilhelm ὀρθῶς συνηψε τοῦτο πρὸς τὸ νεώτερον ὄνομα τῆς νήσου (ἢ) *Κούλουρις*(ς) οὐχὶ ὀρθῶς ὅμως νομίζει, ὅτι τὸ ΚΟΛΟΥΡΙΝ δύναται νὰ μεταγραφῇ *Κ(ο)υλοῦριν* περὶ τούτου ἰδὲ κατωτέρω διατριβὴν μου *Τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῆς νήσου Σαλαμίνας* σ. 63 κέ.

Ἐκεῖ ὁμοίως θὰ δεῖξωμεν, ὅτι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ *Κόλουρις* εἶναι τὸ ἀκρωτήριον *Πούντα*, ἣτις εἶναι ὄντως ἄκρα κόλουρις.

10.11.30

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ³

ΥΠΟ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Χ. ΧΑΤΖΗ

Λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ θερινῆς διαμονῆς ἐν Σαλαμῖνι τῷ 1906 ἠσχολήθην περὶ τὰς ἀρχαίας ὀνομασίας τῆς νήσου⁴.

Ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐρευνῆ α') θὰ καταλέξω πάσας τὰς ὀνομασίας τῆς νήσου, ὅσας παραδίδουσιν ἡμῖν ἀρχαῖαι πηγαί, β') θὰ δώσω τὸ ἔτυμον αὐτῶν καὶ θὰ εἶπω διὰ τίνα λόγον ἐδόθησαν καὶ γ') θὰ δεῖξω τίνας ὀνομασίας πράγματι ἔφερον ἡ νῆσος.

*
* *

Τῇ νήσῳ Σαλαμῖνι ἀποδίδονται τὰ ἐξῆς ὀνόματα: 1) *Σαλαμίς*, 2) *Κούλουρις* ἢ ὀρθότερον *Κόλουρις* (ὡς θὰ δειχθῇ κατωτέρω), 3) *Κυχρεία*, 4) *Σκιράς*, 5) *Πιτυοῦσσα*, 6) *Ἰαονία*, 7) *Πελάνα*, 8) *Ἐλαιοῦσσα*, 9) *Υδροῦσσα*, 10) *Ἐλευσίς* καὶ 11) *νῆσος Δράκοντος*.

1 Κρητικὸν (ἀρχαῖον) ἤγραται ἀντὶ γέγραται, ἰταλ. *Settembre* ἐκ τοῦ λατιν. *September* κλπ.

2 Παρατήρησον, ὅτι αἱ τοπωνυμῖαι *Συπταλιά* καὶ ΡΟΟΦΑΓΕΑ ἐκφέρονται ἐνάρθρως, αἱ δὲ *Βοειοτομία* καὶ *Κόλουρις* ἄνευ τοῦ ἄρθρου.

3 Ἀνεκοινώθη ἐν συνεδρίᾳ τῶν ἐταίρων τῆς Ἐπιστημονικῆς ἐταιρείας τῇ 19 Νοεμβρίου 1930 πβ. Ἀθηνᾶν 42 (1930) σ. 262.

4 Τὴν διατριβὴν ταύτην ἀνίγηται ἤδη ἐν Ἀθηνᾶ 41 (1929) σ. 202.

1. *Σαλαμίς*: Τὸ ὄνομα συνήφθη (πρβ. F. C. Movers, Die Phönizier, Berlin 1850, II, 2 σ. 239)¹ πρὸς τὴν σημιτικὴν (φοινικικὴν) λ. šalam (=εἰρήνη)² ἀλλὰ δὲν ἐγένετο ἀποδεκτὴ ὑπὸ πάντων ἢ ἐτυμολογία αὕτη πρβλ. Ed. Meyer, Geschichte des Altertums II σ. 145 κέ.³

Ἡμεῖς ἀνεμένομεν τὸν τύπον **Σάλαμα* (ιδ. ἀνωτ. σημ. 2): ἴσως ὅμως τὴν κατάληξιν -ίς (γεν. -ίνος) ἔδωκεν ἢ γεινιάζουσα **Ελενο* -ίς (γεν. -ίνος)⁴.

Αἱ παλαιότεραι ἐρμηνεῖαι τοῦ ὀνόματος (*Σαλαμίς* θυγάτηρ Ἀσωποῦ, *σάλος*, *σάλα* [=φροντίς], *θάλασσα*)⁵ πρέπει νὰ ἀπορριφθῶσιν ἄνευ συζητήσεως.

Ὁ Aug. Fick, Vorgriechische Ortsnamen als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands, Göttingen 1905, σ. 76, 116 καὶ 136, ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι λελεγικῆς ἢ καρικῆς προελεύσεως· ἀλλ' οὐδὲν ἐπιχείρημα σοβαρὸν προσάγει περὶ τῆς φοινικικῆς ἀρχῆς οὐδὲν λέγει.

Ἐνταῦθα ὀφείλω νὰ προσθέσω, ὅτι τοῦ ἐπιθέτου *σαλαμὸς* (=ἀλαζών), ὅπερ μνημονεῦει ὁ Φώτιος ἐν τῷ Λεξικῷ αὐτοῦ (σ. 143, σημ. 4 Naber)⁶, θηλυκὸν ἴσως ἠδύνατο νὰ εἶναι τὸ *Σαλαμίς*⁷ πρβλ. *σύμμαχος*—*συμμαχίς*, *αἰχμάλωτος*—*αἰχμαλωτίς*, *περίοικος*—*περιοικίς* κ. ἄ. π.

Τέλος μνημονεῦω δύο ὁμωνύμους: 1) τὴν γνωστὴν Σαλαμίνα τῆς Κύπρου (νῦν *Παλαιὰ Ἀμμόχουστο* καὶ σπανιότερον ἢ *Σαλαμίνα*) καὶ 2) *παράλιον* τοπων. νῦν ἐν Ῥόδῳ *Σαλαμίνα* (ἢ) πρβ. χειρόγρ. Ἱστορικοῦ λεξ. ἑλλην. γλώσσης ἀριθ. 313, σ. 192· βεβαίως τὸ τοπων. τοῦτο εἶναι λείψανον *ἀρχαῖον*! Ἔτι πρόσθετες, ὅτι ἐν Ζακύνθῳ νῦν εἶδος σταφυλῆς καλεῖται *σαλαμίνα* (ἢ) πβ. Λαογραφίαν 8 (1921/5) σ. 214. Πβ. καὶ Σ. Μενάρδον, Ἀθηνᾶ 18 (1906) σ. 329.

2. *Κόλουρις*—*Κούλουρις*: Περὶ αὐτοῦ θὰ εἴπω ἰδιαιτέρως διὰ μακρῶν κατωτέρω (σ. 63 κέ.).

3. *Κυχρεία*: Ὅτι ἡ νήσος Σαλαμίς ἐκλήθη καὶ *Κυχρεία*⁸, μαρτυροῦσιν ὁ Στράβων Θ' 393⁹, ὁ Στέφαν. Βυζάντ. λ. *Κυχρείος πάγος*¹⁰ καὶ ὁ Εὐστάθ. εἰς Διονύσιον. Περιηγ. 506 (Geogr. graec. minor. II σ. 314.8)¹¹.

Τὸ ὄνομα εἶναι κατ' ἐμὲ ποιητικὸν ἐπίθετον¹² (*Κυχρεία νήσος*): τοῦτο γίνεται ἱκανῶς βέβαιον, ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι παρὰ Σοφοκλεῖ (FTG² ἀπόσπ. 521 Nauck) κεῖται *Κυχρείος πάγος* (ἀπὸ τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῆς Σαλαμίνας *Κυχρέως*): ὁμοίως παρ' Αἰσχύλῳ (Πέρσ. 570) κεῖται *ἀπτάς... Κυχρείας*. Καὶ ἡ ἐν Σαλαμίνι ἀρχαία πόλις *Κυχρεία* κατ' ἐμὲ ἐκλήθη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων *θελόντων* νὰ δηλώσωσι τὴν *παλαιότητα* αὐτῆς· ἐν ἐπιγραφῇ

1 Πρβ. καὶ Kierpert, Lehrbuch der alten Geographie, Berlin 1878, σελ. 134, σημ. 3 καὶ ἄλλους.

2 Πρβ. καὶ λέξιν *σάλαμα*—εἰρήνη· ιδ. Ἐρρ. Στεφ. Θησαυρ. λ. *σαλάμα* καὶ *Σαλάμοι*.

3 Περὶ τῆς δῆθεν φοινικικῆς ἀποικίας ἐν Ἁγίῳ Γεωργίῳ Σαλαμίνας πρβ. E. Drexler, Die Anfänge der hellenischen Kultur. Homer, München 1903, σ. 141, σημ. 25.

4 Ἐὰν ὁ τύπος ἐρμηνευθῇ οὕτως, ἡ Σαλαμίς τῆς Κύπρου εἶναι κατ' ἐμὲ θυγάτηρ τῆς ἡμετέρας Σαλαμίνας.

5 Πρβ. Pape-Benseler λ. Σαλαμίς καὶ C. Bursian, Geographie von Griechenland, Leipzig 1862, τόμ. Α' σελ. 362, 2· ἄλλας ἐτυμολογίας βλέπε παρὰ L. Grasberger, Studien zu

den griechischen Ortsnamen, Würzburg 1888, σ. 262.

6 Τοῦτο ὁ Schleusner λίαν τολμηρῶς διώρθωσεν εἰς *σαλάκων* ἀλλ' ἡ λέξις αὕτη ἀπαντα ἀνωτέρω ἐν σ. 142 (Naber).

7 Ἁλαζονικὴ ὅμως νήσος (πόλις κλπ.) τί θὰ ἐσήμαινεν;

8 Τονίζεται καὶ *Κύχρεια*.

9 «ἐκαλεῖτο... τὸ παλαιόν... *Κύχρεια*».

10 Ἀντιγράφει τὸν Στράβωνα.

11 «ἐκαλεῖτο δὲ ποτε *Κυχρεία*».

12 Πρβ. καὶ Milchhöfer παρὰ Curtius-Kaupert, Karten von Attika, Text, Heft VII-VIII, σ. 26 καὶ Bursian, Geogr. von Griechenl. I. σ. 362, 2.

(ΑΕ 1884, σ. 170, στίχ. 32) λέγεται «ἡ ἀρχαία πόλις [ἢ προ]σον[ομ]ασθεῖσ[α]» οὐχί ἡ «καλουμένη»· τοῦτο οὐδεὶς παρατήρησε¹.

Ὁ Fick, *Vorgr. Ortsn.* σ. 115, διὰ τὸ *Κυχρεύς*, ὅπερ θεωρεῖ θρακικόν, νομίζει, ὅτι ἡ Σαλαμίς ἀρχικῶς ἔσχε θρακικὴν ὀνομασίαν· ἀλλ' οὗτος δὲν ἀποδεικνύει, ὅτι ὄντως ἡ Σαλαμίς ἐκλήθη ποτὲ *Κυχρεία*!

4. **Σκιράς**: Τὸ ὄνομα μαρτυροῦσιν ὁ Στράβων Θ' 393 καὶ ὁ Εὐστάθ. εἰς Διονύσ. Περιηγ. 506. Ἡ ἐπιθετικὴ δὲ κατάληξις — *άς* ὑποδηλοῖ ποιητικὸν ἐπίθετον (πρβ. καὶ *Κυχρεία*, Ἰαονία).

Θεωρῶ περιττὸν νὰ μνημονεύσω τὰς ἀρχαίας ἐρμηνείας ὡς ἀπιθάνους καθ' ἡμᾶς *Σκιράς* (νῆσος) ὀνομάσθη ὑπὸ τινος ποιητοῦ ἢ νῆσος διὰ τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους (*σκῆρος* = γύψος)· ὁ Pape-Benseker ἐπίσης πιθανῶς συνῆψε πρὸς τὸ ἐπίθ. *σκιρός* (= σκληρός)· πρβ. ὅτι *Σκιράδες* = Σκιρωνίδες (πέτραι σκληραί)· ἴσως ὁμοίως καὶ διὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι λατρείαν τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς² ἐκλήθη ἡ νῆσος ὑπὸ ποιητοῦ τινος καὶ *Σκιράς*.

5. **Πιτυοῦσσα**: Καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο, ὅπερ μαρτυρεῖ ὁ Στράβων Θ' 394 (*ὀνομάσθη δὲ καὶ Πιτυοῦσσα ἀπὸ τοῦ φυτόυ*)³, εἶναι προφανῶς ποιητικόν· ὁ Aug. Fick, *Vorgr. Ortsn.* σ. 54, ἐν τῷ περὶ Σάμου κεφαλαίῳ παρατηρεῖ, ὅτι τὰ δῆθεν παλαιότερα ὀνόματα τῆς νήσου Σάμου Ἀνθεμοῦσσα, Δρυοῦσσα, Μελάμφυλλος, Παρθενία εἶναι προφανῶς ποιητικά (poetische) ὀνομασίαι καὶ μὴ ἀνήκουσαι τῇ γλώσσει τοῦ βίου· πρβ. ὅσα καὶ ἐγὼ παρατήρησα περὶ τῶν ὀνομάτων Ὑδροῦσσα, Λασία κλπ. τῆς νήσου Ἄνδρου, Ἀνδριακ. ἡμερολόγ. 5 (1930) σ. 172 κέ.

Καὶ περὶ τῶν πόλεων Λαμψάκου, Μιλήτου, Φασήλιδος καὶ Χίου μαρτυρεῖται, ὅτι δῆθεν παλαιότερον ἔφερον τὸ αὐτὸ ὄνομα· ἀναντιρρήτως καὶ ἐνταῦθα ἡ πηγὴ εἶναι ποιητικὴ.

6. Ἰαονία: Παρὰ Πλουτάρχῳ Σόλ. 10 ἀναγινώσκωμεν, ὅτι ὁ Σόλων ἐχρησιμοποίησε χρησμούς, «ἐν οἷς ὁ ἕσθς (ἐνν. ὁ Ἀπόλλων) Ἰαονίαν τὴν Σαλαμίνα προσηγόρευσε». Πιθανώτατα ἐν τῷ χρησμῷ ἔκειτο «νῆσον Ἰαονίαν (= ἰωνικὴν, ἀθηναϊκὴν)»· κατὰ ταῦτα καὶ τὸ Ἰαονία εἶναι οὐχί πραγματικὸν ὄνομα τῆς νήσου, ἀλλὰ προφανῶς ποιητικὸν ἐπίθετον.

7. **Πελάνα**: Κατὰ τὸν Ἡσύχιον «Πελάνα: ἡ Σαλαμίς ἐν τοῖς Εὐκλου χρημοῖς⁴». Καθ' ἡμᾶς ὁ Κύπριος μάντις Εὐκλος ἐν τοῖς χρημοῖς αὐτοῦ πιθανώτατα ἔλεγε περὶ τῆς Σαλαμῖνος τῆς Κύπρου καὶ οὐχί περὶ τῆς ἡμετέρας Σαλαμῖνος, ὡς νομίζει ὁ Pape-Benseker ἐν λ. Σαλαμίς.

8. Ἐλαιοῦσσα: Ἐν χάρταις ἰταλικαῖς τοῦ 17-18 αἰῶνος κεῖται *Salamis sive Elbeza*· τὸ *Elbeza* (= Ἐλαιοῦσσα) ὀφείλεται εἰς σφάλμα τοῦ ἀντιγράφοντος χαρτογράφου· πολλάκις δηλαδὴ ἐν τοῖς χάρταις εἰς ὀνόματα νήσων κυρίως προσκολλῶνται διὰ τὴν στενότητα τοῦ χώρου ὀνόματα παρακειμένων νήσων ἢ πόλεων παραλίαν· ἢ νησὶς τῆς Ἀττικῆς Ἐλαιοῦσσα ἔμεινεν οὕτως ἀνώνυμος ἐν τοῖς χάρταις, διότι τὸ ὄνομα αὐτῆς ἀπεδόθη ἐκ πλάνης εἰς τὴν πλησίον κειμένην Σαλαμίνα καὶ ἐθεωρήθη ἕτερον (πιθανῶς νεώτερον) ὄνομα αὐτῆς.

1 Τελευταῖον διέλαβε περὶ τῆς πόλεως ταύτης ὁ Honigsmann ἐν Pauly - Wissowa RE. λ. *Κύχρεια*.

2 Ἐντεῦθεν καὶ ἀρρωτήριον τῆς Σαλαμῖνος καλεῖται *Σκιράδιον*.

3 Ὅλος ἀπιθάνως ὁ Στράβων συνάπτει πρὸς τὸ φυτόν *πιτυοῦσσα*· ὁ τὴν νῆσον ὀνομάσας Πιτυοῦσαν ἀπέβλεπεν εἰς τὰς πολλὰς πίνας.

4 Πρβ. καὶ Σ. Δραγοῦμην, Ἀθῆνα 31 (1919) σ. 125.

9. **Ἵδροῦσσα**: Ὅμοίως ἐν ἄλλοις χάρταις τῆς αὐτῆς περιόδου κεῖται *Salamis sive Drusia* (ἢ *Broussia*)¹· καὶ περὶ τοῦ *Drusia*—*Brussia* (= Ἵδροῦσσα)² παρατηρῶ, ὅσα καὶ περὶ τοῦ Ἐλαιουῦσσα—*Elbeza*.

10. **Ἐλευσίς**: Ὅμοίως ἐν ἄλλοις χάρταις διὰ τὸ αὐτὸ ἀντιγραφικὸν σφάλμα ἡ Σαλαμῖς καλεῖται καὶ *Lepsina* = Ἐλευσίς.

11. **Νῆσος Δράκοντος**: Ὁ Μελέτιος, Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα, Ἐνετία 1728, σ. 352, λέγει ὅτι ἡ Σαλαμῖς ἐκαλεῖτο καὶ «*νῆσος Δράκοντος*». Ἄγνοῶ τίνα πηγὴν εἶχε ἴσως διὰ τὸν σαλαμῖνιον μυθικὸν Κυργέα, ὅστις ὄφιν ἐπεκλήθη καὶ ὅστις ὑπὸ μορφὴν ὄφεως ἐπεφάνη κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος, ἐκλήθη ἡ Σαλαμῖς ὑπὸ τινος νήσος τοῦ δράκοντος, ἡ καὶ διὰ τὸν μυθικὸν βασιλέα τῆς Σαλαμῖνος Ὀφιν (Μέγ. ἐτυμολ. λ. Σαλαμῖς).

* * *

Κατ' ἐμέ, ἂν τὸ Σαλαμῖς θεωρηθῆ πράγματι φοινικικὸν—ἤτοι προελληνικὸν—καὶ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι Σαλαμῖς καὶ Σαλαμῖνιος ἤδη παρ' Ὀμήρω³, τότε ἀδιστακτῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι μόνον δύο ὀνόματα διὰ πάντων τῶν αἰώνων ἐγνώρισεν ἡ νῆσος, τὸ *Σαλαμῖς*⁴ καὶ τὸ *Κο(ύ)λουρι(ς)*· πβ. καὶ διατριβὴν μου Ἡ προϊστορικὴ πρωτεύουσα τῆς Ἄνδρου, Ἄνδριακ. ἡμερολόγ. 5 (1930) σ. 173 καὶ ὑποσημ. 15.

* * *

Νῦν θὰ διαλάβω περὶ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος *Κούλουρις* ἢ ὀρθότερον *Κόλουρις*⁵.

Τὸν τύπον *Κούλουρις* παρέχει ἡμῖν σχόλιόν τι εἰς Εὐσεβ. Εὐαγγελ. προπαρασκ. Δ' 16 (p. 329,10 Gifford)⁶: «οὐ τὴν πρὸς ταῖς Ἀθήναις Σαλαμῖνα λέγει αὕτη γὰρ *Κούλουρις* πάλαι ἐλέγετο, ὡς καὶ *Καλλίμαχος* ἐν Ἐκάλῃ φησίν· ἀλλὰ τὴν κατὰ Κύπρον Σαλαμῖνα λέγει»⁷. ὁμοίαν εἶδησιν παρέχει καὶ ὁ παρισιν. κῶδ. 451, φύλλ. 275β· ταύτην ἐξέδωκεν ὁ Ἐμμ. Miller, *Périphe de Marcien d'Héraclée*, Paris 1839, σ. 282: «*Σαλαμῖς ἢ πρὸς Ἀθήναις Κούλουρις* πάλαι ἐλέγετο, ὡς *Καλλίμαχος* ὁ *Κυρηναῖος* ἐν Ἐκάλῃ φησίν»· πβ. καὶ Müller, *FHG V*, 1, σ. 3 (ὑποσημ.).

Κατὰ ταῦτα ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις λέγεται, ὅτι ἡ Σαλαμῖς⁸ ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι *Κούλουρις* καὶ ὅτι τοῦτο ἐμαρτύρουν ἄλλοι τε, οὓς ὁ Σχολιαστὴς γινώσκει, ἀλλὰ δὲν μνημονεύει, καὶ ὁ *Καλλίμαχος* (3 αἰ. π.Χ.) ἐν τῷ ἔπει αὐτοῦ Ἐκάλῃ.

Ἡ πίστις τοῦ τύπου *Κούλουρις* ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἔχει διὰ τὴν περαιτέρω ἔρευναν μεγάλην σημασίαν· διότι οὕτω θὰ εἶναι εὐχερὲς εἰς ἐμέ νὰ δεῖξω, ὅτι κακῶς ἐκλήθη ἡ Νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἵνα ἐρμηνεύσῃ τὸ ὄνομα *Κούλουρις*.

Ἄλλὰ νῦν ἐρωτᾶται ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Εὐσεβίου ἀνέγνωσε τὸν τύπον ὀρθῶς παρὰ *Καλλιμάχου*; Ἰδῶμεν τί οἱ παλαιότεροι φιλόλογοι ἔγραψαν ὁ Müller (*FHG V*, 1, σ. 3) ἤμασεν, ὅτι ὁ *Καλλίμαχος* εἶχε γράψῃ *Κυνουρίς*, ὁ δὲ *Otto Schneider*, *Callimachea II* σ. 213,

1 Παρὰ τῷ *de la Guilletiere*, *Athènes ancienne et nouvelle*, Paris 1676, σ. 111 κεῖται: *Colouri* ἢ *Santa Broussia*· τὸ *Santa* (= *S.*) ὀφείλεται εἰς παρανόησιν τοῦ *s.*=*sive* (—ἢ)!

2 Οὕτω καλεῖται νησίς παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀττικῆς.

3 Πρβ. καὶ *Beloch*, *Griech. Geschichte* 1², 2, σ. 309.

4 Τοῦτο ἐσώζετο παρὰ τῷ λαῷ μέχρι τοῦ *IB'* αἰῶνος μ.Χ.· πβ. *Gregorovius*-*Λάμπρον*, *Ἱστορία τῆς πόλεως*

Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1904, τόμ. Α' σελ. 315.

5 Τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἔχει γραφῆ τῷ 1906.

6 Τὸ σχόλιον ἔχει γραφῆ ὑπὸ τοῦ *Καισαρείας Ἀρέθας* (αἰ. 9 μ.Χ.)· πβ. *Σ. Κουγέαν*, Ὁ *Καισαρείας Ἀρέθας* καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1913, σ. 54.

7 Πρβ. *O. Schneider*, *Callimachea*, *Lipsiae* 1873, Πσ. 213.

8 Ἡ πόλις ἢ ἡ νῆσος;

ὑπέθεσεν, ὅτι παρὰ Καλλιμάχῳ ἔκειτο *Κουλουρις* ἢ *Κόλουρα*¹ [τὴν διορθώσιν *Κόλουρα* (=Πούντια) ἀπεδέχθη καὶ ὁ U. v. Wilamowitz, Aristoteles und Athen, Berlin 1893, τόμ. I σελ. 267]· ὁ Schneider διορθοῖ *Κουλουρις* ἀπατηθεὶς ἐκ τοῦ τυπογραφικοῦ σφάλματος *Κουλουρι* παρὰ Pape — Benseler!

Ἀλλὰ βεβαίως οἱ διορθοῦντες θὰ ἀπετρέποντο τῶν ἀστόχων διορθώσεων, ἂν ἀπέδιδον τὴν προσήκουσαν σημασίαν εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ νῆσος ἔτι καὶ νῦν καλεῖται (ἢ) *Κούλουρι* (=Κούλουρις!).

*
*

Πρὶν εἶπω τί ὁ Καλλιμάχος εἶχε γράψῃ, ὀφείλω α') νὰ καταλέξω τὰς μνεΐας τοῦ ὀνόματος κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας, β') νὰ δεῖξω τίς εἶναι ὁ ἀρχικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος — ὁ τύπος δηλαδὴ, ὃν οἱ ἀρχαῖοι ἐγίνωσκον καὶ ἐπομένως καὶ ὁ Καλλιμάχος —, γ') νὰ δεῖξω τὸν λόγον τῆς τροπῆς εἰς τὸν τύπον *Κούλουρις*, ὃν παρέχει ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Εὐσεβίου καὶ ὅστις μέχρι τοῦ νῦν διεσώθη παθῶν μόνον τὴν κανονικὴν ἔκπτωσιν τοῦ τελικοῦ σίγμα, δ') νὰ εὔρω τὸ ἔτυμον τοῦ ἀρχικοῦ τύπου, ε') νὰ εἶπω διατί ὀνομάσθη οὕτως ἡ νῆσος καὶ ς') νὰ δεῖξω, ὅτι ἡ συνήθης ἐρμηνεία τοῦ ὀνόματος *Κούλουρις* εἶναι τελείως ἐσφαλμένη.

Τύποι καὶ μνεΐαι τοῦ ὀνόματος. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος δύο τύποι παλαίουσιν: ὁ τύπος *Κόλουρι(ς)* καὶ ὁ τύπος *Κούλουρι(ς)*².

Ἡ σειρά τῆς μνεΐας αὐτῶν εἶναι ἡ ἐξῆς: Τὸν Θ' αἰῶνα ὁ Ἀρέθας (ιδ. ἀνωτ. σελ. 63 σημ. 6) παρέχει τὸν τύπον *Κούλουρις*.

Παρὰ Κ. Horf—Φ. Ζαμβέλδη, Οἱ Σλαῦοι ἐν Ἑλλάδι, Βενετία 1872, σ. 92, λέγεται ὅτι ἐν τῇ Χρηστομαθείᾳ Στράβωνος (10^{ου} αἰ.) ἡ Σαλαμὶς λέγεται *Κούλουρι*· ἀλλὰ τοῦτο οὐχὶ ἀληθές.

Τῷ 1204 (ἐν κειμένοις λατινιστῇ γεγραμμένοις³) ἡ νῆσος καλεῖται *Coluris* (=Κόλουρις) καὶ *Culuris* (=Κούλουρις)· ἰδὲ τὰ κείμενα παρὰ *Tafel*, *Symbolarum criticarum*, *geographiam Byzantinam spectantium*, partes duae, II σ. 20, 36, 58 καὶ 90⁴ καὶ *Tafel*+*Thomas*, *Urkunden zur älteren Handels—und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, Wien 1856, I σ. 469.

Παρὰ Πτολεμ. Γεωγραφ. III, 14, 44 Müller (=III, 16, 23 Nobbe) ὡς ἐρμηνεῦμα τῆς λ. *Σαλαμὶς* οἱ κώδικες A (cod. Paris. 1401, αἰῶν. ΙΕ' κατὰ τὸν Omont), D (cod. Paris. 1402), M (cod. Vindob. 1) καὶ E (cod. Barber.) παρέχουσι *Κολοῦρι* (I, 1, σ. 560 Müller) ἢ *Κούλουρι* (I σ. 218 Nobbe: κατὰ τὸν κώδ. A!)· πιστεύω, ὅτι *Κολοῦρι* ἀντὶ *Κόλουρι* ὀφείλεται εἰς παρανόησιν τοῦ Müller⁵.

1 Οὕτω καλεῖται πόλις περὶ Πριήνην· πρβ. Στέφ. Βυζάντ. λ. *Ἀβούρα* καὶ Ἡρωδ. Περὶ μονήρ. λέξ. 13,18 πβ. Pauly - Wissowa RE. λ. *Kolura*.

2 Πρβ. νῦν Ἑλευσίς - *Λεπῆνα*, Ἀθήναι - Ἀθήνα, Θῆβαι - *Φῆβα* κ. ᾤ.

3 Τὸ σπουδαιότερον εἶναι ἡ συνθήκη τῶν σταυροφόρων τοῦ 1204 περὶ τῆς διανομῆς τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

4 Ἡ γραφὴ *Coluris* εἶναι παρανόησιν τοῦ *Coluris*, αἱ δὲ γραφαὶ *Culuris* καὶ *Culuris* ὀφείλονται εἰς παρανόησιν τοῦ *Culuris*.

5 Ἄν ὅμως καὶ οἱ τέσσαρες κώδικες ADME παρέχουσι τὸ ἐσφαλμένον *Κολοῦρι*, τότε ἀσφαλῶς ἀντιγράφουσι κοινήν πηγήν, ἐν ἣ τὸ ὀρθῶς γεγραμμένον *Κολοῦρι* ἠδύνατο διὰ τινα λόγον νὰ ἀναγνωσθῇ *Κολοῦρι*.

‘Ο de la Guilletière ἔ. ἄ. (1676) καλεῖ τὴν νήσον *Colouri* (= Κόλουρι).

‘Ο Ἀνόνημος, Archipelagus turbatus, Augspurg 1686, σελ. 16 (ἐν τῷ χάρτη τῆς Πελοποννήσου) παρέχει τὸν τύπον *Colari* (γράφει: *Coluri*).

Ἐν τῷ χάρτη τοῦ Coronelli (1687) φέρεται ἡ νήσος ὑπὸ τὸν τύπον *Colouri*.

Παρὰ Dapper, Naukeurige Beschryving der Eilanden in de Archipel, Amsterdam 1688, ἡ νήσος φέρεται ὑπὸ τὸν τύπον *Coulauri* (γρ. *Coulouri*) πίν. (1), *Koulouri* σελ. 138, *Kolouri* ἢ *Koulouri* σ. 146· ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ Naukeurige Beschryving van Morea κ.λ.π., Amsterdam 1688, ἐν πίν. 2 παρέχει τὸν τύπον *Colouri*.

Ἐν χάρτη τοῦ Nolin (Paris 1699) παρὰ C. Colocotronis, La Macédoine κ.λ.π., Paris 1919, πίν. XIII καὶ XIV, φέρεται ὁ τύπος *Colouri*.

‘Ο μητροπολίτης Μελέτιος, Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα, Ἑνετία 1728, σ. 352, γράφει *Κούλουρι*.

Παρὰ Pocockes — Windheim, Beschreibung des Morgenlandes, Erlangen 1755, III σ. 252 (=171), λέγεται, ὅτι ἡ νήσος καλεῖται *Colouri*¹.

‘Ο Choiseul-Gouffier, Voyage pittoresque dans l’ Empire ottoman, Atlas I - II, γράφει *Colouri*.

‘Ο χάρτης τοῦ Reinecke (1800) παρέχει τὸν τύπον *Colouri*.

Τέλος ὁ τύπος *Κόλουρις* (ἢ) *Κούλουρις* ἐξαφανίζεται, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν δὲ τοῦ ΙΘ’ αἰῶνος κυριαρχεῖ μόνον ὁ τύπος *Κούλουρι* (ἢ) ἀποβαλὼν ὀριστικῶς τὸ τελικὸν σίγμα²· ἡ ἀποσιώπησις εἶναι κανονικὴ πρβ. *πόλις - πόλι, πίσυς - πίσυ, γνῶσις - γνῶσι, χάρις - χάρι* κ.λ.π.

* * *

Νῦν ἐρωτᾶται τίς εἶναι ὁ ἀρχικὸς τύπος; *Κόλουρις* ἢ *Κούλουρις*³ εἶχε γράψει ὁ Καλλιμαχος; Ἀναντιρρήτως *Κόλουρις*· *κόλουρις* εἶναι θηλυκὸν ἀνώμαλον (παρὰ τὸ ὄμαλὸν *κόλουρος*) τοῦ ἐπιθέτου *κόλουρος*, ἀπαντᾷ δὲ τὸ πρῶτον ἐν ἀποσπάσματι Τιμοκρέοντος τοῦ Ῥοδίου (Ε’ αἰ. π. Χ.), ὅπερ διέσωσεν ὁ Πλούταρχος Θεμιστοκλ. 21 :

οὐκ ἐγὼ μόνα *κόλουρις*⁴
ἐντὶ καὶ ἄλλαι ἀλώπεκες⁵.

Περὶ τῶν στίχων τούτων πρβ. Bergk, PLG³ III σ. 1203.

Τὸ θηλυκὸν *κόλουρις* δὲν εἶναι μονῆρες· πρβλ. *λάμπουρις*⁶, *ἵππουρις* (καὶ νήσος Ἴππουρις; Στέφαν. Βυζάντ. καὶ Pauly - Wissowa RE. λ. Hippurris)⁷, *ὄνουρις*, *ἀπομύζουρις*, *Ὀλουρις*

1 ‘Ο Ἄγγλος Pocockes ἐπισκέφθη τὴν Ἀνατολὴν τῷ 1732 - 1742.

2 Ἄνευ τοῦ σίγμα τὸ πρῶτον ἐν Σχολ. Πτολεμ. (18. ἀνωτ. σ. 64).

3 Οὕτω γράφει ὁ Schneider ἔ. ἄ.

4 Τὸ ἐπίθετον ἀποδίδεται καὶ νῦν τῇ ἀλώπεκι κατὰ τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἱστορικοῦ λεξικοῦ (λ. *κολοβός*) ἐν Αἰτωλία *Κολοβὴ ἀλεπὸς* (= ἀλώπηξ *κόλουρις*) παρωνύμιον ἀνθρώπου πονηροῦ.

5 Ἐάν, ὡς φαίνεται, ὑποκρύπτεται ὁ μῦθος τοῦ Αἰσώπου 46 (ἐπιγράφεται: *ἀλώπηξ κόλουρος*), ἐνθα «ἀλώπηξ... τὴν οὐρὰν ἀποκοπεῖσα» ἀναφέρεται, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐκ τοῦ τέλους τοῦ ἀποσπάσματος ἐξέπεσε σίγχος (ἢ καὶ στίχοι), ἐν ᾧ περὶ τοῦ ἐλέγετο: *αἴτινες τὴν οὐρὰν ἀπεκόπησαν*· ἐὰν τοῦτο εἶναι ἀληθές, τότε οὐχὶ ὀρθὸς ὁ Ἐρεμίου Στέφ. τὸ *κόλουρις* μεταφράζει *νύμφες*.

6 Ἄρσεν. *λάμπουρος* = ὁ ἔχων *λάμπουσαν* οὐρὰν.

7 Ἄρσεν. *ἵππουρος* = ὁ ἔχων οὐρὰν ἵππου.

(πόλις ἐν Μεσσηνίᾳ) καὶ *Τόμουρις*¹· περὶ τῶν εἰς -ρις πρβλ. Lobeck, Pathologiae sermonis graeci prolegomena, Lipsiae 1843, σ. 460 κέ.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐν Παφλαγονίᾳ (ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου) πόλις *Collyris* παρὰ τῷ Λατίνῳ Πομπων. Μέλ. I 104 (p. 24, 25 ἐκδ. C. Frick) λίαν ἀπιθάνως διωρθώθη εἰς *Colura*² ἢ *Colussa*³ ὑπὸ τοῦ παλαιοῦ Holsten (ἐν τῇ ἐκδόσει Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου)· καθ' ἡμᾶς ἐν τῇ ἑλληνικῇ πηγῇ τοῦ Πομπωνίου ἔκειτο *Κόλουρις*⁴· περὶ τούτου πείθεται τις, ὅταν λάβῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ παρὰ τῷ ποιητῇ Μαρκελλίνῳ τῷ Σιδίτη (Β' αἰ. μ. Χ.) ἰχθύς *κόλλουρος* — ὀρθῶς *κόλουρος*⁵ — μεταγράφεται λατινιστὶ οὐ μόνον *collurus*, ἀλλὰ καὶ *collyrus*⁶ (πρβλ. Thesaur. lingu. Latin. λ. *collyrus*)· εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ δίφθογγος οὐ μεταγράφεται συχνάκις διὰ τοῦ γ' ὁμοίως, ὡς θὰ δεῖξω ἀλλαχοῦ, ἢ λ. *κολούριον* (τὸ), ἣτις εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ ἐπιθέτου *κόλουρος* [(κακὴ γράφη *κόλλουρος*) ἐνν. ἄρτος]⁷, γραφὴν *κολλούριον* (πβ. A. Wilhelm ἔ. ἀ. σ. 218) διὰ τὰς πολλὰς ἀπὸ τοῦ κολλ- λέξεις⁸ μεταγράφη *collyrium* καὶ *collyrium* (πβ. Thesaur. lingu. Latin. λ. *collyrium*)⁹.

Ἐπειτα οὐδεὶς δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι τὸ *Κούλουρις* ἠδύνατο νὰ τραπῆ εἰς *Κόλουρις*· ἀντιθέτως τῆς ἀφομοιώσεως¹⁰ (ο+ου)ου+ου) δυνάμεθα ἄπειρα παραδείγματα νὰ προσαγάγωμεν οὐδὲ δύναται τις νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ἀφομοίωσις εἶναι ἀρχαία, ὅτι δηλαδὴ ἐπὶ Καλλιμάχῳ ἤδη ἠδύνατο νὰ λεχθῆ *Κούλουρις*· ἀπλούστατα ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Εὐσεβίου τὸ παρὰ Καλλιμάχῳ *Κόλουρις* παρανέγνωσεν — ἢ καὶ διώρθωσε — πλανηθεὶς ἐκ τῆς χρήσεως τῶν χρόνων αὐτοῦ.

1 Παρὰ τῷ Μεγ. ἐτυμ. λ. ἵππουρις· εἶναι ὅμως ἑλληνικὴ τοπωνυμία; Κατ' ἐμὲ *κόθουρις* καὶ οὐχὶ *κοθουρις* (ἀλώπηξ) δύναται νὰ εἶναι τὸ ὀρθόν.

2 Πρβ. τὴν περὶ Πριήνην *Κόλουραν* (ιδὲ ἀνωτ. σ. 64, 1).

3 Ἡ Ἑλληνίς πόλις *Κόλουσσα* ἐν *Παφλαγονίᾳ* μνημονεύεται μόνον ὑπὸ τοῦ Σκύλακος 90 (— Geogr. graec. minor. I. σ. 66 Müller) νομίζω, ὅτι *Κόλουσσα* εἶναι παρανάγνωσμα ἀντὶ *Κόλουρις*: ΚΟΛΟΥ(ΡΙ)Σ — ΚΟΛΟΥΣΑ — ΚΟΛΟΥΣΣΑ· κατὰ ταῦτα παρὰ Σκύλακι καὶ Πομπωνίῳ νοεῖται ἡ αὐτὴ πόλις τῆς Παφλαγονίας· παρὰ Kierpert (FOA πίν. VIII) ἡ *Κόλουσσα* τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου.

4 Ἄλλὰ καὶ *Coluris* δυνάμεθα νὰ διορθώσωμεν: COLURIS — COLLIRIS — COLLYRIS.

5 Ἦτοι *κολοβός* ἰχθύς! Πρβ. σημερινὰ ὀνόματα ἰχθύων: *κολόβι* (ὑποκορ. τοῦ *κολοβός*) καὶ *κοντσοῦριδα* (ἀπὸ τοῦ *κόψουρος*)! Καὶ τὸ πτηνὸν *κολλυρίον* (μόνον παρ' Ἀριστοτ. Ζῴων ἱστορ. 616 b 9) ἀρχικῶς θὰ ἐκλήθη *κολουρίον*: παρὰ τὸ *κόλουρος* (ἐπιθ.) — **κολουρίον* πρβλ. *χλωρός* (ἐπιθ.) — *χλωρίων* (πτηνόν), *πορφυρός* (ἐπιθ.) — *πορφυρίων* (πτηνόν), *σιρογγύλος* (ἐπιθ.) — *σιρογγυλίων* κ. ἄ. Ἔτι πβ. τὸ *κολοβός* (= θαλάσσιον πτηνόν: Βιθυνία)· τέλος *κολοβός* εἶναι νῦν ἐπίθετον ὀρνίθων καὶ ζῴων: *κόττα κολοβή* (ἐν Αἰτωλ. Κρήτ. Μυκόν. κατὰ τὸ Ἄρχ. Ἱστορ. λξξ) κλπ. Παρὰ Πλουτάρχ. Φλαμ. 21 κεῖται: *ὄρνιν ἀπὸ γήρας ἀπιθῆναι καὶ κόλουρον*. Ἔτι πβ. E. Maass, Rhein. Mus. 74 (1925) σ. 471.

6 Πρὸς τὴν λ. *κολλύρα* — *collyra* οὐδεμίαν δύναται ὁ ἰχθύς νὰ ἔχη σχέσιν!

7 Πρβ. Ἡσυχ. *κόλλου(ρος)*: ἄρτος. Διὰ τὸ διπλοῦν λλ (ἀντὶ *κόλουρος*) ἰδὲ ὅσα παρατηροῦμεν περὶ τοῦ ἐπιθέτου *κολλοβός* (ἐπομ. σημ.) καὶ τοῦ *κόλλουρος* (ἰχθύς)· ἔτι πβ. Ἡσυχ. λ. *κόλους* (= *κολούρους*): *ψωμούς* (= ἄρτους· πβ. *ψωμί* = ἄρτος)! Κατὰ ταῦτα ἡ διόρθωσις *κόλλου(ρα)* (= *κολλύρα*!) παρ' Ἡσυχίῳ ὀφείλει νὰ θεωρηθῆ ὅπως ἀπόβλητος.

8 Ὅμοιος τὸ ἐπιθ. *κολοβός* ἐγράφη καὶ *κολλοβός*, τὸ κύρ. ὄνομ. *Κόλουθος* (*Coluthus*) ἐγράφη καὶ *Κόλλουθος* (*Coluthus* καὶ *Colluthus* καὶ *Collothus* ἐν κώδιξι κατὰ τὸν Λατίν. Θησαυρ. λ. *Coluthus*), τὸ ἀκρωτ. τῆς Ἰνδικῆς *Colis* ἐν κώδιξι γράφεται καὶ *Collis* κλπ. Ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ ὁ ἰχθύς *κολίας* γράφεται *colia* καὶ *collia*, τὸ ἐπίθετον *κολικός* γράφεται *colicus* καὶ *collicus*, ἢ λ. *colon* γράφεται καὶ *collon*, ἢ λ. *colymbium* (= **κολύμβιον*) γράφεται καὶ *colymbium* (πβ. Thes. lingu. Latin.).

9 Ἐντεῦθεν μετηνέχθη πάλιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν (ἤδη ἐν ἐπιγρ. τοῦ Β' αἰ. μ.Χ.: Dittenberger, Sylloge³ III 1173, 15) ὡς *κολλύριον*· παραδείγματα ὁμοίας παλινδρομήσεως ἔχομεν οὐκ ὀλίγα· προχείρως πβ. κηρωτόν — *cerotum* — *cerotto* — *τσερῶττο*, βαλανεῖον — *balneum* — *bagno* — *μπάνιο* κ. ἄ. π.

10 Τὸ ο τοῦ *Κόλουρις* ἐτροπή εἰς οὐ οὐχὶ βεβαίως ἐν τῇ ὀνομαστικῇ ἢ τῇ αἰτιατικῇ, ἐνθα ἐτονίζετο, ἀλλ' ἢ ἐν τῇ γενικῇ καὶ δοτικῇ (*Κολούριδος* — *Κολούριδι*) ἢ ἐν τῷ ἔθνικῳ (*Κολουριάτης*)· πρβ. *κολούριον* — *κουλούρι*, *τολύπη* — *τουλούπά*, *κόττουρος* (γεν. *κοντούρου*) — *κόντουρος*, *fortuna* — *φουρτούνα* κ. ἄ. π.: πρβ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ΜΝΕ τόμ. Α' σελ. 236 κέ.

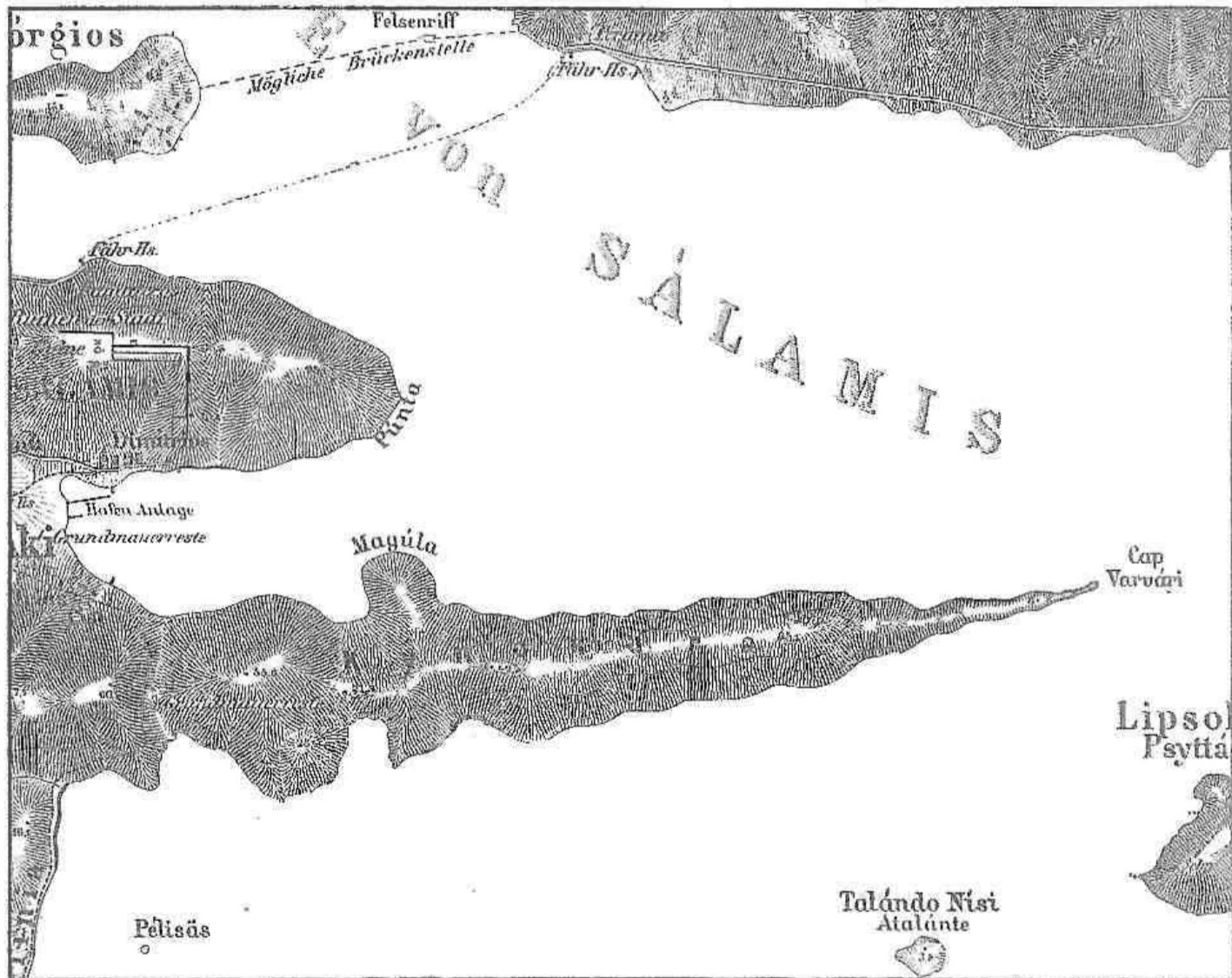
Τέλος ἡ σπουδαία ἐπιγραφή, ἣν ἀνωτέρω (σ. 59 κέ.) διωρθωμένην ἐξεδώκαμεν καὶ ἐσχολιάσαμεν, αἶρει πασαν ἀμφιβολίαν.

Ἐν τῷ ΚΟΛΟΥΡΙΝ τῆς ἐπιγραφῆς (στίχ. 8) ὀφείλομεν νὰ διαγνώσωμεν τὴν ἡμετέραν Κόλουριν¹. ὁ Wilhelm οὐχὶ ὀρθῶς ἐτόνισε Κολοῦριν, διότι συνῆψε πρὸς τὸ οὐδέτερον κολοῦριον, ἀκολουθήσας τὴν συνήθη ἐτυμολογίαν· ἀλλ' ὅτι ἡ λ. κολοῦριον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ Κολοῦρις, δὲν παρετήρησεν ὁ Wilhelm· ἀλλὰ καὶ ὅτι ὁ σημερινὸς τονισμὸς εἶναι Κούλουρι (ῆ), δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ὁ Wilhelm.

Ἄλλὰ περὶ τοῦ θέματος τούτου θὰ εἴπωμεν καὶ κατωτέρω.

* * *

Εἴπομεν, ὅτι κόλουρις εἶναι θηλυκὸν τοῦ ἐπιθέτου κόλουρος· τούτου τὸ ἔτυμον προφανές καὶ ἡ κυρία σημασία γνωστὴ· κόλουρος ἐκ τοῦ κόλος (= κολοβὸς) + οὐρά σημαίνει ὁ

Εἰκ. 1. Κόλουρις (νυν Πόντια) καὶ Κυνόσουρα.

ὄν κολοβὸς τὴν οὐράν, ὁ κολοβοῦρος, ἢ ὡς μεταφράζει ὁ Ἑρρικός Στέφανος λ. κόλουρος «*cauda truncata et amputata est*».

¹ Κατὰ ταῦτα τὰ ἐν τῇ ἐναισίμῳ διατριβῇ τῆς *Ida Kapp*, (πβ. Wilhelm ἔ. ἀ. σ. 218), δὲν δύνανται πλέον νὰ στηριχθῶσι. Kallimachi Hecalae fragmenta, Diss. Berlin 1915, σ. 53

Τὸ ἐπίθετον λοιπὸν *κόλουρις ἀρχικῶς, ὡς πιστεύομεν, ἐδόθη εἰς ἄκραν ἰνὰ τῆς Σαλαμίνας, οὐχὶ δὲ εἰς ὅλην τὴν νῆσον* καθ' ἡμᾶς ἢ μέχρι τοῦδε ἀνώνυμος ἄκρα τῆς νήσου Σαλαμίνας, ἐφ' ἧς ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Σαλαμῖς—ἦτις ἄκρα σήμερον καλεῖται κοινῶς Πούντα¹—ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι *Κόλουρις*². τοῦτο θὰ ἀποδείξωμεν ἐν τοῖς ἐξῆς.

Ἡ Πούντα, ἦτις παρὰ Στράβωνι Θ' 393 καλεῖται *χερρονησοειδῆς τόπος*, εἶναι πράγματι ἄκρα κεκολοβωμένη καὶ οὕτω περιγράφεται ἐπὶ παραδείγματι ἰδοὺ τί γράφει ὁ Milchhöfer παρὰ Curtius-Kaupert, Karten von Attica, Berlin 1895, Text, Heft VII - VIII, σ. 27: «die nördliche, mehr *gerundete* Landzunge mit der *stumpfen Endigung* Punta κ.λ.π.» ἔτι πρβ. Büschner παρὰ Pauly-Wissowa RE. λ. Salamis σ. 1832, 21 κέ.

Ὅτι *Κόλουρις* (=ἡ κόλος οὐρά) ἀκρωτηρίου ὄνομα ἀρχικῶς, διδάσκουσι καὶ τὰ ἐξῆς: *Κυνόσουρα* εἶναι τὸ ὄνομα τριῶν ἀκρωτηρίων (=κυνὸς οὐρά)· *Βοδόσουρα* δὲ εἶναι ἀκρωτήριον τῆς Κύπρου· ὑπάρχει καὶ ἀκρωτήριον τι καλούμενον *Κολοβόν*³· σήμερον ἀκρωτήριον τι τῆς νήσου Πόρου καλεῖται *Μπίσι* (ἄλβαν.=οὐρά)· *Οὐρά* δὲ καλεῖται νῦν καὶ ἀκρωτήριον τῆς Χίου πρὸς νότον τετραμμένον.

Ὁ πλέον ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς πρὸς τὴν Σαλαμίνα βλέπει πόσον προσφυῶς διὰ τὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Κυνόσουραν (νῦν Κάβο-Βάρβαρο), ἦτις βαθέως ὡς τελεία οὐρά εἰσέρχεται εἰς τὸ πέλαγος, ἢ παρ' αὐτὴν *κεκολοβωμένη ἄκρα* ὀνομάσθη *Κόλουρις*· ἐπὶ τοῦ χάρτου ὁμοίως τὰ αὐτὰ δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ (εἰκ. 1= Curtius-Kaupert, Karten von Attika, πίν. 21) καὶ ἀναγκάζεται νὰ πεισθῇ περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς γνώμης μου.

* * *

Ἄλλὰ θὰ ἀντείτῃ τις, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὀνομασθῇ νῆσος ὅλη. Εἰς ἀπάντησιν ὀφείλω νὰ εἶπω τὰ ἐξῆς περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν τοπωνυμῶν.

Αἱ τοπωνυμῖαι αἱ διδόμεναι ὑπὸ τοῦ λαοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον ἔχουσιν ἀφορμὴν τὴν γεωγραφικὴν θέσιν καὶ τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους. Οὕτως ὁ πρῶτος οἰκήσας παρὰ ποταμὸν ἢ ῥεῦμα ὄφειλε νὰ καλῇ τὴν οἰκισιν Ποταμὸν ἢ Ῥεῦμα⁴, ὁ οἰκήσας ἐπὶ κολώνης (λόφου) ὄφειλε νὰ καλῇ τὴν οἰκισιν ἀπλῶς Κολώνην, ὁ παρὰ λίμνην νὰ καλῇ Λίμνην, ὁ ἐπὶ ἄκρας νὰ καλῇ τὸν τόπον, ἐν ᾧ ὄκει, Ἄκρα κ.λ.π. Τὰ παραδείγματα κατέλεξα ἐν τῇ διατριβῇ μου περὶ Ἀμφιπόλεως, Ἐπιστημ. ἠχ. 12 (1925) σ. 77.

Τὸ αὐτὸ ὄφειλεν ὁ αὐτὸς νὰ πράξῃ καὶ ἐὰν κατὰ τύχην ὁ ποταμός, τὸ ῥεῦμα, ἢ κολώνη, ἢ λίμνη, ἢ ἄκρα κ.λ.π. εἶχον ἤδη προσλάβει ὄνομά τι.

Ἴνα μὴ ἀμφιβολία τις περὶ τούτου ὑπολειφθῇ, θὰ παραθέσω ὀνόματα πόλεων οὐ μόνον τῆς ἀρχαίας, ἀλλὰ καὶ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, αἵτινες φέρουσιν ὡς ὄνομα τὸ τοῦ ἀκρωτηρίου, παρ' ὃ ἔκειντο. Ἀρχαία: Ἀκρα (ἦ) ἢ Ἀκρα (τὰ) ἀκρωτήριον καὶ τόπος ἐν Κύπρῳ, *Δρέπανον ἄκρα* (δρεπανοειδῆς) καὶ πόλις τῆς Δ. Σικελίας, *Ζάγκλη*⁵ ἄκρα καὶ πόλις τῆς Σικελίας, *Ρίον* (=ἄκρα, κορυφή) πόλις τῆς Μεσσηνίας ἐν τῷ Θυραετῇ

1 Πούντα (ἰταλ. punta) καὶ κάβος (ἰταλ. capo) διαφέρουσιν ἢ Κυνόσουρα (ἰδὲ καὶ κατωτ.) νῦν Κάβο-Βάρβαρο.

2 Ἐπίθετον οὐσιαστικοποιηθὲν διὰ τὴν παράλειψιν τοῦ ὄσφ. ἄκρα.

3 Τοῦτο λέγεται καὶ Κολοβῶν ἄκρον.

4 Περὶ τοῦ ζητήματος ἔγραψα πολλά ἐν Ἐπιστημ. ἠχ. 12 (1925) σ. 77· πρβ. καὶ διατριβὴν μου Καστωλὸς—Ἄρωπος, Ἀθηνᾶ 41 (1929) σ. 199 κέξ.

5 Ἡ λ. Ζάγκλη=δρέπανον· πρβ. Στέφ. Βυζ. λ. Ζάγκλη.

κόλπω ἀγκῶν = προέχουσα ξηρά· ἀλλὰ καὶ ὄνομα παραλίου πόλεως τῆς Ἰταλίας (*Ακρον*)· Ἄκτιον εἶναι ἄκρα καὶ πόλις κατὰ τὸν Ἡρωδιανὸν I σ. 356,29 Lentz καὶ Στέφαν. Βυζάντι. λ. Ἄκτιον ἔτι πβ. *Διλύβαιον* ἀκρωτήριον καὶ πόλις, *Κορυφάσιον* ὁμοίως, *Αυρράχιον* χερσόνησος καὶ πόλις (πβ. Στέφαν. Βυζάντι. λ. Ἐπίδαμος)· *Ποσειδωνιάς* ἀπὸ ὁμωνύμου ἄκρας πβ. καὶ Ἀφροδισιάς· *Κώρυνκος* ἀκρωτήριον καὶ πόλις τῆς Κιλικίας, Ἡγγιον ἀκρωτήριον καὶ πόλις, *Σκόλλαιον* (παρὰ τὸ Ἡγγιον) ὁμοίως, *Μυκάλη* ὁμοίως, Ἀνεμούριον (Σικελίας), *Κορακήσιον* (Μ. Ἀσίας), *Τελαμών* ὁμοίως· ἐν Ἀνδριακ. ἡμερολογ. 5 (1930) σ. 174 ἔδειξα, ὅτι ἡ ἀρχαία πόλις *Γαύριον* ὀνομάσθη ἀπὸ ὁμωνύμου ἀκρωτηρίου· προσεχῶς δὲ θὰ δεῖξω, ὅτι καὶ ἡ νήσος Ἀστυπάλεια ὀνομάσθη πιθανώτατα ἀπὸ ὁμωνύμου ἀκρωτηρίου.

Νεώτερα: *Γλωσσα* (χωρίον Σκοπέλου), βεβαίως θὰ ὀνομάσθη οὕτως ἀπὸ γλώσσης γῆς, ἐφ' ἧς κεῖται· Ἀκρωτήρι εἶναι ὀνομασία πολλῶν χωρίων τῆς Ἑλλάδος· *Κάβος* καλεῖται χωρίον τῆς Κερκύρας· *Κατάκολον* (= ἄκρα) καλεῖται κωμόπολις τῆς Ἡλίδος.

Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις χώραις τὰ αὐτὰ παρατηροῦμεν. Ἐν Ῥουμανίᾳ πόλις αὐτῆς καλεῖται *Caliacra*· βεβαίως ἀπὸ ἀκρωτηρίου, ὅπερ ἐν τῇ ἀρχαιότητι θὰ ἐκαλεῖτο *Καλὴ ἄκρα*· ἐν Σικελίᾳ χωρίον τι καλεῖται *Linguaglossa*· ἐν Β. Ἰταλίᾳ πόλις *Caro d'Istria*· ἐν Γαλλίᾳ πόλις *Pointe-de-Galles*, *Pointe-à-Pitre* κ.λπ.

* * *

Κατὰ ταῦτα πρὸ τοῦ Καλλιμάχου ἡ πόλις Σαλαμῖς ἐκ τῆς ἄκρας, ἐφ' ἧς ἔκειτο, ἐκαλεῖτο καὶ *Κόλουρις*¹. Ἡ διωνυμία δὲν δύναται νὰ ξενίσῃ ἡμᾶς· τὸ ὄνομα Σαλαμῖς, τὸ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ξενικόν, επικρατήσαν ἐδόθη εἰς τὴν νήσον ἄλλ' ἢ ἄκρα, ἐφ' ἧς ἔκειτο ἡ πόλις, παρὰ τοῖς ναυτικοῖς εἶχε προσλάβει τὸ ὄνομα Κόλουρις· ἐκ παραλλήλου οἱ μὲν ἐγγύριοι ἐκάλουν τὴν πόλιν καὶ τὴν νήσον Σαλαμίνα, οἱ δὲ ἀπέναντι οἰκοῦντες καὶ οἱ ναυτικοὶ² τὴν ἄκραν, ἐφ' ἧς ἔκειτο ἡ πόλις Σαλαμῖς, ἐκάλουν Κόλουριν· ἄλλ' ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἄκραν Κόλουριν ὑπενοεῖτο καὶ ἡ ἐπ' αὐτῆς κειμένη πόλις³. ἡ σύγχυσις θὰ τεθῆ μεταξὺ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ Καλλιμάχου· τὸ ὄνομα Σαλαμῖς ἐπάλασε μέχρι τοῦ ἰβ' αἰῶνος. Ἔτερα παραδείγματα διωνυμίας ἔχομεν τὰ ἑξῆς: *Κάστρον* καὶ *Χώρα* καλεῖται ἡ κώμη Ἀμοργός· ἔτι πρβλ. Σαμοθράκη - Χώρα, Θήρα - Σαντορήνη, Τρίπολις - Ντρομπολιτσά (σλαβ.), Πελοπόννησος - Μορεάς, Παρνασσός - Λυάκουρα, Στερεὰ Ἑλλάς - Ρούμελη κ. ἄ. π.

* * *

Νῦν ὑπολείπεται νὰ εἴπωμεν α) περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ὀνόματος *Κόλουρις* (—*Κούλουρις*) εἰς ὅλην τὴν νήσον καὶ β) περὶ τῆς μεταβιβάσεως τοῦ ὀνόματος εἰς τὴν νῦν πρωτεύουσάν τῆς νήσου, ἣτις κεῖται οὐχὶ ἐπὶ τῆς Πούντας, τῆς Κολούριδος δηλαδὴ τῶν ἀρχαίων. Καὶ πρῶτον περὶ ἐπεκτάσεως τοῦ ὀνόματος. Αἱ νῆσοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὀνομάζονται ἢ μᾶλλον φέρουσιν αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα τῆς πρωτεύουσας πόλεως ἢ κώμης· οὕτως αὐτὴ ἡ

1 Τὸ ὄνομα Σαλαμῖς ἐσώζετο μέχρι τοῦ ἰβ' αἰῶνος· ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτος (1182 ἐν Ἀθήναις) χαίρων λέγει, ὅτι σώζεται τὸ ὄνομα τῆς Σαλαμίνας· πρβ. Gregorovius — Λάμπρον ἔ. ἄ. I 315.

2 Ὅτι οἱ ναυτικοὶ ἐπιβάλλουσι τὰ ὀνόματα, ἀπόδειξις τρανὴ, ὅτι πολλὰ ἀκρωτήρια νῦν τῆς Ἑλλάδος φέρουσιν

ἐνετικά ὀνόματα (Καροντιῶρος κ.λπ.), χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίη ἐνετικὴν κατάκτησιν ἢ ἐγκατάστασιν, ἀλλὰ μόνον ναυτικὴν ὑπεροχὴν.

3 «Πλέω πρὸς τὴν Κόλουριν» λέγων ὁ ναυτικὸς ἐνόει τὴν ἄκραν· ὁ ἀκούων ὁμοῦς ἠδύνατο νὰ νοήσῃ καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς κειμένην πόλιν.

νήσος Σαλαμίς, ἂν δεχθῶμεν, ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι φοινικικόν, ὠνομάσθη ἀπὸ τοῦ συνοικισμοῦ, τῆς ἀποικίας τῶν Φοινίκων, ὅστις Ὡsalam ἐκαλεῖτο· ἔτι πρβλ. Χίος, Κέρκυρα, Ζάκυνθος, Λευκάς, Θάσος, Σκῦρος, Κύθηρα, Ἄνδρος, Μῆλος¹· ἢ Λέσβος πιθανῶς ὠνομάζετο Ἰοσα ἀπὸ ὁμωνύμου πόλεως², ὡς καὶ νῦν κοινῶς καλεῖται Μυτιλήνη (παρὰ τοῖς Τούρκοις *Midilin*) ἀπὸ τῆς πρωτευούσης πόλεως· Κιττὶμ (ἦτοι Κίτιον) ἐκαλεῖτο ἢ Κύπρος ὑπὸ τῶν Ἑβραίων (πρβ. Παλ. διαθ.).

Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις τὰ αὐτὰ συμβαίνουσιν· ἢ *Χαλκίς* μετονομασθεῖσα *Εὐρώπος* κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἔδωκε τὸ νέον ὄνομα εἰς ὅλην τὴν νῆσον (Εὐρωπος-Ἐγριπος = Εὐβροια)· περὶ τῆς Μυτιλήνης εἶπον ἀνωτέρω ὁμοίως ὁ Χάνδαξ [(νῦν Ἡράκλειον) τῆς Κρήτης—] *Candia* ἔδωκε παρὰ τοῖς ξένοις τὸ ὄνομα εἰς τόσον μεγάλην νῆσον³.

Καὶ παράλιοι περιφέρειαι καλοῦνται διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς παραλίου πρωτευούσης· οὕτω νῦν ἐν Ῥουμανίᾳ *Caliacra* καλεῖται ὀλόκληρος νομός· ἔτι περαιτέρω χῶραι ὀλόκληροι ὠνομάζονται διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πρωτευούσης· πβ. Ῥώμη, Βυζάντιον⁴, Μαρόκον· Τρίπολις (τῆς Ἀφρικῆς) ἀπὸ τῆς ὁμωνύμου παραλίου πόλεως· ἢ χώρα *Portugal* (ἐλληνιστὶ Πορτογαλία) ὠνομάσθη ἀπὸ ὁμωνύμου παραλίου πόλεως (*Portus Cale*, νῦν *Oporto*: ἰδ. *Thes. lingu. Latin. l. Cale*)· ἔτι πρβ. Ἀννόβερον (βασιλείον), Βρανδεμβούργον (δουκάτον), Μεξικὸν κ. ἄ. π. Καὶ νῦν κοινῶς Σμύρνη καλεῖται οὐ μόνον ἢ πόλις, ἀλλὰ καὶ ἢ περὶ αὐτὴν χώρα· *Σμυρναῖος* καὶ *Μικρασιάτης* εἶναι νῦν συνώνυμα παρὰ τοῖς πολλοῖς.

Ἐν τέλει θὰ προσθέσω καί τινα ἐξαιρετικῆς σημασίας παραδείγματα: Ἡ νῆσος *Λευκάς* ὠνομάσθη ἀπὸ ὁμωνύμου πόλεως, ἣτις πάλιν ὠνομάσθη ἀπὸ ὁμωνύμου ἀκρωτηρίου (*Λευκάς* ἐνν. ἄκρα).

Ἄβαρνίς (πρβλ. Στέφαν. Βυζάντ. λ. Ἄβαρνος) ἦτο ἄκρα, πόλις καὶ χώρα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ὡς θὰ δεῖξω ἀλλαχοῦ, ἢ νῆσος Τῆλος ἐκλήθη ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις Ἐπισκοπή⁵ ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου ἀκρωτηρίου, ὅπερ κεῖται ἐν τῷ νοτίῳ τμήματι τῆς νήσου καὶ ἀποβλέπει πρὸς τὴν νῆσον Ῥόδον· ἢ τοπωνυμία Ἐπισκοπή-Πισκοπή⁶ (= ἐπὶ + σκοπή = σκοπιά, βίγλα, οὐχὶ ἔδρα ἐπισκόπου ἢ καθεδρικὸς ναὸς) εἶναι κοινοὶ τῆς τοπωνυμίας ἐν Ἑλλάδι (πβ. Πίνακας ἀπογραφῆς καὶ Ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά)· οὐ μόνον κῶμαι, ἀλλὰ καὶ ἀπλαῖ θέσεις⁷ (πβ. Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ λεξικοῦ λ. Ἐπισκοπή) καλοῦνται οὕτω (πβ. τοπωνυμ. *Βίγλα*)⁸.

1 Πρβ. καὶ ὅσα εἶπον περὶ τοῦ *Γαυρος*, τοῦ ἀρχαιότερου δηλαδὴ ὀνόματος τῆς νήσου Ἄνδρου, ἐν Ἀνδριακ. ἡμερολογ. 5 (1930) σ. 173 κέ.

2 Πρβ. Burchner, Pauly — Wissowa RE. λ. Lesbos.

3 Περί τῶν Κορ(υ)φῶν (= Κερκύρας) προσεχῶς.

4 Τοῦτο ἐπεκράτησε κατ' ἀρχάς παρὰ τοῖς ξένοις.

5 Πρβ. καὶ M. Volonakis, *The island of roses and her eleven sisters*, London 1922, σ. 11, Σ. Βυζαντίου, Λεξικ. Ἑλληνογαλλ., Ἐλευθερουδάκη Ἐγκυκλοπ. λεξ. καὶ Μεγάλ. Ἐγκυκλοπ. ἐν λ. Ἐπισκοπή. Ὁ Μ. Βολονάκης παρατηρεῖ, ὅτι ἢ Τῆλος οὐδέποτε ἐγένετο ἔδρα ἐπισκόπου.

6 Πρβ. ἀρχαίαν τοπωνυμίαν *Σκοπή* (λόφος ἐν Ἀρχαδίᾳ = βίγλα) *Σκοπή* (Score: παρὰ Πλιν.) καὶ ὄνομα νήσου νοτίως

τῆς Καρίας· πβ. Grasberger ἔ.ἀ. σ. 92 κέξ. Ὁ Pape (— Bense-ler)², λ. Σκοπή, καὶ ὁ L. Burchner, Pauly — Wissowa RE. λ. Skope 2, μεταφράζουσι *Warte* (= σκοπιά)· πβ. καὶ *Σκοπιά*.

7 Οὕτω λόφος τις ἐν Βόλῳ καλεῖται Ἐπισκοπή. Κατὰ ταῦτα οὐχὶ ὀρθῶς ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἐν Ἀθῆναις 35 (1923) σ. 187 ἢ γνώμη τοῦ ὑποστηρίζαντος, ὅτι ἢ ἀπλῆ τοποθεσία Πισκοπή παρὰ τὸ Λιόπεσι ὑποδηλοῖ ἔδραν ἐπισκόπου.

8 Εἰκάξω, ὅτι καὶ ὁ ἀνακαινισθεὶς πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων βυζαντινὸς ναὸς ἐν τῷ πρώτῳ δήμῳ Τεγέας Παλαιᾶ Ἐπισκοπῆ ἦτο τὸ καθολικὸν μονῆς ἐξαφανισθείσης, ἣτις ἐκ τῆς θέσεως, ἐν ἣ ἔκειτο, ἐκαλεῖτο Ἐπισκοπή· ἐν Λακωνικῇ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ δήμῳ Οἰνοῦντος ἢ μονῆ τῶν Ἀγ. Ἀναργύρων καλεῖται Ἐπισκοπή (πβ. περιοδ. Μαλεβὸν φ. 45, σ.

Μορέας εἶναι γνωστόν, ὅτι ἀρχικῶς ἐκαλεῖτο μόνον ἡ Ἑλῖς (ἡ γνωστὴ χώρα τῆς Β. Δ. Πελοποννήσου): πβ. Χρονικ. Μορ. 1427 ἐκδ. Schmitt καὶ Γ. Ν. Χατζιδάκι, Γλωσσολογικαὶ μελέται, Ἀθῆναι 1901, τόμ. Α' σελ. 1 κέ. Ἀλλὰ διατί οὕτω καὶ ὑπὸ τίνων ἐκλήθη ἡ Ἑλῖς; Ὡς θὰ δεῖξω λίαν προσεχῶς, *Μορέας* (=μορεῶν) ἐκλήθη, ὡς ἡμεῖς πειθόμεθα, κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀρχικῶς τὸ ἀκρωτήριον τῆς Ἑλιδος, ὅπερ ὑπὸ μὲν τῶν ἀρχαίων ἐκαλεῖτο *Ἰχθύς*, νῦν δὲ κοινῶς *Κατάκολον* καὶ ὅπερ κεῖται ἀπέναντι καὶ πλησίον τῆς λίμνης *Μουρεά*· εἶτα τὸ ὄνομα τοῦ ἀκρωτηρίου *Μορέας* ἐδόθη εἰς τὴν Ἑλῖν ὑπὸ τῶν ἀπέναντι καὶ πλησίον οἰκούντων *Ζακυνθίων καὶ τῶν παραπλεόντων ναυτικῶν*· περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ὀνόματος εἰς ὅλην τὴν χερσόνησον θὰ εἶπω καὶ ἐγὼ τὰ δέοντα ἐν τῇ σχετικῇ διατριβῇ¹.

Ἀγριόσμερνο (τὸ) καλεῖται νῦν ἄκρα καὶ νησὶς παρὰ τὴν Σῦρον.

Ἡ νοτιωτάτη ἄκρα τῆς Ἀφρικῆς καλεῖται *Cap* (ἀκρωτήριον, «κάβος»): ἐντεῦθεν *Cap* (Ἀποικία τοῦ Ἀκρωτηρίου παρ' ἡμῖν) ἐκλήθη καὶ ὀλόκληρος ἡ συνεχομένη μεγάλη ἀγγλικὴ ἀποικία (ἔκτασις 700,000 □ χιλίωμ., κάτοικοι 2,500,000).

Ἀπὸ ἄκρας τινὸς θὰ ὠνομάσθη καὶ μικρὰ τις νησὶς παρὰ τὴν Σκῦρον, ἣτις νῦν καλεῖται *Κούλουρι* (ἡ): πβ. χάρτην Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦ αὐστριακοῦ ἐπιτελείου καὶ Μ. Κωνσταντινίδην, Ἡ νῆσος Σκῦρος, Ἀθῆναι 1901, σ. 13.

β) Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἄρωμεν δυσκολίαν τινά: *Κόλουρις* ἐκλήθη, ὡς εἶδομεν, ἡ νῆσος ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς *Πούντας*· ἀλλ', ὡς εἶναι γνωστόν, ἡ πρωτεύουσα τῆς Σαλαμῖνος, κοινῶς *Κούλουρι*, κεῖται νῦν οὐχὶ ἐπὶ τῆς Πούντας, ἀλλ' ἐν τῷ μυχῶ τοῦ μεγάλου κόλπου τῆς Σαλαμῖνος. Ἀπλούστατα ἢ μετάθεσις ὀφείλεται εἰς τὰς γνωστὰς ἐθνικὰς περιπετείας· οἱ κάτοικοι τῶν ἑλληνικῶν νήσων προσβαλλόμενοι ὑπὸ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ πειρατῶν ἠναγκάζοντο νὰ μεταθέτωσι τὰς οἰκῆσεις αὐτῶν²· ἐν τῷ Ἀνδριακ. ἡμερολογ. 5 (1930) σ. 178 ἔδειξα, ὅτι ἐν Ἀνδρῶ ἐχομεν *τριπλῆν μετάθεσιν* τῆς πρωτεύουσης· ἡ *προϊστορικὴ* πρωτεύουσα τῆς Ἀνδρου ἔκειτο ἐκεῖ ἔνθα νῦν κεῖται τὸ χωρίον *Γαύριον*· ἐν τοῖς *ἱστορικοῖς χρόνοις* ἡ πρωτεύουσα ἐμφανίζεται ἐκεῖ ἔνθα νῦν εἶναι τὸ μικρὸν χωρίον *Παλαιόπολι*, δηλαδὴ ἐν τῇ δυτικῇ Ἀνδρῶ τέλος ἢ *σημερινή* πρωτεύουσα κεῖται ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἀκτῇ τῆς νήσου Ἀνδρου.

Ὅμοιαν μετάθεσιν παρατηροῦμεν ἐν Αἰγίνῃ, Κύπρῳ, Λέσβῳ, Σάμῳ καὶ ἀλλαχοῦ.

* * *

Μετὰ τὰ εἰρημένα εἶναι ἀνάγκη νὰ δεῖξω, ὅτι ἡ συνήθης ἐρμηνεῖα τῆς ὀνομασίας *Κούλουρις* εἶναι ἐσφαλμένη. Ὄφειλω νὰ πράξω τοῦτο, διότι ὁ Wilhelm, ὅστις ἐνῶ ὀρθῶς ἀντι

315) ὁμοίως θὰ ἐρμηνευθῇ καὶ ἡ ἐπιγραφή (IH' αἰῶνος) ἐπὶ εἰκόνας «*Ἐπισκοπὴ καὶ Ὀδηγήτρια*» (Ἐπετηρ. Παρνασσ. 9 [1906], σ. 23): ἡ ὀνομασία τῆς Θεοτόκου (Παναγίας) ἀπὸ ναοῦ αὐτῆς βεβαίως ἐν θέσει Ἐπισκοπῆ· πβ. Παναγία τοῦ Ῥόμβη (Ἀθηναίου) γίνεται Παναγία ἢ Ῥόμβη, Ἅγιος Γεώργιος τοῦ Καρύτση γίνεται Ἅγιος Γεώργιος Καρύτσης κ. ἄ.π. Ὅμοίως θὰ ἐρμηνευθῇ καὶ ἡ Ἐπισκοπὴ τῆς Ἑλιδος· πβ. Γ. Παπανδρέου, Ἡ Ἑλῖς, Ἀθῆναι 1924, τόμ. Α' σελ. 174. Ἡ συνήθης ἐρμηνεῖα τῶν μονῶν καὶ ναῶν ὀφειλομένη εἰς αὐτοσχεδιάσματα εἶναι ὅλως ἀσήμερος!

1 Κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῆς παρούσης διατριβῆς ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἐφημερίδι *Πρωτὰ* τῆς 7 Δεκεμβρίου 1930 ἄρθρον, ὅπερ πειράται δι' ἀτυχῶν — ἵνα μὴ τι ἄλλο εἶπω — ἐπιχειρημάτων νὰ ἀνατρέψῃ τὴν ὑπὸ πάντων γενομένην ἀποδεκτὴν γνώμην τοῦ Γ. Ν. Χατζιδάκι.

2 Κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ διορθωθῶσιν ὅσα λέγονται παρὰ Wilhelm ἔ. ἄ. σ. 219 (ἄνω): μάλιστα ἡ γνώμη τοῦ Leake (ἔ. ἄ. σ. 164), ἣν ἀσπάζεται ὁ Wilhelm, δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ, διότι ὄρμος, κόλπος, λιμὴν εἶναι πάντα γένους ἀρσεικου, ἐν ᾧ τὸ Κόλουρις εἶναι γένους θηλυκου!

ΚΟΛΟΥΕΙΝ ἀνέγνωσε μετὰ τοῦ Kirchner ΚΟΛΟΥΡΙΝ, οὐχὶ ὀρθῶς συνῆψε τὴν λέξιν πρὸς τὴν μεταγενεστέραν λέξιν *κολούριον*, δι' ἣν αἰτίαν ἠναγκάσθη νὰ τονίσῃ Κολοῦρις.

Πρῶτος ὁ Κοραῆς (τῷ 1819) ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Στράβωνος τόμ. Δ' σελ. 175 νομίζων, ὅτι ἡ νῆσος καλεῖται *Κουλοῦρι* (τὸ) κανονικώτατα καὶ δικαιοτάτα συνῆψε πρὸς τὸ οὐσ. *κουλοῦρι*¹ καὶ ἤκασεν, ὅτι διὰ τὸ σχῆμα τῆς νήσου ἐδόθη τὸ ὄνομα.

Τὴν γνώμην ταύτην ἠσπάσθησαν ἅπαντες· ἀλλ' οὐχὶ ὀρθῶς διότι πολλοὶ ἐκ τῶν τὴν γνώμην τοῦ Κοραῆ ἀποδεχθέντων γινώσκουσιν, ὅτι ἡ νῆσος νῦν καλεῖται ἡ *Κούλουρι*.

Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι πρὸς τὴν λ. *κουλούρα*, *κουλοῦρι* συνῆψαν τὸ ὄνομα τῆς νήσου, ἵνα μόνον ὀλίγους μνημονεύσω, οἱ ἐξῆς: *Leake-Westermann*, *Die Demen von Attika*, Braunschweig 1840, σ. 164 (*κουλοῦρι*), *Bursian*, *Geogr. v. Griech.* Α' σ. 362 (*Bretzel* = *κουλοῦρι*)², *A. Struck*, *Griechenland*, Wien-Leipzig 1911, Α' σ. 173, *Bürchner*, *Pauly-Wissowa R.E.* λ. *Κούλουρις* (σ. 2193,2 κέ.), *Μπάρτ - Χίρστ*, Ἐγκυκλοπ. λεξ. λ. *Σαλαμίς*, *Βαίδεκερ - Εὐαγγελίδης - Μαυρογένης*, Ὀδηγὸς τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1901, σ. 84 (*κουλοῦρι*), *Σ. Στουραῖτης*, Ἀρμονία 2 (1901) σ. 176 κ. ἄ. π.

Ἐκ τούτων μόνον οἱ πλεῖστοι τῶν ξένων ἐπιστημόνων εὐρίσκονται ἐν δικαίῳ, διότι πλανηθέντες ἐκ τοῦ παρὰ Κοραῆ τύπου *Κουλοῦρι* (τὸ) ὁμαλῶς ἐρμηνεύουσι.

Ἄλλ', ὡς εἶδομεν, ὁ τύπος *Κόλουρις* ἐμφανίζεται τὸν Δ' αἰ. π. Χ' ὥστε ἡ Νέα Ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν δύναται νὰ κληθῆ πρὸς ἐρμηνείαν τῆς ὀνομασίας.

Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἡ νῆσος ἐλάμβανε τὸ ὄνομα, δηλαδὴ ἂν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ λ. *Κούλουρι* εἶναι πλάσμα τῶν νεωτέρων χρόνων, πῶς αἱ λέξεις *κουλούρα*, *κουλοῦρι* (τὸ)³ θὰ ἐγίνοντο (ἢ) *Κούλουρι*; Ἡ νῆσος ἀπλῶς ὄφειλε νὰ καλῆται ἡ *Κουλούρα* ἢ τὸ *Κουλοῦρι* καὶ πράγματι ὑπάρχουσιν αἱ τοπωνυμῖαι αὗται ἐν Ἑλλάδι: *Κουλούρα* (ἐν ἐπαρχίᾳ Αἰγιαλείας καὶ ἐν ὑποδιοικήσει Βεροίας), *Κουλοῦρι* (ἐν ἐπαρχίᾳ Λαρίσης)⁴, *Κούλουρος*⁵ (ἐν Εὐβοίᾳ), *Κουλουρίδα* (= *κουλοῦρι*) ἐν Κρήτῃ⁶.

Ἀλλὰ θὰ εἴπη τις δὲν δύναται ἡ ἀρχαία *Κόλουρις* νὰ συναφθῆ πρὸς τὰ ἀρχαῖα *κολούρα*, *κολούριον*, *κολλυρίς* καὶ τὸ τοπωνύμιον *Κόλουρα*, ὡς ἔπραξαν ὁ *Leake*, ὁ *L. Ross*⁷, ὁ *O. Schneider* (πρβ. ἄνωτ. σ. 63), ἐσχάτως ὁ *Wilhelm* καὶ ἄλλοι; Ἀπαντῶ ἀσφαλῶς οὐχί.

Καὶ αἱ μὲν λέξεις *κολλύρα*, *κολούριον* καὶ *Κόλουρα* οὐδαμῶς δύνανται νὰ γίνωσι *Κόλουρις* καὶ ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ νῆσος ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι *Κολλυρίς*, ἔπρεπε νῦν νὰ καλῆται *Κολλυρίδα* ἢ τοῦλάχιστον *Κουλλουρίδα* (ἢ) πρβ. *πατρίς* - *πατρίδα* (ἢ), *λεπίς* - *λεπίδα* (ἢ), *νασίς* - *Νασίδα* (τοπων.) κ. ἄ. π.

1 «Σαλαμίς: Ἡ νῦν καλουμένη Κουλοῦρι, ἀπὸ τοῦ σχήματος δηλονότι τῆς *κολλύρας*, ἣ ἔστι τὸ ἐν τῇ συνήθειᾳ *κολούριον* ἢ *κουλοῦριον*, τὸ σημαίνει τὰ τροχοειδῆ πεμμάτια.»

2 Πρβ. καὶ *L. Grasberger* ἑ. ἄ. σ. 125.

3 Αἱ λέξεις αὗται συνήθως γράφονται διὰ δύο λ' οὐχὶ ὀρθῶς, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

4 Ἦτος ἀρχικῶς ἐκαλεῖτο τοῦ Κουλοῦρη πρβ. τοῦ *Κουλοῦρη* τ' ἄλῳ τοπωνυμῖα ἐν Κερκύρα.

5 Κατὰ τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἱστορικοῦ λεξικοῦ (ἀρχ. *κόλουρος* ἢ *μεγεθ.* τῆς λ. *κουλοῦρι*) = *κατωφερῆς τόπος* πρβ. καὶ Ἡούχ. *κολουρία*: *τῆ ἀποτομία*.

6 Ὁ Μ. Φιλίντας, Γλωσσογνωσία, Ἀθῆναι (1924) τόμ. Α' σελ. 68, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὴν ἀπὸ τῆς λ. *κουλοῦρι* παραγωγὴν παραβάλλει διαφορώτατα ὅλως τοπωνύμια καὶ ὀνόματα: *Κούταλι* (ἢ) οὐχὶ ἀπὸ τοῦ οὐδ. *κουτάλι* (τό), ἀλλὰ ἀρχαῖον *Κούταλις* (ἢ), ὡς ἔδειξεν ὁ Κ. Ἀμαντος, Ἀθῆνα 29 (1917) Παράρτ. σ. 15 κέ., τὸ *Κόντος* = *κόμις* (πρβ. Ἀρχ. Ἱστορ. Λεξ.) οὐχὶ *κοντός*, *Χάλκη* εἶναι ἀρχαῖον, ἐν τῷ *Σόφια* (Βουλγαρία) οὐχὶ ἑλληνικὸς *τονισμός* (*Sofia*) κ.λ.π.

7 *Wanderungen in Griechenland*, τόμ. Β' σ. 86: «... ἡ Κούλουρη (altgriechisch *κολλύρα*, *κολλυρίς*, *κολλύριον*)».

Ἄλλὰ καὶ τῆς ἄλλῃ δυσκολία ὑπάρχει: *κολλύρα*, ὡς θὰ δεῖξω ἀλλαχοῦ, δὲν ἐδήλου κυκλικὸν ἄρτον, ἀλλὰ ποιότητα ἄρτου¹.

Τέλος ἠδύνατό τις νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι ἡ νήσος ἐκλήθη *κόλουρις* διὰ τὸ κυκλικόν, κόλουρον σχῆμα (*κόλουρις νήσος*): δηλαδή, ἂν δεχθῶμεν τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον, ὀφείλομεν νὰ πιστεῦσωμεν, ὅτι οἱ δόντες τὸ ὄνομα τῇ νήσῳ εἶχον κυρίως ὑπ' ὄψιν χάρτην αὐτῆς². Ἄλλὰ τὸ σπουδαιότερον εἶναι τοῦτο: ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἣν ὁ Fränkel ἐδημοσίευσεν (πρβ. ἄνωτ. σ. 60), *Κόλουρις* δὲν καλεῖται ἡ νήσος, οὐδὲ ἡ πόλις, ἀλλὰ *μικρά τις περιοχὴ* (πρβ. καὶ Wilhelm σ. 219 καὶ 221) *τῆς νήσου Σαλαμῖνος*: αὕτη, ὡς ἐδείξαμεν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἄλλη, εἰμὴ ἡ ἄκρα, ἣτις νῦν Πούντα καλεῖται!

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐρεύνης ἔχομεν τὰ ἐξῆς πορίσματα: 1) Πρὸ τοῦ 400 π. Χ. ἡ σαλαμῖνα ἄκρα, ἣτις νῦν Πούντα καλεῖται, ὀνομάζετο *Κόλουρις*. 2) Ἐπὶ Καλλιμάχου (Γ' αἰ. π. Χ.) κατὰ τὸν Ἀρέθην ἡ πόλις — ἴσως καὶ ἡ νήσος — ἐκαλεῖτο καὶ *Κόλουρις*. 3) Τὸ ὄνομα Σαλαμῖς ἐκ παραλλήλου ἐλέγετο μέχρι τοῦ ΙΒ' τοῦλάχιστον αἰῶνος μ. Χ. 4) Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀπὸ τοῦ Θ' μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἡ πόλις καὶ ἡ νήσος ἐκαλοῦντο ἐκ παραλλήλου *Κόλουρις* καὶ *Κούλουρις* ἢ *Κόλουρι* καὶ *Κούλουρι*. 5) *Κόλουρις* εἶναι τὸ ἀνώμαλον θηλυκὸν τοῦ ἐπιθέτου *κόλουρος* (πρώτη μνεῖα τοῦ θηλυκοῦ τὸν Ε' αἰῶνα π.Χ. παρὰ Τιμοκρέοντι τῷ Ῥοδίῳ). 6) Ἡ ἄκρα, ἣτις νῦν Πούντα καλεῖται, ὀνομάσθη *Κόλουρις* διὰ τὸ κολοβὸν σχῆμα αὐτῆς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν παρακειμένην ἄκραν *Κυνόσουραν*. 7) Ἡ ἄκρα ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς τὴν παρακειμένην πόλιν Σαλαμῖνα: ἀπὸ δὲ τῆς πρωτεύουσος ὀνομάσθη ἡ ὅλη νήσος ὁμοίως. 8) Ἐνεκα ἐξωτερικῆς ἀφορμῆς ἐγένετο μετάθεσις τῆς πρωτεύουσος τῆς νήσου. 9) Τῇ νήσῳ δὲν ἐδόθη τὸ ὄνομα διὰ τὸ κυκλικὸν σχῆμα. 10) *Κολούριον* εἶναι (ἀρχ.) ὑποκοριστικὸν τοῦ οὐσιαστικοποιηθέντος ἐπιθέτου *κόλουρος* (ἐνν. ἄρτος) οὐχὶ τοῦ οὐσ. *κολλύρα*.

(1906—) 1930.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

ΤΗΛΕΦΟΣ ΚΑΙ ΛΥΤΒΗ

ΥΠΟ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Χ. ΧΑΤΖΗ

Ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τῆς παρὰ τὸν Ὑμηττὸν εὐρεθείσης ἐπιγραφῆς (Πολέμων 1 [1929] σ. 162), ἐν ἣ μνημονεύεται *Τηλέφεια τοῦ Σοφοκλέους*, καὶ μελετήσας τὰς εἰς τὸν μῦθον τοῦ Τηλέφου ἀφορώσας νεωτέρας ἐργασίας ἐπὶ τοῦ παρόντος παρατηρῶ τὰ ἐξῆς.

Πάντας τοὺς μελετητὰς διέφυγε χωρίον Ἕλληνας συγγραφέως ἀφορῶν εἰς τὸν μῦθον

¹ Ἡ νεοελληνικὴ λέξις *κολλούρα* κατ' ἐμὲ οὐχὶ ἀπὸ τοῦ ἀρχ. *κολλύρα*, ἀλλὰ μεγεθυντικὸν τῆς λ. (*κολούριον*—) *κολλούρι* (πρβ. *κουντούρι* — *κουντούρα*), ἣτις εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ οὐσιαστικοποιηθέντος ἐπιθέτου *κόλουρος* (=ἄρτος: Ἦσυχ. ἰδ. ἄνωτ. σ. 66, σημ. 7).

² *Στρογγύλη* εἶναι ὄνομα δύο νησίδων (Ἰταλίας καὶ Λυ-

κίας): ἀλλ' αὗται εἶναι λίαν μικραὶ καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀπὸ μικροῦ ὕψους εὐσύνοπτοι: ἀλλὰ καὶ πέτρα τις ἢ ἄκρα τις ἐν αὐταῖς δὲν ἠδύνατο νὰ δόσῃ τὸ ὄνομα; Πρβ. τοπωνύμιον *Στρογγυλὴ ἀκρωτήριον* ἐν Ἄνδρῳ (ἰδ. χάρτην ἐν Μεγάλ. Ἐγκυκλοπ. λ. Ἄνδρος) κλπ.

τοῦ Τηλέφου καὶ τῆς Αὐγῆς παρὰ τῷ Γεωργίῳ Κεδρηνῷ Α' σ. 245, 7 (ἐκδ. Bekker) κεῖται: ἦν δὲ ὁ Ἡρακλῆς γεννηθεὶς ἐν τοῖς ἀνωτέρω προσηρημένοις χρόνοις ἐν τῇ Λάτῳ τῆς Θήβης, ἐκ τοῦ γένους τῆς Ἀλκμήνης ὑπάρχων καὶ τοῦ Πίκου Διός· ὃς ἀντιγράφη ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ χώρα καὶ ἀνδρεῖος γενόμενος ἦν τότε ἀπὸ τῶν Ἰσπανῶν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν φυγὼν καὶ ἐβασίλευσεν ἐν αὐτῇ ἔτη λη'· ὅστις ἔλαβε γυναῖκα τὴν Λύτβην τὴν Ἀτλέτου βασιλέως θυγατέρα· ὄθεν καὶ στήλας αὐτῷ χρυσοσφρηγῆτους ἀνέστησαν οἱ Ἰταλοὶ βασιλεῖς εἰς οὖν ῥῆγες ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ, αἵτινες στήλαι μέχρι τοῦ παρόντος ἴστανται.

Τὸ χωρίον τοῦτο ἀκριβῶς παραθέτων ὁ Drexler παρὰ Rorscher, Lex. der Mythol. λ. Lytbe, ἀντὶ τῶν λέξεων Λύτβην τὴν Ἀτλέτου προτείνει νὰ γραφῇ Λιβύην τὴν Ἀτλαντος· ἀλλὰ παρ' οὐδενὶ ἀρχαίῳ συγγραφεὶ λέγεται, ὅτι ἡ Λιβύη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Ἀτλαντος.

Καθ' ἡμᾶς ὁ Κεδρηνὸς ἐπλανήθη ἀντιγράφων, ὥφειλε δὲ νὰ γράψῃ Αὐγὴν τὴν Ἀλέου ἴσως ὅμως τὸ σφάλμα ἀνήκει μᾶλλον τῇ πηγῇ τοῦ Κεδρηνοῦ.

Παλαιογραφικῶς ἐρμηνεύεται τὸ ἀντιγραφικὸν σφάλμα (ΑΥΓΗΝ ΤΗΝ ΑΛΕΟΥ—ΛΥΤΒΗΝ ΤΗΝ ΑΤΛΕΤΟΥ)· τὸ ΑΥΓΗΝ ἐτράπη εἰς ΑΒΓΗΝ (αυ=αβ ἐν τῇ μεσαιων—νεοελλην. προφορᾷ)· τοῦτο εἶτα διωρθώθη εἰς ΑΒΓΗΝ (—ΑΥΒΤΗΝ—ΛΥΤΒΗΝ).

Ὅτι τὸ πρᾶγμα οὕτως ἔχει, διδάσκει ἡ συνέχεια τοῦ χωρίου παρὰ Κεδρηνῷ. ἦν παριδὼν δὲν ἀνέγραψεν ὁ Drexler ἀνωτέρω παρὰ Κεδρηνῷ Α' 245, 15 κέ. κεῖται: τῆς δὲ Ἰταλίας ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Αὐγῆς (ὄρθ. = Αὐγῆς: Χατζῆς) Τελέφος (ὄρθ. = Τήλεφος: Χατζῆς· ὁ Κεδρηνὸς εἶχεν ἴσως ὑπ' ὄψιν λατινικὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον πηγὴν ὑπ' ὄψιν: Telephus) καὶ μετ' αὐτὸν υἱὸς αὐτοῦ Λατίνος ἔτη ιη', ὃς τοὺς Κητταίους (ὄρθ. = Κητεῖους: Xylander) ἐπωνόμασε Λατίνους. Ἔτι πρβ. Μαλάλ. σ. 162, 4-8 (Dindorf).

* * *

Ὅτι ὁ Ἄλεος ἦτο βασιλεὺς, διδάσκει ὁ Πausan. Η' 4, 5 (μετὰ δὲ Αἴπυτον ἔσχεν Ἄλεος τὴν ἀρχήν).

Ὁ Höfer (παρὰ Drexler ἔ. ἀ.) δὲν ἐννοεῖ τί σημαίνουσιν αἱ λέξεις ἐν τῇ Λάτῳ τῆς Θήβης· ὁ Drexler παραπέμπει ἀπλῶς εἰς Πausan. Θ' 11, 1 (καὶ τῆς Ἀλκμήνης ἐστὶν εὐὶ ὁ θάλαμος ἐν τοῖς ἐρειπίοις δηλός)· ὡς φαίνεται, νομίζει, ὅτι κορύπτονται αἱ λέξεις ἐν θαλάμῳ τῆς Θήβης (=Θηβῶν).

Ἴσως ὅμως ὁ Κεδρηνὸς εἶχεν ὑπ' ὄψιν ἄγνωστον ἡμῖν εἰδησιὸν περὶ γεννήσεως τοῦ Ἡρακλέους ἐν Αἰγύπτῳ¹· ἴσως δηλαδὴ ἐν τῇ πηγῇ τοῦ Κεδρηνοῦ ἔκειτο: ἐν Λάτων πόλει τῆς Θηβαΐδος.

Ἡ αἰγυπτιακὴ Λάτων πόλις καλεῖται καὶ Λατόπολις (Στραβ. ΙΖ' 817), Λάτων καὶ Λατώ· οἱ τύποι Λάτος (Κεδρην.), Λάτων καὶ Λατώ ὀφείλονται εἰς ἄγνωστον· μόνον ὁ τύπος Λατόπολις ἴσως εἶναι γνήσιος (πρβ. τὸ ἐθνικὸν Λατοπολίτης).

Τέλος περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἡρακλέους ἐν τῇ Ῥώμῃ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων πρβ. Roscher, M.L. λ. Hercules σ. 2982, 14-3002, 41, περὶ δὲ τῶν σχέσεων τοῦ Τηλέφου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους πρὸς τὴν Ἰταλίαν πρβ. λ. Telephos σ. 291, 38 κέ.

* * *

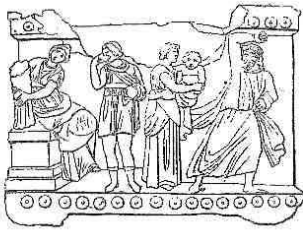
Νῦν μεταβαίνω εἰς τὴν ἐξέτασιν ἐτρουσκικῆς τεφροδόχου κάλπης (πρβ. εἰκ. 1), ἣν ὁ

¹ Περὶ τοῦ Αἰγυπτίου Ἡρακλέους πρβ. προχείρως Gruppe, Pauly-Wissowa RE. Suppl. III λ. Herakles σ. 336, 42 κέ.

Johannes Schmidt *παρά* Roscher, *Lex. d. Myth.* λ. Telephos σ. 298 παραθέτει παραλαμβάνων *παρά* Raoul-Rochette, *Monuments inédits d' antiquité figurée*, Paris 1833, τόμ. I πίν. LXVII A 1 (σ. 327)· την *ἐρμηνείαν* τοῦ Raoul-Rochette ἀκολουθεῖ ὁ Wernicke, *Pauly-Wissowa RE.* λ. Auge σ. 2305, 4 κέ, ἀλλ' ἀπορρίπτει ὁ J. Schmidt, ἐρμηνεύει δὲ (ἀκολουθῶν τὸν O. Jahn, *Telephos und Troilos* σ. 46 κέ. 54) ὡς ἑξῆς: «Weit wichtiger ist das Relief einer etrusk. Aschenkiste, wahrscheinlich eine Szene aus Euripides' Auge: der von einer Wärterin aufgetragene Telephos wird von dem erzürnten Grossvater bedroht, während Auge, der sich ein Mann (Nauplios) nähert, schutzflehend auf einem Altar sitzt und das (verstümmelte) Athenebild umklammert».

Ἄλλ' ἐγὼ φρονῶ, ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο ὀφείλει νὰ διαγραφῆ ἐκ τῶν ἔργων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν μῦθον τοῦ Τηλέφου, ἢ μᾶλλον νὰ ὀβελισθῆ ὅπως ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν εἰκόνων τῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης.

Καθ' ἡμᾶς ὁ Raoul-Rochette παρέχει *κακὸν ἀντίγραφον* ἀπὸ εἰκόνας τερροδόχου κάλπης εἰκονίζουσας τὴν γέννησιν τοῦ Μινωταύρου (πρβ. εἰκ. 2)· τὴν εἰκόνα παρέχει ὁ G. Körte, *Die Kreter des Euripides*, *Histor. u. Philol. Aufsätze E. Curtius gewidmet*, Berlin 1884,

Ἐικ. 1. Roscher, *L. d. M. λ.* Telephos, σ. 298.

Ἐικ. 2. Roscher, *L. d. M. λ.* Minos, σ. 3005/6.

σ. 199 (προχειρῶς *παρά* Roscher, *ML.* λ. Minos, εἰκ. 3), κατὰ τὸν Gerhard· *κακὴν* εἰκόνα παρέχει ὁ F. Inghirami, *Galleria omerica*, Odissea, Tavole III 69· ἡ (ἀλαβαστρίνη) κάλπη ἀπόκειται ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Volterra (Toscana) ὑπ' ἀριθ. 299 (μῆκ. 0,53 μ.)· πρβ. καὶ Körte, *Relievi* 2, 1 T. 28, 3 (=Roscher, *Lex. d. Myth.* λ. Pasiphae σ. 1673, 14)· ὁ Körte μνημονεύει τὸν Raoul-Rochette, ἀλλὰ δὲν εἶδεν, ὅτι οὗτος παρέχει εἰκόνα ἀνακριβῆ· τὰς δύο εἰκόνας τῆς κάλπης γινώσκει καὶ ὁ Otto Jahn, *Archäol. Beiträge*, Berlin 1847, σ. 240 (νομίξει, ὅτι εἶναι διάφορα ἔργα τέχνης ὅμοια δὲν ἀποκλείει καὶ τὸ ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ ἔργου τέχνης ἀλλ' οὐδὲν προσάγει πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου).

Κατ' ἐμὲ ὁ Raoul-Rochette κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν τῆς κάλπης παρεῖδε—ταχέως ὡς φαίνεται, ἀντιγράφων—τρεῖς λεπτομερείας: 1) παρέλιπε νὰ εἰκονίσῃ τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς 2) παρεγνώρισε τὴν κεφαλὴν τοῦ Μινωταύρου (βρέφους) καὶ ἐθεώρησε αὐτὴν ἀνθρωπίνην καὶ 3) παριδῶν τὸν φρύγιον πῖλον τοῦ πατρὸς εἰκόνισε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀμάλυπτον.

Ὅτι *παρά* Raoul-Rochette δὲν ἔχομεν διάφορον ἔργον τέχνης, διδάσκουσι τὰ *σημεῖα*

τῆς καταστροφῆς, ἅτινα εἶναι τὰ ἀπτά ἔρα ἔχομεν δύο ἀντίγραφα τῆς αὐτῆς κάλπης! Θὰ ἦτο οὐ μόνον ἀπίθανον, ἀλλὰ καὶ ἀδιανόητον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ Gerhard τὴν ἀνθρωπίνην κεφαλὴν (τοῦ Τηλέφου) παρεγνώρισε καὶ προσέθηκε τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Μινωταύρου. Ἵνα πᾶσα ἀμφιβολία ἐκλίπη, ἔγραψα εἰς Volterra (Museo e Bibliotheca Guarnacci) καὶ ἔλαβον φωτογραφίαν ἐν ταύτῃ σαφῶς φαίνονται τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Μινωταύρου.

Κατὰ ταῦτα ἐν τῇ κάλπῃ τῆς Volterra εἰκονίζονται ἡ Πασιφάη καθημένη ἐπὶ βωμοῦ καὶ περιπτυσσομένη ἄγαλμα θεᾶς¹, μετ' αὐτὴν δὲ ὁ Δαίδαλος (ἀγένειος), ἡ τροφὸς μετὰ τοῦ Μινωταύρου (βρέφους) καὶ ὁ Μίνως, ὅστις κατ' ἐμὲ δὲν ἐκράτει, ὡς ἐγράφη πού, ξίφος· διὰ τῶν πυγμῶν δηλοῦται ὀργὴ καὶ ἀπειλή.

Ἐὸ Δαίδαλος εἰκονίζεται οὐ μόνον οἰκτίρων τὴν Πασιφάην, ἀλλὰ καὶ ἀμηχανῶν, διότι προβλέπει τὴν δικαίαν τιμωρίαν (συνεργός!) περὶ τῆς τιμωρίας τοῦ Δαιδάλου πρὸς Κῶρτε ἔ. ἄ. σ. 204. Ἐδειξε δὲ ὁ Κῶρτε ἔ. ἄ. σ. 203, σμ. 1, ὅτι ὁ Δαίδαλος εἰκονίζεται καὶ ἀγένειος.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

ΒΕΛΛΕΡΟΦΟΝΤΗΣ ΚΑΙ ΠΗΓΑΣΟΣ ΕΠΙ ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΥ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ

ΥΠΟ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Τὸ ὄραϊον ἐν εἰκ. 1 ἀπεικονιζόμενον ἀνάγλυφον ἀποκείμενον ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Θησείου ὑπ' ἀριθ. 225 εὑρέθη τυχαίως ἐν ἔτει 1925 ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρατοσθένους πλησίον τοῦ Ἁγίου Σπυριδῶνος τῆς συνοικίας Παγκρατίου². Εἶναι δὲ τοῦτο ἐκ μαρμάρου Πεντελικοῦ πανταχόθεν ἀποκεκρουμένον καὶ ὀπισθεν ἀδρομερῶς ἐπεξεργασμένον, φέρον ἴχνη ἀσβεστοκονιάματος ἐκ μεταγενεστέρως προσαρμογῆς.

Τὸ μέγιστον σωζόμενον ὕψος αὐτοῦ εἶναι 0.53 μ. τὸ πλάτος 0.81 μ. τὸ δὲ πάχος ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς παραστάσεως 0.10 μ. Τίς εἶναι ἐνταῦθα ὁ παριστανόμενος ἦρωρ ἀναγνωρίζεται εὐκόλως ἐκ τοῦ Πηγάσου καὶ τῆς Χιμαιράς, τῶν ὁποίων γνωστὸς εἶναι ὁ σύνδεσμος πρὸς τὸν Βελλεροφόντην.

Ἐὸ Βελλεροφόντης εἶναι γυμνὸς παρίσταται δὲ κατ' ἐνώπιον καὶ πρὸς ἀριστερὰ κλίνων, κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τὸ δόρυ, ὅπερ διευθύνεται ἄνω δεξιὰ, διερχόμενον ὀπισθεν τοῦ λαιμοῦ καὶ στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου. Ἐλλείπει ὅμως ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ καὶ τμήματος τοῦ στήθους καὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς μέχρι περιπόου τῆς ὀσφύος.

Ἐχει τὸν δεξιὸν πόδα τεταμένον πρὸς δεξιὰ, ἐνῶ προβάλλει τὸν ἀριστερόν, καμπτόμενον ἰσχυρῶς εἰς τὸ γόνυ. Ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν ἐλλείπουσι τὰ ἄκρα. Ἐπὶ τοῦ πήχεως τῆς

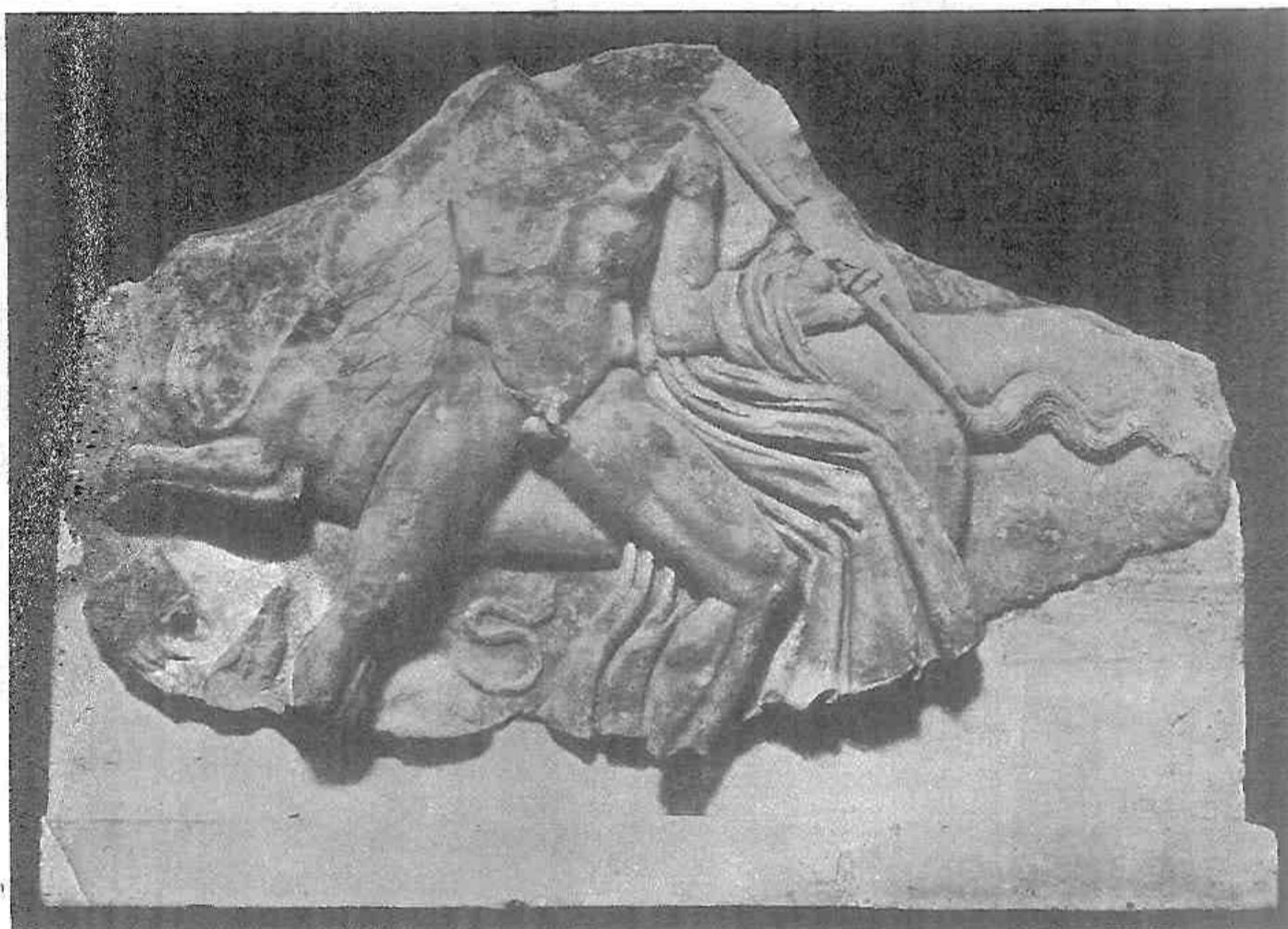
1 Καθ' ἡμᾶς ὁ καλλιτέχνης τῆς κάλπης γραπτὴν ἀσαφῆ εἰκόνα ἀντιγράφων συνήγαγε δύο ὅλως διάφορα, τὸν βωμὸν καὶ τὴν βάσιν τοῦ ἀγάλματος· ὁ θέλων νὰ πεισθῇ περὶ τοῦ ὄρθου τῆς γνώμης μου δύναται νὰ παραβάλλῃ ἀνάλογα ἔργα τέχνης παρὰ Overbeck, Gallerie 26, 8=Roscher, Lex. d. Mythol. λ. Helena σ. 1971 καὶ λ. Melampus σ. 2573/4.

2 Εἰς τὸν Διευθυντὴν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ Ἐφορον τῶν ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς κ. Ν. Κυπαρίσσην ἐκφράζω τὰς θερμὰς εὐχαριστίας μου διὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησιν νὰ δημοσιεύσω αὐτὸ. Αἰσθάνομαι πρὸς τοῦτοις τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου κ. Γεώργιον Οἰκονόμον διὰ τὸ ζῶηρον αὐτοῦ ἐνδιαφέρον πρὸς ἀριωτέραν δημοσίευσιν αὐτῆς.

ἀριστερᾶς χειρὸς εἶναι ἐρριμμένον τὸ ἰμάτιον, ἀνεμιζόμενον πρὸς ἀριστερὰ ἔνεκα τῆς ἀντιθέτου φορᾶς τοῦ ἵππου.

Αἱ κυματοειδεῖς πτυχώσεις δηλούμεναι δι' ἀβαθεστέρων καὶ βαθυτέρων ἐντομῶν βαίνουν ἀλλεπαλλήλως πρὸς τὴν κάμψιν τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς γωνιούμεναι κανονικῶς, ὡς νὰ σχηματίζωνται ἐκ τῆς βαθείας προβολῆς αὐτοῦ.

Διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐκράτει τὸν Πήγασον, ὀρμῶντα πρὸς ἀριστερὰ τῷ ἕωμένῳ, τοῦ ὁποίου ἐλλείπει ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ, τοῦ στήθους καὶ τοῦ δεξιοῦ ἐμπροσθίου ποδός.

Εἰκὼν 1.

Ὁ ἀριστερὸς ἐμπρόσθιος ποὺς εἶναι τετρασμένος κατὰ τὸ γόνυ, ἐντελῶς δὲ ἠφανισμένοι εἶναι καὶ οἱ δύο ὀπίσθιοι. Μεταξὺ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν φαίνεται ἡ σχηματιζομένη ἐκ τῆς τάσεως τῶν μυῶν γραμμὴ τοῦ στήθους, δεικνύουσα ὅτι ὁ δεξιὸς ποὺς θὰ ἀνωρθοῦτο περισσότερο καμπτόμενος καὶ αὐτὸς εἰς τὸ γόνυ.

Μία γραμμὴ, ἀρκετὰ βαθεῖα, ἀρχομένη κάτωθεν τῆς δεξιᾶς μασχάλης, χωρίζει τὸ περίγραμμα τοῦ Βελλεροφόντου ἀπὸ τοῦ Πηγᾶσου.

Τὰ περὰ τοῦ Πηγᾶσου παρίστανται ἐλαφρῶς ἔκτυπα, ὡς φύλλα φυτοῦ μετὰ τοῦ κεντρικοῦ νεύρου εἰς τὸ μέσον καὶ τῶν δύο ἑκατέρωθεν διακλαδώσεων αὐτοῦ. Ἐκφύονται δὲ ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ σώματος, χωρὶς νὰ δηλοῦται καλῶς ἡ πτέρυξ καὶ ὁμοιάζουν μᾶλλον πρὸς πτίλα καὶ ὄχι πρὸς ἐξωτερικὰ μεγάλα πτερά.

Κάτωθεν τοῦ Πηγάσου παρίσταται ἡ Χίμαιρα, κατὰ τὸν γνωστὸν τύπον τοῦ τέρατος καὶ τὴν περιγραφὴν τοῦ Ὅμηρου¹. Τῆς Χιμαίρας ἐλλείπει πάλιν τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος μετὰ τῶν ποδῶν.

Ἡ κεφαλὴ τοῦ λέοντος εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὰ ἄνω, ἔχουσα δὲ τὸ στόμα ἀνοικτόν, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ κεφαλὴ τῆς αἰγός, τῆς πραγματικῆς δηλ. Χιμαίρας, ἀπὸ τῆς ὁποίας καὶ ὠνομάσθη τὸ θηρίον.

Ἡ κεφαλὴ τῆς Χιμαίρας σφύζεται σχεδὸν ἀκέραιος πλὴν μικρᾶς βλάβης κατὰ τοὺς ρώθωνας. Τὰ κέρατα διευθυνώμενα πρὸς τὰ ὀπίσω φθάνουν ἕως τὸ σῶμα, φαίνεται δὲ σαφῶς ἐπὶ τῆς εἰκόνας ἢ γραμμῇ τοῦ ἑνὸς κέρατος, καθὼς καὶ τοῦ ὠτός καὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ.

Πρόκειται δὲ ἐνταῦθα περὶ τοῦ γνωστοῦ ἐκ τοῦ κύκλου τοῦ Βελλεροφόντου μύθου, καθ' ὃν οὗτος τῇ βοηθείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς ἐχαλιναγώγησε τὸν Πήγασον².

Συμφώνως πρὸς τὴν Κορινθιακὴν ταύτην παραλλαγὴν τοῦ μύθου, ὁ Βελλεροφόντης, κατὰ συμβουλήν τοῦ μάντεως Πολυῖδου, ἐκοιμήθη εἰς τὸ περίφημον ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Κορίνθῳ. Καθ' ὕπνου παρουσιάσθη ἡ Θεά, ἡ ὁποία ἔδωκεν εἰς αὐτὸν χαλινὸν καὶ τὸν συνεβούλευσε νὰ θυσιάσῃ εἰς τὸν πατέρα του Ποσειδῶνα Δαμαῖον. Ὁ ἥρωες ἐγερθεὶς εὗρίσκει τὸν «*χρυσόμπυκα*» χαλινὸν καὶ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος ἀνεγείρει εἰς τὴν Ἀθηνᾶν βωμόν. Διὰ τῆς βοηθείας τοῦ πατρὸς του καὶ ἔχων τὸν θεῖον χαλινὸν ἐδάμασε ὁ Βελλεροφόντης τὸν Πήγασον. Διὰ τὴν συμβολὴν δὲ ταύτην πρὸς δαμασμόν τοῦ Πηγάσου ἡ Ἀθηνᾶ ἐλατρεύετο ἐν Κορίνθῳ ὡς χαλινῆτις³. Διὰ τοῦ Πηγάσου ὁ Βελλεροφόντης κατώρθωσε νὰ φονεύσῃ τὴν Χίμαιραν. Δὲν ἔχει λοιπὸν αὕτη θέσιν εἰς τὴν προκειμένην παράστασιν. Δὲν συμβιβάζεται δηλαδὴ ἡ παρουσία τῆς Χιμαίρας πρὸς τὸν δαμασμόν τοῦ Πηγάσου, κατὰ τὸν ὁποῖον βεβαίως δὲν ἦτο παρούσα. Εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς παρουσίας τῆς Χιμαίρας δύναται νὰ μᾶς βοηθήσῃ ἡ ἐρμηνεία τῆς παραστάσεως καὶ ὁ καθορισμὸς τοῦ μνημείου ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται τὸ ἀνάγλυφον. Τὸ μέγεθος τοῦ ἀναγλύφου τὸ ἐλάχιστον πάχος αὐτοῦ, ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας καὶ τὸ εἶδος τῆς παραστάσεως καταδεικνύουν εἰς ἡμᾶς, ὅτι προέρχεται ἐκ πλευρᾶς σαρκοφάγου, ἥτις, ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἔκειτο κατὰ χώραν, δὲν θὰ ἦτο μακρὰν ἀπὸ τὰς πύλας τῆς πόλεως αἰτίνες ἦγον πρὸς τὸν Ὑμητόν⁴. Νομίζομεν δὲ ὅτι δυνάμεθα ἀκόμη περισσότερον νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς πλευρᾶς τῆς σαρκοφάγου ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέρχεται. Ἡ ἰδία παράστασις ἀπαντᾷ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἐπὶ δύο ἄλλων σαρκοφάγων, ἐξ ὧν ἡ μία, προερχομένη ἐξ Ἀνάφης, εὗρίζεται ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. 1181⁵ ἢ δὲ ἄλλη ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Bursian ἐν Arch. Zeitung τοῦ 1854 ὡς εὗρισκομένη ἐν Πάτραις. Καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς σαρκοφάγους ἡ παράστασις τοῦ Βελλεροφόντου εὗρίζεται εἰς τὴν στενὴν πλευράν. Καὶ τοῦτο βεβαίως εἶναι πολὺ φυσικὸν δεδομένου ὅτι ἡ παράστασις ἐνταῦθα δὲν χρειάζεται περισσοτέραν ἀνάπτυξιν, ὥστε νὰ δύνα-

1 «*ἢ δ' ἄρ' ἔην θεῖον γένος οὐδ' ἀνθρώπων πρόσθε λέων, ὅπισθεν δὲ δράκων μέση δὲ χίμαιρα δεινὸν ἀποπνέουσα πρὸς μένος αἰθαμένοιο*» Ἰλ. Ζ. 180-182.

2 περὶ τοῦ μύθου ἴδε Roscher Bellerophon 758 κ.έ. τελευταίως ἐπραγματεύθη περὶ τοῦ Βελλεροφόντου ὁ Malten ἐν Jahrb. / 1925 σ. 121 κ.έ.

3 Πaus. Π, 4, 1.

4 Πιθανῶς πλησίον τῶν λεγομένων πυλῶν τοῦ Διοχάρους, ἂν καὶ αὗται τοποθετοῦνται ὑπ' ἄλλων παρὰ τὴν πλατεῖαν Συντάγματος πβλ. Judeich Topogr. von Athen σ. 133 καὶ Hitzig-Bluemner ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Πausανίου.

5 Ross Abhandl. der Münchener Akad. 1838 πίν. III, σ. 450 καὶ Inselreisen I, 80.

ται νὰ καταλάβῃ μίαν ἀπὸ τὰς μακρὰς πλευρὰς. Ἐν παραβάλωμεν ὡσαύτως τὰς διαστάσεις θὰ ἴδωμεν ὅτι αὗται συμφωνοῦν σχεδὸν ἀκριβῶς πρὸς τὰς ἄλλας σαρκοφάγους. Οὕτω τὸ πλάτος τῆς στενῆς πλευρᾶς τῆς ὑπ' ἀριθ. 1181 τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου μετὰ τῆς παρομοίας, ὅπως εἴπομεν, παραστάσεως εἶναι 0.88 μ., ὑπολείπεται δηλ. ταύτης ἢ ἰδικῆς μας μόλις κατὰ 0.07 μ. ὅσον ἀκριβῶς χρειάζεται διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς τετραυσιμένης κεφαλῆς τοῦ Πηγᾶσου. Ἐπίσης τὸ ὕψος τοῦ πεδίου τῆς παραστάσεως τῆς ἰδίας σαρκοφάγου εἶναι 0.77 μ. κατὰ 0.24 μ. δηλ. περισσότερον τοῦ σωζομένου ὕψους τῆς ἰδικῆς μας, ὅσον περίπου δύναται νὰ ὑπολογισθῇ τὸ ἄνω καὶ κάτω ἐλλείπον μέρος αὐτῆς. Οὐδεμία λοιπὸν νομίζω δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου. Δικαιολογεῖται ὁμως ἡ τοιαύτη παράστασις ἐπὶ νεκρικοῦ μνημείου ἄνευ τινος ἀναφορᾶς πρὸς τὸν ἄλλον κόσμον καὶ τὸν θάνατον;

Ἡ ἐπανάληψις τῆς ἰδίας παραστάσεως ἐπὶ νεκρικοῦ μνημείου μᾶς προτρέπει, νομίζω, νὰ ἀνεύρωμεν τὴν ἀναφορὰν ταύτην. Ἐκτὸς τῶν δύο σαρκοφάγων, τὰς ὁποίας ἀνεφέρομεν, παραστάσις Βελλεροφόντου φονεύοντος τὴν Χίμαιραν, ἀπαντᾷ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τῶν δύο ἐκ Δηλίου πολεμιστῶν Ρύγχιονος καὶ Σαυγένου, ὧν αἱ γραφαὶ στήλαι εὐρίσκονται ἐν τῷ Μουσείῳ τῶν Θηβῶν¹. Καὶ ἐνταῦθα νομίζω ὅτι ἡ παράστασις προσλαμβάνει χθόνιον χαρακῆρα διὰ τῆς Χιμαίρας. Εἶναι αὕτη ἄλλη μορφή τῆς Σφιγγὸς² ἣτις τόσον εἶναι χαρακτηριστικὴ εἰς νεκρικὰ μνημεῖα³. Μετὰ τῆς Σφιγγὸς εὐρίσκεται ἡ Χίμαιρα ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ τρίποδος τοῦ James Loeb⁴. (εἰκ. 2) Ἀνήκει καὶ αὕτη εἰς τὸν κύκλον τῶν χθόνιων δαιμόνων εἰς τὸν ὁποῖον περιλαμβάνονται ἡ Ἐχιδνα, αἱ Ἐρινύες, αἱ Γοργόνες, ὁ λέων τῆς Νεμέας, ὁ Πήγασος, ἢ Σφίγξ⁵.

Κατὰ τὸν Gubernatis ἡ Χίμαιρα εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς μεταβάσεως τοῦ ἡλίου τῆς ἑσπέρας εἰς τὸ σκότος τῆς νυκτός⁶.

Εἰς τὴν ἰδικὴν μας λοιπὸν σαρκοφάγον ὅπου, ὅπως εἴπομεν, ἡ Χίμαιρα δὲν εἶναι ἀναγκαία, ὁ Βελλεροφόντης αἰνίττεται πιθανῶς τὸν πολεμικὸν χαρακῆρα τοῦ νεκροῦ ἢ δὲ Χίμαιρα τὸν θάνατον.

Τοιοῦτοτρόπως ὁ τεχνίτης κατώρθωσε νὰ δηλώσῃ τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἦρωας ἐδάμασε τὸν Πήγασον καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὸν κενὸν χῶρον τὸν σχηματιζόμενον ἐκ τῆς ἀνορθώσεως τοῦ Πηγᾶσου. Ἀποτελεῖ δηλ. ἡ Χίμαιρα τὸ ἀναγκαῖον συμπλήρωμα διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῆς παραστάσεως, τὸ ἀντίρροπον τοῦ ἀνεμιζομένου ἱματίου ἢ τῆς ἀσπίδος. (ἐν τῇ εἰκ. 14). Ἡ τέχνη

Εἰκ. 2. Μία τῶν πλευρῶν χαλκοῦ τρίποδος.

¹ Ἴδε Κεραμόπουλλον Α. Ε. 1920 σ. 1-36 πίν. 1 καὶ 2.

² Daremberg - Saglio - Chimaera σ. 1102.

³ Roscher Sphinx 1391 κ.έ.

⁴ G. H. Chase Amer. Journal 1908 σ. 287 κ.έ. πίν. X tripod. A side 1.

⁵ Daremberg - Saglio Sphinx σ. 1432 καὶ Malten Das

Pferd im Totenglauben ἐν Jahrb. 1914, σ. 179 κ.έ.

⁶ Daremberg Saglio Chimaera ἔ. ἀ. Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῆς Χιμαίρας καὶ τοῦ συνδέσμου αὐτῆς πρὸς τὸν νησιωτικὸν κόσμον καὶ τὸ ἡφαίστειον τῆς Θήρας ἴδε Τσοῦνταν Λαογ. Ζ' σ. 204. πρβ. ἐπίσης Ν. Γ. Πολίτου Λαογραφικὰ σύμμικτα τόμ. Α' «Ἅγιος Γεώργιος» σ. 85.

τοῦ ἀναγλύφου δὲν εἶναι καὶ τόσον ἐπιμελεημένη ἀλλ' ἄρκετὰ ζωντανὴ καὶ ἀβίαστος καὶ αἰκινήσεις τῶν μελῶν τοῦ σώματος μετὰ πολλῆς ἀναλογίας καὶ φυσικότητος ἀποδεδομένα.

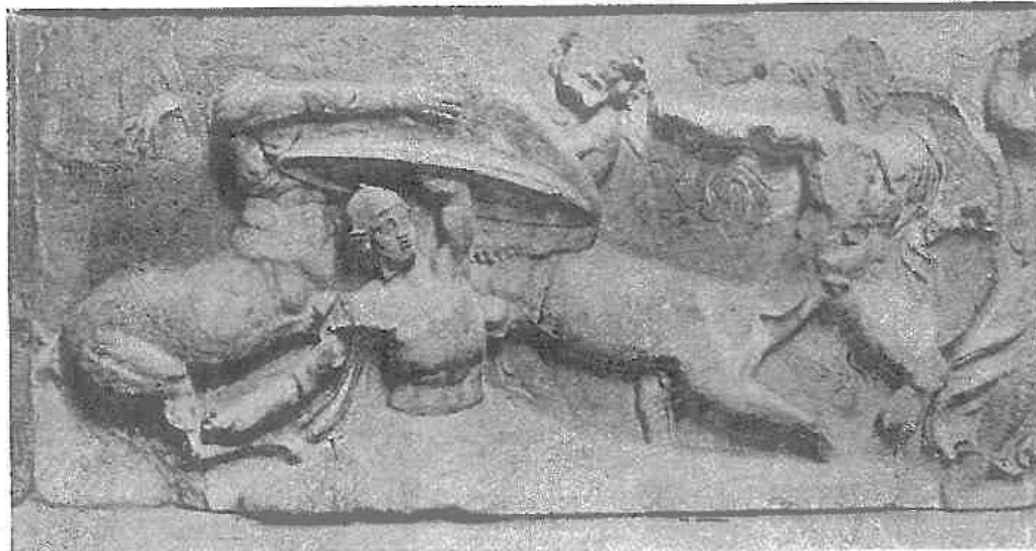
Ὁ ἥρωας πατεῖ στερεῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους δι' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν, ὡς δεικνύει ἡ ἰσχυρὰ

Εἰκ. 3. Παράστασις Ἀμαζονομαχίας ἐκ τῆς ζωφόρου τῆς Φιγαλείας.

τάσις τῶν μυῶν καὶ μάλιστα τοῦ ἀριστεροῦ προβαλλομένου ποδός, διότι ἐπ' αὐτοῦ πίπτει τὸ περισσότερο βᾶρος τοῦ σώματος καὶ ἡ δύναμις πρὸς τιθάσεισιν τοῦ Πηγάσου.

Ἡ ζωηρὰ αὕτη στάσις μετὰ τοῦ προβαλλομένου ἀριστεροῦ ποδός εἶναι συνήθης πρὸς

Εἰκ. 4. Κενταυρομαχία ἐκ τῆς ζωφόρου τῆς Φιγαλείας.

δήλωσιν τῆς ὀρμητικῆς διαθέσεως τοῦ παριστανομένου. Πολὺ ζωηροτέρα ἀκόμη καὶ μετὰ βαθυτέρας προβολῆς εἶναι π.χ. ἡ παράστασις τοῦ Θησέως ἐκ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Φιγαλείας, κατὰ τὸν ἀγῶνα αὐτοῦ πρὸς τὰς Ἀμαζόνας, (εἰκ. 3) ὅπως ἐπίσης καὶ τοῦ ἑτέρου ἥρωος, ὅστις κρατεῖ ἀπὸ τῆς κόμης ἓνα Κένταυρον ἐπὶ τῆς αὐτῆς ζωφόρου¹ (εἰκ. 4).

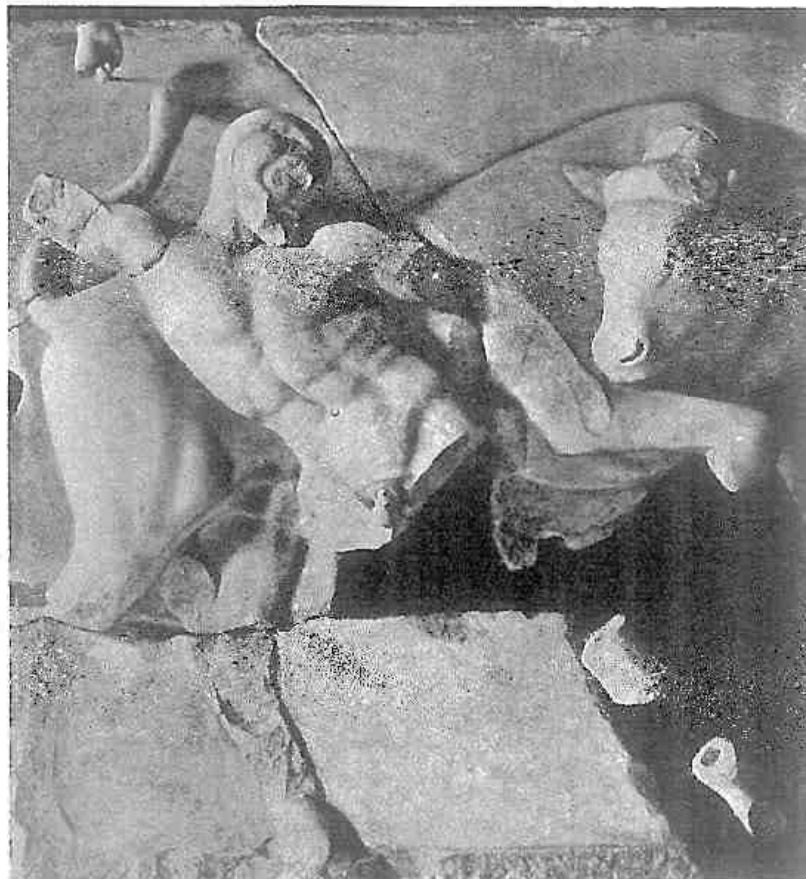
¹ πβλ. Catalogue of sculpt n° 541 καὶ Collignon Hist. de la sculpt. grecque τ. 2 σ. 158 καὶ 160.

Ἄκόμη πλησιεστέρα πρὸς τὴν ἰδικήν μας εἶναι ἡ παράστασις τοῦ Ἡρακλέους συλλαμβάνοντος τὸν Κνώσιον ταῦρον ἐπὶ τῆς μετόπης τοῦ ἐν Ὀλυμπία ναοῦ τοῦ Διὸς (εἰκ. 5) καὶ ἐπὶ ἀναγλύφου τοῦ Βατικανοῦ¹ (εἰκ. 6).

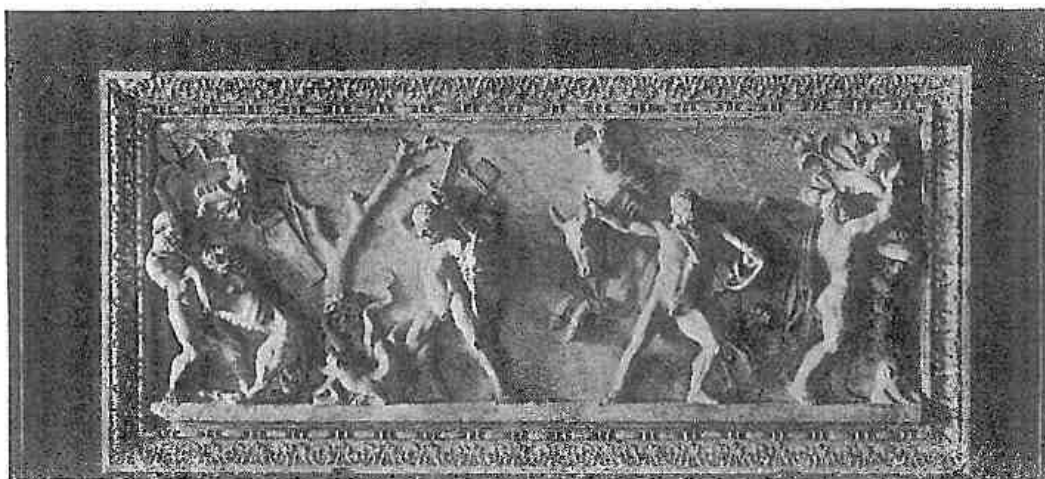
Δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν παράστασιν τοῦ αὐτοῦ ἥρωος ἀνάγοντος τὸν Κέρβερον ἐκ τοῦ Ἄδου ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 1182 σαρκοφάγου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (εἰκ. 7) ἐκ Θεσπιῶν² καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων³.

Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης παράδειγμα ἔχομεν ἐκ τῆς Ἀμαζονομαχίας τῆς περιφήμου σαρκοφάγου τῆς Βιέννης, ἣτις ἀνάγεται εἰς τὴν 4^η π. χ., ἐκατονταετηρίδα⁴ (εἰκ. 8).

Ἡ γραμμή, ἣτις χωρίζει τὸ περίγραμμα τοῦ Βελλεροφόντου ἀπὸ τοῦ Πηγάσου, εἶναι ἀρκετὰ βαθεῖα ἐν εἴδει αὐλακος καὶ δεικνύει μᾶλλον ἀτυχή

Εἰκ. 5. Μετόπη τοῦ ἐν Ὀλυμπία ναοῦ τοῦ Διός.

Εἰκ. 6. Ἀνάγλυφον τοῦ Μουσείου τοῦ Βατικανοῦ.

Βρετανικοῦ Μουσείου⁶ (εἰκ. 9). Ὁ Πήγασος ἀνορθοῦται πρὸς ἀριστερὰ τῷ θεωμένῳ,

1 Amelung II, 80, 431.

2 P. Jamot Feuilles de Thespies ἐν Bull. de corr. hell. 1894 σ. 212, κ.έ. εἰκ. 2. Robert πίν. XXVII, 99α.

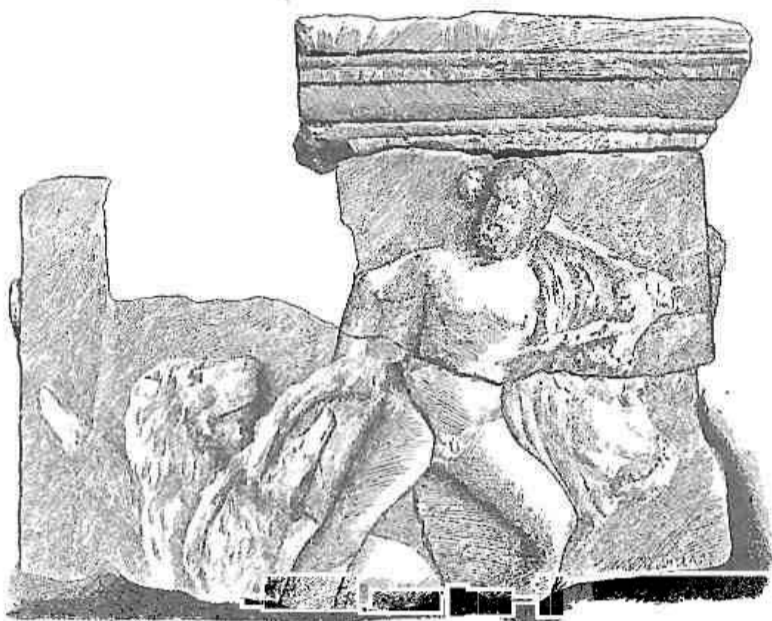
3 Waddington - Babelon - Reinach Recueil general de monnaies grecques d'Asie mineure I, 2 σ. 356 καὶ 378 πίν. LXII, 1.

4 Robert, Sarkophag-Reliefs II, πίν. XXVII.

5 Ἴσως τοῦτο δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν Ἀττικὴν παράδοσιν, ἣτις, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἴωνικὴν, ἀποφεύγει τὴν βαθμιαίαν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ἐξάρσεως πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν ἴδε Παπασπυρίδη Α. Δ, 1926 σ. 118.

6 Pfuhl, Meisterwerke griech. Zeichnung und Malerei σ. 36 πίν. 70.

στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν, ἐνῶ ὁ ἥρωας σείρει αὐτὸν διὰ τοῦ χαλινοῦ πρὸς τὰ ὀπίσω. Αἱ διαγωνίως διασταυρούμεναι κινήσεις τοῦ ἥρωος καὶ τοῦ Πηγάσου δηλοῦν μετὰ

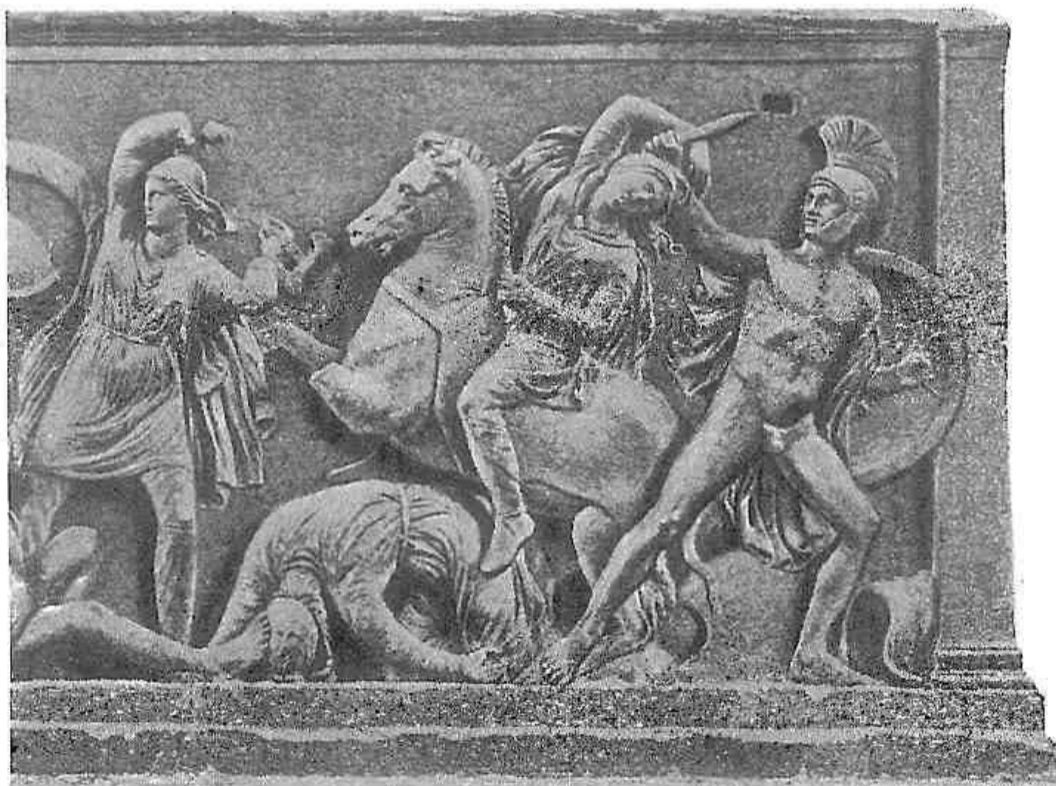

Εἰκ. 7. Ἐκ σαρκοφάγου τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσπιῶν.

πόσης ἐναργείας ἀπέδωκεν ὁ τεχνίτης τὴν σύγκρουσιν τῶν δύο ἀντιθέτων δυνάμεων καὶ τὴν ἀκατανίκητον δύναμιν τοῦ χαλινοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Βελλεροφόντης ἐδάμασε τὸν ἀτίθασον ἵππον, «φάρμακον πρὸς τείνων ἀμφὶ γένυϊ», ὅπως μᾶς περιγράφει θαυμασίως ὁ Πίνδαρος¹.

Ἡ κεφαλὴ τοῦ λέοντος εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὰ ἄνω καὶ πιθανῶς ἐδῶ ὁ τεχνίτης εἶχεν ὡς πρότυπον συχνοτάτην παράστασιν τοῦ τέρατος κατὰ τὸν φόνον αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Βελλεροφόντου². Διότι ἐνταῦθα, ὅπως εἴπομεν, δὲν πρόκειται περὶ αὐτοῦ. Ἐκεῖ ἡ στροφή τῆς κεφαλῆς τῆς Χιμαίρας εἶναι φυσική, διότι ὁ ἀνίκητος

ἐχθρὸς κτυπᾷ αὐτὴν ἀφ' ὑψηλοῦ³ ἀπὸ τοῦ Πηγάσου πρὸς ὃν στρέφεται μετὰ μα-
νίας ἀνίκανος νὰ μεταχειρισθῆ τὴν ὑπέρ-
μετρον ἰσχύν της. Τὴν
μανίαν δὲ αὐτὴν ἀκρι-
βῶς ἐκφράζει διὰ τοῦ
ἀνοικτοῦ στόματός
της καὶ τῆς πρὸς τὸν
ἥρωα δρομητικῆς στρο-
φῆς τῆς κεφαλῆς της.
Ἐνθυμίζει τὸν φοβε-
ρὸν βρυχηθμὸν πλη-
γωμένου λέοντος. Τοι-
ουτοτρόπως κατορ-
θώνει ὁ τεχνίτης νὰ
δηλώσῃ καὶ τὴν ιδιότητα ἐκείνην τῆς Χιμαίρας, καθ' ἣν πῦρ ἔπνεε ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτῆς⁴.

Εἰκ. 8. Ἀμαζονομαχία ἐκ σαρκοφάγου τῆς Βιέννης.

1 Πίνδαρος Ὀλ. XIII, 85.

2 Πβλ. Bendorf-Niemann. Das Heroon. von Gjolbaschi Trysa 1889 πίν. XXII. Furtwaengler. Antike Gemmen I, πίν. XLVI, 14 καὶ Robert A. E. 1892 σ. 247

πίν. 18.

3 Ἀπολλ. 2, 3, 2 «ἀρθεῖς εἰς ὕψος ἀπὸ τούτου κατετόξευσε τὴν Χιμαίραν».

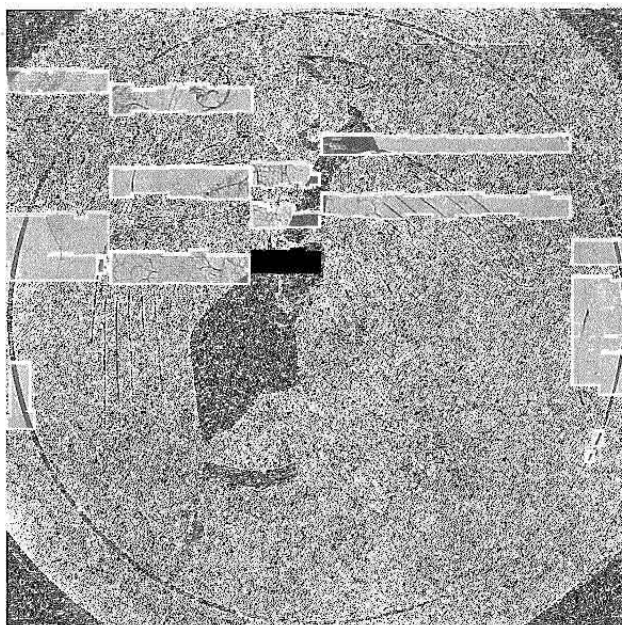
4 Malten ε. ἀ. σ. 131. X. Τσοῦντας ε. ἀ.

Τὴν ιδιότητα δὲ ταύτην πολὺ εὐκολώτερον μὲ τὸ εἰδικὸν πυρόχρουν χρῶμα θὰ ἀπέδιδον οἱ ζωγράφοι' (*εἰκ. 10*). Ἡ οὐρὰ τῆς Χιμαίρας ἐλίσσεται ὀφιοειδῶς μεταξὺ τῶν σκελῶν τοῦ Βελλεροφόντου καὶ συμπληρώνει οὕτω τὸν σχηματιζόμενον κενὸν χῶρον, συμφωνοῦσα πρὸς τὴν μυθολογικῶς ὀφιοειδῆ αὐτῆς ὑπόστασιν.

Ἄλλ' ἀληθῶς ὠραία καὶ καλλιτεχνική ἐστὶν ἡ κεφαλὴ τῆς αἰγός, ὅπως βλέπει τις καλλίτερον τὸ διάγραμμα εἰς τὸ σχεδιάσμα (*εἰκ. 11*).

Συνηθέστερον ἢ κεφαλὴ τῆς Χιμαίρας παρίσταται μετὰ τοῦ λαιμοῦ, ἄλλοτε βραχυτέρου ἄλλοτε μακροτέρου ὅπως π.χ. ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Σικυῶνος (*εἰκ. 12*).

Μετὰ πολλῆς ὁμοῦς ἐπιδεξιότητος καὶ πρωτοτυπίας ἐνταῦθα ὁ καλλιτέχνης ἀπέφυγε τὴν

Εἰκ. 9. Ἐκ λευκῆς γόλικος τῆς Καίρου.

κακὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν θὰ ἐδίδοε ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ ὑψηλοῦ λαιμοῦ, ἐν δυσαναλογίᾳ πρὸς τὴν τοῦ λέοντος.

Ἐξοικονομεῖ οὕτω καὶ ἀρκετὸν χῶρον, ὥστε νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν τὸ ἀπαιτούμενον μέγεθος καὶ νὰ ἀποδώσῃ καλλίτερον τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς.

Τοιοιτοτρόπως ἡ ἔκφρασις καὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς τῆς Χιμαίρας εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ λέοντος μὲ τὸν χαρακτηριστικὸν αὐτὸν μορφασμὸν τῆς αἰγός².

Ἡ τόσον ζωντανὴ καὶ φυσικὴ ἀπόδοσις τῆς ἔκφρασεως ταύτης τοῦ ζώου, ὑπενθυμίζει εἰς ἡμᾶς τὸν ἐπικρατοῦντα πραγματισμὸν εἰς τὴν παράστασιν τῶν ζώων τῆς Ἑλληνιστικῆς

¹ Κεραμόπουλλον ε. ἀ. πίν. 1 καὶ 2.

² Tischbein 1, 1 ἐν Roscher Bellerophon σ. 763, 7.

τέχνης, τῆς ὁποίας ἐνδιαφέρον παράδειγμα διὰ τὴν ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἰδικήν μας εἶναι ἡ περίφημος κεφαλὴ τῆς αἰγὸς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου¹ (εἰκ. 13).

Εἰκ. 10. Ἐκ γραπτῆς στήλης τῶν Θηβῶν.

Γενικῶς ὅμως τὸ ἔργον δὲν ἔχει τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐνεργητικότητα πρωτοτύπου. Εἶναι ἔργον πρὸς βιομηχανικὴν ἐκμετάλλευσιν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον χειρωνακτικὸν ἐξ ἐκείνων ἅτινα κατεσκευάζοντο διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας. Τοιαῦται δὲ σαρκοφάγοι κατεσκευάζοντο εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, παραλλήλως πρὸς τὰς Ρωμαϊκὰς, μάλιστα κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους².

Ἔχομεν βεβαίως καὶ παλαιότερα παραδείγματα αὐτῶν³ πολὺ ὅμως σπάνια καὶ ἔξω τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ὁ Matz ἐν Arch. Zeit. 1872⁴, διαιρεῖ τὰς σαρκοφάγους τῶν αὐτοκρατορι-

Εἰκ. 11.

κῶν χρόνων εἰς δύο τάξεις. Ἐκ τούτων, αἱ Ἑλληνικαί, αἱ προερχόμεναι δηλ. ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν διατηροῦσι τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν Ἑλληνικῶν κλασσικῶν σαρκοφάγων καὶ εἶναι αἱ ὀλιγώτεραι. Εἰς ταύτας λοιπόν, τὰς Ἑλληνικὰς σαρκοφάγους τῶν Ρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, νομίζομεν ὅτι καὶ τὸ νέον ἐξ Ἀθηνῶν τεμάχιον καταλέγεται.

Δυστυχῶς δὲν ἔχομεν τὰς ἄλλας πλευρὰς τῆς σαρκοφάγου, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν χρονολογικῶς αὐτήν. Ἡ ἐργασία τοῦ ἀναγλύφου, ὅπως εἶπομεν, δὲν εἶναι ἐπιμελεμένη, ὅπως εἶναι φυσικὸν νὰ ἀναμένωμεν ἐν ἔργῳ προωρισμένῳ δι' ἐμπορικὴν ἐπιχείρησιν, εἶναι ὅμως πολὺ ἀνωτέρα τῆς τέχνης τῆς ὑπ' ἀριθ. 1181 ἐξ Ἀνάφης σαρκοφάγου καὶ ἀρκετὰ λε-

Εἰκ. 12. Ἐκ νομίσματος τῆς Σικυῶνος.

Εἰκ. 13. Ἐκ τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου.

πτῆ, ὁποία ὑπῆρξε πάντοτε ἡ Ἀττικὴ τέχνη ἔχουσα μακρὰν καὶ λαμπρὰν παράδοσιν.

1 Collignon Histoire de la sculpt. τ. 2ος σ. 605 εἰκ. 322.

2 Περί τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ σχήματος καὶ τῆς γλυπτῆς διακοσμῆσεως τῶν σαρκοφάγων ἴδε Altmann, Architektur und Ornamentik der antiken Sarkophage.

3 Τσουντας Ἱστορία τῆς Ἑλλ. τέχνης σ. 557 εἰς τοὺς

Ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἀποδίδει ὁ Jamot τὴν σαρκοφάγον τῶν Θεσπιῶν ε. ἀ.

4 Ἴδε καὶ G. Rodenwaldt, Rom. Mitt. 36/37, 1921 2 καὶ 38/39 1923/24 2 κ.έ. ὡσαύτως τοῦ αὐτοῦ Winkelmanns Programm 1925 σ. 5 κ.έ. καὶ Jahrb. 45, 1930.

Τοῦτο μᾶς δεικνύει πόσῃν ἀκμῇ καὶ ζωτικότητι ἐξηκολούθουν νὰ ἔχουν καὶ κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους αἱ Ἀθῆναι, αἵτινες παρέμενον καὶ τότε ὡς ἐν ἐκ τῶν σπουδαιοτέ-

Εἰκ. 14. Ἐκ σαρκοφάγου τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἐξ Ἀνάφης.

ρων καλλιτεχνικῶν κέντρων τῆς Ἑλλάδος. Ἐξ Ἀθηνῶν ὅμως ἔχομεν ὀλίγα παραδείγματα¹ σαρκοφάγων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἄλλων ἐπιτυμβίων μνημείων αὐτῆς τῆς ἐποχῆς. Ἡ σπάνις τῶν σαρκοφάγων προσδίδουσα βεβαίως ἀξίαν πρὸς τὸ ἐξεταζόμενον μνημεῖον

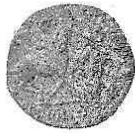
¹ Robert Sarkophage ἴδε ἀριθ. 117, 119, 122, 124, 148, 149, 154, 218 καὶ τὴν ὁλόκληρον σωζομένην ὑπ' ἀριθ. 70.

δύναται ἴσως νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν οἰκονομικὴν δυσπραγίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν νὰ ἐξοδεύσωσι διὰ τοὺς νεκροὺς τῶν περισσότερα τῆς ἀξίας μιᾶς ἀκριβοτέρας ἢ εὐθηνότερας στήλης.

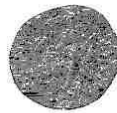
Εἰς παλαιότερους χρόνους ὁ Σόλων καὶ κατόπιν ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἠναγκάσθησαν νὰ περιορίσουν διὰ νόμων τὴν ἐξαιρετικὴν πολυτέλειαν τῶν τάφων καὶ τὸ μέγεθος αὐτῶν¹. Ὁ περιοριστικὸς δὲ νόμος τοῦ τελευταίου ἔσχε βεβαίως ἐπιβλαβὴ ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιτυμβίου μάλιστα γλυπτικῆς². Τὰ θέματα τῶν σαρκοφάγων τῆς Ῥωμαϊκῆς περιόδου εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον εἰλημμένα ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνας γλύπτει εὗρισκον ἄφθονα παλαιότερα πρότυπα.

Ἐκ παλαιότερου λοιπὸν προτύπου μεγάλου καλλιτέχνου νομιζομεν ὅτι εἶναι εἰλημμένη καὶ ἡ παράστασις τοῦ παρόντος ἀναγλύφου. Εἰς τὴν γνώμην ταύτην ὀδηγοῦμαι ἐκ τῆς συγκρίσεως πρὸς ἄλλα μνημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἰδίᾳ παράστασις. Τιθάσενσιν τοῦ Πηγάσου ὑπὸ τοῦ Βελλεροφόντου δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἐπὶ τῶν ἐξῆς μνημείων ἐξ ὧν τὰ πρῶτα ὀκτὼ ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Engelmann ἐν τῷ *Annali dell' istituto* τοῦ 1874 ὑπ' ἀριθ. 5-12.

1. Ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἀνάφης ἔ. ἀ (*εἰκ. 14*).
2. Ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου τῶν Πατρῶν ἔ. ἀ.
3. Ἐπὶ θραύσματος ἀναγλύφου τῆς Villa Carpegna (*Ann.* ὑπ' ἀρ. 7).

Εἰκ. 15. Ἐκ νομίσματος τῆς Κορίνθου αὐτονόμου.

Εἰκ. 16. Ἐκ νομίσματος τῆς Κορίνθου τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ.

4. Ἐπὶ χαλκοῦ τεμαχίου τοῦ Μουσείου τῆς Φλωρεντίας (*Ann.* ὑπ' ἀριθ. 8).
5. Ἐπὶ λύχνου δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ Bartoli (*ant. luc.* I, tav. 28, *Ann.* ὑπ' ἀριθ. 9).
6. Ἐπὶ δακτυλιολίθου μὲ παρομοίαν παράστασιν πρὸς ἐκείνην τῆς ὑπ' ἀριθ. 3 (*Ann.* ὑπ' ἀριθ. 10).
7. Ἐπὶ νομίσματος τῆς Κορίνθου αὐτονόμου μὲ τὴν ἐπιγραφὴν CORINTHVM (*Ann.* ὑπ' ἀριθ. 11) (*εἰκ. 15*).
8. Ἐπὶ τοιχογραφίας (*Ann.* ὑπ' ἀριθ. 12).
9. Ἐπὶ νομίσματος τῆς Κορίνθου τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος (Imhoof - Blumer - Percy-Gartner Numismatic commentary of Pausanias σελ. 13 πίν. (XXVI) καὶ (Catalogue of Greek coins in B. M. σ. 69 πίν. XVIII, 2 καὶ 3) (*εἰκ. 16*).
10. Ἐπὶ νομίσματος τῆς Κορίνθου τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ Imh. Blumer - P. Gartner ἔ. ἀ. πίν. (XXVII.) (*εἰκ. 17*).
11. Ἐπὶ νομίσματος τῆς Κορίνθου τῶν χρόνων τοῦ Καρακάλλα Catalogue of Greek coins in B. M. σ. 87 πίν. XXII, 3) (*εἰκ. 18*).

¹ Κικέρων de leg. II, 25, 64.

² Brückner, Arch. Anz. 1892, 23.

12. Ἐπὶ χαλκοῦ νομισματοσήμου τῆς Ἀχαΐας (Ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας) μὲ παράστασιν τοῦ Ἀντινόου ὡς Ἑρμοῦ Βελλεροφόντου (Head-Σβορώνου ἱστορία τῶν νομισμάτων τόμ. Ι, σ. 528 τὴν εἰκόνα ἴδε παρὰ Μ. Bernhardt, Antike Münzbilder im humanistischen Unterricht, Πίν. XXV, 218) (εἰκ. 19).

13. Ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου.

Ἐπὶ τῶν παραστάσεων τούτων δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν ὡς προσερχομένας ἐκ τοῦ αὐτοῦ τύπου τὰς ὑπ' ἀριθ. 1, 2, 9, 11, 12 καὶ 13.

Ἐκ τῶν τελευταίων πάλιν ἢ τῆς σαρκοφάγου τῶν Πατρῶν εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τῆς Ἀνάφης συμφώνως πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ Bursian ἔ. ἄ.

Ἀπομένει λοιπὸν νὰ εὐρωμεν τὰς ὁμοιότητας καὶ τὰς διαφορὰς τῶν ὑπολειπομένων μνημείων.

Εἰς πάντα ὁ Βελλεροφόντης παρίσταται γυμνὸς καὶ κεῖται ἄριστερὰ τοῦ ἐμπρὸς ὀρθῶντος Πηγᾶσου συγκρατῶν αὐτὸν διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς. Ἡ Χίμαιρα ὑπάρχει μόνον ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων σαρκοφάγων. Εἶναι καὶ τοῦτο, μοῦ φαίνεται, μία ἐπὶ πλεόν ἀπόδειξις πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς γνώμης μου, ὡς πρὸς τὴν ἀναφορὰν ταύτης πρὸς τὸν θάνατον.

Ἐπὶ τῆς ἰδικῆς μας σαρκοφάγου ὁ Βελλεροφόντης κρατεῖ δόρυ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, ἐπὶ τοῦ πήχεως τῆς ὁποίας εἶναι ἐρριμένον τὸ ἱμάτιον, ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἀνάφης δὲν ὑπάρχει τὸ ἱμάτιον, κρατεῖ δὲ μόνον ἀσπίδα καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 9 νομίσματος τῆς Κορίνθου φέρει ἀσπίδα, μεταξὺ δὲ τῶν σκελῶν αὐτοῦ ἀνεμίζεται ἱμάτιον.

Ἐπὶ τοῦ νομισματοσήμου πάλιν τῆς Ἀχαΐας κρατεῖ τὸ κηρύκειον διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἐπὶ τῆς ὁποίας πίπτει πλουσίως πτυχούμενον τὸ ἱμάτιον ἐπὶ δὲ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 11 νομίσματος, ὁ Βελλεροφόντης φέρει τὴν ἀσπίδα, τὸ δόρυ καὶ ἀριστερὰ αὐτοῦ ἀνεμίζεται τμήμα τοῦ ἱματίου.

Εἰς πάσας τὰς ὡς ἄνω παραστάσεις πλὴν τῆς ἡμετέρας σαρκοφάγου εἰς ἣν ἔλλείπει ἡ κεφαλὴ τοῦ ἥρωος, φορεῖ οὗτος κωνικὸν κράνος μετὰ ὀξείας πρὸς τὰ ἄνω κορυφῆς.

Ἐκ πάντων τούτων δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ ἀνακτῶμεν ἀκριβῶς τὸν πρῶτον τύπον.

Νομίζομεν ὅμως ὅτι δὲν θὰ ἀπέχη οὗτος πολὺ ἀπὸ τοῦ τύπου τοῦ Κορινθιακοῦ νομίσματος τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ διότι οὗτος εἶναι ὁ πληρέστερος καὶ διότι βεβαίως ὁ χαρακτὴς τοῦ νομίσματος δὲν θὰ προσέθετε λεπτομερείας εἰς τὴν παράστασιν περισσοτέρας ἐκείνων, ἃς εὔρε καὶ ἐμιμήθη ἐκ τοῦ πρωτοτύπου.

Ἐπὶ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων δὲν ἔχομεν τοὺς ἀριστοτεχνικοὺς καλλιτέχναις τῶν ὠραίων τύπων τῶν νομισμάτων τῶν παλαιότερων χρόνων. Οὗτοι ὑπῆρξαν πολλὰκις ἀνυπέρβλητοι δημιουργοὶ καλλιτεχνικῶν ἐν μικρογραφίᾳ παραστάσεων, ὧν ἄριστα παραδείγματα ἔχομεν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Οἱ τῶν Ρωμαϊκῶν ὅμως χρόνων χαρακτὴ εἶναι ἀπλῶς τεχνῖται, ἐπιτήδευοι πολλὰκις νὰ μιμῶνται παραστάσεις περιφρήμων

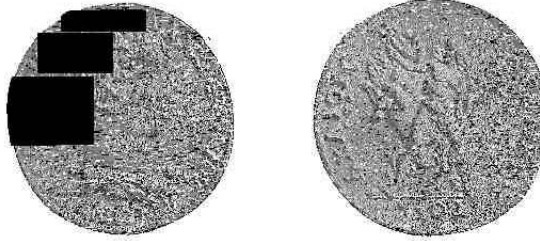
Εἰκ. 17. Ἐκ νομίσματος τῆς Κορίνθου τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ.

Εἰκ. 18.
Ἐκ νομίσματος τῆς Κορίνθου τῶν χρόνων τοῦ Καρακούλλα.

ἔργων μεγάλων καλλιτεχνῶν τῶν κλασσικῶν καὶ τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων¹. Ἐχομεν λοιπὸν ἐνιαυθὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀντίγραφον περιφῆμου ἔργου εὐρισκομένου ἐν Κορίνθῳ, ὅπου ἐλατρεύετο ὁ Βελλεροφόντης ἔχων καὶ ἰδιαίτερον ἱερὸν παρὰ τὸ Κράνειον ἄλλος πρὸ τῆς πόλεως².

Ἀναφέρεται δὲ ὑπὸ τοῦ Πausανίου (II, 1,9) ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ποσειδῶνος παρὰ τὸν

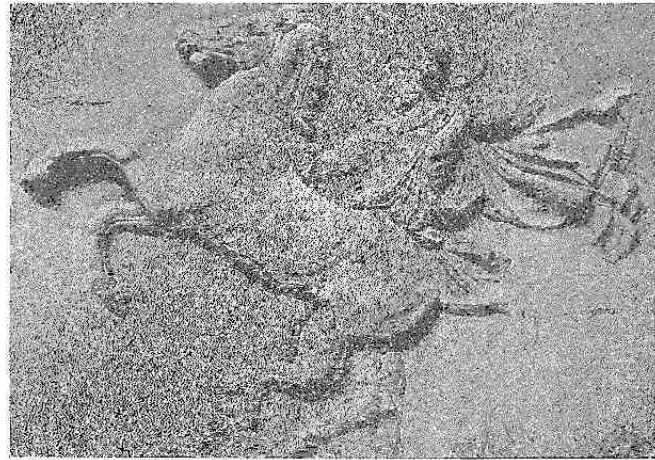
Εἰκ. 19. Χαλκοῦν νομισματοσῆμον τῆς Ἀχαΐας.

Ἴσθμὸν σύμπλεγμα τοῦ Βελλεροφόντου καὶ τοῦ Πηγᾶσου καὶ μετὰ πάσης ἐπιφυλάξεως δυνάμεθα νὰ ἀποβλέψωμεν πρὸς αὐτό.

Τὸ χωρίον τοῦ Πausανίου ἔχει ὡς ἑξῆς: «Τὰ δὲ ἄλλα ἀνάκειται Γαλήνης ἀγαλμα καὶ Θαλάσσης καὶ ἵππος εἰκασμένος κήτει τὰ μετὰ τὸ στέγρον, Ἴνώ τε καὶ Βελλεροφόντης καὶ ὁ ἵππος ὁ Πήγασος.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς λοιπὸν τοῦ Πausανίου φαίνεται ὅτι ὁ Βελλεροφόντης δὲν παριστάνετο ἐπὶ τοῦ Πηγᾶσου, ὁπότε δὲν θὰ ἀνεφέροντο χωριστὰ κατὰ παράταξιν «Βελλεροφόντης

καὶ ὁ ἵππος ὁ Πήγασος» ἀλλ' ὅτι πλησίον αὐτοῦ καὶ πιθανῶς σύρων τὸν Πήγασον διὰ τοῦ χαλινοῦ, ὅπως παρίσταται ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω μνημείων. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ ἥρωος θὰ ἀνέκειτο βεβαίως ἀγαλμα αὐτοῦ, πιθανῶς δὲ καὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς Χαλινίτιδος³ Ἀθηνᾶς ἂν καὶ δὲν ἀναφέρεται τοῦτο ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Πausανίου. Ἐκ τῶν γνωστῶν καλλιτεχνῶν ἀναφέρονται ποιήσαντες Βελλεροφόντην, ὁ Βαθυκλῆς ὁ Μάγνης⁴ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Ἀμυκλαίου Ἀπόλλωνος καὶ ὁ Θρασυμήδης

Εἰκ. 20. Ἐκ τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος.

ὁ Πάριος⁵ ἐπὶ τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ θρόνου τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ δύο ταῦτα μνημεῖα ἢ παράστασις ἦτο σχετικὴ πρὸς τὸν φόνον τῆς Χιμαίρας, οὐχὶ δὲ πρὸς τὸν δαμασμὸν τοῦ Πηγᾶσου. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων νὰ ἀνεύρωμεν τὴν σχολὴν ἢ ὁποῖα ἠρέσκετο εἰς τὴν τοιαύτην τοῦ Βελλεροφόντου παράστασιν. Εἰς

¹ Kurt Regling, Die antike Münze als Kunstwerk σ. 118 κ. ἑ.

² Πaus. II, 2, 4.

³ Πaus. ἔ. ἀ.

⁴ Πaus. III, 18, 3.

⁵ Πaus. II, 27, 2.

τὴν ἐξέλιξιν τοῦ τύπου εἰργάσθησαν ἀναμφισβητήτως καὶ οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ γλύπται καὶ οὐχὶ βεβαίως, ἐνὸς καὶ μόνου καλλιτεχνικοῦ ἐργαστηρίου.

Δυνάμεθα ὡσαύτως νὰ παρακολουθήσωμεν τὸν τύπον τοῦτον, τῶν διασταυρουμένων ἀντιθέτων δυνάμεων καὶ κινήσεων, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς του μέχρι τῆς τελείας αὐτοῦ ἀναπτύξεως, ἐπὶ πλείστων γνωστῶν μνημείων ἐκ τῆς ἀρχαιότητος. Ἀρκούμεθα ἐνταῦθα νὰ ἀναφέρωμεν χαρακτηριστικώτατα παραδείγματα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἐξῆς μνημείων¹.

Ἐπὶ τῆς μετόπης τοῦ ἐν Ὀλυμπία ναοῦ τοῦ Διός, ὅπου ὁ Ἡρακλῆς συλλαμβάνει διὰ βρόγχου τὸν Κνώσιον ταῦρον ἔ. ἀ. (ἴδε εἰκ. 5).

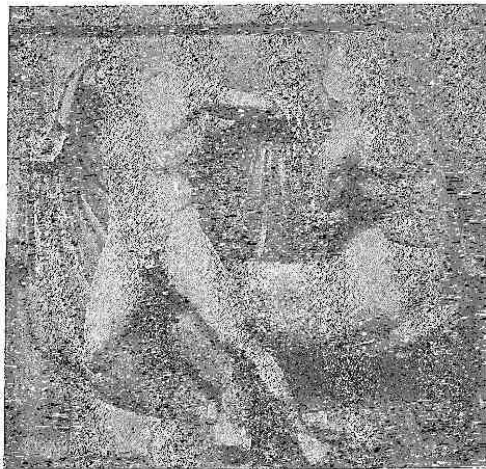
Ἐπὶ τῶν γλυπτῶν τοῦ Παρθενῶνος (δυτικὴ καὶ νοτιὰ πλευρὰ τῆς ζωφόρου, μετόπη τῆς νοτίας πλευρᾶς ὑπ' ἀριθ. 27) (εἰκ. 20 καὶ 21).

Ἐπὶ τῶν Διοσκούρων τοῦ Monte Cavallo.

Ἐπὶ τῆς ζωφόρου τοῦ ἐν Φιγαλείᾳ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔ. ἀ. (ἴδε εἰκ. ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ 4). Περὶ τῆς σχολῆς εἰς ἣν ἀνήκουν τὰ γλυπτὰ τοῦ ἐν Ὀλυμπία ναοῦ δὲν εἴμεθα βέβαιοι, ὅμως δὲ διάφοροι γινῶμαι ἐξηγέθησαν μέχρι τοῦδε, πότε ὑπὲρ τῆς μίας καὶ πότε ὑπὲρ τῆς ἄλλης σχολῆς, «ὁ ρυθμὸς ὅμως αὐτῶν δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ἄνευ τῆς προϋποθέσεως τοῦ μεγάλου ἀττικῆ καλλιτεχνικοῦ ρεύματος»².

Ὁ εἰς τῶν Διοσκούρων τοῦ Monte Cavallo ὁ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς κρατῶν τὸν ἵππον ἔχει καθορισθῆ ὑπὸ τοῦ Furtwaengler ὡς ἀντίγραφον Φειδιακοῦ ἔργου³.

Περὶ δὲ τῶν γλυπτῶν τοῦ ἐν Φιγαλείᾳ ναοῦ δὲν ἀμφισβητεῖται ἡ Ἀττικὴ αὐτῶν τεχντροπία⁴. Εἶναι φανερὸν λοιπὸν ὅτι ὁ τύπος οὗτος εἴτε παρελήφθη ἔξωθεν εἴτε ἐδημιουργήθη ἐν Ἀττικῇ, διεμορφώθη ὅμως καὶ ἐξειλίχθη ἐντὸς αὐτῆς, ἀρεσκομένης εἰς ζωηρὰς ἀντιθέσεις καὶ γραφικότητας. Αἱ ζωηραὶ καὶ παθητικαὶ κινήσεις, οἱ ἀνεμισμοὶ τῶν ἱματίων, ἡ συγκράτησις ἀνορθουμένου ἵππου, εἶναι χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν γλυπτῶν τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν ἄλλων ἀττικῶν μνημείων τοῦ τέλους τῆς 5^{ης} π. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Εἰκ. 21. Μετόπη ἐκ τοῦ Παρθενῶνος.

Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

¹ Ἴδὲ ἀνωτέρω.

² Γ. Οἰκονόμος Α. Ε. 1924 σ. 40 ἐν ὑποσ. τελευταίως ἐπραγματεύθη περὶ τούτων ὁ Β. Schweitzer ἐν Jahrb. (43)

1928, σ. 230 κ.ἑ.

³ Α. Furtwaengler, Meisterwerke σ. 128 κ. ἑ.

⁴ Collignon ἔ. ἀ. τόμ. 2^{ος} σ. 157.

ΤΕΜΑΧΙΑ ΜΑΡΜΑΡΙΝΩΝ ΤΡΑΠΕΖΩΝ ΜΕΤ' ΑΝΑΓΛΥΦΟΥ ΠΑΡΥΦΗΣ

ΥΠΟ ΔΗΜ. Ι. ΠΑΛΛΑ

Τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν ἀπέκτησεν ἐσχάτως τεμάχια τινὰ τῶν γνωστοῦ τύπου μαρμαρίνων τραπεζῶν, λεπτοῦ πάχους, μετὰ παρυφῆς κοσμουμένης δι' ἀναγλύφων παραστάσεων. Τὰ τεμάχια ταῦτα δημοσιεύομεν κατωτέρω κατ' εὐμενῆ παραχώρησιν τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου καὶ ἡμετέρου Καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηρίου, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ἐντεῦθεν ἐκφράζομεν τὰς εὐγνώμονας ἡμῶν εὐχαριστίας.

Ἡ μορφή τῶν τραπεζῶν τούτων εἶναι συνήθως στρογγύλη (διαμ. 0.75 ἕως 1.40 μ. περίπου), ἡ δὲ περιφέρεια αὐτῶν περατοῦται εἰς παρυφήν (πλατ. 0.097 ἕως 0.18 μ.) φέρουσαν παραστάσεις εἰς ἐπιμελημένην χαμηλῶς ἀνάγλυφον τεχνικὴν¹ μετ' αὐτὴν ἀκολουθεῖ σειρὰ λεοβίου ἀστραγάλου². Ὁ πλαισιούμενος ὑπὸ τῆς παρυφῆς δίσκος τῶν τραπεζῶν κοιλαίνεται εἰς βάθος 0.02 - 0.04 μ.³ Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια αὐτῶν εἶναι λεία, κατὰ τὸν τρόπον τῶν ῥωμαϊκῶν γλυπτῶν, ἡ δ' ὀπίσθεν εἶναι ἀπλῶς κατειργασμένη καὶ φέρει λοξὴν ἐγκοπὴν, ἀντίστοιχον τοῦ βάθους τῆς κοίλης ἐπιφανείας.

Ὡς πρὸς τὰ θέματα τῆς ἀναγλύφου παρυφῆς αἱ τράπεζαι αὗται διακρίνονται εἰς τρεῖς κατηγορίας: εἰς τὰς κοσμουμένας δηλονότι διὰ θεμάτων καθαρῶς ἐθνικῶν (βασιλικῶν σκηνῶν, προτομῶν θεοτήτων κλπ.), εἰς τὰς διὰ ζῴων ἀντιμαχομένων ἢ διὰ κυνηγετικῶν καὶ ποιμεικῶν σκηνῶν, καὶ τρίτον εἰς τὰς διὰ συνθέσεων εἰλημμένων ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς⁴.

Ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν αἱ πρῶται θεωροῦνται ὡς τράπεζαι ἐθνικαί, αἱ δὲ τελευταῖαι δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσι μετὰ βεβαιότητος ὡς τράπεζαι προθέσεως χριστιανικῶν ναῶν⁵ τῶν τεμαχίων τῆς δευτέρας κατηγορίας ἀμφιβάλλεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ χρησιμοποίησις, ἂν καὶ ὁμοίως σκηναὶ ἀπαντῶμεν εἰς παλαιοχριστιανικὰ ψηφιδωτὰ καὶ γλυπτὰ⁶.

Ἡ χρονολογία τέλους τῶν ἀναγλύφων τούτων κυμαίνεται μεταξὺ τοῦ Γ' καὶ τοῦ τέλους τοῦ Δ' ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε' μ. Χ. αἰῶνος⁷.

1 Εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν ἀπόκειται καὶ ὁμάς ἀπλουστερόν τραπεζῶν μετὰ μιάς γλυφῆς κατὰ τὴν περιφέρειαν καὶ ἐγγράκτου παραστάσεως σταυροῦ ἐντὸς κύκλου εἰς τὸ κέντρον (πρβλ. Γ. Σωτηρίου, Αἱ Παλαιοχριστιανικαὶ Βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος, Ἀρχ. Ἐφημ. 1929, 234).

2 Ὁ ἀστράγαλος ἐλλείπει εἰς τεμάχιον στρογγύλης τραπέζης τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Κρήτης (βλ. Α. Ὁρλάνδου, Τεμάχια τραπεζῶν τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Κρήτης, ἐν Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher, τόμ. 6, 1928, σ. 160), ἐν μέρει δὲ εἰς ἡμικυκλικὴν τράπεζαν τοῦ Μουσείου Agram εὐρεθείσαν ἐν Salona (Ε. Michon, ἐν Revue Biblique, 1916, σ. 26) καὶ εἰς τεμάχιον τετραγωνικῆς τραπέζης τοῦ Ἑθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν προσερχόμενον ἐκ Ναυπλίου (ἐν. ἀν. σ. 35).

3 Ὁῦτος εἶναι ὁ λόγος κυρίως, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ υσγκεντρῶσας ὄλον σχεδὸν τὸ μέχρι τοῦδε γνωστὸν ὕλικον Ε. Mi-

chon (Rebords de bassins chretiens ornes de reliefs, Revue Biblique, 1916, σ. 1 - 105, ἐπικαλούμενος καὶ φιλολογικὰς μαρτυρίας, προτιμᾷ τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν ἐν λόγῳ τραπεζῶν ὡς λεκανῶν (ἐν. ἀν. σελ. 86 κ.ε).

4 Michon, ἐν. ἀν. σ. 81 κ. ε.

5 Γ. Σωτηρίου, ἐν. ἀν. σ. 234.

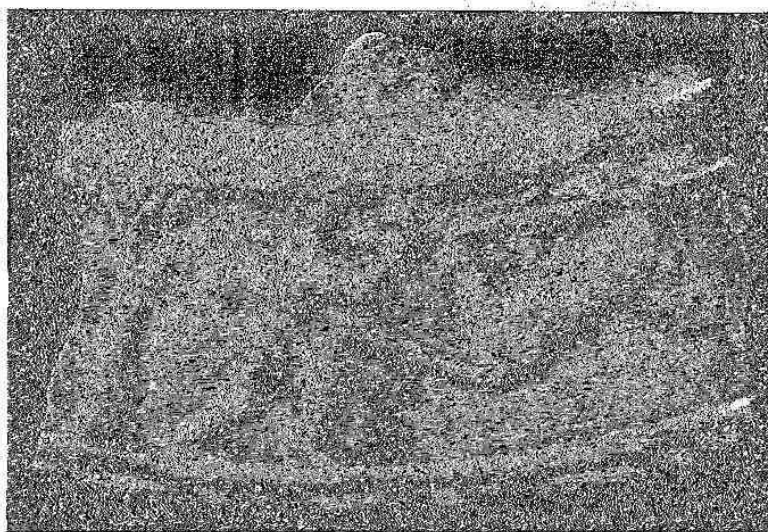
6 Πρβλ. ψηφιδωτὸν δάπεδον Βασιλικῆς Α τοῦ Δουμετίου ἐν Νικοπόλει (Α. Φιλαδελφείας, Ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως, Ἀρχ. Ἐφημ., 1916, σ. 65 κ. ε. καὶ 1917, σ. 51 κ. ε.), Καβρ - Hiram (ἐν Λούβρῳ σήμερον βλ. Salomon Reinach, Répertoire de Peintures Grecques et Romaines, Paris 1922, σ. 352 - 353), τεμάχια ἀναγλύφου διαζώματος τοῦ ἁγίου Μηνᾶ Θεσσαλονίκης (ἀποκείμενα εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν βλ. Γ. Σωτηρίου, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι, 1924, σελ. 19, πίν. 2) κ. ᾧ.

7 Michon, σ. 101 κ. ε., Σωτηρίου, σ. 234.

Διὰ τῶν ἐνταῦθα δημοσιευομένων τεμαχίων τραπεζῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν συμπληροῦται ἡ σειρά τῶν ἐν Ἑλλάδι εὐρισκομένων γνωστῶν τοιούτων¹, ἀφ' ἑτέρου δὲ γίνεται γνωστὸν ἕτερον τεμάχιον ἀνήκον εἰς νέαν ὁμάδα διαφόρου τεχνικῆς.

1. Τὸ πρῶτον τεμάχιον (εἰκ. 1) ἐξ Ἀρκαδίας προερχόμενον ἔχει μῆκος 0.28 μ., πλάτος 0.196 μ., πάχος δὲ (ἑσωτερικῶς) 0.01 μ. Ἀνήκει εἰς τράπεζαν κυκλικὴν διαμέτρου 0.98 μ. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια αὐτοῦ κοιλαίνεται κατὰ 0.021 μ. (βλ. τομὴν εἰκ. 2⁴), ἑξωτερικῶς δ' ἀπολήγει εἰς παρυφὴν (πλ. 0.145 μ.) μετὰ δύο γλυφῶν ἐκατέρωθεν· ἐκ τούτων ἡ ἕξω, στενωτέρα, ἀκολουθεῖται ὑπὸ λασβίου ἀστραγάλου.

Ἐπὶ τῆς ἀναγλύφου ἐπιφανείας εἰκονίζεται ἀνὴρ βαίνων δεξιὰ διὰ τῶν δακτύλων ἀμφο-

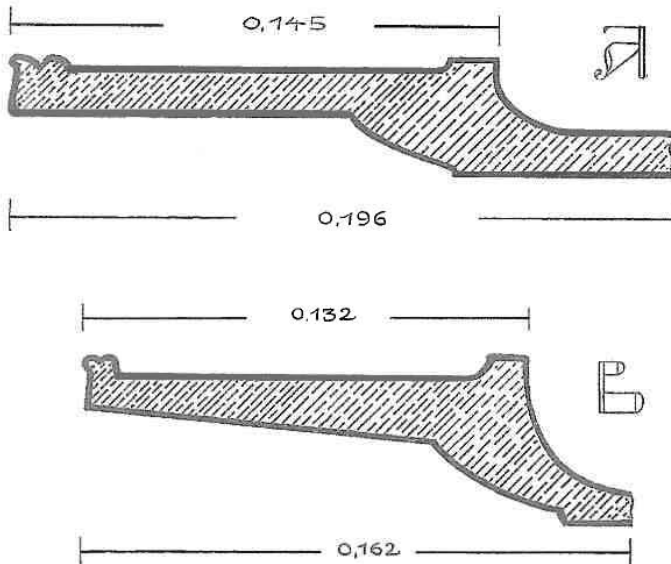
Εἰκ. 1. Ἀνάγλυφος παρυφῆς τεμαχίου μαρμαρίνης τραπέζης τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (προέρχεται ἐξ Ἀρκαδίας).

τέρων τῶν ποδῶν· εἶναι οὗτος ἐνδεδυμένος χιτῶνα μὲ βραχείας χειρίδας, κατερχόμενον μέχρι τῶν γονάτων καὶ ἔξωσμένον κατὰ τὴν ὀσφύν. Διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ κοντὸν στηριζόμενον κατὰ τὸ ἐν ἄκρον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὄμου, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ ῥάβδον, τὴν ὁποίαν φέρει πρὸς τὴν βραχεῖαν οὐρὰν ζώου, κρεμασμένου ἀπὸ τοῦ κοντοῦ, ὡθῶν αὐτὸ πρὸς τὰ ἔμπροσ. Δεξιὰ ἄλλο πρόσωπον θὰ ἐκράτει τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ κοντοῦ. Ἀριστερὰ εἰκονίζεται δένδρον. Ἡ ἀμελῶς εἰργασμένη κεφαλὴ τοῦ ἀνδρὸς παρίσταται κατ' ἐνώπιον· εἶναι ἀγένειος, φέρει κόμην διευθυνομένην ἄνω καὶ καταπίπτουσαν μέχρι τοῦ τραχήλου ἀκανονίστως, ἀνέρχεται δὲ μέχρι

¹ Τὰ ἐν Ἑλλάδι, ἐκ δημοσιεύσεων γνωστά μέχρι τοῦδε, τεμάχια τραπεζῶν εἶναι: 1) Τράπεζα τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἐκ Θήρας (ἡ μόνη ὁλόκληρος σχεδὸν σωζομένη· βλ. Α. Ευγγοπούλου, *Πλάξ Τραπεζῆς Χριστιανική*, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, 1914, σ. 70 κ.ε.), 2) τεμάχιον τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἐκ Ναυπλίου (βλ. Μίχσον ἐν. ἀν. σελ. 35), 3) τεμάχιον ἀποκείμενον εἰς τὸ Γυμνά-

σιον Ἀμφίσσης (βλ. Α. Ευγγοπούλου ἐν. ἀν. σελ. 260 κ.ε.), 4) τρία τεμάχια τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Κρήτης (βλ. Α. Ὁρλάνδου ἐν. ἀν. σελ. 160 κ.ε.) καὶ 5) τεμάχιον τῆς συλλογῆς Νέας Ἀγχιάλου (βλ. Γ. Σωτηρίου, *Αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας*, Ἀρχ. Ἐφημερίς 1929, σελ. 102)· περὶ τούτου βλέπε καὶ κατωτέρω.

τοῦ μέσου σχεδὸν τῆς ἔσω γλυφῆς· τοῦτο παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλας τινὰς παραστάσεις προσώπων ἐπὶ ὁμοίων τραπέζων¹. Ὁ χιτῶν κάτω ἀναδιπλοῦται, ἔμπρὸς καὶ ὀπίσω, αἱ δὲ πτυχαὶ αὐτοῦ μόλις δηλοῦνται δι' ἐλαφρῶν χαραγῶν. Τὸ φρονεῦθὲν ζῶν, μεθ' ἱκανῆς δεξιότητος εἰργασμένον, κρέμαται ἀπὸ τῶν ποδῶν, ἀνὰ δύο προσδεδεμένων ἐπὶ τοῦ κοντοῦ διὰ ταινιῶν, μὲ φορὰν πρὸς τὰ ὀπίσω, τὴν ὁποῖαν ὁ ἀνὴρ προσπαθεῖ νὰ ἐξουδετερώσῃ διὰ τῆς ῥάβδου. Μὲ τὴν κεφαλὴν κρεμαμένην, τὸ στόμα ἀνοικτόν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑποδηλούμενους δι' ὤρειδοῦς κοιλώματος, τὸ ζῶν εἰκονίζεται πρᾶγματι ἄνευ ζωῆς. Ὁ κορμὸς τοῦ δένδρου, φέρων ἐναλλάξ δύο ἀποφύσεις ἀποκοπέντων κλάδων, ἀπολεπτύνεται ἄνω

Εἰκ. 2. Τομαὶ τῶν ἐν εἰκ. 1 καὶ 3 δημοσιευομένων τεμαχίων.

καὶ ἀποσχίζεται εἰς τρεῖς κλάδους σχηματίζοντας τὴν κόμην τοῦ δένδρου, δηλουμένην δι' ἀτρακτοειδῶν σχημάτων.

Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ σκηνῆς ἐπιστροφῆς ἐκ κνηγίου· τὸ εἰκονιζόμενον πρόσωπον, ὡς ἐκ τῆς μορφῆς τοῦ χιτῶνος φαίνεται, εἶναι δούλος, τὸ δὲ ζῶν ἐκ τῆς μορφῆς του, τῶν ὀξέων ὠτων καὶ τῶν ποδῶν, ἀποληγόντων εἰς χηλὰς, φαίνεται ὅτι εἶναι δορκάς.

Τὸ θέμα τοῦτο ἀπαντᾷ εἰς ἀνάγλυφα ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, ὡς εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποκειμένην σαρκοφάγον τῆς Σιδῶνος², εἰς ἀνάγλυφον τοῦ

Βρετανικοῦ Μουσείου ἐκ τῆς Villa Montalto τῆς Ρώμης³, εἰς σαρκοφάγον τῆς Μοδένης⁴, ἀργότερον δὲ εἰς ὅμοιον πρὸς τὸ ἡμέτερον τεμάχιον τραπέζης τῆς Stuttgart, προσερχόμενον ἐξ Αἰγύπτου⁵. Ἡ διαφορὰ τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου ἀπὸ τῶν ἀνωτέρω εἶναι, ὅτι εἰς ἐκεῖνα τὸ ζῶν εἶναι κάπρος καὶ προσδένεται ἐπὶ τοῦ κοντοῦ δι' ὄλου τοῦ κορμοῦ· μόνον δὲ εἰς τὸ ἐν Stuttgart τεμάχιον εἰκονίζεται ἐξηρητημένον ἀπὸ τῶν τεσσάρων ποδῶν ὁμοῦ προσδεδεμένων.

Ἡ τεχνικὴ τοῦ τεμαχίου εἶναι ἐλαφρῶς ἀνάγλυφος, ἡ δὲ καθόλου ἐπεξεργασία λεπτὴ ἀντιπαραβαλλομένη ὅμως πρὸς ἄλλας ὁμοίας τεχνικῆς τραπέζας ὑπολείπεται ὡς πρὸς τὸ σχέδιον καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν μάλιστα τοῦ ἀνδρὸς μὲ τὸ παρὰ φύσιν βάδισμα καὶ τὴν ἀδεξιότητα εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν κνημῶν καὶ τῶν λεπτομερειῶν τοῦ χιτῶνος, χαραγμένων κατὰ τύχην.

Κατὰ ταῦτα ὡς χρονολογία τοῦ ἀναγλύφου τούτου δύναται νὰ ὀρισθῇ τὸ τέλος τοῦ Δ' αἰῶνος.

¹ Πρβλ. Michon, ἐν. ἀν. πιν. I, πιν. II, πιν. III, εἰκ. 15 σελ. 55, εἰκ. 17 σελ. 59, εἰκ. 20 σελ. 65 καὶ εἰκ. 33 ἐν σελ. 78.

² S. Reinach, Repertoire de reliefs grecs et romains, τομ. I, Paris 1909, σελ. 407 εἰκ. 6.

³ Reinach, ἐν. ἀν. τόμ. II, Paris 1912, σελ. 481.

⁴ Reinach, ἐν. ἀν. τόμ. III, Paris 1912, σελ. 60.

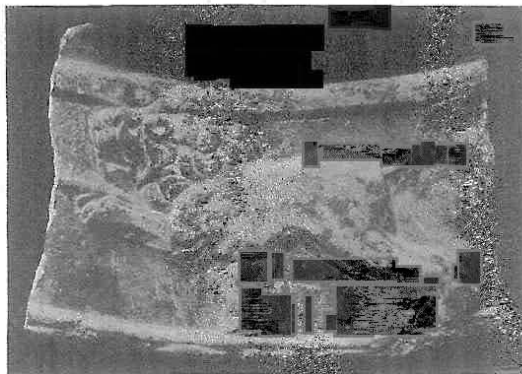
⁵ Α. Ξυγγοπούλου, Πιλάξ Τραπέζης Χριστιανικῆς, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς 1914, σελ. 76-77 εἰκ. 14, πρβλ. καὶ Michon, ἐν. ἀν. σ. 73 εἰκ. 29.

2. Τὸ δεύτερον τεμάχιον προέρχεται ἐκ Μήλου ἔχει μήκος 0.22 μ., πλάτος 0.160 μ., πάχος δὲ ἐσωτερικὸν 0.01 μ. Ἐκ τοῦ κοίλου δίσκου (βάθους 0.04 μ.) ἐλάχιστον τμήμα διασώζεται. Ἡ παρυφή (πλ. 0.132 μ.), ἀπολήγουσα εἰς δύο ἐκατέρωθεν γλυφάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἐξῶ ἀκολουθεῖται ὑπὸ λεσβίου ἀστραγάλου, φέρει τὴν παράστασιν λέοντος ὀρμῶντος ἀριστερὰ καὶ δεχομένου πρὸ τοῦ στήθους τὴν αἰχμὴν δόρατος· δεξιὰ διασώζεται τὸ τριγωνικὸν ῥύγχος ζώου ἀνεστραμμένου (εἰκ. 3, τομὴ εἰκ. 2^B).

Ὁ λέων πατεῖ ἐπὶ τῶν δύο ὀπισθίων ποδῶν, ἔχει τὸ σῶμα τεταμένον, τοὺς προσθίους πόδας κατ' εὐθείαν ἔμπρός, τὴν κεφαλὴν ὑψηλά, εἰσχωροῦσαν ἐντὸς τῆς πρὸς τὰ ἔσω γλυφῆς, τὸ στόμα ἡμιανοικτόν, τὴν δὲ οὐρὰν φερομένην ἐλικοειδῶς πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἀπολήγουσαν εἰς θύσανον τὰ ὄτα εἶναι μικρά, κυκλωτερῆ, ἡ δὲ χαιτή σχηματίζεται εἰς οὐλοὺς βοστρυχοῦς.

Ἡ στάσις τοῦ λέοντος εἶναι ἡ συνήθης τῶν ζῴων ἐν ἐξορμησὶ ὁμοίαν ἀκριβῶς στάσιν παρατηροῦμεν εἰς τὴν τραπέζαν τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν¹, τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Κρήτης² κ.ἀ., συνηθεστάτην ἄλλως εἰς ἀντικείμενα καθημερινῆς χρήσεως (εἰς λύχνους, τεμάχια ὑφασμάτων κλπ.). Ἡ πρὸ τοῦ στήθους τοῦ λέοντος λόγχη δηλοῖ, ὅτι πρόκειται περὶ σκηπῆς κυνηγίου λεόντων, θέματος συχνοῦ εἰς ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης· τὸ θέμα αὐτοῦ ἄλλοτε μὲν ἀναπτύσσεται εἰς πολυπρόσωπον σύνθεσιν, ἄλλοτε δὲ εἰς ἀπλουστεράν, ὡς εἰς τὸ ἡμέτερον τεμάχιον, εἰς τὴν γνωστὴν σαρκοφάγον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν προερχομένην ἐκ Sidamara³, εἰς σαρκοφάγον ἐν Clermont τῆς Γαλλίας⁴, εἰς μαρμαρίνην πλάκα εὑρεθεῖσαν ἐν Eli-Deré⁵, εἰς μωσαϊκὰ δάπεδα χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, ὡς π.χ. ἐν Ἐλευθερουπόλει (Beit-Djebri)⁶ καὶ εἰς ἀναλόγους σκηπὰς ἐν Νικοπόλει⁷ κ.ἀ. Περὶ ὁμοίας σκηπῆς πρόκειται, πιθανῶς, καὶ ἐν τῷ τεμαχίῳ τραπέζης τοῦ Λούβρου, ἐνθα δεξιὰ διασώζεται ἐν μέρει ἀνὴρ κρατῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν δόρυ⁸.

Τὸ δεξιὰ εἰκονιζόμενον ῥύγχος ἀνήκει εἰς ζῶον ὑπτιον, πληγέν, ὡς εἰς τὴν τραπέζαν

Εἰκ. 3. Ἀνάγλυφος παρυφῆς τεμαχίου μαρμαρίνης τραπέζης τοῦ Βυζ. Μουσείου Ἀθηνῶν προερχομένου ἐκ Μήλου.

¹ Βλ. παράστασιν λέοντος καὶ πάνθηρος ἐν Α. Ευγγουπούλου ἐν. ἀ. σελ. 74, εἰκ. 9, σελ. 81, εἰκ. 20, 21.

² Βλ. παράστασιν πάνθηρος ἐν Α. Ὁρλάνδου, ἐν. ἀν. σελ. 160.

³ Théodore Reinach, Le Sarcophage de Sidamara, ἐν Monuments Piot, τόμ. IX, Paris 1902, πιν. XIX.

⁴ H. Leclercq, ἐν Dictionnaire des Antiquités Chrétiennes τόμ. III A', σελ. 1094, εἰκ. 2681 ἐν σελ. 1089.

⁵ J. Velcoff, Ἀρχαῖα Μνημεῖα ἐν Βουλγαρίᾳ, ἐν Ἐπετηρίδι Ἐθνικοῦ Μουσείου Σόφιας, 1921, σελ. 209, εἰκ. 222 (βουλγαριστί).

⁶ S. Reinach, Repertoire de Peintures Grecques et Romaines, Paris 1922, σελ. 411, εἰκ. 2.

⁷ Ἐν Βασιλικῇ Α. Δουμειτίου (Α. Φιλαδελφείως, ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1916, σελ. 69 κ. ἑ. πιν. 13 κ. ἑ.).

⁸ Michon, ἐν. ἀν. σελ. 55 εἰκ. 15.

τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν¹, εἰς τεμάχια τραπεζῶν τοῦ Montenegro², τοῦ Λούβρου³ καὶ τῆς συλλογῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης⁴.

Ἄξιος σημειώσεως εἶναι ὁ ἐφ' οὗ φέρεται στηριζόμενον τὸ σῶμα τοῦ λέοντος κορμός, ὅστις προϋποθέτει περίοπτον γλυπτικὸν ἔργον ὡς πρότυπον, τὸ ὁποῖον, φαίνεται, ὅτι μεθ' ἰκανῆς δεξιότητος ἀντέγραψεν ὁ τεχνίτης τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου τεμαχίου. Ὁ κορμός, ὅστις εἰς τὰ περίοπτα γλυπτὰ φέρεται ἄλλοτε μὲν ὡς τετράπλευρος στήλη, ἄλλοτε δὲ ὡς κορμός δένδρου με ἀποκοπέντας κλάδους ἢ φολιδωτὸς ἢ κοσμούμενος δι' ἐπαλλήλων σειρῶν ἐκ φύλλων ὑδροχαρῶν φυτῶν, ἐνταῦθα σχηματίζεται ἐκ δύο μαλακῶν πλατέων ἡμιφύλλων, ἐκφυομένων ἀπὸ κόμβου με διεύθυνσιν πρὸς τὴν βάσιν καὶ σχηματιζόντων τρίγωνον, καθ' ὃν περίπτου διακοσμητικὸν τρόπον βλέπομεν νὰ διαμορφοῦται τοιοῦτο, προφανῶς ἐν ἀρχῇ κοιλότης, εἰς δένδρα ἐπὶ τεμαχίων τραπέζης ἐκ Ααοδικείας, ἀποκειμένων εἰς τὸ Μουσεῖον Κωνσταντινουπόλεως⁵.

Τὸ ἐπιτυχὲς σχέδιον καὶ ἡ ἐπιμελημένη τεχνικὴ ἐκτέλεσις τοῦ ἀναγλύφου, μετὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἀπόδοσιν τῶν ἀνατομικῶν λεπτομερειῶν, ἐπιτρέπουν νὰ χρονολογηθῇ τοῦτο εἰς τὰ τέλη τοῦ Γ' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος καὶ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς καλὸν ἀντίγραφον ἀρχαίου ὀλογλύφου ἔργου.

3. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἀνωτέρω δημοσιευομένων τεμαχίων ἀναδημοσιεύεται ἐνταῦθα μικρὸν τεμάχιον στρογγύλης τραπέζης ἐκ λευκοῦ μαρμάρου εὑρεθὲν κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηρίου ἐνεργουμένης ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ, ἔνθα αἱ παλαιαὶ Θεσσαλικαὶ Θῆβαι, ἀνασκαφὰς χριστιανικῶν μνημείων, ἀποκείμενον δὲ ἐν τῇ ἐκεῖ συλλογῇ⁶ (εἰκ. 4).

Εἰκ. 4. Ἀνάγλυφος παρυφῆ μαρμαρίνης τραπέζης τῆς συλλογῆς Νέας Ἀγχιάλου.

Τοῦ τεμαχίου τούτου τῆς τραπέζης διασφάζεται, μετὰ στενοῦ τμήματος ἐκ τοῦ κοίλου δίσκου αὐτῆς, ἡ παρυφῆ φέρουσα ἐκατέρωθεν ἀνὰ μίαν γλυφὴν τὴν ἐξωτερικὴν ἀκολουθεῖ εἰδὸς τι ἀστραγάλου ἐξ ἴσων μικρῶν ὄρειδων ἀναγλύπτων δισκαρίων, ὧν γίνεται μερικὴ χρῆσις εἰς ὅμοια γλυπτὰ⁷. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς παρυφῆς καταλαμβάνεται ὑπὸ τῆς παραστάσεως ταύρου, βαίνοντος ἀριστερὰ, μετὰ τοὺς προσθίους πόδας προτεταμένους καὶ ἰσχυρῶς

στηριζομένους ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, τοὺς δὲ ὀπισθίους κεκαμμένους πρὸς τὰ ἔσω τὴν κεφαλὴν ἔχει χαμηλά, ὀπισθοχωρῶν καὶ ἀποκρούων τὴν ἐπίθεσιν γρυπός, τοῦ ὁποῖου διασφάζεται ἀριστερὰ ἢ εἰς ῥάμφος ἀπολήγουσα κεφαλὴ καὶ μέρος τῶν προσθίων ἄκρων μετέλματα ἐν εἰδει χηλῆς, ἀσυνήθῃ εἰς παραστάσεις τοῦ μυθολογικοῦ τούτου ζώου· τὰ ὄτα τοῦ γρυπὸς διευθυνόμενα ἐμπρὸς ἐνοῦνται μετὰ τῆς ἔσω γλυφῆς.

Εἰκονίζεται σκηνὴ ἀντιμετώπων ζώων ἀλληλοσπαρασσομένων, ἧτις εἶναι συνήθης κατὰ

1 Α. Ευγοπούλου, ἐν. ἀν. σελ. 71 εἰκ. 2.

2 Michon, ἐν. ἀν. σελ. 29 εἰκ. 7.

3 Αὐτόθι, σελ. 32 πιν. I..

4 Α. Ευγοπούλου ἐν. ἀν. σελ. 76 εἰκ. 12, πρβλ. καὶ Michon ἐν. ἀν. σελ. 72.

5 Michon, πιν. III.

6 Γ. Σωτηρίου, Αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας, Ἄρχ. Ἐφημ. 1929, σελ. 102, εἰκ. 137 ἀνω ἀριστερὰ.

7 Michon, ἐν. ἀν. σελ. 31 Πιν. I., σελ. 59 εἰκ. 17, σελ. 62 εἰκ. 18 καὶ σελ. 75 εἰκ. 31.

τούς ἑλληριστικούς χρόνους, ἀπαντᾷ δὲ καὶ εἰς ὁμοίας τραπέζας¹. Παράστασιν βοδὸς μετὰ τοῦ χαρακτηριστικοῦ ὄβου ἐπὶ τῆς ῥάχεως παρατηροῦμεν καὶ εἰς τεμάχια τραπέζων τοῦ Λούβρου² καὶ Τυβίγγης³. Παράστασιν γρουπός, ἥτις ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τέχνης μεταδίδεται εὐρέως εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν καὶ ἀργότερον τὴν βυζαντινὴν, ἰδίως εἰς θωράκια ἐκκλησιῶν, ὡς διακοσμητικὸν θέμα ἐπὶ τραπέζων δὲν γνωρίζομεν ἄλλοθεν, πλὴν ἐκ τεμαχίου τοῦ Λούβρου ἐξ Αἰγύπτου προερχομένου, ἔνθα ὁμως κατ' οὐσίαν δὲν πρόκειται περὶ γρουπός, διότι ἀπὸ τοῦ στήθους καὶ κάτω παρουσιάζεται οὗτος ὑπὸ μορφὴν δράκοντος⁴.

Τὸ ἀνάγλυφον ἀνάγεται ἴσως εἰς τὰ μέσα τοῦ Δ' αἰῶνος.

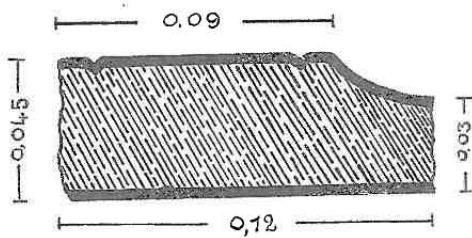
4. Διάφορον τῆς ομάδος εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν τὰ περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος τε-

μάχια τραπέζων εἶναι τὸ παρὸν (μῆκ. 0.19, πλ. 0.12 μ.), ὅπερ εἶναι παχύτερον τῶν πρώτων (0.03 μ. ἑσωτερικῶς), ἔχει ἐλαφρότερον σχετικῶς βάθος (0.013 μ.) καὶ τὴν κάτω ἐπιφάνειαν ἀκατέργαστον ἑξωτερικῶς εἶναι τοῦτο ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένον (εἰκ. 5, τομὴ εἰκ. 6).

Ἔχει παρυφὴν (πλ. 0.09 μ.) φέρουσαν εἰς ἐπιπεδόγλυφον τεχνικὴν κόσμημα ἐκ μαϊάνδρου, ἀφίνοντος ἐλευθέραν τετράγωνον ἐπιφάνειαν, τὴν ὁποίαν καταλαμβάνει πτηνὸν βαδίζον, πιθανῶς ὄρνις, εἰς στάσιν ἀνάλογον πρὸς παραστάσεις κατοικιδίων πτηνῶν εἰς τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς Νικοπόλεως, χρονολογούμενον τὸν 6^ο αἰῶνα⁵, κ. ἄ. Τὸ διακοσμητικὸν τοῦτο θέμα, οὐχὶ ἐκ τῶν λίαν συνήθων εἰς τὴν χριστιανικὴν γλυπτικὴν⁶, εἰς τὴν ἀρίστην μορφὴν του συναντῶμεν εἰς ἀνάγλυφα πλαί-

Εἰκ. 5. Τεμάχιον μαρμαρίνης τραπέζης μετ' ἐπιπεδόγλυφου παρυφῆς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου.

Εἰκ. 6. Τομὴ τοῦ ἐν εἰκ. 5 εἰκονιζομένου τεμαχίου.

1 Πρβλ. τεμάχιον τραπέζης ἀποκείμενον ἐν Λούβρῳ Michon, ἐν. ἀν. σελ. 22, πιν. I., τράπεζαν Βυζ. Μουσείου Ἀθηνῶν (Α. Συγγοπούλου, ἔ. ἀν. σελ. 71 κ. ἑ.), ἕτερον τεμάχιον τοῦ Λούβρου ἐξ Αἰγύπτου (Michon, σελ. 71), Τυβίγγης (Α. Συγγοπούλου, σελ. 76, εἰκ. 12, Michon, σ. 72).

2 Michon, σελ. 55.

3 Α. Συγγοπούλου, ἐν. ἀν. σελ. 76, πρβλ. Michon, σ. 72.

4 Michon, ἐν. ἀν. σ. 74.

5 Α. Φιλαδέφειας, Ἀρχ. Ἐφημ. 1917, σελ. 51 κ. ἑ.

6 Εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν ἀπαντᾷ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 28 θωράκιον ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς προερχόμενον, ἔνθα περιβάλλει κεφαλὴν Μεδούσης, ἐπίσης εἰς μικρὰν μαρμαρίνην παραστάδα καὶ εἰς ἕτερά τινα τεμάχια.

σια πυλών της Βασιλικής Α των Θεσσαλικών Θηβών, των μέσων του Ε' αιώνας¹.

Ἡ τεχνική τῆς πλακός, ὡς εἶπομεν, εἶναι ἐπιπεδόγλυφος· τὸ ἀνάγλυφον κόσμημα δηλαδὴ χάνει τὴν πλαστικὴν μορφήν του λαμβάνον διακοσμητικώτερον χαρακτήρα· τὸ ὕψος αὐτοῦ εἶναι τὸ τῆς πλακός, αἱ δὲ λεπτομέρειαι, ὡς ἐνταῦθα ἡ πτέρυξ τῆς ὄρνιθος, δηλοῦνται δι' ἐλαφρῶν χαραγῶν· τὸ βάθος κοιλιίνεται ἐλαφρῶς καὶ ἀφίνεται τραχύ. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸ ἰκανῶς διάφορον τοῦ βυζαντινοῦ καὶ κατὰ τὴν μορφήν καὶ κατὰ τὸ κόσμημα παλαιοχριστιανικὸν ἐπιπεδόγλυφον, τοῦ ὁποίου εἶναι ἐμφανὴς ἡ συγγένεια πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐγγάρακτα, περιορίζεται μὲν ἡ ἀξία τοῦ ἀναγλύφου, ἐπιτυγχάνεται ὁμως μία ἤρεμος φωτοσκίασις, ἰδίως εἰς ἔργα προωρισμένα νὰ βλέπωνται ἐξ ἀποστάσεως².

Τὸ ἐν σχέσει πρὸς τὰς προηγουμένας τραπέζας μέγα πάχος τοῦ ἡμετέρου τεμαχίου, τὸ ἀβαθὲς τῆς ἐπιφανείας καὶ ἡ τεχνικὴ του, μὴ ἀπαντῶσα, καθύσον τοῦλάχιστον εἶναι γνωστοὺν εἰς ἐμὲ, εἰς ἑτέρας ὁμοίας τραπέζας, δίδουν χωριστὴν θέσιν εἰς τοῦτο, ὡς ἀποτελοῦν ἐξελίξιν τῶν προηγουμένων τραπέζων εἰς μορφήν καθαρῶς πλέον χριστιανικὴν, ἐν ᾧ ἐκεῖναι εἶναι ἢ προέρχονται ἐκ προτύπων ἐθνικῶν.

Κατὰ ταῦτα δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ τοῦτο ὡς ἀνήκον εἰς τράπεζαν προθέσεως· ὡς χρονολογία δ' αὐτοῦ νὰ ὀρισθῶσι τὰ τέλη τοῦ Ε' ἢ αἱ ἀρχαὶ τοῦ Γ' αἰῶνος.

ΔΗΜ. Ι. ΠΑΛΛΑΣ

ΘΕΣΣΑΛΙΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

ὑπο ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

1. ΑΡΧΑΪΚΗ ΣΤΗΛΗ ΚΑΡΑΔΕΜΙΡΤΖΗ

Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1930 ἀνευρέθη ἐν τῷ χωρίῳ Καραδεμιρτζῆ τῆς ἐπαρχίας Φαρσάλων ὑπὸ τοῦ φύλακος Φερῶν Β. Μαλιάνκα καὶ ἐκομίσθη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀλμυροῦ στήλη ἐπιτύμβιος ἀρχαϊκὴ ὀρθογώνιος, λίθου μαλακοῦ πορφύρου, τετραουμένη εἰς δύο τεμάχια ἄνισα, ἐφαρμόζοντα. Ἡ στήλη ἔχει μῆκος 1,07, πλάτος 0,30 καὶ πάχος 0,17 καὶ ἔχει ἐπιγραφὰς κατὰ τε τὴν προσθίαν ὄψιν καὶ ἐκ πλαγίου κατὰ τὴν στενὴν μακρὰν πλευρὰν τοῦ πάχους.

Ἡ ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως ἐπιγραφὴ φέρεται κατὰ μῆκος ἐν τῷ μέσῳ τῆς στήλης διὰ μεγάλων γραμμάτων, ὧν τὸ ὕψος ποικίλλει ἀπὸ 0,16 - 0,05 καὶ κατὰ τὰς κάτωθι σημειουμένας καταμετρήσεις. Κάτωθι δὲ τῆς μέσης μεγάλης ἐπιγραφῆς εἶναι ἑτέρα ὁμοία μικροτέροις γράμμασιν ἐγκεχαραγμένη, ὧν τὸ ὕψος ποικίλλει ἀπὸ 0,095 - 0,04. Ἐνωθεν δὲ τῆς μέσης ἐπιγραφῆς φαίνονται ἕτερα γράμματα ἀτελοῦς λέξεως ὕψους 0,05 (*εἰκ. 1*). Κατὰ δὲν τὴν μακρὰν πλευρὰν τοῦ πάχους ἄλλη ἐπιγραφὴ εἶναι ἐγκεχαραγμένη δι' ἀρχαϊκῶν γραμμάτων, ὧν τὸ ὕψος ποικίλλει ἀπὸ 0,03 - 0,04. Πλαγίως δὲ δεξιὰ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ταύτης ἐκτεί-

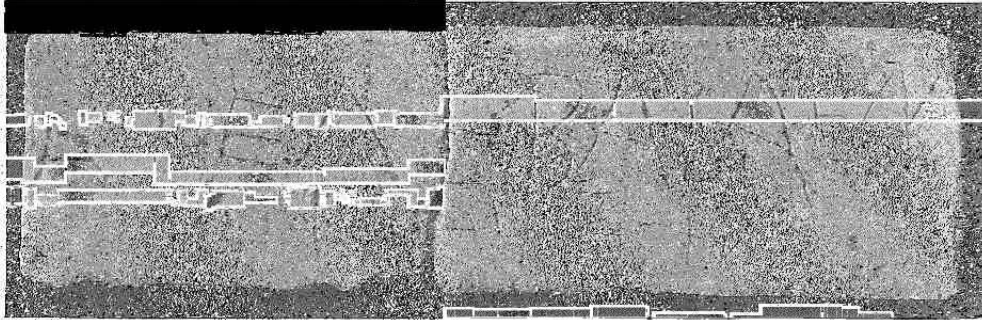
¹ Γ. Σωτηρίου, Αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας, Ἄρχ. Ἐφημ. 1929, σελ. 84 κ. ἔ.

² Πρβλ. ἐπιπεδόγλυφα θωράκια τῆς Βασιλικῆς Β' τῶν Θεσσαλικῶν Θηβῶν (Γ. Σωτηρίου, ἐν. ἀν. σ. 186), ἐπιστύ-

λια, ἐπιθήματα κλπ. τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (Α. Ζυγγοπούλου, Ἐπιτεδογλυφία, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1917, σ. 72 κ. ἔ., Γ. Σωτηρίου, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντ. Μουσείου, σ. 16 κ. ἔ.).

νονται λοξῶς γραμμίδια γωνιώδη ἐγγάρακτα ἐν εἴδει ἰχνῶν γραμμάτων τελευτῶντα εἰς ἐν ἀμυδρὸν Ε καὶ ἐν Τ. Κάτωθι δὲ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπιγραφῆς φαίνονται ἐν Τ καὶ ἐν τετράγωνον τεμνόμενον διαγωνίως διὰ προεκβαλλομένης γραμμῆς. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἄλλου τεμαχίου τῆς αὐτῆς πλευρᾶς ἕτερα γραμμίδια ἐν εἴδει ἀμφιβόλων γραμμάτων εἶναι ἐγκεχαραγμένα (τοῦ τμήματος τούτου δὲν παρατίθεται φωτογραφία, ἀλλὰ μόνον τοῦ δεξιοῦ μέρους (εἰκ. 2)).

Παρέχομεν ἐνταῦθα πανομοιότυπον τῆς στήλης μετὰ τῶν ὑψῶν τῶν γραμμάτων (εἰκ. 1).

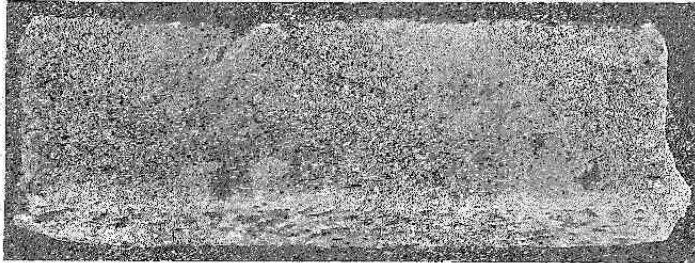

[ὄψεις Δ']

Εἰκ. 1 Ἀρχαῖη ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ Καθαδεμιτζῆ Φαρσάλων.

Μέση σειρά: 1=ὑψ. 0.06. 2=0.055. 3=0.05. 4=... 5=0.12. 6=0.13. 7=0.15. 8=0.12. 9=0.16. 10=0.1 11=0.09.

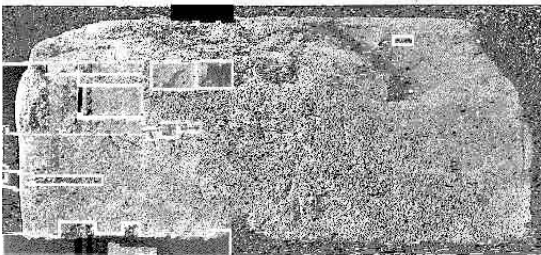
Κάτω σειρά: 1=ὑψ. 0.04. 2=0.04. 3=0.65. 4=0.025. 5=... 6=0.06. 7=0.65. 8=0.08. 9=... 10=0.095.

ὄψεις Β' ἐπὶ τοῦ πάχους: (εἰκ. 2)

ΟΕΑΤΛΒΑΞΕ ὑψ. 0,025-0,05.

Εἰκ. 2. Πλαγία ὄψεις τῆς στήλης μετ' ἐπιγραφῆς.

ὄψεις Γ' ἐπὶ τοῦ πάχους (εἰκ. 3).

ΑΤΕΤΕΒΕΣ ὑψ. 0,025 - 0,14

ΕΠΕΞΕ

Εἰκ. 3. Πλαγία ὄψεις τῆς στήλης μετ' ἐπιγραφῆς.

Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ προκειμένη ἐπιγραφή εἶναι περίεργος πρῶτον διὰ τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον φέρει, καὶ δεύτερον διὰ τὸν γραφικὸν χαρακτήρα καὶ τὴν ἐπανάληψιν τῶν αὐτῶν λέξεων.

Ἐαναγινώσκομεν

ΑΤΕΛΕΒΑΙΑΕΜ[Ι]

Ἐτελεβαία ἐμ[ί].

Τὰ γράμματα ἀκανόνιστα κατὰ τὸ σχῆμα εἶναι ἀσφαλῶς ἀρχαϊκὰ· ἀλλ' ἐπαναλαμβάνονται κάτωθεν τῆς μέσης σειρᾶς τὰ αὐτὰ εἰς μικρότερον σχῆμα. Ἐπίσης καὶ ἄνωθεν τῆς μέσης σειρᾶς ἐγένετο ἀπόπειρα ἐπαναλήψεως τῶν αὐτῶν γραμμάτων ἐλλιπῶς.

Παρατηροῦμεν δὲ ὅτι ἀρχικῶς ἡ στήλη ἐπεγράφη κατὰ τὸ μέσον: ΑΤΕΛΕΒΑΙΑ ΕΜ[Ι]. Βραδύτερον δὲ δι' ἀρχαϊκῶν ἐπίσης γραμμάτων εἰς μικρότερον σχῆμα ἐπανελήφθησαν τὰ αὐτὰ γράμματα τῆς μέσης σειρᾶς ἐλλιπῶς, ἥτοι τῆς μέσης λέξεως ΑΤΕΛΕΒΑΙΑ παρελείφθησαν ὑπὸ τοῦ χαρακτοῦ τὰ δύο Ε, τὸ δὲ δεύτερον ὁ χαρακτὴς ἐνεσφήνωσε μικρότατον μεταξὺ τῶν γραμμάτων Λ καὶ Β χωρὶς βεβαίως ν' ἀντιληφθῆ καὶ τὴν παράλειψιν τοῦ πρώτου Ε, ἵνα εἶναι ΑΤ(Ε)ΛΕΒΑΙΑ. Ἐπίσης παρέλιπε καὶ τὸ Ι τῆς λέξεως ΕΜΙ, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ μέσῃ σειρᾷ λείπει, εἴτε μὴ ἐπαρκέσαντος τοῦ λίθου, εἴτε ἀποκοπέντος ὕστερον αὐτοῦ κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον.

Ἄλλη ἐπανάληψις τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἀτυχῆς ἐγένετο καὶ ἄνω τῆς μέσης σειρᾶς. Ἐνταῦθα ἐχαράχθη τὸ Α πλαγίως ▷· παρελείφθη τὸ Τ, τὸ ὁποῖον ἐχαράχθη μετὰ τὸ Ε, ἥτοι μεταξὺ τοῦ Ε καὶ Λ. Ἄλλ' ἰδὼν ὁ χαρακτὴς τὴν ἀποτυχίαν του ἀφῆκε τὴν λέξιν ἡμιτελή.

Αἱ ἐπαναλήψεις αὗται ἄνω καὶ κάτω τῶν αὐτῶν λέξεων τῆς μέσης ἐπιγραφῆς ἐγένοντο, νομίζομεν, χάριν παιδιᾶς ὑπὸ μεταγενεστέρας χειρὸς κατ' ἀπομίμησιν τῆς μέσης ἐπιγραφῆς· διότι ἄλλως δὲν ἐξηγοῦνται αἱ ἐπαναλήψεις αὗται· ἀκόμη δὲ καὶ τὸ Μ τῆς κάτω σειρᾶς εἶναι ἐντελῶς ἀκανόνιστον καὶ βεβιασμένον. Ἀρχικῶς δὲ ἡ στήλη ἔφερε τὴν μέσην ἐπιγραφὴν ΑΤΕΛΕΒΑΙΑ ΕΜ[Ι] ἐννοεῖται ΞΤΑΛΑ (στήλη) κατὰ τὸ ἐκ Λαρίσης ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον τῆς Πολυξένας ΠΟΛΥΝ†ΕΝΑΙΑ ΕΜΜΙ (=στάλα, ἥτοι στήλη τῆς Πολυξένης), καὶ ἀλλαγῶ¹. Ὅμοιαν δὲ ἐπιτύμβιον στήλην ἐπιγεγραμμένην κατὰ μῆκος ἐπὶ πωρίνου λίθου εὑρομεν καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ².

Ἐπομένως ἐννοεῖται *στήλη τοῦ Ἐτ(τ)ελέβα*.

Τὸ ὄνομα Ἐτελεβαία ἔπρεπε νὰ γραφῆ διὰ δύο Τ ἥτοι Ἐτ(τ)ελεβαία, διότι παράγεται ἐκ τοῦ ὀνόματος κυρίου Ἐττελέβας ἰωνικῶς καὶ Ἐττέλαβος ἀττικῶς. Τοῦτο δὲ πάλιν ἐκ τοῦ οὐσιαστικοῦ ἄττελεβος ἰωνικῶς καὶ ἄττέλαβος, σημαίνοντος εἶδος ἀκρίδος ἀπτέρου, ἀπαντῶντος παρ' Ἡροδότῳ (IV 172): «*τοὺς δὲ ἄττελέβους ἐπεὰν θηρεῦσῶσι (οἱ Νασσαμῶνες) αὐήγαντες πρὸς τὸν ἥλιον καταλέουσι καὶ ἔπειτεν ἐπὶ γάλα ἐπιπάσσαντες πίνουσι*».

Ἐπίσης παρ' Ἀθηναίῳ ὁ Εὐβουλος ἀναφέρει ἐν «Σφιγγοκαρίωνι» (201 Kock) «*ἄττελεβόφθαλμος*», ἔχων ὀφθαλμοὺς ὁμοίους τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς ἀκρίδος, οὕτω:

«*ἄττελεβόφθαλμος μὴ πρόστομος, ἀμφικέφαλος,
αἰχμητής, παίδων ἀγόνων, γόνον ἐξαφανίζων*».

(Ἀθήν. Δειπνοσ. X 449 - 450)³.

¹ U. P. Boissvain, Athen. Mitteil. 8 (1883) σ. 81-100 καὶ 228, πίν. II.

² Ἡ στήλη τῆς Κεφαλληνίας εἶναι Ε'-Δ' π. X. αἰῶνος, ἀνέκδοτος ἔτι.

³ Ὁ κ. Hiller εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ παραπέμψῃ ἡμᾶς διὰ τὴν λέξιν ἄττελεβος εἰς τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Εὐβουλον παρ' Ἀθηναίῳ. Ἐκφράζομεν δὲ τῷ κ. Hiller καὶ δημοσίᾳ τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν.

Κατὰ δὲ τὸν Ἡσύχιον ἀπτελέαβος εἶναι ἀκρις μικρὰ καὶ εἶδος κνωδάλου, ζῴου μικροῦ καὶ λεπτοῦ (πρβλ. καὶ Ἄριστ. Ἴστ. Ζ 5.29, 5.30).

Κατ' ἐπιστολὴν δὲ τοῦ κ. Hiller πρὸς ἡμᾶς ἀνὴρ τις ἔχων τοιοῦτους ὀφθαλμούς ὡς τῆς ἀκριδος ἐσκώπετο ὑπὸ τῶν ἀγιοπαίδων ἢ καὶ συναδέλφων του, οἵτινες ἐπωνόμαζον αὐτὸν Ἀπτελέαβον. Ὑστερον ὁμοῦς ἐπεκράτησε τὸ ἐπώνυμον ὡς ὄνομα ἀπὸ τοῦ πάππου παραδιδόμενον εἰς τοὺς ἐγγόνους (βλέπε Bechtel, Spitznamen. καὶ Die historischen Personennamen der Griechen).

Αἱ δ' ἐκ πλαγίου ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ πάχους μικραὶ ἐγχάρακτοι ἐπιγραφαί:

ὄψις Β' (εἰκ. 4).
Ο Ε Α Τ Λ Β Α Μ Ε
Τ []

ὄψις Γ' (εἰκ. 5).
Α Τ Ε Γ Ε Β Ε Ζ
Ε Ρ Ε Ζ Ε

δι' ἀρχαϊκῶν γραμμάτων εἶναι ἡμῖν ἀκατανόητοι ὡς καὶ τὸ κάτωθι τετράγωνον σύμβολον. Μήπως εἶναι ἐπανάληψις τῆς λέξεως ἀτέλεβος;

Ἄλλη περιεργὸς ἐπιγραφή ἔχει κομισθῆ ἐκ Λαζαρμπούγας εἰς τὸ Μουσεῖον Ἄλμυροῦ τῷ 1927 ἐπὶ παχείας πλακῶς ὁμοίου λίθου παρίνου μαλακοῦ ἔχουσα εἰς δύο στίχους τὰ αὐτὰ σχεδὸν δυσνόητα εὐμεγέθη γράμματα ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Ἡ Λαζαρμποῦγα ἀπέχει τοῦ χωρίου Καραδεμιρτζή, ἐνθα εὐρέθη ἡ ἀνωτέρω ἐπιτύμβιος στήλη, μίαν ὥραν. Τὸ περιεργὸν δὲ εἶναι ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἐκ δύο στίχων ἐπαναλαμβάνονται τὰ αὐτὰ γράμματα. Εἶναι ὁμοῦς ἀποκεκρουμένη δεξιὰ καὶ λείπει ἡ συνέχεια. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ τόμ. 10, σελ. 53, ἀρ. 11· ἀλλ' ἐκεῖ δὲν ἐδημοσιεύθη τὸ πανομοίωτον τοῦ λίθου, μόνον δὲ διὰ μικρῶν κοινῶν λατινικῶν στοιχείων καὶ ἑλλιπῶς ἐδημοσιεύθη, καίτοι εἴχομεν στελεῖαι πανομοίωτον ἀντίγραφον. Οὕτως ἐν Ἀρχ. Δελτ. ἐδημοσιεύθη:

A e s S
A e s

Ἐνῶ ἡ ἐπιγραφή ἔχει οὕτω:

À E S S ————
A A E S ————

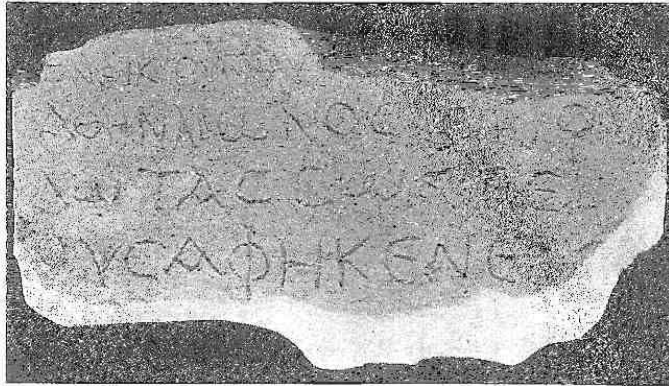
Τὸ νόημα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἀγνοοῦμεν. Ἄναδημοσιεύομεν ὁμοῦς ἐνταῦθα αὐτὴν καὶ διὰ τὴν πληρεστέραν καὶ πιστοτέραν ἔκδοσιν αὐτῆς καὶ ἰδίως διὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν αὐτῶν γραμμάτων εἰς ἀμφοτέρους τοὺς στίχους, ὅπως δυνηθῶσιν ἄλλοι νὰ κρίνωσιν.

Κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1930 καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1931 συνελέγησαν εἰς τὰ Μουσεῖα Βόλου, Ἄλμυροῦ καὶ Λαρίσης αἱ ἑξῆς δημοσιευόμεναι ἐπιγραφαί.

2. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΙΩΛΚΟΥ

1. *Φροῦριον Βόλου* (συνοικία Βόλου). Παρὰ τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, κατασκευαζομένης διὰ ῥυμοτομίας τῆς ὁδοῦ, πρὸς τὸ βόρειον τέρμα αὐτῆς, ἀνευρέθη ὑπὸ τῶν

ἐργατιῶν βάσις λευκοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένη ἄνω, δεξιὰ καὶ κάτω καὶ κατὰ τὴν δεξιὰν γωνίαν. Ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τοῦ ἰσχυροῦ εἶναι ἐπιγραφὴ ἐπελευθερωτικὴ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων (ὑψ. 0,22. πλάτ. 0,50. πάχ. 0,34. ὑψ. γραμ. 0,04-0,05):

Εἰκ. 4. Ἐπιγραφὴ ἐξ Ἴωλκου (Φρουρίον Βόλου).

- 1 Στρ((ατηγοῦντος)) Νεικίου τοῦ Ι [. μη((νός))]
Ἄθηναῖος *Fi* Φι-
- 3 λώτας Σωκλέ-
ους ἀφῆκεν ἐλ[εῦθερον]
[τόν δεῖνα].

Στίχ. 1. — Τὸ ὄνομα τοῦ μηνός ἦτο μονογραμματικὸν Λ . Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ στρατηγοῦ τῶν Μαγνήτων **Νεικίου** τὸ πρῶτον ἤδη γνωρίζεται.

Στίχ. 2. — **Ἄθηναῖος**. Τὸ πρῶτον ἤδη γνωρίζεται ὁ μὴν τῶν Μαγνήτων **Ἄθηναίων**, ἀφιερωμένος τῇ Ἀθηνᾶ. Ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 2 ἐπιγραφῇ θ' ἀναφέρωμεν περὶ τοῦ Μαγνητικοῦ μηνολογίου.

Ὁ ἀριθμὸς $\square I = IF' = 16$. Τῇ 16^η τοῦ μηνός Ἀθηναῖος ἐγένετο ἡ προῆξις τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ δούλου ὑπὸ τοῦ Φιλώτα Σωκλέους. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ ἀπελευθέρου λείπει ἐξ ἀποκρούσεως τοῦ λίθου.

2. *Ἀπόθι*. Εὐρέθη ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἔνθα καὶ ἡ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 1 ἐπιγραφὴ. Βάσις κυανολεύκου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη δεξιὰ καὶ ὀπισθεν. Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς δὲ τοῦ ἰσχυροῦ ἐπιγραφὴ ἀπελευθερωτικὴ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων (μῆκ. 0,34. πλ. 0,21. πάχ. 0,18):

- 1 ἈΡΧΕΛΑΟΥΤΟΥΤΕΙΜΑΪΘΕΟ
- ΑΡΙΣΤΟΦΥΛΙΔΟΥΛΥΤΡΟΝΔΟΥΣ
- 3 ΜΕΡΑΙΟΥΣΩΠΑΤΡΑΚΟΙΝΤΟ
- . . . ΘΗΝΕΘΕΤΟΔΙΑΘΗΚΗΝ
- ΛΩΝΟΣΠΑΪΠΑΤΡΩΝΟΣΜΠΟΣΙΔΕΩΝ
- 6 ΝΜΗΘΕΝΕΠΙΖΗΤΗΣΑΔΙΑΤΟΛΥΤΟΝ
- ΠΡΟΓΟΝΙΩΝΑΥΤΟΥΟΝΤΩΝΘΡΕΥ

- 1 [ὑπὸ] Ἀρχελάου τοῦ Τειμασιθέου ὁ δεῖνα ὑπὸ δεῖνος τοῦ
Ἀριστοφιλίδου λύτρον δούς -----]
- 3 μῆ(νός) Ἑρμαίου. Σωπάτρα Κοῖντο[ν ὑπὸ δεῖνος τοῦ δεῖνος]
[κα]θ' ἦν ἐθετο διαθήκην.
----- ανος ΠΑΙ Πάτρωνος. μῆ(νός) Ποσιδεῶν[ος ----]
- 6 [-----]ν μῆθ' ἐπιζητήσας διὰ τὸ αὐτὸν [-----]
[-----[τῶν;] προγόνων αὐτοῦ ὄντων, θρέψ[ας δέ; -----]

Ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιγραφῇ ἀναγράφονται πράξεις ἀπελευθερωτικαὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιγραφῆς θὰ ὑπῆρχεν ἐπὶ ἄλλου λίθου, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἔπεται αὕτη ἐπὶ τοῦ προκειμένου λίθου, διότι ἄνω δὲν λείπει τι ἐκ τοῦ λίθου, ἵνα ἔχωμεν τὴν συνέχειαν ἐκ τοῦ 1^{ου} στίχου ἈΡΧΕΛΑΟΥ κλπ.

Οὐδὲν ὄνομα στρατηγοῦ τῶν Μαγνήτων ἔχομεν.

Στίχ. 2.— ΛΥΤΡΟΝ ΔΟΥΣ: πρβλ. *Rensch*, De manumissionum titulis apud Thessalos σ. 86 καὶ 95-102.

Ἐν στίχ. 3 καὶ 5 ἔχομεν δύο ὀνόματα μηνῶν τῶν Μαγνήτων Ἑρμαίου καὶ Ποσ(ε)ιδεῶνος. Ὁ Kern ἐν IG IX² τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Δημητριάδος τάσσωσιν εἰς τὰς Παγασὰς, διότι ἠγνοεῖτο τότε ἡ θέσις τῆς Δημητριάδος, λέγει δτι οἱ μῆνες τῶν Μαγνήτων εἶχον τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐκ θεῶν, εἰς οὓς ἦσαν ἀφιερωμένοι: ἀναγράφει δὲ τὰ ἐξῆς ὀνόματα μηνῶν: Ἄρειος (1909₁) καὶ Ἄρηος (359 c I καὶ 1117₅), Ἀρτεμισίων (1109₇₀ καὶ 1110₄), Ἀφροδισίων (359, β₂ καὶ 1100 α), Δημητριῶν (1100, β₉), Δεῖος (1121₂), Ἑρμαίων (359, c III καὶ 1111₅), Ἔστιος (1117₁₁), Ἡφαιστιῶν (1118₄)· λέγει δὲ ὁ Kern δτι λείπουσιν ἔτι οἱ μῆνες Ἀθηναῖς, Ἡρας, Ἀπόλλωνος καὶ Ποσειδῶνος.

Διὰ τῶν ἡμετέρων ὁμοῦ ἐπιγραφῶν ἔχομεν νέους μῆνας τῶν Μαγνήτων τοὺς ἐξῆς: Ἀθηναίων (ἀρ. 1 στ. 2), Ἑρμαῖος (ἀρ. 2 στ. 3) καὶ Ποσ(ε)ιδεῶν (ἀρ. 2 στ. 5). Ἐκτὸς λοιπὸν τῶν γνωστῶν ἐν IG IX² ὀκτὼ μηνῶν τῶν Μαγνήτων ἔχομεν διὰ τῶν ἡμετέρων ἐπιγραφῶν τρεῖς, ὧν ὁ εἷς, ὁ Ἑρμαῖος γνωστός ἐκ τῶν ὀκτῶ μηνῶν φέρεται ἐκεῖ Ἑρμαίων, καὶ δύο νέους μῆνας τὸν Ἀθηναῖωνα, ἀφιερωμένον τῇ Ἀθηναῖ, καὶ τὸν Ποσειδεῶνα, ἀφιερωμένον τῷ Ποσειδῶνι. Λείπουσιν ἀκόμη δύο μῆνες οἱ ἀφιερωμένοι εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἡραν ἵνα συμπληρωθῇ τὸ ἐκ δώδεκα μηνῶν μηνολόγιον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῶν Μαγνήτων.

Ἐν στίχῳ 2 ΑΡΙΣΤΟΦΥΛΙΔΟΥ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐκλάβωμεν αὐτὸν ὡς στρατηγὸν τῶν Μαγνήτων, ἀναφερόμενον ἐν IG IX² 358, c III ἐπιγραφῇ Δημητριάδος: ἀλλ' ἐνταῦθα πρῶτον λείπει τὸν ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Τηλέφου, δεύτερον δὲ ἔπεται: λύτρον δούς, ἐπομένως πρόκειται περὶ ἀπελευθερωτοῦ.

Ἐν στίχῳ 4: [κα]θ' ἦν ἐθετο διαθήκην: Πρβλ. *Rensch* De manumissionum titulis apud Thessalos, σ. 115. Πρβλ. IG IX² 1301 β. 9-11 τῆς Ἐλασσῶνος.

Στίχ. 5 καὶ ἐξῆς. Ἐνταῦθα λείπει ἡ ἀρχὴ τριῶν στίχων ἐξ ἀποκρούσεως τοῦ λίθου.

Στίχ. 5.— ΠΑΙ Πάτρωνος, μῆ(νός) Ποσιδεῶνος - - - - . Μετὰ τὴν κατάληξιν - - - - -ΩΝΟΣ ἡ ἐπομένη λέξις ΠΑΙ μετὰ γραμμίδιου ἄνωθεν εἶναι δυσεξήγητος.

Στίχ. 6.— μῆθ' ἐπιζητήσας. Πρβλ. *Rensch* ὡς ἄνω σελ. 103-104. ἀριθ. 1100, III καὶ II, IG IX².

3. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΛΑΡΙΣΗΣ

Κατὰ Μάϊον τοῦ 1931 συνελέξαμεν ἐκ διαφόρων συνοικιῶν τῆς Λαρίσης εἰς τὴν ἐκεῖ συλλογὴν τὰς ἑξῆς ἐνεπιγράφους στήλας καὶ τινα ἄλλα γλυπτά.

1. Στήλη λευκοῦ μαρμάρου μετ' ἀνθεμίου ἀκοσμήτου καὶ γείσου (ὑψ. 1,75. πλ. 0,42. παχ. 0,15. γραμμ. ὕψ. 0,02):

Γ'ΑΤΡΟΚΛΕΑΣ	<i>Πατροκλέας</i>
Γ'ΕΤΟΛΛΟΚΡΑΤΕΙΟΣ	<i>Πετθαλοκράτειος.</i>

Τὸ ὄνομα *Πατροκλέας* εἶναι γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλίας (πρβλ. IG IX² Δωτίου 1098. Μοψίου 1063).

Τὸ δὲ ὄνομα *Πετθαλοκράτης* ἐσχηματίσθη κατὰ τὸ *Ἑλλανοικράτης*. Τὸ πρῶτον συνθετικὸν εἶναι ἐκ τοῦ *Πετθαλός* = *Θεσσαλός* καὶ νῦν τὸ πρῶτον γίνεται γνωστόν. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὡς κύριον ὄνομα τὸ *Πετθαλός* καὶ *Πετθάλα* ἐξ ἐπιγραφῶν (IG IX² 517, 201, 516, 1228 κλπ.).

2. Στήλη μικρὰ λευκοῦ μαρμάρου ἐντελής, στρογγυλουμένη ἄνω κατὰ τὴν κορυφήν. (ὑψ. 0,43. πλάτ. 0,21. πάχ. 0,08. γραμ. ὕψ. 0,015):

ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΑ	<i>Ἀυτοκρατεία</i>
ΥΒΡΙΣΤΑΙΑ	<i>Ἵβρισταία.</i>

Τὸ ὄνομα *Ἀυτοκρατεία* νῦν τὸ πρῶτον γνωρίζεται. Εἶναι δὲ γνωστὸν *Ἀυτοκράτα* (IG IX² 1184 καὶ 1232₃₃).

Ἵβρισταία πατρωνυμικὸν ἐκ τοῦ *Ἵβρίστας* ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Φαρσάλου (IG IX², 234₉₆). Ἀπαντᾷ δὲ καὶ *Ἵβρέστας* ἐν ἐπιγραφῇ Λαρίσης (IG IX², 517₇₁) καὶ πατρωνυμικὸν *Ἵβρίσταιος* ἐν ἐπιγραφαῖς Φαρσάλου (IG IX², 234), Τρίκης (αὐτόθι 312), Λαρίσης (αὐτόθι 517) κλπ.

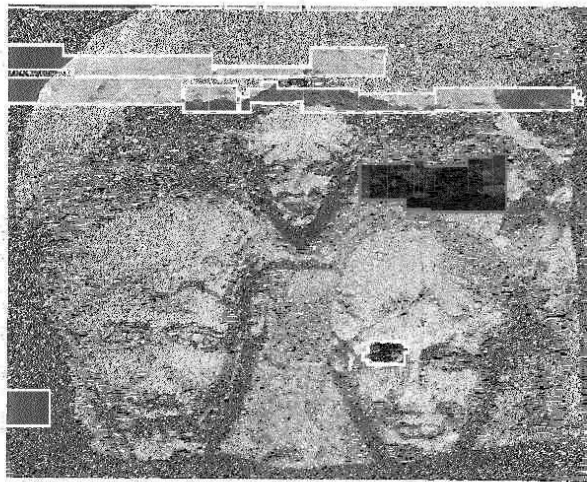
3. Στήλη ἐντελής λευκοῦ μαρμάρου μετ' ἀετώματος καὶ ἀπλοῦ προέχοντος γείσου (ὑψ. 0,43. πλάτ. 0,44. πάχ. 0,05. γραμμ. ὕψ. 0,012).

ΑΣΑΝΔΡΟΣΙΕΡΟΙΤΟΥΥΠΕΡΤΟ ΥΥΙΟΥ
ΓΟΣΕΙΔΩΝΙΜΥΙΩΙ
Ἄσανδρος ΙΕΡΟΙΤΟΥ ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ
Ποσειδῶν Μυῖωι.

Στίχ. 1. — ΥΠΕΡΤΟ ΥΥΙΟΥ. Τὸ Υ τοῦ ἀρθροῦ *τοῦ* ἐγράφη εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς γράμματος συνδεθὲν μετὰ τῆς λέξεως ΥΙΟΥ.

Τὸ ὄνομα *Ἄσανδρος* εἶναι λίαν σύνηθες ἐν ἐπιγραφαῖς (IG IX² Φαρσάλου 234 καὶ 241. Πυθίου 1282₁₈. Λαρίσης 517₇₀. Ἄτραγος 474₃₈. Μητροπόλεως 274 κλπ.).

4. Ἐν Λαρίσῃ ἐν τῇ συνοικίᾳ «Σάλια» ἀνευρέθησαν καὶ ἐκομίσθησαν ὑπὸ τοῦ φύλακος εἰς τὴν ἐκεῖ συλλογὴν καὶ τὰ ἐξῆς τεμάχια (Εἰκ. 5): Στήλη ἐπιτύμβιος Ρωμαϊκῶν χρόνων ἀποκεκρουμένη ἄνω, κάτω καὶ ἀριστερά. Ἡ στήλη ἔφερεν ἄνω ἕγκοilon ἀψιδωτὸν ἐν τῷ ὀποίῳ ἦσαν ἀναγεγλυμμένοι πιθανῶς δύο προτομαὶ ἀνδρῶς καὶ γυναικῶς, τῶν ὁποίων ἐσώθησαν μόνον αἱ κεφαλαί, θραυσθεῖσης τῆς στήλης κάτωθι τῶν πωγῶν τῶν κεφαλῶν. Πιθανὸν νὰ ἦσαν ἀναγεγλυμμένοι μόνον κεφαλαὶ μετὰ ἧ ἄνευ λαιμοῦ, διότι ἄνω ἐν τῷ μέσῳ ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς εἶναι ἀναγεγλυμμένη ἐτέρα κεφαλὴ μικροτέρα νεανικῆς μορφῆς ἄνευ λαιμοῦ, τοῦθ' ὅπερ εἶναι πρωτοφανές, διότι ἐν οὐδεμιᾷ στήλῃ ἐπιτυμβίῳ ἐκ Θεσσαλίας δὲν ἀπαντῶσι τρεῖς κεφαλαί, ὡς ἐν τῇ ἡμετέρῃ στήλῃ.

Εἰκ. 5. Ἐπιτύμβιος Ρωμαϊκῶν χρόνων στήλη ἐκ τῆς συνοικίας Σάλια Λαρίσης.

Ἐνεκα δὲ τῆς ἀποκρούσεως τῆς στήλης εὐθὺς μετὰ τοὺς πώγωνας τῶν κεφαλῶν δὲν ἐσώθη ἡ ἐπιγραφή. Ἡ στήλη εὐρέθη τῷ 1931 καὶ ἐκομίσθη εἰς τὴν ἐν Λαρίσῃ συλλογὴν (ῦψ. 0,42. πλάτ. 0,43. πάχ. 0,08).

4. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΡΑΝΝΩΝΟΣ

Μετηνέχθησαν εἰς τὴν ἐν Λαρίσῃ συλλογὴν αἱ κάτωθι ἐπιγραφαὶ ἐκ τοῦ χωρίου Νεμπεγλέρ:

1. Στήλη ἐλαφρῶς ἀετωματοῦχος λευκοῦ μαρμάρου ἐντελής, (ῦψ. 0,44. πλάτ. 0,58. πάχ. 0,04. γραμ. ῦψ. 0,91):

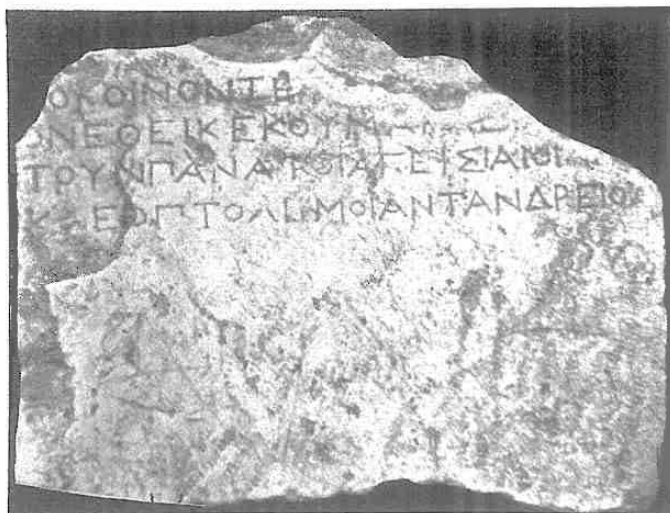
ΠΡΑΝΑΠΕΡΤΑΣΚΟΡΑΣΤΟΥΕΥ . . . ΕΝΟΥΟΝΕΘΕΙΚΑ
 Μ ; ΙΝΟΥ
 — [Φ]ανᾶ πέρ τᾶς κόρας τοῦ Εὐ [. . .] ἐνου ὄνεθεικα
 Μ ; ινου (;).

Φανᾶ (;). Εἶναι ὄνομα γνωστὸν κύριον Φανᾶς ἐκ Θαυμακῶν (IG IX², 216₁₀).

Ἐνταῦθα δὲν λείπει ἐν ἀρχῇ γράμμα τι, ἐπομένως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὄνομα θηλυκὸν Φανᾶ, κατὰ τὸ Δανᾶ (IG IX² 581). Εἰς δευτέραν ἐξέτασιν εἶδον ἐν ἀρχῇ: ΩΥ.Α.Ε.Λ.

πέρ τᾶς κόρας: Πρβλ. Georg Fohlen, Untersuchungen zum thessalischen Dialekte, Strassburg 1910, 23 καὶ 55 πέρ τοῖ παιδός, πέρ τοῦν παρεχομένουν. σελ. 63 εὐξάμενα πέρ παιδός (IG IX², 577).

2. Στήλη ἀποκεκρουμένη ἄνω, κάτω καὶ κατὰ τὴν δεξιὰν γωνίαν, λευκοῦ μαρμάρου (ὑψ. 0,23. πλάτ. 0,30. πάχ. 0,06. γραμ. ὕψ. 0,015). Γ' π. X. αἰών:

Εἰκ. 6. Ἀναθηματικὴ στήλη ἐκ Κρανῶνος.

- 1 [Τ]ὸ Κοινὸν Ζε [— — — — —]
 ὀνέθεικε Κοῦμα | \ | — —
 3 τὸν Παναίροι Ἀγεισαῖοι . | . — — —
 Κ[λ]εοπτολέμοι Ἀντανδρείοι.

Ἐν τῇ προκειμένῃ ἀναθηματικῇ ἐπιγραφῇ ἔχομεν Κοινὸν Ζε [— — — —], τὸ ὁποῖον δυστυχῶς λείπει ἐξ ἀποκρούσεως τοῦ λίθου.

Στίχ. 2. ὀνέθεικε = ἀνέθηκε. Πρβλ. **G. Fohlen**, Untersuchungen zum thessalischen Dialekte, Strassburg 1910, σελ. 63.

Τὸ ὄνομα ΚΟΥΜΑΙΝΟΙ εἶναι ἔλλιπες ἐξ ἀποκρούσεως τοῦ λίθου.

Στίχ. 3. ΤΟΥΝ κατάληξις γενικῆς πληθυντικῆς = τῶν.

ΠΑΝΑΙΡΟΙ. Εἶναι γνωστὸν ὄνομα ἐξ ἐπιγραφῆς, περὶ οὗ ἀμφιβάλλει ὁ Kern, *Πάναιρος* (πρβλ. GI IX² 247 Φαρσάλου).

Περὶ τῆς καταλήξεως τῆς γενικῆς εἰς -οι πρβλ. **Fohlen**, ὡς ἄνω, σελ. 60.

3. Στήλη λευκοῦ μαρμάρου ἀετωματοῦχος ἀποκεκρουμένη κατὰ τὸ ἥμισυ ἀριστερὰ λοξῶς ἐκ Νεμπεγλέρ (ὑψ. 0,43. πλάτ. ἄνω 26. πλάτ. κάτω 0,19. πάχ. 0,04. γραμ. ὕψ. 0,01):

ΛΥΚΙΝΟΥ

Λυκίνου.

Λυκῖνος ὄνομα γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῶν Λαρίσης (IG IX² 517_{56, 63, 49, 77}).

5. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΓΟΝΝΟΥ

Ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων *Γόννου* ἀνεῦρεν ἐν τῷ χωρίῳ Γόννω (Δερελί) τὰς κάτωθι ἐπιγραφάς:

1. Στήλη ἐπιτυμβία λευκοῦ λίθου μετὰ πλουσίου ἀνθεμίου (ῦψ. 0,60. πλάτ. 0,50. πάχ. 0,20). Γ' αἰὼν π. Χ.

ΑΡΙΣΤΙΓΓΟΞ
ΜΕΝΕΛΑΟΥ

Ἀρίσιππος
Μενελάου.

2. Βωμίσκος λευκοῦ μαρμάρου μετὰ γείσου ἄνω καὶ κάτω, τετράπλευρος φέρων ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν Ρωμαϊκῶν χρόνων:

1 ΑΜΩΙΕ
ΡΗΤΕΥCΑCΑ
3 ΑΝΕΘΗΚΕ
ΛΑΟΥΧΟΥ
ΤΟΔΕΥΤΗ

1 Ἀμὼ ἰε-
ρητεύσασα
3 ἀνέθηκε
Λαούχου
Τοδευτη.

Ὄνομα Ἄμων Θεσσαλῶν εἶναι γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῆς Μελιτείας (IG IX² 206, β₄). Ἄμω θηλυκὸν ὄνομα νῦν τὸ πρῶτον γνωρίζεται.

Στίχ. 4. — ΛΑΟΥΧΟΥ. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐντελής, μηδὲν ἐλλείποντος ἐκ τοῦ λίθου ἢ δὲ ἀνάγνωσις αὐτῆς βεβαιοῦται ἐκ τε τοῦ λίθου καὶ τοῦ ἐκτύπου. Ἡ δὲ λέξις ΛΑΟΥΧΟΥ μοι εἶναι ἄγνωστος ἄλλοθεν. Ὄνομα κύριον *Λάοχος* ἐν ἀνεκδότῳ ἐπιγραφῇ Λαρίσης

Στίχ. 5. — ΤΟΔΕΥΤΗ. Ἡ ἀνάγνωσις βεβαιοῦται ἐκ τε τοῦ λίθου καὶ τοῦ ἐκτύπου, ἢ δὲ λέξις ἄγνωστος ἄλλοθεν.

6. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΟΡΜΕΝΙΟΥ ἢ ΕΥΨΔΡΙΟΥ;

1. Χωρίον *Πολυνέρι* (Σεμικλί) τῆς ἐπαρχίας Φαρσάλων. Ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων Φερῶν παριστάμενος εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς κατ' Ἰούνιον τοῦ 1931 ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸ χωρίον Πολυνέρι (Σεμικλί) λόφου *Κτοῦρι* ἀνεῦρεν ἕν τι οἰκία τοῦ χωρίου Σεμικλί λίθον μέγαν, λευκοῦ μαρμάρου, ἡμικυλινδρικόν, φέροντα ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως τοῦ κυλίνδρου ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων ἐντὸς ἐκτύπου πλαισίου. Ὁ λίθος εἶναι ἀποκεκρουμένος ἄνω καὶ κάτω. Ἐκομίσθη δὲ εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου (ῦψ. 0,58. πλάτ. 0,55. πάχ. 0,33. γραμ. ῦψ. 0,30) (Εἰκ. 4):

1 ΛΟΕΙΒΙΟΣ ΕΡ
ΩC ΚΑΙΦΟΡ
3 ΤΟΥΝΑΤΑΕΥ
ΤΥΧΙΔΟΣ ΕΡ
ΩΤΑΤΟΝΥΟΝ

1 ΛΟΕΙΒΙΟΣ Ἐρ-
ως καὶ Φορ-
3 τουνάτα Εὐ-
τυχίδος Ἐρ-
ωτα τὸν ὄν.

Στίχ. 1. — ΛΟΕΙΒΙΟΣ. Ἡ ἀνάγνωσις βεβαιοῦται ἐπὶ τοῦ λίθου, μηδεμίαν φθορὰν ἐχούσης τῆς ἐπιγραφῆς.

Ὁ λόφος Κτοῦρι ὡς ἀρχαιολογικὸς τόπος εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τοῦ *Heuzey*. Ὁ λόφος οὗτος κεῖται τρεῖς ὥρας πρὸς δυσμὰς τῶν Φαρσάλων μεταξὺ τῶν χωρίων Πολυνέρι (Σεμι-

Εἰκ. 7. Ἐπιτύμ. στήλη Ρωμ. χρόνων ἐξ Εὐυδρίου (!) χωρ. Σιμικλί.

Εὐυδρίου. Ἡμεῖς ὁμῶς τὴν μὲν θέσιν τοῦ Εὐυδρίου ὑπεθέσαμεν εἰς τὸ χωρίον Δρίσκοι τῶν Φαρσάλων, μίαν ὥραν πρὸς βορρᾶν τοῦ λόφου Κτοῦρι, ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου τοῦ χωρίου λόφου, ἔνθα παρατηροῦνται ἐρείπια ἀρχαίων τειχῶν, δύο τάφοι ἀλλεπάλληλοι λαξευτοὶ ἐν τῷ βράχῳ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου καὶ ἀνεύρομεν ἐπιγραφὰς ἐπιτυμβίους ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἀνάγλυφον ἀναθηματικὸν ἐξ 9 μορφῶν, ἅτινα ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῷ *Δελτίῳ* τῆς ἐν Ἀλμυρῷ Φιλαρχαίου Ἑταιρ. «Ὁθρυος» (τεῦχ. Ζ', 1911 σελ. 46-49. 50-52 καὶ 55-58, ἀριθ. 2, 3 καὶ 4. Πρβλ. εἰκόνα ἀναγλύφου ἐν *Δελτίῳ* Φιλαρχαίου Ἑταιρ. «Ὁθρυος» Ζ', 1911, σελ. 50 καὶ *Fr. Stählin* ἐν *Photographische Einzelaufnahmen Antiker Sculpturen*, ἔκδ. Paul Arndt und Georg Lippold, Serie XII Bruckmann,

κλι) καὶ Λασποχωρίου· ἐκ δὲ τῶν προπόδων αὐτοῦ ἀναβλύζει σπουδαία πηγὴ ὕδατος· ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ εἶναι ἐρείπια ἀκροπόλεως ἐκ κυκλωπέων τειχῶν. Ἐκ δὲ τῶν προπόδων τοῦ λόφου τούτου ἀναβλύζουσι κατὰ Σράβωνα (Θ' 432) δύο πηγαί, ἡ Μεσητὶς καὶ ἡ Ὑπερεία, διάφορος τῆς Ὑπερείας τῶν Φερῶν. Ὁ *Heuzey* λοιπὸν ἀνεγνώρισε τὰ ἐπὶ τοῦ λόφου Κτοῦρι ἐρείπια ὡς τὰ τοῦ Ὀμηρικοῦ Ὀρμενίου, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι μετὰ τῶν νεμομένων τὰς ὄχθας τῆς Ὑπερείας συνεξεστράτευσαν ὑπὸ τῶν Εὐρύπυλον κατὰ τῆς Τροίας (Στράβ. Θ' 435, 20).

Ὁ δὲ *Stählin*, *Hellenische Thessalien*, Stuttgart 1924, σελ. 143, δέχεται ἐπὶ τοῦ Κτοῦρι τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀρχαίου

Εἰκ. 8. Θωράκιον παλαιοχριστιανικὸν ἐκ τῆς σπηλαιῶς Σάλια Λαρίσης.

München 1931, σελ. 47-48, ἀριθ. 3401). Ἐπειδὴ δὲ τῷ 1930 τυχαίως ἀνεκαλύφθησαν ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἢ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 11 ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή καὶ ἐν χαλκοῦν ἀρχαϊκῶν ἀγαλμάτων Κούρου νεαροῦ γυμνοῦ ἐν ὀρθίᾳ στάσει, ὑψοῦντος τὴν δεξιὰν καὶ κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς μικρὸν ὄφιν, ὕψους 0,30 περίπου τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνος, εἰς τοὺς ἀγρούς τοῦ χωρίου Πολυνέρι (Σεμικλι), εἶναι βέβαιον ὅτι παρὰ τὸ Κτοῦρι ἔκειτο παναρχαία τις πόλις, ἣτις κατωκλήθη μέχρι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἐὰν δὲ ἐνταῦθα πρέπη νὰ ζητηθῇ ἢ θέσις τοῦ Ὀμηρικοῦ Ὀρμενίου ἢ τοῦ Εὐϋδρίου, τοῦτο θ' ἀποδειχθῇ ἐξ ἀνασκαφῶν, ὧν ἤρξατο ἐφέτος ἡ Γαλλικὴ ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ διὰ τοῦ κ. Béquignon.

7. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ

1. Ὁ φύλαξ Λαρίσης ἀνεκάλυψεν ἐν τῇ συνοικίᾳ «Σάλια» τῆς Λαρίσης τεμάχιον θωρακίου παλαιοχριστιανικοῦ ἀποκεκρουμένου καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς (Εἰκ. 8). Παρίσταται δὲ ἐν αὐτῷ ἐν ἀναγλύφῳ ἀετὸς βλέπων ἀριστερὰ μετ' ἀνοικτῶν πτερῶν τοῦ ὁποίου λείπουσιν οἱ πόδες καὶ ἡ οὐρὰ ἐξ ἀποκρούσεως τοῦ λίθου, σωθέντος μόνον μέρους τοῦ ἀριστεροῦ ποδός. Περιβάλλει δὲ τὸν ἀετὸν πλούσιος φυτικὸς διάκοσμος. Ἔργασία ἐπιμελετημένη τοῦ Ε' μ.Χ. αἰῶνος (ὑψ. 0,34, πλ. 0,45, πάχ. 0,08).

2. Ἐν τῷ χωρίῳ Κολαξιζ τῆς Σκυτούσης τῶν Φαρσάλων ἀνευρέθη καὶ τεμάχιον ἐπιθήματος παλαιοχριστιανικοῦ ἀποκεκρουμένον λοξῶς δεξιὰ, ὥστε νὰ λείπουν οἱ δύο πλευραὶ δεξιὰ καὶ κάτω ἀπὸ τῶν δύο γωνιῶν (Εἰκ. 9). Ὁ λίθος ἦτο τετράγωνος καὶ ἦτο ἐπίθημα τετραπλεύρου παραστάδος παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ. Ἔχει μῆκος 0,56 καὶ πλάτος 0,46 καὶ φέρει κατὰ τὰς σφζομένας λοξομήτους πλευρὰς τοῦ πάχους ἐξελισσομένας κατὰ μῆκος ἕλικας ἀποληγούσας εἰς σταφυλὰς καὶ φύλλα ἐν εἴδει ῥοδάκων κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ πάχους καὶ κατὰ τὴν ἑτέραν ὁμοίαν πλευρὰν ὁμοίως ἕλικας περικλειούσας ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸν ἰσοσκελῆ μετὰ πεπλατυσμένων τῶν ἄκρων τῶν κεραιῶν καὶ ἀποληγούσας κατὰ τὰ πλάγια εἰς φύλλα καρδισόχημα κισσοῦ.

Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ πλευρὰ τοῦ μήκους λείπει ἐν μέρει κατὰ τὴν κάτω γωνίαν ἐξ ἀποκρούσεως· διότι ἐνῶ αἱ ἕλικες ἄρχονται ἐν τῷ μέσῳ ἐκφυόμεναι ἐξ ἐσχηματοποιημένου ἀμφορίσκου καὶ ἐξελισσόμεναι περικλείουσιν ἐκατέρωθεν τοῦ ἀμφορίσκου σταφυλὰς, ἢ τοῦ κάτω ἄκρου ἕλιξ λείπει ἢ περικλείουσα ἐξάφυλον ῥόδακα, ὡς ἡ τοῦ ἄνω ἄκρου.

Τὸ ἐπίθημα τοῦτο ἔχει σφζόμενον μῆκος 0,56 πλάτος 0,46 καὶ πάχος 0,11. Ἀνάγεται δὲ εἰς τὸν Ε' ἢ F' μ.Χ. αἰῶνα.

Εἰκ. 9. Ἐπίθημα παραστάδος παλαιοχριστιανικῆς ἐν χ. Κολαξιζ Φαρσάλων (Σκυτούσης).

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΙ ΘΑΛΑΣΣΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΟΜΥΚΗΝΑΪΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ¹

ΥΠΟ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ

Ἡ ἔρευνα τῶν διαφόρων θαλασσογραφικῶν παραστάσεων καὶ γενικώτερον τοῦ ὕδατος ἐν τῇ Κρητομυκηναϊκῇ τέχνῃ προσλαμβάνει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς τέχνης ταύτης. Κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς Κρητομυκηναϊκῆς τέχνης εἶναι, ὅτι ἀποφεύγουσα τὰς αὐστηρῶς στερεοτύπους μεθόδους τοῦ αἰγυπτιακοῦ καὶ βαβυλωνιακοῦ πολιτισμοῦ, ἀναζητεῖ νέας ὁδοὺς ἐκφράσεως καὶ ἀσμενίζει πολλάκις εἰς τὰ τολμηρότερα τῶν θεμάτων. Οὐχ ἴηττον ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Κρητομυκηναῖοι ἦσαν ὁ κατ' ἐξοχὴν ναυτικὸς λαὸς τῆς προϊστορικῆς Μεσογείου. Πλὴν τούτου, ἕνεκα τοῦ γεωγραφικοῦ καταμερισμοῦ τῶν παραλίων καὶ τοῦ πλήθους τῶν νήσων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου (γνωστὸν ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶναι μία τῶν μᾶλλον ὑπὸ τῆς θαλάσσης περιβρεχομένων χωρῶν τῆς γῆς), οἱ κάτοικοι ἀναγκαστικῶς ἀπέβλεπον πρὸς τὴν θάλασσαν ὡς πρὸς μίαν τῶν πρωτίστων πηγῶν οὐ μόνον ὑλικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ καλλιτεχνικῆς ἐμπνεύσεως, ἔτι δὲ καὶ θρησκευτικῆς τοιαύτης. Οὕτως ἐρμηνεύονται δύο θεμελιώδη φαινόμενα, πρῶτον ἡ ἀξιοσημείωτος συνάφεια τῆς θρησκείας τῶν πρὸς τὴν θάλασσαν, δεύτερον ἡ ἰδιαίτερα ἀγάπη, μεθ' ἧς ἡ τέχνη τῶν παρέστησε τὴν χλωρίδα καὶ πανίσκην τοῦ βασιλείου τῶν ὑδάτων². Τὰ ἀνωτέρω, ἐννοεῖται, ἀφορῶσι πρωτίστως καὶ κυρίως εἰς τὸν μινωϊκὸν πολιτισμόν, οὐχὶ δὲ πάντοτε καὶ εἰς τὸν μυκηναϊκόν.

¹ Ἡ παρούσα μελέτη ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς μεγαλυτέρας ἐργασίας «Ἡ ἀρχαία θαλασσογραφία», ἣτις ὑπεβλήθη ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὡς διδακτορικὴ διατριβὴ κατὰ τὸ ἔτος 1925. Τὴν παρακίνησιν πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἐργασίας ταύτης, ὡς καὶ σημαντικὴν βοήθειαν διαρκούσης τῆς ἐρέυνης μου, ὀφείλω εἰς τὸν τότε προϊστάμενόν μου ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ, καθηγητὴν κ. Γεώργιον Οἰκονόμον, πρὸς ὃν ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν ζωηρὰς εὐχαριστίας. Ἡ διατριβὴ ἐκαίνη ἐρευνᾷ τοὺς τρόπους παραστάσεως τοῦ ὕδατος καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ὄγκον καὶ διὰ τὴν ἀπαιτουμένην ἐπεξεργασίαν δὲν εἶναι δυνατὴ ἢ δημοσιεῦσις ὀλοκλήρου τῆς πραγματείας. Τὸ ἐνταῦθα δημοσιευόμενον πρῶτον κεφάλαιον ἦτο ἕτοιμον πρὸς ἐκτύπωσιν ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου 1927, ἀλλὰ πολλαπλῆς φύσεως κωλύματα ἐπεβράδυναν τὴν ἐμφάνισίν του μέχρι σήμερον. Ὅπως καὶ ὅπου ἦτο δυνατόν, προστίθενται κατὰ τὴν παρούσαν ἐκτύπωσιν νεώτερα πορίσματα.

² Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ζήτημα πρβλ. Sir A. Evans, Palace of Minos 1, 519 ἐξ. καὶ τοὺς ἐπομένους τόμους passim, ὅπου μεταξὺ ἄλλων ἐξαιρεται καὶ ἡ ναυτικὴ φύσις τῆς μεγάλης μινωϊκῆς θεότητος ὡς δεσποίνης τῶν ὑδάτων. Ἡδη ἐν τῇ νεολιθικῇ ἐποχῇ σχετίζεται τὸ θεῖον πρὸς τὴν θάλασσαν, διότι ἐν Φαιστῶ εὐρέθη εἰδώλιον ὁμοῦ μετὰ ὄστρέων τοῦ εἶδους *pectunculus*. Τοιούτων καὶ παντοίων

ἄλλων κογχυλίων μεγάλα ποσότητες εὐρέθησαν καὶ εἰς τὰ ἱερά θησαυροφυλάκια τῆς Κνωσοῦ, δι' ὧν ἐπεστρώοντο οἱ βωμοί. Ἡ ἐκ φαγειανῆς σύνθεσις θαλασσιῶν ὄντων, ἣτις φαίνεται ὅτι δίκην ζωφόρου ἐκόσμηε τὸν βωμόν, εἶναι μία ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις, ὅτι ἡ θεότης εὐρίσκει τέρφιν, ὡς βραδύτερον ἡ Ἀμφιτρίτη καὶ αἱ Νηρηίδες καὶ ὁ Ποσειδῶν, εἰς τὴν γειτονίαν θαλασσιῶν ὄντων. Μεταξὺ τῶν ὄντων τούτων εὐρίσκονται καὶ δύο δακτυλόπτεροι ἰχθύες (*exocoetus volitans*), οἵτινες ἀποτελοῦσι συνηθέστατον θέμα παραστάσεως διὰ τὴν τέχνην. (Τοιχογραφία Φυλακαοπῆς, ἐγγερίδιον Βαφειοῦ, πολλοὶ γλυπτοὶ λίθοι, ὁστέϊνα παραδείγματα ἐκ Μυκητῶν). Δὲν εἶναι διόλου ἀπίθανον ὁ περιεργὸς οὗτος ἰχθύς, ὅστις μετέχει καὶ τῶν ἰδιοτήτων πτηνοῦ, νὰ ἦτο ἰδιαίτερον σύμβολον τῆς θεότητος, ὡς βραδύτερον τοῦ Ποσειδῶνος ὁ δελφίν. Ὁ λαὸς ὀνομάζει σήμερον τοὺς ἰχθύς τούτους χελιδονόψαρα, ὄνομα ἀκριβῶς ἀντίστοιχον πρὸς ἐκεῖνο, δι' οὗ οἱ Καλδαῖοι κατὰ τὰ σχόλια εἰς Ἄρατον (στ. 24, 2) ἐκάλουν τὸν ἀστερισμόν του Βορείου ἰχθύος. Μνημονευτέον τέλος ἐνταῦθα καὶ τοῦ μεγάλου χρυσοῦ δακτυλοπτεροῦ μετὰ περιέργων ἐπ' αὐτοῦ παραστάσεων ἐκ τοῦ περιφήμου εὐρήματος του Wettersfelde (πρβλ. τελευταίως A. Anz. 1925, 14 ἐξ.). Χρονογραφικῶς μόνον ἀναφέρω τὰς ἐρέυνας τοῦ Houssay ἐν Rev. Arch. 1895-97 περὶ τοῦ φυτικῆς διακόσμου τῶν μυκηναϊκῶν ἀγγείων, αἰτινες τὸν ἤγαγον εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ μυκηναϊκοὶ λαοὶ

Πραγματικὰς θαλασσογραφίας συναντῶμεν ἐν τῇ μινωικῇ τέχνῃ ἀπὸ τῆς ΜΜ ἐποχῆς καὶ ἐφεξῆς τόσον ἐπὶ τοιχογραφιῶν, ὅσον ἐπὶ ἀγγείων καὶ σφραγίδων. Ἄλλ' ἤδη κατὰ τὸ τέλος τῆς ΠΜ ἐποχῆς ἐμφανίζονται ἔργα, ὡς ἡ ἐκ Πλατάνου ἐλεφαντίνη σφραγὶς μετὰ πλοίου καὶ ἰχθύων¹, δεικνύοντα ὅτι ὁ τεχνίτης ἐπεζήτησε δι' ὧν διέθετε μέσων τὴν παράστασιν ἐνιαίας θαλασσογραφικῆς σκηνῆς. (Ἴδ. κατωτ.). Τέλος εἰς ἔργα, ὡς ἡ ἐκ φαγεντιανῆς σύνθεσις («Town Mosaic») ἢ τὸ ἀργυροῦν ῥυτὸν ἐκ τοῦ 4^{ου} τάφου Μυκηνῶν ἔχομεν τὴν παράστασιν τῆς θαλάσσης ὡς στοιχεῖον πολυπλοκοτέρας συνθέσεως. Πάσας ταύτας τὰς παραστάσεις διαιροῦμεν εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας: 1) Εἰς τὰς μὴ εἰκονίζουσας τὸ ὕδωρ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ 2) εἰς τὰς παριστάσας τοῦτο καθ' ἓνα οἰονδήποτε τρόπον.

1. Ἐπουσία τοῦ ὕδατος. Εἰς τὰ πρῶμα ἀκόμη ἔργα, ἰδίως εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ΠΜ σφραγίδων, εἰκονίζονται πολλάκις πλοῖα, τὰ ὅποια δύνανται νὰ εἶναι εἰς ἄλλας μὲν περιπτώσεις θέματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, εἰς ἄλλας ὁμως νὰ ἀποτελῶσι στοιχεῖον θαλασσογραφικῆς συνθέσεως. Ἡ δευτέρα περίπτωση ὑπόκειται ἀσφαλῶς ἐν τῇ παραστάσει τῆς ΠΜ ἐλεφαντίνης σφραγίδος ἐκ Πλατάνου (εἰκ. 1). Ἐνταῦθα εἰκονίζονται ὑπὸ τὸ πλοῖον δύο ἰχθύες, ἐπομένως ὁ τεχνίτης παρέστησε τὸ πλοῖον οὐχὶ καθ' ἑαυτὸ ὡς θέμα, ἀλλ' ὡς εὐρισκόμενον ἐντὸς τοῦ ὕδατος, οὗ τὴν παρουσίαν συμβολίζουσιν οἱ ἐπὶ τούτῳ τεθέντες ἰχθύες. Περὶ τούτου δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, διότι ὁ ἰχθύς, χρησιμοποιοῦμενος ἵνα δηλώσῃ καλύτερον τὸ ὕδωρ, ἀδιάφορον ἂν τοῦτο παρίσταται ἢ οὐ ἐπὶ τῆς παραστάσεως, ἀποτελεῖ ἐν τῶν περιεργωτάτων καὶ χαρακτηριστικωτάτων φαινομένων διὰ πάντα πολιτισμὸν καὶ πᾶσαν ἐποχὴν. Οὕτω συναντᾶται ἐν πάσῃ περιόδῳ τῶν μακροχρονίων πολιτισμῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ Μεσοποταμίας, ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς κρητομυκηναϊκῆς, ἑλληνικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς τέχνης, ἀνευρίσκειται ἔτι εἰς τὰ ἔργα τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς μέχρι τῶν εἰκονογραφιῶν τοῦ 18^{ου} καὶ 19^{ου} αἰῶνος καὶ διατηρεῖται μέχρι σήμερον εἰς τὴν λαϊκὴν

Εἰκ. 1. Πρωτομυκηναϊκὴ σφραγίς. Πλάτανος.

εἶχον λίαν ἀκριβεῖς γνώσεις περὶ τοῦ ποιῶν τῶν διαφόρων φυτῶν. Ἐπηκολούθησεν ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ (1899, 1, 341) ἄρθρον τοῦ Constantin «Le mythe du chene marin», καθ' ὃ πολλαὶ περιέργοι σκηναὶ ὑστερομυκηναϊκῶν ἀγγείων ὑποτίθενται ἐκτυλισσόμεναι εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. Ὡς συμπέρασμα ἐξάγεται ὅτι ἡ λατρεία τῆς θαλάσσης θὰ ἐπεβλήθη εἰς τοὺς ἡμετέρους προγόνους συνεπιὰ μεγάλου τινὸς κατακλισμοῦ, ὅστις θὰ ἀφῆκε φοβεράν ἀνάμνησιν εἰς τὰς ἐπιούσας γενεάς. Ἡ ἀξία τῶν παρατηρήσεων τῶν ἀνωτέρω ἄρθρων ἐλαττοῦται ἢ καὶ μηδενίζεται ἐντελῶς ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι πολλαὶ μορφᾶς ἐκ τῶν ταυτισθέντων δῆθεν θαλασσίων φυτῶν γνωρίζομεν σήμερον ὡς τὸ τελευταῖον στάδιον ἐκφυλισμοῦ διαφόρων ἄλλων φυτικῶν, ἐπὶ δὲ καὶ ζωϊκῶν τύπων. Ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι τοῦλάχιστον ὁ πολύπους, τὸ συνηθέστατον τοῦτο θέμα τῆς κρητομυκηναϊκῆς τέχνης, εἶχεν ἐνίοτε θρησκευτικὴν σημασίαν. Περὶ τούτου κατωτέρω.

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ζήτημα, τὴν περίεργον καὶ σχεδὸν μοναδικὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης ἀναζητήσιν μοτίβων ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης, σημειωτέον τὴν γνώμην τοῦ Val. Müller (Jahrb. d. Inst. 1925, 89), ὅστις θεωρεῖ τὴν πρὸς τὰ θαλάσσια ὄντα προτίμησιν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς εὐκόλου ἀπεικονίσεως. Τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ὀρθόν. Πλήν τοῦ ὅτι ὁ πολύπους ἢ ὠρισμένα ὄστρακα δὲν εἶναι διόλου εὐκολώτερα ἄλλων θεμάτων εἰς τὴν παράστασιν, εἶναι καὶ κάπως δύσκολον νὰ φαντασθῶμεν ὅτι μία τέχνη κατέφυγεν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ἵνα ἀναζητήσῃ μοτίβα. Πολλῶ μάλλον θρησκευτικοὶ λόγοι συνδυαζόμενοι πρὸς τὰς κλίσεις λαοῦ κατ' ἔξοχὴν ναυτικοῦ, ὡς ἦσαν οἱ Κρῆτες, ἔδωκαν τὴν περίεργον ἐκείνην ὄψιν περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν τύπων ἐν τῇ τέχνῃ.

¹ Xanthudidis, Vaulted Tombs of Mesara πίν. 14, 1097. Evans, Palace κλπ. 1, 120, εἰκ. 87, 7. 2, 239, εἰκ. 136α.

τέχνην, αποδεικνύμενος ούτω ἐν τῶν αἰωνοβίων λαϊκῶν μοτίβων, τὸ ὁποῖον ἐπιζῆ πέντε καὶ πλέον χιλιετηρίδας¹.

Ἐπὶ μιᾶς ἄλλης σφραγίδος συγχρόνου πρὸς τὴν προηγουμένην, ἣτις εἰκονίζει δύο πλοῖα τὸ ἐν ὑπὲρ τὸ ἄλλο², φαίνεται πιθανώτερον ὅτι τὰ πλοῖα εἰκονίζονται καθ' ἑαυτά, ἄνευ συναφείας πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ κείμενα ἐπὶ τοῦ «οὐδέτερου» ἐδάφους³. Ἀναλόγους παραστάσεις ἐπομένως δὲν δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς θαλασσογραφίας, ἂν καὶ ὑπάρχει πλήθος τοιούτων ἐπὶ ΜΜ καὶ ΥΜ ἔργων, ὅπου ἰχθύες καὶ ἄλλα θαλάσσια ὄντα παριστάνονται. Δυνατὸν πάντα ταῦτα νὰ εἶναι κοσμηματικοὶ τύποι. Ὑπάρχουσιν ἐν

Εἰκ. 2. Ἐκ λάρνακος Παλαικάστρου.

τούτοις ὀρισμένοι παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς θαλασσογραφικαὶ ἕνεκα τῆς συνθέσεώς των. Τοιοῦτον εἶναι τὸ ΜΜ ἐκ Κνωσοῦ σφράγισμα, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἰχθύς ἐν τῶ μέσῳ διαβρώτων θαλασσίαν βράχων παριστάνεται συλλαμβάνων πολύποδα⁴. Ἄν τὸ ὕδωρ ἔμεινεν ἀπαράσθητον, τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὸ δύσκολον τῆς ἀποδόσεως τοῦ ὑγροῦ στοιχείου⁵. Ὅμοίως «σύνθεσιν» οὐχὶ δὲ παράθεσιν ἀπλῶν θεμάτων, πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν ἐπὶ τεμαχίου ΜΜ ἀγγείου ἐκ Κνωσοῦ⁶, ὅπου ὁ τεχνίτης ὁμοῦ μετὰ τῶν ἰχθύων ἐξωγράφησε σπόγγους καὶ κοράλλια⁷. Μία ἄλλη ὅμοια περίπτωση (ἵνα ἀναφέρωμεν τοιαύτην καὶ ἐκ τῆς τελευταίας περιόδου τῆς μινωικῆς ἐποχῆς) εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς λάρνακος τοῦ Παλαικάστρου (εἰκ. 2)⁸. Ἐνταῦθα οὐ μόνον εἰκονίζονται τὰ περὺγια

1 Ἀναλόγου παλαιότητος καὶ διαρκείας τύπος εἶναι, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, καὶ ἡ σπειρα πρὸς δῆλωσιν τοῦ ὕδατος.

2 Evans, Palace κλπ. 2, 239, εἰκ. 136 β.

3 Ὁ Val. Müller εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονοθεῖσαν ἐργασίαν τοῦ (Kretisch-mykenische Studien I, Die kretische Raumdarstellung ἐν Jahrb. d. Inst. 1925) φρονεῖ ὅτι οὐδέποτε λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ δηλοῦται τὸ ἐδαφος. Κατ' αὐτὸν πλοῖα, ζῶα κλπ. ἀντικείμενα οὐδέποτε εἰκονίζονται εἰς σχέσιν βάθους πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ κείνται ἐπὶ ἐνὸς «ὁμοιομόρφου» εὐρέος, πρὸς τὸν θεατὴν παραλλήλου ἐπιπέδου». Οὕτως ὁ Müller ἀρνείται νὰ θεωρήσῃ φέροντα ἐνιαίαν παράστασιν ἔργα ὡς τὸν πίθον τῆς Παχυάμμου (κατωτέρω εἰκ. 4) ἢ ἔτι καὶ τὸ ἀργυροῦν ῥυτὸν τῶν Μυκητῶν μετὰ τῆς «πολιορκουμένης» πόλεως. Ἐν τούτοις καὶ εἰς τὰ μάλλον ἀρχέγονα ἔργα πολλάκις ὁ τεχνίτης θὰ ἐφαντάσθῃ ἐν τῇ διανοίᾳ του τὸ ἐν ἐκ τῶν ἀντικειμένων τῆς παραστάσεώς του εἰς σχέσιν βάθους πρὸς τὸ ἕτερον, ἀδιάφορον πῶς ἢ τέχνη του ἠδυνήθῃ νὰ τὰ παραστήσῃ. Σκαλίζων ὁ ΜΜ

σφραγιδολόγος τὴν σφραγίδα κατωτέρω εἰκ. 3α δὲν ἐφάνταξτο βεβαίως τὸ ῥυάκιον τρέχον εἰς τὸν ἀέρα ὑπὲρ τὴν δορκάδα, ἀλλ' ὅπισθεν ταύτης εἰς τὸ βάθος. Ἐπομένως οὔτε τὸ ἐδαφος εἶναι «οὐδέτερον» οὔτε τὸ ἐνιαῖον τῆς παραστάσεως δυνατὸν νὰ ἀρνηθῶμεν.

4 Evans, Palace κλπ. 1 273 εἰκ. 202 β.

5 Κατὰ τὸν Müller ἔ. ἀ. τὰ στοιχεῖα: «Ἰχθύς» καὶ «Πλήρης σκοπέλων θάλασσα» ἔχουσι τεθῆ χωριστὰ ἐπὶ τῆς «οὐδέτερας» ἐπιφανείας.

6 Palace 1 εἰκ. 131 β.

7 Ἀξιοσημείωτον ὡς πρὸς τὴν ἀνωτέρω τονισθεῖσαν σχέση τῆς θεότητος πρὸς τὴν θάλασσαν εἶναι, ὅτι καὶ τὸ ἀγγεῖον τοῦτο φαίνεται νὰ εἶχε θρησκευτικὸν χαρακτήρα.

8 B S A 8, πίν. 19.

9 Οἱ παίζοντες δελφίνες ὁσάκις πηδῶσιν ἐκτὸς τοῦ ὕδατος καὶ ἐπαναπίπτουσιν εἴτα εἰς τὴν θάλασσαν ποιοῦσι ποικίλους ἐλιγμούς καὶ μάλιστα διαγράφουσι καθέτους κύκλους, εἰς τρόπον ὥστε ἐν δεδομένη στιγμή εὐρίσκονται ἀνεστραμ-

βάλλον δηλοῦσιν ἔτι ῥοδακοειδῆ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἔχουσιν ἴσως τὴν σημασίαν θαλασσίου ἔχινου ἐν ἡμικοσμηματικῇ καὶ ἡμιφυσικῇ χρησιμοποίησει, πρᾶγμα λίαν σύνηθες καὶ αὐτὸ τοῦτο χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν μινωικὴν τέχνην. Ὑπάρχει ἐξ ἀνατολικῆς Κρήτης μία σειρά σφραγίδων εἰκονίζουσῶν τὸ αὐτὸ θέμα μέχρι πολλάκις καὶ λεπτομερειῶν¹. Ἡ σειρά αὕτη δεικνύει οὐ μόνον ὅτι οἱ τεχνῖται τῶν διαφόρων τοπικῶν σχολῶν διετήρουν πιστῶς τὰ θέματά των παρὰ τὴν ἰσχυρὰν σχηματοποίησιν, ἀλλὰ καὶ καθιστᾷ καταφανέστερον, ὅτι τὰ ῥοδακοειδῆ κοσμήματα τῆς λάρναικος Παλαιάστρου παριστῶσι θαλασσίους ἔχινους². Μία ἔτι σπουδαία παράστασις δέον νὰ μνημονευθῆ, ὅπου τὸ ὕδωρ συμβολίζεται, ἥτις καὶ μένει μέχρι τοῦδε ἀρκεύοντως ἀκατάληπτος: Ἡ ἐπὶ τοῦ ἐτέρου τῶν χρυσῶν δακτυλίων τῆς Τίρυνθος, τοῦ φέροντος πλοῖον μετὰ πολλῶν μορφῶν ἐντὸς αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτὸ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς³. Ὑπὸ τὸ περιέργον ἐκεῖνο πλοῖον εἰκονίζονται δύο δελφίνες καὶ μία τευθίς, ἅτινα μέχρι τοῦδε εἶχον μείνει ἀκατανόητα σημεῖα. Ταῦτα χρησιμεύουσιν ἀποκλειστικῶς ὅπως δηλώσωσι τὴν θάλασσαν⁴.

2. Δήλωσις τοῦ ὕδατος. Εἰς τὰς διασωθείσας παραστάσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁ τεχνίτης ἠθέλησε νὰ δηλώσῃ αὐτὸ τοῦτο τὸ ὕδωρ, δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο διαφόρους τρόπους ἀπεικονίσεως: Ἡ ἐπεξητήθη ἢ κατὰ φύσιν παράστασις τῶν ὑδάτων ἀναλόγως τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν μέσων, ἅτινα ὁ τεχνίτης διέθετεν, ἢ ἐδηλώθησαν ταῦτα κατὰ τρόπον συμβατικόν, τοῦτέστιν ἐχρησιμοποιήθη θέμα, τὸ ὁποῖον εἰς ἄλλας περιστάσεις δηλοῖ ἄλλο πρᾶγμα, ἢ εἶναι ἀπλῶς διακοσμητικὸν θέμα. Τοιαῦτα θέματα εἶναι ἡ σπειρα καὶ τὸ λεπιδωτὸν ἢ δικτυωτὸν κόσμημα. Τὰ ὄρια τῶν δύο τούτων μεθόδων συγχέονται πολλάκις, διότι τὸ λεπιδωτὸν ἢ δικτυωτὸν κόσμημα κατήντησε συμβατικὸς τύπος ἐκ τῆς πολλῆς χρήσεως, ἐνῶ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἀρχικῶς ἠθέλε νὰ δηλώσῃ τὴν κατὰ φύσιν παράστασιν ὠρισμένης καταστάσεως τῆς θαλάσσης.

Ὡς μᾶζα στερουμένη σχήματος, τὸ ὕδωρ ὑπῆρξε δυσκολώτατον νὰ ἀπεικονισθῆ ἐν τῇ τέχνῃ γενικῶς. Μόνον ὁ χρωστήρ διὰ καταλλήλων χρωμάτων καὶ φωτοσκιάσεως δύναται νὰ μιμηθῆ τελείως τὴν φύσιν τοῦ ὕδατος. Αἱ λοιπαὶ τέχναι μετεχειρίσθησαν πάντοτε καὶ μεταχειρίζονται μέχρι σήμερον μεθόδους κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συμβατικᾶς. Εἰς τὰς ἰχνογρα-

μῆνοι. Ὅστις ἔσχε ποτὲ τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρατηρήσῃ καί- ζοντας δελφίνας θὰ συλλογισθῆ ἄμεσως ὅτι καὶ οἱ μινωικοὶ καὶ οἱ Ἕλληνες ἀγγειογράφοι εἶχον ἀσφαλῶς προσέξει τὸ πρᾶγμα, διότι δὲν θὰ ἦτο ἄλλως δυνατόν νὰ εἰκονίζωσι πλειστάκις τὸσον πιστῶς τὰς κινήσεις τοῦ κατ' ἐξοχὴν φιλοπαίγμωνος τούτου κήτους.

1 R. Seager, Mochlos 22 εἰκ. 6. ΑΕ 1907 πίν. 7, 94. Σφραγὶς τοῦ μουσείου Ἡρακλείου ὑπ' ἀριθ. 579.

2 Περὶ παραστάσεως ἔχινου καὶ ἡλιακοῦ δίσκου εἰς τὰ ἔργα τῆς κρητομυκηναϊκῆς τέχνης βλέπε νῦν καὶ M. Nilsson, Minoan-Mycenaean Religion 357 ἔξ. Ἡ γνώμη τοῦ σοφοῦ ἔρευνητοῦ ὅτι τὸ κυματιστὸν περιθώριον τῆς παραστάσεως δηλοῖ τὰ κύματα τῆς θαλάσσης δὲν εἶναι ὀρθή, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ταῦτα οὐδέποτε ἀπεικονίζονται ἐν τῇ κρητομυκηναϊκῇ τέχνῃ. Τὸ μοτίβον περιθίει καὶ τὰ ὑπόλοιπα φατνία τῆς λάρναικος, ἃν καὶ ταῦτα φέρουσιν ἄλλο- τρίας τῆς θαλάσσης παραστάσεις. Πρόκειται ἀπλῶς περὶ

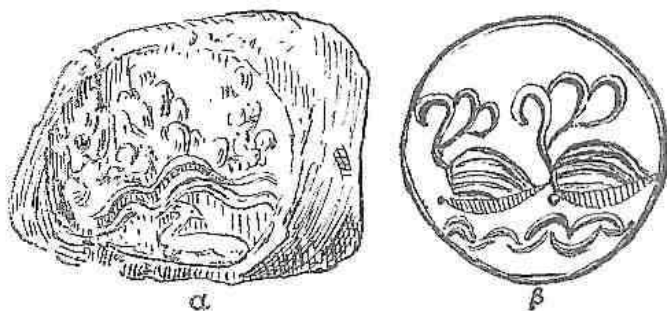
διακοσμητικῶν πλαισίων ἔχοντος καλαιότερα πρότυπα ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν, τῶν ἐμπέσεων ἐγχειριδίων κλπ., ὅπου καθ' ὅμοιον τρόπον δηλοῦνται οἱ βράχοι. Περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀστεροειδοῦς κοσμήματος τοῦ «ἔχινου» περὶ τὴν τελευταίαν καὶ ἑτέραν γνώμην, τὴν τοῦ F. Matz, Die frühkretischen Siegel 129.

3 Ἀρχ. Δελτ. 2, 1916 Παράρτημα, σ. 16, εἰκ. 2. Evans, Palace κλπ. 2, 245 εἰκ. 142.

4 Περὶ τοῦ δακτυλίου τούτου καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ περιέρ- γου παραστάσεως πραγματεύομαι ἐκτενῶς εἰς ἄλλην ἐργα- σίαν περὶ κρητομυκηναϊκοῦ ναυτικοῦ, δημοσιευομένην ἐντὸς ὀλίγου. [Κατὰ τὴν διόρθωσιν τῶν δοκιμῶν ἔλαβον, χάρις εἰς τὴν ἐγγένειαν τοῦ συγγραφέως, τὴν ἐργασίαν τοῦ κ. Karo, Schatz v. Tiryns (AM 1930). Μετὰ χάριος παρατηρῶ, ὅτι καὶ οὗτος ἀναγνωρίζει νῦν ὑπὸ τὸ πλοῖον «Fisch» καὶ «Tintenfisch».]

φικιάς, γλυφικιάς ἢ πλαστικιάς παραστάσεις ἢ προσφορωτέρα μέθοδος παραστάσεως τῶν ὑδάτων εἶναι ἢ διὰ λεπτῶν καὶ πυκνῶν γραμμῶν, εὐθειῶν εἴτε καμπύλων εἴτε κυματοειδῶν, ἔχουσῶν πάντοτε γενικὴν διεύθυνσιν ὀριζοντίαν. Τοιοῦτον τρόπον μεταχειρίζοντο κατὰ κανόνα οἱ σκαλισταὶ ἡμιπολυτίμων λίθων κατὰ τὸν 17^{ον}-18^{ον} αἰῶνα¹. Σήμερον ἐπίσης τὸν αὐτὸν τρόπον μεταχειρίζονται πρὸς ἰχνογραφικὴν δήλωσιν τοῦ ὕδατος, διότι δι' ἀραιώσεως ἢ πυκνώσεως τῶν γραμμιδίων ἐπιτυγχάνονται ἀποτελέσματα τῆς λεγομένης ἰχνογραφικῆς φωτοσκιάσεως.

Ἐν τῇ κρητομυκηναϊκῇ τέχνῃ αἱ ὀριζόντιοι καμπύλαι ἢ κυματοειδεῖς γραμμαὶ εἶναι τρόπος γνωστὸς καὶ συνήθης, οὐχὶ ὅμως καὶ αἱ λεπταὶ πυκναὶ εὐθεῖαι γραμμαὶ. Ἐν μόνον

Εἰκ. 3. α σφράγισμα, β σφραγιδολίθος. Κνωσός.

παράδειγμα ὑπῆρχεν, ἀλλὰ προφανῶς ἀπατηλόν, ὁ χρυσοῦς δακτύλιος τοῦ Μόχλου. Εἰς ὅλας τὰς δημοσιευθείσας εἰκόνας τοῦ μνημείου τούτου ὑπὸ τὸ πλοῖον εἰκονίζονται λεπταὶ πυκναὶ γραμμαὶ πρὸς δήλωσιν τοῦ ὕδατος. Τοῦτο ὅμως εἶναι προφανῶς κολακεία τοῦ ἰχνογραφήσαντος τὴν παράστασιν, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου οὐδὲν ἶχνος γραμμῶν φαίνεται νὰ ὑπῆρχεν².

Ὁ ἕτερος τρόπος τῶν κυματοειδῶν ἢ καμπύλων γραμμῶν εἶναι κοινός, ἀπαντῶν εἰς γλυφικὰ καὶ ἄλλα ἔργα. Ἡ εἰκὼν 3 παρέχει τὰ δύο καλύτερα παραδείγματα τῆς μεθόδου ταύτης, τὸ πρῶτον εἶναι σφράγισμα ΜΜ ἐποχῆς³, εἰκονίζον δορκάδα ἀναπαυομένην ἐν μέσῳ βραχάδους τοποθεσίας διαρροεμένης ὑπὸ ῥυακίου. Τὸ δεύτερον ἔργον β εἶναι φακοειδῆς ψῆφος ἐκ στεατίτου φέρουσα δύο ναυτίλους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους τὸ ὕδωρ εἰκονίζεται διὰ καμπύλων μηνοειδῶν γραμμῶν, στρεφουσῶν τὸ κοῖλον ἐναλλάξ ἄνω καὶ κάτω⁴.

Κατὰ βάσιν οἱ αὐτοὶ τρόποι παραστάσεως τοῦ ὕδατος, διαφέροντος μόνον κατὰ τὴν ἐν ταῖς λεπτομερείαις, ἀπαντῶσιν εἰς τὰ ἐξῆς ἔτι ἔργα: Εἰς τὸ νεωστὶ ἀνασυσταθὲν παρ' ἐμοῦ ἐγχειρίδιον μετ' ἐμπαιστικῆς παραστάσεως κολυμβητῶν ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Βαφειοῦ⁵,

1 A. Furtwangler, Beschreibung der geschnitt Gemmen im Antiquarium 355, ἀρ. 11644-46, πίν. 70.

2 Τὸν δακτύλιον ἰχνογράφησεν ἅμα τῇ εὐρέσει του ὁ τότε μεσουρανῶν ἀρχαιολογικὸς καλλιτέχνης Gillieron pere. (R. Seager, Mochlos, πίναξ ἔναντι σ. 90). Ἐκτοτε τὸ ἰχνογράφημα ἐκεῖνο πλειστάκις ἀπεικονίσθη. Ὁ δακτύλιος ἐκλάπη ἐκ τοῦ μουσείου Ἡρακλείου ὀλίγον μετὰ τὴν εὐρεσίαν του καὶ ἐγένετο ἄφαντος ἔκτοτε, παρ' ὅλας τὰς διεθνεῖς προσπάθειάς πρὸς ἀνεύρεσίν του. (Πρβλ. Καρο ἐν ΑΜ 35, 1910, 343). Ἡ γνώμη του ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου προσωπικοῦ τοῦ μουσείου Ἡρακλείου, μορφωθείσα ἔκτοτε βαθμηδὸν ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένων περιστατικῶν καὶ ὠρισμένης ἐξελίξεως τῶν γεγονότων, εἶναι ὅτι ὁ δακτύλιος ἀφηρέθη ὑπὸ εἰδήμονος χειρὸς οὐχὶ πρὸς πώλησιν, ἀλλ' ἵνα διαλυθῇ καὶ φωτίσῃ ὠρισμένα προβλήματα τεχνικῆς φύσεως. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον, διότι τότε ἀκριβῶς ἐτίθεντο καὶ αἱ βάσεις τῆς συστηματικῆς βιομηχα-

νίας τῶν κιβδηλῶν δακτυλίων, οἵτινες ἐντὸς ὀλίγου ἐπλημύρισαν τὰς διεθνεῖς ἀγοράς. Ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται νὰ εἶναι καὶ ἡ ἀληθής, καθ' ὅσον ἂν καὶ παρῆλθον ἔκτοτε πλείονα τῶν 20 ἐτῶν οὐδαμοῦ ἀνεφάνη ὁ κλαπεὶς δακτύλιος. Εἰς τὴν θέσιν του ὑπάρχει σήμερον γαλβανοπλαστικὸν ἔκμαγεῖον τοῦ γνωστοῦ οἴκου Geisslingen, ἐφ' οὗ οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἶχνος τῶν ἐν λόγῳ γραμμῶν πρὸς παράστασιν τῆς θαλάσσης διακρίνεται.

3 Evans, Palace of Minos 1 273 εἰκ. 202α.

4 Ἡ σφραγὶς εἶναι προφανῶς ἀδημοσίευτος. Ἐργασία ἀρκούντως ἐπιμελής. Φέρει ἀριθμὸν καταλ. 948 καὶ εὐρέθη εἰς τὰ περὶ τὸ ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ ἀπορριφθέντα χῶματα τῶν ἀνασκαφῶν. Χρονολογικῶς ἀνήκει εἰς τὸ μεταίχμιον τῆς ΥΜ I-II ἐποχῆς.

5 Essays in Aegean Archaeology 63 ἐξ., πίναξ XI. Πρβλ. νῦν καὶ Evans, Palace 3, 127 ἐξ., ὅστις δὲν παραδέχεται ὅτι οἱ δακτυλόπτεροι ἀπετέλουν μέρος τῆς παραστάσεως.

δπου τὸ ὕδωρ εἰκονίζεται διὰ λεπτῶν χρυσῶν κυματοειδῶν συρμάτων. Εἰς τὸ γνωστὸν ἐμπίεστον ἐγγυριδίον ἐκ τοῦ τετάρτου βασιλικοῦ τάφου τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν μετὰ «τοπίου τοῦ Νεῖλου», ὅπου ὁ ποταμὸς εἰκονίζεται διὰ πλατείας κυματοειδοῦς ταινίας ἀμαυροῦ ἀργύρου¹. Εἰς τὴν γνωστὴν ἐκ φαγεντιανῆς σύνθεσιν ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, ὅπου τὸ ὕδωρ εἰκονίζεται διὰ πλατειῶν κυματοειδῶν ταινιῶν φερουσῶν δύο διαφόρους ἀποχρώσεις².

Ὁ δακτύλιος τοῦ Μόχλου ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὅτι πρέπει νὰ διαγραφῇ ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἔργων μετὰ παραστάσεως τοῦ ὕδατος. Ἐνεκα τῆς παρουσίας τοῦ πλοίου εἶναι ἐν τούτοις ἀναμφίβητον, ὅτι ἡ σκηνὴ δέον νὰ νοηθῇ παρὰ τὴν παραλίαν, ὄρθια δὲ ἀντικείμενα ἐμπιπόμενα κατὰ ζεύγη παριστάσει πιθανώτατα πασσάλους προσδέσεως τῶν πλοίων. Ἡ λεπτομέρεια αὕτη βοηθεῖ ἡμᾶς νὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι θαλάσσιον τοπίον παριστᾷ μία μελαγχολικὴ εἰκὼν ἐπὶ ΜΜ ἀποτυπώματος ἐκ Κνωσοῦ³. Ὁ τεχνίτης μετὰ δεξιότητος καὶ λεπτοῦ αἰσθημάτων κατώρθωσε νὰ ἀποτυπώσῃ τὴν στυγνὴν χειμερινὴν ὥραν παραθέτων τρία δένδρα γυμνά καὶ μαστιζόμενα ὑπὸ τοῦ ἀνέμου. (Τὸ δένδρον εἶναι μοναδικὸν μέσον ἵνα δηλώσῃ τὴν ὥραν τοῦ ἔτους, καταλλήλως χρησιμοποιούμενον ὑπὸ τοπιογράφων καὶ φωτογράφων ἔτι). Πρέπει ἴσως προχωροῦντες ἐν βῆμα περαιτέρω νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὸ σφράγισμα ἐκεῖνο παριστᾷ ἐν πραγματικῶν θαλάσσιον τοπίον, πρὸς τὸ ὁποῖον μετὰ πόθου θὰ προσητένιζεν ὁ ἐπιστρέφων ναυτικός, διότι ἄλλως οὐδὲν τὸ χαρακτηριστικὸν θὰ εἶχεν, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς θέμα μιᾶς σφραγίδος.

Ἐν ἐκ τῶν σημείων τοῦ δίσκου τῆς Φαιστοῦ, ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν παραλλήλων καὶ ἰσομεγέθων κυματοειδῶν γραμμῶν, ἠρμηνεύθη ὡς ἱερογλυφικὴ παράστασις ὕδατος ὑπὸ τοῦ πρώτου δημοσιεύσαντος τὸν δίσκον καθ. Pernier⁴. Τὸ πρᾶγμα κατόπιν τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων μνημείων, ἰδίως τῶν πλακιδίων τῆς Φαγεντιανῆς, καθίσταται νῦν πιθανώτερον (δεδομένου πάντοτε, κατόπιν τῆς ἐργασίας τοῦ G. Ipsen ἐν Idg. Forsch. 47, 1929, 1 ἔξ., ὅτι τὸ σημεῖον ἔχει φθογγικὴν σημασίαν μιᾶς συλλαβῆς). Ὁ Evans κατατάσσει τὸ σημεῖον μεταξὺ τῶν ἀβεβαίας σημασίας⁵.

Ἐν ὕδαρ ὑπετέθη ὅτι θέλουσι νὰ παραστήσωσι μερικαὶ γραμμαὶ μεταξὺ τῶν πλοκάμων πολύποδος ἐπὶ ὑστερομυκηναϊκοῦ ἀγγείου ἐκ Πιτάνης τῆς ἐν Αἰολίδι. Τοῦτο ὅμως ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ὀρθόν, πρόκειται δὲ μᾶλλον περὶ γραμμῶν τῆς ἀρχομένης ἤδη σχηματοποιήσεως

1 Perrot-Chipiez, Hist. de l'Art 6, πίν. 17. Evans, Palace κλπ. 3, ἔγχρωμος πίν. 20, ἔναντι σ. 114.

2 Ἡ σύνθεσις εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «The Town Mosaic», ἐκόσμη ἴσως ἑλληνικὴν κιβωτὸν καὶ παρίστανε πόλιν πολιορκουμένην κατὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Evans, Palace κλπ. 1, 309 εἰκ. 228 g. g. Πρὸβλ. BSA 3, 21, εἰκ. 10. κ.άτω.

3 Evans, Palace κλπ. 1, 697 εἰκ. 519.

4 Ausonia 3, 1908, 297.

5 Palace κλπ. 1, 651-652 (σημ.) καὶ εἰκ. 483, 45. Πρὸβλ. Scripta Minoa 1, 276 εἰκ. 126, 45. Ἐς σημειωθῆ ἑνταῦθα, ὅτι ἀνάλογον ἀντικείμενον κρατεῖ ἐν τῇ χειρὶ εἰς τῶν Τρι-

τοπατρῶν ἐκ τοῦ γνωστοῦ πωρινου ἀετώματος τῆς Ἀκροπόλεως. Τοῦτο παραδέχεται μετὰ τοῦ Bruckner ὡς πῦρ ὁ Th. Wiegand (Die archaische Porosarchitektur 76-77). Τούναντιον ὁ R. Heberdev (Altattische Poroskulptur 59-60) προτείνει τὴν πιθανωτέραν ἠρμηνείαν τοῦ ὕδατος, προσφεύγων εἰς τὴν ἀναλογίαν ἀσσυριακῶν παραδειγμάτων (σημαντικῶς ὅμως ἀρχαιότερων). Ἐν ὕδαρ παρεδέχθη τὸ σύμβολον καὶ ὁ καθ. Buschor (AM 1921, 59). Ἡ ἠρμηνεία αὕτη φαίνεται ἢ πιθανωτέρα, ἢ καὶ οὐδεμία ἄλλη ἀναλογία ἐκ τῆς ἀρχαϊκῆς πλαστικῆς ὑπάρχει, ὅτι μὴ αἱ λεπταὶ πικναὶ γραμμαὶ πρὸς δῆλωσιν ὑδάτων ἐπὶ μιᾶς τάξεως μελανομόρφων ἀγγείων.

μέχρι τοῦ ἀμόρφου. Ἐντὸς ὀλίγου ἔτι ἐπὶ ἀγγείων ἐκ Μουλιανῶν¹ ὁ πολύπους μεταβαλλόμενος ὄλος εἰς γραμμὰς δὲν ἀναγνωρίζεται πλέον².

Τέλος ὕδατος παράστασιν καὶ δὴ τῆς εἰς τὰ νέφη εὐρισκομένης βροχῆς ἀνεγνώρισεν ὁ Val. Müller ἐπὶ τοῦ μεγάλου χρυσοῦ δακτυλίου τῆς Τίρυνθος, ἐφ' οὗ τὸ πεδῖον ἀνωθεν τῆς παραστάσεως εἰκονίζεται στικτόν³. Τὴν ἐστιγμένην ταύτην ἐπιφάνειαν ἠρμήνευσεν ὁ Müller ὡς παράστασιν βροχῆς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μέχρι τοῦδε προταθεῖσαν ἐρμηγίαν περὶ ἀστερόεντος οὐρανοῦ. Ἄλλας ἀναλογίας δὲν ἠδυνήθη φυσικὰ νὰ προσαγάγῃ ἐκ τῆς κρητομυκηναϊκῆς τέχνης, ἀν καὶ νῦν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παραλληλίσωμεν τὴν ἐπὶ τοιχογραφίας παράστασιν πίδακος, τὴν δημοσιευσθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Sir. A. Evans⁴. Ἡ ἐρμηγία εἶναι πειστικὴ καὶ εἰς ἡμᾶς φαίνεται πιθανή, παρὰ τὰς ἐγερθείσας κατ' αὐτῆς ἀντιρρήσεις. Τὸ πρᾶγμα συνάδει πρὸς τὴν φύσιν τῶν σεβιζόντων τὴν καθημένην θεότητα δαιμόνων, οἵτινες εἶναι ὄντα τῆς εὐφορίας καὶ εἰκονίζονται πολλάκις ἀρδεύοντες δένδρα ἐκ τῶν πρόχων, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ δακτυλίου εἰκονίζονται φέροντες⁵. Ἴσως καὶ τὰ περιέργου σχήματος στικτὰ ἀντικείμενα ἐπὶ τοῦ ἐγχειριδίου τῶν κολυμβητῶν ἐκ Βαφειοῦ, ἅτινα ἠρμήνευσα ἐξ ἀναλογίας ἄλλων παραστάσεων ὡς δηλοῦντα βράχους⁶, πρέπει νὰ θεωρηθῶσι μᾶλλον νέφη.

Κατὰ ταῦτα ὁ δακτύλιος φέρει παράστασιν, κατὰ τὴν ὁποῖαν οἱ ἀγαθοποιοὶ δαίμονες προστάται τῆς χλωρίδος λιτανεύουσιν ὑπὲρ τοῦ ὄμβρου. Ἡ Ἑλλὰς ὑπῆρξε πάντοτε χώρα ξηρασίας. Ἡ ἀγωνία μεθ' ἧς καὶ σήμερον ὁ γεωργὸς περιμένει μίαν καλὴν ἐαρινὴν βροχὴν ὅπως εὐδοκιμήσουν τὰ σπαρτά, ἢ παλαιὰ λατρεία τοῦ Ὑετίου Διὸς καὶ μνημεῖα ὡς τὸ ἐπὶ

1 ΑΕ 1904 πίν. 1, Ξανθοῦδιδης.

2 Ὁ μνημονευθεὶς ψευδόστομος ἀμφορεὺς τῆς Πιτάνης ἐδημοσιεύθη παρὰ Perrot, Hist. de l'Art 6, 931 εἰκ. 489 καὶ 491, ἐνθα καὶ ἡ ἐρμηγία τῶν γραμμῶν ὡς ὕδατος. Ὑπάρχει εἰς ἔτι σχεδὸν πανόμοιος ψευδόστ. ἀμφορεὺς ἐκ Καλύμνης, δημοσιευθεὶς ἐν JHS. 16, 1897, 76, εἰκ. 13. Πρβλ. Forsdyke, Br. Mus. Catal. 1., ἀρ. A 1051, ἐνθα αἱ γραμμαὶ καλοῦνται ἀπλῶς «network of hatshed lines».

Προσθετέον ἔτι ἐνταῦθα, ὅτι μεταξὺ τῶν πλεκτανῶν τοῦ πολύποδος ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ἀγγείων εἰκονίζονται διάφορα πτηνὰ καὶ ζῶα χερσαῖα καὶ θαλάσσια. (Χῆνες, φλαμανδοί, ἰχθύες, ἵππος, ἀκανθόχοιρος). Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τῆς θεωρίας, ὅτι πρόκειται περὶ σκοπίμου ἐκδηλώσεως κοσμογονικῶν δοξασιῶν περὶ τῆς γενέσεως τῶν ὄντων (πρβλ. τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα ἄρθρα τοῦ Houssay καὶ ἄλλων ἐν Rev. arch. 1895 καὶ ἔξης, ἔτι δὲ τὰς διαφόρους ἀντιγναμίας (Pottier, ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ 3. Serie, τόμ. 28 σ. 24, Perrot, ἐ. ἀ.) περὶ τῆς ἀποκλιθεῖσης «Μυκηναϊκῆς Γενέσεως». Ἐνταῦθα δὲν εἶναι ὁ τόπος, ἵνα συζητηθῇ εὐρύτερον τὸ θέμα τοῦτο, τὸ ὅποιον φαίνεται ὅτι χρῆζει ἔτι ἐρευνῆς. Ἀναφέρομεν μόνον ὅτι καὶ ὁ Forsdyke ἐπ' ἐσχάτων ἐ. ἀ. συμμαρτίζεται τὰς γνώμας τοῦ Houssay περὶ «Μυκηναϊκῆς Γενέσεως». Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι ὁ πολύπους ἐξελαμβάνετο ὡς τὸ κύριον ἢ τὸ φοβερότερον δημιοῦργημα τῆς θαλάσσης (πρβλ. τὰ εἰρημένα μοι περὶ ὀμηρικῆς Σκύλλης ἐν ΑΔ. 10, 1906, 53 ἔξ.). Ἐπομένως τὰ μεταξὺ τῶν πλοκάμων του εἰκονιζόμενα ζῶα δυνατόν νὰ ἔχωσιν ὀρισμένην ἔννοιαν. Ἡ ἀλλογορικὴ σημασία τοῦ

πολύποδος ἐξαπλοῦται μέχρι τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς, τῆς Κίνας καὶ Ἰαπωνίας ἔτι δὲ καὶ πέραν τοῦ Εἰρηνικοῦ εἰς τὸ Βανκούβερ, ὅπου τὸ ζῶον τοῦτο ἐλατρεύθη καὶ συνεδέθη πρὸς τὴν ὑπαρξίν θεῶν καὶ ἀνθρώπων. Περὶ τῆς σχέσεως τῶν θαλασσιῶν ὄντων πρὸς τὴν μινωικὴν θεότητα ἐλέχθησαν τινα ἤδη ἀνωτέρω, εἰδικώτερον δὲ περὶ τῆς ἱερότητος τοῦ πολύποδος πρβλ. καὶ Forsdyke ἐ. ἀ. εἰς τὰς σημειώσεις τῶν ἀρ. Α. 881, 776 καὶ 1015. Προφανῶς ὀλόκληρος ἡ τάξις τῶν ψευδοστόμων ἀμφορέων καὶ «φλασκιῶν» («pilgrim's flask»), ἐφ' ὧν ἀκριβῶς τὸ ἀγαπητότερον διακοσμητικὸν θέμα εἶναι ὁ πολύπους, εἶχεν ὀρισμένην ἱερὰν χρῆσιν ἢ σημασίαν. Προσθέτω τέλος, ὅτι ἐκ τῶν ὄντων τῶν εἰκονιζομένων μεταξὺ τῶν πλοκάμων τοῦ πολύποδος ὁ ἀκανθόχοιρος τοῦλάχιστον εἶχεν ὀρισμένην χθονίαν σημασίαν. Περὶ τούτου πραγματεύομαι ἄλλαχού. Καθ' ὅμοιον τρόπον ἴσως εἶχον καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ἕκαστον τὴν σημασίαν του.

3 Jahrb. d. Inst. 42, 1927, σ. 1 καὶ εἰκ. 1. Εἰκόνες τοῦ δακτυλίου ἐπίσης: ΑΔ. 1926, Παράρτ. σ. 16-7 εἰκ. 1. Arch. Anz. 1916, 143 ἔξ.

4 Palace of Minos 2, 461, εἰκ. 272 καὶ ἐν ἐγχρόμω πίνακι τόμ. 3, ἐναντι σελ. 454. Ὁ Müller προσήγαγε δύο πολὺ μεταγενέστερα ἔργα, μίαν ἀσσυριακὴν παράστασιν τοῦ θεοῦ Ἀσσοῦρ μεταξὺ νεφελῶν (W. Andrae, Farbige Keramik, aus Assur πιν. 8) καὶ τὴν τοῦ γνωστοῦ ἀγγείου τῆς Ἀλκμήνης (JHS 9, 1890, πίν. 6).

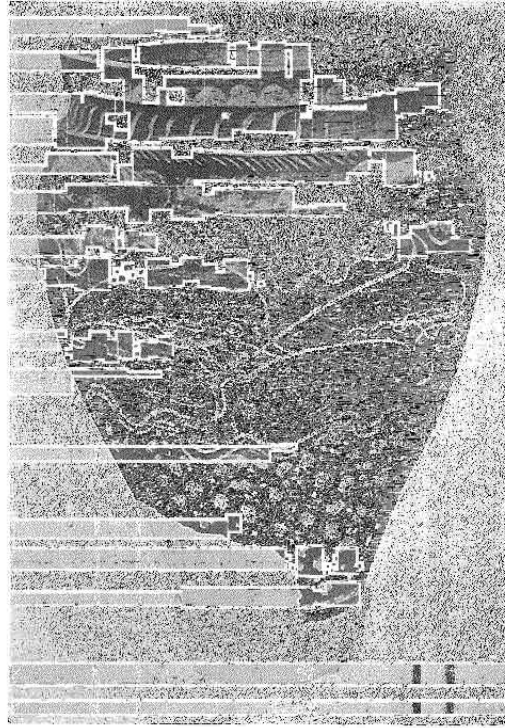
5 Ἴδ. λ. χ. γλυπτὸν λίθον ἐκ Βαφειοῦ, ΑΕ, 1889 πίν. 10, 35—JHS 1901, 101 καὶ ἔκτοτε πολλάκις ἀπεικονισθέντα. 6 Aegean Archaeology 68-69.

τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπερ εἰκόνιζε τὴν γῆν ἰκετεύουσαν τὸν Δία ὑπὲρ τοῦ ὄμβρου¹, καθιστᾶ λίαν πιθανόν, ὅτι καὶ ἐν τῇ μυκηναϊκῇ ἐποχῇ πρέπει νὰ ὑφίστατο ἀνάλογος λατρεία, ἴσως δὲ καὶ σχετικαὶ τελεταί².

Στραφῶμεν νῦν πρὸς τὰς τοιχογραφίας, ὅπου ἡ τέχνη ἠκολούθησεν ἄλλας μεθόδους πρὸς παράστασιν τοῦ ὕδατος. Ἡ πρώτη ἀνακαλυφθεῖσα θαλασσογραφικὴ σύνθεσις, ἡ ζωφόρος τῶν δακτυλοπτέρων τῆς Φυλακωπῆς³ δὲν παριστᾶ κυρίως εἰπεῖν τὸ ὕδωρ. Τὸ ἔδαφος τῆς τοιχογραφίας, ἐφ' οὗ εἰκονίζονται ζωηρῶς νηρόμενοι οἱ ἰχθύες, δὲν εἶναι κυανοῦν, ἀλλ' ἔχει χρῶμα ὠχροκίτρινον. Ὁ τεχνίτης ὅμως ἐσκέφθη νὰ δηλώσῃ διὰ κυανῶν στιγμῶν τὰς ψεκᾶδας τοῦ ἀφροῦ καὶ τὰς τολύπας τῶν ὑδατίνων πομφολύγων. Στίγματα μελανὰ εἰς τὸν πυθμένα εἰκονίζουσι κοράλλια ἢ σπόγγους.

Ἐκ τούτων ἀκριβῶς τρόπος παραστάσεως τοῦ ὕδατος διὰ κυανῶν στιγμῶν ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ τῆς μεγάλης τοιχογραφίας μετὰ δελφίνων καὶ ἄλλων ἰχθύων ἐκ τοῦ «Μεγάλου τῆς Βασιλίσσης» ἐν Κνωσῷ. Τὸ ἔδαφος εἶναι ἐνταῦθα λευκόν, αἱ δὲ φουσαλλίδες παράγονται ἐκ τῆς κινήσεως τῶν ἰχθύων, προσδίδουσαι «θανμαστὴν αἴσθησιν κινήσεως εἰς τὴν ὄλην εἰκόνα⁴». Ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις καὶ τεμάχια ἄλλων θαλασσογραφιῶν, ὅπου ὁ τεχνίτης ἀποβλέπων ἐπὶ τὸ γενικώτερον εἰς τὴν κατὰ φύσιν παράστασιν, ἐχρωμάτισε τὸ ἔδαφος κυανοῦν⁵.

Ἡ μνημειώδης τέχνη τῶν ἀνακτορικῶν τοιχογραφιῶν ἔσχε τὴν ἐπίδρασιν τῆς καὶ ἐπὶ τῆς ἀγγειογραφίας. Τοῦτο φαίνεται ἐπὶ δύο πίθων τῆς τελευταίας ΜΜ ἐποχῆς ἐκ Παχυάμου⁶. Ἐκ τούτων ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρων εἶναι ὁ εἰς (εἰκὼν 4), διότι ὑπὲρ τοὺς δελφίνας

Εἰκ. 4. ΜΜ πίθος. Παχυάμος.

1 Πaus. 1, 24, 3.

2 Ὁ δακτύλιος, τὸν ὁποῖον θεωρῶ ὡς προκεχωρημένης ἐποχῆς, φέρει ἀδεξιότητος ἀποδοτέας ἴσως ἀκριβῶς εἰς τὴν ἐποχὴν του: Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη εἰκονίζονται ἐν μέσῳ τῆς ὑποτιθεμένης βροχῆς, ἐπίσης εἰκονίζονται καὶ κλάδοι φυτῶν τελείως ἀνόητοι. Κατὰ τῆς ἀνωτέρω ἐρμηνείας ἠγαντιώθη ὁ καθ. Rodenwaldt (Arch. Anz. 1925, 170-71), ἀντικεινὸν ὅτι ἡ παράστασις νεφελῶν εἶναι τι τελείως ἀσύνηθες εἰς τοὺς παλαιούς πολιτισμούς, ἐρμηνεύσας δὲ τὰς στιγμὰς ὡς προσπάθειαν τοῦ τεχνίτου, ὅπως δώσῃ τὴν ἐντύπωσιν ἐδάφους παραλλάσσοντος κατὰ τὸν χρωματισμόν.

3 Phylacopi, 70 πίν. 3. Πρβλ. Palace of Minos 1, 541. Bossert, Altkreta² πίν. 47 κλπ.

4 Palace κλπ. 1, 544, εἰκ. 394. (Τμήμα μόνον τῆς ὅλης τοιχογραφίας, ἥτις ὁλόκληρος εὑρίσκεται παρὰ Seager, Pachyamos πίν. 15. Πρβλ. Bossert, Altkreta² πίν. 41. Αἱ κυαναὶ στιγμαὶ μόνον εἰς τὴν πρώτην εἰκόνα εἶναι ὁραταί.

5 Phylacopi εἰκ. 60, σ. 72. Ἐν ἐκ τῶν τεμαχίων φέρει συγχρόνως καὶ τὸ δικτυωτὸν κόσμημα πρὸς καλύτεραν παράστασιν τοῦ ὕδατος. Ἄτερον τεμάχιον τοιχογραφίας ἐκ Κνωσοῦ: Palace κλπ. 3, 364-5, εἰκ. 24.

6 Palace κλπ. 1, εἰκ. 477 a-b. Seager, Pachyamos πίν. 14.

εικονίζεται επιφάνεια πεπληρωμένη λευκῶν σημείων γενομένων δια πληγμάτων τοῦ χρωστῆρος. Ταῦτα ἠρμήνευσεν ὁ Seager ὡς τὴν ταρασσομένην ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης μετὰ νεφῶν ἀφροῦ ἀναρριπιζομένου ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ὀρθῶς ὡς νομίζω. Ὑπάρχει μία ἔτι παράστασις, ὅπου οὐχὶ πλέον ὁ ἀγγειογράφος, ἀλλ' ὁ σφραγιδογλύφος ἐπεδίωξε διὰ τῶν ἰδικῶν του τεχνικῶν μέσων τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Πρόκειται περὶ σφραγιδολίθου ἐξ ἰάσπιδος ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ¹, εἰκονίζοντος τὴν μινωϊκὴν Πότιαν θηρῶν κρατοῦσαν δύο κύκνους καὶ βαδίζουσαν ἐπὶ τῶν κυμάτων². Ταῦτα παριστάνονται κατὰ γλυφικὸν τρόπον ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὴν ζωγραφικὴν μέθοδον τοῦ πίθου τῆς Παχυάμμου. Αἱ δύο παράλληλοι κυματοειδεῖς γραμμαὶ ἐπὶ τοῦ λίθου παριστώσι τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης, ὡς τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐπὶ τοῦ πίθου, οὗτινος ἐπὶ πλέον αἱ λευκαὶ στιγμαὶ εἰκονίζουσιν ἄμμον ἢ μᾶλλον χάλικας³.

Οὕτως ἔχομεν εἰς ἀμφοτέρας τὰς παραστάσεις μίαν ἐνιαίαν θαλασσογραφικὴν σύνθεσιν. Εἰδικώτερον ἐπὶ τοῦ πίθου ἔχομεν κάτω τὴν παράστασιν χαλικώδους πυθμένος, ὑπεράνω τούτου νηχομένου δελφίνας καὶ ὑπὲρ τούτους ἀφρούς τῶν κυμάτων, διότι ὁ τεχνίτης ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ τὴν θάλασσαν τρικυμιώδη⁴.

Τὰ θέματα τῶν τοιχογραφικῶν παραλαμβάνόμενα ὑπὸ τῶν ἀγγειογράφων ἠπλοποιοῦντο συμφώνως πρὸς τὰ περιορισμένα τεχνικὰ μέσα καὶ τὴν ἀκατάλληλον ἐπιφάνειαν, ἅτινα οὗτοι διέθετον. Συγχρόνως ὑφίσταντο τὰ θέματα ταῦτα ἰδιαίτεραν ἐξέλιξιν καὶ ἀπετέλουν οὕτως εἰπεῖν Σχολὴν ἐν τῇ ἀγγειογραφίᾳ. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τῶν θεμάτων τῆς μνημειωδεστέρας τέχνης, ἅτινα παρελάμβανον οἱ σφραγιδογλύφοι⁵. Οὕτω λοιπὸν ὑπάρχει προκειμένου περὶ τῶν θαλασσογραφικῶν θεμάτων ὀλόκληρος σειρὰ ἀγγείων, τῶν ὁποίων τὸ πρωτότυπον ἄνευ ἀμφιβολίας ζητητέον εἰς μίαν μνημειώδη τοιχογραφίαν, ἣτις παρίστανε θαλασσογραφικὴν σύνθεσιν μετὰ πλήθους θαλασσίων ὄντων, ἐν ᾧ ἄνω εἰκονίζετο ἡρεμος τῆς θαλάσσης ἢ ἐπιφάνεια, μόλις στολιδουμένη ὑπὸ ἐλαφροῦς τοῦ ἀνέμου πνοῆς⁶. Τοιοῦτου εἴδους παράστασις μᾶς περιεσώθη ἐπὶ ῥυτοῦ ἐκ Ψείρας (*εἰκ. 5α*). Οἱ δελφίνες νήχονται ἄνω καὶ κάτω ἐντὸς τοῦ ἡσύχου πελάγους, οὗ ἢ ἐπιφάνεια φρίσσει ἐλαφρῶς ὑπὸ τῆς αὔρας, ὁ δ' ἥλιος ἀντανακλώμενος ἐντὸς τῶν στολιδώσεων ἀποδίδει τὸ πλέγμα τῶν κινουμένων γραμμῶν καὶ ἐκπέμπει τὰς λάμπεις μυριῶν φωτεινῶν σημείων. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς θὰ λάβῃ πολλάκις τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρατηρήσῃ ὁ ζῶν εἰς τὰ

1 Br. Mus. Catal. (νέα ἐκδ. ὑπὸ Walters) πίν. 2. ἀρ. 82. Furtwangler, Gemmen πίν. 2 ἀρ. 28.

2 Οὕτω πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ἢ θεότης, ὡς ὀρθῶς ὁ Prinz (AM 35, 163₁) οὐχὶ δ' ὡς συγγενῆς τῆς Ἀφροδίτης ὡς ὁ Furtwangler ἐ.ἀ. *18. νῦν καὶ M. Nilsson, *Minoan - Mycenaean Religion* 309 ἐξ., 434 ἐξ.

3 Μίαν ἀναλογίαν ἔτι παρέχει ὁ μεταγενέστερος χρονικῶς (σύγχρονος περίπου πρὸς τὸν λίθον του Βρέιττ. Μουσείου) «λυχοστάτης» τῶν γραπτῶν ἀλιέων, Phylacopi πίν. 22.

4 Ὁ Sir A. Evans (Palace 1,608 σημ. 1) βλέπει μᾶλλον εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο μοτίβον ἀπεικονίσεις βράχων, ἂν καὶ δὲν ἀποκλείει καὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Seager περὶ ἀφρῶν. Ἐχομεν ἐν πάσῃ περιπτώσει κατ' ἀμφοτέρας μίαν ἐνιαίαν

θαλασσογραφικὴν σύνθεσιν, ἐν ᾧ ὁ Val. Müller εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἐργασίαν του (*Jahrb. d. Inst.* 1925, 92) θεωρῶν ὅτι ἕκαστον στοιχεῖον διακοσμήσεως παρατίθεται χωριστὰ ἐπὶ τοῦ «οὐδετέρου» ἐδάφους, ἀρνεῖται νὰ ἀναγνωρίσῃ εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἀγγείου ἐνιαίον χαρακτῆρα.

5 Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἐπανεέλθωμεν ἀλλοχοῦ, πρβλ. νῦν καὶ M. Nilsson, *Minoan - Mycenaean Religion* 199 καὶ εἰκ. 66, ἐνθα οὗτος ἐπικαλεῖται τὸ αὐτὸ φαινόμενον, ἵνα ἐρμηνεύσῃ ἕνα σφραγιδόλιθον ἐκ Φαιστοῦ. Περὶ τοῦ λίθου τούτου βλέπε καὶ τὰ μεταγενέστερον παρ' ἐμοῦ γραφέντα ἐν ΑΕ 1927 - 8, σ. 18.

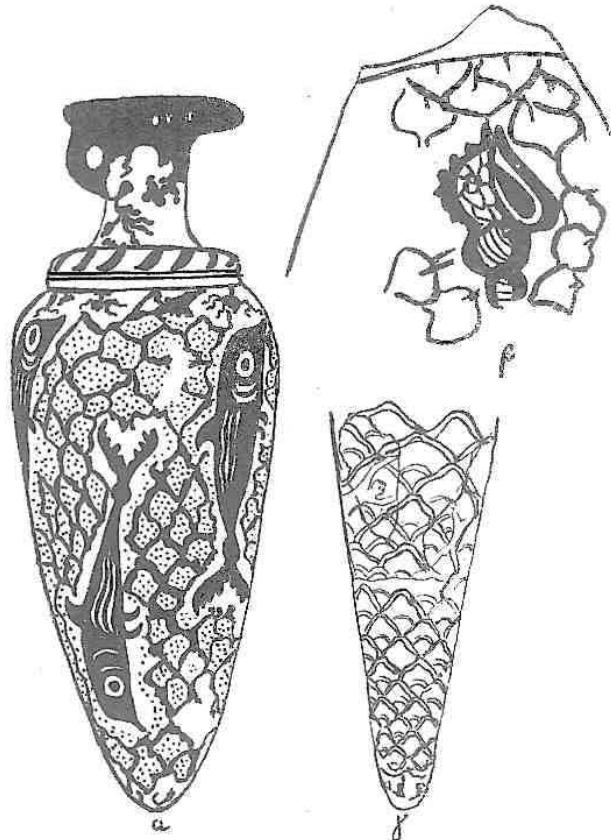
6 Βλέπε λ.χ. τοιοῦτου περιεχομένου τεμάχια τοιχογραφικῶν Palace of Minos 2, 501 εἰκ. 305.

ἑλληνικὰ παράλια (εἰκ. 6)¹. Δὲν εἶναι διόλου ἐκπληκτικόν, ὅτι τοῦτο ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ὁ αἰεὶ τολμηρὸς Κρῆς τεχνίτης. Ὁ τρόπος τὸν ὁποῖον μετεχειρίσθη, τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ ῥυτοῦ, εἶναι ἀληθῶς ὀλίγον ἀπλοῦκός (τὸ μέρος ὅπου ἐξωγραφήθησαν οἱ ἰχθύες ἀφέθη κενὸν ὕδατος, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ σύγχυσις τῶν στοιχείων τῆς παραστάσεως). Ἐν τούτοις τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἀρκετόν, διὰ δὲ τοὺς συγχρόνους τοῦ ὁ τεχνίτης ἀναμφιβόλως ἐδημιούργει ἱκανὴν ἐντύπωσιν. Ἄνωθεν κρέμανται κοράλλια. Εἶναι μία γνωστὴ συμβατικὴ μέθοδος τῆς μινωικῆς τέχνης, ἣτις συγχωρεῖ τοιαῦτα φαινόμενα χάριν τῆς διακοσμητικῆς ἐντύπωσης. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ πίθου τῆς Παχυάμμου γραμμαὶ χωρίζουσι τὰ στοιχεῖα τῆς παραστάσεως, ὡσαύτως ἐπὶ τὸ διακοσμητικώτερον.

Τὴν αὐτὴν θαλασσογραφίαν συναντῶμεν ἐπὶ ἀπιοσχίμου ῥυτοῦ ἐξ Ἁγίας Τριάδος, λιάν ἐξιτήλου (εἰκ. 5 β'). Ἐνταῦθα παρελείφθησαν αἱ στιγμαί, ἐντὸς δὲ τοῦ ὕδατος εἰκονίζονται πορφύραι ἢ τριτώνες².

Ἐν βῆμα πρὸς τὴν περαιτέρω σχηματοποίησιν παριστῶσι δύο ῥυτὰ τοῦ Παλαικάστρου³ (εἰκ. 7), ἔτι δ' ἐν ἀλάβαστρον τοῦ μουσείου Ἡρακλείου ἐξ Ἁγίας Τριάδος⁴. Ὁ τεχνίτης φαίνεται νὰ γνωρίζῃ ἀκόμη τὴν σημασίαν τοῦ κοσμήματος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ δικτυωτοῦ ἀρχίζει νὰ μετατρέπεται εἰς λεπιδωτόν. Περιορίζει τοῦτο εἰς μικρὰ μέρη τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου, προτιμῶν νὰ καλύψῃ τὸ ὑπόλοιπον διὰ πλουσιωτέρας θαλασσίας πανίσκης καὶ χλωρίδος. Ἐν τούτοις πρόκειται καὶ ἐνταῦθα περὶ ἐνιαίας θαλασσογραφικῆς συνθέσεως.

Ὁ χρονικῶς ἀκολουθῶν Ἀνακτορικὸς ῥυθμὸς, ὅστις παρουσιάζει ῥοπὰς διακοσμητικῆς σχηματοποιήσεως ἐμφύχων καὶ ἀψύχων τύπων, ἐπόμενον εἶναι νὰ ἐπιφέρῃ θανατηφόρον πλήγμα οὐ μόνον ἐπὶ τῆς μορφῆς τῶν τύπων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἐνότητος τῶν συνθέσεων. Οὕτως ἐπὶ ἀγγεῖου ἐκ Φυλακωπῆς⁵, ὅπου ἡ σχηματοποίησις τοῦ πολύποδος εἶναι ἔκδηλος,

Εἰκ. 5. α, ῥυτὸν ἐκ Ψείρας. β, ἐξ ἀπιοσχίμου ἀλαβάστρου Ἁγίας Τριάδος. γ, ἐκ τοῦ ἀγγυροῦ ῥυτοῦ τῶν Μυκητῶν.

1 Ἡ ἀνωτέρω εἰκὼν ἐλήφθη ἐντὸς τοῦ λιμένος Ἡρακλείου καὶ παριστᾷ τὰς ἀντανακλάσεις τῶν θαλασσίων στολιδώσεων ἐπὶ τῶν πλευρῶν ἑλλημενισμένου πλοίου.

2 Mon. Ant. 13, 1903, 66 καὶ εἰκ. 52. (Τὸ δικτυωτὸν σχῆμα ἠρμηνεύθη ἐσφαλμένως ὡς φύκη). Ἐπίσης M. Oulie,

La représentation des animaux κλπ. εἰκ. 117 (τμήμα μόνον, ὅπόθεν καὶ ἡ ἡμετέρα εἰκὼν.

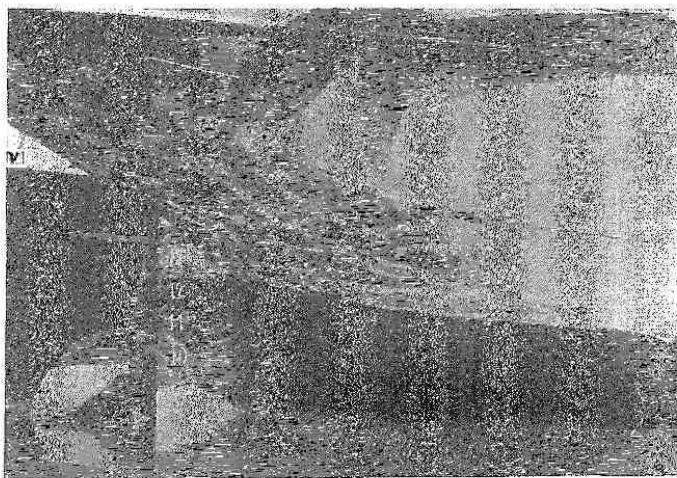
3 BSA 1924, Supl. 1, πίν. 19, Oulie ἐ.δ. εἰκ. 105 καὶ 116.

4 Ἄρ. καταλ. 2998.

5 JHS 1904 πίν. 126 (Bosanquet).

ὁ τεχνίτης μεταχειρίζεται τὸ ἐστιγμένον μοτίβον τοῦ ῥυτοῦ τῆς Ψείρας ὡς καὶ τὴν λεπιδωτὴν μορφήν τοῦ κοσμήματος, ἀλλὰ περικλείει ταῦτα ἐντὸς γραμμῆς παριστώσης κοραλλιογενῆ σχηματισμόν. Ἐνταῦθα δὲν εἴμεθα πλέον βέβαιοι, ὅτι ὁ τεχνίτης ἠσθάνετο τὸ κόσμημα ὡς δήλωσιν θαλάσσης, ἀσφαλῶς δὲ τοῦτο ἔχει χάσει ἐντελῶς τὴν σημασίαν του ἐπὶ ἀγγείου ὀλίγον ὑστερωτέρου¹, ἔνθα καταλαμβάνει μίαν καθέτως βαίνουσαν ὀφιοειδῆ γραμμὴν, ὡς θέμα καθαρῶς διακοσμητικόν, ὁμοῦ μετὰ τῶν ῥοδάκων καὶ ἀνθεμοτῶν κοσμημάτων τοῦ ἀγγείου. Ἄλλας ταινίας τοῦ ἀγγείου καταλαμβάνει τὸ λεπιδωτὸν κόσμημα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐγκατασπείρονται ναυτίλοι, τὰ μόνα ἔμφυχα ὄντα τὰ εἰκονιζόμενα ἐπὶ τοῦ ἀγγείου.

Ἡ συμβατισμός. Ἀνωτέρω κατεβλήθη προσπάθεια, ὅπως τὸ δικτυωτὸν ἢ τὸ λεπιδωτὸν κόσμημα κατανοηθῶσιν ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς γενέσεώς των, ὡς ἐνσυνείδητοι τρόποι παραστά-

Εἰκ. 6. Ἀντανεκλάσις τοῦ ἡλίου ὑπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης.

σεως τοῦ ὕδατος. Τοῦτέστιν ἡ πρώτη χρησιμοποίησις των πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀντεστοίχει πρὸς προσπάθειαν παραστάσεως τῆς φύσεως. Ἐν τούτοις αὐτὸς οὗτος ὁ ἐσώτερος χαρακτήρ τῆς μινωικῆς τέχνης, ἥτις θηρεῦει πανταχοῦ τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον, κατέστησε ταχέως τοὺς ἀνωτέρω τύπους συμβατικά κοσμήματα. Τοῦτο συμβαίνει ἤδη καθ' ἡν ἐποχὴν ἐπὶ τῶν ῥυτῶν τοῦ Παλαιοκάστρου οἱ ἴδιοι τύποι παριστῶσι τὸ ὕδωρ, ἢ καὶ ὀλίγω πρότερον. Ταυτοχρόνως βλέπομεν τὸ ἴδιον κόσμημα ἐπὶ ἀγγείων καὶ τοιχογραφιῶν ὡς καθαρὰν διακόσμησιν, εἶναι μάλιστα ἐν τῶν προσφιλεστέρων θεμάτων. Εἰς τινὰς περιπτώσεις φαίνεται ὅτι ἐκπληροῦ ἀμφοτέρους τοὺς σκοπούς, τοιοῦτο δὲ παράδειγμα παρέχει τὸ περίφημον ἀργυροῦν ῥυτὸν ἐκ τοῦ 4^{ου} τάφου τῶν Μυκηναίων. Τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου τούτου καλύπτεται ὑπὸ τοῦ δικτυωτοῦ κοσμήματος (εἰκ. 5γ), ὅπερ κύριον σκοπὸν ἔχει, ὡς πιστεύω, τὴν διακόσμησιν τοῦ ἀγγείου, ἀλλὰ συγχρόνως παριστᾷ καὶ τὴν θάλασσαν, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ λοιπὴ παράστασις ἔτυχε νὰ εἶναι συναφῆς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο. Ὁ Sir A. Evans ἠρμήνευσε

¹ JHS ἐ.ἀ. πίν. 11. Τὸ ἀγγεῖον ἀναπαρεστάθη ἐκ τεμαχίων εὐρεθέντων ἐντὸς τοῦ τάφου τοῦ Βαφειοῦ.

πρῶτος τὸ κόσμημα ὡς παράστασιν τῆς θαλάσσης, προσάγων ὡς ἀνάλογον παράδειγμα τὸ ῥυτὸν τῆς Ψείρας¹, ἀλλὰ τὸ πραγμα εἶναι προφανέστερον, ὅταν τὸ ῥυτὸν θεωρήσωμεν ἐντὸς τῆς ὅλης σειρᾶς τῶν ἀνωτέρω ἐξετασθέντων ἀγγείων. Ὡς δήλωσιν τῆς θαλάσσης παραδέχεται τὸ κόσμημα καὶ ὁ Val. Müller².

Θάλασσαν πιθανώτατα εἰκονίζει τὸ λεπιδωτὸν κόσμημα καὶ ἐπὶ τεμαχίου τοιχογραφίας ἐκ Φυλακωπῆς³, διότι ἐπὶ τοῦ ἰδίου ὡς καὶ συναφῶν τεμαχίων δηλοῦται ἐπιπροσθέτως καὶ διὰ κυανοῦ χρώματος τὸ ὕδωρ. Ὅπως δήποτε, τὸ λεπιδωτὸν κόσμημα ἐκ παραλλήλου ἐξειλίχθη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ὑστερομινωικῆς ἐποχῆς καὶ κατόπιν εἰς ἓν τῶν κοινοτέρων διακοσμητικῶν θεμάτων, ἀπαντῶν ἐπὶ τοιχογραφιῶν, ἐπὶ μεταλλίνων, λιθίνων καὶ πηλίνων ἀγγείων, ἐπὶ ἐλέφαντος, ἐπὶ σφραγίδων καὶ δακτυλίων. Ἡ κυριώτερα ἐξέλιξις τοῦ συνίσταται εἰς τὴν τοποθέτησιν μιᾶς στιγμῆς εἰς τὸ μέσον ἐκάστης λεπίδος⁴.

Ἄλλης ἐντελῶς καταγωγῆς εἶναι τὸ αὐτὸ λεπιδωτὸν κόσμημα ὁσάκις, ἐν συμβατικῇ ἐπίσης χρησιμοποίησει, δηλοῖ τοὺς βράχους ἢ τὰ ὄρη ἐν τῇ μινωικῇ τέχνῃ⁵. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θεωρεῖται δάνειον ἐκ τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπαντᾷ ἤδη ἐπὶ σουμερικῶν ἔργων πρὸς δήλωσιν βράχων⁶, ἀνευρίσκεται εἴτα ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Hammu-

Εἰκ. 7. Ρυτὰ ἐκ Παλαικάστρου.

1 Palace κλπ. 1, 698, εἰκ. 521α. Ἰδ. νῦν καὶ τόμ. 3, σ. 11 καὶ 96.

2 Jahrbuch d. Inst. 1925, 113. Εἰς τὰ ἄλλα τεμάχια τοῦ ῥυτοῦ, ὅπου εἰκονίζονται κολυμβηταὶ καὶ ναυάγιον μυκηναϊκῶν πλοίων, οὐδεμία ἰδιαιτέρα δήλωσις τοῦ ὕδατος γίνεται, ἀλλὰ τοῦτο παριστάνεται ὑπὸ τῆς λείας ἐπιφανείας τοῦ ἀργύρου. Ἐνταῦθα εἶναι τὰ βυθία ὕδατα κατὰ τὸν Evans, ἐνῶ τὸ ἀνωτέρω κόσμημα παριστᾷ ἀβαθῆ τοιαῦτα, διάκρισις ἣν ἀποκρούει ὁ Müller ἐ.ἀ. Σημειωτέον τέλος, ὅτι νέαν ἐρμηνεῖαν τῆς ἐπὶ τοῦ ῥυτοῦ παραστάσεως ἐδημοσίευσεν ἐν ΑΔ τόμ. 10, 78-90, εἰς ἣν πιστεύω ἀκόμη ὡς τὴν πιθανωτάτην, παρ' ὅλην τὴν ἐκτεταμένην ἐρμηνεῖαν ἣν προτείνει ἐν τῷ νεοεκδοθέντι τρίτῳ τόμῳ τοῦ Palace of Minos ὁ Sir A. Evans. Οὗτος ἐγκαθίσταται ἐπὶ τὴν παλαιότεραν ἐρμηνεῖαν τῶν γυμνῶν μορφῶν ὡς σφενδονητῶν συλλεγόντων λίθινα βλήματα (σ. 97, εἰκ. 55). Ἀλλὰ καὶ οἱ τείνοντες πρὸς τὰ ἄνω τὰς χεῖρας; Ἐπειτα εἶναι ἀποδεδειγμένον ἢ τοῦλάχιστον πιθανόν, ὅτι ἐγένετο χρῆσις προχείρων προστυχόντων λίθων ὡς βλημάτων; Τοῦτο εἶναι λίαν ἀπίθανον καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διότι ἕνεκα τοῦ μὴ κανονικοῦ σχήματος τῶν βλημάτων ἢ εὐθυβολία καθίσταται ἀδύνατος. Αὐτὸς δ' ὁ Sir A. Evans νομίζει, ὅτι ἀνεκάλυψε μινωικὰ βλήματα σφενδονῶν μολύβδινα, παρόμοια πρὸς τὰ τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος (Palace κλπ 2, 344-5).

3 Phylakopi 72.

4 Περὶ τοῦ κοσμήματος τούτου βλέπε καὶ G. Rodenwaldt, Tiryns 2, 227. Παραδείγματά τινα: Ἐπὶ δαπέδου τοῦ ἀνακτόρου Tiryns 2, πίν. 21. Ἐπὶ ρυτοῦ ἀσφαλῶς μεταλλίνου εἰς χεῖρας ἐνός τῶν «Κεφτι» ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Ρέχμερε: D. Fimmen, Kretisch-mykenische Kultur 132, εἰκ. 175. Ἐπὶ ἐλέφαντος: ΑΕ 1888 πίν. 8, 4. (Πρβλ. Perrot 6, σ. 815). Ἐπὶ σφραγίσματος Κνωσοῦ: Ἄρ. καταλ. μουσείου Ἡρακλείου 392. (Ἀδημοσίευτον. Μνημονεύεται ὑπὸ Rodenwaldt ἐ. ἀ.). Ἐπὶ χρυσοῦ δακτυλίου ἐκ Φαιστοῦ: Μον. Ant. 14,529 εἰκ. 53. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς ὑστερωτέρας μινωικῆς καὶ μυκηναϊκῆς ἐποχῆς εἶναι τοσαῦτα, ὥστε πᾶσα παραπομπὴ περιττεῖται, ἀρκεῖται ὡς παράδειγμα ὁ ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀνακτορικοῦ ἐπι ρυθμοῦ ψευδόστομος ἀμφορεὺς Palace κλπ. 2, 413 εἰκ. 239 α.

5 Οὕτω δηλοῦται τὸ ὄρος ἐφ' οὗ ἐπιφαίνεται ἡ μεγάλη Θεὰ ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ σφραγίσματος (BSA 7, 29 εἰκ. 9). Ἐπίσης τὸ βραχῶδες περιβάλλον, ἐνθα κύων διώκει αἰγαγρον ἐπὶ ἄλλου σφραγίσματος (Palace κλπ. 1, 716 εἰκ. 539c). Ἴσως τὸν αὐτὸν προορισμὸν εἶχε τὸ κόσμημα ἐπὶ τοῦ «Town Mosaic» (Palace 1, 312, εἰκ. 288 j καὶ i) καὶ ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ τεμαχίου ἀγγείου ἐκ στεατίτου μετὰ παραστάσεως τοξότου (BSA 7, 44, πρβλ. Καρο AM 1915, 214).

6 Palace κλπ. 1, 313 καὶ εἰκ. 232.

rabi¹, ἐπὶ δὲ τῶν ἔργων τῆς ἀσσυριακῆς τέχνης εἶναι κοινότατον καὶ ἐπανευρίσκεται ὅπως καὶ εἰς τὰ ὑστερομυκηναϊκὰ ἀγγεῖα² μετὰ μιᾶς κοκκίδος ἐν τῷ μέσῳ τῆς λεπίδος. Ἐν Ἀσσυρία ἐπίσης εἶναι ἐκ παραλλήλου καὶ καθαρῶς διακοσμητικὸν τὸ θέμα τοῦτο, ὡς πείθεται τις ἀπλῶς διεξερχόμενος μίαν τῶν μνημειωδῶν δημοσιεύσεων περὶ ἀσσυριακῆς τέχνης³.

Ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ κόσμημα τοῦτο, ἀπαντῶν μετὰ τῆς κοκκίδος ἐν τῷ μέσῳ ὡς ἀποκλειστικὸς πολλακὶς διάκοσμος πρωτοκορινθιακῶν ἀγγείων. Ἐν τῷ μελανομόρφῳ καὶ τῷ πρωίμῳ ἐρυθρομόρφῳ ῥυθμῷ ἀνευρίσκομεν τὸ κόσμημα ἐπὶ ἀσπίδων καὶ θωράκων. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει δυνατὸν πολλακὶς νὰ δηλοῖ τὴν παράστασιν λεπιδωτῶν θωράκων, ὡς ἐπίσης ἀπόδοσις τῆς φύσεως θεωρητέα ἢ διὰ τοῦ κοσμήματος τούτου ἐπικάλυψις τοῦ σώματος τοῦ Τρίτωνος. Ἐπίσης οὕτω δηλοῦται καὶ ἡ αἰγὶς τῆς Ἀθηνᾶς⁴.

Ἄξιον νὰ σημειωθῇ ἰδιαίτερος εἶναι, ὅτι ἡ μινωικὴ τέχνη παραλαβοῦσα ἐκ τῆς Ἀνατολῆς τὸ λεπιδωτὸν τοῦτο κόσμημα πρὸς δήλωσιν βράχων φαίνεται ὡς νὰ τὸ μετεμόρφωσεν ἐπὶ τινῶν ἔργων ἀπὸ ἀψύχου οἴονεὶ εἰς ἔμψυχον: Διότι ἡ παράστασις τῶν βράχων ἐπὶ τοῦ περιφήμου ἐκ φαγεντιανῆς ἀναγλύφου, ὅπου αἰγαγρὸς θηλάζει τὸ νεογνόν τῆς, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ λεπιδωτὸν κόσμημα ἐπὶ τὸ φυσικώτερον διεσκευασμένον. Ὑπάρχει μάλιστα καὶ γραμμὴ ἐν τῷ μέσῳ ἐκάστης λεπίδος, ἀντίστοιχος πρὸς τὴν κοκκίδα τοῦ καθαρῶς διακοσμητικοῦ θέματος⁵. Ἐπὶ πλείστων παραστάσεων τῆς ἀκολουθούσης ΥΜ ἐποχῆς, αἰτίνες εὐρίσκονται κυρίως ἐπὶ δακτυλίων ἢ σφραγισμάτων, ἢ δήλωσις τῶν βράχων ἀποβαίνει ἔτι φυσικωτέρα, τηροῦσα ἐν τούτοις πάντοτε τὴν γενικὴν διάταξιν τοῦ λεπιδωτοῦ κοσμήματος⁶. Ἀφοῦ δὲ οὕτω ἔδειξεν ἡ τέχνη ὅτι ἠδύνατο νὰ ζωντανεύσῃ τὸν ἄψυχον κοσμηματικὸν τύπον, ἐπανερχεται πάλιν πρὸς αὐτὸν ὡς δεικνύει σφραγιδόλιθος ἐκ Βαφειοῦ, ἔνθα ὁ κνηγὸς προσβάλλει ἀγριόχοιρον ἐν μέσῳ βράχων, παριστωμένων διὰ τοῦ καθαροῦ καὶ ἀψύχου λεπιδωτοῦ κοσμήματος τῶν μυκηναϊκῶν ἀγγείων⁷.

Ὀλίγα ἔτι λέξεις φαίνονται ἀναγκαῖαι ὡς πρὸς τὴν αὐτόματον ἀναγέννησιν τοῦ λεπιδωτοῦ κοσμήματος πρὸς δήλωσιν θαλάσσης ἐν τῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ τοῦ Ε' καὶ Δ' αἰῶνος π. Χ. Ἡ περιπτώσις αὕτη εἶναι λίαν διδακτικὴ ὡς πρὸς τὴν αὐτόματον ἀναγέννησιν τῶν τύπων. Δὲν φαίνεται δυνατὸν ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιβιώσεως ἢ δανεισμοῦ. Εἰς τὸν μελανόμορφον ρυθμὸν εἶναι ἄγνωστος ἢ δήλωσις αὕτη τῆς θαλάσσης, ἀπαντῶσα τὸ πρῶτον ἐπὶ τῶν πρωίμων ἐρυθρομόρφων ἀγγείων, εἶτα δὲ καὶ ἐπὶ ἄλλων μεταγενεστέρων. Ἡ ἀνα-

1 Ἰδ. A. Reichel ἐν Ost. Jahreshefte 1903, 251, ἔνθα πραγματεύεται περὶ τοῦ κοσμήματος τούτου ὑπὸ τὸ ὄνομα Bogenstellung.

2 Ἰδ. λ. χ. τὸν ἐξ Ἰαλύσου ἀμφορέα Perrot 6, 921 εἰκ. 479.

3 Ἰδ. λ. χ. Layard, Monuments of Niniveh ἢ Birch-Pinches, The Bronze Ornaments of the Palace Gates of Balawat, 1902. (Τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα προέρχονται ἐκ τῆς ἐποχῆς Σαλμανάσαρ τοῦ Β'. (859-825 π. χ.), Balawat δὲ εἶναι τὸ σημερινὸν ὄνομα τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ ἔκειτο ἡ ἀσσυριακὴ πόλις Imgur-Enlil. Περὶ τῆς ἀναπαραστάσεως τῆς σπουδαίας ἐκείνης πύλης περὶ E. Unger, AM 45, 1921, πίν. 1-3.

4 Παραδείγματα ἀπλῶς ἔστωσαν: Ἐκ τοῦ πρωτοκοριν-

θιακοῦ ρυθμοῦ τὰ ἀγγεῖα Furtwangler, Katal. d. Vasensammlungen im Antiquarium ἀρ. 343, 346, 1138, 1136 κλπ. Ἐκ τοῦ μελανομόρφου ρυθμοῦ: ἐ.ἀ. 2099 (ἐπὶ ἀσπίδος ὀπλίτου). A. Rumpf, Chalkidische Vasen πίν. 139, (ἀσπίς), 142 (ἀσπίς καὶ θώραξ). Ἐκ τοῦ ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ ἀρκεῖται ἐν παραδείγματι, ἢ γνωστῇ ἐν Βερολίνῳ κύλιξ τοῦ Σωσίου (*Αχιλλέως - Πατρόκλου) Furtwangler ἐ.ἀ. 2278, Ant. Denkm. 1, 9, 10, 1. Buschor, Gr. Vasenmalerei² ἐν τῇ προμετωπίδι κλπ.

5 Ἰδ. τὸ ἀνάγλυφον ἐκεῖνο Palace κλπ. 1, 510.

6 Ἰδ. λ.χ. παράδειγμα ἐπὶ δακτυλίου ἐκ Μυκητῶν Evans, Palace 1, 691 εἰκ. 513.

7 ΑΕ 1889, πίν. 10, 15.

γέννησις τοῦ κοσμήματος δέον ἐπομένως νὰ ἀποδοθῆ εἰς αὐθόρμητον ἐκδήλωσιν τῆς καλλιτεχνικῆς ἀντιλήψεως. Τὰ δύο παραδείγματα ἅτινα ἀπεικονίζονται ἐνταῦθα (εἰκ. 8) εἶναι ἡ ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου φιάλη τοῦ Δούριδος μετὰ τῆς θανατώσεως τοῦ Σκείρωνος¹ καὶ ἑτέρα ἐκ κάτω Ἰταλίας φιάλη τοῦ αὐτοῦ μουσεῖου εἰκονίζουσα τὸν Φριξόν². Ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης οἱ ἰχθύες χρησιμεύουσι πρὸς καλυτέραν δήλωσιν τοῦ ὕδατος, ἐνῶ ἐπὶ τῆς φιάλης τοῦ Δούριδος εἰκονίζονται ἔχινοι ἐπὶ τῶν βράχων καὶ ἐπιφαίνεται ἡ θαλασσία χελώνη, ἧτις κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπαχύνετο ἀπὸ τὰς σάρκας τῶν θυμάτων

Εἰκ. 8. Φιάλαι ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου.

τοῦ ληστοῦ. Ὁ αὐτὸς τρόπος παραστάσεως τοῦ ὕδατος ἐχρησιμοποιήθη καὶ ἐν τῇ πλαστικῇ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ αἰτώματος τοῦ Παρθενῶνος (πρὸ τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου), καὶ βραδύτερον (δι' ἐγχαράκτων γραμμῶν) ἐπὶ μιᾶς τῶν πλακῶν τοῦ βάνθρου τῆς Σαμοθρακίας Νίκης³.

Ἄλλος συμβατικὸς τρόπος πρὸς δήλωσιν τοῦ ὕδατος εἶναι ἡ χρησιμοποίησις τῆς σπείρας. Ταύτην συναντῶμεν ἐπὶ τῶν τηγανοειδῶν σκευῶν τῆς Σύρου (ὁμοῦ μετὰ τῶν ὁμοκέντρων κύκλων), ὧν ἄλλα μὲν φέρουσι τὸ θέμα ὡς ἀπλῆν διακόσμησιν, ἕτερα ὁμοῦ φέροντα ἐπ' αὐτῶν καὶ παραστάσεις πλοίων, χρησιμοποιοῦσι τὴν σπείραν πρὸς τῷ διακοσμητικῷ σκοπῷ καὶ ὡς

¹ Ἐλήφθη ἐκ Jahrbuch d. Inst. 1916, πίν. 4 (Buschor).

² Ἐλήφθη ἐκ τοῦ 2ου Winkelmanns Programm, 1842 (E. Gerhard, Phrixos der Herold).

³ Konze - Hauser - Benndorf, Samothrake 2, 55 καὶ εἰκ. 24. Τὰ ἄλλα μνημεῖα ἐφ' ὧν διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου εἰκονίζεται ἡ θάλασσα εἶναι: Ἐτέρα φιάλη τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Δούριδος, Pottier Vases antiques du Louvre 3, 168 ἄρ. 126, πίν. 112. Κύλιξ ἐν Βερολίῳ, Furtwängler Kat. 2293. Τὸ ἄγγειον τὸ Ἴνους καὶ Φριξόν λεγόμενον ἐν Νεαπόλει, Heydemann, Vasensamm. κλπ. ἄρ. 270 σελ. 693. Εἰκ. Annali dell' Instituto 1867 πίν. 3. Ἐν ἄγγειον παρὰ J. Pellegrini,

Catal dei vasi dipinti delle necropoli Felsinee ἄρ. 2886. Πρὸβλ. Studniczka, Jahrb. d. Inst. 1916, 303 εἰκ. 24. Ὁ ἐξ Ἀπουλίας περίφημος κρατὴρ μετὰ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου καὶ δύσεως τῶν ἀστέρων, F. R. πίν. 126. Ἄλλο ἄγγειον φειδιακοῦ ῥυθμοῦ ἑ. ἄ. πίν. 67 καὶ Pfuhl, Malerei u. Zeichnung d. Griechen εἰκ. 583. Κρατὴρ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Πύθωνος ἐν Βερολίῳ, F. R. πίν. 130. Εἰς τὰ τρία τελευταῖα ἄγγεια ἡ παράστασις ἔχει σημαντικῶς ἐκφυλισθῆ. Πρὸβλ. ὁμοίαν δήλωσιν τῆς θαλάσσης ἐπὶ ἄγγειου τοῦ Δ' αἰῶνος, εἰκονίζοντος τὴν ἀπαγωγὴν τῆς Εὐρώπης, C. R. 1870 - 71. 181. πίν. 5, 1.

δήλωσιν τῆς θαλάσσης¹. Τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῆ βέβαιον, διότι ἡ σπεῖρα ὡς δήλωσις ὑδάτων εἶναι εἰς τῶν μακροβιωτάτων τύπων, διατηρηθεῖς χιλιετηρίδας ὄλας καὶ διατηρούμενος ἔτι μέχρι σήμερον. Ἡ κρητομυκηναϊκὴ τέχνη δὲν παρουσίασε μέχρι σήμερον τοιαύτην χρησιμοποίησιν τῆς σπεῖρας. Τοῦναντίον ἀμύπολλα παραδείγματα παρέχει ἡ ἀσσυριακὴ καὶ νεοβαβυλωνιακὴ (εἰκ. 9)². Κατὰ τὸν Wurz³ ὅταν αἱ σπεῖραι πᾶσαι κανονικῶς στρέφονται πρὸς τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν πρόκειται περὶ ποταμίου ὑδατος, ὅταν δὲ φέρονται πρὸς πᾶσαν

Εἰκ. 9. Ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ ἀνακτόρου Σαργῶν τοῦ Β' τῆς Ἀσσυρίας.

κατεύθυνσιν δηλοῦσι τὸ θαλάσσιον ὕδωρ. Συστηματικὴ παρακολούθησις τῶν παραστάσεων δύναται νὰ μᾶς διδάξῃ καὶ τὴν προέλευσιν τοῦ τύπου. Εἰς μερικὰ δηλ. μνημεῖα, ὅπου τὸ ὕδωρ παρίσταται διὰ πυκνῶν κυματοειδῶν παραλλήλων γραμμῶν, εἰκονίζονται σποραδικῶς καὶ σπεῖραι, αἵτινες ἀναμφιβόλως δηλοῦσι τὴν δίνην, τὴν παραγομένην ἰδίως εἰς τὰ ρεύματα τῶν ποταμῶν⁴. Προκειμένου περὶ θαλασίου ὑδατος, φαίνεται ὅτι τὴν ἰδέαν πρὸς παράστασιν τούτου διὰ σπειρῶν ἔδωκεν ἡ μορφὴ τῶν κυμάτων, ἅτινα ὅταν θραύονται κυρτοῦνται καὶ ἑλίσσονται τὴν κορυφὴν δίνην σπειρῶν.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο φαίνεται νὰ ἐπικυροῖ ἡ ἐν τῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ παράστασις τῆς θαλάσσης διὰ σπειρῶν, πρᾶγμα ὅπερ συμβαίνει ὁσάκις αὕτη δηλοῦται τρικυμιώδης. Ὑπάρχει ἔν ἐξ Ἑβρεϊκῶν χαλκοῦν κάτοπτρον ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου, ὅπερ δηλοῖ τὴν θάλασσαν δι' ἀναγλύφων σπειρῶν⁵. Πολλὰ δὲ ἄλλα ἔτρουσικὰ παραδείγματα φέροντα τὰς σπεῖρας ἐγγαράκτως. Τὰ

πλεῖστα τούτων εἰκονίζουσι τὴν Σκύλλαν, ὡς καὶ τὸ προηγούμενον κάτοπτρον, ἐπιφαινομένην ἐν μέσῳ τῆς μαινομένης θαλάσσης. Ἐνταῦθα εἰκονίζεται ὡς παράδειγμα ἐν ἔτρουσικῶν κάτοπτρον (εἰκ. 10)⁶, ἐφ' οὗ τὸ τέρας παρίσταται εἰς μανιώδη κίνησιν. Εἰς συμπλήρωσιν τῆς ἀγρίας σκηνῆς ἡ θάλασσα δέον νὰ ἐννοηθῆ φοβερῶς κυμαινομένη, ἐφ' ᾧ καὶ δηλοῦται δι' ἐγγαράκτων σπειρῶν ὡς εἰς τὰ ἀσσυριακὰ ἀνάγλυφα καὶ τὰ τηγάνια τῆς Σύρου. Συχνῶς ἐπίσης συναντᾶται καὶ ἐπὶ νομισμάτων ἡ σπεῖρα ἐν τοιαύτῃ χρήσει⁷.

1 ΑΕ. 1899, 86 ἐξ. (Τσοῦντας). Εὐρέθησαν περὶ τὰ 32 τοιαῦτα σκευῆ, ὧν τὰ ἑπτὰ φέρουσι πλοῖα. Ἐπὶ τῶν τελευταίων χρησιμοποιοῦνται κυρίως ὁμόκεντροι κύκλοι. Ἐπὶ μερικῶν σκευῶν ὑπάρχουσι ὁμοῦ αἱ σπεῖραι καὶ αἱ ὁμόκεντροι κύκλοι.

2 Ἡ εἰκὼν προέρχεται ἐκ τοῦ ἐν Khorsabad ἀνακτόρου Σαργῶν τοῦ Β'. (ἐγκαινιασθέντος περὶ τὸ 706 π. Χ.). Τὸ ἀνάκτορον ἔκοσμεῖτο διὰ πλήθους ἀναγλύφων μετὰ θαλασσιῶν παραστάσεων, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ σκηναὶ μεταφορᾶς δένδρων διὰ φοινικικῶν πλοίων. (Ἡ εἰκὼν κατὰ τὸν B. Meissner, *Babylonien und Assyrien* 1, εἰκ. πινάκ. 206).

3 E. Wurz, *Spirale und Volute* 1, σ. 58.

4 Ἄφθονα παραδείγματα ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημείων

κατέχει τὸ Λοῦβρον καὶ τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον. Ἴδ. τὰς μνημονευθείσας δημοσιεύσεις Birch - Pinches, *Palace Gates of Balawat* καὶ Layard, *Monuments of Nineveh*, ἐνθα πλεῖστοι πίνακες μετὰ παραστάσεων ὑδάτων.

5 Τὸ κάτοπτρον φέρει παράστασιν τῆς Σκύλλης. Ἄρ. καταλ. 8391. Εἰκόνες παρὰ Roscher, *Lexikon* ἐν λ. Skylla, σ. 1052 καὶ Arch. Anz. 1894, 118, εἰκ. 15.

6 E. Gerhard, *Etruskische Spiegel* 5, 25.

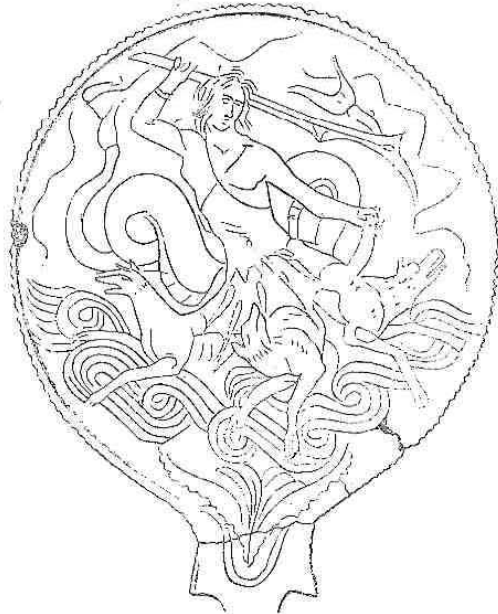
7 Νόμισμα τοῦ Τάραντος παρὰ Imhoof - Blumner - Keller. *Tier - und Pflanzenbilder auf Münzen u. Gemmen* πιν. 4, 27. Περὶ ὁμοίων τύπων Evans, *Horsemen of Tarentum* πιν. 2, 1 (περίοδος 420 - 380 π. Χ.).

Ἐξ ἀπομονώσεως τοῦ «ἀτέρμονος» ἐπιφανειακοῦ θέματος τῆς σπείρας εἰς μίαν καὶ μόνην ὀριζοντίαν σειράν, ἐπλάσθη ἐν κόσμημα ἀνάλογον πρὸς τὸν μαϊάνδρον, ἢ *κυματοσπειρα*¹. Αὕτη χρησιμοποιεῖται πρὸς δήλωσιν τοῦ ὕδατος συχνότατα εἰς τὸν ἐρυθρόμορφον ρυθμὸν καὶ πᾶσαν τὴν κατόπιν ἐποχὴν, ἐνῶ ἐκ παραλλήλου ἀπαντᾷ καὶ ὡς ἀπλοῦν διακοσμητικὸν θέμα ἐπὶ ἀναριθμητῶν μνημείων.

Αἱ σπείραι πρὸς δήλωσιν ὕδατων εἶναι ἄγνωστοι εἰς τὸν μελανόμορφον ῥυθμὸν, ὅστις τὰ κύματα δηλοῖ δι' ἰσχυρῶς ἀνωμάλου ἐπιφανείας, ἥτις ἐνθυμίζει ἐνίοτε τὰς σπείρας ὡς πρὸς τὴν διάταξιν².

Ἡ σπείρα πρὸς δήλωσιν κυμάτων ἐπέζησε τοῦ τέλους τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἀποδεικνύεται εἰς αἰωνόβιος λαϊκὸς τύπος, ἀπαντῶν ἐπὶ μεσαιωνικῶν ἔργων, ἐπὶ πορσελανῶν τῆς Ἑλλάδος Ἐσθλῆς, ἐπὶ βυζαντινῶν μνημείων καὶ τέλος ἐπὶ συγχρόνων ἔργων τῆς λαϊκῆς χειροτεχνίας³.

Ἐπολείπεται νὰ ἐξετασθῇ εἰς τελευταῖος τρόπος παραστάσεως τοῦ ὕδατος ἐν τῇ κρητομυκηναϊκῇ τέχνῃ, ὅστις καὶ οὗτος κατατάσσεται εἰς τοὺς συμβατικούς: Ἡ διὰ τεθλασμένης πριονοειδοῦς γραμμῆς δήλωσις τοῦ ὕδατος. Ἡ μέθοδος αὕτη ἀπαντᾷ ἐπὶ μιᾷς ἐντελῶς περιορισμένης κατηγορίας ἔργων, δηλαδή τῶν ἀμυγδαλοειδῶν σφραγιδολίθων τῆς ὑστερωτέρας περιόδου τῶν εἰκονιζόντων πλοῖα⁴. Ἐπὶ τὰ πλοῖα

Εἰκ. 10. Ἑτρομοικὸν κάτοπιον.

1 Τὸν ὄρον προέτεινε ὁ καθηγητῆς κ. Τσουντας ἐν τῇ εἰσηγήσει του περὶ τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς μου. Τὸ κόσμημα καλεῖται ὑπὸ τῶν Γερμανῶν Wellenlinie - Verzierung - Spirale (χαρακτηριστικὰ ὀνόματα ὡς πρὸς τὴν σημασίαν του!) εἶτι δὲ Spiralzacke καὶ Laufender Hund μίᾳ παραλλαγῇ του.

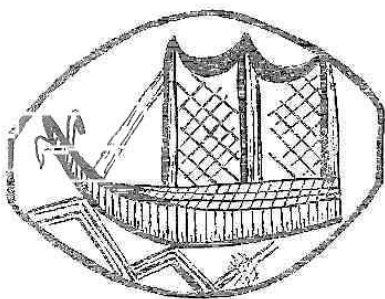
2 Παράδειγμα ἡ πάλῃ τοῦ Περούς πρὸς τὸ κῆτος, Mon. del Inst. 10, 52. Χαλκιδικὴ φιάλη τοῦ Φινέως, τελευταίως παρὰ Α. Rumpf, Chalkidische Vasen πίν. 40-42, πρὸς ΑΜ. 46, 1921, 157 ἔξ. Ὡς πρὸς τὰ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ μνημεῖα τὰ εἰκονίζοντα τὸ ὕδωρ διὰ κυματοσπείρας παρατοῦμαι πάσης παραπομπῆς, διότι εἶναι παμπληθῆ, ἀναφέρων μόνον τὸ παλαιότερον γνωστὸν μοι παράδειγμα. νόμισμα τῶν Καμαριναίων τοῦ β'. ἡμίσεος τοῦ Ε'. αἰῶνος, φέρον τὴν νύμφην Καμάριναν ἐπὶ κύκνον ὑπὲρ τὰ κύματα: Β. Head, Hist. numorum² 129, εἰκ. 68. Head - Σβορώνου πίν. 5 ἀρ. 2.

3 Βλέπε ἐπὶ παραδείγματι χειρογράφων τοῦ 15ου αἰῶνος BSA 12, πίν. 1. Βυζαντινὴν εἰκόνα τοῦ ἔτους 1628 παριστάσαν πειρατικὸν ἐπιπόδιον καὶ δημοσιευθεῖσαν ἐπ' ἐμοῦ ἐν ΑΔ 1920 - 21 παραρτ. σ. 195. (Ἡ εἰκὼν αὕτη ἔδωκεν ἀφορο-

μὴν καὶ εἰς συγγραφὴν τῆς παρουσίας ἐργασίας). Ἐπ' ἴσῃς ἐν τῷ μουσεῖῳ Κωνσταντινουπόλεως ὑπάρχει λοιπὰ ἐκ πορσελάνης τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Κία - Tsing, (1522 - 66), μετὰ παρατάσεως δύο θαλασσιῶν τεράτων καὶ θαλάσσης δηλουμένης διὰ σπειρῶν. Τέλος ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω, ὅποιαν ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν μοῦ ἐπροξένησε τὸ γεγονός, ὅτι πρὸ τριῶν ἐτῶν εἰς αὐτοσχέδιος τοιχογράφος ἐκόσμησε διὰ κλυδωνιζομένου ἀτμοπλοίου καὶ σπειροειδοῦς ἀποδόσεως τῆς τρικυμιώδους θαλάσσης τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νεοδημητῶν ταβέρνας του εἰς τὴν ἰδιαιτέραν μου πατρίδα Ληξούριον. Τοσοῦτον ἀμετάβλητος παραμένει ἡ λαϊκὴ ψυχὴ εἰς τὴν ἐξωτερίζουσαν στοιχειωδῶν καλλιτεχνικῶν παραστάσεων. Ἡ δὲ λαϊκὴ τέχνη, ὡς ἐκδήλωσις τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, ἤρχισε καὶ αὕτη τελευταίως νὰ μελετᾶται ἐπιμελῶς.

4 Εἰς ἄλλην ἐργασίαν μου δίδω πλήρη κατάλογον τῶν μνημείων τούτων. Κυρίως ἡ κατηγορία τῶν ἐν λόγῳ σφραγιδῶν ἀνήκει εἰς τὴν ΥΜ 2 ἐποχὴν. Τινὰ τελείως ἐμφυλισμένα παραδείγματα εἶναι ἀναμφιβόλως ΥΜ 3, τὸ δὲ σχῆμα τῶν σφραγιδολίθων ἐπιζῆ μέχρι τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς (ἰδίως ἐν τῇ νήσῳ Μήλῳ).

ταῦτα ἢ θάλασσα, ὡσάκις δηλοῦται, εἰκονίζεται διὰ μιᾶς σπανίως ἀπλῆς, συνήθως δὲ διπλῆς τεθλασμένης γραμμῆς (zig-zag) καθ' ὀριζοντίαν διεύθυνσιν (*εἰκ. 11*). Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐν τῇ κυρίως κρητομυκηναϊκῇ τέχνῃ μόνον ἐν τοιαύτῃ χρησιμοποίησει ἀπαντᾷ ἡ τεθλασμένη γραμμὴ, ὀλίγω ὅμως βραδύτερον χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς διακοσμητικὸν θέμα¹. Τὸ περιορισμένον καὶ ὁμοιόμορφον τῶν μνημείων, ἐφ' ὧν ἀπαντᾷ ἡ τοιαύτη δήλωσις τοῦ ὕδατος ἐν τῇ κρητομυκηναϊκῇ τέχνῃ, καθιστᾷ πρόδηλον τὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται περὶ ὠρισμένης σχολῆς ἀντλησάσης ἕξωθεν τὸ θέμα τοῦτο. Ἐκ πάντων τῶν τρόπων παραστάσεως τοῦ ὕδατος οὗτος εἶναι ὁ μᾶλλον συμβατικὸς καὶ ὁ μᾶλλον ξενότροπος. Ἄλλὰ περὶ τούτου κατωτέρω.

Εἰκ. 11.

Σφραγιδολίθος του Βρετανικοῦ Μουσείου.

Ἡ ἐπίδρασις τῶν ξένων πολιτισμῶν. Συμπεράσματα. Ἐν συνολικῶν βλέμμα ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων καταδεικνύει, ὅτι ὁ κύριος τρόπος δηλώσεως τοῦ ὕδατος εἰς τὰ γλυπτικὰ ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἔργα τῆς κρητομυκηναϊκῆς τέχνης (φαγεντιανὴν) εἶναι ὁ διὰ λεπτῶν πυκνῶν κυματοειδῶν γραμμῶν καθ' ὀριζοντίαν διεύθυνσιν. Ὁ τρόπος οὗτος εὐρίσκει τὰ παράλληλά του ἐν Ἀνατολῇ, ἔνθα ἀπὸ τῆς σουμερικῆς ἐποχῆς καὶ ἐφεξῆς συναντᾶται διαρκῶς ἐπὶ κυλίνδρων, ἀναγλύφων καὶ ἄλλων ἔργων τέχνης. Ὡς

τυπικὸν παράδειγμα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὁ ὠραιότατος κύλινδρος τοῦ βασιλέως Schargani-Schargi, παρέχων τὸ ἄλλως συνηθέστατον θέμα τοῦ Γιλγαμές ἢ ἄλλου θεοῦ κρατούντος ἄγγελιον, ἐξ οὗ ἐκχέεται τὸ σωτήριον ὕδωρ τῆς ζωῆς². Ὁμοίως παρίσταται τὸ ὕδωρ καὶ ἐπὶ κολοβοῦ ἀναγλύφου ἄγγελίου ἔχοντος σχῆμα πλοίου³, ἔτι δ' ἐπὶ πολλῶν ἄλλων ἔργων ὧν περιττεύει ἡ περαιτέρω ἀπαρίθμησις. Μία μόνον περιεργὸς διακόσμησις ἀναγλύφων δέον ἔτι νὰ μνημονευθῇ, ἣτις ἐν τῇ παραστάσει τοῦ ὕδατος παρέχει περιεργὸν ἀναλογίαν πρὸς τὸ δικτυωτὸν κόσμημα τῆς μινωικῆς τέχνης (λ. γ. ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ ῥυτοῦ τῶν Μυκηνηῶν, ἀνωτέρω εἰκ. 5 γ' ἢ ἐπὶ τοῦ ῥυτοῦ τῆς Ψείρας εἰκ. 5 α'). Πρόκειται περὶ ἀναγλύφων ἐκ Tello⁴ σχηματιζόντων τὸ γνώριμον ἤδη φολιδωτὸν πλέγμα διὰ τῶν ναμάτων ὕδατος ἐξερχομένου ἐξ ἄγγειων (*Εἰκ. 12*)⁵. Ἐν τούτοις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπῃ τις μετὰ βεβαιότητος, ἂν τὸ

1 Τοῦτο βλέπομεν ἤδη ἐπὶ τῆς πυξίδος τῆς εὐρεθείσης ἐπὶ Κουρουνιώτου ἐντὸς θολωτοῦ τάφου τῆς Πύλου (ΑΕ 1914, 108, εἰκ. 14). ἣτις ὅπως δῆποτε φέρει ἤδη στοιχεῖα πρωτογεωμετρικοῦ ῥυθμοῦ. Ἐνταῦθα εἰκονίζεται ἡ τεθλασμένη γραμμὴ καὶ ὡς διακοσμητικὸν θέμα ἐν ἐνὶ τμήματι τοῦ ἄγγείου καὶ ὡς δῆλωσις θαλάσσης ἐν ἄλλῳ τμήματι, ὅπου παρίστανται καὶ πλοῖον. (Ἐνταῦθα αἱ τεθλασμέναι γραμμαὶ κατὰ κάθετον διεύθυνσιν). Τὰ γεωμετρικὰ παραδείγματα ἐπὶ ἄγγειων καὶ πορτῶν εἶναι πάμπολλα, ἐξικνούμενα μέχρι τοῦ πρωτοκορινθιακοῦ σκύφου ΑΕ 1898 πίν. 5, 3 (ὅστις ὅμως φέρει ἐμφανῆ ἔτι τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ῥυθμοῦ Διπύλου). Πρβλ. καὶ τὸν γνωστότατον κρατῆρα τοῦ Ἀριστονόφου.

2 Weber, Altorientalische Siegelbilder 60, εἰκ. 262.

Πρβλ. Reall. d. Vorgeschichte 4, 2ον, πίν. 157 d (ἄρθρον Glyptik), ἔτι δὲ Meissner, Bab. und Assyrien 1, εἰκ. πινάκων 132. Πρβλ. ἔτι Weber ἑ.ἀ. εἰκ. 52, 261, 266 καὶ πλείστας ἄλλας παραστάσεις.

3 Ἐκ τοῦ ἔτους 2.000 π.χ. περίπου, ἐκ Bismaya (Adab): Banks, Bismaya or the lost City of Adab 139=M. Jastow, the Civilisation of Babylonien and Assyrien πίν. 16, 6 (ἔναντι σ. 52).

4 G. Gros, Nouvelles fouilles de Tello, 1910 πίν. 8, 2.

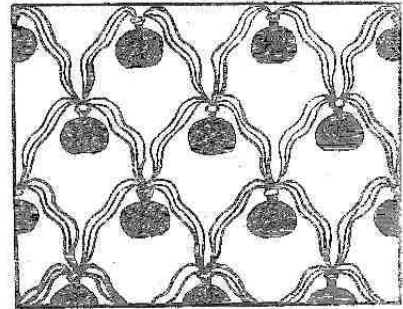
5 Τὸ σχέδιον τῆς εἰκόνας ταύτης ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει ἰχνογραφήματος τῶν σημειώσεών μου, ληφθεῖσάν ἐν Βερολίνω, διότι ἐν Ἑλλάδι δὲν ἠδυνήθην νὰ εἶρω τὸ ἀνωτέρω βιβλίον.

θέμα ἐνταῦθα εἶναι ἀπλῶς διακοσμητικὸν ἢ φέρει καὶ τὴν βαθυτέραν ἔννοιαν δηλώσεως μεγάλης ὕδατινῆς ἐπιφανείας, ὡς συμβαίνει ἐν τῇ μινωικῇ τέχνῃ¹.

Ἡ αἰγυπτιακὴ παράστασις τοῦ ὕδατος εἶναι ξηροτέρα καὶ συμβατικωτέρα τῆς ἀνατολικῆς. Συνίσταται ἐκ πυκνῶν τεθλασμένων γραμμῶν (zig-zag) ἔχουσῶν συνήθως μὲν κάθετον διεύθυνσιν, ἐνίοτε ὅμως καὶ ὀριζοντίαν. Οὕτω παρίσταται τὸ ὕδωρ ἐπὶ ἀπειραρίθμων μνημείων, ἀπὸ τῆς ἱερογλυφικῆς γραφῆς μέχρι τῶν ἀναγλύφων καὶ τῶν τοιχογραφιῶν. Ἡ θάλασσα αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὕτω παρίσταται ἐπίσης². Τὴν ἐπίδρασιν τῆς μεθόδου ταύτης πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης κατηγορίας τῶν ἀμυγδαλοειδῶν σφραγιδολίθων, ὅπου καὶ ἔμεινε περιορισμένη χωρὶς νὰ ἐπεκταθῇ ἐπὶ ἄλλων μνημείων.

Μία παρέκβασις ἐνταῦθα εἶναι ἀναγκαία, σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα πόθεν ἐκληροδοτήθη ἡ αὐτὴ μέθοδος εἰς τὸν γεωμετρικὸν ῥυθμὸν. Δεδομένης τῆς μακροτάτης ἐπιβιώσεως τῶν γλυπτῶν λίθων καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ἔχομεν ὡς κρῖτικον συνδετικὸν ἐπὶ πλέον τὸ μνημονευθὲν «πρωτογεωμετρῖζον» ἀγγεῖον τῆς Πύλου, πρέπει νὰ φανῇ τις διστακτικὸς ὡς πρὸς τὸν δικαίως ἀρχίζοντα ἤδη νὰ πολεμῆται, πανταχοῦ παρόντα ἀπὸ μηχανῆς θεὸν τῶν Φοινίκων. Ὁ Poulsen ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ τύπος τῆς τεθλασμένης γραμμῆς ἐκληροδοτήθη εἰς τὸν γεωμετρικὸν ῥυθμὸν ὑπὸ τῆς φοινικικῆς τέχνης, εὐθὺν ἐν καὶ μόνον φοινικικὸν πρότυπον, τὴν φιάλην τοῦ Σαλέρνου³. Ὁ v. Bissing εἶχε τοῦναντίον ὑποστηρίξει, ὅτι ὁ αἰγυπτιακὸς τρόπος παραστάσεως τοῦ ὕδατος διὰ τεθλασμένων γραμμῶν οὐδέποτε ἀπαντᾷ ἐπὶ φοινικικῶν ἔργων τέχνης⁴. Νῦν παρουσιάζεται ὁ πλοῦτος τῶν ὑστερομινωικῶν καὶ ὑστερομυκηναϊκῶν μνημείων, ὅστις δέον νὰ ὑπολογισθῇ. Σημειωτέον ἔτι, ὅτι ὁ γεωμετρικὸς ῥυθμὸς παρουσιάζει συχνότατα τὴν κάθετον διάταξιν τῶν τεθλασμένων γραμμῶν. Τοῦτο εἶναι ἄγνωστον ἐπὶ τῶν σφραγιδολίθων, ἀπαντᾷ ὅμως ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀγγείου τῆς Πύλου. Ἐν λοιπὸν τῶν δύο δέον νὰ ἀληθεύῃ: Ἡ τὸ θέμα εἶναι κρητομυκηναϊκὴ κληρονομία πρὸς τὸν γεωμετρικὸν ῥυθμὸν, ἢ τὸ ἀγγεῖον τῆς Πύλου πρέπει νὰ θεωρηθῇ προοδίδον ἤδη τὴν πρώτην παρουσίαν τῶν Φοινίκων.

Τὰ ἀνωτέρω ἀρκείτωσαν περὶ γλυπτικῶν ἔργων τῆς κρητομυκηναϊκῆς τέχνης. Εἰς

Εἰκ. 12.

¹ Ἀνάπτυξις κοσμημάτων ἐξ ἀναγλύφου ἐκ Τελλο.

¹ Ὑπάρχει μία ἀσφαλῶς πεπλανημένη θεωρία τοῦ J. Six (Syria 6, 1925, 205 ἐξ.) καθ' ἣν ὁ κοινότατος ἐν τῇ Ἀνατολῇ σχοινοειδῆς πλοχμὸς παριστᾷ ὕδωρ. Ἄλλ' ἐν μόνον ἀσφαλῆς παράδειγμα ὑπάρχει, τὸ τοῦ σπένδοντος κνηγέτου Ἀσσορβανιπάλ (Προβλ. λ. γ. O. Weber, Assyrische Kunst πίν. 89). Τὰ ἄλλα εἶναι προφανῆς ἀδικος ἐπέκτασις τοῦ πράγματος. (Ὁ Six φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ νομίσῃ ὅτι ὕδωρ παριστᾷ ὁ πλοχμὸς ἐπὶ τῶν ἀσπίδων τοῦ Ἰδαίου ἀνδρου καὶ ὅτι οὕτω πρέπει νὰ φαντασθῶμεν τὸν ῥόον ὠκεανοῦ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως). Ὅπως δὴποτε, ὁ πλοχμὸς οὗτος ἐν τῇ κρητομυ-

ναϊκῇ τέχνῃ εἶναι ἄγνωστος. (Προβλ. Μαρινάτου ἐν Deutsche Lit. Zeitung 1928, 1568). Ἄδικος ἐπίσης ἐπέκτασις εἶναι ἡ γνώμη του, ὅτι ὕδωρ παριστᾷ πανταχοῦ τὸ κόσμημα τῆς σπειρας, ὡς ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ μικροῦ δωματίου τοῦ τάφου Ὁρχομενοῦ καὶ ἄλλων ἀναλόγων αἰγυπτιακῶν κοσμημάτων ἐπιφανείας.

² Βλέπε ὡς ἀπλᾶ παραδείγματα Schäffer, Von ägyptischer Kunst (ἔχω ὑπ' ὄψει τὴν α'. ἐκδ.) πίν. 13, 37 ἀρ. 2 καὶ 5. Αἱ γραμμαὶ καθ' ὀριζοντίαν διεύθυνσιν πίν. 37, 3.

³ Orient und Frühgr. Stil 28.

⁴ 4 Jahrb. d. Inst. 1910, 197.

τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐξαρτωμένην ἀγγειογραφίαν ἢ τέχνην διετήρησε παντελῆ ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῶν ἄλλων πολιτισμῶν, τραπέισα ἄλλας ὁδοὺς: Εἴτε παρέστησε τὴν θάλασσαν διὰ τῆς πρωτοτύπου μεθόδου τῶν φυσσαλίδων εἴτε κατέφυγεν εἰς τὸ δικτυωτὸν καὶ λεπιδωτὸν κόσμημα εἴτε ἀφῆκε τελείως ἀδήλωτον τὸ ὕδωρ. Τῶν λεπτῶν πυκνῶν γραμμῶν δὲν ἐγένετο χρῆσις, ἂν καὶ κατὰ τὴν σήμερον ἀντίληψιν οὗτος θὰ ἦτο ὁ καταλληλότερος τῶν τρόπων. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ ἐλληνικῇ τέχνῃ, ὅπου ἢ ἀγγειογραφία καὶ ἢ γλυπτικὴ ἐτράπησαν ἄλλας ὁδοὺς πρὸς παράστασιν τοῦ ὕδατος¹. Ἔργα μνημειωδεστέρας τέχνης ὡς αἱ μινωικαὶ τοιχογραφίαι, ὅπου ὁ ὀφθαλμὸς οἶονεὶ δικαιοματικῶς ἀναζητεῖ τὴν παράστασιν τοῦ ὕδατος, δὲν παρουσιάζουσι ταύτην. Τοῦτο καθιστᾷ εἰς τοὺς ἡμετέρους ὀφθαλμοὺς τὰ ἀνωτέρω ἔργα συνθηματικὰ καὶ ἀφελῆ, ἀλλὰ δὲν πρέπει τὴν παράστασιν ἡμῶν ταύτην νὰ μεταβιβάζωμεν ἀναλογικῶς εἰς παλαιούς θεατάς. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος, ὅστις ἐκ παραδόσεως δεκάδων γενεῶν ἔχει συνηθίσει εἰς τὴν αἰσθησίν τοῦ βάθους, τῆς προοπτικῆς καὶ γενικῶς τοῦ κατὰ φύσιν, βλέπει ἄλλως τὰ πράγματα ἢ οἱ ἀρχαῖοι. Οὗτος εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν ἐκάλεσαν ἀδίκως ἐν τῇ μινωικῇ τέχνῃ προϊστορικὸν ἱμπερессиονισμόν ὅ,τι ἐν τῇ πραγματικότητι εἶναι ἀφέλεια καὶ ἀτέλεια τῆς τέχνης. Ἐν τούτοις ἐκάστη ἐποχὴ βλέπει μὲ τὸ ὄμμα τῆς. Ὁ Jaensch ὑπεστήριξεν ὅτι τὰ ἔργα τῆς Ἀναγεννήσεως ἐφαίνοντο τότε περισσότερον πλαστικὰ ἢ σήμερον², πρέπει δὲ νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὁ Ἀπολλόδωρός που ὁ Σκιαγράφος ἄφηκε κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ πολὺ μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν διὰ τῶν ἔργων τοῦ ἢ ὅσιν τυχὸν θὰ ἐπροξένοι σήμερον ἢ τέχνην τοῦ. Εἶναι ἐπίσης γνωστὸν, ὅτι καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι μόνον κατόπιν ἀσκήσεως δυνάμεθα νὰ αἰσθανθῶμεν τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἔργων τῆς ἱμπερессиονιστικῆς καὶ ἐξπρессиονιστικῆς τέχνης, ἐνῶ αἱ σχολαὶ αὗται καλλιεργούμεναι ἐπὶ γενεὰς θὰ φαίνονται ἄλλως εἰς τοὺς ἐπιόντας. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι αἱ θαλασσογραφίαι τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς Φυλακωπῆς ἔτερον πλῆρως τὰ ὄμματα τῶν τότε θεατῶν, οἱ ὅποιοι δὲν ἠσθάνοντο ἐπ' αὐτῶν τὰς ἐλλείψεις ἃς ἡμεῖς βλέπομεν σήμερον. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ ἦτο εὐκόλον διὰ τὸν τεχνίτην καὶ τὰ μέσα τοῦ νὰ διορθώσῃ ταύτας. Ἄλλ' ὅ,τι ἔβλεπον οἱ παλαιοὶ ὀφθαλμοὶ ἦτο ἀρκετὸν καὶ ἱκανοποιητικόν. Δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀπαιτήσουν τὸ περισσότερον τὸ ὅποιον ἀναζητεῖ σήμερον ὁ θεατῆς³, ὁ ἔχων ὀπισθεν αὐτοῦ αἰῶνων μακρὰν παράδοσιν μεγάλης Τέχνης³.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

¹ Ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω, ὅτι τὸ μὲν τρικυμῶδες ὕδωρ δηλοῦται διὰ τῶν σπειροειδῶν συμπλεγμάτων, ἀπὸ τῶν τηγανίων τῆς Σύρου μέχρι τῶν ἔργων τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας λαϊκῆς τέχνης, πρὸς δὲ παράστασιν τοῦ γαλιναίου ὕδατος μετεχειρίσθη πάλιν ὁ 5ος καὶ 4ος αἰὼν τὸ σύμπλεγμα τῶν πεταλοειδῶν ἢ λεπιδωτῶν γραμμῶν. Ἡ διὰ λεπτῶν πυκνῶν γραμμίδων παράστασις ἀνευρίσκειται ἰδίως εἰς τὸν μελανόμορφον ῥυθμόν, ἀλλὰ δὲν ἐγενικεύθη, παραμείνασα περιορισμένη καὶ ἐξαιρετικὴ, ἂν καὶ εἶναι ὁ πιστότατος τῶν τρόπων. Παράδειγμα ἐν ὄστρακον ἐκ Ναυκράτιος, παρέχον τὴν πιστοτάτην ὄσων γνωρίζω ἀπεικονίσεων θαλάσσης ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀγγειογραφίας (Br. Mus. Catal. II σ. 85, πρωίμου ἀρχαίου ῥυθμοῦ. Πρβλ. ὁμοίαν περίπου θαλάσσης ἀπεικόνισιν καὶ ἐπὶ κορινθιακοῦ πλακιδίου, Antike Denkmaler 2, πίν. 29, 21.) Ἐν τῇ πλαστικῇ περὶ τοῦ Δ'.

αἰῶνος (λ. χ. μνημεῖον Λυσικράτους) τὸ ὕδωρ δὲν εἰκονίζεται διὰ τῶν κυματοειδῶν γλυφῶν, ἀλλὰ μένει ἀδήλωτον σχεδὸν κατὰ κανόνα. Ἐν χρυσοῦν ἐλάσμα δημοσευθῆν τελευταίως (Rev. Arch. 27, 1928, 26 ἐξ., Deonna) ὡς δῆθεν ἀρχαῖκόν εἶναι ἀναμφιβόλως κίβδηλον κατὰ τὴν ταπεινὴν μου γνώμην. Τὸ ἐπ' αὐτοῦ πλοῖον μετὰ παραστάσεως θαλάσσης ἐνθυμίζει μᾶλλον μεσαιωνικῶν χειρογράφων μικρογραφίας ἢ σκηνὰς τῆς ἀρχαιότητος.

² Über die Wahrnehmung des Raums, Zeitschrift für Psychol. und Physiologie der Sinnesorgane, I, Ergänzt. Bd. 6, 165. Παραπέμπω κατὰ τὸν Val. Müller.

³ Πρβλ. περὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ Val. Müller, Jahrbuch d. Inst. 1925, 116, ὅστις ὀρθῶς τονίζει ὅτι ἡμεῖς αὐτοὶ εἴμεθα ὑπαίτιοι, προσθέτοντες εἰς τὴν ξένην τέχνην πολὺ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικότητα ἡμῶν.

ΠΗΛΙΝΟΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΘΥΜΙΑΤΗΡΙΟΝ

ΥΠΟ ΑΝΔΡΕΟΥ ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ

Τὸ πήλινον θραύσμα, τὸ μέλλον ν' ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ, ἀνήκει εἰς τὰ τελευταῖα προσκτῆματα τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν καὶ προέρχεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ Θεσσαλονίκης¹. Τοῦτο εἶναι ἄξιον πλείστου λόγου τόσον διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν σπανιότητα τοῦ σκεύους εἰς τὸ ὅποιον ἀνήκει, ὅσον καὶ διὰ τὴν διακόσμησιν ἣν ἐπ' αὐτοῦ φέρει.

Ἐν τῇ νῦν αὐτοῦ καταστάσει τὸ θραῦσμα τοῦτο (εἰκ. 1, 3) ἔχει ὀλικὸν μῆκος 0,156 καὶ ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους ἐλαφρῶς ἐλλειψοειδοῦς δίσκου συνεχομένου κατὰ τὸ ἄνω αὐτοῦ μέρος πρὸς ἕτερον στρογγύλον τοιοῦτον, τοῦ ὁποίου ἐλάχιστον μόνον μέρος διεσώθη, καὶ ὅστις εἰς τὸ μέσον ἔφερε στρογγύλην ἐπίσης κοιλότητα βάθους 0,02 περίπου. Εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τοῦ θραύσματος ὑπάρχει προσκεκολλημένος πήλινος σωλὴν διήκων καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μῆκος, πλατυνόμενος εἰς τὸ ἄνω μέρος, κάτω ἀκριβῶς τῆς στρογγύλης κοιλότητος, καὶ σχηματίζων οὕτω τὴν βάσιν τοῦ ἀντικειμένου (εἰκ. 2).

Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια ἀμφοτέρων τῶν δίσκων φέρει, ἐπὶ ἐπιχρίσματος λευκοκιτρίνου μετὰ γανώσεως, ἐγγάρακτον διακόσμησιν (εἰκ. 1, 4). Καὶ γύρω μὲν τῆς στρογγύλης κοιλότητος

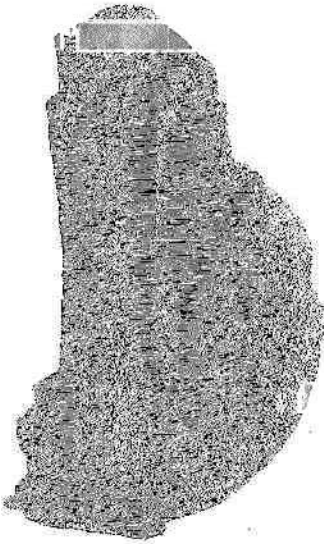

Εἰκ. 1 Θραῦσμα πήλινου θυμιατηρίου ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν Κυρία ὄψις (Μέγεθος πραγματικόν).

¹ Καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ εὐχαριστήσωμεν θερμῶς τὸν Διευθυντὴν τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου κ. Γ. Σωτηρίου διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἣς παρεχώρησεν εἰς ἡμᾶς τὸ ἀντι-

κειμενον τοῦτο πρὸς μελέτην καὶ δημοσίευσιν, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ ἐν εἰκ. 13 ἀνέκδοτον ἐπίθημα κιονίσκου ἀποκειμενον ὁμοίως ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ.

εὐρίσκεται στεφάνη σχηματιζομένη ἐκ διπλῆς συστρεφομένης ταινίας, ἡ κυρία ὁμως διακόσμησις διασώζεται ἐπὶ τοῦ μεγαλυτέρου ἑλλειψοειδοῦς δίσκου. Ἐπ' αὐτοῦ παρίσταται πτηνὸν μὲ ἀνθρωπίνην κεφαλὴν καθήμενον πρὸς ἀριστερᾶ ἐπὶ ἐσχηματοποιημένου κλάδου καὶ στρέφον τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω. Παρ' αὐτὸ καὶ πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἀπομένοντος κενοῦ, εὐρίσκεται φυτὸν ἐσχηματοποιημένον, ἔχον τὴν μορφήν κώνου πίτυος καὶ ἐκφυόμενον ἐκ διπλοῦ βλαστοῦ.

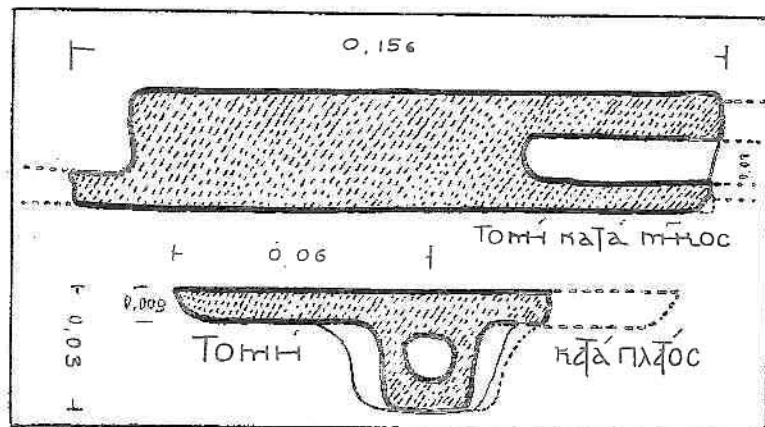
Εἰκ. 2. Θραύσμα πηλίνου θυμιατηρίου ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν. Ὁπισθία ἄρις.

Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ διασωθέντος τεμαχίου εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν συμπλήρωσιν καὶ ἀναπαράστασιν τῆς ἀρχικῆς μορφῆστοῦ ἀντικειμένου, ἐξ οὗ τοῦτο προέρχεται. Τὴν ἀρχικὴν ταύτην μορφήν δεικνύει ἡ εἰκ. 4.

Κατὰ ταῦτα ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τμήμα πηλίνου θυμιατηρίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ μὲν στρογγύλη κοιλότης ἐπὶ τοῦ μικροτέρου δίσκου ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἐνθεσιν τῶν ἀνθράκων καὶ τοῦ θυμιάματος, ὁ δὲ κάτωθεν εὐρισκόμενος σωλὴν διὰ τὴν τοποθέτησιν ξυλίνης λαβῆς.

Ὅτι ἡ συμπλήρωσις καὶ ὁ ταυτισμὸς τοῦ ἀντικειμένου τούτου εἶναι ἀσφαλῆ δεικνύουσιν αἱ ἐπὶ τοιχογραφιῶν κυρίως διασωθεῖσαι

ἀνάλογοι παραστάσεις θυμιατηρίων. Εἰς ἀπεικονίσεις πράγματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου¹, τῶν Μυροφόρων πρὸ τοῦ Μνημείου τοῦ Ἰησοῦ², ὡς καὶ εἰς ἄλλα ἀνάλογα φύσεως θέματα³ εὐρίσκομεν παραστάσεις τοιοῦτων θυμιατηρίων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ πλεῖστον ἔχουσι μορφήν ἐντελῶς ἀνάλογον πρὸς τὸ ἐνταῦθα ἐξεταζόμενον. Ἐκ τῶν πλείστων ὑπαρχόντων παραδειγμάτων παραθέτομεν ἐνταῦθα τρία τοιαῦτα (εἰκ. 5). Τούτων τὰ μὲν δύο πρῶτα εἶναι ἄνευ πώματος καὶ εὐρίσκονται μεταξὺ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Ὁμορφῆς Ἐκκλησιᾶς Αἰγίνης

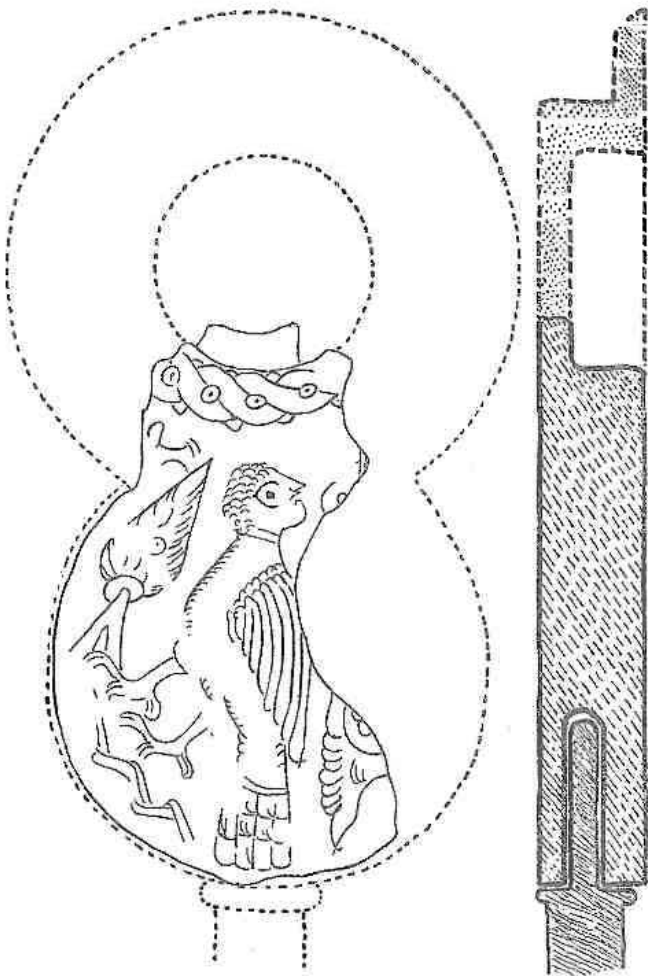
Εἰκ. 3. Τομαὶ κατὰ μῆκος καὶ πλάτος τοῦ πηλίνου θυμιατηρίου.

1 Πρωτότων ἐν Ἀγίῳ Ὄρει: G. Millet, *Monuments de l'Athos I Les Peintures*, Paris 1927 Πίν. 30.2. (Φέρεται ὑπὸ ἀγγέλου ἀριστερᾶ). Ματεΐτσα ἐν Σερβίᾳ: V. Petkovic, *La Peinture Serbe du Moyen Age I Beograd* 1930. Πίν. 142a. (Κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον). Στάρο-Ναγορίτσινο ἐν Σερβίᾳ: L. Wratislaw-Mitrovic et N. Okunev, ἐν *Byzantinoslavika* III 1931 σ. 153 καὶ Πίν. VII. (Φέρεται ὑπὸ ἀγγέλου ἀριστερᾶ). Γρασάνιτσα ἐν Σερβίᾳ: Wratislaw-Mitrovic et Okunev, ἐνθ' ἂν. Πίν. VIII. (Ὁμοίως).

2 Κώδ. Parisinus Gr. 74: [H. Omon], *Evangiles avec peintures Byzantines du XIe siecle*, Paris [1908] Πίν. 89. Μυστράς, Ἁγ. Θεόδωροι: G. Millet, *Monuments Byzantins de Mistra*, Paris 1910. Πίν. 89.5.

3 Ἐνταφιασμὸς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἐν Στάρο-Ναγορίτσινο: N. Okunev, *Monumenta Artis Serbicae* III, Praga 1931 Πίν. 8. Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου ἐν τῷ Πρωτάτῳ: Millet, *Monuments de l'Athos* Πίν. 32.3.

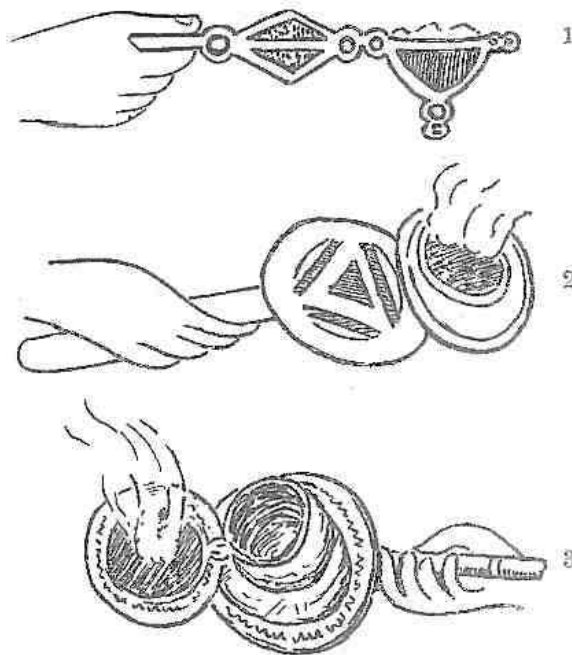
(τέλη 13^{ου} αἰῶνος)¹ καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Πέτς ἐν Σερβία (14^{ος} αἰῶν)², τὸ δὲ τρίτον μετὰ πώματος ἐλήφθη ἐκ τοιχογραφίας τῆς Σοπότσани, ὁμοίως ἐν Σερβία (μέσα 13^{ου} αἰῶνος)³.

Εἰκ. 4. Ἀποκατάσεις τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ πήλινου θυμιατηρίου.

Τὸ σχῆμα τῶν θυμιατηρίων εἰς τὰς παραστάσεις ταύτας, ἰδίᾳ εἰς τὴν δευτέραν καὶ τὴν τρίτην, οὐδόλως σχεδὸν διαφέρει ἀπὸ τὸ ἡμέτερον, ὡς ἀπεκαταστήσαμεν αὐτό.

Τὸ θυμιατήριον τοῦ τύπου τούτου δὲν ἐξέλιπε μέχρι σήμερον, ἀλλὰ εἶναι ἀκόμη ἐν χρήσει εἰς τὰς Μονὰς καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ Ἅγιον

Εἰκ. 5. Παραστάσεις θυμιατηρίων ἐπὶ τοιχογραφιῶν. 1) Ὁμορφὴ Ἐκκλησιᾶ Αἰγίνης, 2) Πέτς ἐν Σερβία, 3) Σοπότσани ἐν Σερβία.

᾽Όρος ὀνομαζόμενον, ὡς γνωστόν, «Κασιί»⁴. Χρησιμοποιεῖται δὲ ἀκόμη ἐν ταῖς Ἅγιορειτικαῖς Μοναῖς εἰς ὠρισμένας λειτουργικὰς περιπτώσεις κυρίως τὰς ἐξῆς: Κατὰ τὸν μικρὸν Ἐσπερινόν, εἰς τὰς Ἀγρυπνίας (κατὰ τὸν Πολυέλαιον), ἐπίσης εἰς τὴν Λειτουργίαν (εἰς τὸ Ἅγιος ὁ Θεὸς) ὡς καὶ εἰς τὰς Μεγάλας Ὁρας (Χριστουγέννων, Θεοφανείων καὶ Μεγ. Παρασκευῆς). Τέλος τοιοῦτον θυμιατήριον τίθεται κατὰ τὴν Μ. Παρασκευὴν παρὰ τὸν Ἐπιτάφιον. Ἡ τελευταία αὕτη χρῆσις τοῦ Κασιίου νομίζω ὅτι δὲν εἶναι ἄσχετος μὲ τὸν πένθιμον γενικῶς χαρακτῆρα αὐτοῦ, ὅστις ἄλλως τε ἐμφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν παρουσίαν

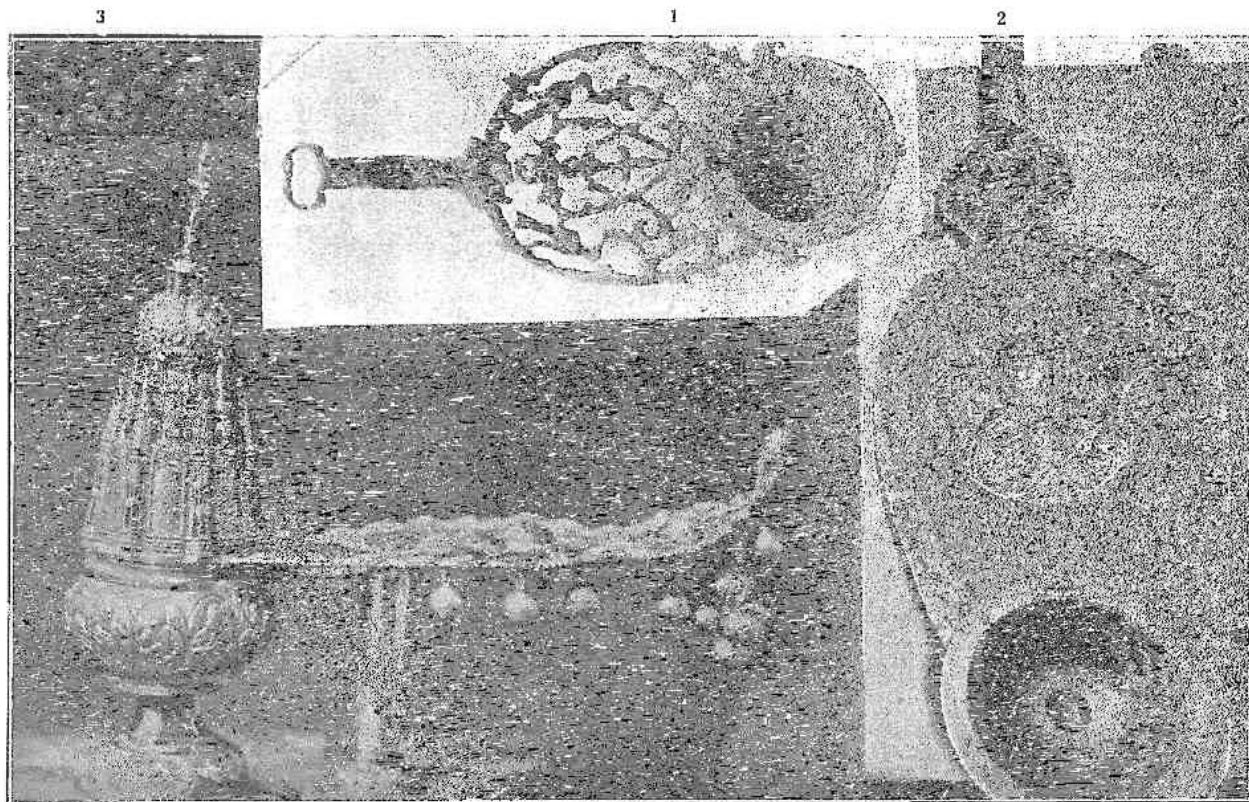
1 Γ. Σωτηρίου ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν II 1925 σελ. 263, εἰκ. 14,

2 Petkovic, La Peinture Serbe ἐνθ' ἄν. Πίν. 78a.

3 N. Okunev, Monumenta Artis Serbicae I, Zagrebiae - Pragaе 1928. Πίν. 6.

4 Ὁ ὄρος εἶναι βυζαντινός, (Προβ. Σ. Ψάττην ἐν Ἀθηνᾶ, XXIX, 1917, Παράρτημα, σ. 37 κ.ἐξ.) Δὲν φαίνεται ὅμως νὰ εἶχεν οὗτος πάντοτε τὴν σημασίαν τοῦ θυμιατηρίου. Τοῦτο

τουλάχιστον εἶναι φανερόν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου (Ἐκθεσις βασιλείου τάξεως I, 672,15 Bonn). Τὸ παρὰ Du Cange (Glossar. ἐν λ. Κατζί) χωρίον τοῦ Ἀνωνύμου εἰς τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου φαίνεται ἀνήκον εἰς τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους, βυζαντινῆ ὁμως εἶναι πιθανώτατα ἢ αὐτόθι ἀναγραφὴ ἱερῶν σκευῶν, ἐν οἷς καὶ τὸ Κασιί.

Εἰκ. 6. Μετάλλινα θυμιατήρια (Κατσία) 1) Μαρκοβ Μοναστήρ ἐν Σερβία, 2) Μ. Βαρλαάμ Μετεώρων, 3) Ἁγ. Ὄρος.

τοῦ θυμιατηρίου τούτου εἰς τὰς ἀπεικονίσεις σκηνῶν κυρίως νεκρικῶν, ὅπως ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, ὁ ἐνταφιασμός ἀγίων, αἱ Μυροφόροι πρὸ τοῦ Μνημείου κ.λ.π. ὧν τινὰς ἀναφέραμεν ἄνωτέρω. Ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν ὅμως χρόνων μέχρι σήμερον ἡ μορφή τοῦ Κατσίου, κυρίως ὡς πρὸς τὴν λαβὴν, ὑπέστη ἐξέλιξιν, ἣν δεικνύουσι τὰ ἐνταῦθα παρατιθέμενα παραδείγματα (Εἰκ. 6). Τὸ μετάλλινον διάτρητον θυμιατήριον τὸ φυλαττόμενον εἰς τὸ Μάρκοβ Μοναστήρ παρὰ τὰ Σκόπια διατηρεῖ εἰσέτι τὸν παλαιὸν τύπον καὶ θὰ ἠδύνατο ἴσως, ἂν κρίνη τις ἐκ τῆς διακοσμήσεως αὐτοῦ, ν' ἀναχθῆ εἰς βυζαντινοὺς ἔτι χρόνους (εἰκ. 6, 1).¹ Τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν δεικνύει τὸ ἐν τῷ Σκευοφυλακίῳ τῆς Μονῆς Βαρλαάμ τῶν Μετεώρων εὐρισκόμενον Κατσί, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, ἀλλὰ διασφῶζει περίπου τὴν παλαιὰν μορφήν (εἰκ. 6, 2). Τέλος τὸ ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι ἐξ Ἁγίου Ὄρους προερχόμενον δεικνύει τὴν σημερινὴν μορφήν τοῦ εἴδους τούτου τῶν θυμιατηρίων (εἰκ. 6, 3). Ὡς βλέπει τις εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἡ λαβὴ δὲν εὐρίσκεται πλέον εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἔλλειψοειδοῦς δίσκου, ἀλλὰ εἰς τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος².

Μεγαλειτέρας σπουδαιότητος εἶναι τὸ ἐπὶ τοῦ ὑπὸ μελέτην θυμιατηρίου εἰκονιζόμενον ἀνθρωποκέφαλον πτηνόν.

Προτοῦ ὅμως ἐξετάσωμεν τὰ κατὰ τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν σημασίαν αὐτοῦ, ἀνάγκη ν' ἀσχοληθῶμεν διὰ βραχέων μὲ τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ χαρακτηρίσῃ. Θὰ

¹ L. Mirkovic-M. Tatic, Markov Manastir, Novi Sad 1925, σ. 27, εἰκ. 27.

² Πρβ. καὶ Ν. Kondakov, Μνημεῖα τῆς Χριστιανικῆς τέχνης τοῦ Ἁθῶ, Πετρούπολις 1902 (ρωσ.) 219 κ.ἐξ., εἰκ. 87.

ἡδύνατο τοῦτο νὰ ὀνομασθῇ Ἄρπυια, ὡς ἀπεκάλεσεν ὁ Rice ὁμοίαν παράστασιν ἐπὶ βυζαντινοῦ ἀγγείου, ἣν θὰ ἴδωμεν εὐθὺς ἀμέσως; Θὰ ἡδύνατο ἐπίσης ν' ἀποκληθῇ τοῦτο Σειρήν, ὡς ὠνόμασεν ὁ Dalton¹ τὸ ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἀναγλύφου τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀνθρωποκέφαλον πτηνόν, τὸ ὁποῖον καὶ ἡμεῖς θὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω; Νομίζω ὅτι οὔτε ἡ μία, οὔτε ἡ ἄλλη τῶν ὀνομασιῶν τούτων δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς παράστασιν. Αἱ Ἄρπυιαι εἰς τὴν ἀρχαίαν τέχνην εἶναι γνωστόν, ὅτι παρίστανται εἴτε ὡς περρωτὰ ὄντα μὲ κεφαλὴν καὶ τὸ ἄνω σῶμα γυναικὸς τὸ δὲ κάτω πτηνοῦ, φέρουσαι προσέτι χεῖρας, εἴτε ἀπλῶς ὡς γυναῖκες περρωταί². Εἰς τὴν Βυζαντινὴν τέχνην αἱ Ἄρπυιαι, τῶν ὁποίων διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν παραστάσεις, ἀκολουθοῦσι τὸν δευτερον τοῦτον τύπον. Πράγματι εἰς τὸ ἐν τῇ Μαρκιανῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βενετίας διασφύζομενον χειρόγραφον τῶν Κυνηγετικῶν τοῦ Ὀππιανοῦ (Κώδ. Marcianus gr. 479, 10^{ου} αἰῶνος) ὑπάρχουσι δύο μικρογραφίαι εἰκονίζουσαι τὸν μῦθον τοῦ Φινέως (φ. 39α, 39β)³, εἰς τὰς ὁποίας αἱ Ἄρπυιαι παρίστανται ὡς γυναῖκες περρωταὶ φέρουσαι ἐξωσμένον χιτῶνα καὶ ὁμοιάζουσαι οὕτω πρὸς παλαιοχριστιανικὰς ἰδίᾳ ἀπεικονίσεις Νικῶν⁴ καὶ Ἀγγέλων⁵. Αἱ μικρογραφίαι τοῦ χειρογράφου τούτου εἶναι βυζαντινὴ διασκευὴ ἑλληνιστικοῦ πρωτοτύπου⁶ πρότυπον, κατὰ συνέπειαν αἱ ἐν αὐτῷ παραστάσεις τῶν Ἄρπυιῶν δίδουσι εἰς ἡμᾶς ἀκριβῶς τὴν μορφήν ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐφάνταζοντο αὐτὰς οἱ Βυζαντινοὶ καὶ ἤτις μορφή οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν μὲ τὴν παράστασιν τοῦ ὑπὸ μελέτην θυμιατηρίου.

Ὅσον ἀφορᾷ ἐπίσης τὰς Σειρήνας εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν περίοδον τῆς ἑλληνικῆς τέχνης παρίστανται αὐταὶ ὡς πτηνὰ μὲ γυναικείαν κεφαλὴν⁷, κατὰ τοὺς ἑλληνοχριστιανικοὺς καὶ ῥωμαϊκοὺς ὅμως χρόνους, ὅπως δεικνύουσιν ἰδίᾳ σαρκοφάγοι, αὐταὶ εἶναι

Εἰκ. 7. Μουσουλμανικαὶ παραστάσεις πτηνοῦ μετὰ γυναικείας κεφαλῆς, 1) ἐκ περσικοῦ ἀγγείου ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ, 2) ἐκ γυψίνης διακοσμῆσεως ἐν τῷ Μουσείῳ Κ/λεως.

1 O. Dalton, Byzantine art and archaeology. Oxford 1911, σ. 161.

2 Πρβ. Daremberg - Saglio, Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines III 14 κ. ἐξ. Roscher, Ausf. Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, I. 2. σ. 1842 κ. ἐξ.

3 Αἱ μικρογραφίαι αὐταὶ, ὡς καὶ αἱ πλεῖστοι τοῦ ἐν λόγῳ χειρογράφου, εἶναι ἀνέκδοτοι εἰσέτι. Φωτογραφίαι ἐν τῇ ἐν Παρισίοις Collection des Hautes Etudes. Πρβ. G. Millet, La Collection chrétienne et byzantine des Hautes Etudes, Paris 1903 σ. 45 Nos C. 519, 520.

4 Βλ. προχείρως O. Wulff, Altchristliche und Byzantinische Kunst σ. 20 εἰκ. 13 Κατακόμβη Παλμύρας, σ. 51 εἰκ. 38 Κατακόμβη Νεαπόλεως.

5 Wulff ἐνθ' ἄν. σ. 173 εἰκ. 168. Ἀνάγλυφον Ἀγγέλου (:) ἐν τῷ Μουσείῳ Κων/πόλεως, σ. 283 εἰκ. 266 Βίβλος τοῦ Cotton.

6 G. Millet, L'Art Byzantin I (ἐν A. Michel, Histoire de l'Art Tom. I) σ. 212 κ. ἐξ. Πρβ. καὶ Ch. Diehl, Manuel d' Art Byzantin, 2a ἐκδ. Paris 1925-26 σ. 602 κ. ἐξ.

7 Daremberg - Saglio, ἐνθ' ἄν. IV. 1353 κ. ἐξ. Roscher, ἐνθ' ἄν. IV 617 κ. ἐξ.

περωταί και ἔχουσι τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ ἄνω σῶμα γυναικός, τὸ δὲ κάτω πτηνοῦ¹. Ὁ τελευταῖος οὗτος τύπος ἀπαντᾷ καὶ κατὰ τοὺς παλαιούς χριστιανικούς χρόνους, ἂν ἐννοεῖται ἢ εἰς τὴν Κατακόμβην τοῦ Ἁγίου Καλλίστου ἐν Ρώμῃ εὐρεθεῖσα σαρκοφάγος εἶναι πράγματι

Εἰκ. 8. Πτηνὸν μετὰ γυναικείας κεφαλῆς ἐπὶ τοῦ λοτοῦ του Παραδείσου. Δεπιτομέρεια ἐκ περσικῆς εἰκόνης ἐν τῷ Ἐθνογραφικῷ Μουσείῳ τοῦ Ἀμστερδαμ.

ἐργον χριστιανικῶν χρόνων, περὶ τοῦ ὁποίου ἄλλως πλεῖσται ὑπάρχουσιν ἀμφιβολίαι². Τὸν τύπον τοῦτον ἠκολούθησαν καὶ οἱ Βυζαντινοί, οἵτινες ἐφαντάζοντο τὰς Σειρήνας «ὡς ζῶα ἀνθρωπόμορφα, ἠδύφθογγα πάνυ καὶ θανατηφόρα, τὴν μορφήν ἔχοντα ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ὀμφαλοῦ ἀνθρώπου, τὸ δὲ λοιπὸν πτηνοῦ»³. Πρὸς τὴν περιγραφὴν ταύτην συμφωνοῦσι πληρέστατα καὶ αἱ μικρογραφίαι τοῦ Φυσιολόγου τῆς Σμύρνης⁴.

Ἡ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου λοιπὸν θυμιατηρίου παράστασις οὔτε πρὸς Ἄρπυιαν, οὔτε πρὸς Σειρήνα θὰ ἠδύνατο νὰ ταῦτισθῇ, καὶ πρὸς Σειρήνα θὰ ἠδύνατο νὰ ταῦτισθῇ. Διὰ τοῦτο νομίζω, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ὀνομάζεται ἀπλῶς ἀνθρωποκεφάλον πτηνόν.

Ἡ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου λοιπὸν θυμιατηρίου παράστασις οὔτε πρὸς Ἄρπυιαν, οὔτε πρὸς Σειρήνα θὰ ἠδύνατο νὰ ταῦτισθῇ, καὶ πρὸς Σειρήνα θὰ ἠδύνατο νὰ ταῦτισθῇ.

Τὰ πρότυπα τῆς ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θυμιατηρίου παραστάσεως τοῦ ἀνθρωποκεφάλου πτηνοῦ δέον ν' ἀναζητήσωμεν εἰς τὴν τέχνην τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ ἀληθῶς τὸ πτηνόν μετὰ τὴν γυναικείαν κεφαλὴν ἀπαντᾷ συχνότατα εἰς τὴν Ἀρμενικὴν τέχνην τόσον ἐπὶ γλυπτῶν⁵, ὅσον καὶ εἰς τὰς μικρογραφίας πολυαρίθμων χειρογράφων⁶. Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ παρέλαβον τὸ θέμα τοῦτο ἀπὸ τὴν Ἀρμενικὴν τέχνην; Ὁ Gratzl, ὅστις ὀνομάζει αὐτὸ Σειρήνα, (ἐνθ' ἂν. σελ. 9, σημ. 4) παραδέχεται τὸ ἀντίθετον, ὅτι δηλαδὴ οἱ Ἀρμένιοι παρέλαβον αὐτὸ ἐκ τῶν Βυζαντινῶν, εἰς τοὺς ὁποίους, ὡς λέγει, ἡ Σειρὴν ἦτο γνωστὴ ἐκ τοῦ Φυσιολόγου. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Μεταξὺ τῆς Σειρήνης τοῦ Φυσιολόγου καὶ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν πτηνοῦ μετὰ τὴν γυναικείαν κεφαλὴν ὑπάρχουν, ὡς εἶδομεν, οὐσιῶδεις διαφοραὶ μὴ ἐπιτρέπουσαι ταῦτισμὸν τῶν δύο τούτων παραστάσεων.

Τὸ γεγονός εἶναι, ὅτι τόσον οἱ Ἀρμένιοι, ὅσον καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἀντέγραψαν κοινὸν πρότυπον. Τὸ πρότυπον τοῦτο εὐρίσκομεν εἰς τὴν μουσουλμανικὴν τέχνην τῆς Περσίας καὶ τῆς Μεσοποταμίας. Πολυάριθμα πράγματι εἶναι τὰ παραδείγματα τῆς παραστάσεως ταύτης,

1 Ποβ. C. Robert, Die antiken Sarkophag-Reliefs II, Berlin 1890 Πίν. LII.

2 Βλ. Martigny, Dictionnaire des Antiquités chrétiennes 2a ἐκδ. Paris 1877 σ. 769. F. Kraus, Real-Encyclopadie der christlichen Alterthümer II σ. 521.

3 Ν. Πολίτου, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ: Παραδόσεις Ἀθῆναι 1904 II σ. 1178 κ. ἐξ. ὅπου καὶ παραπομπαὶ εἰς Βυζαντινούς συγροφείς καὶ μνημεῖα.

4 J. Strzygowski, Der-Bilderkreis des griechischen

Physiologus, Leipzig 1899 σ. 16 κ. ἐξ. Πίν. II. Ποβ. καὶ σ. 102.

5 J. Baltrusaitis, Etudes sur l'Art médiéval en Georgie et en Arménie Paris 1929. Πίν. LX 95, LXV 103.

6 J. Strzygowski, Das Etschmiadzin Evangeliar, Wien 1891 (Byzantinische Denkmaler I) σ. 1. E. Gratzl, Drei armenische Miniatur-Handschriften (Miniaturen aus Handschriften der Kgl-Hof und Staatsbibliothek in München. Herausg. von G. Leidinger Heft 4) Πίν. 2 καὶ σ. 9, ὅπου καὶ ἄλλα παραδείγματα.

τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύνατο νὰ παραθέσῃ τις ἐκ Περσικῶν καὶ Μεσοποταμιακῶν ἔργων τέχνης¹. Ἐνταῦθα παραθέτομεν δύο μόνον, πρὸς τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύνατο νὰ συγκριθῇ τὸ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θυμιατηρίου ἀνθρωποκέφαλον πτηνὸν (*εἰκ. 7*). Τὸ ἐν τούτων εὑρίσκεται ἐπὶ πολυχρώμου περσικοῦ ἀγγείου προερχομένου ἐκ Ραγές καὶ ἀποκειμένου ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ, χρονολογουμένου δὲ ἀπὸ τοῦ 12^{ου} αἰῶνος. Τὸ ἕτερον εἶναι τμῆμα γυψίνης ἀναγλύφου διακοσμήσεως τῶν ἰδίων περιήτου χρόνων, προερχομένης ἐξ Ἀμίδας (Dijarbekir) καὶ ἀπο-

Εἰκ. 9. Ἀνάγλυφον ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν.

κειμένης ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως². Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν παραδειγμάτων τούτων πρὸς τὸ ὑπὸ μελέτην θυμιατήριον γίνεται νομίζω φανερὰ ἡ μεταξὺ αὐτῶν ὑφισταμένη στενὴ σχέσηις.

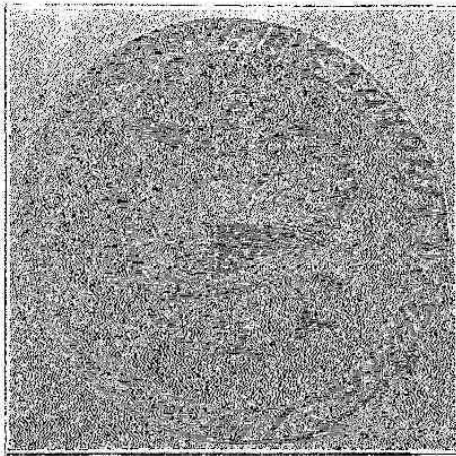
Τὸ πτηνὸν τοῦτο μὲ τὴν γυναικίαν κεφαλὴν, ὀνομαζόμενον πιθανῶς «Χομὰ»³ φαίνεται σχετιζόμενον πρὸς τὰς περὶ Παραδείσου μουσουλμανικὰς παραδόσεις. Τοῦτο τοῦλάχιστον δύναται τις νὰ συμπεράνῃ, ἂν ἔχη πρὸ ὀφθαλμῶν, μεταξὺ ἄλλων παραστάσεων, τὴν ἐπὶ χαρτονίου περσικὴν εἰκόνα τὴν ἀποκειμένην εἰς τὸ Ἐθνογραφικὸν Μουσεῖον τοῦ Ἀμστερδαμ καὶ παριστάνουσαν τὸν Μωάμεθ μετὰ τῶν συγγενῶν του ἐν τῷ Παραδείσῳ⁴. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰκόνης ταύτης, ἐξ ἧς παραθέτομεν ἐνταῦθα μόνον τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἡμᾶς λεπτομέρειαν, ἐπὶ δένδρου, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Κορανίου μνημονεύμενος Λωτός, παρίσταται καὶ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πτηνὸν μὲ τὴν γυναικίαν κεφαλὴν (*εἰκ. 8*). Εἰς τὴν δοξασίαν ἴσως ταύτην δέον ν' ἀποδοθῇ ἡ μεγίστη διάδοσις τῆς παραστάσεως τοῦ ἀνθρωποκεφάλου πτηνοῦ εἰς τὴν Μουσουλμανικὴν τέχνην, παραστάσεως, ἣν εὑρίσκομεν καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς τέχνης ταύτης καὶ ἐπὶ Σελτζουκικῶν καὶ ἐπὶ Τουρκικῶν μνημείων, μέχρι καὶ τοῦ 17^{ου} ἀκόμη αἰῶνος,

¹ Περβ. Manuel d'art musulman: G. Migeon, Les Arts plastiques et industriels, 2a ἔκδ. Paris 1927 I 268. Περβ. καὶ II 10, 17.

² M. van Berchen - J. Strzygowski, Amida, Heidelberg 1910, σ. 356 εἰκ. 302.

³ Βλ. Houtsma ἐν τῇ ἐπομένῃ σημειώσει.

⁴ Ἐγχρωμος εἰκὼν παρὰ M. Houtsma, Bilder aus einem persischen Falbuch ἐν Internat. Archiv für Ethnographie III 1890, 149 κ. ἐξ. Πίν. XII. Ἀπεικόνισις καὶ παρὰ Th. Arnold, Painting in Islam, Oxford 1928. Πίν. XXXVb. Περβ. καὶ σ. 110.

Εἰκ. 10. Περσικὸν πινάκιον ἐν τῷ Βρεταν. Μουσείῳ.

τινῆς διακοσμητικῆς. Τὰ ἐκ τῆς Βυζαντινῆς τέχνης παραδείγματα, ὅσα τοῦλάχιστον γνωρίζω, δὲν εἶναι πολυάριθμα, ἀλλὰ τὸ ὑπὸ μελέτην θυμιατήριον δὲν εἶναι βεβαίως τὸ μοναδικὸν βυζαντινὸν ἔργον ἐφ' οὗ εἰκονίζεται τὸ ἀνθρωποκέφαλον τοῦτο πτηνόν. Τοῦτο πράγματι εὐρίσκομεν ἐπὶ γλυπτῶν, ὅπως καὶ ἐπὶ ἀγγείων. Ἐνταῦθα παρέχομεν κατάλογον τῶν εἰς ἡμᾶς γνωστῶν ἔργων τέχνης,

ἐφ' ὧν ἀπαντᾷ τὸ θέμα τοῦτο. Ἡ ἀναγραφή αὕτη πολὺ βεβαίως ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι πλήρης, δύναται ὅμως νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις διὰ μελλούσας συμπληρώσεις.

Α' Ἐπὶ μαρμαρίνων ἀναγλύφων :

1) Ἀνάγλυφον εὐρισκόμενον ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν, γνωστὸν ἤδη ἐκ τῶν πολλῶν περὶ αὐτοῦ γενομένων συζητήσεων. Ἐπ' αὐτοῦ παρίσταται πτηνὸν μετὰ γυναι-

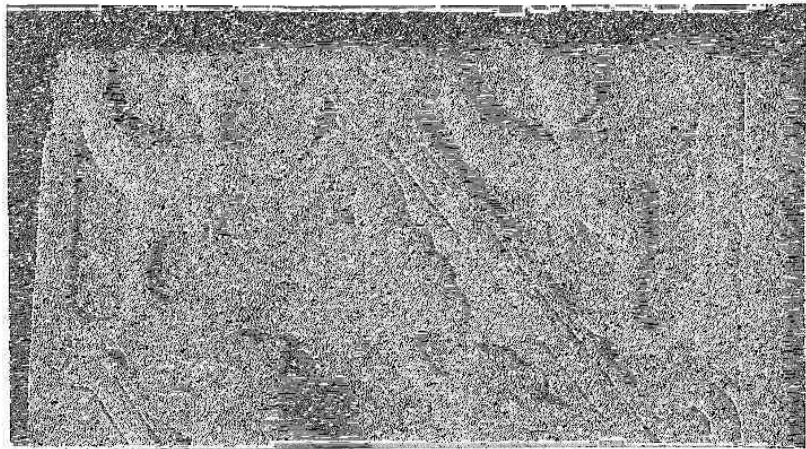
1 Ἀπεικονίσις παρὰ H. M u c h, Islamik, Hamburg 1921 εἰκ. 67a. Πρβ. καὶ Manuel d'Art Musulman I H. S a l a d i n, L'Architecture, Paris 1907, 446 κ. ἐξ. ὅπου καὶ ἄλλα παραδείγματα.

2 R. K o e c h l i n, L'Art de l'Islam, La Céramique au Musée des Arts Décoratifs, Paris Πιν. 31 N° 127.

ὅπως τὸ ἐν Νίγηδι Μουσῶλειον τῆς θυγατρὸς τοῦ Σουλτάνου Ἀχμέτ Α' Φατμᾶ Χανούμ (1610)¹ καὶ τὸ εἰς τοὺς ἰδίους περίπου χρόνους ἀναγόμενον μικρασιατικὸν πινάκιον τοῦ ἐν Παρισίοις Musée des Arts Décoratifs².

Τὸ θέμα τοῦτο διὰ τῶν κινητῶν ἔργων τέχνης ἔσχεν εὐρείαν διάδοσιν καὶ ἔξω τοῦ Μουσουλμανικοῦ κόσμου. Πλὴν τῆς Ἀρμενίας τὸ εὐρίσκομεν εἰς τὴν κεραμικὴν τοῦ Καυκάσου³, συχνάκις δὲ καὶ εἰς τὴν τέχνην τῆς Δύσεως⁴, ὅπου τὸ πτηνὸν μετὰ τὴν γυναικίαν κεφαλὴν ταυτίζεται καὶ πρὸς τὴν Λάμιαν⁵.

Θέμα τοιαύτην λαβὸν διάδοσιν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ εισέλθῃ καὶ εἰς τὸν κύκλον τῆς Βυζαντινῆς

Εἰκ. 11. Τὸ ἄνω μέρος θωρακίου ἐν τῷ Ναῶ Λαγυδιανῆς Θεσσαλονίκης.

3 D. Talbot Rice, Byzantine glazed Pottery, Oxford 1930 Πιν. XIXa. Πρβ. καὶ σ. 115.

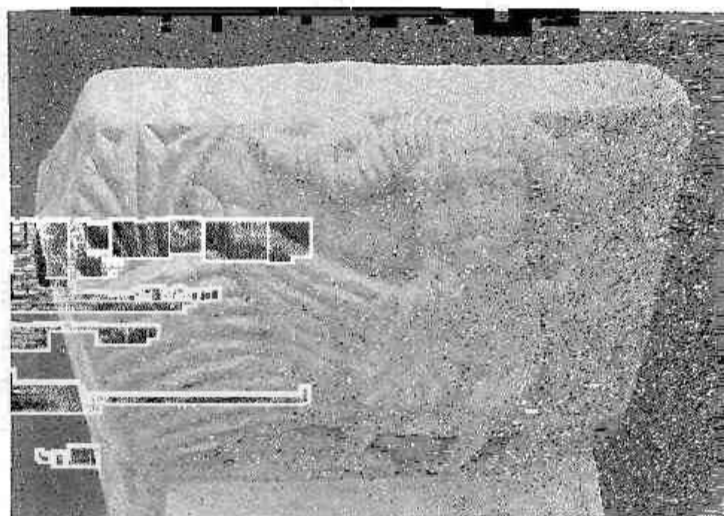
4 Manuel d'Art Musulman, M i g e o n, ἐνθ' ἄν. Π 406.

5 E. M a l e, L'Art religieux du XIIe siècle en France 3η ἐκδ. Paris 1928, σ. 336 κ. ἐξ.

κειάς κεφαλῆς, φέρον στέμμα καὶ κρατοῦν ῥόπαλον¹. Τὸ πτηνὸν τοῦτο εἶναι ἀντιμέτωπον πρὸς πολεμιστήν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὸ χωρίζει δένδρον, ἐφ' οὗ περιελίσσεται ὄφεις² (*εἰκ. 9*). Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ἠρμηνεύθη κατὰ διαφόρους μέχρι τοῦδε τρόπους, χωρὶς ἐν τούτοις καμμία ἐκ τῶν δοθεισῶν ἐρμηνειῶν νὰ εἶναι, κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, ἀπολύτως ἱκανοποιητική. Ἐθεωρήθη ὡς σχετιζόμενον πρὸς τὸν *Ludus gothicus* τῶν Βυζαντινῶν³, ὡς παράστασις τοῦ Ἰάσονος, ληφθεῖσα ἀπὸ τὸ ἔπος Ἀργοναυτικά⁴ καὶ τέλος ὡς εἰκονίζον τὸν ἀγῶνα Πυγμαίου κατὰ τῆς Γεράνας⁵. Ἐν τούτοις, ἂν ἔχη τις πρὸ ὀφθαλμῶν τ' ἀνωτέρω παρατεθέντα παραδείγματα ἐξ ἀνατολικῶν ἔργων (*εἰκ. 7*) καὶ μάλιστα πινάκιον περσικὸν ἐκ Ραγές,

Εἰκ. 12. Τμήμα θωράκιον ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσεῖῳ Ἀθηνῶν.

Εἰκ. 13. Ἐπίθημα κιονίσκου ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσεῖῳ Ἀθηνῶν.

ἀποκείμενον ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσεῖῳ, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται ὁμοίον πτηνὸν μετὰ γυναικείας κεφαλῆς καὶ στέμματος, (*εἰκ. 10*)⁶ θὰ πεισθῆ, ὅτι ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐπὶ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀναγλύφου εἰκονιζομένης σκηνῆς δέον ἴσως ν' ἀναζητηθῆ εἰς ἀνατολικὸν τινα μῦθον⁷.

2) Ἀνάγλυφον θωράκιον εὑρισκόμενον εἰς τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἐκκλησίαν τῆς Λαγουδιανῆς. Ἐπ' αὐτοῦ παρίστανται δύο ἀνθρωποκέφαλα πτηνὰ μετὰ στέμματος (;) καὶ οὐρᾶς χελιδόνος (*εἰκ. 11*). Τὸ γλυπτὸν τοῦτο, ἐπὶ μακρὰ ἔτη εὑρισκόμενον εἰς τὸ δάπεδον τῆς ἐκκλησίας, ἔχει ἀποτριβῆ οὕτως ὥστε τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν προσώπων δὲν διακρίνονται πλέον.

1 Ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο εἶναι ῥόπαλον καὶ ὄχι σκηπτρον, ὡς εἶκασεν ὁ Brehier. (βλ. ἐπομ. σημείωσιν) ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅλου χαρακτήρος τῆς σκηνῆς καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ ῥόπαλον ἦτο δπλον ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ὡς δεικνύει μία μικρογραφία τοῦ ἐν Μαδρίτῃ χειρογράφου τῶν Ἱστοριῶν τοῦ Σκυλίτζη. (Εἰκὼν παρὰ G. Schlumberger *L'Europe Byzantine* II σ. 333).

2 Εἰκὼν παρὰ L. Brehier, *Nouvelles recherches sur l'histoire de la Sculpture Byzantine* ἐν *Nouvelles Archives des Missions scientifiques Nouv. Serie Fasc. 9* (1913) Πίν. VIII. 15.

3 J. Strzygowski ἐν *Jahrbuch der K. Preussischen Kunstsammlungen* XIX, 1898, 16.

4 Supka Geza ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ Οὐγγρικοῦ Ἐθνικοῦ Μουσεῖου 1912 (σύνγγρ.) σ. 250 κ. ἐξ. εἰκ. 44. Βλ. καὶ περι-

ληψιν τοῦ ἀρθροῦ ὑπὸ Strzygowski ἐν *B. Z.* XXIII 1914 σελ. 353.

5 Brehier ἐνθ. ἀν. 22 κ. ἐξ. Γ. Σωτηρίου, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσεῖου Ἀθηνῶν Ἔκδ. 2α, Ἀθῆναι, 1931, σ. 46, ἀρ. 177.

6 Ὅμοιον πτηνὸν εὑρίσκεται καὶ ἐπὶ γραπτῷ ἀγγεῖου τοῦ Καυκάσου. Πρβ. T. Rice ἐνθ' ἀν. Πίν. XIXα.

7 Ἀνάλογος κάπως παράστασις εὑρίσκεται μετὰ τῶν ἀπὸ τοῦ 11^{ου} αἰῶνος ἀναγλύφων τοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ τοῦ Freiburg im Breisgau, ὅπου εἰκονίζεται πολεμιστῆς, λίαν παρεμφερῆς πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου, ἀντιμέτωπος πρὸς γρῦπα. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ δένδρον δὲν ὑπάρχει. Ἀπεικόνισις παρὰ Cahier-Martin, *Melanges d'Archéologie*, I 1847-49, σ. 125 κ. ἐξ. Πίν. XXIV.

3) Θωρακίον ἐν τῇ Φιάλῃ τῆς Μ. Λαύρας ἐν Ἀγίῳ Ὄρει. Μεταξὺ ἄλλων παραστάσεων γρουπῶν, λεόντων, παγωνίων κλπ, αἵτινες πληροῦσι τὰ τετράγωνα εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι διηρημένη

Εἰκ. 14. Αεπιμέρεια ἐκ τοῦ ἑλεφαντίνου κιβωτιδίου τῆς Συλλογῆς Μ. de Rothschild.

ἢ πλάξ, εὐρίσκεται καὶ πτηνὸν μετὰ γυναικείας κεφαλῆς διευθυνόμενον πρὸς ἄριστερά¹.

4) Τμῆμα θωρακίου ὁμοίως ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν². Ἐπ' αὐτοῦ παρίσταται ἀνθρωποκέφαλον πτηνὸν μετὰ τῶν ὀπισθίων ποδῶν μεγάλου ζώου, οὔτινος δὲν διασφίζεται τὸ ἐμπρόσθιον μέρος, καὶ τὸ ὁποῖον ὁ Supka Geza θεωρεῖ ὡς Κένταυρον³ (εἰκ. 12).

5) Μικρὸν ἐπίθημα κιονίσκου ἀποκείμενον εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν. Τὸ ἐπ' αὐτοῦ εἰκονιζόμενον πτηνὸν μετὰ

γυναικείας κεφαλῆς φέρει μακρὰν κόμην συστρεφομένην ἑκατέρωθεν εἰς δύο παχεῖς πλοκάμους ἐν εἴδει κεράτων (εἰκ. 13).

Β' Ἐπὶ ἑλεφαντίνων γλυπτῶν :

6) Ἐπὶ τοῦ καλύμματος τοῦ ἑλεφαντίνου κιβωτιδίου τῆς Συλλογῆς Μ. de Rothschild μεταξὺ πτηνῶν, γρουπῶν καὶ ἄλλων φανταστικῶν ζώων, πληροῦντων τὰ κενὰ ἑκατέρωθεν κυματοειδῶς βαίνοντος βλαστοῦ, εὐρίσκεται καὶ πτηνὸν μετὰ γυναικείαν κεφαλὴν (εἰκ. 14). Ὁ τεχνίτης ὁ κατασκευάσας τὸ κιβωτιδίον, παρανοήσας πιθανῶς τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ πρότυπον, μετέβαλε τὴν πλουσίαν γυναικείαν κόμην εἰς μορφήν ζώου, τοιουτοτρόπως δὲ τὸ πτηνὸν παρίσταται μετὰ δύο ἀντιθέτως βλέποντα πρόσωπα, γυναικὸς καὶ ζώου. Τὸ κιβωτιδίον τοῦτο, καθὼς καὶ τὰ ὅμοια πρὸς αὐτό, παρὰ τὴν ἐπ' αὐτῶν παρουσίαν θεμάτων ἐκ τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, παρέχουν στοιχεῖα πείθοντα περὶ τῆς ἀνατολικῆς καταγωγῆς τῆς διακοσμῆσεως αὐτῶν, ὡς ἤδη παρετήρησεν ὁ κ. Brehier⁴.

Γ' Ἐπὶ ἀγγείων :

7) Τμῆμα ἀγγείου προερχόμενον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ εὐρισκόμενον εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ κ. D. Talbot Rice, ὅστις χρονολογεῖ αὐτὸ ἀπὸ τοῦ 13^{ου} ἢ 14^{ου} αἰῶνος⁵. Ἐπ' αὐτοῦ παρίσταται πτηνὸν μετὰ γυναικείαν κεφαλὴν σχεδὸν κατ' ἐνώπιον, ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας ἀνεμίζονται δύο πλόκαμοι ἐν εἴδει ταινιῶν (εἰκ. 15).

8) Ἀγγεῖον εὐρεθὲν εἰς τὰς ὑπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς διενεργου-

¹ Ἀπεικόνισις παρὰ G. Schiumberger, L'epopee Byzantine II σ. 521. Διακρίνεται εἰς τὸ δεύτερον ἐξ ἄριστερῶν τετράγωνον τῆς κάτω σειρᾶς.

² Περιγραφή καὶ ἀπεικόνισθις ὑπὸ Supka Geza ἐνθ' ἄν. 249 κ. ἐξ. εἰκ. 43α. Πρβ. Β. Ζ. ΣΧΙΙΙ, 1914, σ. 353, Νο 7.

³ Ἐνθ' ἄν. 250. Οὔτος παραβάλλει τὴν ἐν λόγῳ παράστασιν πρὸς τὰ ἀνάγλυφα τῆς Ἀψίδος τῆς Σκρικουῦς. Ἐκεῖ ὁμοῦς δὲν εἰκονίζεται ἀνθρωποκέφαλον πτηνόν, ἀλλὰ τετρά-

ποδον μετὰ ἀνθρωπίνην κεφαλὴν. Πρβ. Stazygowski ἐν Β. Ζ. ΙΙΙ 1894, σ. 6 καὶ Πίν. ΙΙ 5.

⁴ L. Brehier, Le Coffret byzantin de Reims et les Coffrets d'ivoire à rosettes. Gazette des Beaux-Arts, 1930, σ. 279 κ. ἐξ.

⁵ D. Talbot Rice, Byzantine glazed Pottery, Πίν. ΧVb καὶ σ. 114.

μένας ἐν Παλ. Κορίνθῳ ἀνασκαφάς. Τοῦτο φέρει παράστασιν ἀνθρωποκεφάλου πτηνοῦ καθημένου ἐπὶ τῶν νότων ἄλλου πτηνοῦ μὲ μακροὺς πόδας (ἐρρωδιού;) παρὰ τὸ ὁποῖον εἰκονίζεται ἰχθύς (*εἰκ. 16*)¹.

Τὸ ἀνθρωποκέφαλον τοῦτο πτηνόν, τὸ ἐκ τῆς Περσίας καὶ Μεσοποταμίας ἔλκον τὴν καταγωγὴν, εἰσελθὼν εἰς τὸν κύκλον τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ὑπέστη οὐσιώδη ἐξέλιξιν, ἣν δυνάμεθα ὁποσδήποτε νὰ παρακολουθήσωμεν ἐπὶ τῶν διασωθέντων μνημείων, ἰδιαιτέρως δὲ ἐπὶ τῶν ἀγγείων. Ἡ τοιαύτη δὲ ἔρευνα θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς ἡμᾶς νὰ ὀρίσωμεν ἀσφαλέστερον τὴν θέσιν ἣν ἐν τῇ ἐξελίξει ταύτῃ κατέχει ἢ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θυμιατηρίου παράστασις. Τὸ ἀγγεῖον τῆς Συλλογῆς T. Rice (*εἰκ. 17. 2*) εἶναι τὸ ἐγγύτερον εὑρισκόμενον πρὸς τὰ μουσουλμανικὰ πρότυπα, πρὸς τὰ ὁποῖα σχετίζεται στενώτατα ἢ σχεδὸν ἐντελῶς κατ' ἐνώπιον εἰκονιζομένη γυναικεία κεφαλὴ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ πτηνοῦ. Περὶ τούτου δύναται τις νὰ πεισθῇ, ἂν παραβάλλῃ αὐτὴν πρὸς τὴν ἐν (*εἰκ. 17. 1*) γυναικείαν μορφὴν εἰλημμένην ἐκ πολυχρώμου περσικοῦ ἀγγείου Ραγῆς τοῦ 13^{ου} αἰῶνος². Τὸ παράδειγμα δὲ τοῦτο δύναται ἐπίσης νὰ ἐξηγήσῃ καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ ἀγγείου T. Rice (*εἰκ. 17. 2*) ἐν εἶδει ἀνεμιζομένων ταινιῶν εἰκονιζομένους πλοκάμους τῆς κόμης, τοὺς ὁποίους ὁ τεχνίτης τοῦ ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ ἐπιθήματος (*εἰκ. 13*) διέπλεσεν ἐν εἶδει κεράτων. Ἡ κεφαλὴ τοῦ πτηνοῦ ἐπὶ τοῦ ἀγγείου τῆς Κορίνθου (*εἰκ. 17. 3*)

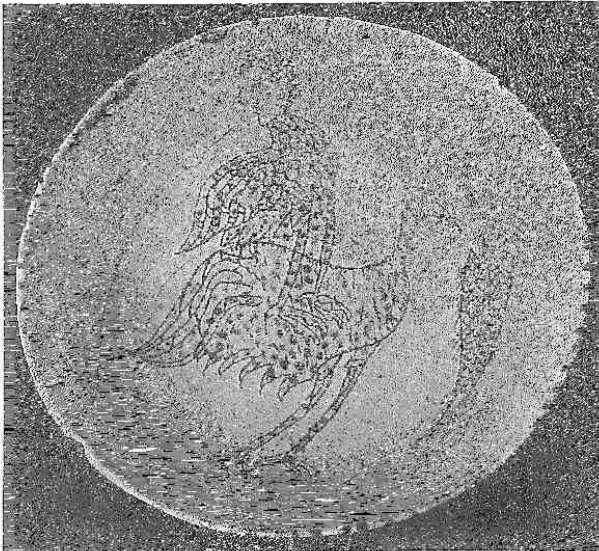
Εἰκ. 15. Βυζαντινὸν ἀγγεῖον ἐν τῇ Συλλογῇ D. Talbot Rice.

ἀπομακρύνεται οὐσιωδῶς τοῦ ἀνατολικοῦ προτύπου, ὡς δεικνύει καὶ ἡ κατὰ κρόταφον παράστασις αὐτῆς, ἣτις εἶναι, ὡς γνωστόν, σπανιωτάτη εἰς τὴν περσικὴν ζωγραφικὴν τοῦναντίον δὲ λίαν συνήθης εἰς τὴν βυζαντινὴν κεραμικὴν. Εἰς τὸ ἀγγεῖον τοῦτο τῆς Κορίνθου τὰ γυναικεῖα χαρακτηριστικὰ εἶναι ἀκόμη καταφανῆ, ἀλλὰ οἱ πλόκαμοι ἐξαφανίζονται ἢ δὲ κόμη γίνεται βραχεῖα καὶ βοστρυχώδης. Ὁ γυναικεῖος ὅμως χαρακτήρ ἔχει ἐντελῶς ἐξαφανισθῆ ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ πτηνοῦ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θυμιατηρίου (*εἰκ. 17. 4*). Αὕτη ὁμοιάζει πλέον ἐντελῶς σχεδὸν πρὸς τὰς ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν ἀγγείων εἰκονιζομένας μορφὰς πολεμιστῶν. Περὶ τούτου δύναται τις νὰ πεισθῇ, ἂν παραβάλλῃ τὴν μορφὴν ταύτην πρὸς τὰ ἐνταῦθα παρατιθέμενα παραδείγματα ἐκ δύο ἀνεκδότων εἰσέτι ἀγγείων, ὧν τὸ μὲν εὑρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως (*εἰκ. 17. 5*) τὸ δὲ εἰς τὴν Συλλογὴν τῆς Θεσ-

¹ Τὴν ἄδειαν τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἀγγείου τούτου, ἀνεκδότου εἰσέτι, παρέσχεν εἰς ἡμᾶς λίαν εὐγενῶς ὁ διευθυντὴς τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς κ. Rhys Carpenter, ὃν καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης αἰσθανόμεθα τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εὐχαριστήσωμεν θερμότατα.

² Ἀνήκεν εἰς τὸν κ. J. Moussa ἐκ Τεχεράνης καὶ ἐπωλήθη ἐν δημοπρασίᾳ γενομένη ἐν Παρισίοις τὴν 5^{ην} Μαΐου 1922. Ἡ εἰκὼν ἐλήφθη ἐκ τοῦ Καταλόγου τῆς πωλήσεως Πίν. XI, Νο 68.

σαλονίκης (εικ. 17. 6). Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν ἐν τῇ εἰκόνι 17 συγκεντρωμένων λεπτομερειῶν γίνεται, νομίζω, λίαν καταφανῆς ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις ἀπὸ τῆς γυναικείας πρὸς τὴν ἀνδρικήν κεφαλὴν. Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ δύναται τις ἐπίσης νὰ παρατηρήσῃ, πῶς, ἐφ' ὅσον ἀπομακρυνόμεθα τοῦ ἀνατολικοῦ προτύπου, ἐγγύτερον πρὸς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται, ὡς εἶδομεν, τὸ

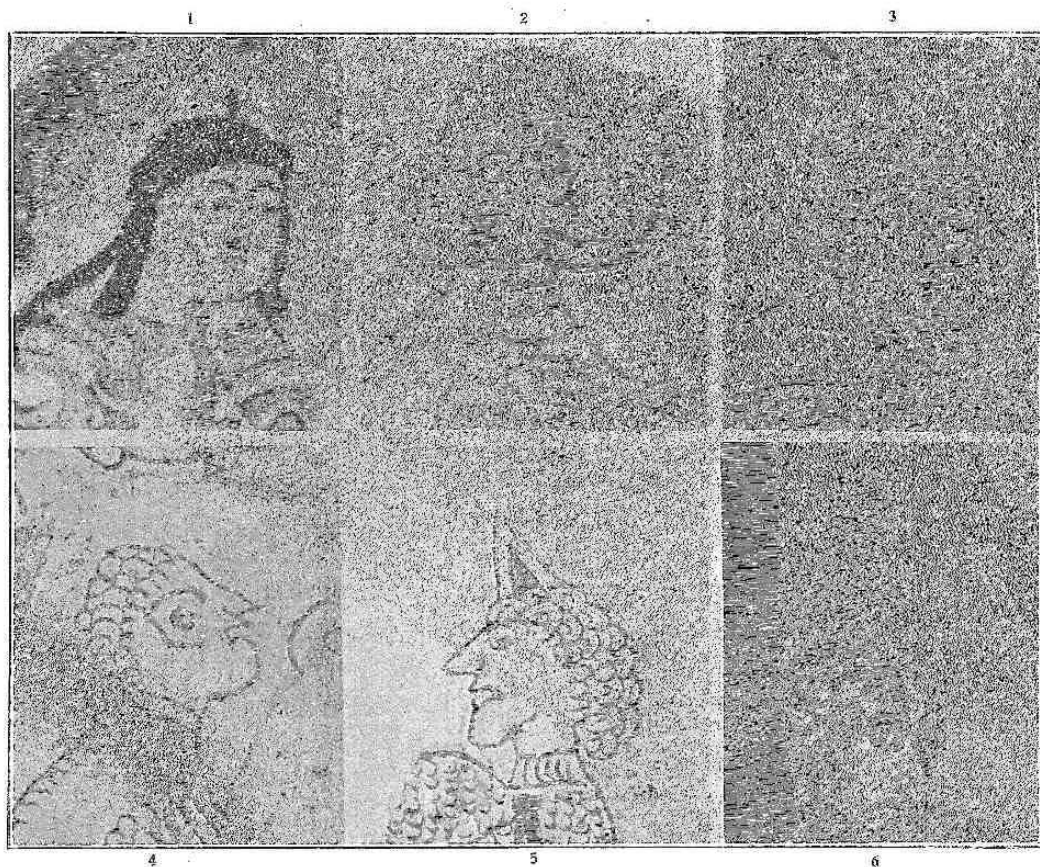

Εἰκ. 16. Βυζαντινὸν ἀγγεῖον ἐν τῷ Μοναστήρ. Παλ. Κορίνθου.

ἀγγεῖον τῆς Συλλογῆς T. Rice, ὁ βυζαντινὸς τεχνίτης, μὴ δυνάμενος νὰ ἐννοήσῃ τὴν σημασίαν τῆς παραστάσεως, μετέπλαθεν αὐτὴν συμφώνως πρὸς τὰς γνωρίμους εἰς αὐτὸν μορφάς, οἳαι ἦσαν αἱ ἀπεικονίσεις πολεμιστῶν, συχνόταται ὡς γνωστὸν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν ἀγγείων. Ἐν τούτοις, παρὰ τὴν διαρκῆ ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸ μουσουλμανικὸν πρότυπον χαρακτηριστικὰ τινὰ αὐτοῦ ἐξηκολούθησαν νὰ παραμένουν ἀκόμη λίαν αἰσθητά, ἰδίᾳ ἡ κατασκευὴ τοῦ ὀφθαλμοῦ. Πράγματι τὸ ἀγγεῖον T. Rice ἀντιγράφει πιστῶς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ περσικοῦ προτύπου, εἰς τὸ ἀγγεῖον ὅμως τῆς Κορίνθου, ὅπως καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον

θυμιατήριον, ἃν καὶ ἡ κεφαλὴ εἰκονίζεται πλέον κατὰ κρόταφον, ὁ ὀφθαλμὸς εἶναι σχηματισμένος κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον, καθ' ὃν καὶ εἰς τὰ δύο προηγούμενα παραδείγματα (εικ. 17, 1, 2) εἰς τὰ ὁποῖα ἡ κεφαλὴ παρίσταται κατ' ἐνώπιον.

Ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις τῆς γυναικείας κεφαλῆς πρὸς τὴν ἀνδρικήν, ἦν ἀνωτέρω διεπιστώσαμεν, καὶ ἡ θέσις, ἣν κατέχει ἐν αὐτῇ τὸ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θυμιατηρίου ἀνθρωποκέφαλον πτηνὸν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς βάσις διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀντικειμένου; Νομίζω ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν, καθ' ὅσον τὰ ἀγγεῖα ἐφ' ὧν εὔρομεν τὰς διαφόρους βαθμίδας τῆς ἐξελίξεως τῆς μορφῆς ταύτης δὲν ἀπέχουσιν οὐδόλως ἴσως χρονολογικῶς ἀπ' ἀλλήλων. Εἶναι δὲ πολὺ πιθανὸν ἀγγεῖα μὲ παραστάσεις ὀλιγότερον ἐξελιγμένας νὰ εἶναι χρονολογικῶς μεταγενέστερα ἄλλων, ἐφ' ὧν ἡ ἐξέλιξις νὰ εἶναι μεγαλύτερα, καὶ τοῦτο, διότι τοῦ τύπου ἀπαξ εἰσαχθέντος εἰς τὴν βυζαντινὴν κεραμικήν, οἱ τεχνίται ἀντέγραφον, ὅπως εἶναι πολὺ φυσικόν, αὐτὰ πλέον τὰ βυζαντινὰ ἀγγεῖα, λησμονηθέντων τῶν ἀνατολικῶν αὐτῶν προτύπων. Τούτου ἄλλως τε ἔχομεν τὴν ἀπόδειξιν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν σειρὰν τῶν ἀγγείων μὲ τὴν παράστασιν τοῦ ἀνθρωποκεφάλου πτηνοῦ. Τὸ ἀγγεῖον T. Rice, ἃν καί, ὡς εἶδομεν, εἶναι τὸ μόνον πλησιέστερον εὐρισκόμενον πρὸς τὰς ἀνατολικὰς παραστάσεις, καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ ἀρχαιότερον τῆς σειρᾶς, ἀνήκει ἐντούτοις εἰς τοὺς

Εικ. 17. Ἐξέλιξις τῆς γυναικείας μορφῆς ἐν τῇ βυζαντινῇ κεραμικῇ.

- 1) Ἄγγειον Περσικόν. 2) Ἄγγειον Συλλ. D. T. Rice (πρὸς. εἰκ. 15). 3) Ἄγγειον Π. Κορίνθου (πρὸς. εἰκ. 16).
4) Θυματήριον Βυζ. Μουσείου. 5) Κεφαλὴ πολεμιστοῦ (;) ἐπὶ ἀγγείου ἐν τῷ Μουσείῳ Ἀκροπόλεως. 6) Κεφαλὴ
πολεμιστοῦ ἐπὶ ἀγγείου ἐν τῇ Συλλογῇ Θεσσαλονίκης.

χρόνους τῶν Παλαιολόγων. Τοῦτο παρουσιάζει τὴν αὐτὴν τεχνικὴν μὲ τὸ βαθέως ἐγγράκτον σχέδιον, ἦν καὶ τὸ ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ Ἴπποδρόμου τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὑρεθὲν θραῦσμα, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται στρατιώτης κρατῶν σημαίαν ἐπὶ τῆς ὁποίας εὑρίσκειται σταυρὸς μὲ τὰ τέσσαρα Β, τὸ ἔμβλημα δηλαδὴ τῶν Παλαιολόγων¹. Ἐντελῶς ἀκριβῆς ἄλλως τε χρονολογικὸς προσδιορισμὸς τῶν βυζαντινῶν ἀγγείων δὲν εἶναι ἀκόμη ἐφικτός, καὶ τοῦτο γνωρίζουσι πάντες οἱ ὅπωςδῆποτε ἀσχοληθέντες μὲ τὴν βυζαντινὴν κεραμικὴν, διὰ τὴν ἔλλειψιν κυρίως δειγμάτων ἀσφαλῶς χρονολογημένων. Ἀλλὰ καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ τρόπου τῆς σχεδιάσεως ὡς καὶ ἡ ἐλαφρὰ ἢ βαθεῖα χάραξις τοῦ θέματος ἐπὶ τοῦ ἀγγείου δὲν σημαίνει κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ διαφορὰν ἐποχῆς, διότι αἱ διάφοροι τεχνικαὶ αὐτὰι συνήθειαι

¹ S. Casson ἐν Preliminary Report upon the Excavations carried out in the Hippodrome of Constantinople

in 1927 on behalf of the British Academy, London 1928, σ. 41 κ. ἔξ. εἰκ. 41.

συνυπάρχουσι. Γενικῶς ὁμως τ' ἀνωτέρω παρατεθέντα ἀγγεῖα, ἐφ' ὧν τὸ ἀνθρωποκέφαλον πτηνόν, δύνανται ν' ἀναχθῶσιν εἰς τοὺς περὶ τὸν 14^{ον} αἰῶνα χρόνους.

Πρὸς τὴν χρονολόγησιν ὁμως ταύτην ὑπάρχει φαινομενικὴ τις ἀντίφασις. Πάντα δηλαδὴ τὰ ἐξ ἀνατολικῶν ἔργων παραδείγματα, ἅτινα προσηγάγομεν ἀνωτέρω, τῆς παραστάσεως τοῦ ἀνθρωποκεφάλου πτηνοῦ ἀνήκουν εἰς τὸν 12^{ον} καὶ 13^{ον} αἰῶνα, ἐπίσης τὰ βυζαντινὰ ἀγγεῖα μὲ τὴν παράστασιν ταύτην χρονολογοῦμεν γενικῶς ἀπὸ τοῦ 14^{ου} αἰῶνος. Τὰ ἀνάγλυφα ὁμως τ' ἀνωτέρω περιγραφέντα (*εἰκ. 9-13*) δὲν δύνανται νὰ κατέλιθωσι μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων. Ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ 10^{ου} καὶ 12^{ου} αἰῶνος περίοδον. Ποῖα λοιπὸν ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὰ μεταγενέστερα ἀγγεῖα καὶ ἐξ ἄλλου πόθεν ἔλαβον ταῦτα τὸ θέμα τοῦ ἀνθρωποκεφάλου πτηνοῦ, ἀφ' οὗ τὰ ἀνατολικά πρότυπα εἶναι μεταγενέστερα; Αἱ ἀπορίαι αὗται λύονται ἀμέσως, ὅταν ἔχη τις πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι τὸ θέμα τοῦτο τοῦ ἀνθρωποκεφάλου πτηνοῦ, ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα, εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀρχαῖκην περσικὴν κεραμικὴν, ἣτις γενικῶς χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 9^{ου} μέχρι τοῦ 13^{ου} αἰῶνος. Ἐκ τῆς κεραμικῆς αὐτῆς ἀντεγράφησαν τόσον αἱ ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν ἀναγλύφων, ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν περσικῶν ἀγγείων καὶ ἄλλων ἔργων τέχνης τοῦ 12^{ου} καὶ 13^{ου} αἰῶνος εὐρισκόμεναι παραστάσεις. Ἡ παρατηρούμενη λοιπὸν ἐκ πρώτης ὄψεως χρονολογικὴ ἀντίφασις εἶναι φαινομενικὴ μόνον. Περὶ τοῦ ζητήματος ὁμως τούτου, τὸ ὁποῖον χρηῖται εὐρυτέρας ἀναπτύξεως, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκταθῶμεν ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτῃ, προκειμένου ν' ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸ θέμα τοῦτο διὰ μακρῶν ἐν ἄλλῃ προσεχεῖ ἐργασίᾳ ἡμῶν.

Κατὰ ταῦτα ἡ εἰς τὸν 14^{ον} αἰῶνα τοποθετήσις γενικῶς τῆς ἀπασχολούσης ἡμᾶς σειρᾶς τῶν ἀγγείων οὐδόλως συγκρούεται πρὸς τὴν χρονολογίαν τῶν γλυπτῶν. Εἰς τοὺς χρόνους λοιπὸν τούτους δέον νὰ τοποθετήσωμεν καὶ τὸ ἡμέτερον θυμιατήριον, πρὸς τοὺς ὁποίους ἄλλως φέρουσιν ἡμᾶς καὶ τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τῆς μελέτης τοῦ σχήματος αὐτοῦ, ὅπερ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἀπαντᾷ ἀπαράλλακτον ἐπὶ τοιχογραφῶν τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ἡ μεγάλη σπανιότης βυζαντινῶν θυμιατηρίων τοῦ εἴδους τούτου¹ καὶ ἡ οὐχὶ λίαν συνήθης διακόσμησις τοῦ θρασμάτος τοῦ ἀπασχολήσαντος ἡμᾶς, πολυτίμου ἀληθῶς ἀποκτήματος τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου, δεικνύουσι τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτοῦ σημασίαν καὶ δικαιολογοῦσι τὸν μακρὸν ὅπως δὴποτε περὶ αὐτοῦ γενόμενον λόγον ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτῃ.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

¹ Πήλινον θυμιατήριον μετὰ συμφουῶς λαβῆς, ἔχον τὴν μορφήν κοχλιαρίου εὐρίσκεται εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Μουσεῖον Κοσμητικῶν Τεχνῶν, προερχόμενον ἐκ Π. Κορίνθου. (Ἄριθ.

1347). Τοῦτο ὁμοιάζει πρὸς τὸ φερόμενον ὑπὸ μίας τῶν Μυροφόρων ἐν τῇ τοιχογραφίᾳ τῶν Ἁγ. Θεοδώρων τοῦ Μυστρᾶ (Πρβ. Millet, *Mistra* Πίν. 84. 5).

ΤΟ ΗΡΩΝ ΤΗΣ ΑΛΥΖΙΑΣ

ὑπο Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΥ

(Πίναξ 1-2).

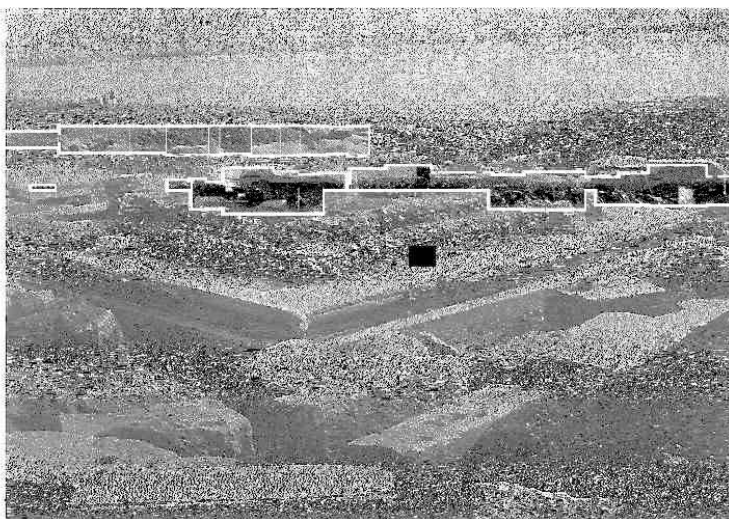
Παρὰ τὸν γνωστὸν λιμένα τοῦ Ἀστακοῦ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς Ἀκαρνανίας τὰ δρομολόγια τῶν πλοίων ἀναφέρουν ἐνίοτε τὸν Μύτικαν καὶ τὴν Ζαβέρδαν. Ὁ Μύτικας, ἀπέναντι τῆς νησίδος τοῦ Καλάμου, τῆς Κάρνου τῶν ἀρχαίων, εἶναι παραλιακὸς συνοικισμὸς τῶν νεωτέρων χρόνων, ὀνομασθεὶς ἀπὸ τῆς γλωσσοειδοῦς ἀμμόδους ἀκτῆς, ἣτις κλείει πρὸς νότον τὸν καλούμενον Βοῦλκον, λιμένα ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐγγὺς ἀρχαίαν πόλιν Ἀλυζίαν. Κατὰ τὸ πρὸς βορρᾶν πέρας τοῦ Βοῦλκου διακρίνει τις ἀμέσως ἐπὶ τῆς παραλίας τὸ ἐκκλησιδίων τῆς Ἀγ. Τριάδος καὶ παρ' αὐτὸ λευκίζοντα μακρόθεν σωρὸν λίθων καὶ μαρμάρων. ἀποκαλυφθέντων διὰ δαπάνης τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας εἰς τρεῖς ἀνασκαφάς, ἐνεργηθείσας δι' ἐμοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1919, 1921 καὶ 1922. Πρόκειται κυρίως ἐνταῦθα περὶ βωμοειδοῦς καὶ σημαντικοῦ εἰς μέγεθος ἐπιταφίου μνημείου, τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς ἔνεκα τούτου ὀνομάζομεν Ἡρῶν¹.

Εἶναι σκοπιμώτερον ἀντὶ παραπομπῶν εἰς τὰς τοπογραφικὰς ἐρεῦνας τῶν νεωτέρων νὰ παραθέσωμεν ὀλόκληρον τὸ σημαντικὸν χωρίον τοῦ Στράβωνος, 10,2,21:... Ἀπὸ δὲ Λευκάδος ἐξῆς Πάλαιρος καὶ Ἀλυζία τῆς Ἀκαρνανίας εἰσὶ πόλεις, ὧν ἡ Ἀλυζία πεντεκαίδεκα ἀπὸ θαλάττης διέχει σταδίους, καθ' ἣν ἐστὶ λιμὴν Ἡρακλέους ἱερὸς καὶ τέμενος, ἐξ οὗ τοὺς Ἡρακλέους ἄθλους, ἔργα Λυσίππου, μετήνεγκεν εἰς Ρώμην τῶν ἡγεμόνων τις, παρὰ τόπον κειμένους διὰ τὴν ἐρημίαν. Εἴτ' ἄκρα Κριθώτη καὶ πόλις Ἀστακός... εἴτ' Οἰνιάδαι καὶ Ἀχελῶος... εἴθ' ὁ Εὐήνος, εἰς ὃν ἀπὸ τοῦ Ἀκίου σάδιοι ἐξακόσιοι ἐβδομήκοντα. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου πρὸ πάντων² ὠδηγήθησαν οἱ νεώτεροι, ὥστε μετ' ἀσφαλείας νὰ τοποθετήσουν τὴν Ἀλυζίαν εἰς τὰ παρὰ τὴν σημερινὴν Καντήλαν, $\frac{3}{4}$ τῆς ὥρας ἀπέχουσαν πρὸς τὰ μεσόγεια, ἐκτεταμένα ἐρείπια τειχῶν καὶ ἄλλων ἀρχαίων, τὸν δὲ Βοῦλκον νὰ ταυτίσουν πρὸς τὸν λιμένα τοῦ Ἡρακλέους. Ποῦ πρὸς τούτοις ἔδει νὰ ἀναζητηθῆ τὸ τέμενος τοῦ ἥρωος, ὑπεδεύνουν σαφῶς τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας παρὰ τὴν Ἀγ. Τριάδα φαινόμενα μάρμαρα καὶ ἄλλα σημάδια σπουδαίου ἀρχαίου κτίσματος. Ὁ ἀπόκεντρος καὶ ἄλλως ἄσημος τόπος ἔγινεν οὕτω κἄπως ὀνομαστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ ἦτο πολὺ ἐλκυστικὸν νὰ ἐρευνηθῆ δι' ἀνασκαφῆς ὄχι μόνον χάριν τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὠραίαν ἐλπίδα, μήπως εὗρεθοῦν οἰαδιήποτε ἀπηγήσεις εἰς ἀντίγραφα μικρὰ ἢ μεγάλα τῶν λυσιππειῶν ἔργων ἢ μήπως τοῦλάχιστον ἐπανήρχοντο εἰς τὸ φῶς τὰ βᾶθρα τῶν ἀποκομισθέντων ἀγαλμάτων. Τὸ τελευταῖον θὰ ἐσήμαινε μέγα κέρδος, διότι θὰ εἴχομεν οὕτω σαφεστέραν ἰδέαν καὶ περὶ

1 Τὰ συναφῆ πρὸς τὸ ἄρθρον σχέδια καὶ ἡ ἀναπράστασις ἐξετελέσθησαν συμφώνως πρὸς μετρήσεις μου ἐπὶ τόπου καὶ σχεδιάσματα ὑπὸ τοῦ νεαροῦ πτυχιούχου τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν κ. Χρ. Λεφάκη μετ' ἱκανὴν ἐπιτυχίαν.

2 Ἄλλα σημαντικὰ χωρία διὰ τὴν τοπογραφίαν εἶναι τοῦ Κικέρωνος, Epist. 16,2: tertio die abs te Alyziam accessimus. Is locus est citra Leucadem stadia CXX. καὶ τοῦ Σκύλακος, GGM, 34. «Μετὰ ταῦτα πόλις Ἀλυζία καὶ κατὰ ταύτην νῆσος Κάρνος.»

άλλων και τοῦ τρόπου τῆς ἐκθέσεως τῶν πολλαπλῶν εἰκόνων. Πρὸς τούτοις θὰ ἐπιστοποιοῦντο, ὅσα ἀντίγραφα φυλασσόμενα εἰς τὰ νεώτερα Μουσεία εἶχον ὁπωσδήποτε ἐκείθεν τὴν καταγωγὴν¹. Εἶναι ἀληθές, ὅτι αἱ ὠραῖαι αὐταὶ ἐλπίδες, τὸ κίνητρον τῆς ἀνασκαφῆς, καθόλου δὲν ἐπραγματοποιήθησαν, ἀλλ' ὅμως αἱ δαπάναι καὶ αἱ σχετικῶς μακροχρόνιοι προσπάθειαι — 7 περίπου μηνῶν ἐπιτόπιος ἐργασία κατὰ τὰ τρία ἔτη τῆς ἀνασκαφῆς — δὲν ἀπέβησαν εἰς μάτην. Ἐβεβαιώθη, ὅτι κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν ὑλικῶν, ἰδίως τῶν μαρμάρων, τοῦ παλαιοῦ Ἡρακλείου, ἐκεῖ που πλησίον ἰδρυμένου, ἐκτίσθη εἰς ὑστέραν ἐποχὴν, κατὰ τὸ τέλος τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος, τετράγωνον, μὲ πλευρὰν κάτω 9.40 μ. ἐπιτάφιον μνημεῖον, ἀνήκον εἰς

Εἰκ. 1. Τοῦ ἤρφου ἀπορις ΒΔ.

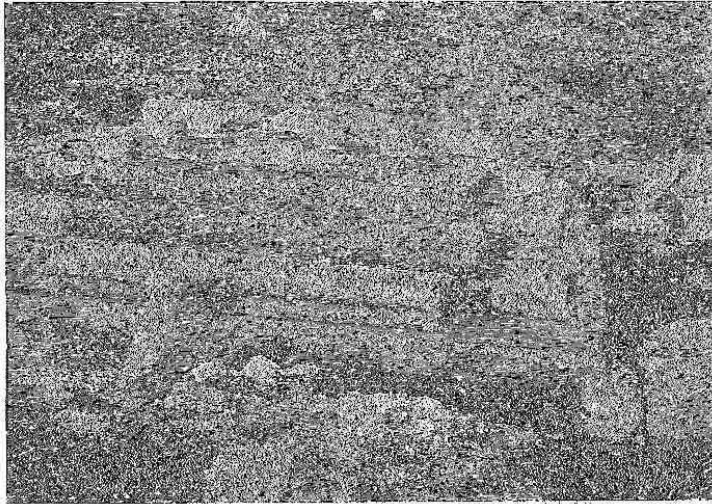
ἄγνωστον ἐπιφανές πρόσωπον. Ἡ ἀναπαράστασις τοῦ σημαντικοῦ μνημείου ἐγίνε κατὰ τὸ μέγιστον μέρος δυνατή, τρία δὲ ἐκ τῶν ἀκρωτηρίων, τοῦ σπουδαιοτάτου στολισμοῦ τοῦ ἤρφου, μεταφερθέντα εἰς Ἀθήνας καὶ συμπληρωθέντα ἐπιτυχῶς διὰ γύψου ὑπὸ τοῦ γλύπτου κ. Παναγιωτάκη, ἀποτελοῦν ἰδιάζοντα ἐπιφανῆ κοσμήματα τῶν συλλογῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.

Τὸ ἐκκλησιδίων τῆς Ἀγ. Τριάδος ἐκτίσθη πρὸ ὀλίγων δεκάδων ἐτῶν ὑπὸ τῶν Μυτικιωτῶν πλησίον ἄλλου μικροτέρου καὶ εἰς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ἔργον πενιχρότατον τῆς τουρκοκρατίας, δὲν εἶναι τὸ πρῶτον ἱερὸν ἴδρυμα τοῦ τόπου, ὅπως φαίνεται ἐκ τῶν ἐντειχισμένων μαρμάρων. Ἡ ἀνασκαφὴ ἔπειτα ἔδειξεν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὅτι τὸ ἐκκλησιδίων εἶναι τὸ τελευταῖον μέλος σειρᾶς ἀρχομένης ἀπὸ τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων. Πέριξ δὲν εἶναι ὀλίγα τὰ λείψανα κατασκευῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πλινθοκτίστων, τῶν

¹ Τοιαῦτα προσπάθειαι ἔχουν ἤδη γίνει, ὅπως π. χ. ἐπεξείρησαν νὰ συνάψουν τὸ ἐκ Πομπηίας προερχόμενον χάλκινον μικρὸν σύμπλεγμα Ἡρακλέους καταβάλλοντος τὴν

Κερυντίν ἐλαφον καὶ φυλασσόμενον τώρα εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Παλέρμου πρὸς τὸ λυσίπειον πρότυπον τῆς Ἀλυζίας. Ἰδὲ Μ. Collignon, Lysippe, 75 κέ. εἰκ. 17.

ῥωμαϊκῶν χρόνων. Παρόμοια ἴχνη παρατηροῦνται καὶ κατὰ τὴν ἐγγὺς παραλίαν καὶ ὑπὸ τὴν θάλασσαν εἰς ἰκανὴν ἔκτασιν, ἐπειδὴ, ὅπως πανταχοῦ τῶν ἐλληνικῶν παραλιῶν, ἡ ἐπιφάνεια τῆς θαλάσσης, εἴτε διὰ τὰς προσχώσεις καὶ καθιζήσεις, εἴτε διὰ λόγους γενικωτέρους εὐρίσκεται εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον σήμερον. Βεβαίως τὰ ἐπιφανέστερα καὶ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἀρχαῖα τοῦ τόπου ἦσαν μερικὰ μεγάλα μάρμαρα, ἐξ ὧν ἓν ἰωνικὸν ἐπιστύλιον, καὶ τινες μόλις ἐξέχοντες εἰργασμένοι ἀσβεστόλιθοι, ὃ δὲ Heuzey¹ πρὸ 75 ἐτῶν εἶχε παρατηρήσει περισσότερα. Ἄλλ' οἱ καλλιεργοῦντες χωρικοὶ εἶχον συγκινηθῆ πρὸ πάντων, ὅπως εἶναι εὐλόγον, ἐκ τῆς εὐρέσεως τάφων καὶ πολλὰ διηγοῦντο κατὰ τὴν συνήθειαν περὶ πολυτίμων

Εἰκ. 2. Τοῦ ἡρώου ἀπομυκτῶς ΝΑ.

πραγμάτων, τὰ ὁποῖα φυσικὰ ἐγὼ δὲν εἶδον. Ἀντιθέτως ὁ κ. Κ. Καμαρέτσος παρεχώρησε σύντριμμα πηλίνου εἰδωλίου Ἡρακλέους, προελθὸν ἐκ τῆς καλλιεργείας γειτονικοῦ του κτήματος, πρῶτον καὶ μοναδικὸν μαρτύριον τῆς παρὰ τὸν λιμένα τοῦ Ἡρακλέους λατρείας².

Τάφοι εὐρέθησαν καὶ δυτικώτερον περὶ τὰ 500 μ. εἰς τὴν θέσιν «Περίπατο» κατὰ τὴν

¹ Εἰς τὸ πλοῦσιον εἰς εἰδήσεις καὶ ἰδέας βιβλίον του, *Le pont Olympé et l'Akarnanie*, βιβλίον, ὅπερ καὶ μετὰ τὴν ἀκριβεστέραν εἰς λεπτομερείας μονογραφίαν τοῦ Oberhummer, *Akarnanien*, παραμένει πολύτιμον, σελ. 411 ἀναφέρει, ὅτι παρατήρησεν ἀκόμη «un soubassement, formé encore de trois assises en pierre calcaire». Τὰ αὐτὰ περίπου μοῦ διηγῆθη, ὅτι ἐνθυμεῖται ὁ γέρον Μάτζαρης ἐκ Μύτικα. «Ἦταν σὰ σπῆτι μικρὸ καὶ μακρουλό. Τὸ λέγαμε χρηματοφυλάκιον. Ἦσαν καὶ τρεῖς πέτρες, μία ἀπὸν τὴν ἄλλη, πέτρες ἄγιες». Τὸ κτίσμα αὐτὸ πρέπει ὡς θὰ ἴδωμεν, νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ἐξ ἀσβεστολίθου ἐσωτερικὴν ἐπένδυσιν τοῦ ἐξωτερικῶς μαρμαρίνου μνημείου.

² Ὡς πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἡρακλέους ἐν Ἀλυζίᾳ σημαντικὸν εἶναι τὸ παρὰ τὴν πύλην τοῦ μικροῦ γειτονικοῦ φρουρίου τοῦ Καστριῶ ἀνάγλυφον 2 ὄρας Ν τοῦ Μύτικα, ὅπερ μετὰ τῶν ἄλλων ἐκεῖ ἐπὶ βράχου ἀναγλύφον πρῶτος ἀνευρε καὶ περιέγραψεν ὁ Heuzey, σελ. 413 πίν. 11. Τὸ ἀνάγλυφον εἶναι ἐπίσης σημαντικὸν ὡς ἐνθυμίζον τὸν λυσίππειον Ἡρακλῆ, γνωστὸν ὀπωσδήποτε ἐκ τῆς ὑστερας παραλλαγῆς τοῦ Γλύκωνος. Εἰς τοῦτο πρέπει νὰ προστεθῇ ἀγάλματιον χάλκινον Ἡρακλέους, ἄνευ χειρῶν καὶ ἄκρων ποδῶν, εὐρεθὲν παρὰ τὴν Καντήλαν ὅπερ κατέθεσα εἰς τὴν χαλκοθήκην τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Εἶναι δυνατόν ἀκόμη ἢ Β τῆς Καντήλας τοπωνυμία του (*Γηρακλή τ' αλών*) νὰ προέρχεται ἐκ γνησίας λαϊκῆς παραδόσεως,

βάσιν τῆς ὑπερκειμένης βουνοσειρᾶς καλυπτούσης ἀπὸ βορρᾶ τὸν ὄρμον καὶ καταληγούσης εἰς μικρὸν ἀκρωτήριο. Ἡ τοπωνυμία ἔχει ὠρισμένως ἀρχαίαν τὴν καταγωγὴν¹ καὶ ἐρμηνεύεται ἐκ τοῦ παρακειμένου ἀρχαίου λαξευτοῦ ἐπὶ τῶν βράχων δρόμου, τῆς σημ. Σκάλας, πλάτους κατὰ τὰς βραχῶδεις θέσεις 1.20 μ. μὲ πλατείας ταπεινὰς βαθμίδας, περιτρέχοντος τὸ ἀκρωτήριο καὶ διευθυνομένου εἴτα πρὸς τὴν Ζαβέρδαν καὶ τὴν ἀρχαίαν Πάλαιρον. Εἶναι εὐλογον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ δρόμος οὗτος ὁ περιβάλλων τὸ σημαντικὸν διὰ τὸν λιμένα τοῦ Ἡρακλέους ἀκρωτήριο, τὸν σημ. Κάβρον, ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν παλαιῶν διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, ὅπως ἔχομεν μαρτυρημένον δι' ἐπιγραφῶν, ὅτι περίπατος ὀνομάζετο περιφερικὴ ὁδὸς περὶ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ αὐτὴ ἀρχαία ὁδὸς συνεχίζετο πιθανώτατα καὶ πρὸς νότον πρὸς τὸν Ἀστακόν, ἂν ἐκτὸς ἄλλων πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ κατὰ τὴν θέσιν Καστελλάκι κατὰ τὴν παραλίαν, 1 ὥραν Ν τοῦ Μύτικα, ἀρχαῖος πύργος ἐξ ὀγκολίθων ἐχρησίμωσεν ὡς ὁδοφυλάκιον. Ἡ ἴββεβαίωσις τῆς ἀρχαίας ταύτης ὁδοῦ λύει τὸ ὑπὸ τοῦ Heuzey τεθὲν ζήτημα (Akarnanie, σ. 416), πῶς ὁ ἀρχαῖος χάρτης, ὁ λεγόμενος τοῦ Reutingen, σημειώνει ὁδὸν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς Νικοπόλεως καὶ διὰ τοῦ Διορύκτου τῆς Λευκάδος διευθυνομένην πρὸς τὴν Hallisso, προφανῶς τὴν Ἀλυζίαν, καὶ εἴτα πρὸς τὸν Ἀχελῶν, Εὐήνον μέχρι Ναυπάκτου, ἐνῶ βορείως τῆς Καντήλας οὐδαμοῦ φαίνονται ἕχνη ἀξίας λόγου ὁδοῦ, σήμερον δὲ κατέρχονται ἀπὸ τὸ Μοναστηράκι δι' ἀτραποῦ δυσκολωτάτης. Ὑπέθεσε διὰ τοῦτο ὁ Heuzey, ὅτι ἡ ὁδὸς τοῦ χάρτου εἶναι θαλασσία, ἐπειδὴ μάλιστα ἀναφέρεται ὁ Διόρυκτος. Ἄλλ' ἢ μνημονευθεῖσα παραλιακὴ ὁδὸς παρὰ τὴν δαιδαλώδη μορφήν τῆς ἤτο σπουδαῖον συγκοινωνιακὸν μέσον τῶν παλαιῶν, ἔστω καὶ ἂν ἦτο βοθητικόν, καὶ ὡς τοιοῦτον δυσκόλως θὰ διέφευγε τοὺς συντάξαντας τὰ Itineraria καὶ τὸν μνημονευθέντα χάρτην.

Γενικῶς οἱ περίοικοι καὶ ἐκ τῶν λειψάνων παρὰ τὴν Ἀγ. Τριάδα καὶ ἐκ τοῦ σημαντικοῦ ἐρειπίου παλαιοχριστιανικῆς πιθανῶς ἐκκλησίας τῆς Ἀγ. Σοφίας, 20' Ν. τοῦ Μύτικα, ἔχουν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι μεγάλοι θησαυροὶ κρύπτονται ἐδῶ ὑπὸ τὴν γῆν καὶ τὴν ἐκφράζουσι μὲ τὸ λαϊκὸν δίστιχον²:

*Ἀνάμεσ' ἀπὸ Ἀγιά Σοφιά καὶ Ἀγία Ἐλένη
βασιλοπούλα κοίτεται σὶτὰ ὀλόχρυσσα ντυμένη*

Ἄς ἴδωμεν τώρα, πῶς εἰς τὴν κοινὴν περιέργειαν ἀπήντησεν ἡ σκαπάνη.

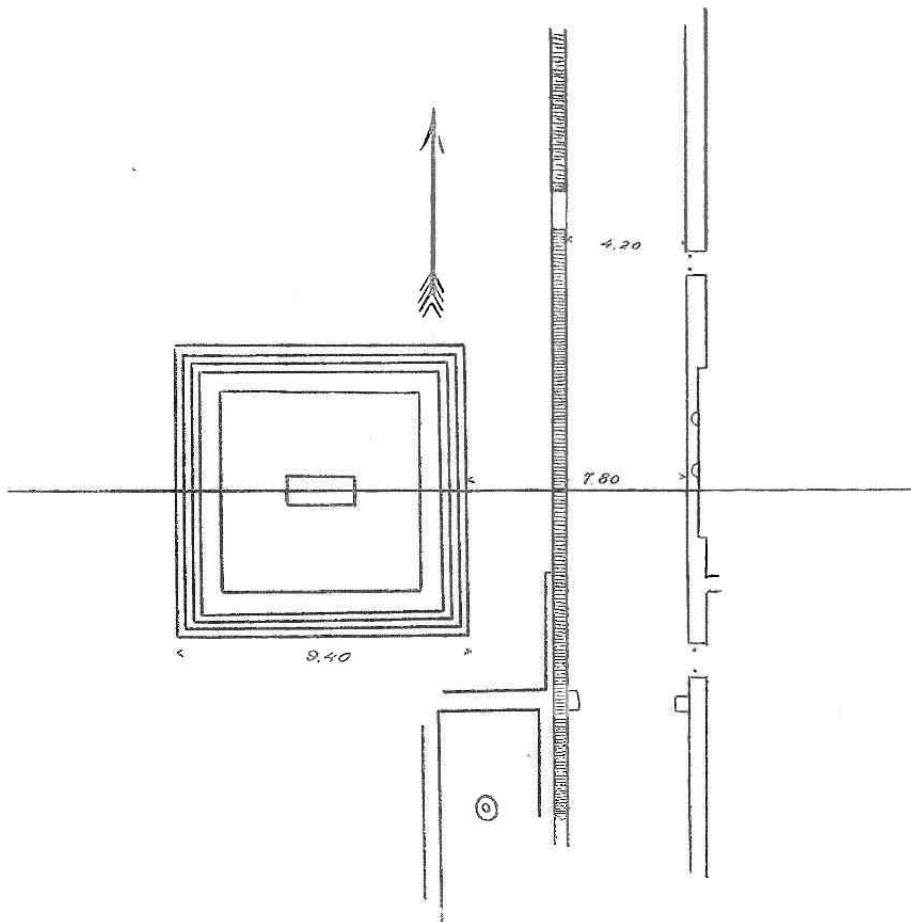
Τὸ ἔργον τῆς ἀνασκαφῆς δὲν ἦτο εὐκόλον. Ἐπρόκειτο περὶ λιθίνων ἢ μαρμαρίνων ὄγκων, οὔτινες διὰ τὴν ἔλλειψιν μηχανικῶν μέσων δυσκολώτατα ἐκάστοτε μετεκινουῦντο, οἱ χρηματικοὶ πόροι ἦσαν περιορισμένοι καὶ τὸ χειρότερον, ἢ ἔρευνα μέχρι κάτω διὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ἀνύψωσιν τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης δὲν ἦτο πανταχοῦ δυνατὴ. Διὰ τοῦτο ἡ

¹ Ἡ διατήρησις τῆς ἀρχαιοπρεποῦς τοπωνυμίας δὲν εἶναι παράδοξος, ἀφοῦ διὰ πολλῶν πρῶγμ. εἶναι γνωστὴ ἡ σχετικὴ γλωσσικὴ συντηρητικότης. Ἄρκει νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα δύο ἐκ τῶν ὀνομάτων γειτονικῶν τόπων. Ν. τοῦ Μύτικα ὑψώνεται τὸ Με(γ)ανόρος, εἰς τὸν Κάλαμον δὲ ὑπάρχει τοπωνυμία Τράχηλος—«ὁ τόπος εἶναι διάσελλο»—ἐνῶ ἔχει λησμονηθῆ ἐντελῶς ὁ τράχηλος τοῦ σώματος. Ἄλλως ὁ περίπατος, ὡς σημ. τὸ περιθῆον ἄκρον τοῖχων οἰκίας ὑπὸ τὴν στέγην, εἶναι γνωστὸς εἰς πολλὰ χωρία τῆς

Αἰτωλίας, τὴν Ἀρτοτίναν π. χ. (Δ. Λουκόπουλος) τὸ Κεφαλόβρυσον κ.τ.λ.

² Τὸ αὐτὸ δίστιχον ἔμαθον παρὰ τινος ναυτικοῦ, Πήληκα, ὅτι λέγεται καὶ διὰ τὴν Πόλιν τῆς Ἰθάκης καὶ εἶναι ἐνδεχόμενον ἐκεῖθεν ἢ ἄλλοθεν νὰ μετεφέρθησαν οἱ λαϊκοὶ στίχοι, ὅτε καὶ ἡ ὀνομασία τῆς Ἀγ. Σοφίας τοῦ Μύτικα ἴσως νὰ εἶναι ἐπίσαστος. Ὡς πρὸς τὴν Ἀγ. Ἐλένην μερικοὶ μὲ παρέπεμψαν εἰς τὸ ἄνωθεν τῆς Ἀγ. Τριάδος ἐπὶ τοῦ βουνοῦ ἀφανισθὲν σήμερον ἐκκλησίδιον τῆς Ἀγ. Ἐλεούσης.

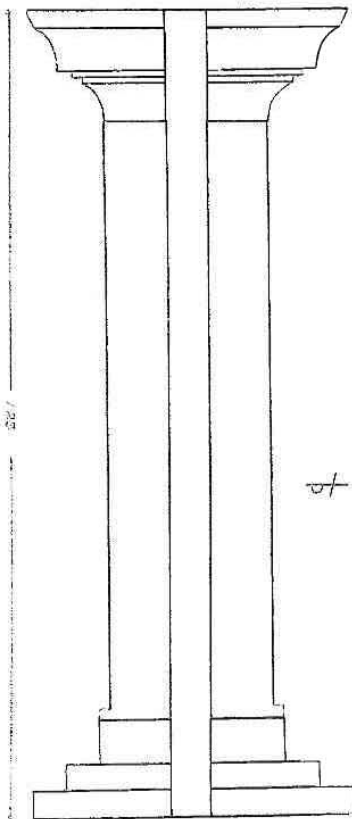
ἐρευνηθεῖσα ἔκτασις δὲν ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὰς προσπαθείας τριῶν ἀνασκαφικῶν ἐτῶν. Τὸ ἀκολουθοῦν ἀπλοῦν σχεδίασμα (εἰκ. 3) παρέχει συνοπτικῶς τὸ σύνολον τῶν εἰς φῶς προελθόντων κτισμάτων. Ἐκτὸς τοῦ τετραγώνου κρηπιδώματος, τὸ ὁποῖον πανταχοῦ πέριξ καὶ μάλιστα κατὰ τὴν νοτιῶν πλευρὰν πρὸς τὴν θάλασσαν εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν ἀπηλλάγη τῶν χωμάτων, ἦλθον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ οἱ πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον τοῖχοι, οἵτινες ὁμῶς ἐν

Εἰκ. 3. Σχεδίασμα τῆς ὄλης ἀνασκαφῆς.

τέλει καὶ πάλιν ἐκαλύφθησαν δι' οἰκονομίαν μὲ τὰ ἄχρηστα ὑλικά τοῦ Ἡρώφου, κυριωτάτου σκοποῦ τῆς ὄλης ἐρεύνης. Οἱ τοῖχοι οὗτοι, ὡς φαίνεται, πάντες ἀνήκουν εἰς συγχρόνους κατασκευὰς τοῦ 4^{ου} ἢ 5^{ου} αἰῶνος, κατασκευὰς τῆς νέας λατρείας, αἵτινες ἐν τούτοις δὲν ἔγιναν πρὸς βλάβην τοῦ σπουδαίου ἐθνικοῦ κτίσματος. Διότι ἐκτὸς μικροτέρων αὐτοτελῶν μαρμάρων, ὡς ὁ κατωτέρω περιγραφησόμενος στρογγύλος βωμός, οὐδαμοῦ παρατηρήθη ἐντειχισμένον οἰονδήποτε σύντριμμα ἐκ τοῦ Ἡρώφου. Ἡ διάταξις ἔπειτα τῶν δύο μακρῶν τοίχων εἶναι ἀκριβῶς παρόμοιος πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ μνημείου καὶ ὁ ἄξων αὐτοῦ

ἀκόμη δὲν ἀπομακρύνεται πολὺ ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς εἰσόδου τῆς ἐκκλησίας. Κατὰ τὸν χρόνον ἄρα τῶν χριστιανικῶν κατασκευῶν τὸ ἥρωον διατηρεῖτο ὄρθιον, ἂν καὶ τὸν λόγον τῆς πρὸς αὐτὸ εὐλαβείας ἢ τὴν ὑστέραν χρησιμοποίησίν του ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Μεταξὺ

Εἰκ. 4.

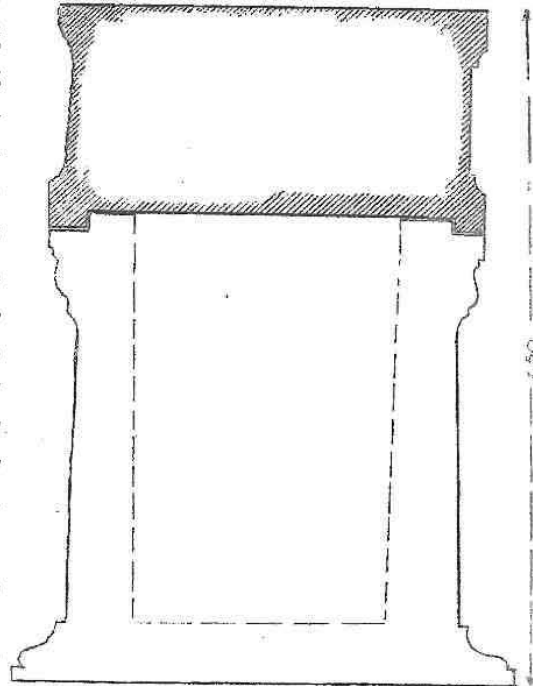
Ὅρις ἀμφικίονος μετ' τὸ «χρῶμα»

τῶν δύο τοίχων τὸ ἔδαφος εὐρέθη ἐστρωμένον διὰ κοινῶν πλακῶν καὶ ἐπ' αὐτοῦ κατέκειντο τὰ μέρη δύο ἀκεραίων ἀμφικίωνων παρῶν καὶ ἄλλα παρομοίων συντριμμάτα. Καὶ οἱ δύο ἂν καὶ διαφορτικοὶ τὸ μέγεθος — ὕψος τοῦ ἀπεικονιζομένου (εἰκ. 4) 1.23 μ., τοῦ ἑτέρου 1.42 — καὶ τὴν μορφήν, φέρουν ἐπὶ τῆς ἄνω καὶ κάτω ἐπιφανείας τὸ λεγόμενον χρῶμα καὶ φανερόνουν οὕτω τὸν λατρευτικὸν χαρακτήρα τῆς κατασκευῆς, εἰς ἣν ἀνήκουν. Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικωτέρου τῶν τοίχων σημειοῦται ἡ εἴσοδος τῆς ἐκκλησίας διὰ δύο βάσεων ἡμικιόνων διακρινομένων ἐκ τῶν ἰχνῶν ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου κατωφλίου. Λεῖψανα τοίχων ὀπισθεν τῶν ἡμικιονίων δὲν παρατηρήθησαν, οὔτε ἐπροχώρησεν ἡ ἀνασκαφὴ ἀνατολικώτερον. Ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου φαίνονται δύο θύραι, ὅχι ἐντελῶς συμμετρικῶς διατεθειμέναι. Ὁ δυτικὸς τοῖχος μετ' θύραν πρὸς τὸ βόρειον μέρος διατηρεῖται καλύτερον εἰς ὕψος 1,10 μ. καὶ ἐκτισμένος διὰ κοινῶν μικρῶν λίθων καὶ ἀσβέστου κοσμεῖται ὑπεράνω διὰ τριπλῆς σειρᾶς πλίνθων ἐπιμελῶς τοποθετημένων. Ἀπέναντι ἀλλήλων στηριζόμεναι ἐπὶ τῶν τοίχων ὑπάρχουν δύο βάσεις παραστάδων, ἐφ' ὧν πιθανῶς, ὡς προτείνει ὁ συνάδελφος Εὐαγγελίδης, ὑψόνετο τόξον ὑπὲρ τὸν πλακόστρωτον διάδρομον, ὡς τινα ἐξωνάρθηκα ἢ τι τοιοῦτον. Ἐπίσης ὁ ἴδιος προτείνει καὶ μετ' πεῖθει, ὅτι οἱ μνημονευθέντες ἀμφικίονες ὑψόνοντο ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ ἀπήρτιζον οὕτω σειρὰν θυρωμάτων. Ἄξια προσοχῆς εἶναι καὶ ἄλλα τινὰ εὐρήματα ἀρχιτεκτονικά, ἀλλὰ τούτων προτιμότερον εἶναι νὰ ἀναβληθῇ

ἢ ἐξετάσις, ἕως ὅτου ποτὲ κατορθωθῇ νὰ ἐρευνηθῇ ἀρτίως ἡ ἐκκλησία.

Ὡς πρὸς τὸ τετράγωνον κτίσμα εἶναι καλὸν ἐν πρώτοις νὰ βεβαιώσωμεν, πρὸς τίνα σκοπὸν προωρίζετο ἀρχικῶς τὸ μνημεῖον. Διότι εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι τὸ ἐξ ἀρχῆς δι' ἄλλον σκοπὸν, π.χ. ὡς βωμὸς, ἰδρὺθὲν κτίσμα μετετράπη κατόπιν εἰς τάφον ἐπιφανοῦς προσώπου τῆς νέας λατρείας. Ἡ ὑπόθεσις ἐν τούτοις ἐλέγχεται ἀσπῆρικτος. Τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἄνοιγμα τοῦ τάφου, 2.30 × 0,95, εὐρίσκεται ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τοῦ τετραγώνου, ὑποδηλώνει κατὰ πρῶτον τὴν ἀρχικὴν τοποθέτησιν (πίν. 1) ἡ σαρκοφάγος ἦτο μαρμαρίνη, τοῦ δὲ καλύμματος αὐτῆς, ἄνω ἐπιπέδου, διατηρήθη, κατὰ χώραν μέρος. Ἄλλα καὶ τῆς ὅλης σαρκοφάγου γνωρίζομεν τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν, ἂν καὶ οὐδὲν ἐκ τῶν συντριμμάτων αὐτῆς διεσώθη, ἐπειδὴ εἰς τινὰς θέσεις διατηρήθησαν ἀκριβῶς τὰ ἀποτυπώματα τοῦ μαρμάρου ἐπὶ τοῦ κονιάματος τῶν πέριξ τοιχωμάτων, ἐκ τῶν τοιούτων δὲ τύπων συνεκροτήθη ἀσφαλῶς ὁλόκληρον τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν. Οὕτω ἔχομεν ἐπὶ τῆς (εἰκ. 5) ἐν τομῇ

τὴν μορφολογίαν τῆς σαρκοφάγου, ἢ δὲ ἀπλῆ αὕτη καὶ τυπολογικῶς ἀρχαία μορφολογία δὲν παραπέμπει ὑποχρεωτικῶς εἰς τοὺς πρωτοχριστιανικοὺς αἰῶνας. Ἐπειτα τὴν σαρκοφάγον μετὰ τοῦ καλύμματος ἐφρόντισαν οἱ τοποθετήσαντες νὰ καλύψουν πανταχόθεν διὰ λεπτοῦ κονιάματος, ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς ἰσχυρότατον συνδετικὸν μέσον μεταξὺ τοῦ τάφου καὶ τοῦ πέριξ ἐκ λιθαρίων καὶ ἀσβέστου στρώματος, τοιαύτας δὲ προφυλάξεις ὑπὲρ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἡσυχίας τῶν νεκρῶν γνωρίζομεν, ὅτι πολὺ περισσότερον ὑπὲρ τοὺς χριστιανοὺς ἐλάμβανον οἱ ἐθνικοί. Τέλος, τὸ σπουδαιότερον, ἡ σαρκοφάγος ἠδράζετο ἐπὶ στρώματος τριῶν ἀσβεστολίθων, τοποθετηθέντων βαθύτερον, ἢ οἱ κατώτατοι λίθοι τῆς εὐθυνητρίας τοῦ μνημείου (ιδὲ τομὴν, πιν. 1). Κατὰ ταῦτα οὐδεμία μένει ἀμφιβολία, ὅτι τὸ ὄλον κτίσμα καὶ ὁ ἐν τῷ μέσῳ τάφος ἐμελετήθησαν καὶ κατεσκευάσθησαν συγχρόνως. Εἶναι δυνατόν βεβαίως κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ἐκβληθέντος τοῦ προκατόχου ἐθνικοῦ νὰ ἐνεταφιάσθῃ ἐκεῖ ἐπίσκοπος ἢ τις ἄλλος ἐπιφανής, πρῶγμα, ὅπερ θὰ ἐδικαιολόγει τὴν διατήρησιν τοῦ μνημείου, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἄσχετον μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ.

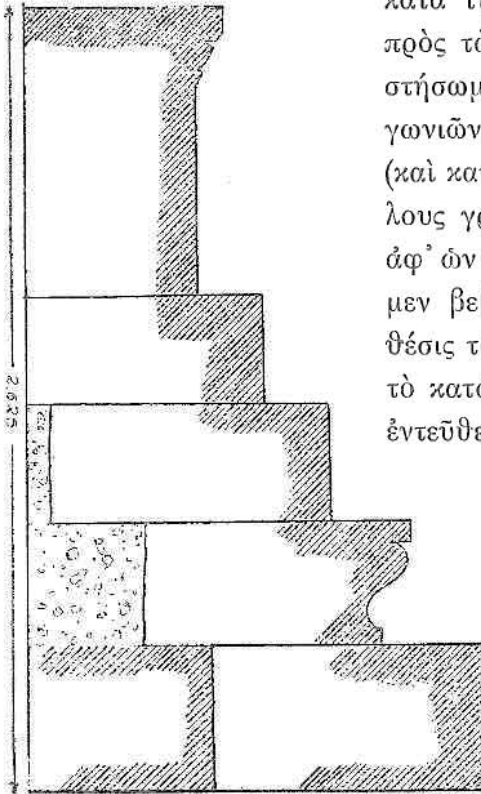
Εἰκ. 5. Τομὴ σαρκοφάγου.

Τὸν τάφον περιέβαλλε τὸ μνημονευθὲν ἐκ λιθαρίων καὶ ἀσβέστου στερεώτατον στρώμα (opus incertum) ἀνερχόμενον εἰς ὕψος ὄχι πολὺ πέραν τῆς σαρκοφάγου καὶ τοῦτο πέριξ ἢ κρηπὶς μὲ τέσσαρας βαθμίδας. Τὸ ὑλικὸν τῆς κρηπίδος, τοῦ τοιχοβάτου ὡς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπενδύσεως εἶναι ἐντόπιος λευκὸς ἀσβεστόλιθος, ἢ δὲ λοιπὴ κατασκευὴ, ἀπὸ τῶν ὀρθοστατῶν μέχρι τῶν ἀκρωτηρίων, εἶναι εἰργασμένη ἐκ λευκοῦ καλοῦ μαρμάρου, ἐνίοτε ἐλαφρῶς κυανίζοντος, προερχομένου ἴσως ἐξ Εὐβοίας ἢ ἄλλων νήσων¹. Ἡ κατωτάτη βαθμὶς, ἥτις ἀκριβέστερον εἶναι ἢ εὐθυνητρία, ἀπετελέσθη ἐξ εὐμεγέθων πλακῶν καλῶς εἰργασμένων καὶ μὲ λεῖον μέχρι κάτω τὸ μέτωπον ὕψους 0,49 — 0,52 μ. Κατὰ τὴν νοτιάν καὶ βορείαν πλευρὰν μετρεῖ αὕτη μῆκος 9,40, ἐνῶ τὸ μῆκος τῶν ἄλλων πλευρῶν εἶναι κατὰ 5-6 ἑκατοστὰ μεγαλύτερον. Ἡ διαφορά, ὅσον καὶ ἂν θεωρηθῇ μικρά, ἐπειδὴ συνεχίζεται καὶ εἰς τὰς ὑπεράνω βαθμίδας, εἶναι δύσκολον νὰ ἀποδοθῇ εἰς ἀτέλειαν τῆς ἐργασίας καὶ φαίνεται γενομένη ἐπίτηδες, καθόσον ἡ νοτία καὶ βορεία συνεπῶς πλευρά, ὡς προσόψεις, προὔπελογοῖσθαι ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον, στενότεραι.

Ἡ ἀμέσως ἀνωτέρα βαθμὶς ὑψώνεται 0,34 καὶ διαμορφώνεται ἐμπρὸς εἰς μέγα λέσβιον κυμάτιον, πρὸς ὃ κατὰ τὰς γωνίας καταλλήλως προσαρμόζεται προτομὴ γυνὸς διὰ τὸν κοσμητικὸν λόγον μονόποδος. Ἡ προτομὴ διατηρεῖται ὁπωσδήποτε καλῶς κατὰ τὴν ΒΔ.

¹ Τὸ μάρμαρον δὲν εἶναι πεντελικόν, δὲν παρουσιάζει τὴν χαρακτηριστικὴν ὀξειδωσιν καὶ μετὰ κροῦσιν μυρίζει, οὔτε πάριον, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Heuzey.

γωνίαν και παρὰ τὸ ἐφθαρμένον πρόσωπον φαίνεται, ὅτι εἶναι τοῦ λεγομένου περσικοῦ τύπου μὲ λεοντοκεφαλὴν κερασφόρον, τύπου συνηθεστάτου κατὰ τοὺς ὑστέρους ἰδίᾳ χρόνους¹. Ἐπειδὴ ἡ δεξιὰ του πλευρὰ εἶναι φανερῶς συνεσταλμένη κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀνεπτυγμένην ἀριστεράν, ὁ γρῦψ τῆς ΒΔ. γωνίας ἐστρέφετο μικρὸν πρὸς τὰ δεξιὰ του, ἐνῶ κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τὰ διατηρούμενα μέρη ὑπαγορεύουν τὴν πρὸς τὰ ΝΑ. διεύθυνσιν. Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμεν και τοὺς ἀφανισθέντας ἐντελῶς γρῦπας τῶν δύο ἄλλων γωνιῶν, οἵτινες ἔδει νὰ εἶναι ἀντίστοιχοι. Ἡ νοτιὰ ἄρα πλευρὰ (καὶ κατ' ἀκολουθίαν και ἡ βορρεια) μὲ τοὺς ἀντιβλέποντας ἀλλήλους γρῦπας χαρακτηρίζεται ὡς πρόσοψις, ἐνῶ αἱ δύο ἄλλαι, ἀφ' ὧν ἀποστρέφονται, ἐθεωροῦντο πλάγια. Τὸ αὐτὸ ὡς θὰ ἴδωμεν βεβαιώνεται και διὰ τῶν ἀκρωτηρίων. Ἐπειδὴ ἡ φυσικὴ θέσις τῶν τοιούτων κοσμηματικῶν τύπων εὐρίσκεται πάντοτε εἰς τὸ κατώτατον μέρος τοῦ βάρθρου ἢ σκεύους, εἶναι εὐνόητον, ὅτι ἐντεῦθεν μόνον ἄρχεται τὸ κρηπίδωμα, ἢ δὲ κατωτάτη σειρά τῶν λίθων ἀποτελεῖ τὴν εὐθυνηρίαν ἢ τὸ ὑπόβαθρον τοῦ μνημείου. Τηρεῖται ἄρα και ἐνταῦθα ὁ κανὼν τῶν τριῶν βαθμίδων, τῆς δὲ εὐθυνηρίας ἢ ἀνάπτυξις εἰς μέτωπον εὐμέγεθες δὲν εἶναι τι νέον². Ἄλλ' εἶναι ἄξιον προσοχῆς, ὅτι ὁ ἀρχιτέκτων ὑπήγαγεν εἰς τὸ αὐτὸ σύστημα διαστάσεων τὴν εὐθυνηρίαν πρὸς τὰς τρεῖς βαθμίδας τοῦ κρηπιδώματος. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, καθόσον προχωροῦσε πρὸς τὰ ἄνω, ἐλαττώνεται τὸ ὕψος και ἀναλόγως και τὸ πλάτος τῆς βαθμίδος. Οὕτω τὸ μέγιστον ὕψος, 0,50, ἔχει ἡ εὐθυνηρία

Εἰκ. 6.

και ὑπεράνω πλάτος 0,34, ἢ α' βαθμῆς ὕψ. 0,455 και πλάτ. 0,28, ἢ β' 0,41 και 0,245 και ἡ τελευταία 0,38 και 0,23 (εἰκ. 6). Οἱ λόγοι και οἱ σκοποὶ τοῦ φανεροῦ τούτου συστήματος εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι πολλοί. Πιθανῶς ὁ ἀρχιτέκτων ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ὀργανικότητα τῶν διαφορῶν μερῶν και περισσότερον ἐφρόντισε μὲ τὸν τονισμὸν τῶν προοπτικῶν φαινομένων, ὡς εἶναι ἢ πρὸς τὰ ἄνω μείωσις τῶν διαστάσεων, νὰ ἐπιτύχη ἐντυπώσεις μεγαλυτέρου μεγέθους. Συγχρόνως, βάρθρον και ὑπόβαθρον ἀπαρτίζουν ἐν σύνολον, χωρὶς νὰ χάσουν τὴν αὐτοτέλειάν των.

Αἱ τέσσαρες ἐπάλληλοι σειραὶ ἀναπαρεστάθησαν μὲ βεβαιότητα, ἐπειδὴ και τὰ κενὰ

¹ Λεξικὸν Roscher, I² σελ. 1775. Παρομοίας προτομὰς βλέπει τις προχείρως παρὰ Dürst, Baukunst der Griechen, σ. 240 ἐπὶ μαρμαρίνης βάσεως τρίποδος τοῦ Λατερανοῦ Μουσείου τῆς Ῥώμης και αὐτ. σ. 237 ἐπὶ θρήνου ἀγάλματος Διὸς τοῦ Μουσείου τοῦ Παλέρμου. Ἐκ' τοῦ θεάτρον τῆς Ἐρετρίας ὑπάρχουν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Χαλκίδος μαρμαρίνοι θρόνοι κοσμούμενοι ἐκατέρωθεν μὲ τοιαύτας ἀκριβῶς ὡς ἐπὶ τοῦ ἠρώου προτομὰς, τὰς ὁποίας

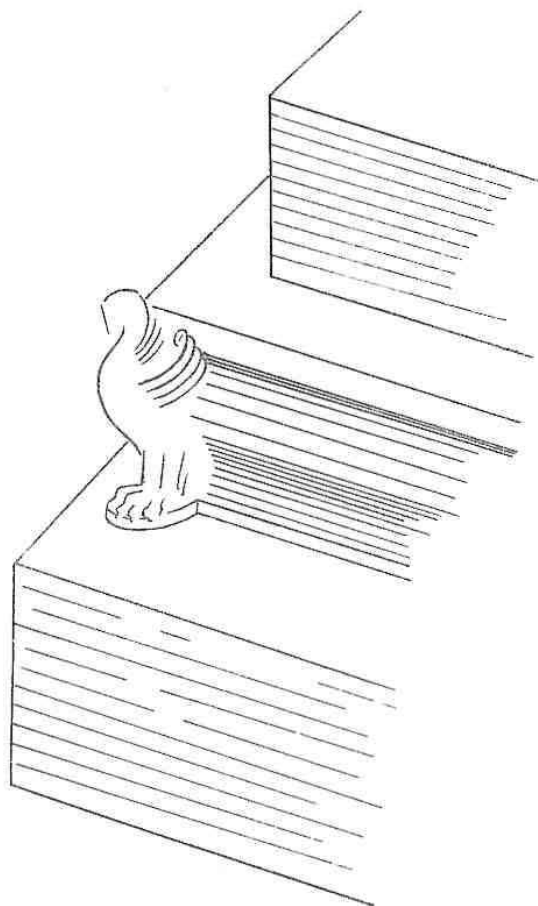
ἐσημείωσα ὡς τραγοκεφάλους.

² Ἐνθυμίζομεν τὴν μαρμαρίνην εὐθυνηρίαν τῆς δυτικῆς κεντρικῆς στοᾶς τῶν Προπυλαίων, πρὸς τὴν ἀντιστοιχεῖ κατὰ τὰ πλάγια ἢ ἐξ ἑλευσινιακοῦ μελανοποῦ λίθου, τὴν ὑψομένην ὡς αἱ λοιπαὶ βαθμίδες νεωτέραν εὐθυνηρίαν (400 π. Χ.) τοῦ ναοῦ τῆς Λαφρίας (Ἀρχ. Δελτ. 1926, Παραρτ. 34) τὸν ναὸν τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς ἐν Τεγέα και τὸν ναὸν τῆς Σιγῆτου.

ἐπὶ τοῦ χαλικοστρώματος πανταχοῦ καὶ ἡ διατήρησις κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν λίθων τῆς γ' σειρᾶς κατὰ χώραν καὶ ἐνὸς τῆς τετάρτης καθιστοῦν τὸ πρᾶγμα ἀναμφισβήτητον. Οἱ λίθοι ἐμφανίζουσι ἄνω ὅπως ἀναρτήσεως, ἂν καὶ ὄχι πάντες, συνδέσμων, ἐννοεῖται πιοειδῶν, καὶ τόρμων γομφώσεως, ἐκ δὲ τῆς ἀρχῆς τῶν σχετικῶν ἀυλάκων μολυβδοχοήσεως βεβαιώ-
νεται τὸ πλάτος τῆς βαθμίδος (πρβλ. κάτο-
ψιν πίν. 1). Ὑπὲρ τὴν τελευταίαν βαθμίδα
ὑφῴντο φυσικὰ οἱ τοῖχοι καὶ ὡς πρῶτον λίθον
ἐπὶ τῆς τομῆς, (εἰκ. 6), ἐθέσαμεν τὸν ὀρθο-
στάτην, ἐνῶ ἐπὶ τῆς βραδύτερον γενομένης
ἀναπαραστάσεως τοῦ ὄλου μνημείου (πίν. 2),
ἐτοποθετήθη προηγουμένως σειρὰ τοιχοβατῶν.
Ἐπειδὴ εἰς τὸ ἡμερολόγιόν μου τοῦ 1922
ἀνεῦρον τὴν σημείωσιν, ὅτι κατὰ τὴν βορειαν
πλευρὰν εὐρέθησαν πλάκες ἀσβεστολίθου μὲ
μέτωπον ὕψ. 0,23-4 καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἐτέρου
συνηθέστατα οἱ ὀρθοστάται βαίνουσι ἐπὶ τοιχο-
βατῶν, συνεπέρανα, ὅτι ἡ τοιαύτη χρησιμοποίη-
σις τῶν εἰρημένων πλακῶν εἶναι πολὺ πιθανή.
Τὴν δευτέραν φροντίδα στηρίζει ἀκόμη ἡ πα-
ρατήρησις, ὅτι τὸ ὕψος 0,24 ἐναρμονίζεται
ἀκριβῶς πρὸς τὸ ἀνωτέρω ἐκτεθὲν σύστημα
τῆς προϊούσης μειώσεως τῶν διαστάσεων.

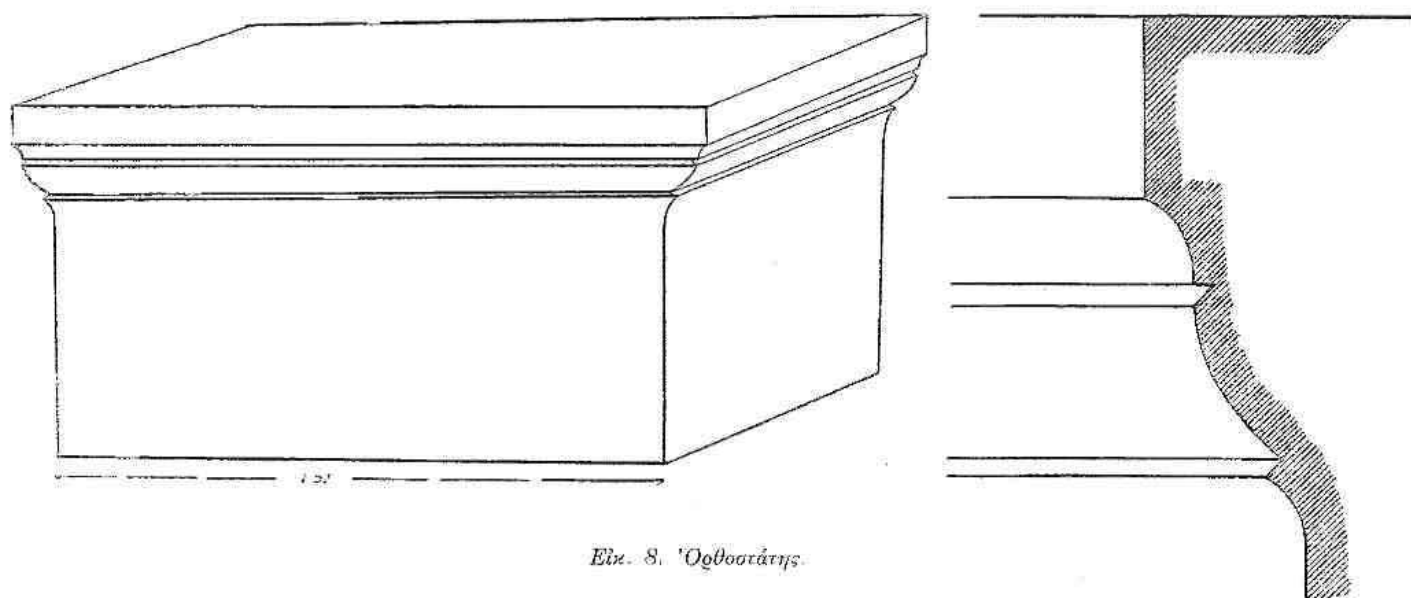
Ἐπιτοστάτων ἐβεβαιώθησαν δύο μεγέθη,
ὑψους 0,88 καὶ 0,77, ἀμφοτέρω μὲ τὴν αὐτὴν
ἄνω ἐπίστεψιν ὕψ. 0,22. Ὅτι ἐκ τούτων οἱ
ὑψηλότεροι ἦσαν κάτω τοποθετημένοι, ἐδείχθη,
ἀφότου διεπιστώθη, ὅτι οἱ ἄλλοι ἔβαινον ἐπὶ
τῶν γείσων. Κατὰ τὴν ΒΔ, δηλ. γωνίαν ἀπεκα-
λύφθη γωνιαῖον γείσον, ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας
τοῦ ὁποίου φαίνονται δύο τόρμοι, ἀπέχοντες
ἀλλήλων 0,57, διάστημα ἀκριβῶς ἴσον πρὸς τὴν ἀπόστασιν τῶν τόρμων ἐπὶ τοῦ πλησίον
εὐρεθέντος γωνιαίου ὀρθοστάτου. Ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν ὑψηλοτέρων εὐρέθησαν ἕξ ἀκέραιοι,
μὲ μῆκος ποικίλλον, 1.41 - 1.90 καὶ πάχος 0,54 - 0,59. Οἱ λίθοι ἐγομφοῦντο ἄνω καὶ κάτω,
συνεδέοντο δὲ ὄχι μόνον μετὰ τῶν ἐκατέρωθεν γειτονικῶν ἀλλὰ μετ' ἄλλων λίθων ὀπισθεν
κειμένων, ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ σχεδιασθέντος γωνιαίου (εἰκ. 8) οὐδεμία τοιαύτη ἐντομὴ ἐδηλώθη
διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἐπιφανείας. Ἡ κορωνίς, ἐξέχουσα 0,07, ἀποτελεῖται ἐξ εὐμεγέθους
ταινίας ἐνὸς πολὺ ἀνεπτυγμένου δωρικοῦ κυματίου, διχοτομουμένου ὑπὲρ τὸ μέσον του διὰ
ζωηρᾶς ἐντομῆς καὶ δευτέρου κάτω ἀπλουστεροῦ κυματίου (εἰκ. 8).

Ἀκολουθοῦσιν ὑπεράνω οἱ δόμοι τῶν τοίχων. Τούτων ὁ ἀριθμὸς παραμένει ἀγνωστος
καὶ ἡ ἀναπαράστασις εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ὑποθετική. Ἐκ τῶν σχετικῶν

Εἰκ. 7. ΒΔ γωνία.

λίθων έμετρήθησαν όκτώ άκέραιοι, με μήκος ποικίλλον 1.60-1.82, πάχος 0,52-0,62 και ύψος 0,59. Οί λίθοι έγομπούντο και όπως οί όρθοστάται συνεδέοντο και μετά λίθων όπισθεν κειμένων. Όποιοι ήσαν οί τελευταίοι φαίνεται εκ σημαντικοϋ άριθμοϋ είργασμένων όρθογωνίων άσβεστολιθων, οίτινες φέρουν κατά την μίαν μόνον πλευράν ίχνη συνδέσμων. Έκ τών 13 άκεραίων τοιούτων λίθων ίκανοί παρουσιάζουν τó αϋτό ύψος τών δόμων και είναι φανερόν, ότι με ένα στοίχον άπειτέλουν την έπένδυσιν του έσωτερικοϋ του μνημείου και συναέβαινον μετά τών μαρμάρων μέχρι και τών γείσων, έπειδή και ταϋτα παρέχουν ίχνη έσωτερικων συνδέσμων. Έπειδή τó μέγιστον πάχος τών άσβεστολιθων είναι 0,75 τών δέ όρθοστατων και δόμων 0,60, συνάγομεν όλικόν πάχος 1.35 και έπομένως ίκανόν έλεύ-

Εικ. 8. Όρθοστάτης.

θερον έσωτερικόν χώρον (δύο ως έγγιστα μέτρα εκάτέρωθεν τών μακρών πλευρών του τάφου) όπου ήτο δυνατόν νά εύρουν θέσιν και άλλαι σαρκοφάγοι. Οί λίθοι τών δόμων χωρίζονται άλλήλων δι' όρθογωνίου πλαισίου εκ ταινιων βαθύτερον κειμένων πλάτους 0,03. Η οϋτω σχηματιζομένη περιτένεια¹ πραγματικώς έλαξεϋθη εκάστοτε επί δύο μόνον καθέτων πλευρών. Διά τās δύο άλλας άρκει ή περιτένεια τών υπεράνω μαρμάρων και του παραπλεύρως κειμένου. Είναι περίεργον, ότι κατά τās γωνίας δέν έλαξεϋθησαν κάθετοι ταινία, όπως τοϋτο είναι συνηθέστατον και παλαιόν επί τειχων και πύργων.

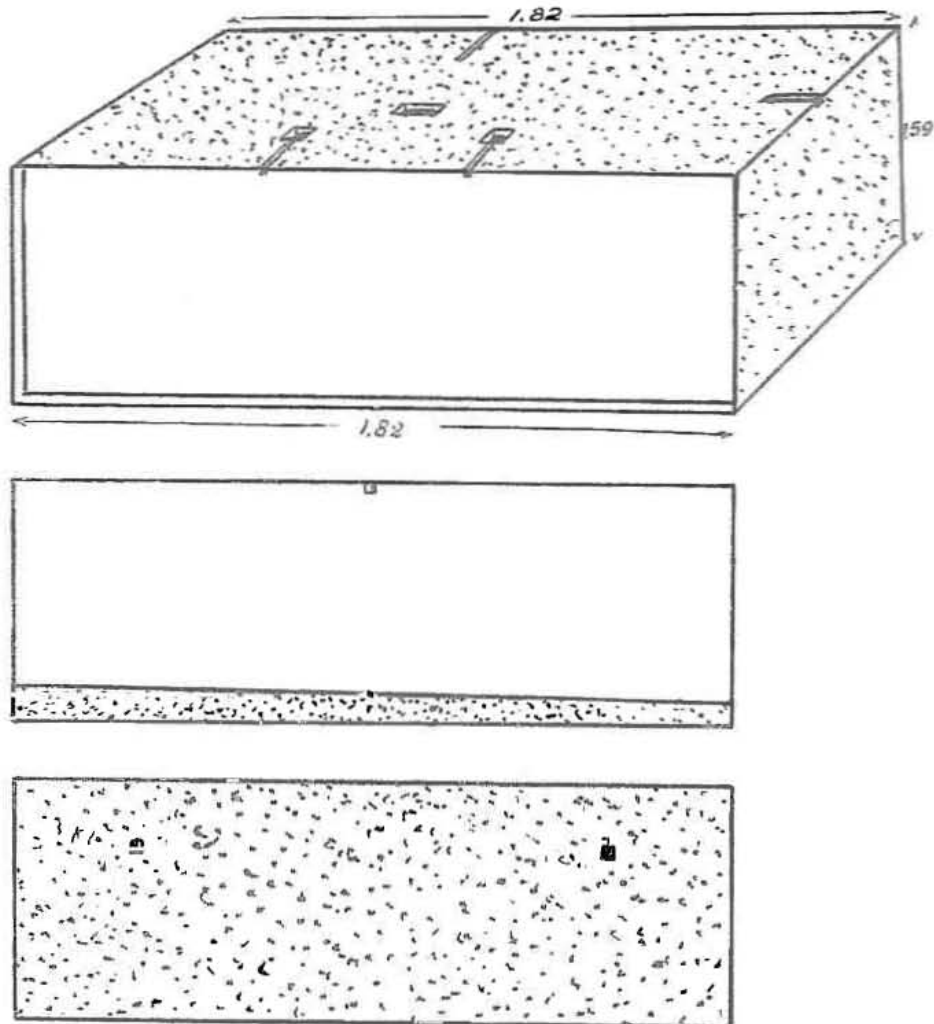
Τό άπεικονιζόμενον εις τρεις όψεις (εικ. 9) μάρμαρον, προερχόμενον εκ τινος τών δόμων, έμφανίζει τοϋτο τó ενδιαφέρον, ότι ή όπισθεν άφανής πλευρά του είναι πολύ καλύτερον τής προσόψεως είργασμένη. Ένω δηλ. ή έργασία τής έξωτερικης έπιφανείας είναι άρκετά κοινή και τραχειά, όπως εις όλα τά μάρμαρα του ήρώου, ή έσωτερική πλευρά είναι τελείως είργασμένη και έχει λειανθη. Είναι φανερόν, ότι τó μάρμαρον έχρησιμοποιήθη τó πρώτον εις άλλο παλαιότερον κτίσμα. Εις την παλαιότεραν χρῆσιν άνήκει και δυσσερμήνευτος ταινία ανάγλυπτος καταστραφείσα δια τήν νέαν τοποθέτησιν².

¹ Περιτένεια είναι τεχνικός όρος και σημαίνει εξηκριβωμένην λείαν έπιφάνειαν κατά τó άνω άκρον λίθου, ήτις έχρησίμευσεν ως εϋθυντηρία δια τόν ύπολογισμόν τής θέσεως τών επικειμένων (Sylloge², 540,68 = έπιγρ. Λεβαδειας), άλλ' οϋδέν έμποδίζει νά επεκτείνωμεν τήν χρῆσιν του όρου και

επί κοσμητικων σχημάτων εκ τής αϋτης τεχνικης συνηθειας προελθόντων.

² Η ταινία πλάτους εις τó άκρον δεξιό 0,04 άποβαίνει μετά μήκος 1.82 πλατεία 0,08.

Θὰ ἐπεριμέναμεν νὰ κλείη τοὺς τοίχους ὑπεράνω σειρὰ ἐπικρανιτίδων. Ἄλλ' ἐπειδὴ κίονες οὐδαμοῦ ὑπῆρχον οὔτε παραστάδες, τῶν ὁποίων τὰ ἐπίκρανα θὰ ἀπῆτουν ἐπὶ τῶν τοίχων τὸ ἀντίστοιχον μέλος, ἐξ ἄλλου δὲ οὐδὲν σύντριμμα τοιαύτης ἐπικρανίτιδος ἀνευρέθη, ἐτοποθετήσαμεν τὰ ἐπιστύλια ἀμέσως ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου δόμου. Ἐπιστυλίων ἔχομεν ἀκέραια τρία τεμάχια, ὕψους 0,68, πλάτους ἄνω 0,64 καὶ μήκους 1,75 (γωνιαῖον). 2,31 καὶ 2,75. Ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας παρουσιάζουν πάντα τόρμους, ἀλλὰ περιέργως ὄχι ἐπὶ τῆς ἄνω, ὅπου φαίνονται μόνον σύνδεσμοι καὶ ὀπαὶ ἀναρτήσεως. Ἐκτὸς τοῦ κυρίως ἐπιστυλίου, σχηματιζομένου μὲ κυμάτιον καὶ δύο ἀντὶ τριῶν ὑπερκείμενας ταινίας, ἔχομεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λίθου καὶ τὴν ζωφόρον ὑπεράνω (εἰκ. 10). Ἡ συνένωσις ἐπιστυλίου καὶ ζωφόρου εἶναι συνήθης κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους ἰδίως εἰς μικρότερα κτίσματα, ἢ δὲ διαμόρφωσις τούτων ἐπὶ τοῦ ἠρώου ὁμοιάζει πρὸς τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἀντιθήματος τοῦ Ὀλυμπίου ἐν Ἀθήναις. Ἐπὶ

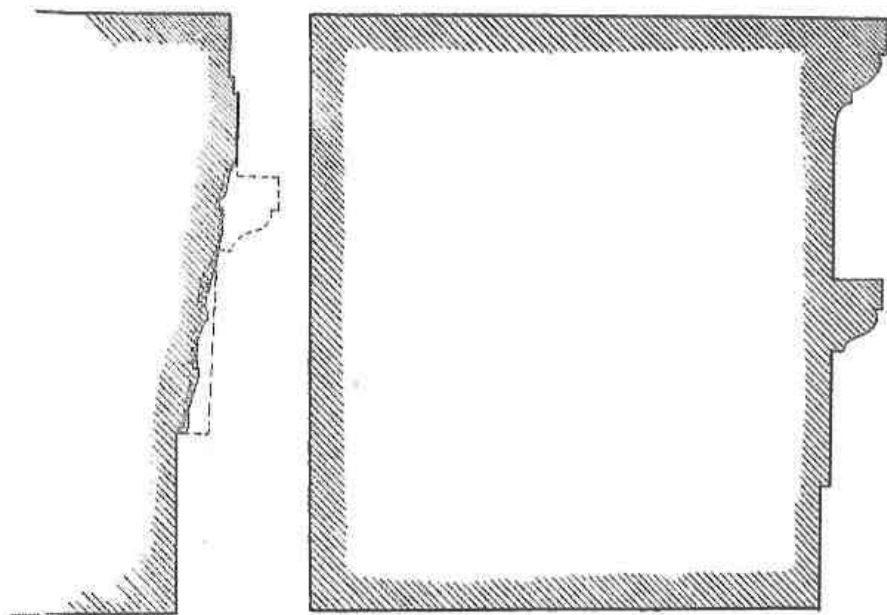
Εἰκ. 9. Λίθος δόμου.

τοῦ μεγίστου τεμαχίου παρατηροῦμεν κατὰ τὴν ὀπισθεν πλευρὰν (εἰκ. 11) τὴν αὐτὴν τελείαν ἐργασίαν, ὅπως καὶ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τοῦ τοίχου, κατεστραμμένας δὲ τὰς ἐξεχούσας ἀριστερὰ μορφὰς χάριν τῆς προσαρμογῆς. Ὅπως φαίνεται ἐκ τῆς γενικῆς βεβαίας ἀναπαραστάσεως (εἰκ. 10), ἡ πλευρὰ αὕτη ἦτο καὶ κατὰ τὴν παλαιότεραν χρῆσιν ἢ ἐσωτερικὴ τοῦ ἐπιστυλίου, ἢ δὲ ἐξωτερικὴ πρέπει νὰ ἦτο διάφορος, χωρὶς δηλ. τὴν ζωφόρον καὶ μὲ τὰς κανονικὰς τρεῖς ταινίας στεφομένας ἄνω διὰ κυματίου. Τὸ παλαιότερον ἄρα κτίσμα εἶχε κιονοστοιχίαν μὲ διάστημα μεταξόνιον 2,75, τὸ ἐπιστύλιον δὲ ὁμοιάζε ὀπισθεν πρὸς τὸ τοῦ προτύπου τῆς Πριήνης ἢ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Μαγνησίᾳ¹.

Ἐκ γείσων ἀπεκαλύφθησαν τρία ἀκέραια τεμάχια (μέγιστον ὕψος: 44, πλάτ. 1.07 - 9, μήκ. 1.54, 1.64, 1.84), ἐξ ὧν ἓν γωνιαῖον καὶ ἐκ τριῶν ἄλλων κομμάτια. Τὸ γεῖσον ἀνήκει εἰς

¹ Wiegand-Schrader, Priene, 135. Durm, Baukunst der Griechen, 178, 331. Allan Marquand, Greek architecture 107 εἰκ. 125.

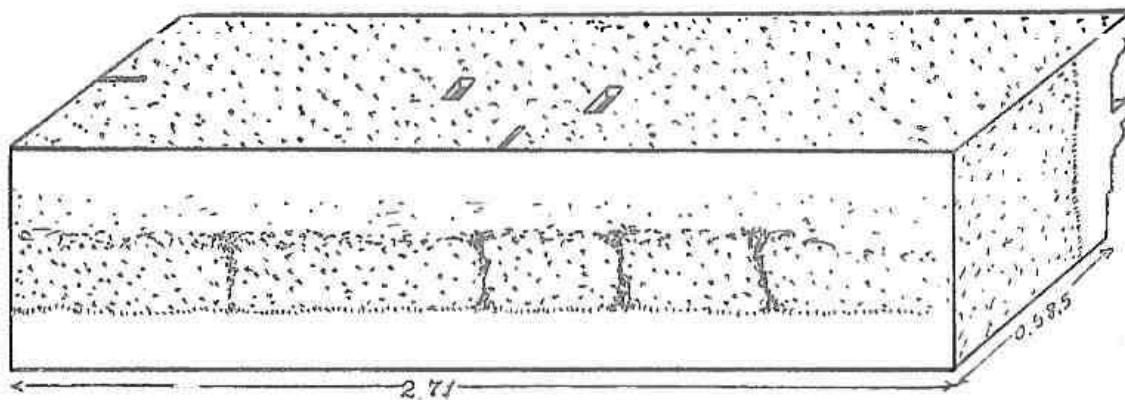
τὸ μικρασιατικὸν καὶ κατόπιν κοινὸν γενόμενον εἶδος, μὲ γεισιπόδας, καὶ εἶναι ηὔξημένον ἄνω μὲ τὴν σίμην πλήρη, ὅπως τὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐκ Λαβράνδων τῆς Καρίας¹ (εἰκ. 12). Κατὰ τὴν γωνίαν μεταξὺ τῶν γεισιπόδων ἀντὶ τοῦ συνήθους ἀνθεμίου φαίνεται καρπὸς ἀνά-

Εἰκ. 10. Τομή δύο ἐπιστυλίων.

γλυπτος, οἶον ῥόα ἢ κυδώνιον. Ὅπως τὰ ἐπιστύλια οὕτω καὶ τὰ γεῖσα ἐπὶ τῆς ἀντιστοίχου κάτω ἐπιφανείας των δὲν παρουσιάζουν ἴχνος τόρμου. Φαίνεται λοιπὸν, ὅτι τὰ ὑπεράνω γεῖσα δὲν ἐγομφώνοντο μετὰ τοῦ κάτω κυρίου σώματος τῆς κατασκευῆς, ἀλλὰ συνδεόμενα μεταξὺ των καὶ τῶν ὀπισθεν ἀσβεστολιθίων, οἵτινες εἰς ὕψος ἐφθάναν μόνον ἕως ἐδῶ, ἐγομφώνοντο εἶτα μετὰ τῶν ὑπεράνω λίθων τοῦ θωρακίου καὶ οὗτοι τέλος μετὰ τῶν ἀκρωτηρίων κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας.

Τὸ θωράκιον τοῦτο ἀποτελούμενον ἐκ μαρμάρων ὀρθογωνίων μὲ κορωνίδα ἄνω ὁμοίαν πρὸς τοὺς ὀρθοστάτας ἐνθυμίζει τὸ ἐπὶ πολλῶν τετραπλεύρων βωμῶν παρατηρούμενον ἄνω πλαίσιον, ὅπερ ἐχρησίμευε διὰ τὴν εὐόδωσιν τῆς καύσεως καὶ τὴν συγκράτησιν τῶν προσφερομένων. Τὸ αὐτὸ θωράκιον μετὰ τῶν ἀκρωτηρίων παρέχει τὴν χαρακτηριστικωτέραν ἔνδειξιν, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ κτίσματος βωμοειδοῦς². Δύο ἀκέραια τεμάχια καὶ ἄλλων μέρη ἐσημειώθησαν. Τὸ μέγιστον, μήκ. 2.06,

Εἰκ. 11. Ἡ ὀπισθεν πλευρὰ τοῦ μεγίστου ἐπιστυλίου.

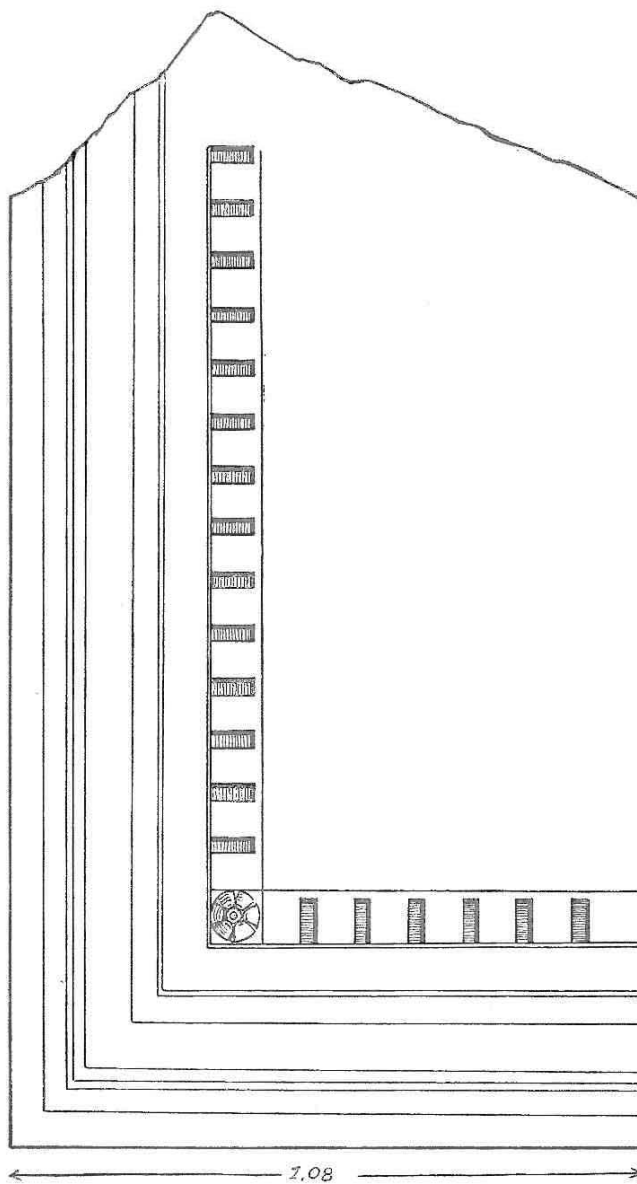
δεικνύει κάτω λείαν εἰργασμένην ἐπιφάνειαν καὶ ταινίαν ἀνάγλυπτον κατὰ τὸ μέσον, ἐλαφρότατα κατὰ τὸ μῆκος αὐξανομένην, παρομοίαν πρὸς τὴν τοῦ μνημονευθέντος μαρμάρου τοῦ τοίχου καὶ ἐπίσης δυσερμήνευτον.

Ἐκ τριῶν ἀκρωτηρίων συνελέχθησαν συντρίμματα εἰς μέγα πλῆθος, κατὰ τὰς οἰκείας θέσεις κατακεείμενα, ὑπὸ τὴν ΝΑ. δηλ. γωνίαν τὴν ΝΔ. καὶ τὴν ΒΔ. Τοῦ τετάρτου ἀκρω-

¹ Durm, ἔ.ἀ. 375 εἰκ. 348.

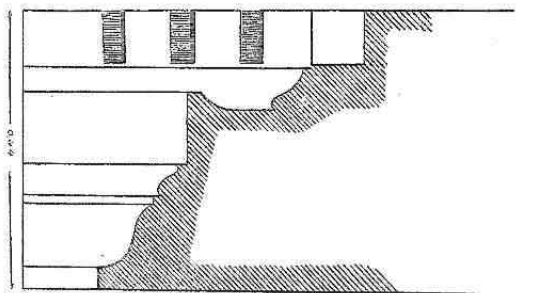
² Παραδείγματα τοιοῦτων βωμῶν βλέπει τις πολλὰ παρὰ Altmann, Romische Grabaltare der Kaiserzeit, σ. 23 εἰκ. 17,

62 εἰκ. 54, 73 εἰκ. 62, 75 εἰκ. 64 κ.τ.λ. Πρβλ. καὶ σ. 131 εἰκ. 107, 271 εἰκ. 205, 278 εἰκ. 207α.

Εβ. 12.

τηρίου οὐδὲν εὐρέθη σύντριμμα, ἀλλὰ παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν παρατηρήθησαν μέρη τῶν γωνιαίων λίθων τοῦ θωρακίου παρέχοντα τοὺς δηλωτικούς αὐτοῦ δύο τόρους. Πάντα τὰ συντρίμματα συλλεχθέντα μετὰ τῆς δυνατῆς ἀκριβείας μετεκομίσθησαν εἰς Ἀθήνας, ὅπου τῶν μὲν δύο πρώτων ἀκρωτηρίων ἐγένετο πλήρης ἡ ἀναπαράστασις, συμπληρωθέντων διὰ γύψου τῶν πολλῶν ἀλλ' ἀσημάντων κενῶν, ἐνῶ τοῦ τρίτου διὰ τὸ μέγα κατὰ τὸ μέσον χάσμα κατέστη ἀδύνατος ἡ ἀνασυγκρότησις. Τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς ΝΑ. γωνίας ἡ κάτω πλευρὰ, ἡ ἐκτεινομένη πρὸς ἀνατολὰς, μετρεῖ μῆκος 0,83, ἐνῶ 0,85 εἶναι ἡ νοτία. Εἰς τοῦτο ἀντιστοιχεῖ

Εἰκ. 12.

τὸ ἀπέναντι ἀκρωτήριο με πλευρὰν 0,79 πρὸς δυσμὰς καὶ 0,82 πρὸς νότον. Ἡ ὑπερτίμησις τῆς νοτίας πλευρᾶς δικαιολογεῖται ἐκ τῆς σαφοῦς διευθύνσεως τῶν ἀετῶν, οἵτινες ἐκβαίνοντες τῆς γωνίας ἀντιβλέπουσιν ἀλλήλους πρὸς νότον. Τὸ αὐτὸ θὰ συνέβαινε καὶ ἐπὶ τῆς βορείας, ἂν καὶ ἡ διαφορὰ τῶν δύο πλευρῶν τοῦ ΒΑ. ἀκρωτηρίου, 0,81 δυτικῆς καὶ 0,80 βορείας, εἶναι ἀσήμαντος. Τὸ μέγιστον ὕψος τῶν ἀκρωτηρίων εἶναι 1.08. Ὅπως

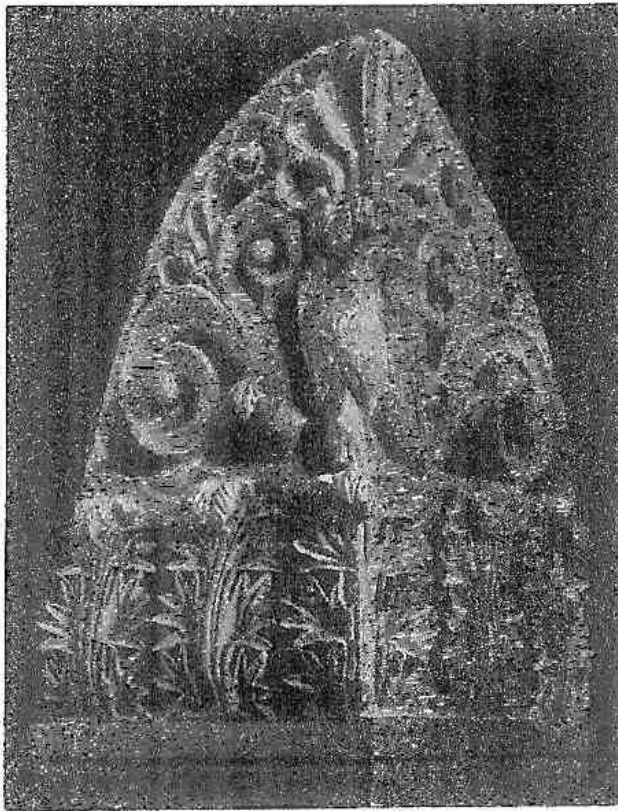
δήποτε εἶναι βέβαιον διὰ τῶν ἀετῶν τῶν ἀκρωτηρίων ὅπως καὶ διὰ τῶν γρυπῶν τῆς βάσεως, ὅτι ἡ νοτία πλευρὰ ἐθεωρεῖτο ὡς κυρία ὄψις. Εὐλόγον εἶναι μετὰ τοῦτο νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ δημοσία ὁδός, ὁ ἀνωτέρω περιγραφεὶς περίπατος, παρήρχετο μετὰ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ ἐπιφανοῦς μνημείου.

Παρὰ τὸν μέγαν πλοῦτον τῶν ἀναγλύπτων καὶ διατρήτων τούτων κοσμημάτων τὸ σύστημα εἶναι ἀπλοῦν καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως εὐνόητον. Ὑπὲρ τὴν σειρὰν τῶν εὐτάκτων πυκνῶν φύλλων ἐκατέρωθεν τῆς γωνίας ἐκφύονται δύο ζωηρῶς στρεφόμενοι κορμοί, διακλαδιζόμενοι εἰς τρεῖς ἕκαστος συμμετρικούς ἐλικομόρφους βλαστούς. Τὰ κενὰ γαμίζουσι πλήρη ἢ μισὰ ἀνθέμια, ῥόδακες, οἱ ἀετοί, διαφορόσχημα φύλλα, ἕκαστον κατὰ τὴν οἰκίαν θέσιν. Τὸ ἀπώτατον τέλος καὶ πολυτροπῆτον μέρος συνέχει καὶ περιορίζει ταινία εὐγραμμος τοξοειδής, ἀποκαθιστῶσα μετὰ τὴν ζωηρὰν κίνησιν τῶν μορφῶν τὴν ἀρχικὴν ἡρεμίαν. Βεβαίως τὰ ἀκρωτήρια ταῦτα παραβαλλόμενα πρὸς τὸ κεντρικὸν τῆς Μαγνησίας ἢ τὸ γωνιαῖον τοῦ Traianeuu τῆς Περγάμου¹, ὕστεροῦν κατὰ τὴν εὐρετικότητα τῶν θεμάτων καὶ τὴν λεπτότητα τῆς ἐργασίας, ἀλλ' ἐξεταζόμενα ἐντὸς τῶν ὁρίων μιᾶς κατασκευῆς μετριωτέρας εἶναι διὰ τὸ εὐσύνοπτον καὶ ἀπέριπτον τῆς σχετικῶς πλουσίας διακοσμῆσεως ἀληθινὰ καλλιτεχνικὰ κατορθώματα.

Ἴνα κατανοήσωμεν καλύτερον τὰ διακοσμητικὰ ἔργα, πρέπει νὰ τὰ ἐξετάσωμεν λεπτομερέστερον καὶ ἐν συγκρίσει. Πρὸς τοῦτο καλοῦμεν Α τὸ ἀνατολικὸν ἀκρωτήριο καὶ Δ τὸ δυτικόν, ἐπειδὴ, ὡς θὰ ἴδωμεν, διαφέρουν ταῦτα εἰς οὐσιώδεις λεπτομερείας καὶ ἡ θὰ τὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν αὐτὸν καλλιτέχνην ἐπιδιώξαντα ἐκάστοτε παραλλάσσουσαν λύσιν τῶν ζητημάτων, ἢ εἰς δύο αὐτοτελεῖς προσωπικότητας. Καὶ ἐπὶ τῶν δύο κατὰ τὴν ἀνάγλυπτον βάσιν ζητεῖται φανερῶς ὁ τονισμὸς τῶν ὀριζοντίων καὶ καθέτων. Αἱ ὀριζόντιαι τῶν περάτων

¹ Καὶ τὰ δύο ἀκρωτήρια βλέπει τις παρὰ Durm, Baukunst σ. 337 εἰκ. 323.

κάτω καὶ ἄνω ἐνισχύονται ὄχι μόνον διὰ τῶν ὁμοιομόρφως καμπτομένων κορυφῶν, ἀλλὰ τονίζονται πολλάκις διὰ τῶν ὀριζοντίως διευθυνομένων πρώτων ἐκ τῶν κάτω λοβίων τῆς ἀκάνθης. Αἱ κάθετοι ἐπίσης ἐπαναλαμβάνονται πολλάκις ὄχι μόνον μὲ τὴν ἀνάτασιν τῶν φύλλων ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν σχηματισμὸν τοῦ μεταξὺ ἐδάφους εἰς ἐπιφανείας γωνιώδεις καὶ τὴν γένεσιν πολυαριθμῶν κενῶν μεταξὺ τῶν φυλλαρίων, σχημάτων καὶ τούτων ἀναβαινόντων. Ἡ κατάδηλος προσπάθεια τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων ᾠδήγησεν εἰς

Εἰκ. 13. Ἀκρωτήριο Δ.

Εἰκ. 14. Ἀκρωτήριο Α.

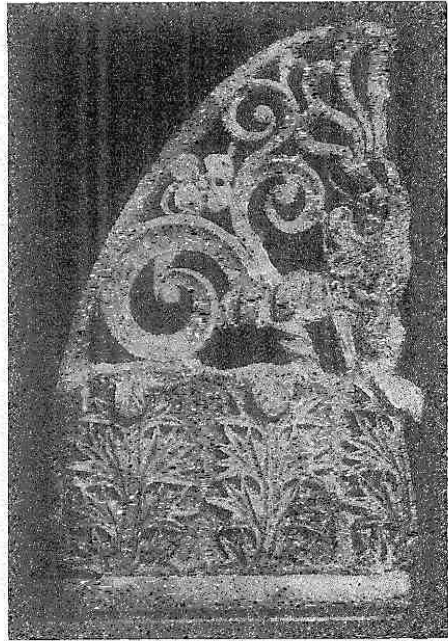
τὴν ιδέαν, ὠρισμένα λοβία ἐκάστου φυλλαρίου ἀκάνθης νὰ κάμπτωνται περίπου ὀριζοντίως καὶ νὰ συνιστοῦν μετὰ τῶν μίσχων σχεδὸν ἢ ἀκριβῶς ὀρθῆς γωνίας. Ἡ πρόθεσις ἐν τούτοις δὲν ἐξετελέσθη κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπὶ τῶν δύο ἀκρωτηρίων. Ὁ σχεδιάσας τὸ Α, συντηρητικώτερος, δὲν ἐγκατέλειπεν ἐντελῶς τὸν παραδοθέντα τρόπον καὶ κατηύθυνε μὲν πρὸς τὰ κάτω τὰ σχετικὰ λοβία, ἀλλὰ διετήρησε τὰ καμπύλα περιγράμματα. Ὁ τοῦ Δ, προχωρήσας περαιτέρω, ἐπέτυχεν αὐστηροτέρας ὀρθῆς γωνίας καὶ εὐθύγραμμα γεωμετρικὰ τρίγωνα καὶ ὀρθογώνια. Διαφέρει ἐπίσης ὁ ῥυθμὸς ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν λοβίων ἐκάστου φυλλαρίου. Ἐπὶ τοῦ Α, ἔχομεν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω: 3, 4, 5, 3 λοβία καὶ ἐπὶ τοῦ Δ, 4, 5, 4, 3. Κατὰ τὸ ἀνώτερον διάτρητον μέρος τονίζεται μὲν ἡ κάθετος μὲ τὸν αἰτὸν καὶ τὸ κεντρικὸν φύλλον τοῦ ἀνθεμίου, ἀλλ' αἱ λοιπαὶ πᾶσαι μετατρέπονται, βέβαια ὄχι ἀποτόμως, εἰς καμπύλας ὀργανικῆς. Ὁ αἰτός, θαυμασίως τοποθετημένος κατὰ τὴν γωνίαν, ὥστε νὰ σημαίνεται ἡ ὠρισμένη διεύθυνσις νὰ τηρῆται δὲ συγχρόνως ἡ ἰσορροπία μὲ τὸ μεγαλύτερον ἄνοιγμα τοῦ σκέλους κατὰ τὴν ἑτέραν πλευράν, κρατεῖ ἐπὶ τοῦ Δ διὰ τοῦ ῥάμφους στέφανον καὶ ἐπὶ Α συνοδεύεται μὲ ἀνέρποντα ἐπὶ τῆς πτέρυγος ὄφιν. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τὴν βάσιν τοῦ κεντρικοῦ ἀνθεμίου ἀποτε-

λοῦν ὠραία καὶ τολμηρῶς εἰργασμένα καλαμοειδῆ φύλλα, παρόμοια δὲ σκεπάζουν καὶ στολίζουν τὴν ἔκφυσιν ἐκ τοῦ κορμοῦ τῶν πρώτων ἐλίκων. Ἐντὶ τούτων ἐπὶ τοῦ Δ ἔχομεν τρυφερὰ φύλλα ἀκάνθης καὶ ἐπὶ τῶν πλαγίων μεταξὺ τῶν ἐλίκων κενῶν μισὰ ἀνθέμια, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ ἄλλου ὑπάρχουν ῥόδακες. Τέλος τὸ τερματίζον τὴν ἀνάβασιν τῶν ἐλίκων φύλλον σχηματίζεται διαφορετικὰ, ὡς κοινὸν φύλλον ἐπὶ τοῦ Α μετὰ τριγωνικῆς δὲ προεξοχῆς ἐπὶ τοῦ Δ.

Εἶναι εὐλογον ἐκ τῆς πλουσίας μορφολογίας νὰ ἔχομεν ἐνδείξεις δηλωτικὰς τῆς ἐποχῆς

Εικ. 15. Ἀκρωτήριο Α.

Εικ. 16. Ἀκρωτήριο Α.

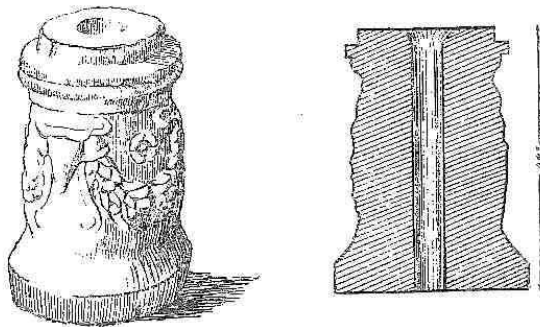
τῶν κοσμημάτων καὶ τοῦ ὄλου μνημείου. Πράγματι, τὸ νέον καὶ ἐντυπωτικὸν γνώρισμα τῆς διακοσμῆσεως, ἡ εὐθυγράμμησις τῶν φύλλων τῆς ἀκάνθης, σημαίνει τοιαύτην χρονικὴν ἐνδειξιν. Ἐπὶ τῆς Ἐξέδρας Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ εὐρίσκομεν ἀκριβῶς τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ἐξετελέσθη δὲ τὸ ὄλον ἔργον μετὰ τοῦ ὑδραγωγείου, τῆς ἐξέδρας καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς δύο ναυδρίων περὶ τὸ ἔτος 170 μ.Χ. Τὰ κορινθιακὰ κιονόκρανα τῶν ναυδρίων παρουσιάζουν καὶ τὰς δύο παραλλαγὰς τοῦ σχηματισμοῦ τῶν φύλλων ὡς εὗρομεν αὐτὰς ἐπὶ τῶν ἀκρωτηρίων Α καὶ Δ. Ἴδὲ Olympia, τομ. Β, πιν. 90 κείμ. σελ. 136 καὶ 142. Δὲν ἀποκλείεται τὸ ἡρῶον νὰ εἶναι κατὰ τι ἀρχαιότερον, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ ἀσφαλέςτερον εἶναι νὰ τὸ κατατάξωμεν εἰς τοὺς μεταξὺ 170 καὶ 200 μ.Χ. χρόνους¹.

¹ Δύο κιονόκρανα μὲ τὸν αὐτὸν σχηματισμὸν τῶν φύλλων ἐσημείωσα ἄλλοτε παρὰ τὴν βασιλικὴν τοῦ Δουμείου τῆς Νικοπόλεως. Προέρχονται ὁμοῦ ἐξ ἄλλων ἀγνώστων

μνημείων. Ἐπίσης πέρυσι παρατήρησα, ὅτι καὶ ἡ μεγάλη στοὰ ἡ ἀνασκαπτομένη ἐν Φιλίπποις εἶχε κιονόκρανα μὲ τὴν αὐτὴν λεπτομέρειαν.

Τὸ οὗτω ἀναπαρασταθὲν εἰς σχῆμα μεγάλου βωμοῦ ἐπιτάφιον μνημεῖον δυσκολώτατα θὰ εὗρη ἀνάλογα. Εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον δὲν ἔγινε δυνατὸν τὸ πρῶγμα. Τὰ μεγάλα ἐπιτάφια μνημεῖα τῆς Ἀρχαιότητος, ὡς τὸ Μνημεῖον τῶν Νηρηίδων, τὸ Μαυσωλεῖον, ὁ λεγόμενος τάφος τοῦ Θήρωνος παρὰ τὸν Ἀκράγαντα καὶ αἱ πολυτελεῖς πυραῖ, ὡς Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου, τοῦ Ἡφαιστῖωνος καὶ τινων Ρωμαίων αὐτοκρατόρων, διαφέρουν οὐσιωδῶς διὰ τοὺς πλείονας τοῦ ἐνὸς ὀρόφου. Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου εὐεξήγητος εἶναι ἡ μορφή τοῦ ἀκαρνανικοῦ Ἡρώου, διότι παλαιὰ καὶ συχνὴ εἶναι ἡ συνήθεια τοῦ νὰ ἐπιθέτουν βωμούς, πάντως μικροῦς, ἐπὶ τῶν τάφων καὶ χάριν τῆς ὑποδοχῆς τῶν προσφορῶν καὶ συγχρόνως ἵνα χρησι-

μεύσουν ὡς σήματα¹. Τοιοῦτος ἀκριβῶς μαρμαρίνος κυλινδρικός βωμὸς εὐρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφάς, ἐντειχισμένος εἰς νεώτερον τοῖχον, ὀλίγα μέτρα νοτίως τοῦ Ἡρώου, παρουσιάζων ἅμα τὴν σημαντικὴν λεπτομέρειαν τῆς κυλινδρικῆς ὀπῆς τῶν χοῶν² (εἰκ. 17). Τί ἐμποδίζει μετὰ τοῦτο νὰ δεχθῶμεν, ὅτι προκειμένου νὰ ἰδρυθῇ σημαντικώτερον ἐπιτάφιον μνημεῖον ἐπηύξησαν εἰς μέγεθος τὸ σύνθητες μέσον τοῦ βωμοῦ; Ἀρχικῶς τὸ μνημεῖον ἰδρυθῆ, ὡς φαίνεται, δι' ἓνα μόνον νεκρὸν, ἀλλ' εἶναι

Εἰκ. 17.

πιθανόν, ὅτι βραδύτερον περιέλαβε καὶ ἄλλους. Τοῦτο ὑπαγορεύει ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ ἱκανῶς εὐρύς, ὡς εἶδομεν, ἐσωτερικὸς χῶρος καὶ ἀφ' ἑτέρου πολυάριθμα κομμάτια μαρμαρίνα ἐκ στεγοειδῶν καλυμμάτων σαρκοφάγων, εὐρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφάς καὶ στολιζόμενα ἄνω μὲ φολιδωτὴν εἰκόνα κεραμώσεως, ὡς ἡ τοῦ Λυσικρατείου, καὶ τῶν συγχρονισθέντων ἀνωτέρω πρὸς τὸ Ἡρῶν ναυδριῶν τῆς Ἐξέδρας, μὲ καπνόφυλλα, ὡς ἔλεγον οἱ ἐργάται. Πῶς εἰσεβιβάζοντο εἰς τὸν ἐλεύθερον χῶρον αἱ νεώτεροι σαρκοφάγοι, μένει ἀδηλον, διότι ἔχνη θύρας πραγματικῆς ἢ εἰκονικῆς, ὡς εἶναι τοῦτο σύνθητες ἐπὶ βωμῶν³, δὲν παρετηρήθησαν. Ἐπίσης οὐδὲν ἐμάθομεν περὶ τῆς ιδιότητος τοῦ ἀρχικοῦ νεκροῦ. Ὁ κρατῶν στέφανον ἀετὸς τίποτε δὲν λέγει τὸ ὠρισμένον, οὔτε ὁ ἀνέρωπων ὄφιν. Διότι ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς πυρᾶς τοῦ Ἡφαιστῖωνος αἱ τοιαῦται εἰκόνες εἶχον ἄρκετὰ ὀδύσιν σημασίαν καὶ ἦσαν ἀπλῶς κοσμητικαί⁴.

Ὑλικὰς δυσκολίας μεγάλας πρὸς ἴδρυσιν τοῦ μαρμαρίνου Ἡρώου δὲν εἶχον οἱ μελετήσαντες τὴν κατασκευὴν κατὰ τὸ τέλος τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος. Ὑπῆρχεν εἰς τὴν διάθεσίν των ἄφθονον ἐργασμένον μαρμαρίνον ὑλικὸν ἐξ ἐρειπωθέντος παλαιότερου κτίσματος. Ὅποιον

¹ Ὡς ὁ Δ. Εὐαγγελίδης ἀπέδειξεν, Ἀρχ. Ἐφημ. 1924, 82 κ.ε., ἡ συνήθεια ἐν Σάμῳ χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 7' αἰῶνος.

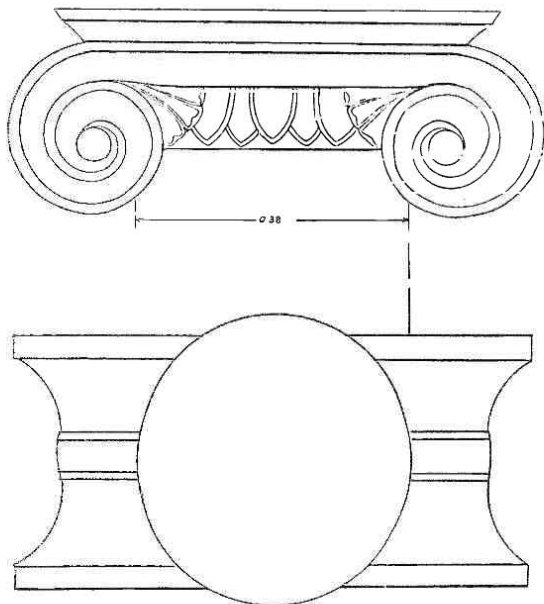
² Τοιοῦτους βωμοὺς ἱκανοὺς ἀναφέρει ὁ Altmann ἐ. ἀ. σ. 33 καὶ ὁ Γ. Οἰκονόμος εἰς τὸ γνωστὸν ἔργον του De profusionum receptaculis sepulcralibus σ. 5 ἐ. εἰκ. 1.2, σ. 37 ἐ.

³ Altmann ἐ. ἀ. 14.

⁴ Περὶ τῆς πυρᾶς τοῦ Ἡφαιστῖωνος μεταφέρομεν ἐκ τοῦ Διοδ. 17, 114 ... «ὑπεράνω δὲ τούτων... δῆδες...», κατὰ μὲν τὴν λαβὴν ἔχουσαι χρυσοῦς στεφάνους, κατὰ δὲ τὴν

ἐκφλόωσιν ἀετοῦς διαπεπτακτάς τὰς πτέρυγας καὶ κάτω νεύοντας παρὰ δὲ τὰς βάσεις δράκοντας ἀφορώντας τοὺς ἀετούς». Ἐπὶ τῆς μεγαλειώδους σκηπῆς Πτολεμαίου τοῦ Β' «... κατὰ δὲ τὸν ὑψηλότατον τόπον τῆς ὀροφῆς, ἀετοὶ κατὰ πρόσωπον ἀλλήλων ἦσαν χρυσοὶ, πεντεκαίδεκακίχρως τὸ μέγεθος» Ἀθῆν. 5, 196. Τὴν ἀναπαραστάσιν τοῦ Studniczka ἰδὲ παρὰ Springer-Wolters, 380 εἰκ. 714. Ἀντιμετώπους κοσμηματικούς ἀετούς ἐπὶ βωμῶν ἰδὲ παρὰ Altmann ἐα., 92, 93.

δὲ ἦτο τὸ κτίσμα τοῦτο, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφιβάλλῃ. Τὸ μοναδικὸν κατὰ τὸν λιμένα μαρμάρινον οἰκοδόμημα ἔδει νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸ κύριον ἱερὸν τοῦ τόπου, τὸ τέμενος τοῦ Ἡρακλέους, ὡς ἀναφέρει ὁ Στράβων.¹ Ἐπειτα ἡ ὠραία ἐργασία τριῶν ἀνωτέρω ἐξετασθέντων μαρμάρων καὶ ἡ μορφολογία τῆς ὀπισθεν πλευρᾶς τοῦ ἐπιστυλίου πείθουν, ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ ἱεροῦ ἢ μαρμαρινῆ εἶναι δυνατόν νὰ ἀναβιβασθῆ εἰς τὸν Δ' π. Χ. αἰῶνα, πρᾶγμα σύμφωνον πρὸς τὴν εἶδησιν τῆς προσκλήσεως τοῦ περιφήμου Σικωνίου.

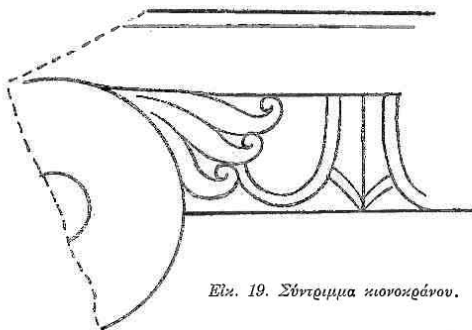

Εἰκ. 18.

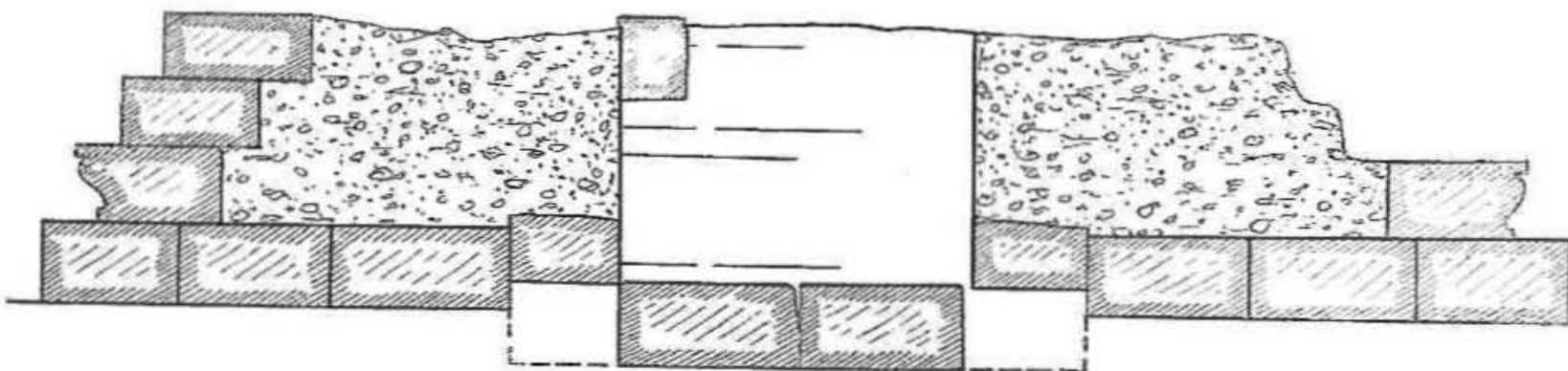
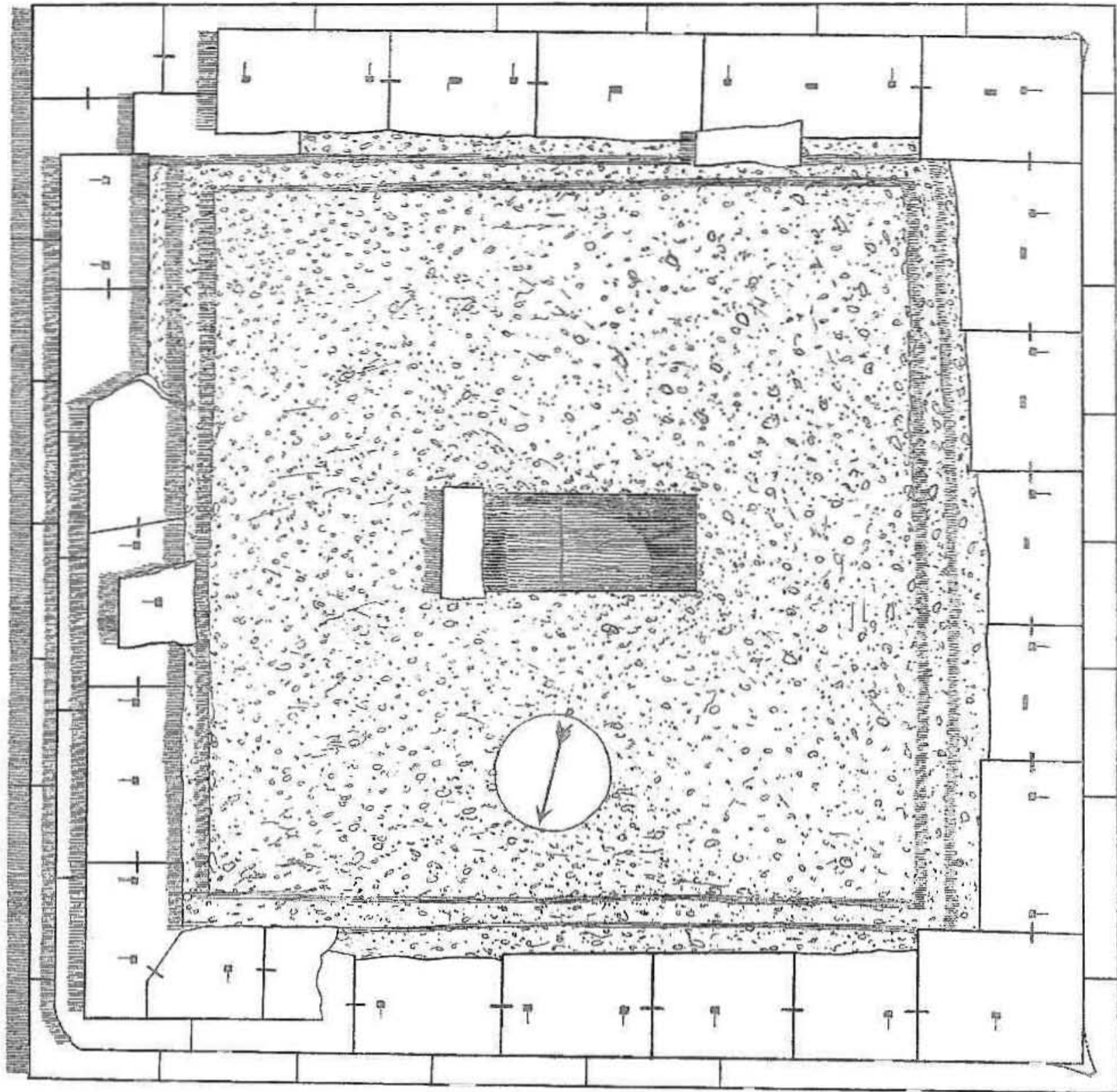
(εἰκ. 18) ὅπερ καὶ διὰ τὴν κατωτέραν ἐργασίαν καὶ τὴν μικρὰν διάμετρον, 0,38, ὡς καὶ τὸ σύντριμμα κιονοκράνου νεωτέρου καὶ κατὰ τι μικροτέρου τῆς (εἰκ. 19), εἶναι δύσκολον νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν κιονοστοιχίαν τοῦ ναοῦ, ἐκ τοῦ θριγικοῦ τοῦ ὁποῖου κατέχομεν ὡς σημαντικὸν μέλος τὸ περιγραφέν ἀντίθημα τοῦ ἐπιστυλίου, ἀλλὰ θὰ ἀνήκουν εἰς πρόπυλαια ἢ ἄλλας κατασκευὰς τοῦ ἱεροῦ. Περισσότερα περὶ τοῦ Ἡρακλείου τούτου εἶναι ῥησοκίνδυνον νὰ εἴπωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀλλὰ πῶς συνέβη νὰ χρησιμοποιήσουν ἰδιῶται οἰοιδήποτε τὸ ὑλικὸν τοῦ παλαιοῦ ἔστω ἐρεικωθέντος ἀλλ' ὅπωςδήποτε γνωστοῦ ἱεροῦ εἰς ἰδιαίτηραν τῶν χρῆσιν;

Ἐκ τῆς συντόμου εἰδήσεως τοῦ Στράβωνος, ὅτι «τῶν ἡγεμόνων τις» μετήνεγκεν εἰς Ῥώμην τὰ λυσίππεια ἔργα, τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους «παρὰ τόπον κειμένους, διὰ τὴν ἐρημίαν¹» διδασκόμεθα περὶ τῆς προϊούσης ἐρημώσεως τοῦ τόπου καὶ τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὰς

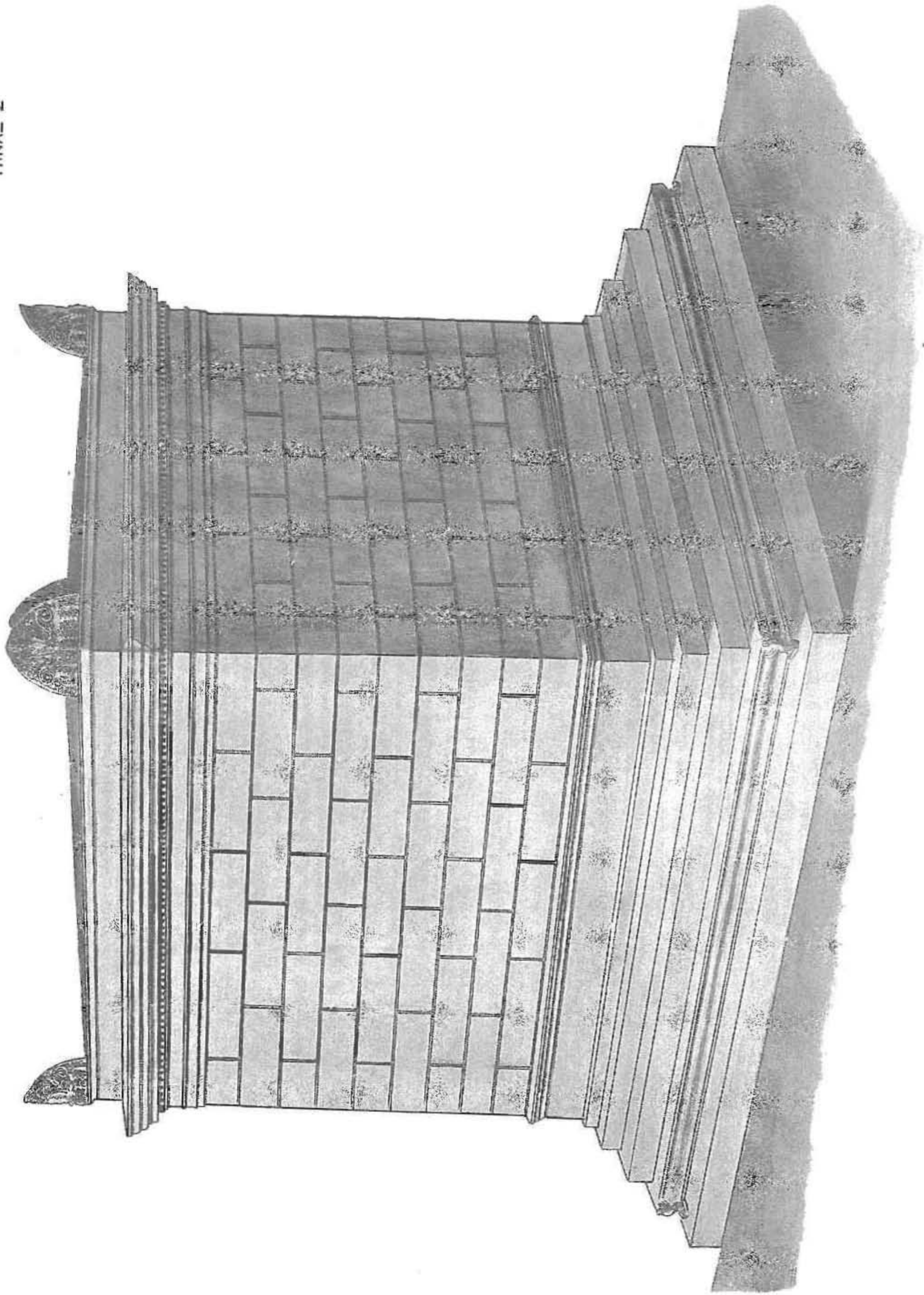
¹ Πολὺ ἀτυχῆς εἶναι ἡ ἐρμηνεία παρὰ Collignon, Lysippe, 76 ὅτι Ῥωμαῖος στρατηγὸς ἀπέσπασε τοὺς ἄθλους, ἐπειδὴ τοὺς εἶρε gisant sur le sol.

Εἰκ. 19. Σύντριμμα κιονοκράνου.

ΚΑΤΩΨΙΣ ΚΑΙ ΤΟΜΗ ΤΟΥ ΗΡΩΟΥ ΤΗΣ ΑΛΥΖΙΑΣ

ΑΝΑΠΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΗΡΩΟΥ ΤΗΣ ΑΛΥΖΙΑΣ

ἀρχὰς τοῦ Α΄ μ. Χ. αἰῶνος. Δὲν γνωρίζομεν, ἂν ἡ ἀπόσπασις τῶν ἔργων ἔγινε ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου αὐτοῦ ἢ τινος ἐκ τῶν ἰδίων του μετὰ τὸν ἀκτιακὸν πόλεμον, ἢ εἰς ἐποχὴν παλαιότεραν, ἀλλ' εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ προσηγηθεῖσα ἐρήμωσις μετὰ τὴν ἀπόσπασιν τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων ἔγινε μεγαλύτερα. Παρῆλθον ἔκτοτε περὶ τὰ 150 ἔτη καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πέριξ χώρος εἶχεν οὐσιωδῶς ἀλλοιωθῆ με νέας κατασκευὰς καὶ νεκροταφεῖον κατὰ τὴν παραθαλασσίαν ὁδόν.

Ἡ λατρεία τοῦ Ἡρακλέους δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ λησμονηθῆ ἐντελῶς, ἀλλ' αἱ κατασκευαὶ θὰ εἶχον καταπέσει καὶ ἴσως χωθῆ. Ὅτι κατὰ τὸν Β΄ μ. Χ. αἰῶνα πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων ναῶν εἶχον καταρριφθῆ εἰς ἐρείπια, σχεδὸν ἢ ἐντελῶς ἀφανῆ, γνωρίζομεν καλῶς ἐκ τοῦ Πασανίου. Πῶς λοιπὸν θὰ ἤμποδίζετο ἰσχυρὸς τις ἐγγώριος ἢ πλούσιος περιόικος νὰ μεταχειρισθῆ τὸ ἄχρηστον τοῦτο ὑλικὸν διὰ τὴν κατασκευὴν μεγάλου ἐπιταφίου μνημείου, νέου στολισματος τοῦ τόπου; Τὸ παλαιὸν πνεῦμα τῆς εὐσεβείας πρὸς τὰ ἱερὰ εἶχε πολὺ χαλαρωθῆ ἢ ἐντελῶς ἐκλείψει. Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τῆς Νεμέσεως ἐν Ῥαμνοῦντι ἔθαπτον¹ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αὐτοκρατόρων, τὸ δὲ ὁμότερον δεῖγμα τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας τῆς ἐποχῆς παρέσχεν ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Καλυδῶνος, ὅπου εὐρέθη προτομὴ Διὸς κατασκευασθεῖσα κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀδριανοῦ ἐκ τεμαχίου μαρμάρου εἰκονίζοντος παλαιότερον τὰ ὀπίσθια γυμνοῦ ἀνδρός².

Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

¹ Ἀρχ. Ἐφημ. 1891, σ. 45.

² Poulsen - Rhomaios, Bericht, siz. 106, 107.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΤΩΝ ΣΤΑΛΑΚΤΙΤΩΝ

ΥΠΟ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ε. ΠΛΑΤΩΝΟΣ

Αί από τοῦ 1900 καί ἐφεξῆς ἐν Κρήτῃ γενόμεναι ἀνασκαφαί ἔφεραν εἰς φῶς καί τεμάχια τῶν σταλακτιτῶν, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ ἀνασκαφεῖς ἢ οὐδεμίαν ἔδοσαν προσοχήν ἢ ἀπλῶς ἀναφέρουν εἰς τὰς δημοσιεύσεις των, χωρὶς νὰ ἀποδίδουν εἰς αὐτὰ ἰδιαιτέραν σημασίαν.

Εἰκ. 1. Λίθινα συσσωματώματα ἐκ τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ.

Ἡ ἀνεύρεσις ὁμῶς τεμαχίων σταλακτιτῶν μακρὰν τοῦ φυσικοῦ των περιβάλλοντος εἰς τόπους κατοικηθέντας κατὰ τὴν Μινωϊκὴν ἐποχὴν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι τυχαῖον γεγονός καὶ ὡς θὰ ἀποδειχθῇ ἐκ τῶν δημοσιευόμενων ἀντικειμένων, ἔχει ἰδιαιτέραν λατρευτικὴν σημασίαν.

Τὴν τελειωτικὴν τούτου ἀπόδειξιν παρέσχεν ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Μαρινάτου¹ γενομένη εἰς τὸ σπήλαιον τῆς θεᾶς Εἰλειθυίας ἀνασκαφικὴ ἐξερεύνησις, ἡ ὁποία ἀπέδειξε τὴν λατρευτικὴν σημασίαν τῶν σταλακτιτῶν.

Εἰς τὰ δημοσιεύμενα ἀντικείμενα συμπεριλαμβάνω καὶ τὰ λίθινα συσσωματώματα, τὰ λόγῳ τῆς ἰδιαζούσης μορφῆς των λατρευόμενα εἰς τὰς Μινωϊκὰς κατοικίας καὶ τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ πλεῖστον φαίνεται ὅτι μετεφέροντο ἐκ σπηλαίων θεωρουμένων ἱερῶν.

Περιγραφή τῶν ἀντικειμένων.

1) Φυσικὸν συσσωμάτωμα ἀνθρωποειδοῦς κατασκευῆς, προσομοιάζον πρὸς γυναῖκα εὐσωμον (εἰκ. 1). Ἡ κεφαλὴ συνδέεται πρὸς τὸ σῶμα ἀπ' εὐθείας ἀνευ λαίμοῦ. Τὸ στήθος καὶ ἡ κοιλία εἶναι ἐξωγκωμένα. Οὐδεμίαν ὑπάρχει δὴλωσις ποδῶν. Εὐρέθη εἰς παρακείμενον τοῦ μικροῦ ἱεροῦ τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ δωμάτιον καὶ προφανῶς προέρχεται ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ὁπόθεν ἐρρίφθη. Ὑψος αὐτοῦ 0,55 μ. Ἐδημοσιεύθη ἐν Β. S. A. XI 1901 σ. 9 κέξ. καὶ ἐν Palace of M. II σ. 342, εἰκ. 198.

2) Μικρότερον φυσικὸν ἀνθρωποειδὲς συσσωμάτωμα, μὲ τὸν κορμὸν του μᾶλλον σχήματος πυραμιδικοῦ, προερχόμενον ἐκ τοῦ μικροῦ ἱεροῦ τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. (εἰκ. 1). Ὁμοιάζει ὀλίγον πρὸς παιδικὴν μορφὴν παραβαλλόμενον πρὸς τὸ ἀνωτέρω. Εἶναι ὀλίγον τεθραυσμένον κατὰ τὸ σῶμα του καὶ οἱ πόδες του δὲν δηλοῦνται. Ὑψος 0,17 μ. Ἐδημοσιεύθη μετὰ τοῦ ἀνωτέρω.

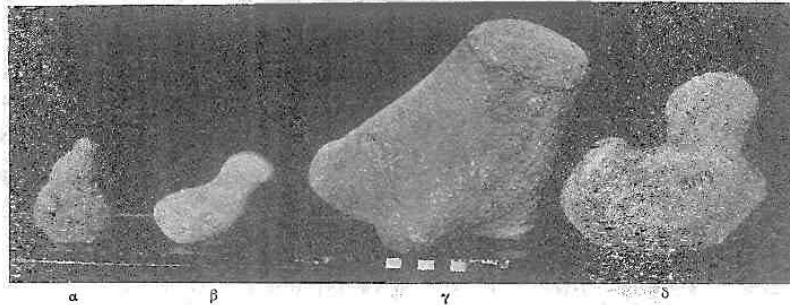
3) Μικρὸν φυσικὸν συσσωμάτωμα πιθηκοειδές. (εἰκ. 1). Ἡ κεφαλὴ του, πλάτους σχεδὸν προσεγγίζοντος τὸ τῶν ὤμων, συνδέεται ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν κορμὸν. Ὑπάρχει ἔλα-

1 Χάριτας μεγίστας ὀφείλω εἰς τὸν προεστῆμένον μου ἔφορον καὶ διευθυντὴν τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Μαρινάτον, ὅστις πρῶτος ἀναγνωρίσας τὴν σπουδαιότητα τῶν

σταλακτιτῶν εἰς τὴν λατρείαν κατὰ τὴν Μινωϊκὴν ἐποχὴν μοι ὑπέδειξε τὸ θέμα τοῦτο καὶ καθόλου μὲ ἐβοήθησε κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐργασίας μου.

φρὰ δὴλωσις τῶν ὀφθαλμῶν. Τὸ στήθος καὶ ἡ κοιλία εἶναι ἐξωγκωμένα. Συνδέονται πρὸς ἄλληλα ὡς νὰ ἦσαν δύο χωριστὰ τεμάχια. Ὑψος 0,25 μ. Ἐδημοσιεύθη ὁμοῦ μετὰ τῶν δύο προηγουμένων, προσερχόμενον καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ τὰ προηγούμενα τόπου.

4) Μικρὸν φυσικὸν συσσωμάτωμα κατασκευῆς προσομοιαζούσης πρὸς γυναῖκα, τῆς ὁποίας τὸ κάτω ἥμισυ εἶναι σχεδὸν σφαιροειδές, μὲ τρεῖς ἀποφύσεις, τῶν ὁποίων αἱ δύο ἀμβλύτεραι ἔμπροσθεν, ἡ δὲ ὀξυτέρα ὀπισθεν. (εἰκ. 2^α). Ἐλαφροὶ ἀποφύσεις κάτωθεν δύνανται νὰ ἐκληφθῶν ὡς τὰ ἄκρα ποδῶν. Ὁ κορμὸς εἶναι οὔτω διαπεπλασμένος, ὥστε δηλοῦται καὶ ἡ μία χεὶρ κεκαμμένη. Ἡ κεφαλὴ εἶναι σχετικῶς μικρά. Ἴσως τὸ συσσωμάτωμα τοῦτο ἔχουν ὀλίγον ἐπεξεργασθῆ τεχνικῶς. Προέρχεται ἐξ οἰκίας τοῦ συνοικισμοῦ Κουμά-

Εἰκ. 2. Λίθινα συσσωμάτωμα ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Κρήτης.

σας (Μεσαρᾶς) ἀνήκει ἐπομένως εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Μεσομινωϊκῆς ἐποχῆς. Ὑψος αὐτοῦ 0,045 μ. Δὲν ἔχει δημοσιευθῆ μετὰ τῶν ἄλλων ἀντικειμένων ἐκ Κουμάσας ὑπὸ τοῦ Ξανθοῦ-δίδου¹. Ἀριθ. καταλόγου Μουσείου 1344.

5) Λίθινον συσσωμάτωμα ἐκ σταλακτίτου ἢ ἄλλου κροκάλου εἰς σχῆμα πτηνοῦ (μᾶλλον περιστερεᾶς) μὲ κεφαλὴν σχήματος σφαιρᾶς πεπιεσμένης καὶ οὐρὰν στρεφομένην πρὸς τὰ ἄνω (εἰκ. 2^β). Εἶναι τεθραυσμένον εἰς τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος ἴσως ἐπίτηδες διὰ νὰ λάβῃ μορφὴν μᾶλλον προσεγγίζουσαν τὴν τοῦ πτηνοῦ. Προέρχεται ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου ἀνασκαφείσης Μεσομινωϊκῆς οἰκίας Μεσαρᾶς καὶ ἀνήκει εἰς τὴν Μεσομινωϊκὴν ἐποχὴν. Ἔχει ὕψος 0,12, μῆκος 0,14. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου ἐν ΑΔ 1924 (σ. 74, εἰκ. 9). Ἀριθ. καταλ. Μουσείου 2179.

6) Ἀσβεστολιθικὸν συσσωμάτωμα εἰς σχῆμα πτηνοῦ χονδροειδῶς διαπεπλασμένου. (εἰκ. 2^γ). Ἡ κεφαλὴ δὲν ἔχει ἀνάπτυξιν καὶ ἡ οὐρὰ δὲν ἀπολήγει εἰς ὄξύ. Ὡς πόδες δύνανται νὰ ἐκληφθῶσι δύο κάτωθεν προσεχῶς τοῦ λίθου, τῶν ὁποίων ἡ μία ἐφθαρμένη ἐν μέρει. Τὸ πλάτος τοῦ σώματος εἶναι ἰκανόν. Ὑψος μεγ. 0,15 μῆκ. μεγ. 0,26 μ. Προέρχεται ἐκ Γουρνιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης καὶ ἀνήκει εἰς τὴν ΥΜ I ἐποχὴν. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῆς Mrs Boyd-Hawes (Gournia σ. 38, εἰκ. Pl III n. 38), ἥτις τὰς ἐξέλαβεν ὡς ἄκρον σφύρας (hammer-ledge). Ἀριθ. καταλόγου Μουσείου 592.

7) Μικρὸν ἀσβεστολιθικὸν συσσωμάτωμα εἰς σχῆμα πτηνοῦ (περιστερεᾶς). (εἰκ. 2^δ). Ἡ κεφαλὴ δηλοῦται καλύτερον ἢ εἰς τὸ προηγούμενον, ἀλλ' οὔτε οἱ πόδες, οὔτε ἡ οὐρὰ δηλοῦ-

¹ Xanthudides. The vaulted tombs of Mesara London, 1924.

ται. Ύψος αὐτοῦ 0,065 μ. Μεγιστ. μήκος 0,09 μ. Προέρχεται ἐκ Γουρνιῶν ἐπίσης καὶ ἐδημοσιεύθη ὁμοῦ μὲ τὸ προηγούμενον (εἰκ. III 27) ὑπὸ τῆς αὐτῆς, ἣτις τὸ ἐκλαμβάνει ὡς μικρὰν περιστερόμορφον σφῦραν, ἀλλὰ δέχεται ὅτι δύναται νὰ εἶναι φειχιστικῆς σημασίας. Ἄριθ. καταλόγου Μουσείου 593.

8) Συσσωμάτωμα πιθανῶς σταλακτιτικόν, θραυσθὲν εἰς περισσότερα τεμάχια, τῶν ὁποίων τρία προσαρμόζονται πρὸς ἄλληλα, ἀποτελοῦντα οἰοῦναι κορμὸν ἀνθρωπίνου σώματος, χονδροειδῶς καὶ μὲ πολλὰς πτυχώσεις διαπεπλασμένον (εἰκ. 3). Ἐτερον μικρότερον

Εἰκ. 3. Συσσωμάτωμα πιθανῶς σταλακτιτικόν ἐκ τοῦ ἀνακτόρου Κνωσοῦ.

τεμάχιον ἐκ τοῦ αὐτοῦ συσσωματώματος δὲν προσαρμόζεται. Ύψος τοῦ συναρμοσθέντος ἐκ τῶν τεμαχίων σώματος 0,45, μεγ. πλάτος 0,25 μ. Προέρχεται ἐκ τοῦ νοτίου μέρους τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Ἄδημοσίευτον.

9) Ἐξ τεμάχια συσσωματώματος σταλακτιτικῆς φύσεως, προσαρμοζόμενα πρὸς ἄλληλα καὶ ἀποτελοῦντα ἀκατέργαστον ὄγκον ἐξωτερικῶς, σχήματος μεταξὺ τοῦ κυβικοῦ καὶ σφαιροειδοῦς, κοῖλον ἔσωθεν καὶ φέροντα εἰς τὴν ἐσωτερικὴν του ἐπιφάνειαν κρυσταλλικὰς ἐκβλαστήσεις (εἰκ. 4^β). Ἐλλείπουν τεμάχια τινὰ διὰ νὰ συμπληρωθῇ ὁ ὄγκος, τοῦ ὁποίου αἱ διαστάσεις εἶναι περίπου 0,33 × 0,30 μ. Εὐρέθη εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ Μουσείου μὲ τὰ ἀντικείμενα τὰ προερχόμενα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἰταλικῆς ἀποστολῆς. Φαίνεται ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ λόφου τῆς Φαιστοῦ. Οἱ ὄροι τῆς εὐρέσεως του ἀγνοοῦνται. Ἄδημοσίευτον¹.

10) Τεμάχιον σταλακτίτου κωνοειδοῦς μορφῆς μὲ ἐκβλάστησιν κυλινδρικήν παρὰ τὸ πλευρόν του τεθραυσμένην εἰς τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀποχωρίζεται τοῦ κορμοῦ, μὲ βάσιν προεκτεινομένην πρὸς τὰ ἔξω ὡς κάλυξ κρῖνου, κοίλην κάτωθεν καὶ τεθραυσμένην κατὰ τὰ ἄκρα (εἰκ. 4^α). Ἡ μορφή, τὴν ὁποίαν παρουσίαζεν ἀκέραιον ὄν, δὲν εἶναι καταφανής. Ἡ ἐπιφάνειά του εἶναι τραχεῖα καὶ ἐσχηματισμένη κατὰ δακτυλίουσ διαδεχομένους ἀλλήλους. Ύψος αὐτοῦ 0,20 μ. Ἡ προέλευσίς του εἶναι ἄγνωστος. Εὐρέθη εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ Μουσείου, πιθανῶς μετακομισθὲν μετ' ἄλλων ἀντικειμένων ἐκ τινος ἀνασκαφῆς. Ἄδημοσίευτον.

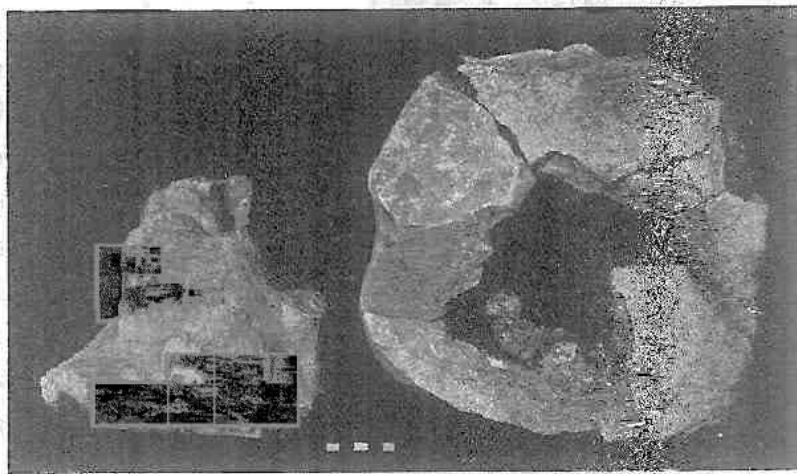
11 καὶ 12) Δύο τεμάχια σταλακτιτῶν ἀνευρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Παλαικάστρου τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης, εἰς ἓν δωμάτιον μᾶς τῶν οἰκιῶν τῆς Β συστάδος ὁμοῦ μετὰ τραπέζης προσφορῶν μὲ τρία λακκάματα, ὡς δοχεῖα τῶν σπονδῶν, καὶ μετὰ ζεύγους μικρογραφικῶν κεράτων. Ταῦτα δὲν ἀνεῦρον εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ Μουσείου καὶ φαίνεται ὅτι παρέμειναν εἰς τὸν τόπον τῆς εὐρέσεώς των, μὴ μεταφερθέντα ἐκεῖθεν. Ἀναφέρονται ἀπλῶς ἐν τῇ δημοσιεύσει B.S.A. IX (1902-1903) σ. 289.

Συμπεράσματα. Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα, τῶν ὁποίων πολλὰ εὐρέθησαν ὁμοῦ μετὰ

¹ Πλησίον τοῦ συσσωματώματος τούτου ὑπῆρχε τεμάχιον ξύλου, ἐφ' οὗ ἀνεγράφετο Ἰταλιστί: μεσημβρινὴ κλιτύς. Εἶναι πιθανόν ὅτι εἶναι ἐκ τοῦ λόφου τῆς Φαιστοῦ, διότι τὰ

πλησίον αὐτοῦ ἀντικείμενα προήρχοντο ἐκεῖθεν καὶ ἐκ τῆς νεκροπόλεως τῆς Φαιστοῦ, ἃν καὶ ὁ κ. Περνιὲ οὐδαμῶς ἐνθυμῆται ἀνεύρειν παρομοίου ἀντικειμένου.

ἀδιαμφισβητήτως ἱερῶν ἀντικειμένων ἢ ἐντὸς ἱεροῦ χώρου, προφανῶς ἐχρησίμευσαν ὡς ἀντικείμενα λατρείας. Τὰ τρία συσσωματώματα ἐκ τοῦ μικροῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ (ἀριθ. 1-3) ἀνευρέθησαν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ (τὸ μεγαλύτερον εἰς τὸ παρακείμενον αὐτοῦ δωμάτιον) τοῦ ἀνακτόρου τούτου ὁμοῦ μὲ ἐν πῆλινον ὁμοίωμα αἰγός. Τὰ τεμάχια σταλακτιτῶν ἐκ Παλαικάστρου (ἀριθ. 11-12) ἀνευρέθησαν ὁμοῦ μὲ τράπεζαν προσφορῶν καὶ διπλᾶ κέρατα. Τῶν λοιπῶν ἀγνοοῦμεν τοὺς ὄρους εὐρέσεως, διότι τὸ μὲν τῆς Κουμάσας (ἀριθ. 4) δὲν ἐδημοσιεύθη, τοῦ δὲ ὑπ' ἀριθ. 5 ἐκ τῆς Μεσομινωϊκῆς οἰκίας τῆς Μεσαρᾶς δὲν καθωρίσθη ἡ σχέσις πρὸς ἄλλα ἀντικείμενα, διότι τὰ στρώματα εἶχον διαταραχθῆ, λόγῳ τῆς συλήσεως τῆς οἰκίας. Τῶν ὑπ' ἀριθ. 6-10 ἀγνοοῦμεν τοὺς ὄρους ἀνευρέσεως. Ἀλλὰ ἡ σχέσις των πρὸς ἱερὰ ἀντικείμενα καὶ χώρους εἶναι μᾶλλον πιθανή, ἀφοῦ, ὅσων γνωρίζομεν τοὺς ὄρους ἀνευρέσεως, ἢ ἀπὸ τῆς λατρείας ἐξάρτησις εἶναι φανερά. Αἱ προτιμώμεναι μορφαὶ εἰς τὰ ἀντικείμενα ταῦτα εἶναι αἱ τῆς γυναικός, παιδός, πτηνοῦ, πιθήκου. Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 5 ἀπεκόπη, ὡς φαίνεται, ἡ κάτωθεν αὐτοῦ προεξοχὴ διὰ νὰ προσεγγίσῃ ἔτι μᾶλλον πρὸς τὴν μορφήν τοῦ πτηνοῦ. Φαίνεται ὅτι αἱ μορφαὶ αὗται ἐξελέγοντο, διότι ἦσαν σύμφωνοι πρὸς θρησκευτικὰς αὐτῶν δοξασίας.

Εἰκ. 4. Σταλακτιτὰ συσσωματώματα ἐκ Κρήτης.

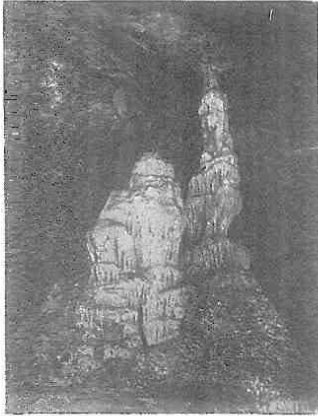
Ἡ ἱερότης τῶν ἀντικειμένων τούτων ἐπήγαγεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς μορφῆς των, προσεγγιζούσης κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον πρὸς μορφάς, τὰς ὁποίας ἀπέδιδον εἰς τὴν θεότητα καὶ πρὸς πρόσωπα ἢ συναφῆ πρὸς αὐτήν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς προελεύσεώς των. Τὰ πλεῖστα τούτων φαίνονται μετακομισθέντα ἐκ τῶν ἱερῶν σπηλαίων, ὅπου ἐγένετο λατρεία τῶν σταλακτιτῶν¹. Τὴν λατρείαν ταύτην ἀπέδειξε τελειωτικῶς ἡ ἀνασκαφικὴ ἐξερεύνησις ἢ γενομένη ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου κ. Μαρινάτου ἐν τῷ παρὰ τὸν Καρτερόν σπηλαίῳ τῆς θεᾶς Εἰλειθυίας. Εἰς τὸ σπήλαιον τοῦτο ἐγένετο λατρεία ἀπὸ τῶν νεολιθικῶν χρόνων μέχρι τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὴν Μινωϊκὴν ἐποχὴν ἀπεδίδοτο λατρεία καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς σταλακτίτας τοῦ σπηλαίου, οἵτινες παρουσιάζουν διαφόρους μορφάς, εἰς τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι τῶν τότε χρόνων θὰ διέβλεπον ἔτι ποικιλωτέρας, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῆς φαντασίας των καὶ τῶν θρησκευτικῶν των δοξασιῶν². Πρὸς τὸ βάθος τοῦ σπηλαίου

1 Ὁ Bosanquet εἰς τὴν ἀναφερομένην ἀνωτέρω δημοσίευσιν ἐκφέρει τὴν γνώμην ὅτι οἱ εἰς Παλαικάστρον ἀνευρεθέντες σταλακτίται μετεφέρθησαν ἐκ τινος ἐκεῖ πλησίον κειμένου ἱεροῦ σπηλαίου. (Πιθανῶς, ὡς ὑποθέτω, τοιοῦτο ἦτο τὸ σπήλαιον Στίς Σκάλας παρὰ τὸ Ζάκρον, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ σταλακτικόν, ἐντὸς δὲ αὐτοῦ ἀνευρέθησαν λείψανα

ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς μέχρι τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς).

2 Ἡ ἐντὸς τοῦ σπηλαίου λατρεία τοῦ σταλακτιτοῦ προήλθε προφανῶς ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐμποιομένης ἐν τῷ μυστηριώδει περιβάλλοντι τοῦ σπηλαίου ἐντυπώσεως διὰ τῶν ἀκαθορίστων μορφῶν, ὑφ' ἃς οὗτος παρουσιάζεται, προσεγγιζουσῶν ἐνίοτε καταπληκτικῶς πρὸς ζωϊκὰς καὶ

δύναται νὰ διακρίνη τις σταλακτίτην, τοῦ ὁποίου ἡ μορφή προσεγγίζει πρὸς τὴν τῆς γυναικὸς καθημένης ἐπὶ θρόνου, ἄλλον μὲ μορφήν προσεγγίζουσαν πρὸς τὴν τοῦ λέοντος ἐπὶ βάσεως καθημένου κλπ. (εἰκ. 5). Εἰς τῶν σταλακτιτῶν τοῦ σπηλαίου, κείμενος περὶ τὸ μέσον αὐτοῦ, περιβάλλεται ὑπὸ τεμένους ἐκτισμένου διὰ μεγάλων ἀκανονίστων λίθων καὶ ἔχοντος σχῆμα ὀρθογώνιον μὲ εἴσοδον ἐκ Βορρᾶ. Παρὰ τὴν εἴσοδον ὁ τοίχος κάμπτεται κατ' ὀρθὴν γωνίαν, εἰσερχόμενος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τεμένους, τοῦ ὁποίου αἱ διαστάσεις εἶναι $3,20 \times 4,30$. Τὸ ὕψος τῶν τοίχων του δὲν εἶναι μέγα (εἰκ. 6).

Εἰκ. 5. Δύο τῶν σταλακτιτῶν τοῦ σπηλαίου Εἰλεθυσίας.

σιάζει ὁ σταλακτίτης οὗτος, εἶναι ὁμοία πρὸς ἀνθρωπίνην καὶ μᾶλλον γυναικείαν, ὑψηλὴ καὶ περικεκαλυμμένη ὑπὸ μακροῦ πέπλου. Ὑπάρχει μεγάλη ἀναλογία τῆς μορφῆς ταύτης καὶ τῆς τοῦ μεγαλυτέρου φειχιστικοῦ εἰδώλου τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ (ὑπ' ἀριθ. 1), καθότι καὶ ταύτης ἡ κεφαλὴ συνδέεται ἄνευ λαιμοῦ πρὸς τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐξωγκωμένον εἰς τὸ ἄνω μέρος, ὡς ἐὰν ὑπὸ τὸν πέπλον ἦσαν διεσταυρωμένοι αἱ χεῖρες. Παρὰ τὸν σταλακτίτην τοῦτον ἔχοντα ὕψος 1,80 μ.¹ ὑπάρχει σταλακτίτης μικρότερος ὕψους 0,60 μ., ὃχι πολὺ καθωρισμένης μορφῆς, ὁ ὁποῖος ὅμως κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν παρακειμένην του σταλακτιτικὴν μορφήν ἐμφανίζεται εἰς τὴν φαντασίαν μας ὡς παῖς ἰστάμενος παρὰ τὴν μητέρα του. Παρὰ τοὺς δύο τούτους σταλακτίτας περιβαλλομένους ὑπὸ τοῦ τεμένους ὑπάρχει τρίτος σταλακτίτης εὐρισκόμενος ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ ἐκτισμένου τοίχου, ὀγκωδέστερος τῶν δύο ἄλλων, εἰς τὸν ὁποῖον,

ὡς φαίνεται, δὲν ἀπεδόθη ἰδιαίτερα λατρευτικὴ σημασία. Περὶ τὸν σταλακτίτην ἐκτίσθη τοίχος διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον περιτοιχίζοντο ἐντὸς ὁμοίου τεμένους τὰ ἱερὰ δένδρα.

Τὰ τοιαῦτα τεμένη φαίνεται ὅτι δὲν θὰ ἦσαν προσιτὰ παρὰ μόνον εἰς τὰς ἱερεῖας τῆς θεότητος. Εἰς τὰ σπήλαια φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ἕν μέρος αὐτῶν ὡς ἄδυτον, ὅπου μόνον εἰς τὰς ἱερεῖας τῆς θεότητος ἦτο ἐπιτετραμμένη ἢ εἴσοδος. Ὡς ἄδυτα ἐχρησιμοποιοῦντο τὰ πλέον ἀποκεχωρισμένα καὶ μυστικώτερα μέρη τῶν σπηλαίων. Οὕτω εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Ψυχροῦ, ἐπὶ τῆς Δίκτης, ἐχρησιμοποιήθη ὡς τοιοῦτον τὸ ἐνδότερον καὶ κείμενον χαμηλότερον τοῦ ἐπιπέδου τοῦ λοιποῦ σπηλαίου μέρος, τὸ περιυλίσθη τὰς πυκνὰς συστάδας τῶν σταλακτιτῶν, εἰς τὰς σχισμὰς τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν τὰ πλεῖστα χαλκᾶ ἀναθηματικὰ ὄπλα καὶ ἀναθηματικοὶ διπλοὶ πέλεκεις², πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἱκανῶς ἀποδεικνύει ὅτι ἐθεο-

ἀνθρωπίνης μορφᾶς. Ἦτο φυσικὸν ὅτι αἱ μορφαὶ αὗται ἐπέδρον ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ κόσμου τῶν Μινωικῶν ἀνθρώπων, διεπομένου ζωηρῶς καὶ διαπλασσομένου ὑπὸ τῆς φαντασίας. Ἦ μυστηριώδης γένεσις των ἐντὸς τῶν σπηλαίων, προβαλλόντων ἐκ τοῦ βραχέδους ἐδάφους τοῦ σπηλαίου, ἐκ τοῦ τόπου τῆς κατοικίας τῆς ἐντὸς τῶν σπηλαίων λατρευομένης ὑποχθονίου θεότητος, ἐπίσης καθίστα τούτους ἱερὰ ἀντικείμενα, ὡς ἐκδηλοῦντα τὴν παρουσίαν τῆς θεότητος.

1 Πλάτος ὄμων 0,40 μ. τοῦ ἄκρου σταλακτιτοῦ ὑψ. περὶ-που 2 μ. Τῶν δύο ἐσωτερικώτερον κειμένων σταλακτιτῶν (ὑπὸ μορφήν σφιγγὸς ἢ λέοντος καθημένου καὶ ἰσταμένης μορφῆς), ὕψος 1,90 καὶ 2 μ. (τὰ μέτρα ἐλήφθησαν ἀπὸ τῆς βάσεως, ἐφ' ἧς ἴστανται).

2 Περὶ τοῦ σπηλαίου τοῦ Ψυχροῦ, ταυτιζομένου πρὸς τὸ Λικαῖον ἄντρον ἴδε: Mon. Ant. IX 411 κἑξ. B. S. A. VI 84 κἑξ. J. H. S. XVII 352 κἑξ.

ροῦντο ἱεροὶ καὶ εἰς αὐτοὺς ἀνεντίθεντο τὰ πλεῖστα ἀναθήματα. Ἐὰν τὸ μέρος τοῦτο δὲν ἐφαίνετο ἀρκετὰ ἀποκεχωρισμένον, ἐτοιχίζετο ἐν μέρος αὐτοῦ διὰ τοίχου καὶ οὕτω καθίστατο ἄδυτον τέμενος. Τούτου παράδειγμα ἔχομεν εἰς τὸ σπήλαιον τῶν Καμαρῶν ἐπὶ τῆς Ἰδης, ὅπου περιτειχίσθη ἐν μέρος αὐτοῦ χρησιμοποιοῦν ὡς ἄδυτον¹.

Εἰς τὸ «σπέος Εἰλειθυίας» εἰς τοὺς πόδας ἐνὸς τῶν σταλακτιτῶν ἀνευρέθη στενὸν ἄνοιγμα ἄγον εἰς ὑπόγειον θαλαμίσκον, ὅστις πιθανώτατα ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἄδυτον, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρεθέντων θραυσμάτων ἀγγείων. Φαίνεται ὅτι εἰς τὴν ὑπαρξίν τῶν σταλακτιτῶν ἐντὸς τῶν σπηλαίων ἀπεδίδετο ὅλως ἰδιάζουσα σημασία, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἀπεφεύγετο ἢ λατρεία ἐντὸς μὴ σταλακτιτικῶν σπηλαίων οὕτως ἐρμηνεύεται ὅτι εἰς τὸ Ἰδαῖον ἄντρον, ὅπου κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν ἤκμασεν ἐπὶ τοσοῦτον ἡ λατρεία, ὥστε εἰς αὐτὸ νὰ ἐντοπισθοῦν οἱ περὶ τὴν γέννησιν τοῦ Διὸς μῦθοι, οὐδεμίαν λατρεία ἐγένετο κατὰ τὴν Μινωϊκὴν ἐποχὴν, ἂν καὶ ἡ ὑπαρξίς του ὄφειλε νὰ εἶναι γνωστὴ εἰς τοὺς Μινωϊκοὺς ἀνθρώπους, λόγῳ τῆς θέσεώς του παρὰ τὸ ὄροπέδιον τῆς Ἰδης. Ἀντιθέτως τὰ σπήλαια Καμαρῶν, Ψυχροῦ, Εἰλειθυίας, Σκοτεινὸ, Χωστὸ Νερὸ (ἐπὶ τοῦ ὄρους Γιοῦκτα) κ.ά. ὅσα ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὴν Μινωϊκὴν ἐποχὴν, εἶναι ἅπαντα σταλακτιτικά.

Εἰκ. 6. Ὁ ἐντὸς τεμένους σταλακτιτῆς τοῦ σπηλαίου Εἰλειθυίας.

Μεγάλα σταλακτιτικά σπήλαια ὑπάρχουν εἰς τὴν Δυτικὴν Κρήτην, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐγένετο λατρεία κατὰ τοὺς Μινωϊκοὺς χρόνους². Τινὰ τούτων, ὡς εἰς τὸ παρὰ τὸ χωρίον Τσικαλαριά, εἰς τὸν κόλπον τῆς Σούδας, ὑπάρχουσιν πολλοὶ ἀνθρωπόμορφοι σταλακτίται, τοὺς ὁποίους οἱ ἐπιχώριοι θεωροῦν ὡς ἀπολιθωθέντας ἀνθρώπους (ἓνα τούτων ὡς ἀπολιθωθέντα ἐρημίτην)³. Εἰς σπήλαιον παρὰ τὴν μονὴν Γουβερνέττου (Ἄρκουδόσπηλον ἢ Κουμαρόσπηλο καλούμενον) ὑπάρχει σταλακτιτῆς ἔχων καταπληκτικὴν ὁμοιότητα πρὸς

1 Περὶ τοῦ σπηλαίου Καμαρῶν, ἐπὶ τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Ἰδης ἰδέ: Α. J. A. 1901 σ. 437 κέξ. (ὑπὸ Taramelli) M. A. VI 333 κέξ. Arch. Anz. 1913 σ. 118. B. S. A. XIX σ. 1 κέξ.

2 Τὰ σπήλαια ταῦτα δὲν ἔχουν ἐπαρκῶς ἐξερευνηθῆ. Σύντομος ἐξερεύνησις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κ. Κάρο καὶ τῶν μαθητῶν του καὶ τοῦ κ. Μαρινάτου κατὰ τὸ ἔτος 1926. Τὰ πορίσματα ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου ἐν Mitteil. über Höhlen und Karstforschung 1928 H. 4. Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε γενομένης ἐξερεύνησεως μόνον λείψανα ἐκ τῆς νεολιθικῆς καὶ ὑστερομυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἀνευρέθησαν (ἀμφοτέρων τῶν ἐποχῶν τούτων εἰς τὸ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Δικτυναίου Ἑλληνόσπηλον, τῆς δευτέρας μόνον εἰς τὸ 12 χμ. κείμενον ἀνατολικῶς τῶν Χανίων εἰς τὴν χερσονήσον Ἀκρωτηρίου Κουμαρόσπηλον) κατὰ τὰς ὁποίας ἐποχὰς

φαίνεται ὅτι ἐπεκράτησε κοινὸς πολιτισμὸς καθ' ὅλην τὴν Κρήτην, ἐνφ' ὧν κατὰ τὰς ἄλλας ἐποχὰς δὲν ἀνευρέθησαν ἔχνη Μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Δυτικὴν Κρήτην.

3 Σημ. Ἐπ' ἐσχάτων γενομένων ἀσκαφῶν ἐν Ἑλλάδασι Ἄμαριου, ἀνευρέθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου ἔχνη πασσῶν τῶν Μινωϊκῶν ἐποχῶν.

3 Περὶ τῶν σπηλαίων τῆς Κρήτης, τῶν σχετιζομένων μετὰ τὴν Μινωϊκὴν λατρεία, ὁμιλεῖ ὁ Nilsson ἐν Minoan Religion σ. 49 κέξ. Περὶ τῶν τῆς Δυτικῆς Κρήτης ὑπάρχουσιν πληροφορία εἰς τοὺς διαφόρους περιηγητὰς Pashley, Sieber, Spratt. κ.ά. καὶ τινὰ ἐν τῇ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ τοῦ κ. Μαρινάτου. Ἐίσεως ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς A. Trevor-Battye Camping in Crete πραγματείας ἐν εἰδει παραρτήματος The caves of Crete ὑπὸ Dor. Bate (σ. 239 κέξ).

ἄρκτον. Ὁ Ἄγγλος ἐξερευνητής Πάσλεϋ παρατηρεῖ ὅτι εἰς σταλακτίτης παρόμοιος εἶναι δυνατὸν νὰ συνετέλεσεν εἰς τὴν γένεσιν τοῦ μύθου τῆς μεταμορφώσεως τῶν δύο τροφῶν τοῦ Διὸς Ἑλίτης καὶ Κυνοσούρας εἰς ἄρκτους. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἐντὸς παρομοίων σταλακτιτικῶν σπηλαίων ἔλαβον ἀνάπτυξιν οἱ περὶ τὴν γέννησιν τοῦ Διὸς μῦθοι, οἱ ὁποῖοι, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν παραστάσεων, ἐκκληρονομήθησαν εἰς τὴν Δωρικὴν λατρείαν ὑπὸ τῆς Μινωϊκῆς. Σταλακτίτης εἰς σχῆμα γυναικὸς μὲ παιδα παρ' αὐτήν, μορφὴ αἰγὸς μὲ παιδα κάτωθεν αὐτῆς, ὑπῆρξαν πιθανῶς τὰ στοιχεῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη τὸ ἱερὸν δρᾶμα, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους ἐνετοπίσθη εἰς τὸ Ἰδαῖον ἄντρον. Τὰ ἱερὰ σπήλαια φαίνεται ὅτι ὑπῆρξαν τόποι λατρευτικοῦ προσκυνήματος καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, καθ' ἃς ὀλόκληρα καρβάνια προσκυνητῶν ἀνήρχοντο ἐκ τῶν Μινωϊκῶν κέντρων εἰς τὰ πλησιέστερα ἱερὰ σπήλαια διὰ νὰ προσφέρουν εἰς τὴν θεότητα καὶ πρὸ τῶν σταλακτιτῶν τὰ ἀναθήματά των.

Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ λατρεία τῶν κίωνων, ἡ τοσοῦτον διαδεδομένη κατὰ τὴν Μινωϊκὴν ἐποχὴν, ἐπήγασεν ἐκ τῆς λατρείας τῶν σταλακτιτῶν κίωνων, οἵτινες ἐλατρεύοντο ἐντὸς τῶν σπηλαίων. Κίονες παμμέγιστοι, τῶν ὁποίων αἱ κορυφαὶ ἐχάνοντο εἰς τὸν βυθισμένον εἰς τὸ σκότος θόλον τοῦ σπηλαίου, ἐθεωροῦντο ἱεροὶ καὶ ἀπεδίδοτο εἰς αὐτοὺς λατρεία, ὅπως ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐντὸς τῶν σχισμῶν τῶν σταλακτιτῶν τοῦ Δικταίου ἄντρου ἀνευρεθέντων ἀναθηματικῶν ἀντικειμένων. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐξήνεγκεν ὁ Ἔβανς¹.

Δὲν εἶναι τολμηρὸν νὰ προχωρήσωμεν ἐν ἔτι βῆμα καὶ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ λατρεία τῶν σταλακτιτῶν κίωνων ἐπηκολούθησεν εἰς τὴν λατρείαν τῶν σταλακτιτῶν μορφῶν, ἀφοῦ ἀπεδείχθη ὅτι αἱ φανταστικαὶ μορφαὶ τῶν σταλακτιτῶν συνετέλεσαν εἰς τὴν λατρείαν των. Εἶτα οἱ σταλακτίται ἐθεωροῦντο ἱεροὶ ἀδιαφόρως ἂν εἶχον μορφὴν προσεγγίζουσαν πρὸς ἀνθρωπίνην ἢ ζώου καὶ ἐπειδὴ τὸ σύνθητες σχῆμα τῶν σταλακτιτῶν εἶναι τὸ τοῦ κίονος ἀπεδόθη εἰς τοὺς κίονας τούτους ἱερὰ σημασία καὶ ἐλατρεύθησαν καὶ αὐτοί. Τοιαύτη, ὡς φαίνεται, ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς κιονολατρίας, τὴν ὁποίαν τόσον σαφῶς ἀναγνωρίζομεν εἰς τὰ Μινωϊκὰ ἀνάκτορα καὶ οἰκίας.

Ἄλλ' ἀφοῦ οἱ ἐντὸς τῶν σπηλαίων σταλακτίται ἐθεωρήθησαν ἱεροὶ καὶ τεμάχια ἀποσπώμενα τῶν σταλακτιτῶν ἐξηκολούθησαν νὰ διατηροῦν τὴν ἱερὰν σημασίαν των ἔστω καὶ μεταφερόμενα ἔξω τοῦ φυσικοῦ αὐτῶν περιβάλλοντος, ἰδίως ἂν τὰ τεμάχια ταῦτα εἶχον μορφὴν πλησιάζουσαν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἢ ἱεροῦ ζώου σχῆμα (πτηνοῦ, πιθήκου κλπ.)². Ἄλλὰ καὶ λίθινα συσσωματώματα μετεφέροντο ἐκ τῶν σπηλαίων ἰδίως ἂν εἶχον ἀναλόγους μορφάς. Τινὰ τῶν σταλακτιτικῶν τεμαχίων δὲν εἶχον καθωρισμένην μορφὴν, ἐθεωροῦντο ὅμως ἱερὰ λόγῳ τῆς προελεύσεως τούτων ἐξ ἱερῶν σπηλαίων. Τὰ τεμάχια τῶν σταλακτιτῶν καὶ τὰ συσσωματώματα ἐποθετοῦντο εἰς τὰ ἱερὰ τῶν Μινωϊκῶν κατοικιῶν μετ' ἄλλων ἱερῶν ἀντικειμένων ἐπὶ βωμοειδῶν τραπεζῶν ἢ περικλείοντο ἐντὸς φραγμάτων, σχηματιζομένων οὕτω μικρῶν τεμενῶν. Τοιαῦτα μικρὰ τεμένη ἀναγνωρίζομεν εἰς πολλὰς παραστάσεις, ἰδίως ἐπὶ σφραγιδολίθων καὶ πηλίνων σφραγισμάτων, δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸν ἐπὶ τῶν παραστάσεων τούτων νὰ γίνῃ διάκρισις βαιτύλων λίθων καὶ σταλακτιτῶν. Εἰς ἑνίας τῶν ἀπεικονί-

1 Evans: *Myc. Tree and Pillar Cult* σ. 13.

2 Ὁ Evans ἐν *Palace of M. III* σ. 446 (εἰκ. 311) ἀναφέ-

ρει ΠΙΜ περιήπτων σταλακτιτικῶν ἐκ Μεσορᾶς εἰς σχῆμα δκλάζοντος παιδός. Ἄλλὰ τοῦτο εἶναι τεχνούργημα.

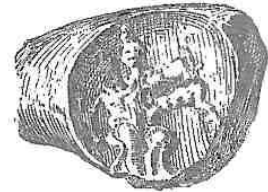
σεων τούτων καθίσταται πιθανώτερα ἢ ὑπόθεσις, ὅτι παρίσταται τεμάχιον σταλακτίτου. Διὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν τεμαχίων τούτων εἰς τοὺς τόπους τῆς κατοικίας των οἱ Μινωῖκοι ἄνθρωποι δὲν ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ὑποβάλλωνται συχνὰ εἰς μακρὰς καὶ κοπιώδεις ὁδοιπορίας πρὸς τὰ ἱερὰ σπήλαια.

Ἀπήχησιν τῆς λατρείας τῶν σταλακτιτῶν ἐντὸς τῶν σπηλαίων ἔχομεν εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ σπηλαίου τοῦ Φόρκυνος παρ' Ὀμήρω, ὅπου ἡ λατρεία τῶν Νυμφῶν, ἢ γινομένη εἰς τὸ σπήλαιον τοῦτο, φαίνεται εὐρισκομένη εἰς ἄμεσον σχέσιν πρὸς τοὺς σταλακτίτας, οἱ ὅποιοι παρουσιάζονται ὡς ἔκφανσις τῆς παρουσίας καὶ ἐργασίας τῶν Νυμφῶν ἐντὸς τοῦ σπηλαίου: Ὀδυσ. ν. 103:

αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος τανύφυλλος ἐλαίη,
ἀγρόθι δὲ αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον, ἠεροειδές,
ἶρόν Νυμφάων, αἶ νηιάδες καλέονται.
ἐν δὲ κρητῆρές τε καὶ ἀμφιφορῆες ἔασιν
λαῖνοι· ἔνθα δ' ἔπειτα υθαιβώσσοισι μέλισσαι.
ἐν δ' ἴστοι λίθιοι περιμήκεες, ἔνθα τε νόμφαι
φάρε' ὑφαίνουσιν ἀλιπόρφυρα, θαῦμα ἰδέσθαι

Οἱ «κρητῆρες» καὶ «ἀμφιφορῆες» λαῖνοι οἱ «λίθιοι περιμήκεες ἴστοι» καὶ τὰ «ἀλιπόρφυρα¹ φάρεα» εἶναι προφανῶς σταλακτιτικά διαμορφώσεις, αἱ ὅποια λαμβάνουν συχνὰ τὸ σχῆμα ἀγγείων, ὑφασμάτων καὶ ἰδίως ἰστών.

Ἀφοῦ οἱ σταλακτίται ἦσαν ἀντικείμενον λατρείας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὰς διαφόρους παραστάσεις τῆς Μινωικῆς ἐποχῆς. Πράγματι μεταξὺ τῶν παραστάσεων, εἰς δύο τοῦλάχιστον ἐπὶ πηλίνων σφραγισμάτων, ἔχομεν σχεδὸν ἀσφαλῶς παραστάσεις σταλακτιτῶν, αἱ ὅποια παρεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῶν δημοσιευσάντων αὐτά. Τὸ πρῶτον προέρχεται ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ καὶ θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἐβανς ὡς παριστῶν παράκτιον σπήλαιον² (εἰκ. 7). Ἡ πιθανώτερα ὁμῶς τούτου ἐρμηνεία εἶναι ὅτι παριστᾷ σταλακτιτὴν μὲ μορφήν γυναικός, παρὰ τὴν ὁποίαν ὑπάρχει μορφή αἰγός. Αἱ μορφαὶ αὗται, ὡς ἀνέφερα ἀνωτέρω, ἦσαν ἐξ ἐκείνων, τὰς ὁποίας οἱ Μινωῖκοι ἄνθρωποι διέβλεπον εἰς τὰς ἐντὸς τῶν σπηλαίων σταλακτιτικὰς μορφὰς καὶ ὁ τεχνίτης τοιαύτας ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ προσδίδων καὶ τὸ ἀκαθόριστον τῶν σταλακτιτῶν. Εἰς τὸ δεύτερον σφράγισμα³, προερχόμενον ἐξ Ἁγίας Τριάδος ἢ παραστάσις ἐρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ δημοσιεύσαντος αὐτὸ κ. Leví ὡς παριστῶσα ζεύγη διπλῶν κεράτων ἀποκείμενα ἐπὶ ἱερᾶς τραπέζης ἢ βωμοῦ, ἅτινα λατρεύονται ὑπὸ τῆς πρὸ τούτων ἰσταμένης ἐν λατρευτικῇ στάσει γυναικείας μορφῆς. (εἰκ. 8). Εἶναι ὁμῶς πολὺ πιθανώτερον ὅτι εἰκονίζεται ἱερὰ τράπεζα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀπόκεινται τέσ-

Εἰκ. 7.

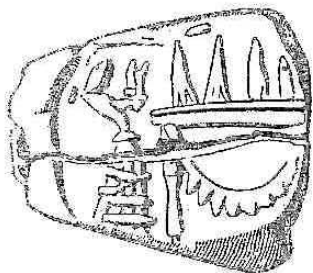
Σφράγισμα ἐκ Κνωσοῦ παριστῶν σταλακτιτικὴν μορφήν.

¹ Τὸ ἐπίθετον «ἀλιπόρφυρος» (= ὁ ἔχων τὸ χρῶμα τῆς ἀφριζούσης καὶ συντεταραγμένης θαλάσσης) προσφεύσεται δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς σταλακτιτικὰς διαμορφώσεις.

² Palace of M. I 273. II 453.

³ Annuario VIII-IX σ. 139 εἰκ. 152.

σαρα τεμάχια σταλακτιτῶν, καθ' ὅτι οὔτε σύνθεσις τούτων ὑπάρχει, ὡς πάντοτε συμβαίνει, διὰ τὰ ἐρμηνευθῶσιν ὡς ἱερὰ κέρατα, οὔτε ὅλα τοῦ αὐτοῦ μήκους εἶναι, ἔχουν δὲ κατὰ τὸ κατώτερον τούτων μέρος γραμμίδια δηλοῦντα προεξοχὰς καὶ ἀνωμαλίας σταλακτιτικῶν τεμαχίων¹. Ἴσως καὶ εἰς ἄλλας παραστάσεις ἐπὶ σφραγισμάτων καὶ σφραγιδολίθων παρίστανται ὅμοιαι λατρευτικαὶ σκηναὶ ἐντὸς σπηλαίων (ιδίως εἰς παραστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἀπεικονίζονται ἐπικρεμάμενοι βράχοι, πιθανῶς σταλακτίται) ἢ σταλακτίται, χρῆζουσιν ὅμως ταῦτα ἐπιμελεστέρας ἐξακριβώσεως.

Εἰκ. 8.
Σφράγισμα ἐξ Ἁγ. Τριάδος παριστῶν
τεμάχια σταλακτιτῶν ἐπὶ βωμον.

Ἡ λατρεία τῶν σταλακτιτῶν φαίνεται οὕτω ἐπικυρουμένη καὶ ἀποδεικνυομένη. Ἀσφαλῶς οἱ σταλακτίται ὡς λατρευτικὸν στοιχεῖον ἔπαιξαν σπουδαιότερον μέρος παρ' ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται καὶ ἔδωσαν μὲ τὰς ἀλλοκότους αὐτῶν μορφὰς γένεσιν εἰς μύθους ἀφορῶντας εἰς πρόσωπα τερατώδη τῆν φύσιν. Εἶναι πιθανὸν ὅτι οἱ μῦθοι τῶν Δακτύλων καὶ τῶν Τιτάνων, ἀναμφισβητήτως Κρητικῆς καταγωγῆς καὶ λαβόντες γένεσιν ἐντὸς τῶν σπηλαίων, ἔσχον ὡς βάσιν τὰς σταλακτιτικὰς διαμορφώσεις καὶ ἐντὸς τούτων τῶν ἱερῶν σταλακτιτικῶν σπηλαίων συνεδέθησαν τὰ πρόσωπα ταῦτα μὲ τὴν λατρείαν τῆς θεότητος.

Παρακολούθησις τοῦ σημείου τούτου κατὰ μελλούσας ἀνασκαφάς, ιδίως ἐντὸς σπηλαίων, θὰ ἀποδείξῃ πληρέστερον τὴν ὑποστηριζομένην ἄποψιν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ε. ΠΛΑΤΩΝ

¹ Ὁ Nilsson λέγει περὶ τούτου «on it (the table) rest what may be taken for two pairs of horns of consecration, although the objects seem rather to resemble pointed stones or some similar objects».

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΘΕΣΣΑΛΙΚΑ

Α. ΓΛΥΠΤΑ ΕΚ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

1. ΕΚ ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ — Η ΠΟΛΙΣ ΜΕΛΙΒΟΙΑ

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1931 ὁ πρόσφυξ κάτοικος τοῦ συνοικισμοῦ Σκιαθᾶ παρὰ τὸ κάτω Πολυδένδρι τῆς ἐπαρχίας Ἀγυιάς, ἐξορύσσων ἐκ παλαιοῦ τοίχου λίθους ἐν τῷ πρὸ τῆς οἰκίας του οἰκοπέδῳ, τυχαίως ἀνεῦρε τρεῖς κορμούς ἀγαλμάτων μετρίου μεγέθους, δύο ἐπιγραφὰς καὶ μέγαν πύθον πήλινον, ὃν ἐξήγαγεν εἰς τεμάχια.

Πληροφορηθεὶς τὴν ἀνεύρεσιν τούτων ὁ κ. Διοικητὴς τῆς Ὑπ/σεως τῆς χωροφυλακῆς Ἀγυιάς μετέβη ἐπὶ τόπου καὶ παρέλαβε τὰνωτέρω εὐρήματα εἰδοποιήσας τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας καὶ τὴν Ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν Βόλου συγχρόνως, ἥτις ἐσπευσε νὰ παραλάβῃ καὶ μεταφέρῃ τὰ εὐρήματα ταῦτα εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου διὰ τοῦ φύλακος Φερῶν, ὅστις πρὸς τούτοις ἐκόμισε καὶ κεφαλὴν μαρμαρίνην γυναικεῖαν φυσικοῦ μεγέθους, περισυλλεγεῖσαν μὲν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ παρακείμενον χωρίον Σκήτη, ἀλλ' εὐρεθεῖσαν πρότερον ὑπὸ χωρικοῦ εἰς τὸν συνοικισμὸν Σκιαθᾶ.

Τὰ εὐρήματα ταῦτα, τὰ ὅποια εἶναι καλῆς τέχνης δημοσιεύομεν ἐνταῦθα, προτάσσοντες ὀλίγα περὶ τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεώς των.

Τὸ Πολυδένδρι κεῖται ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους Μαυροβουνίου, τὸ ὅποιον συνδέει τὸ Πήλιον μετὰ τῆς Ὀσσης καὶ ἀπέχει τῆς πόλεως Ἀγυιάς περὶ τὰς 5 ὥρας διὰ βατῆς ὁδοῦ. Παρὰ δὲ τὸ κάτω Πολυδένδρι κεῖται ὁ προσφυγικὸς συνοικισμὸς Σκιαθᾶ μὴ ἀπέχων πολὺ τῆς θαλάσσης. Βορειότερον τοῦ Πολυδενδρίου καὶ πλησίον αὐτοῦ κεῖται τὸ χωρίον Σκήτη. Κάτω δὲ ἐν τῇ παραλίᾳ μεταξὺ τῶν δύο τούτων χωρίων ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Μελίβοια, πόλις τῆς Μαγνησίας, ἐκτεινομένης, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Αἰαντείου (πορθμοῦ Τρικέρων) μέχρι τῶν Τεμπῶν (Τζάγεζι). Ἡ Μελίβοια λοιπὸν κεῖται ΒΑ τοῦ χωρίου Πολυδένδρι ἐπὶ τῇ θαλάσσει, (*Stählin*, *Das hellenische Thessalien*, σ. 49 — *N. Γεωργιάδης*,

Θεσσαλία, ἐκδ. β' σ. 144 — *Meziers*, *Mémoire sur le Pelion et l'Ossa*, Paris 1853, σ. 227). Ἦτο δὲ ἡ Μελίβοια πατρίς τοῦ Φιλοκλήτου καὶ ἀναφέρεται ὑπὸ τε τοῦ Ἡροδότου, λέγοντος ὅτι εἰς αὐτὴν ἐξεβράσθη μέρος τοῦ ναυαγήσαντος Περσικοῦ στόλου (Ἡροδ. IX, 5) καὶ τοῦ Ἀπολλωνίου Ροδίου (I. 592). Περὶ δὲ τῶν ἱστορικῶν περιπετειῶν τῆς πόλεως μανθάνομεν ἐκ τοῦ Λιβίου ὅτι αὐτὴ ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ κατὰ τοῦ Περσέως πολέμῳ ἀντέστη, κατεχομένη ὑπὸ Μακεδονικῆς φρουρᾶς, κατὰ τοῦ προσβαλόντος αὐτὴν Ποπλίου ἀποκρούσασα τοὺς προσβαλόντας αὐτὴν πεντακισχιλίους Ρωμαίους (Λιβ. XXXIV, 13), ἀλλ' ὕστερον ἠλώθη ὑπὸ τοῦ Ὀκταβίου καὶ κατεστράφη (*capitur et diripitur*. Liv. XLIV, 46). Ἡ πόλις αὐτὴ ἐφημίζετο διὰ τὴν ἐν αὐτῇ κατασκευαζομένην ἐρυθρὰν βαφήν (*Purpura Meliboea*), ἥτις ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων διεσφάζετο μέχρι πρὸ μικροῦ εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ἐπὶ τῆς Ὀσσης χωρίων (*N. Γεωργιάδης*, Θεσσαλία, ἐκδ. β' 144).

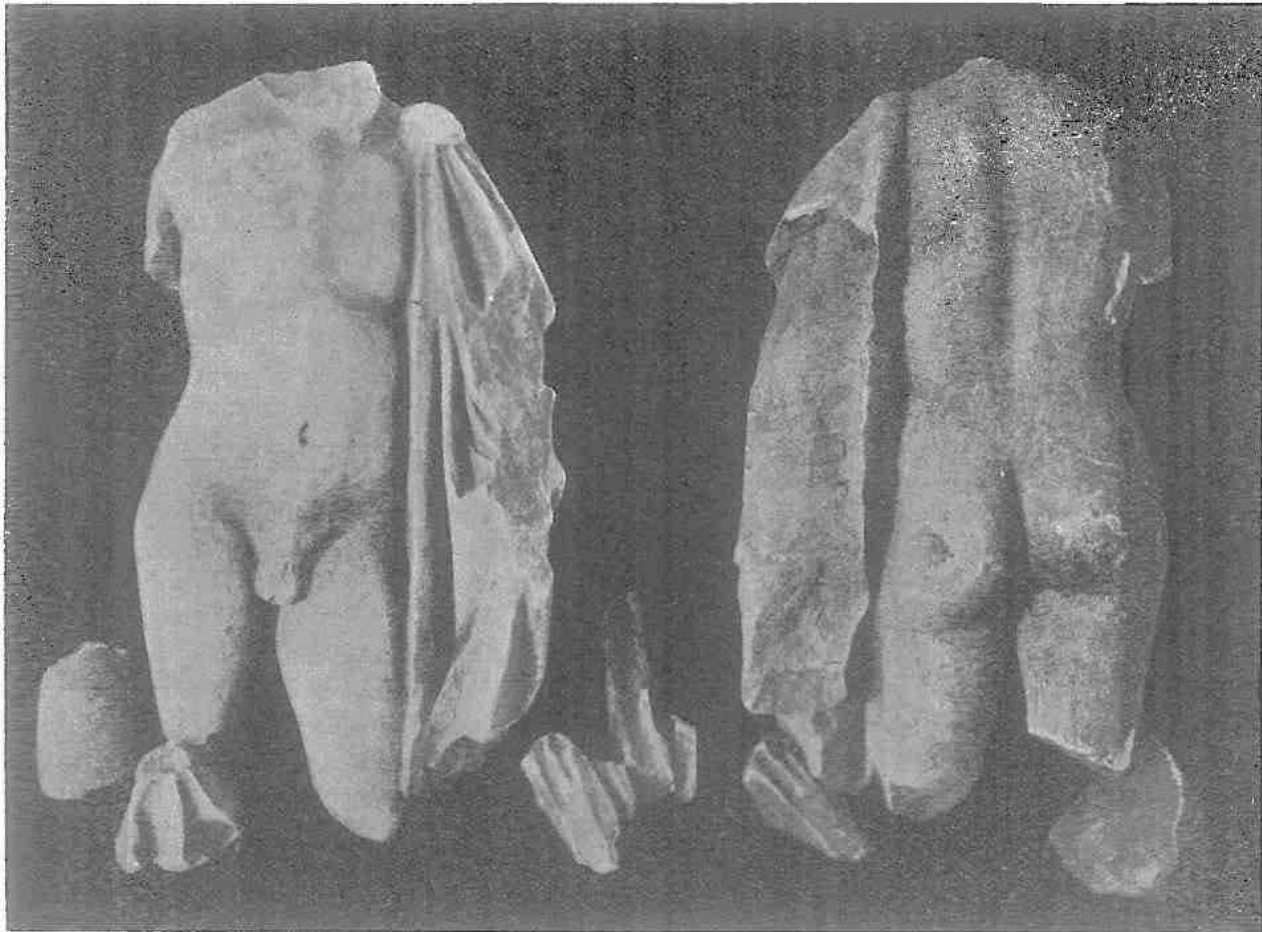
Ἐπιγραφαὶ ἐκ Μελιβοίας δὲν εἶναι γνωσταὶ ἄλλαι, πλὴν τῶν κατωτέρω δημοσιευομένων δύο. Μία ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή, προσερχομένη ἐκ Δημητριάδος πιθανῶς, διότι ἐξήχθη ἐκ τοῦ φρουρίου Βόλου καὶ ἀποκειμένη νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου, ἔχει τὸ ἐθνικὸν *Μελιβοῖσσα*. Ἡ ἐπιγραφή ἔχει ὡς ἐξῆς: *Ἡρώσει / Παρμενίσκα Μενάνδρου Μελιβοῖσσα* (IG, IX² 1187).

2. ΚΟΡΜΟΣ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ ΕΡΜΟΥ(;))

Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων κορμῶν ἀγαλμάτων μετρίου μεγέθους ὁ πρῶτος (*εἰκ. 1^α καὶ 1^β*) εἶναι κορμὸς μετρίου μεγέθους, τοῦ ἡμίσεος περιῶπου τοῦ φυσικοῦ, ἀκέφαλος καὶ ἄνευ ἄκρων, (χειρῶν καὶ ποδῶν). Ἔχει ὕψος 0,60. Φέρει δὲ χλαμύδα πορπομένην κατὰ τὸν ἀριστερὸν ὄμων καὶ πίπτουσαν κάτω πλαγίως κατὰ μῆκος τοῦ σώματος, πτυχουμένην μέχρι τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος, καλύπτουσαν δὲ δλόκληρον τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ σώματος καὶ ἀφίνουσαν γυμνὸν δλόκληρον τὸ σῶμα ἔμπροσθεν καὶ ὀπισθεν. Ἐκ τῆς χλαμύδος λείπουσιν ἐξ ἀποκρούσεως αἱ πρόσθια πτυχαί, αἵτινες εὐρέθησαν εἰς τέσσαρα τεμάχια ἐφαρμοζοντα (*εἰκ. 1, α, β, γ*)

καὶ ὀπισθεν κατὰ μῆκος μακρὰ σειρὰ τῆς χλαμύδος (*εἰκῶν 1β*). Τὸ δὲ κομβίον, διὰ τοῦ ὁποίου συγκρατεῖται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου ἢ χλαμύς, εἶναι εὐμέγεθες (διαμ. 0,06) ἀμφίκυρτον ἐν εἴδει Μακεδονικῆς ἀσπίδος. Λεῖπει δὲ ἐξ ἀποκρούσεως ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ὤμου καὶ ἡ δεξιὰ χεὶρ ἀφίνουσα πρὸς τὸν ὤμον τμήμα τοῦ βραχίονος, καὶ ἀμφότεραι αἱ κνήμαι ὀλίγον ἄνω τῶν γονάτων. Ἡ κεφαλὴ μετὰ

τας τὸ ἄγαλμα διατηρεῖται ἐν καλῇ καταστάσει. Ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων Βόλου Α. Κουκουβίνος συνεκόλλησε προχείρως τὰ τεμάχια τῆς χλαμύδος διὰ γύψου. Οὕτω δ' ἐν τῷ συνόλω αὐτοῦ τὸ ἄγαλμα παρουσιάζει μεγίστην ὁμοιότητα καὶ μεγίστας ἀναλογίας πρὸς τὸ ἐκ Δαμαλᾶ ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ τῆς Τροιζῆνος, δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ κ. *E. Legrand* ἐν τῷ *Bulletin de Correspondence Hellenique*

Εἰκ. 1α-β. Κομβίος ἀγάλματος Ἑρμοῦ ἐκ τῆς ἀρχαίας Μελιβοίας (Πολυδένδρι Ἀγνίας) ὄφρις προσθία καὶ νότων.

τοῦ πλείστου μέρους τοῦ λαιμοῦ λείπει. Ὁ θεὸς ἴσταται ὄρθιος, στηρίζων ὀλόκληρον τὸ βάρος τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, προβάλλει δὲ πρὸς τὰ ἔμπροσ ἐλαφρῶς ἀνασύρων τὸν δεξιὸν πόδα.

Τὸ ἐκ Πολυδενδρίου (συνοικισμοῦ Σκιαθᾶ) ἐκ Μελιβοίας ἡμέτερον ἄγαλμα ὁμοιάζει καταπληκτικῶς καθ' ὅλα πρὸς τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Δαμαλᾶ, τῆς ἀρχαίας Τροιζῆνος. Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀγάλματος μετὰ τοῦ λαιμοῦ λείπει μὴ εὐρηθεῖσα εἰσέτι, ἐπίσης αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες ἀπὸ τῶν γονάτων καὶ κάτω. Παρ' ὅλας ὁμως τὰς ἐλλείψεις ταύ-

1892 (p. 165 - 174 pl. II καὶ XVII), διαφέρει ὁμως ἐκείνου κατὰ τὴν στήριξιν τοῦ βάρους τοῦ σώματος.

Ἄν καὶ λείπει ἡ κεφαλὴ, ἣτις προφανῶς θὰ ἔφερε τὸν πέτασον, ἡ ὅλη παράστασις τοῦ ἀγάλματος ἐμφαίνει Ἑρμῆν. Ὁ Ἑρμῆς τῆς Μελιβοίας, ὡς ὁ Ἑρμῆς τῆς Τροιζῆνος, ἔχουσι παρασταθῆ εἰς ἐν βάδισμα βραδὺ καὶ εὐστροφον τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ὁ εἰς τῶν ποδῶν, ὁ δεξιός, ἔχει μόλις ἔγγισαι τὸ ἔδαφος, ἐν ᾧ ἐν τῷ τῆς Τροιζῆνος ὁ ἀριστερός. Εἰς τὸν Δορυφόρον, ὅσον καὶ εἰς τὸ ἄγαλμα

τοῦ Ἑρμοῦ τῆς Τροιζῆνος, τὸ βάρος τοῦ σώματος φέρεται ἐπὶ τῆς δεξιᾶς κνήμης καὶ ὁ δεξιὸς ὤμος εἶναι χαμηλότερος τοῦ ἀριστεροῦ, ἐν τῷ ἡμετέρῳ ὅμως ἐκ Μελιβοίας τὸ βάρος τοῦ σώματος πίπτει ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς κνήμης καὶ ὁ δεξιὸς ὤμος εἶναι χαμηλότερος τοῦ ἀριστεροῦ καὶ ἀνάλογος φαίνεται ἢ κύμανσις τῶν ἰσχύων εἰς τὰ ἄλλα δύο ἀγάλματα, εἰς τὰ ὅποια παρατηρεῖται ἢ αὐτὴ κίνησις τῶν βραχιόνων. Ὑποθέτομεν δὲ ὅτι ἀνάλογον πρὸς τὰ ἀριστερὰ κλίσιν, θὰ εἶχε καὶ ἢ κεφαλὴ πρὸς τὸ βάρος τοῦ σώματος. Ὡς δὲ ἐκ τοῦ ὑπολείμματος τοῦ δεξιοῦ βραχίονος φαίνεται, ὁ βραχίων οὔτος θὰ εἶχε κίνησιν κατὰ μῆκος τοῦ σώματος, ὡς ἐν τῷ Ἑρμῇ τῆς Τροιζῆνος, ὁ δὲ ἀριστερὸς καμπτόμενος κατὰ τὸν ἀγκῶνα πρὸς τὰ ἔμπροσθεν καλύπτεται ὑπὸ τῆς χλαμύδος καὶ μόλις ἀφίεται γυμνὸν τὸ ἀπὸ τοῦ καρποῦ μέρος μετὰ τῆς παλάμης, ὡς ἐν τῷ Ἑρμῇ τῆς Τροιζῆνος.

Τὶ ἐκράτει ἢ δεξιὰ χεὶρ δὲν γνωρίζομεν. Κριός, ὡς ἐν τῷ Ἑρμῇ τῆς Τροιζῆνος, δὲν ὑπῆρχεν ὄρθιος, διότι δὲν ἐσώθη ἴχνος συγκεκολλημένον ἐπὶ τοῦ μηροῦ. Οὔτε κορμὸς δένδρου ὑπῆρχε παρὰ τὸν δεξιὸν πόδα, διότι τὸ βάρος τοῦ σώματος τοῦ ἀγάλματος ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, ὡς ἐν τῷ Ἑρμῇ τοῦ Πραξιτέλους. Ἐπίσης δὲν γνωρίζομεν, τί ἐκράτει ἢ ἀριστερὰ χεὶρ, ἥτις λείπει ἀπὸ τοῦ καρποῦ.

Ἡ χλαμὺς ὀπισθεν ἔχει μακρὰν ἀπόκρουσιν, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἂν τὸ στήριγμα ἦτο κορμὸς δένδρου ἢ στυλίσκος.

Κάτω δὲ ἢ χλαμὺς φαίνεται ὅτι δὲν λείπει ἐξ ἀποκρούσεως, ἀλλὰ κρέμαται πτυχουμένη εἰς τρεῖς σειράς.

Ὁ τύπος τῆς παραστάσεως τοῦ Ἑρμοῦ ἀπαντῶν εἰς διάφορα μέρη διεσκορπισμένους διήλθεν ἐκ τοῦ Πολυκλείτου, κατὰ τὸν κ. Legrand, εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καλλιτέχνους καὶ μετεβιβάσθη ἀπὸ σχολῆς εἰς σχολὴν μέχρι τῶν τελευταίων ἐποχῶν τῆς κλασσικῆς τέχνης. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἑρμῆς τῆς Τροιζῆνος εἶναι μεταξὺ τῶν μνημείων ἐκείνων, τὰ ὅποια ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν, φαίνεται δὲ τὸ πλησιέστερον πρὸς τὸ πρωτότυπον ἔργον, ὑποθέτομεν ὅτι καὶ ὁ ἡμέτερος ἐκ Μελιβοίας Ἑρμῆς ἀνάγεται χρονολογικῶς εἰς τὸ τέλος τοῦ Δ' ἢ μᾶλλον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' π. Χ. αἰῶνος. Εἰς τὴν χρονολόγησιν δὲ ταύτην δὲν ἀντίκειται καὶ ὁ γραφικὸς χαρακτὴρ τῆς εὐρεθείσης ἐκεῖ μικρᾶς βάσεως ἀναθηματικῆς, ἀνηκούσης προφανῶς εἰς μικρότερον ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ καὶ ἐχούσης τὴν ἐπιγραφὴν ΜΟΝΙΜΟΣ, /ΕΡΜΗΙ, ὡς ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἀναφέρομεν.

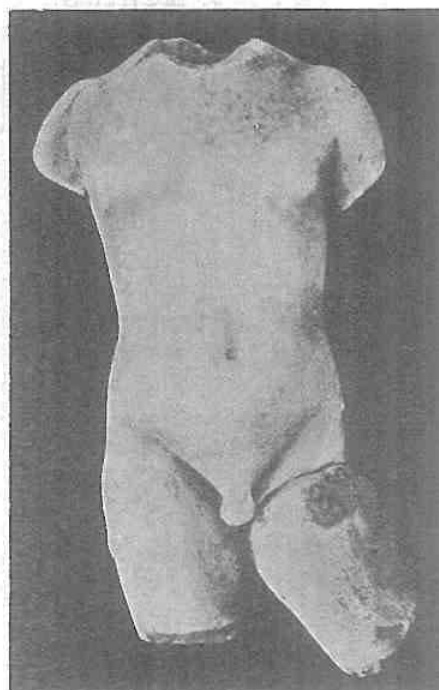
ΕΤΕΡΟΙ ΚΟΡΜΟΙ ΑΓΑΛΜΑΤΩΝ

(Μουσεῖον Βέλευ).

ΚΑΙ ΚΕΦΑΛΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ

(Μουσεῖον Ἀλμυροῦ).

3. Κορμὸς ἀγάλματος μικροῦ νεανικοῦ γυμνοῦ ἄνευ κεφαλῆς, χειρῶν καὶ ποδῶν (εἰκ. 2). Ὁ κορμὸς εἶναι ἐντελῶς γυμνὸς μὴ παρουσιάζων οὐδὲν ἴχνος ἀμφιέσεως. Ἀμφότεραι δὲ αἱ χεῖρες λείπου-

Εἰκ. 2. Κορμὸς ἀγάλματος ἐκ τῆς ἀρχαίας Μελιβοίας (Πολυδένδρι Ἀγνίας).

σιν ἐξ ἀποκρούσεως κατὰ τοὺς βραχίονας ὀλίγον κάτωθι τῆς μασχάλης κατὰ 0,04-0,05. Ἡ ἀριστερὰ χεὶρ φαίνεται ὅτι θὰ ἔπιπτε πρὸς τὰ κάτω, ἢ δὲ δεξιὰ ἴσως θὰ ἐξετεινέτο πλαγίως πρὸς τὰ κάτω. Ἀμφότεροι δὲ οἱ πόδες εἶναι ἀποκεκρουμένοι ἄνωθι τῶν γονάτων. Ἄλλ' ὁ ἀριστερὸς πούς φαίνεται ὅτι προῦβάλλετο ἔμπρὸς ἐλαφρῶς, ἐπὶ δὲ τοῦ δεξιοῦ ποδός θὰ ἐστηρίζετο τὸ βάρος τοῦ σώματος. Εἶναι δὲ ὁ ἀριστερὸς μηρὸς ἀποκεκρουμένος ἀπὸ τῶν σκελῶν καὶ κάτω καὶ τῆς κοιλίας, ἀλλὰ κομισθεὶς μετὰ τοῦ ἀγάλματος ἐφαρμόζεται καὶ δέον νὰ συγκεκολληθῇ. Πλαγίως δὲ τοῦ στήθους κατὰ τὸ δεξιὸν ἰσχίον φαίνεται ἐξόγκωμά τι ἐν εἴδει ἀποφύσεως θραυσθέν, ὡς καὶ κάτωθι αὐτοῦ κατὰ τὴν

ὄσφρὸν ἀποκρουσθέν. Ἡ ἐργασία δὲ καὶ ἡ ἀνατομικὴ ἀναλογία τοῦ κορμοῦ φαίνεται καλὴ καὶ λεπτή. Ὑψος ἐν συνόλῳ τοῦ κορμοῦ 0,40, μετὰ δὲ τοῦ τεμαχίου τοῦ μηροῦ 0,45 περίπου.

Τίνος θεοῦ εἶναι ἄγαλμα ὁ κορμὸς οὗτος δὲν γνωρίζομεν. Ἡ δὲ κοιλία τοῦ ἀγάλματος τούτου φαίνεται κατὰ τι ἐξωγκωμένη ὡς μικροῦ παιδίου.

Χρονολογικῶς τὸ ἄγαλμα ἀνάγεται εἰς τὸν Δ' π. Χ. αἰῶνα καὶ ἰδίως περὶ τὰ τέλη αὐτοῦ.

4. Κορμὸς ἀγάλματος γυναικείου ἄνευ κεφαλῆς, χειρῶν καὶ ποδῶν ἐξ ἀποκρούσεως. (εἰκ. 3). Ὁ κορμὸς εἶναι ἀποκεκρουμένος ὀλίγον κάτωθι τῆς κοιλίας καὶ μέχρι τῶν ποδῶν, οὕτως ὥστε σφίζεται μόνον τὸ στήθος μετὰ τῆς κοιλίας. Αἱ χεῖρες λείπουσιν ἀπὸ τοῦ βραχίονος καὶ κάτω, οὕτως ὥστε ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου σφίζεται ὁ βραχίονας εἰς μήκος 0,065· ὁ δὲ δεξιὸς βραχίονας ἀπεκόπη ὑψηλότερον μέχρι σχεδὸν τοῦ ὤμου. Ἡ γυνὴ ἔφερεν ἐσθῆτα πιθανῶς βραχείαν μέχρι τῶν γονάτων ἢ ποδήρη, χειριδωτὴν, πτυχουμένην κατὰ τὸ στήθος, περὶ τὸν λαιμὸν καὶ καθέτως εἰς στενάς παραλλήλους πτυχώσεις καὶ εἶναι ἐξωσμένη κατὰ τὴν ὄσφρὸν διὰ ζώνης. Ἀπὸ δὲ τοῦ λαιμοῦ στενὸς τελαμῶν κρέματα περιβάλλον κάτωθι τῆς μασχάλης τὸν

Εἰκ. 3. Κορμὸς Ἀγάλματος ἐκ τῆς ἀρχαίας Μελιθοίας (Πολυδένδρι Ἀγνίας).

ἀριστερὸν βραχίονα. Ἐκ τοῦ τελαμῶνος δὲ τούτου ὑποθέτομεν ὅτι ὁ κορμὸς οὗτος θ' ἀνήκει εἰς ἄγαλμα μετρίου μεγέθους τῆς Ἀρτέμιδος, ἐκ δὲ τοῦ περιβάλλοντος τὸν ἀριστερὸν βραχίονα τελαμῶνος θὰ ἐξήρτετο ἡ φαρέτρα (;)

Ὑψος τοῦ κορμοῦ 0,27. διάμ. κάτω 0,20. Ἡ τεχνολογία εἶναι καλὴ ὡς καὶ ἡ ἀνατομικὴ ἀνα-

λογία. Ἀνάγεται δὲ τὸ ἄγαλμα εἰς τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ Γ' π. Χ. αἰῶνος.

5. Κεφαλὴ λευκοῦ μαρμάρου γυναικείου ἀγάλματος σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους! ἄνευ λαιμοῦ, τεθραυσμένου εὐθύς ὑπὸ τὸν πώγωνα (εἰκὼν 4). Ἡ ῥίς, τὸ στόμα καὶ ὀλίγον ὁ πώγων εἶναι τετριμμένα, μάλιστα δὲ ἡ ῥίς ἀποκεκομμένη κατὰ τι

Εἰκ. 4. Κεφαλὴ ἀγάλματος ἐκ τῆς ἀρχαίας Μελιθοίας (Πολυδένδρι Ἀγνίας)

Ἡ κόμη εἶναι ἐπιμελῶς ἐκτενισμένη καὶ ἔμπροσθεν μὲν σχηματίζει βοστρύχους σπειροειδεῖς, ὡς εἰς τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα, ὀπισθεν δὲ δύο κοσύμβους περιελισσομένους γύρωθεν κατὰ τὸν κρόταφον καὶ διασταυρουμένους. Ἡ κόμμωσις αὕτη τῆς κεφαλῆς εἶναι καὶ σήμερον ἐν χρήσει παρὰ ταῖς χωρικάς. Ὑψος τῆς κεφαλῆς 0,20· διάμ. λαιμοῦ 0,11. Ἡ τεχνολογία εἶναι καλὴ καὶ ἐπιμελημένη τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος τελευτῶντος.

6. ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΝ ΕΚ ΒΡΥΝΙΝΗΣ ΤΟΥ ΑΛΜΥΡΟΥ (Μουσεῖον Ἀλμυροῦ).

Ὁ φύλαξ Φερῶν ἐκόμισεν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀλμυροῦ ἐκ Βρυνίνης, χωρίου τῆς ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ ἐπὶ τῆς Ὀθρυος, ἀπέχοντος τοῦ Ἀλμυροῦ περὶ τὰς 5 ὥρας, ἀνάγλυφον λευκοῦ μαρμάρου ἐπιτύμβιον, εὑρεθὲν ἐν τῇ θέσει «Παληόπυργος», ἢ «Μνηματάκια» τῆς περιφερείας τοῦ χωρίου Βρυνίνης, ἔνθα ὑπάρχουσιν ὠραῖα τεῖχη μετὰ πύλης μιᾶς ἀρχαίας Φθιωτικῆς πόλεως.

Ἡ στήλη, ἡ φέρουσα τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, εἶναι ἀποκεκρουμένη ἄνω, κάτω καὶ κατὰ τὰς γωνίας ἰδίως κάτω λοξῶς καὶ δεξιᾶ, ὡς φαίνεται ἐν τῇ εἰκόνι 5. Ἡ στήλη εἶχεν ἄνω ἐπιστύλιον, ἴσως μετ' αἰτώματος, στηριζομένου ἐπὶ δύο κιονίσκων τετραπλεύρων, ὧν ἐσώθη τμήμα κατὰ τὸ μέσον ἐν τῇ ἀριστερᾷ πλευρᾷ. Ἐχει δὲ ὕψος σωζόμενον ἢ στήλη 0,65 πλάτος σωζόμενον 0,48 καὶ πάχος 0,10.

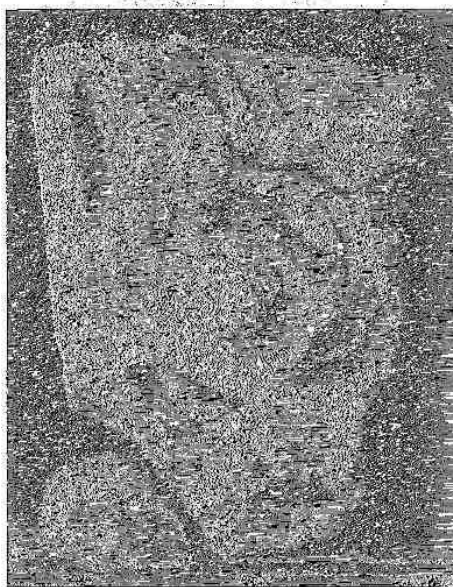
Παρίσταται δ' ἐν αὐτῇ γυνὴ καθήμενὴ ἀριστερὰ καὶ βλέπουσα δεξιὰ, ἣς τὸ μὲν πρόσωπον ἀπεκόπη θραυσθὲν, σώζεται δὲ ἡ κεφαλὴ ἄνευ τοῦ προσώπου· ἐθραύσθησαν δὲ οἱ πόδες κάτω ἀπὸ τῶν κνημῶν. Ἡ γυνὴ εἶναι περιβεβλημένη χιτῶνα ἀχειρίδωτον καὶ ἱμάτιον πτυχούμενον κατὰ τὰ γόνατα. Καὶ τὴν μὲν δεξιὰν χεῖρα ἐκτείνει ἔμπρὸς ἐν εἴδει χειραψίας, ἀλλὰ δὲν ἀπτεται ἑτέρας χειρός, μᾶλλον δὲ φαίνεται ὅτι ἐκράτει κάτι διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἀνασύρει τὸν πέπλον πρὸ τοῦ προσώπου κατεχομένη προφανῶς ὑπὸ θλίψεως, ὡς ἐν ταῖς στήλαις τῆς Πολυξένας ἐκ Λαρίσης, τῆς Φρασιμίδας ἐκ Φερῶν καὶ τῆς ἐκ Παλαμᾶ τῆς Καρδίτσης ἀνεκδότου ἔτι. (*A. Rudgers van der Loeff AM*, 1904, 213-221, πίν. 22 *Δελτίον Φιλολογ. Ἐταιρ. «Ὁδρνος»* τευχ. F' 1906, 24-26, πίν. B') Ὅπισθεν δὲ τῆς γυναικείας ταύτης μορφῆς ἴσταιται ἕτερα γυναικεία μορφή, ἣς λείπει ἡ κεφαλὴ ἐξ ἀποκρούσεως τῆς στήλης. Πρὸ δὲ τῶν δύο τούτων γυναικείων μορφῶν ἴσταιται τρίτη μεγαλειτέρα τὸ μέγεθος, ἀνδρική μᾶλλον, ἣς ἐσώθη τὸ περὶ τὸ στήθος μέρος μετὰ τῶν δύο χειρῶν, φερομένων ἔμπρὸς πρὸ τοῦ στήθους κεκλεισμένων τῆς μιᾶς ἐπὶ τῆς ἑτέρας, κάτωθεν δὲ τῶν χειρῶν φαίνεται φερομένη πρὸς τὰ κάτω βακτηρία· πιθανῶς δὲ ἡ ἀνδρική αὕτη μορφή θὰ ἐστηρίζετο ἐπὶ βακτηρίας.

Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως, ἀδήλου ἔτι. Ὑποθέτομεν δὲ ἀδιστακτως, ὅτι καὶ τὸ ἐν Κοκκωτοῖς, χωρὶς ἀπέχοντι μίαν ὥραν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως, ἐντετειχισμένον ἐπὶ τῆς δυτ. πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, παριστῶν δὲ ἱππέα μετὰ δένδρου, πρὸ αὐτοῦ, περὶ ὃ ἐλίσσειται ὄφις, μετὰ βωμοῦ πρὸ τῶν προσθίων ποδῶν τοῦ ἵππου καὶ κωνὸς πρὸ τοῦ βωμοῦ καὶ ἐπιγραφῆς ἐπὶ τῆς μετόπης τοῦ ἀετώματος «*Ἄθις Ονασιμβρότου ἥρωος χρηστὴ χαῖρε*», θὰ προέρχεται ἐκ τῆς ἀδήλου ταύτης πόλεως (*Fougères, BCH*, XIII, 1889, 406, 25).

Τὸ ἡμέτερον ὁμος ἀνάγλυφον, ἂν καὶ περιεσώθη μέχρις ἡμῶν ἐν κακῇ καταστάσει, εἶναι καλλιτέρας τεχνιοτροπίας ἐκείνου, μετὰ συμπλέγματος ἐκ τριῶν μορφῶν, ἀνατομικῆς ἀναλογίας καὶ ὁμοιάζει πρὸς τὰ Ἀττικὰ ἐκεῖνα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα τοῦ Δ' καὶ Γ' π.Χ. αἰῶνος. Καίτοι δὲ ἡ γυνὴ παρίσταται ἐνταῦθα ἀνασύρουσα πρὸ τοῦ προσώπου τὸν πέπλον, ὁμοιάζει ταῖς ἀνωτέρω μνημονευθείσαις ἐπιτυμβιαῖς στήλαις τῆς Λαρίσης, τῶν Φερῶν καὶ τοῦ Παλαμᾶ. Ἐπειδὴ εἶναι τὸ ἀνάγλυφον ὑψηλὸν καὶ ἔχει ἐλευθερίαν ἐπεξεργασίας

καὶ κινήσεων δύναται κατὰ προσέγγισιν νὰ χρονολογηθῇ μεταξὺ τοῦ τέλους τοῦ Δ' καὶ ἄρχῶν τοῦ Γ' π.Χ. αἰῶνος.

Ἦδη ἀναφέρομεν ὀλίγα καὶ περὶ τῆς ἀδήλου ταύτης πόλεως παρὰ τὴν Βρύνιναν. Πρῶτοι ἡμεῖς, περιεγράψαμεν τὰ ἐρεῖπια τῆς πόλεως ταύτης, (*Φθιωτικά, περιγραφή τῆς Ἐπαρχ. Ἄλμυροῦ, Ἀθήναι 1891, σ. 63. — Ν. Γιαννοπούλου, Περιγραφή Μονῆς Ξενιάς, Ἀθήναι 1896 σελ. 694, ἀνατύπ. ἐκ τοῦ Δελτ. Ἰστ. καὶ Ἐθνολ. Ἐτ. τ. Δ'. — Τοῦ αὐτοῦ, Θεσσ. Προελλην. ἐπιγραφαί, Ἀθήναι,*

Εἰκ. 5. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ Βρύνινης τοῦ Ἄλμυροῦ.

1908, σελ. 40. — Τοῦ αὐτοῦ ἐν *BCH*, 15, 1891, σ. 568. — *Δελτίον τῆς ἐν Ἄλμυρῷ Φιλολογ. Ἐταιρ. «Ὁδρνος»*, τευχ. A'. 1899, σ. 27-30).

Ἐκ τῆς ἀδήλου ταύτης πόλεως ἔχομεν γνωστὴν εὑρεθεῖσαν ἐπὶ τόπου ἐπιτύμβιον στήλην λευκοῦ μαρμάρου μετ' ἐπιγραφῆς «*Σωσιμένης/Νικάνδρου*», τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος (*Δελτίον Φιλ. Ἐτ. «Ὁδρνος»*, τευχ. Δ', 1901, σ. 8, ἀριθ. 15). Ἐπίσης ἐκ τῆς πόλεως ταύτης προέρχονται χαλκᾶ κτερίσματα καὶ ἰδίως πόρπη γεωμετρικὴ ἐν καλῇ διατηρήσει, στυλίσκος κυλινδρικός μετὰ διακοσμῆσεων λευκοῦ μαρμάρου καὶ λαβὴ χαλκῆ σκεύους ἀπολήγουσα εἰς πύθικον ἢ κύνα οὐκ ἄλλοι, ἀποκειμένα πάντα ἐν τῷ Μουσεῖῳ Ἄλμυροῦ.

Ἡ πόλις ἐξτείνεται πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ ποταμοῦ τῆς Ξενιάς (ἢ Ματάζη). Σήμερον ἡ

ἔκτασις αὕτη εἶναι δασώδης, φαίνονται ὅμως συν-
τρίμματα κεράμων καὶ ἀγγείων διεσπαρμένα καθ'
ὅλην τὴν δασώδη ἔκτασιν.

Ὁ κ. Stählin (Athen. Mitteil. XXI, 1906,
σ. 33-36 Abild. 12 καὶ Das hellenische Thes-
salien σελ. 185) θεωρεῖ τὰ τεῖχη ταῦτα ὡς ἀνή-
κοντα εἰς Μακεδονικὸν φρούριον, ἀλλὰ τὰ εὐρή-
ματα ἀποδεικνύουσι τὸ ἀντίθετον τῆς γνώμης τοῦ
κ. Stählin. Ἴσως ἐνταῦθα νὰ ἔκειτο τὸ Δῖον ἢ ὁ
Ὅρχομενὸς τῆς Φθιώτιδος, πόλεις συνοικισθεῖσαι
βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου εἰς τὰς Φθιώ-
τιδας Θήβας.

7. ΑΓΑΛΜΑ ΑΘΗΝΑΣ ΕΞ ΑΤΡΑΓΟΣ—ΧΩΡΙΟΥ ΑΛΗΦΑΚΑ
(Μουσεῖον Λαρίσης).

Κατ' Αὐγούστον τοῦ 1931 ἀνευρέθη ὑπὸ χω-
ρικῶν τοῦ χωρίου Ἀλήφακα τῆς Λαρίσης παρὰ
τὸν Πηνειὸν μέγας κορμὸς ἀγάλματος λευκοῦ μαρ-
μάρου. Ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ χωρίου εἰδοποίησε τὸν

Εἰκ. 6α. Κορμὸς ἀγάλματος Ἀθηνᾶς ἐξ Ἀτραγος.

ἐν Λαρίση καθηγητὴν τοῦ Γυμνασίου κ. Νικόλαον
Μπαρμπῆν, ἔκτακτον ἐπιμελητὴν ἀρχαιοτήτων Λα-
ρίσης, περὶ τῆς ἀνευρέσεως αὐτοῦ, ὃ δὲ κ. Ν. Μπαρ-

μπῆς εἰδοποίησεν ἡμᾶς καὶ ἐσπεύσαμεν ἐπὶ τόπου
πρὸς παραλαβὴν τοῦ ἀγάλματος καὶ μεταφορὰν
αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν Λαρίση Ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν.

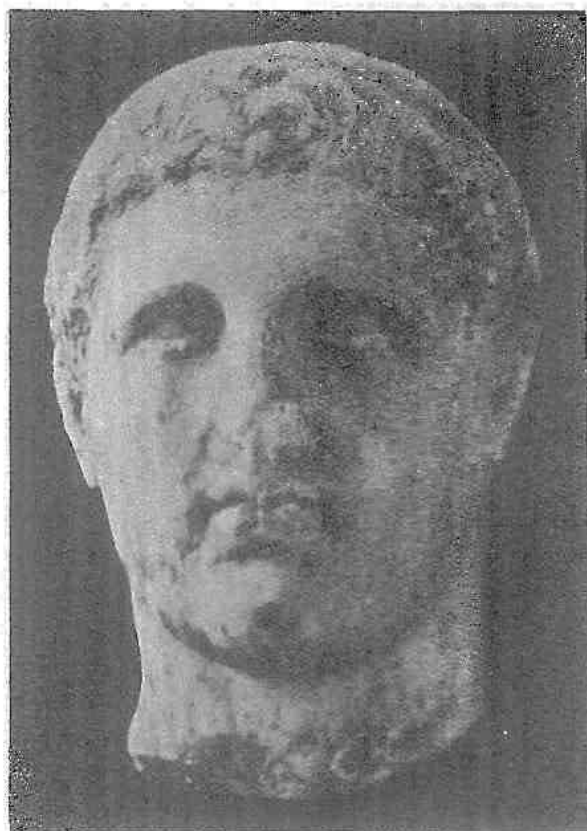

Εἰκ. 6β. Πλαγία ὄψις ἀγάλματος
Ἀθηνᾶς.

Ὁ κορμὸς οὗτος τοῦ ἀγάλματος ἔχει ὕψος 1,25·
διάμετρον ἄνω 0,47· διάμετρον κάτω 0,70-0,65.
Ἄνω εἶναι λείος ἐξεργασμένος ὑπὸ τοῦ καλλιτέ-
χνου καὶ φέρει τὸν τὸν πρὸς γόμφωσιν τοῦ ἄνω
ἡμίσεος τοῦ κορμοῦ μήκος 0,06, ἴσου πλάτους
καὶ βάρους (εἰκ. 6, α' καὶ β').

Ὁ κορμὸς οὗτος ἀνήκει εἰς ἀγαλμα τῆς Ἀθη-
νᾶς, ὡς ἐκ τῆς στάσεως αὐτοῦ δηλοῦται. Εἶναι
ἐντελής καὶ οὐδὲν ἐξ αὐτοῦ λείπει, πλὴν κάτω κατὰ
τὸν ἀριστερὸν πόδα, ἐνθα εἶναι μικρὰ ἀπόκρουσις
τῶν δακτύλων καὶ τῆς πλίνθου.

Τὸ ἀγαλμα πατεῖ ἐπὶ πλίνθου συμφυοῦς αὐτῶ
στερογγυλῆς. Ἡ Ἀθηνᾶ ἴσταται ὀρθία κατ' ἐνώ-
πιον (εἰκ. 6, α'), εἶναι δὲ περιβεβλημένη χιτῶνα
ποδῆρη προφανῶς ἀχειρίδωτον καὶ ἱμάτιον, τὸ
ὁποῖον ποῖαν διάταξιν ἔχει ἄνω ἐκ τῶν ὤμων δὲν
γνωρίζομεν, διότι λείπει τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώμα-
τος ἀπὸ τοῦ στήθους καὶ ἄνω, καθ' ὅσον τὸ ἀπὸ

Εἰκ. 7α. Κεφαλή ἐφήβου ἐκ Φαρσάλου
(Μουσεῖον Ἀλμυρού).

Εἰκ. 7β. Κεφαλή ἐφήβου ἐκ Φαρσάλου Πλαγία ὄψις
(Μουσεῖον Ἀλμυρού).

τοῦ στήθους καὶ ἄνω μέρος τοῦ σώματος μετὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν ποδῶν λείπει ἀρχικῶς, ἀποσπασθὲν ἀπὸ τοῦ ἄλλου κορμοῦ.

Ἐν τούτοις ὁμως ὁ διασωθεὶς κάτω κορμὸς τοῦ ἀγάλματος ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὸ ἱμάτιον περιβάλλει στενῶς τὸ σῶμα διπλούμενον εἰς δύο διπλώσεις, ὧν ἡ μία ἄρχεται ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ἰσχίου, διευθυνομένη λοξῶς πρὸς ἄριστερά, φθάνει μέχρις ἄνω τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ καὶ ἐκείθεν στρεφομένη περιβάλλει ἐκ τῶν ὀπισθεν τὸ σῶμα, ἡ δὲ ἑτέρα περιβάλλουσα κάτωθι τῆς πρώτης διπλώσεως τὸ σῶμα στενῶς, φθάνει ἀριστερὰ μὲν μέχρι τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος δεξιὰ δὲ μέχρι τοῦ μέσου τῆς δεξιᾶς κνήμης. Ὅπισθεν τὸ ἱμάτιον, φερόμενον ἐκ τῶν ὠμων πρὸς τὴν ἀριστερὰν πλευράν, καταπίπτει μακρὸν πρὸς τὰ κάτω μέχρι τῶν ποδῶν πτυχούμενον πολλαπλῶς.

Τὸ βᾶρος τοῦ σώματος στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, ὁ δὲ ἀριστερὸς πούς, καμπτόμενος κατὰ τὸ γόνυ ἀνασύρεται μόλις ἐγγίζων διὰ τῶν δακτύλων τὸ ἔδαφος, ἀλλ' ἐνταῦθα λείπει ἐξ ἀποκρούσεως (εἰκ. 6. β').

Αἱ πτυχαὶ τοῦ ἱματίου εἶναι κανονικαὶ καὶ ἀνάλογοι, βαίνουσαι λοξῶς καὶ προδίδουσαι φυσικότητα, αἱ δὲ πτυχαὶ τοῦ ποδῆρους χιτῶνος εἶναι κάθετοι καὶ μόλις κατὰ τὸν δεξιὸν πόδα ἀναδιπλοῦνται πρὸς τὰ ἄνω ὀλίγον ὀχιτῶν, ἵνα φανῶσιν οἱ δάκτυλοι τοῦ δεξιοῦ ποδός. Κατὰ τὴν πλαγίαν ὄψιν (εἰκ. 6. β') κατὰ τὴν κάμψιν τοῦ γόνατος ὁ χιτῶν πτυχοῦται λοξῶς κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀριστερᾶς κνήμης.

Ἡ στάσις τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἀγάλματι εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν στάσιν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου τύπου τῶν νομισμάτων τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν; Μᾶλλον φαίνεται ὅτι ἡ θεὰ ἴσταται ὀρθία, στηρίζουσα τὸ βᾶρος τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός καὶ ἀνασύρουσα ἐλαφρῶς τὸν ἀριστερόν, καμπτόμενον κατὰ τὸ γόνυ. Βεβαίως εἰς τὰς χεῖρας θὰ ἔκράτει ἀσπίδα καὶ δόρυ καὶ πιθανῶς νὰ εἶχε τὴν στάσιν τοῦ ἀγάλματος τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς, τῆς εὐρεθείσης παρὰ τὸ Βαρβάκειον.

Ὡς δ' ἐξάγεται ἐκ τῆς καθόλου τεχνοτροπίας τοῦ κορμοῦ τούτου, εἰ καὶ δὲν ἔχομεν ὑπ' ὄψει τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος, ἵνα κρίνωμεν ἀσφαλές-

στερον, ἐν τούτοις ὁμως δὲν διστάζομεν νὰ ἀναγάγωμεν τὸ ἀγαλμα εἰς τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα τελευτώντα ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ'.

Περὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἄτραγος πρβλ. *Leake*, *Travels in Northern Greece*, III, 369. IV, 202. *N. Γεωργιάδης*, *Θεσσαλία*, ἔκδ. β' 162. *Kromayer*, 56, 2. *Kern*, IG, IX² 472-486. Νομίσματα φέροντα ἐπιγραφὴν ΑΤΡΑΓΙΩΝ εἶναι γνωστὰ χαλκᾶ.

S. ΚΕΦΑΛΗ ΕΦΗΒΟΥ ΕΚ ΦΑΡΣΑΛΟΥ

(Μουσεῖον Ἄλμυροῦ).

Τῷ 1930 ἀνευρέθη ἐν τῷ χωρίῳ Γκουογκουνάρι πλησίον τῶν Φαρσάλων κεφαλὴ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ὀλίγον μικροτέρα τοῦ φυσικοῦ μεγέθους, ὕψους 0,18, ἀποκεκομμένη ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ λαμποῦ (εἰκ. 7^α καὶ 7^β).

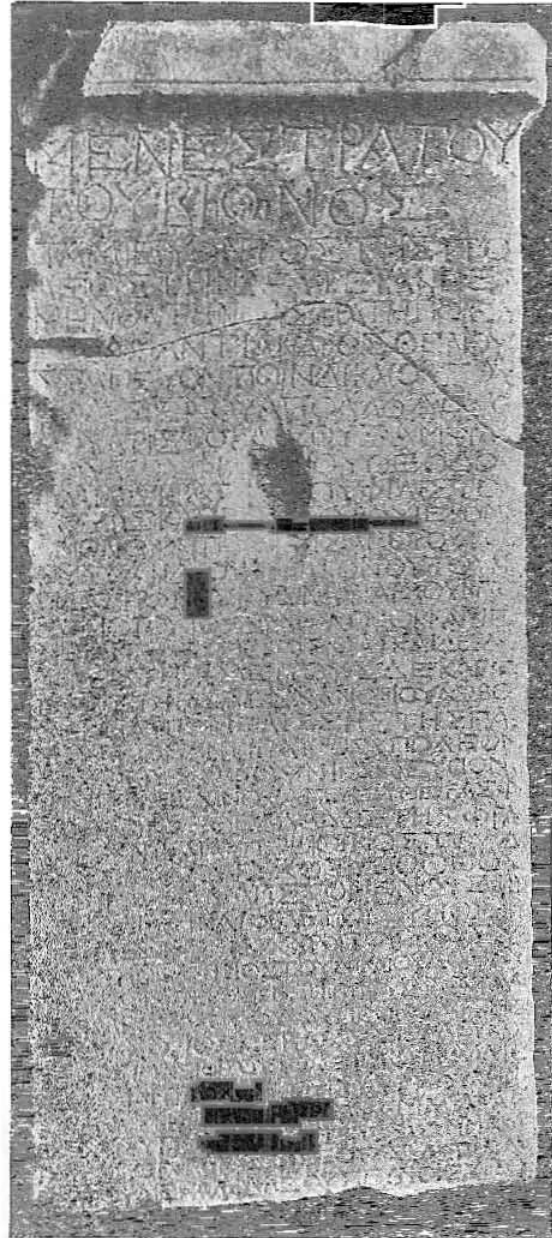
Ἡ κεφαλὴ αὕτη παρεδόθη ὑπὸ τοῦ εὐρόντος αὐτὴν χωρικοῦ εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν καὶ κατετέθη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἄλμυροῦ, ἐνθα καὶ ἄλλαι ἀρχαιότητες ἐκ Φαρσάλων ἀπόκεινται. Ἡ κεφαλὴ εἶναι ἐν καλῇ καταστάσει, μόνον εἶναι ἀποτετριμμένη ἐλαφρῶς ἢ ὅς καὶ τὸ ἄνω μέρος τῶν χειλέων. Ἡ κόμη ἄνω εἶναι περιδεδεμένη διὰ ταινίας, ἢ δὲ τεχνοτροπία εἶναι ἀρίστη καὶ ἀνάγεται ἀσφαλῶς τὸ ἔργον εἰς τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα.

Βραχεῖαν ἀναγραφὴν αὐτῆς ἐποίησατο ὁ κ. Y. *Béquignon* ἐν τοῖς *Chroniques des fouilles* etc. τοῦ *BCH* (LIV, 1930, p. 495, fig. 26)· καὶ ὁ κ. *Stählin* δι' ὀλίγων λέξεων ἐν τῇ Συλλογῇ τοῦ *Bruckmann*. *Einzelaufnahmen antiker Skulpturen Serie XII*, München 1931. No 3408, von Paul Arndt und Georg Lippold.

B. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

α'. ΛΑΡΙΣΗΣ

1. *Λάρισα*. Στήλη μετὰ γείσου λευκοῦ μαρμάρου, τεθραυσμένη κατὰ τὸ ἄνω μέρος εἰς δύο ἄνισα τεμάχια ἐφαρμόζοντα. Ἄνω τοῦ μέσου ἐπὶ τῆς προσθίας ὀψευς φέρει τόρμον ἔγκοilon ὀρθογώνιον, ἔξ οὗ ἐμφαίνεται ὅτι πάλαι ποτὲ ἢ στήλη εἶχε χρησιμοποιηθῆ, ἐφ' ἧς ἐστηρίζετο ἕτερος λίθος, γομφούμενος ἐπ' αὐτῆς. Ἐκ τοῦ τόρμου δὲ τούτου ἐφθάρησαν τὰ γράμματα κατὰ τὸ μέσον στίχων τινῶν. Ἡ στήλη μὴ ὑποστᾶσα οὐδεμίαν ἄλλην φθοράν, ἐκτός τοῦ ὅτι εἶναι τεθραυσμένη κάτω, ἔχει ὕψος 1 μέτρον, πλάτος 0,41 καὶ πάχος 0,15. Γραμ. ὕψος ἄνω δύο στίχων 0,03, κάτωθι δὲ 0,02.

Εἰκ. 8. Ἐπιγραφὴ Λαρίσης.

ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΥ
ΤΟΥ ΒΙΩΝΟΣ

ΤΑΜΙΕΥΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΠΟ
ΛΕΩΣ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΕΞ Α
ΜΗΝΟΝ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΗ ΓΩΙΕΥ
ΡΥΔΑΜΑΝΤΙΑΝ ΔΡΟΣΘΕΝΟΥ
ΣΤΑΓΕΥΟΝΤΩΝ ΔΙΚΑΙΟΥ. ΟΥ
. ΟΛΥΞΕΝΟΥ ΑΠΟΛΛΟΔ. . ΟΥ

ΤΟΥΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΟΥΣΑΜΦΙΑ
 10 . . ΟΥΤΟΥΦΙΑ ΟΥΘΕΟΔΟ
 ΤΟΥΤΟΥΚΡΑΤ ΟΥΦΙΛΙΣΤΟΥ
 . ΟΥΑΣΚΛΗΠ ΩΡΟΥΙΕΡΟΜΝ
 . ΟΝΟΥΝΤΩ ΣΑΓΟΡΟΥΤΟΥ
 15 ΝΥΣΣΑΝΔΡΟΥΛΥ . ΠΟΝΟΥΤΟΥΚΡΑ
 ΤΕΡΟΦΡΟΝΟΣΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥΝΤΟΣ
 ΕΥΒΙΟΤΟΥΤΟΥΕΥ . ΟΛΟΥΟΙΦΑΜΕ
 ΝΟΙΑΠΗΛΕΥΘΕΡΩΣΘΑΙΚΑΙΔΕΔ .
 ΚΟΤΕΣΤΗΠΟΛΕΙΤΟΥΣΔΕΚΑΠΕΝ
 ΤΕΣΤΑΤΗΡΑΣΛΕΣΧΑΝΟΡΙΟΥΑΦΡΟ
 20 ΔΕΙΣΙΑΥΠΟΜΕΛΙΣΣΗΣΤΗΣΠΑΡ
 ΜΟΝΔΟΥΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣΥΠΟΛΕΟΝ
 ΤΟΣΤΟΥΣΟΦΟΥΝΙΚΑΙΟΣΥΠΟΝΙ
 ΚΗΣΤΗΣΑΙΣΧΙΝΟΥΑΠΕΛΕΥΘΕΡΑΣΦΙ
 ΛΙΠΠΩΝΥΠΟΕΛΛΑΔΟΣΤΗΣΦΙΛ .
 25 ΛΑΟΥΝΙΚΑΙΑΥΠΟΒΙΩΝΟΣΤΟΥΔΙ
 . ΝΥΣΙΟΥΕΥΤΥΧΟΣΥΠΟΘΕΟ
 . ΟΣΙΟΥΤΟΥΑΡΙΣΤΟΜΕΝΟΥΣΕ
 . ΠΕΔΙΟΝΚΑΙΦΙΛΕΡΩΣΥΠΟΧ .
 ΡΙΠΠΙΔΟΣΤΗΣΧΑΡΟΠΟΥΣΩΣΥ
 30 ΛΟΣΥΠΟΕΛΛΗΝΟΣΤΟΔΙΚΑΙΟΥΔΟΞΑ
 ΥΠΟΕΥΔΗΜΟΥΤΟΥΓΕΝΙΠΠΟΥΚΑΙΣΩΣΥΛΑΣ
 ΤΗΣΚΛΕΟΜΑΧΟΥΡΟΥΦΑΥΠΟΘΕΟΔΟΤΗΣ
 ΤΗΣΙΑΣΩΝΟΣΚΙΕΡΙΑΙΑΣΣΕΛΕΥΚΟΣ
 ΥΠΟΤΕΙΜΑΣΙΘΕΟΥΤΟΥΕΡΜΙΟΥΚΑΛΛΙΟ
 35 ΠΗΥΠΟΑΝΤΙΟΧΟΥΤΟΥΠΡΩΤΕΟΥΚΑΙΝΙ
 . ΗΣΟΥΣΤΗΣΔΗΜΗΤΡΙΟΥΑΜΜΙΑΚΑΙ .
 ΘΗΝΑΙΣΥΠΟΜΗΔΕΙΟΥΤΟΥΘΡΑΣΥΜΜΑΚΛΗ
 ΤΑΥΠΟΜΕΓΑΛΟΚΛΕΟΥΣΤΟΥΑΣΚΛΗΠΙΟΔΩ
 . ΟΥΤΟΥΜΕΓΑΛΟΚΛΕΟΥΣΕΥΝΟΙΣΥΠΟ

(λείπει)

Μεταγραφή

Μενεστράτου
 του Βίωνος,

Ταμειόντος της πό-
 λεως την δευτέραν ἐξά-
 5 μῆρον τὴν ἐπὶ στρατηγῶν Εὐ-
 ρυδάμαντι Ἀνδροσθένου-
 ς, ταγευόντων Δικαίου τ]οῦ
 [Π]ολυξένου, Ἀπολλοδώρου
 τοῦ Ἀριστοκράτους, Ἀμφιλ-
 10 [όχ]ου τοῦ Φιλ[]ου, Θεοδό-
 του τοῦ Κρατ[εραίου], Φιλίστου
 [τ]οῦ Ἀσκληπι[ιοδ]ώρου, ἱερομν[η-]
 μονούντων Ἰσαγόρου τοῦ
 Νυσοάνδρου, Δ[υσι]πύνου τοῦ Κρα-
 15 τερόφρονος, γυμνασιαρχόντος
 Εὐδύτου τοῦ Εὐ[κ]όλου, οἱ φάμε-
 νοι ἀπλευθερωθῆναι καὶ δεδ[ω-]
 κότες τῇ πόλει τοὺς δεκαπέν-

τε στατήρας, Ἀεσχανορίον. Ἀφρο-
 20 δεισία ὑπὸ Μελίσσης τῆς Παρ-
 μόνου, Ἀντίπατρος ὑπὸ Λέον-
 τος τοῦ Σόφου, Νίκαιος ὑπὸ Νί-
 κης τῆς Δισχίνου ἀπελευθέρας, Φι-
 λίππων ὑπὸ Ἑλλάδος τῆς Φιλ[ο-]
 25 λάου, Νικαία ὑπὸ Βίωνος τοῦ Δι-
 [ον]υσίου, Εὐτυχος ὑπὸ Θεο-
 [δ]οσίου τοῦ Ἀριστομένους, Ἐ-
 [μ:]πεδί[ω]ν καὶ Φιλέως ὑπὸ Χ[α-]
 30 ριπίδος τῆς Χαρόπου, Σωσύ-
 λος ὑπὸ Ἑλλήνος τοῦ Δικαίου, Δόξα ὑ-
 πὸ Εὐδήμου τοῦ Γενίππου καὶ Σωσύλας
 τῆς Κλεομάχου, Ρούφα ὑπὸ Θεοδότῆς
 τῆς Ἰάσωνος, Κιεριαίας, Σέλευκος
 ὑπὸ Τειμασιθέου τοῦ Ἑρμίου, Καλλιό-
 35 πη ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Πρωτέου καὶ Νι-
 [κ]ησοῦς τῆς Δημητρίου, Ἀμμία καὶ [Ἀ-]
 θηναῖς ὑπὸ Μηδείου τοῦ Θρασύμμου, Κλή-
 τα ὑπὸ Μεγαλοκλέους τοῦ Ἀσκληπιωδώ-
 [ρ]ου τοῦ Μεγαλοκλέους ΕΥΝΟΙΣ ὑπὸ

Ἐν τῇ προκειμένη ἐπιγραφῇ ἀναγράφονται πρά-
 ξεις ἀπελευθερώσεως δούλων τῶν ἐπὶ Αὐγούστου
 χρόνων, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἐν αὐτῇ ἀναφερομένου
 στρατηγῶν τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν Εὐρυδά-
 μαντος τοῦ Ἀνδροσθένους (εἰς. 8).

Ἐν ἀρχῇ κάτωθι τοῦ πλατεῖος γείσου τῆς στή-
 λης ἀνεγράφη τὸ ὄνομα τοῦ ταμίου τῆς πόλεως
 Μενεστράτου τοῦ Βίωνος διὰ μεγαλειτέρων πω-
 γραμμάτων (ὑψους 0,03 - 0,035). Αἱ πράξεις ἀπε-
 λευθερώσεως ἐγένοντο τὴν δευτέραν ἐξάμηνον ἐπὶ
 τῆς στρατηγίας Εὐρυδάμαντος τοῦ Ἀνδροσθένους,
 ἀναφερομένου καὶ ἐν ἄλλαις ἐπιγραφαῖς Γόννου
 (IG, IX² 1040 β, τ²-s) καὶ ἄλλων πόλεων. Περὶ δὲ
 τῆς στρατηγίας τοῦ Εὐρυδάμαντος Ἀνδροσθένους
 πρβλ. Kern, (IG, IX² XXIV) καὶ Kroog (De
 foederis Thessalarum praetoribus p. 32 καὶ 60)
 κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου (aetate Augusti).
 Εἶναι δὲ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη μία ἐξ ἐκείνων, ἐν αἷς
 ἀναφέρονται ὅλαι αἱ ἀρχαὶ τῆς πόλεως.

Τοιαῦται ἐπιγραφαὶ ἀπελευθερωτικαὶ ἀναγρά-
 φουσαι μετὰ τοῦ ἐπωνύμου στρατηγῶν καὶ τοῦ
 ταμίου καὶ ὅλας τὰς λοιπὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως εἶναι
 γνωσταὶ δύο ἐκ Λαρίσης αἱ ἐν IG, IX², 539 καὶ
 541. Ὁ δὲ Rensch προσθέτει: «Omnes fere
 magistratus urbis, quorum nominibus annus
 significatur, hic ita apparent ut tempus quasi

omnibus eponymis difiniatur». (*Rensch*, De manumissionum titulis apud Thessalos p. 89).

Μετά δὲ τὸν στρατηγὸν ἀναφέρονται οἱ *ταγοὶ τῆς πόλεως* (*ταγεόντων*), οἵτινες εἶναι πέντε.

Μετά δὲ τοὺς ταγοὺς ἀναφέρονται οἱ *ιερομνήμονες* (ιερομνημονούντω[ν]), οἵτινες εἶναι δύο, [*Ἰ*]σαγόρας ὁ Νυσοάνδρον καὶ Α[νσί-]πνονος ὁ Κρατερόφρονος. Ὅτι δὲ ἦσαν δύο ἱερομνήμονες ἐν Λαρίσῃ εἶναι γνωστὸν ἐξ ἐτέρων ἐπιγραφῶν Λαρίσης, ἐν αἷς ἀναφέρεται: «*ιερομνημονούντων* (IG, IX², 541²). Εἶναι δὲ δύο ἱερομνήμονες καὶ δύο γυμνασίαρχοι (πρβλ. *Rensch* De manumissionum titulis apud Thessalos (p. 88 - 89), καὶ ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. ἐν IG, IX² 539 τῆς Λαρίσης ἐπιγραφῇ ἀναφέρονται δύο ἱερομνήμονες καὶ τρεῖς γυμνασίαρχοι (*Rensch*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 88 - 89), ἐνῶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ὑπῆρχεν εἰς ἱερομνήμων, ὡς ἐν Κραννῶνι (IG, IX² 459³) καὶ Φαλάννῃ (*ιερομναμονείσας* IG, IX² 1234). Οἱ ἱερομνήμονες οὗτοι ἦσαν μέλη τῆς Δελφικῆς Ἀμφικτυονίας (*Kip*, Thessalische Studien p. 133 - 134).

Μετά δὲ τοὺς ἱερομνήμονας ἔπεται ὁ *γυμνασίαρχος* (*γυμνασιαρχούτιος*), ὅστις ἦτο *Εὐδίοτος* ἢ *Εὐ[κ]όλου*. Γυμνασίαρχοι δὲ εἶναι γνωστοὶ καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν Λαρίσης (IG, IX² 517², 522², ἐνθ' ἀναφέρεται ὡς ἐπώνυμος ἄρχων, 541⁷ καὶ 620 *γυμνασιαρχείσας*) ἐν Κραννῶνι (IG, IX², 460¹⁰, 461¹, 459⁹) ἐν Ὑπάτῃ (IG, IX², 31 καὶ ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 56, ἐνθ' ἀναφέρονται πολλοὶ γυμνασίαρχοι). Ἐν τῇ ἐν IG, XI² 539 τῆς Λαρίσης ἐπιγραφῇ εἶναι τρεῖς γυμνασίαρχοι καὶ ἐν Φαλάννῃ δύο γυμνασίαρχοι (IG, IX² 1237. πρβλ. καὶ *Rensch*, De manumissionum titulis apud Thessalos p. 88 - 89). Περὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τῶν γυμνασιαρχῶν πρβλ. *Kip*, Thessalische Studien, σ. 133.

Τὸ τίμημα τῆς ἀπελευθέρωσης ἦτο δεκαπέντε στατήρες, (οἱ φάμενοι ἀπλευθερωῦσθαι καὶ δεδωκότες τῇ πόλει τοὺς δεκαπέντε στατήρας). Ὁ δὲ μὴν τῆς ἀπελευθέρωσης εἶναι ὁ *Λεσχάνοριος*, γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων Θεσσαλικῶν ἐπιγραφῶν (Ἀζώρου, Ἀρβανιτόπουλος, ΑΕ, 1923, 361⁵. Πυθίου 417⁹ κλπ. — *Rensch*, De manumissionum titulis apud Thessalos, 128 - 129. — *Μελιτιάς* IG, IX² 207³). Ἐπίσης ἐξ ἐπιγραφῶν Θεσσαλῶν, Περραιβῶν, Κυρετιῶν καὶ Δολίχης Πυθίου κλπ.

Ὁ κατάλογος τῶν ἀπελευθέρων φέρεται κανονικῶς ἀναγράφονται τὰ κύρια ὀνόματα τῶν ἀπελευθέρων καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀπελευθερωτῶν μετὰ τῶν πατρωνυμικῶν. Οὕτως ἔχομεν τὰ ὀνόματα:

Στίχ. 20. Ἀφροδεισία γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν (IG, IX² Δημητριάδος 1191. Λαρίσης 553³⁷. Δωτίου 107¹¹. Γόμφων 288¹⁹. Φερῶν 415⁴⁸).

Στίχ. 20. *Μέλισσα* (Ἀρβανιτόπουλος, ΑΕ, 1925 - 26 Πυθίου 401¹¹. IG, IX². Φαλάννης 1235. Παγασῶν 382. Λαρίσης 672).

Στίχ. 20 - 21. *Λέοντος* (Ἀρβανιτόπουλος ΑΕ, 1925 - 26, Ἀζώρου 362⁹. ἐν ΑΕ 1923, σ. 127 καὶ ἐξ. αὐτόθι 375¹⁷ 361⁷ κλπ. IG, IX², 89, 509 κλπ. καὶ *Δίον* 461¹⁵ κλπ., 414⁹, *Λέον* 517⁶⁷ κλπ).

Στίχ. 22. *Σόφου*, (IG, IX² Φαλάννης 1228⁴⁴, *Σόφου*. Λαρίσης θηλ. *Σόφη* 548⁶).

Στίχ. 22. *Νίκαιος* (IG, IX² Λαρίσης 540^{11,12}. *Νείκαιος* Λαρίσης 546¹²).

Στίχ. 22 - 23. *Φιλίππων* (πρβλ. *Φιλίππα Φρονιχεία*, Φαλάννης IG, IX² 1227¹¹. *Φιλίππας* Λαρίσης 985). *Φιλίππων* τὸ πρῶτον ἤδη γίνεταί γνωστὸν ὡς κύριον ὄνομα.

Στίχ. 24. Ὑπὸ Ἑλλάδος. Ἑλλάς ὡς κύριον ὄνομα τὸ πρῶτον ἤδη γίνεταί γνωστὸν ἐν Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς (πρβλ. Ἑλλαδίκα Θύρσου, Ἄλου IG, IX² 109^{β 23}).

Στίχ. 25. *Φιλολάου*, (πρβλ. IG, IX² Φαλάννης 1229³⁰. Λαρίσης 590. Ἄτραγος 474²⁶).

Στίχ. 25. *Νικαία* (πρβλ. Φερῶν IG, IX² 414^{α 3}. Ὑπάτης 29. Ἀζώρου 1295⁹ *Νεικαία*).

Στίχ. 26 - 27. *Θεοδοσίου* (πρβλ. IG, IX² Πυράσου 1237).

Στίχ. 27 - 28. *Ἐμπε[δ]ί[ων]* (πρβλ. IG, IX² Λαρίσης 531 *Ἐμπεδίων*. Κραννῶνος 470 *Ἐμπεδίου* καὶ 459⁷. Φαρσάλου 247 *Ἐμπεδιούνης*).

Στίχ. 28. *Φιλέρω* (πρβλ. IG, IX² Ὑπάτης 21¹². Λαρίσης 562⁹).

Στίχ. 28 - 29. *Χ[α]ριππίδος*. Ὄνομα *Χαριππίς* παρὰ τὸ *Χάριππος* τὸ πρῶτον ἤδη γνωρίζεται. (Πρβλ. *Χαροπίς Φιλοκράτους Τρίκκης* IG, IX² 303).

Στίχ. 29. *Χαρόπου*. Τὸ ὄνομα *Χάροπος* τὸ πρῶτον ἤδη γνωρίζεται ἐν Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς.

Στίχ. 29 - 30. *Σωσύλος*. (Πρβλ. Ἀρβανιτόπουλος, ΑΕ 1925 - 26, Δολίχης 379¹⁴ καὶ ΑΕ 1923 σ. 144, 379¹¹. — IG, IX² Λαμίας 71⁵. Λαρίσης 875. Ὑπάτης 30⁶ καὶ 38 Λαρίσης 848).

Στίχ. 30. Ὑπὸ Ἑλλῆνος. Τὸ ὄνομα Ἑλλῆν ὡς κύριον τὸ πρῶτον ἤδη γνωρίζεται ἐν ταῖς Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς.

Στίχ. 30. *Δόξα*. Ὄνομα κύριον τὸ πρῶτον ἤδη ἐμφανιζόμενον ἐν Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς.

Στίχ. 31. *Σωσύλα* (πρβλ. Ἀρβανιτόπουλος ΑΕ 1925 - 26 Ἀζώρου καὶ ἐν ΑΕ 1923, σ. 130 ἀρ. 361. — IG, IX² Ἄλου 109. β⁴⁷. Λαρίσης 538⁹).

Ἀζώρου 1296 18. Ὑπάτης 14^α 14 Πυράσου 133 10).

Στίχ. 32. Ρούφα γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν (πρβλ. IG, IX² Λαρίσης 550 13, 562 2. Ἄτραγος 474 21. Γόννου 1042. Λαμίας 72 13).

Στίχ. 32. Ὑπὸ Θεοδότης τῆς Ἰάσωνος Κιεριαίας. Ἐνταῦθα ἔχομεν τὸ ἔθνικὸν Κιεριαίας, τῆς Θεοδότης Ἰάσωνος, ἣτις ἀπλευθέρωσε τὴν Ρούφραν. Ἐπομένως ἡ Θεοδότη κατήγετο ἐκ Κιερίου τῆς Θεσσαλιώτιδος. Ἀπελευθερωτικαὶ δὲ ἐπιγραφαὶ μετ' ἔθνικῶν τῶν ἀπελευθερωτῶν ἢ ἀπελευθέρων εἶναι ὀλίγαι. Οὕτως ἔχομεν δύο (πρβλ. ΑΔ, 1927-1928 σ. 58, 36 καὶ 58, 5 11, 12, 19-20 Μακεδῶν, Ἀθηναῖος, Βοηθίτης) Λαρίσης καὶ Μουσείου Ἄλμυροῦ (IG, IX 110 β 8-9).

Στίχ. 34. Τοῦ Ἐρμίον. Εἶναι γνωστὸς Ἐρμείας στρατηγὸς Μαγνήτων γραφόμενος Ἰούλιος Ἐρμείας (IG, IX² 1119 6 Δημητριάδος). Ἄλλος Ἐρμείας στρατηγὸς Θεσσαλῶν εἶναι γνωστὸς ἐξ ἐπιγραφῆς Γόννων (αὐτόθι 1044, c.). Ἐρμείας ὡς ὄνομα ἐν ἐπιγραφαῖς Λαρίσης (IG, IX² 834, 559 17), Φαλάννης (IG, IX² 1228 71) κλπ.

Στίχ. 35. Τοῦ Πρωτέου. Πρωτέας ὡς στρατηγὸς Θεσσαλῶν, Πρωτέας Μονίμου, Ματροπολίτας, εἶναι γνωστὸς ἐξ ἐπιγραφῆς Λαμίας καὶ ὡς ὄνομα ἐξ ἐπιγραφῶν Ἄλου καὶ Λαρίσης (IG, IX² 66 α 1, 109, α 68, 749).

Στίχ. 35-36. Νι[κ]ησοῦς. Τὸ ὄνομα Νικησῶ γυναικὸς τὸ πρῶτον ἤδη γνωρίζεται ἐν Θεσσαλικάῃς ἐπιγραφαῖς.

Στίχ. 36. Ἀμμία γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῶν (IG, IX² Δρανίστας 230. — Λαρίσης 568 27, 895. — Φαλάννης 1261. — ΑΕ, 1930 σ. 105 Γόννων ἀριθ. 2 Ἀμὼ ἰε[ρ]ητεύσασα).

Στίχ. 35-36. Ἀθηναῖς, γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῆς Γόμφων (Ἀθηναῖς Ταροσίνου, IG, IX² 288 8).

Στίχ. 37. ὑπὸ Μηδείου τοῦ Θρασύμμου. Τὸ ὄνομα Μηδείος εἶναι γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῶν (IG, IX² Λαρίσης 583. Ναρθακίου 89 α 27). Τὸ δὲ ὄνομα Θρασύμμου τὸ πρῶτον ἤδη γνωρίζεται.

Στίχ. 37-38. Κλήτα ὄνομα γυναικὸς γνωστὸν (IG, IX² Φερῶν 415 14).

Β'. ΜΕΛΙΒΟΙΑΣ
(Μουσεῖον Βέλου).

Κατὰ τὴν ἐξόρυξιν λίθων ὁ Ν. Λυντέρης εἰς τὸν συνοικισμὸν Σκιαθᾶ μεταξὺ τῶν κορμῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἀνεφέρομεν, εὑρε καὶ δύο ἐπιγραφὰς τὰς ἐξῆς:

1. Στήλη ἐπιτύμβιος λευκοῦ μαρμάρου μετ' ἀνθεμίου στρογγυλομένου ἄνω καὶ ἀκρωτηρίων Ὑπὸ τὸ ἀνθέμιον γείσον. Τὸ ἀνθέμιον κοσμεῖται δι' ἐνὸς καταθέτου καὶ δύο πλαγίων φύλλων ἀκάνθου καὶ πλαγίως τῶν δύο φύλλων δι' ἐνὸς ῥόδακος ἑκατέρωθεν. (Ὑψος 0,47. Πλάτ. 0,36. Πάχ. 0,10). Δ' αἰὼν π.Χ.: (Εἰκ. 9).

Εἰκ. 9. Ἐπιτύμβιος στήλη ἐν Μελιβοίαις.

ΑΡΙΣΤΙΩΝ Ἀριστίων
ΑΡΙΣΤΟΜΕΓΩΝ Ἀριστομέγους].

2. Βάσις ὀρθογώνιος (εἰκ. 10) λευκοῦ μαρμάρου, πλαισιωμένη γύρωθεν ἄνω καὶ κάτω κατὰ τὰς τέσσαρας πλευράς, φέρουσα δὲ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τόρμον πρὸς γόμφωσιν ἀγάλματος μετρίου μεγέθους τοῦ Ἐρμού. Ἡ βάσις ἔχει μῆκος 0,32· πλάτος 0,245· ὕψος 0,15· ὁ δὲ τόρμος ἔχει μῆκος 0,17· πλάτος 0,14· βάθος 0,045. Ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας τῆς βάσεως εἶναι ἐπιγραφὴ ἀναθηματικὴ τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνος.

ΜΟΝΙΜΟΣ Μόνιμος
ΕΡΜΗΙ Ἐρμηῖ.

Εἰκ. 10. Βάσις ἀγάλματος μετ' ἐπιγραφῆς ἐκ Μελιβοίας.

Υ'. ΦΕΡΩΝ

(Μουσεῖον Ἀλμυροῦ).

3. *Βελεστίνος*. Στήλη ἀναθηματικὴ ἐντελής λευκοῦ μαρμάρου μετ' αἰτώματος καὶ ἀκρωτηρίων, εὑρεθεῖσα κατ' ἐκκαφήν ἐν τῇ «Μαγούλα» τοῦ ἀγροκηπίου Βελεστίνου πλησίον τοῦ μνημείου τῶν πεσόντων ὀπλιτῶν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897. Ἡ στήλη ἔχει ὕψος 1,20. πλάτος 0,32 καὶ κάτω 0,37. πάχος 0,10. ὕψ. γραμ. 0,015.

ΚΟΤΤΥΦΑΠΕΤΑΛΙΑΙΑ Κοττύφα Πεταλιαία
ΠΕΡΞΙΜΟΥΝΟΞΕΥΞΑ πέρ Σίμμοννος εὐξα-
ΜΕΝΑΔΙΟΞΞΚΟΥΡΟΙΞ μένα Διοσκούροισ.

Ἡ προκειμένη διαλεκτικὴ ἐπιγραφὴ μετηνέχθη ὑπὸ τοῦ φύλακος Φερῶν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀλμυροῦ. Εἶναι ἡ δευτέρα ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῖς Διοσκούροις ἐκ Φερῶν, διότι ἐν τῷ Μουσεῖῳ Ἀλμυροῦ πρό τριακονταετίας καὶ πλέον εἶχε μετενεχθῆ ἐκ Φερῶν ἕτερα ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῖς Διοσκούροις ὕψ' ἡμῶν (πρβλ. IG, IX² 419. — Δελτίον Φιλαρχαίου Ἐταιρ. «Ὀθρου», Β' 1889, 9, 12. — *Jardé-Laurent, BCH*, XXVI, 1902, 388, ἀριθ. 96).

Στίχ. 1. Κοττύφα, ὄνομα γυναικὸς νῦν τὸ πρῶτον γιγνώμενον γνωστὸν. Ἔχομεν ὅμως γνωστὸν ὄνομα ἀνδρὸς Κόττυφος ἐν ἐπιγραφῇ Λαρίσης (IG, IX² 532¹⁸ *Κόττυφος Φρασίονος*, νικητῆς, καὶ Λαρίσης αὐτόθι 594, *Στράτον Κοττύφειος*).

Στίχ. 2. Πεταλιαία πατρωνυμικὸν ἐν τοῦ Πεταλίας γνωστοῦ ἐξ ἐπιγραφῆς Κραννῶνος (IG, IX² 517⁶⁰ Λαρίσης: «Πεταλίας Τιμογένειος, Κραννῶνιος». 517⁷⁰ «*Βερεκκῆς Πεταλιαῖος*». 517⁹⁰ κλπ.). Ὡς ὄνομα θηλυκὸν Πεταλῖς Λαρίσης (IG, IX² 711, καὶ 618: «Πεταλῖς Πεταλιαία»). Ἔχομεν γνωστὰ ἐπίσης ὀνόματα ἀνδρῶν Πέταλος (Λαρίσης 712. Ἀζώρου 1295. Μελιτείας 205⁸⁵) καὶ Πετάλων, νικητῆς Λαρισαῖος (Λαρίσης 531²⁰).

πέρ Σίμμοννος = ὑπέρ Σίμμονος. Τὸ ὄνομα Σίμμον ἐστὶν γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῆς Φαρσάλου (IG, IX², 234⁸²). Σίμμων Λαμίας (αὐτόθι 75³²). Σίμμων Φαρσάλου (αὐτόθι 250 *Σίμμων Μυλ(λ)ίδειος*). Περὶ δὲ τῆς ὑπέρ προθέσεως ἐν Θεσσαλικῷ ἰδιώματι πέρ πρβλ. *Fohlen, Untersuchungen zum thessalischen Dialekte*, Strassburg 1910, 23 καὶ 55. — ΑΕ 1930, 103, 1.

5. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ

(Μουσεῖον Βόλου).

4. *Παλαιαὶ Ἀλυκαὶ* Βόλου, ἐνθα τὸ ἐπίνειον τῶν Παγασῶν καὶ τὸ νεκροταφεῖον τῆς Δημητριάδος. Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1932 ἀπετοιχίσθη ἐκ τινος παλαιοῦ οἰκίσκου ἐπιτύμβιος στήλη μετ' αἰτώματος καὶ ἀκρωτηρίων ἀποκεκρουμένων, λευκοφαίου μαρμάρου μετὰ γείσου προέχοντος, ἐφ' οὗ ἔχνη χρωματισμοῦ μετ' ῥῶν. Κατὰ τὴν ἀνω δεξιὰν γωνίαν εἶναι ὀλίγον ἀποκεκρουμένη ἡ στήλη, ὡς καὶ κάτω λοξῶς. Κάτωθι δὲ τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει δύο ἀσπίδια. (ὕψος 1,10. πλάτ. 0,40. πάχ. 0,10, :

ΑΡΙΞΤΙΞ

Ἀριστίς

ΑΡΙΞΤΕΟΥ

Ἀριστέου

ΞΕΝΟΚΛΕΟΥΞΓΥΝΗ

Ξενοκλέους γυνή.

Τὸ ὄνομα Ἀριστίς νῦν τὸ πρῶτον γνωρίζεται. Τὸ δὲ ὄνομα Ἀριστέας εἶναι γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν (IG, IX² Ὑπάτης 6^α 9^ε καὶ 27. Δημητριάδος 1188).

5. *Παλαιαὶ Ἀλυκαὶ* Βόλου. Ἐπιστύλιον σηκομόρφου μνημείου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἔχον ἐπὶ τῆς μακρᾶς στενῆς πλευρᾶς τοῦ πάχους ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν. Ἐξήχθη ἐκ θεμελίων οἰκίας κατὰ Μάρτιον 1932 (μῆκος 1,35, πλάτ. 0,20. πάχ. 0,12):

ΔΙΟΝΥΣΙΑ ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ

ΗΡΩΙΣΣΑ

Διονυσία Ἐπικτήτου

ἡρώισσα

6. *Παλαιαὶ Ἀλυκαὶ* Βόλου. Ἐξήχθη ἐκ θεμελίων οἰκίας ἐν Παλαιαῖς Ἀλυκαῖς κατὰ Μάρτιον 1932 μετὰ τῆς προηγουμένης ὑπ' ἀριθ. 4 ἐπιγραφῆς. Στήλη ἐπιτύμβιος ναϊδιόσχημος μετ' αἰτώματος καὶ δύο παραστάδων μετὰ δωρικῶν κιονοκράτων, ἀποκεκρουμένη ἐν μέρει κατὰ τὰ ἀκρωτηρία, ἀριστερὰ καὶ κάτω. Μάρμαρον λευκόν. (ὕψος 0,50. πλάτ. 0,45, πάχ. 0,10).

Ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου:

ΚΚΚΤΗΤΟΣ ΛΥΚΙΣΚΟΥ ΗΡΩΣ

[Ἐπί;] <κ>κτητος Λυκίσκου ἡρώς.

Παρατηρούμεν ότι το πρώτον ὄνομα συμπληροῦται ευκόλως εἰς [Ἐπί]κτητος· ἀλλ' ὁ χαρακτὴς ἐκ παραδρομῆς ἐχάραξε δυο Κ. Ἐξοβελιστέον ὄθεν τὸ εν Κ.

7. Ἐποθηκαὶ ὄλικον πολέμου παρὰ τὴν θέσιν Φανὸς εναντι τοῦ Βόλου. Κατ' εσκαφὴν ὑπὸ τῆς στρατιωτικῆς υπηρεσίας ἀνευρέθη επιστύλιον σηκομόρφου μνημείου λευκοῦ μαρμάρου μετὰ γείσου (corniche), τὸ ὁποῖον παρέλαβεν ὁ κ. Scheffel, πρόξενος Γερμανίας εν Βόλῳ προς διάσωσιν εν τῷ κτήματι αὐτοῦ μεταξύ τῶν Στρατ. Ἐποθηκῶν καὶ τῶν Πευκακίων. (μῆκος 1,09. πλάτ. 0,45. πάχ.

0,09. γρ. ὕψ. 0,02) Κατὰ μῆκος τῆς μακρᾶς στενῆς πλευρᾶς τοῦ πάχους επιτύμβιος επιγραφή Ρωμαϊκῶν χρόνων εἰς μίαν σειρᾶν:

ΦΛΞ ΕΙΡΗΝΗ ΦΛΞ ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΥΘΥΓΑΤΗΡ
ΗΡΩΙΣΣΑ ΧΑΙΡΕ

Φλ(αβία) Ειρήνη Φλ(αβίου) Ἀρτεμιδώρου θυγάτηρ
ἠρώισσα, χαῖρε.

Ἐν Βόλῳ τῇ 15 Ἀπριλίου 1932.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΙΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΝ ΕΠΙΓΡΑΦΗΝ

Εἰς τὸ Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1922 σελ. 307 ἐδημοσίευσεν τὴν εἰκόνα ἀναγλύφου εἰκονίζοντος Ἡρακλέα τοῦ Φαρνεσίου τύπου μετ' επιγραφῆς. Τὸ ἀνάγλυφον προέρχεται εκ τοῦ χωρίου τῆς Ἑορδαίας (Ἄνω Μακεδονία), ὅπερ πρότερον μεν ἐλέγετο Μοσανλι νῦν δὲ μετωνομάσθη Ρυάκι (Πρβλ. καὶ Πρακτικά τῆς ΑΕ 1912, 240. ΑΕ 1912, 267. Berl. Phil. Woch. 1915, 55. BCH 1923, 291 εἰς. Ἐκθέσεις τῆς επιτροπείας περὶ πληρώσεως τῆς κενῆς τακτικῆς ἐδρας τῆς Ἀρχαιολ. 1926, 66 εἰς. καὶ Πρακτικά τῆς Φιλοσοφ. Σχολῆς περὶ πληρώσεως κλ. σ. 9 καὶ 45). Ἡ επιγραφή ἀνεγνώσθη

... ΙΝΙΣ ΓΝΙ

ΤΑΛΜΕ ΑΣΜΗΡΙ Σ;]ταλμέας (!) Μ(οι)ρι-(η Μητρι-)

ΓΕΝΟΥΗ ΡΑΚΛΕΙΚΥ γένου Ἡρακλεῖ Κυ

ΝΑΓΙΔΑΙ ΕΥΧΗΝ ναγίδα εὐχὴν.

Ἐπιθυμῶ νὰ διορθώσω τὴν ἀνάγνωσιν ὡς προς τὸ πρώτον ὄνομα· τοῦτο πρέπει νὰ εἶνε τὸ γνωστὸν Μακεδονικὸν ὄνομα Σταδμέας ἀντὶ Σταδμέας κατὰ γνωστὸν νόμον τῆς Μακεδονικῆς διαλέκτου.

Τὸ ὄνομα εὔρηται ἐν τῇ συνθήκῃ Ἀθηναίων καὶ Περδικίου (IG. I 42) μεταξύ τῶν Μακεδόνων ἐγγυη-

τῶν τῆς συνθήκης καὶ ἐκρίθη ὑπὸ τοῦ Hoffmann *Die Makedonen* σελ. 144 ὡς παραγόμενον εκ τοῦ θέματος στάθμη.

Α. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ

Σελ. 59, ἐπιγρ. στίχ. 6 ἀντὶ Ναυ[σικλεους] γράφει: Ναυ[_____?]

Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

(1837 - 1931)

Δραχμ.

1. *Αρχαιολογική Ἐφημερίς* 1837-1931 (ΑΕ 1-69: πρβ. πινάκιον παρὰ (Β. Λεονάρδω), Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1-3). Σχῆμα 4ον.

(Περίοδος Α'): τόμος 1-16 (1837-1860).

1837-1843: τεύχη α' - ιβ', ιγ' (καὶ ιδ'), ιε' (τευχὸς ιε' ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ιζ' - κθ'. 1852-1860: τεύχη λ' - νε' πωλονται τάδε τὰ τεύχη: α', β', γ', δ', ιθ' κβ'-κθ', ν', να', νγ'-νε' ἕκαστον τευχὸς 15.--

(Περίοδος Β'): τόμος 17-21 (1862-1874).

1862: τεύχη α' - ιβ' (τὰ τεύχη θ' - ιβ' ἐξεδόθησαν τῷ 1863) ἕκαστον τευχὸς 15.--
 1869: τευχὸς ιγ'. 1870: τευχὸς ιδ'. 1872: τεύχη ιε' καὶ ιε' (τὸ ιε' ἐξεδόθη τῷ 1873) 1874: τευχὸς ιζ' ἕκαστον τευχὸς 45.--

(Περίοδος Γ'): τόμος 22-62 (1883-1923).

1883-1923: εἰς τόμος κατ' ἔτος, ἕκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος ἕκαστος τόμος 400.--

(Περίοδος Δ'): τόμος 63 κέ. (1924 κέ.).

1924, 1925-1926 (εἰς ἓνα τόμον), 1927-1928 (εἰς ἓνα τόμον), 1929, 1930: εἰς τόμος κατ' ἔτος μετὰ μονοστήλου κειμένου ἕκαστος τόμος 400.--
2. *Εὐρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου*: ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου· τόμος 1ος: 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στήλαι 560. 1902 80.--
3. *Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας* 1837-1931 (ΠΑΕ 1-84: πρβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77-79).

(Περίοδος Α'): τόμος 1-13 (1837-1848/9).

1-3 (1837, 1837/8, 1838/9): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α'—Γ' συνεδριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηναίων. (Ἐκδοσις 1η). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται). —

4 (1839/40): Πρακτικά τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (Ἐκδοσις 1η). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται). —

5 (1840/41): Πρακτικά τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (Ἐκδοσις 1η). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται). —

6 (1841/42): Πρακτικά τῆς Ζ' (γράφει: Γ') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. (Ἐκδοσις 1η). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842 15.--

7-11 (1842/3-1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως. —

1-11 (1857-1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α'—ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηναίων. Ἐκδοσις 2α. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, Πίναξ 1. 1846 (γράφει: 1847). Δὲν πωλεῖται. —

12 (1847/48): Πρακτικά τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848 15.--

13 (1848, 49): Πρακτικά τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849 15.--

(Περίοδος Β'): τόμος 14-25 (1858/9-1869/70):

14 (1858/59): Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' + 43. 1859 15.--

15-25 (1859/60-1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας: 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864). 1863/4, 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7, 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον ἕκαστον τευχὸς 15.--

(Περίοδος Γ'): τόμος 26 κέ. (1870/71 κέ.).

26-74 (1870.71-1919): Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1870/71 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ.—1902, 1903 κέ.—1909 (δὲν πωλοῦνται), 1907 κέ.—1915, 1916—1919 (εἰς ἓνα τόμον). Σχῆμα 8ον ἕκαστος τόμος 80.--

75-86 (1920-1931): Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1920, 1921, 1922 — 1924 (εἰς ἓνα τόμον), 1925—1926 (εἰς ἓνα τόμον), 1927, 1928, 1929, 1930, 1931. Σχῆμα 8ον ἕκαστος τόμος 80.--
- 3Α. *Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας*. (Τευχὸς 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τευχὸς 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τευχὸς 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24, 1894. (Τευχὸς 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48, 1896. (Τευχὸς 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τευχὸς 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41, 1912. (Δὲν πωλοῦνται). —
4. *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου*. Φυλλάδιον 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' + 22+5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον: τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον. 15.--
5. *Πρακτικά τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεθθείου ἐπιτροπείας ἢ ἀναγραφή τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεθθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 21, πίνακες 8. 1853. 25.--
6. *Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι, φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη)*. Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860. 15.--
7. *Εὐθύμιος Καστόρρης: Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς τὸ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευταῖου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες Γ' + 130. 1879 45.--

7A.	Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Τευχος 1ον, σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. Τευχος 2ον, σχῆμα 8ον, σελίδες 126, 1906. (Δεν πωλονται).	δραχμ. —
8.	H. G. Lolling Κατάλογος του εν Ἀθήναις επιγραφικου μουσείου τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τευχος α': Ἀρχαϊκὰ ἀναθηματικὰ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στήλαι 152 + η', πίναξ 1. 1899	180.—
9.	Π. Καββαδίας· Τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900.	250.—
10.	Π. Καββαδίας· Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν εἰσι 1837 ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900.	45.—
10A.	(Βαλέριος Στάης)· Τὰ εὐρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀνικυθῆρων ἐκ τῆς ΑΕ 1902: στήλη 145-173/4, εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθητοι) + 11	75.—
11.	Comptes rendus du congrès international d'archéologie, 1ere session: Athenes 1905. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905	90.—
12.	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος· τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στήλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906	400.—
13.	P. Cavadias + G. Kawerau Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890— Π. Καββαδίας + Γ. Καβερῶν Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ. Σχῆμα φύλλου, στήλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906/7	600.—
14.	Χρῆστος Τσουντας· Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. Σχῆμα 4ον στήλαι ιϛ' + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908	600.—
15.	Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου· Περὶ τῶν ἐν Ἐββοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Ἐνδοϊκῶν ἐπιγραφῶν Σχῆμα 4ον, στήλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910	150.—
16.	Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης· Κατάλογος τοῦ μουσείου Λυκοσοῦρας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911	60.—
16A.	(Βασίλειος Λεονάρδος)· Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος λευκώμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. 1912. (Δεν πωλεῖται)	—
17.	Γεώργιος Π. Οἰκονόμος· Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας· τευχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915	60.—
18.	Γεώργιος Κ. Γαργάκιος· Μελετήματα ἀρχαιολογικά. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915	15.—
19.	Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος· Τοπογραφία τῶν Δελφῶν· τευχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθητοι) 11, πίνακες 3. 1912 1917	50.—
20.	Βαλέριος Στάης· Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920	50.—
21.	Georgius P. Oecopomus· De profusionum receptaculis sepulchralibus inde ad antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921	60.—
22.	Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος· Ὁ ἀποτυμπανισμὸς, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὧν 7 παρένθητοι. 1923	80.—
23.	Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος· Γραφαὶ στήλαι Δημητριάδος—Παγασῶν. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθητοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἐγχρωμοὶ 10. 1928	1200.—
24.	Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς· Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928.	225.—
25.	Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος· Ὁ Λόρδος Ἑλγιν καὶ οἱ προ αὐτοῦ ἀνά τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440 - 1837. Σχῆμα 8ον, σελ. α - κϛ' + 257, πίνακες 5. 1930.	250.—
26.	Ἰωσήφ Χατζιδάκη· Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ. Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931	60.—
27.	Γ. Σωτηρίου· Χριστιανικαὶ Θῆβαι. Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκ. 270 πιν. 5. 1931	400.—

Ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐταιρείᾳ πωλονται καὶ τὰ ἐξῆς συγγράμματα :

1.	Βασιλείου Λεονάρδου· Ἡ Ὀλυμπία, Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901	δραχμ. 100.—
2.	Ἀντωνίου Κεραμόπουλλου· Θηβαϊκὰ (= Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 1917). Σχῆμα 4ον, σελίδες 503, εἰκόνες 212, πίνακες 1	λίρ. ἀγγλ. 6.—

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἐταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Δεωφόρος Πανεπιστημίου 20)· περὶ δὲ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἐταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (69ος) τόμος τῇ 2ῃ Ἰουλίου 1932.

NEA BIBLIA

1. *Blinkenberg, Chr.-Kinch, K. F.*: Lindos. Fouilles et recherches 1902-1914. [1], 1. Texte [και] planches. Berlin: Walter de Gruyter et Co, 1931, 4°. Texte: σελ. XIII + 775. Planches σ. IV, π. 152. (Fondation Carlsberg, Copenhagen).
 2. *Θεσσαλικὰ Χρονικά*. Δελτίον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱστορ. καὶ Λαογρ. Ἑταιρείας τῶν Θεσσαλῶν. Τ. 1 (τεύχος πανηγυρικόν) 1830-1930. Ἐν Ἀθ.: Τυπ. Ι. Βάρτσου, Πραξιτέλους 21, 1930. 8° σ. 143:
 3. *Corinth*. Results of excavations conducted by the Amer. School of Class. Studies at Athens. V. 8, 2 και 9. Harvard University Press. Cambridge, Mass. 1931. 4°. - 8, 1: Latin Inscriptions 1896-1926 ed. by Allen Brown West, σ. XIV + 171. - 9: Sculpture 1896-1923 by Franklin P. Johnson, σ. XIII + 161.
 4. *Ἐλευθεριάδου, Ν. Π.*: Πελασγικὴ Ἑλλάς, οἱ Προέλληνες. Ἐν Ἀθ.: 1931. 8° σ. 351.
 5. *Études Crétoises*: publ. sous la dir. de Ch. Picard et P. Roussel. T. 2: Les écritures minoennes au palais de Mallia par F. Chapoutier. Paris: P. Geuthner, 1930. σ. XII + 99, π. 8 (Éc. Franç. d'Athènes et de Rome).
 6. *Fouilles de Delphes*. Exécutées par ordre du Gouvernement Français et publ. sous la direct. de M. Théophile Homolle. T. 3, 1, 4: και 4, 3. Paris: E. de Boccard, 1929-31. 4°. 3, 1, 4: Epigraphie. 3, 1: par Em. Bourget. 3, 1: Texte par M. G. Colin. 4, 3: Monuments figurés, sculpture. Texte par Ch. Picard, P. de la Coste Messelière. (Éc. Franç. d'Athènes).
 7. *Fuerst, C. M.*: Zur Anthropologie der prähistorischen Griechen in Argolis. Lund. Leipzig: (1930) 8° σ. 130, πίν. 40. (Lunds Universitets Aersskrift. N. F. Avd 2. Bd 26 Nr. 8).
 8. *Orchomenos*. 2: Die neolithische Keramik von Emil Kunze. München: 1931. 4° σ. 55, πίν. 26 (Abhandl. d. Bayer. Akad. d. Wiss. Philos.-Hist. Abhandl. N. F. 5, 1931).
 9. *Papyri Osloenses*. F. 2. Ed. by S. Eitrem and L. Amundsen. Oslo: 1931. 4° σ. XI + 182, πίν. 9 (The Academy of science and letters of Oslo).
 10. *Payne, H.*: Necrocorinthia; a Study of Corinthian Art in the Archaic Period. Oxford: Clarendon press, 1931. 4° σ. XIV + 263, πίν. 53.
 11. *Robinson, D. M. - Harcum, C. G.*: A Catalogue of the Greek Vases in the R. Ontario Museum of Archaeology Toronto. V. 1-2. Toronto, Canada. The University of Toronto Press, 1930. V. 1: Texts and drawings, σ. VIII + 288. V. 2: Plates 108.
 12. *Σῶχος, Ξενοφῶν*: Λεύκωμα Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν. Νικηφόρος Λύτρας 1832-1904. Ἐν Ἀθ.: Τυπ. Παρασκευᾶ Λεώνη, 1929. 4° σ. 132, πίν. 28.
 13. *Σωτηρίου, Γ. Α.*: Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Ἐκδ. 2. Ἐν Ἀθ.: Τυπ. «Ἐστία» 1931. 8° σ. 155, πίν. 8.
 14. *Tiryns*: Die Ergebnisse der Ausgrabungen des Instituts. Bd 3: Die Architektur der Burg und des Palastes von Kurt Müller. Mit Plänen und Zeichnungen von H. Sulze. Text και Tafeln. Augsburg: Benno Filser, 1930. Text: σ. XV + 221. Taf.: πίν. 43 (D. Archäol. Institut in Athen).
 15. *Diez, E. - Demus, O.*: Byzantine mosaics in Greece Hosios Lucas and Daphni. Harvard University press. Cambridge, Mas.: 1931, 4°, σ. XV + 123, εἰκ. 136.
-